

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

**SİYASAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
REVUE DE SCIENCE POLITIQUE

VOLUME • CİLT: 9 / ISSUE • SAYI: 2 SEPTEMBER • EYLÜL 2021
ONLINE ISSN: 2147-6926

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi
Marmara University Journal of Political Science
Université de Marmara Revue de Science Politique

Volume • Cilt: 9 / Issue • Sayı: 2 September • Eylül 2021

6 Aylık Hakemli Bilimsel Dergi • Biannual Peer-Reviewed Scientific Journal

Elektronik ISSN: 2147-6926

Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi • Owner: Prof. Dr. Mustafa KURT (Rektör • Rector)

Derginin Sahibi • Owner of the Journal: M.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Adına, On behalf of Marmara University Faculty of Political Science Prof. Dr. Nail YILMAZ (Dekan • Dean)

Baş Editör • Editor-in-Chief: Prof.Dr. Ali ARI

Alan Editörü • Managing Editor: Assoc. Prof. Hakan MEHMETCİK

Editör Yardımcıları • Assistant Editors: Dr. Elif TOPAL DEMİROĞLU, Koray KAPLICA, Ayşe İrem AYCAN ÖZER

Editör Kurulu • Editorial Board

Prof. Ahmet İÇDUYGU (Koç University)
Prof. Andrew COOPER (University of Waterloo/ Canada)
Prof. Ayhan KAYA (İstanbul Bilgi University)
Prof. Christoph KNILL (Ludwig-Maximilians Universität / Germany)
Prof. Ergun ÖZBUDUN
Prof. Ernest WOLF-GAZO (American University in Cairo / Egypt)
Prof. Faruk SÖNMEZOĞLU (İstanbul University)
Assoc. Prof. Gregory SIMONS (Uppsala University / Sweden)
Prof. İlhan TEKELİ (Middle East Technical University)
Prof. İltan TURAN (İstanbul Bilgi University)
Prof. James M. CONNELLY (University of Hull / UK)
Prof. Şule KUT (Okan University)
Prof. Yeşeren ELİÇİN (Galatasaray University)
Prof. Ziya ÖNİŞ (Koç University)

Marmara Üniversitesi Yayınevi • Marmara University Press

Adres • Address: Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü 34722 Kadıköy, İstanbul

Tel • Phone: +90 (216) 777 14 00 **Faks • Fax:** +90 (216) 777 14 01

E-posta • E-mail: yayinevi@marmara.edu.tr

İletişim Bilgileri • Contact

Adres • Address: Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,

Anadolu Hisarı Kampüsü, 34810, Beykoz, İstanbul

Tel • Phone: (0216) 777 42 00 **Faks • Fax:** (0216) 777 42 01

E-posta • E-mail: ipsus@marmara.edu.tr

MARMARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan uluslararası, açık erişimli, hakemli bir dergidir. Dergi siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve yerel yönetimler alanında Türkçe, İngilizce ve Fransızca dilinde yazılmış özgün araştırma ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayın Kurulu, yazının özüne dokunmaksızın gerekli yazım ve cümle değişikliklerini yapma hakkını saklı tutar. Siyasal Bilimler Dergisi **EBSCO**, **Ulrich's Directory** ve **TÜBİTAK ULAKBİM** Sosyal ve Beşerî Bilimler Veri Tabanı'nda taranmaktadır.

MARMARA UNIVERSITY JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE, having published by Marmara University Faculty of Political Science, since 2013, is an international, open-access, peer-reviewed journal published biannually. The journal publishes original research and review articles written in Turkish, English and French on the fields of political science, public administration, international relations and local governments. The views, opinions, findings, and conclusions or recommendations expressed in these papers and articles are strictly those of the author(s). They do not necessarily reflect the views of the JPS or Editorial Board or the Publishers. The editors of JPS have the right to edit or to alter all contributions without changing content. Journal of Political Science is currently indexed by **EBSCO**, **Ulrich's Directory** and **Turkish Index of Social Sciences and Humanities** (TR Dizin ULAKBİM).

Takdim

Bu sayıyla yayın hayatında sekizinci yılını dolduran Siyasal Bilimler Dergisi'nin yeni sayısını sizlerle buluşturmanın mutluluğu içindeyiz. Dergimizde siyasal bilimlerin farklı alanlarında akademik tartışmaya katkı sağlayacak 10 makale ve 6 kitap incelemesi yer alıyor.

Dergimizin ilk makalesinde Simons jeopolitik bölgeselcilik kavramı çerçevesinde teröre karşı küresel savaş, Renkli Devrimler ve Arap Baharı'nın Türk savunma ve dış politikasına yansımalarını inceliyor. ABD'nin çok kutuplu olmaya doğru yönelen uluslararası sistemde küresel hegemonyasını devam ettirmek için Arap Baharı ve teröre karşı küresel savaş gibi vakaları kullandığını vurgulayan Simons, bu vakaların Orta Doğu'da bölgesel bir güç olan Türkiye'nin güvenlik ve dış politikasında ne gibi zorluklar yarattığına odaklanıyor. Çolak yine bu değişim içindeki uluslararası sistemde, Türkiye'nin güvenlik tehdidi algılamalarında yaşanan dinamiği TBMM tarafından kabul edilen askeri tezkere kararlarının gerekçeleri üzerinden analiz ediyor. Tezkere metinlerini Kopenhag Okulu'nun "güvenikleştirme" yaklaşımı çerçevesinde inceleyen Çolak, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası güvenlik tehdidi algısının güney kara sınırlarındaki sorunlar üzerinden şekillendiğini bulguluyor. Söyler ise bu iki makalenin odaklandığı Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzenin başlangıcına yönelik tartışmalara yenilikçi bir yöntemle katkıda bulunuyor. Nitel araştırmada tekil tarihsel olayların nedenleri hakkında çıkarım yapmayı sağlayan karşı-olgusal yöntemi merkezine alan Söyler, Soğuk Savaş'ın barışçıl şekilde sona ermesini açıklayan realist ve düşünsel yaklaşımları küme kuramı ve karşı-olgusal yaklaşımıyla değerlendiriyor ve örnek bir çıkarım üzerinden karşı-olgusal yöntemin mevcut hipotezleri nasıl geliştirebileceğini gösteriyor.

Erdoğan odak noktasını Türkiye'den Avrupa Birliği'ne çeviriyor. Bu yıl Türkiye'de kamuoyunun tartıştığı önemli gündem maddelerinden olan İstanbul Sözleşmesi'ne Avrupa Birliği'nin katılım sürecini inceleyen Erdoğan, Avrupa bütünleşmesinde yaşanan her türlü meselede görünür hale gelen ulusüstüculük-hükümetlerarasıcılık rekabetinin sözleşmeye katılım sürecinde de tarafları belirlediğini tespit ediyor. İç politikadaki değişimin kurumlara etkisini merkeze alan Sert, Türkiye'de yakın tarihin en önemli kritik eşiklerinden 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Türk Dışişleri Bakanlığına etkisini inceliyor. 1960'ta gerçekleşen askeri müdahalenin sadece sivil siyaseti değil bürokratik yapıları da şekillendirdiğini vurgulayan Sert, döneme ilişkin tanıklıkların karşılaştırmalı inceleyerek askeri müdahalenin Türk dışişleri bürokrasisini nasıl yeniden tanımladığı sorusunu cevaplıyor.

Son on yılda kamuoyunda en çok tartışılan konuların başında Suriye'deki iç savaş nedeniyle Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Suriyeli sığınmacılar geliyor. Dergimizin bu sayısında da bu konuyu ele alan iki araştırma yer alıyor. Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere yönelik izlediği göç siyasetini Michael Mann'ın devlet kapasitesi üzerinden okuyan Üzeakçıl, Chantal Mouffé'nin çatışmacı ve Jurgen Habermas'ın müzakereci demokrasi kavramlarını kullanarak süregelen tartışmaya meşruiyet olgusunu da eklemiyor. Suriyeli göçmenlere yönelik izlenen politikalarda yönetim ve meşruiyet açığı ile karşılaşıldığını öne süren Üzelakçıl, yasal ve toplumsal rıza

geliştirme konularında yeni politikalara ihtiyaç olduğunu vurguluyor. Suriyeli göçmenlerle ilgili diğer makale ise Suriyeli göçmenlerin medyadaki temsiline odaklanıyor. Medyanın göçmenleri temsil etmede kullandığı çerçeveler ve metaforların vatandaşların yerinden edilmelerle ilişkili siyasi, toplumsal ve ekonomik süreçleri anlamlandırmada etkili olduğunu tespitini yapan Dal ve Tokdemir, medya kullanımının Suriyeli göçmenlerle ilgili tehdit algıları üzerindeki etkisini, bu ilişkiye aracılık edebilecek coğrafi sınır koşulu üzerinden inceliyor. Niceliksel yöntem kullanan çalışma kitlesel medya kullanımının Suriyeli göçmenlerle ilgili daha fazla tehdit algısına yol açarken, sıklıkla sosyal medya kullanımının Suriyeli göçmenlerle ilgili daha az tehdit algılanmasına yol açtığını bulguluyor.

Bölme ve Kaya 1967 savaşı sonrasında uygulamaya konan İsrail yerleşim politikasının Filistinliler üzerindeki etkisini seyahat ve dolaşım özgürlüğü çerçevesinde Furuş Beyt Deccan köyü vakası üzerinden inceliyor. İsrail yerleşimlerinin varlığının ve yerleşimler gerekçesiyle İsrail makamlarının Filistinlilerin seyahat ve dolaşımına getirdiği kanuni ve/veya fiili kısıtlamaların Filistin halkının temel ihtiyaçlarını gideremeyecek noktasına kadar ağırlaştırdığını öne süren Bölme ve Kaya, bu durumun Filistin halkı üzerinde topraklarını terk etme baskısı oluşturduğunu ve İsrail işgalini genişlettiğini vurguluyor. Çakmaktaş Cihatçı Selefilik'in evrelerini kurucu metinler ışığında inceliyor. Bazı dinsel, siyasi ve askeri gelişmelerle cihatçı düşüncenin önemli temalarının dolaşıma girmesi arasında güçlü bir bağ olduğunu vurgulayan Çakmaktaş, anaakım İslamcı hareket içinde anomali olarak gelişen Cihatçı ideolojinin söz konusu gelişmelerle beraber olgunlaşıp geliştiğini ve radikalleştiğini gösteriyor. Saqib ise çalışmasında son aylarda dünya gündeminden düşmeyen Afganistan'ı konu alıyor. Afganistan'ın 2004 anayasasıyla yeniden düzenlenen yerel yönetim sistemini masaya yatıran Saqib, bu sistemi Afganistan gibi güçlü merkezi yönetimin yerel düzeye oldukça fazla etki ettiği Türkiye'deki yerel yönetim tecrübesi üzerinden okuyor ve Afganistan için dersler çıkartıyor.

Eylül 2021 sayısında yer alan çalışmaların sosyal bilimler alanını farklı açılardan zenginleştireceğini temenni ediyor ve Siyasal Bilimler Dergisi olarak bu sayıya katkıda bulunan tüm yazar ve hakemlere teşekkür ediyoruz.

Ali Arı
Elif Topal Demiroğlu
Koray Kaplıca
Ayşe İrem Aycan Özer
Hakan Mehmetçik

İçindekiler / Contents

TakdimIV

RESEARCH ARTICLES / ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Geopolitical Regionalisms Resulting From US-Led GWOT, Colour Revolutions and Arab Spring: Implications for Turkish Defence and Foreign Policy Teröre Karşı Küresel Savaş, Renkli Devrimler, ve Arap Baharı'ndan Jeopolitik Bölgeselciliğe: Türk Savunma ve Dış Politikasına Etkileri Greg SIMONS	263
Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Tehdidi Algısı: Askeri Tezkere Kararları Üzerinden Bir İnceleme Turkey's Post-Cold War Security Threat Perception: A Review Over Decisions to Send Troops Abroad Yunus ÇOLAK	285
Avrupa Birliği'nin İstanbul Sözleşmesine Katılım Süreci: Yeni Bir Ulusüstücülük-Hükümetlerarasıcılık Rekabeti Mi? European Union's Accession to the Istanbul Convention: A New Clash of Supranationalism-Intergovernmentalism? Seven ERDOĞAN	311
Karşı-Olgusal Analiz ve Gerek-Şart: Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi ve Çernobil Nükleer Faciası Counterfactual Analysis and Necessary Conditions: The Cold War's End and the Chernobyl Nuclear Disaster Mehtap SÖYLER	335
"Yassıda" ve Ötesi: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Türk Dışişleri Bakanlığına Etkisi The Flat Room (Yassıda) and Beyond: The Impact of May 27, 1960, Coup d'État on the Turkish Ministry of Foreign Affairs Hüseyin SERT	361
Türkiye'deki Suriyeliler: Devlet Kapasitesi ve Meşruiyet Konusu Syrians In Turkey: A Case for State Capacity and Legitimacy Özgür ÜZELAKÇİL	387

Siyasi Haber Alma Pratiklerinin Suriyeli Göçmenlerle İlgili Tehdit Algıları Üzerindeki Etkileri
The Impact of Political Information Gathering Practices on the Perceived Threat about
the Syrian Immigrants

Ayşenur DAL, Efe TOKDEMİR..... 417

İsrail Yerleşim Politikasının Filistinlilerin Hayatı Üzerindeki Etkisi: Seyahat ve Dolaşım
Özgürlüğü Çerçevesinde Furuş Beyt Deccan Köyü İncelemesi
The Impact of Israel's Settlement Policy on The Life of Palestinians: Furush Beyt Deccan
Village Case in The Framework of Freedom of Movement

Selin M. BÖLME, Emine KAYA 440

The Ages of Jihadi Salafism: A Dual Exchange of Ideas and Contexts in Ideological Formation
Cihadi Selefilğin Evreleri: İdeolojik Oluşumda Olgu-Düşünce İlişkisi

Nurullah ÇAKMAKTAŞ..... 472

Local Governance Lessons from Turkey's System: Enhancing Local Governance in Afghanistan
Türkiye Sisteminden Yerel Yönetim Dersleri: Afganistan'da Yerel Yönetimin Geliştirilmesi

Mustafa SAQİB..... 493

BOOK REVIEWS / KİTAP İNCELEMELERİ

Kurtul Gülenç, *Frankfurt Okulu, Eleştiri, Toplum ve Bilim*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
2016, 287 s.

Halit Ahmet KAHRAMAN..... 511

Khaled Fahmy, *Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına*, Çev.
Abdullah Yıldız, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020, 208 s.

Abdullah ÖZÇELİK..... 514

George Iggers, Edward Wang, Supriya Mukherjee, *A Global History of Modern
Historiography*, Londra: Routledge, 2013, 586 s.

Pelin HELVACI..... 518

Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (ed.), *Libya Krizi: Bölgesel ve Küresel Aktörlerin
Politikaları*, İstanbul: SETA Kitapları, 2020, 256 s.

Muhammet Fatih ŞAHİN..... 521

Suat İlhan, *Jeopolitik: Güç Odağı Kuramı*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2019, 262 s.

Murat DEREGÖZÜ 526

Edward N. Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace, Revised and Enlarged Edition*,
Cambridge MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001, 308 s.

Mustafa TÜTER 532

Geopolitical Regionalisms Resulting From US-Led GWOT, Colour Revolutions and Arab Spring: Implications for Turkish Defence and Foreign Policy

Teröre Karşı Küresel Savaş, Renkli Devrimler, ve Arap Baharı'ndan Jeopolitik Bölgeselciliğe: Türk Savunma ve Dış Politikasına Etkileri

Greg SIMONS*

Abstract

Geopolitical regionalisms are a mechanism of managing influence in a particular region at a particular point in time. They exist and are driven by powers vying for influence at the expense of others, in turn influenced by the nature of the geopolitical era in which they exist. The Cold War saw a bipolar world, where geopolitical regionalisms were achieved by the two superpowers, often through their proxies. This was replaced by a monopolar world order after the collapse of the Soviet Union in 1991. The current transforming global order towards a multipolar world has created a lot of chaos through the United States seeking to maintain its global hegemony and thwart competition. This is accomplished through creating branded events in international relations, such as the Global War on Terror or the Arab Spring. The goal is to manage the international system as envisaged by the strategic imperatives mentioned by Brzezinski in 1997, through weakening opponents and keeping allies dependent. As such, tremendous challenges have been created for Turkey in handling its foreign and security policy interests as a regional power in the Middle East.

Keywords: Turkey, Global War on Terrorism, Arab Spring, geopolitical regionalisms, foreign and security policy, branding international events

Öz

Jeopolitik bölgeselcilik belli bir bölgede belli bir zamanda etki yönetme mekanizmasıdır. Bu amaçla aktörler, içinde buldukları jeopolitik dönemin doğasından etkilenirken, başkaları pahasına var olmak ve güç elde etmek adına mücadele ederler. Soğuk Savaş dönemi, jeopolitik bölgeselciliğin iki süper güç tarafından, genellikle vekilleri aracılığıyla elde edildiği iki kutuplu bir dünyaya şahit oldu. 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile tek kutuplu dünya düzeni hâkim hale geldi. Günümüzde çok kutuplu dünyaya doğru evrilen bu küresel düzenin dönüşüm süreci ise sancılı oldu. Dünya çapında hegemonyasını korumaya ve rekabeti engellemeye çalışan ABD bu dönüşümün sancılı olmasında büyük rol oynadı. ABD hegemonyasını devam ettirmek için Teröre Karşı Küresel Savaş veya Arap Baharı gibi olayları markalaştırarak uluslararası ilişkilerin temel konusu haline getirdi. ABD'nin bununla ulaşmak

* Institute for Russian and Eurasian Studies at Uppsala University in Sweden and the Humanitarian Institute at Ural Federal University in Russia, E-mail: greg.simons@ires.uu.se, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6111-5325>

istediği hedef, Brzezinski'nin 1997'de belirttiği stratejik zorunlulukların öngördüğü uluslararası sistemi, muhalifleri zayıflatarak ve müttefikleri bağımlı tutarak yönetmekti. Bu iklimde, Ortadoğu'da bölgesel bir güç olarak Türkiye'nin dış ve güvenlik politikası çıkarlarını gerçekleştirmesinde ciddi zorluklar yaratılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Teröre Karşı Küresel Savaş, Arap Baharı, Jeopolitik bölgeselcilik, Dış ve güvenlik politikası, Uluslararası Olayları Markalaştırma

1. Introduction

The role of branding and reputation management is playing an increasingly important role in the management of international relations. These are intended as mechanisms to shape the cognitive realm through subjective representations of the physical realm via the information realm. There is a tendency for people to react to what they perceive as being the truth, rather than what is necessarily the truth as it may differ. The effects can be both powerful for the communicator and disempowering for others. Sussman (2010) gives an excellent example of this within the context of a branded process of the collapse of Central and Eastern Europe, which saw the use of the concept of democracy to simultaneously empower the political opposition supported by the West and disempower the incumbent governments of the rapidly collapsing Eastern Bloc. There are various branded events within international affairs of the 21st century too, such as the Global War on Terrorism (GWOT), the Colour Revolutions and the Arab Spring.

These are indicative of geopolitical regionalisms, where great powers seek to expand their own influence and power and/or limit the influence and power of their competitors and rivals. Geopolitical regionalisms can be positive or negative, inclusive, or exclusive depending on the circumstances of the time and place. This paper shall look at the specific events of the GWOT, Colour Revolutions and Arab Spring as being branded events within the framework of geopolitical regionalisms. The added problematic dimension is to understand how Turkish foreign and security policy is affected by these events that are intended to satisfy the strategic imperatives of the United States as outlined by Brzezinski (1997). The changing nature of geopolitics and national goals and interests has caused confusion concerning the nature of the relationship between Turkey and the US, and what the exact role is now played by Turkey in its neighbourhood (Lesser, 2006).

In this article there are four main sections, the first of which deals theoretically with the issue of branding of events occurring in international relations. What is a brand? How does a brand relate to geopolitical events and trends? The second section moves to the topic of geopolitics and geopolitical regionalisms. What are they? Why do they occur? Evolution and change in Turkish foreign and security policy in the post-Cold War world is the subject of section three. The fourth section of the article moves to examining four separate, and yet linked aspects. There is firstly, the appearance of the term "Neo-Ottoman" foreign policy and its likely intended effect on the foreign and security policy choices of Turkey. It is followed by the branded events of the GWOT, the

Colour Revolutions and the Arab Spring, together with the restraints and constraints on Turkish interests and security.

2. Branding International Relations Events

Branding is a standard philosophy and practice in the contemporary business and political environments. It is an indispensable aspect of organisational activity, depending on the conceptual underpinnings and the execution of the practical approach, it can be the difference between success and failure in attaining organisational goals and objectives. In way of a basic definition of the term and its implications, the following provides an overview. “Branding is the process by which companies differentiate their products from their competition. In developing a unique identity, which may include a name, packaging and design, a brand is developed. In developing and managing this unique identity, the branding process allows organisations to develop strong emotional and psychological connections with a product, goods, or service. This in turn, eases the purchasing decision. Branding affects stakeholder perceptions, and the marketing task is to ensure these perceptions are positive” (Franklin et al, 2009, p. 33).

A brand is a significant step in the road to creating and maintaining an enduring mutually reciprocal political relationship between the messenger and the audience. A series of steps are used by marketers to embark on establishing a brand. The first step is to *build awareness* through communication concerning a particular product or service on offer, which is likely to increase engagement and interaction. Step two concerns *positioning* of the product or service, once the consumer is aware of it. This is an attempt to differentiate it from its competition. The third step is about *establishing a brand* after awareness and positioning are implemented. Then automatic associations and assumptions are connected to the brand of a particular product or service (Newman, 2016, p. 112). There are three different aspects to be examined when evaluating the strength of brand value. *Differentiation* is used to distinguish a product, service, or organisation from competing brands, and thereby be better able to position itself more ideally to enable better reach and connection with the target audience. A brand’s visual identity is a key aspect in helping an audience to better identify the difference and believe in it. *Credibility* of a brand is an icon of trust and credibility, with the intention of helping to develop a loyal following. An organisation’s credibility is achieved by its ability to live up to its promise(s). *Authenticity* is gained by matching words and deeds. Efforts are also needed to draw in a wider audience and not just those individuals that are directly affected or concerned by an issue (Matusitz, 2015, p. 241). The aspects identified above are concerning the pursuit of brand management.

Brand management is a communication function that consists of examining and planning how a brand should be positioned in the world, to what type of audience the brand should be targeted, and how ideal the reputation of the brand should be preserved. Brand management is an example of public communication. Public communication is a purposive effort to inform or

affect the behaviours of large audiences within a specific set of time using a coordinated set of communication activities (Matusitz, 2015, p. 241).

The above-mentioned engagement with branding is mostly in reference to people or entities, however, processes and trends can also be subjected to branding. This can be more pronounced in times of crisis and/or conflict owing to the potential for issue and reputation management, where manufacturing and engineering public perception is a key to managing public opinion and reaction. However, the owner of the brand and reputation is not necessarily the actor that is shaping it.

An approach that shapes the brand and reputation of person, organisation, object, or event is the notion of *obstructive marketing*. This concept is often misunderstood, as when it is assumed to involve negative marketing. However, obstructive marketing is much more complex than this rather simplistic view.

It can be defined as:

Any process, ethical and legal or not, which prevents or restricts the distribution of a product or service, temporarily or permanently, against the wishes of society, shareholders, management, staff or procedures of the product manufacturer, service provider or customer (Hyslop, 2014, p. 11).

From this definition, obstructive marketing plays an oppositional role in the image and/or brand of a person, product, or service. This can be applied to adversely affect a target's image and brand. Within the context of a person, organisation or country's reputation and brand, obstructive marketing aims to erode the competitive edge to reduce operational capacity and choices. This can be done in at least two ways: *product depreciation*— “doing a product down in some way” (Hyslop, 2014, p. 52)—and *product contamination*— “where the product becomes damaged in some way” (Ibid). These methods attack a politician's (applicable to other subjects and objects too) most vulnerable front: his or her intangible value and perception. In the current informational environment, the “Internet is a rich source of information and a conduit for obstructive marketing” (Hyslop, 2014, p. 223).

Attempts to “brand-jack” a particular country provides an opportunity for the perpetrator to condition an audience to develop a negative emotional relationship if that country loses control of their projected public image. The next logical step is to create a “spark” that ignites the indignation of a primed audience, such as by putting the now-negative persona into a concrete public event laced with negative political symbolism, with the goal of transforming intangible feelings and emotions into tangible expressions and actions. Here the political programme can possess tangible and intangible geopolitical objectives.

3. Geopolitical Regionalisms

In some circles, the United States views itself as an “indispensable” power, which is based upon the notion of its unchallenged superiority in military, economic, technological, and cultural power. There was also the belief that there could be no single actor with sufficient power and resources to challenge the US global hegemony.¹ However, this necessitates preventative measures to ensure other powers or blocks of powers gain power and influence. A quote from Zbigniew Brzezinski (1997) illustrates the underlying reason and motivations for influencing regionalisms. “In brief, for the United States, Eurasian geostrategy involves...three grand imperatives...to prevent collusion and maintain security dependence among the vassals, to keep the tributaries pliant and protected, and to keep the barbarians from coming together.” Although understanding the tangible and practical aspects of this strategy, through being able to understand and anticipate the intangible communicational aspects is likely to bring greater benefits. This is owing to the contagious psychological basis of such policy and actions. Considering Brzezinski’s observations pertaining to the goals of US geostrategy, which can be seen within the context of geopolitics, its very definition is essential to understanding how processes and events are managed by international actors.

Geopolitics is, definitionally, the art and process of managing global rivalry; and success, again definitionally, consists at a minimum of consolidating the strength and cohesion of the group of nations which form the core of one’s power position, while preventing the other side from extending the area of its domination and clientele (Jay, 1979, p. 486).

Jay (1979) refers to positive and negative geopolitical regionalisms. Positive regionalisms involve environmental circumstances and trends aligning and enabling an actor’s geopolitical aims and interests, whereas negative regionalisms refer to when circumstances align to the contrary and prevent the realisation of those goals and interests. As noted by Rumley (2005, p. 5), regionalisms are very much something that is constructed by man, rather than something that is naturally occurring, which is a cause for it to be contested at both the theoretical and practical levels. Regionalism is conceived in both a formal and informal sense. It is often associated in a socio-cultural sense in the context of a sense of belonging or being to a particular group (Vilanova, 2013, p. 18-20). In addition, “regionalism can become a rationale for policies associated with stability and control within a perceived sphere of influence” (Rumley, 2005: 6). A more formal understanding of regionalism is often created to meet certain functions, including those of state (economic, security or environmental). It often comes within a deterministic framework, such as geographical contiguity, and an implied degree of interest congruence between states (Jay, 1979; Tsantoulis, 2009).

Regionalisms can also be narrated as being inclusive or exclusive in nature, through including or excluding specific countries, actors, ideas and so forth. This creates a binary constructed reality,

1 Brzezinski, Z., *A Geostrategy for Eurasia*, Commonwealth Institute, <http://www.comw.org/pda/fulltext/9709brzezinski.html>, September/October 1997 (accessed 19 March 2018)

where actors involved opt to accept or reject the two options – accept/reject globalisation or accept/reject nationalism (Rumley, 2005, p. 8). This can also be taken on a more abstract level of norms and values too, where the choice is for or against “democracy” and “international norms and values.” These are the fundamentals in creating a facade for the narrative of a battle of ‘good’ against ‘evil’ that is waged via manipulating and influencing global public perception and opinion.

The end of the Cold War and the bi-polar system of superpower global domination in 1991 has seen new imperatives in geopolitics and regionalisms emerge. What came afterwards was the result of the excesses of neo-liberalism that manifested after the collapse of checks and balances in the international system. Current US military and economic global hegemony is a mechanism that is used to deter, prevent, or destroy any emerging regionalisms that threaten that hegemony. As a result, neo-liberalism destabilised the international system caused several conflicts and tensions of a military and an economic nature. When the US emerged from the Cold War as the sole superpower it was also a global informal empire. Historically the US has used a combination of military and economic power to influence geopolitical regionalisms, such as the Marshall Plan in Western Europe after World War Two to gain influence and control, at the same time to prevent Soviet influence and control.

A significant change took place in Brzezinski’s thinking from 1997 until 2016, when he wrote *Toward a Global Realignment*, where he no longer boasts of the United States being an unchallenged global power. The challenges to US power and influence came from China, Russia and a political reawakening in the Middle East and Muslim worlds.² As such there has been a reaction to the seemingly ‘unstoppable’ advance of global liberalism. “The emergence of these new forms of neo-liberal globalisation and related forms of militarisation pose some of the sharpest challenges for human security today.”³ The waves of branded revolutions, in particular the Global War on Terrorism (GWOT), Colour Revolutions and the Arab Spring, can be seen in the light of Brzezinski’s stated geostrategic goals within the framework of neo-liberal expansionism. These trends and events all carry significant security and foreign policy implications and challenges for Turkey. Branding in international relations is where an information programme intends to support foreign policy programmes through influencing intangible values that are related to cognitive understandings generated about the physical world among target audiences.

Branding in international relations and foreign policy is intended to cognitively affect the manner that events and processes in the political and geopolitical environment are perceived and the resulting opinions and reactions by stakeholders. For example, branding can be used to try and increase the strengths and opportunities for an actor by influencing a more positive attitude and relations with key stakeholders (Simons, 2011). Branding can also be used as a means of subverting the interests and influence of other actors (increasing their weaknesses and threats)

2 Brzezinski, Z., *Toward a Global Realignment*, American Interest, <https://www.the-american-interest.com/2016/04/17/toward-a-global-realignment/>, 17 April 2017 (accessed 19 March 2018)

3 Reifer, T. E., *Geopolitics, Globalisation and Alternative Regionalisms*, Transnational Institute, <https://www.tni.org/es/node/11420>, 1 September 2002 (accessed 14 June 2017)

by a competing actor (Sussman, 2010). The actor-based sources of brand influence are wide and varied in the contemporary international relations environment (governments, international governmental organisations, NGOs, GONGOs, education sector, national sports, corporations and business enterprises, mass media outlets, think tanks and armed non-state actors) (Dinnie, 2008; Aronczyk, 2013; Eggeling, 2020). The presence and interaction of brands, ideologies (imagining of self-identity and purpose) and geopolitical transformations simultaneously constrain and create opportunities and threats for emerging foreign policy actors in their pursuit of their interests and policy independently from those of greater powers.

4. Post-Cold War Evolution of Turkish Foreign and Security Policy

During the period of the Cold War, Turkey served the function as the frontier and a barrier between the US-led Western Bloc and the Soviet Union-led Eastern Bloc in a bipolar global order. Geopolitical regionalisms were dominated by the United States and the Soviet Union, often using their proxies. The geographical location of Turkey meant that it was in a very contested and strategic geopolitical position, in part to manage the Soviet influence and expansion in the region. Turkey served as part of a geopolitical regionalism through its NATO membership of excluding the Soviet Union and its allies (Larrabee, 2010). Due to the proximity to the Eastern Bloc and being part of the Western Bloc, Turkey was security dependent on the United States owing to the risk of large-scale armed conflict. There was relatively little room to enable the creation of independent (from the superpowers) foreign and security policy, even if this would entail pursuing self-interest of the country concerned. As such, Turkey often found itself in the position as an object rather than a subject of international relations.

However, the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War in 1991 has brought about several threats and opportunities that did not exist earlier. The global order transformed from a bipolar system to a unipolar system, where the United States became the global hegemon. This created a series of foreign and security policy operational choices and opportunities to emerge for the United States that has had a significant and profound influence on Turkey's place and role international relations, especially in the former Soviet Republics and the Middle East North Africa (MENA) region.

From the perspective of the US, Turkey stands at the nexus of four strategically significant geopolitical areas of interest – the Balkans, Middle East, Persian Gulf region and the Caucasus/Central Asia. And Turkish cooperation is considered as being essential to achieving US foreign policy goals (Larrabee, 2010: 1). However, when reflecting on the exact terminology of geopolitics as envisaged by Brzezinski (1997) – “vassals”, “tributaries” and “barbarians” there is seemingly little room for the country working with the United States to be seen as a partner, let alone be able to secure its own interests and goals if they diverge.

During the beginning of the 21st century Turkey attempted to transition from a hard power brand that relied heavily on military power and coercion, to include soft power elements. Turkey sought

to de-securitize its policy approach and to gain credibility among both Western and Middle Eastern countries. One of the routes to achieve this was through the increased importance of trade and economic factors in Turkey's foreign policy (Özdemir & Serin, 2016). The transition to a soft power model of foreign policy had the potential to position Turkey as a bridge between the West and Middle East, not only in terms of geography, but through foreign policy and politics as well (Oguzlu, 2007). However, the soft power approach was dependent on domestic political and security factors and the level of (in)stability in the regional neighbourhood, not to mention the quality of relations with the West.

When it was becoming apparent that membership to the EU was unlikely and as relations soured with the US, Turkey sought to formulate a more independent path that blended the pragmatism that came with the Turkish Republic's founding, Kemal Ataturk's policy and vision of peace at home, peace abroad, to solve contemporary problems and dilemmas. This was seen with the "new activism" that included what Foreign Minister Davutoglu referred to as the zero-problem policy with neighbours. This approach sparked a lot of criticism including: the zero policy does not mean that existing problems are being solved; improvement of relations with neighbours does not necessarily constitute an alternative Western path; and the solution of problems does not solely rely on Turkey (Ruma, 2010, p. 137). There is a complex set of mutually influencing domestic and foreign factors from the past and present that interact and form Turkey's foreign policy approach.

Before the upheavals of the Arab Spring, but after the chaos of the Iraq War and Colour Revolutions, Ahmet Davutoglu stressed the need to broaden and diversify Turkey's foreign policy, to engage in a much more pragmatic and independent basis that would enable the country to broaden participation in regional matters, assert itself proactively in its regions of interest to pursue goals and interests (Davutoglu, 2008). The message being that Turkey needed to re-orientate its foreign policy to consider the new regional and global developments. Bilgin and Bilgic (2011, p. 191) observed both a change and a consistency in AKP's (Justice and Development Party) 'new' foreign policy. For example, there was a shift in the policy makers' view of Central Asia and the Middle East as source regions of chaos and instability towards the sense of a new neighbourhood. Another evolution witnessed Turkey's relations with the surrounding regions as transforming from hesitant engagement to the zero-problem policy. However, these changes had already begun to occur earlier. Ahmet Davutoglu was appointed Foreign Minister by Prime Minister Erdogan on 1 May 2009. He has been credited with the changes in the framing and creating a multidimensional approach of Turkish foreign policy (Aras, 2009). Davutoglu spoke of *Strategic Depth*, where so-called bridging countries (such as Turkey) as either being based upon a strong identity and sense of self-confidence or those lacking self-confidence take a more pragmatic route (Murinson, 2006; Yanik, 2011, p. 87). The pursuit of a more independent foreign and security policy has created a set of observations and predictions as to where this may lead Turkey in terms of its international relations path and outcome.

Turkey's approach towards the West is now more pragmatic than ideational. Relations with the US and the EU are important as far as they help Turkey deal with the challenges of the globalisation process rather than confirm Turkey's Western identity, and that Turkey would certainly increase its leverage vis-à-vis the West if it capitalised the Eastern and Islamic aspects of its national identity (Oguzlu, 2008, p. 17).

During the AKP era there has been a gradual evolution that has seen a lesser importance and stress attached to the Europeanisation vector, and a gradual introduction of what some have termed as a "soft Euro-Asianism" (Önis & Yilmaz, 2009). The issue is not about splitting with the West but changing the quality of the relationship with it to be able to better satisfy the demands and goals of self-interest in foreign and security policy through a more pragmatic and independent approach. Some have observed this need for international partners, such as the US need to understand this change, and the possibility of the ambition for Turkey to aspire to become a regional hegemonic power in the event of actors such as the US leaving a particular region (Erickson, 2004). Turkey's foreign policy identity and orientation is evolving, which reflects the changing dynamics of the country's relations with the US and EU (Oguzlu, 2004). One observer labelled the changing dynamics of relations as the rise of "Turkish Gaullism" as opposed to the binary opposition of Western versus Eastern or secular versus Islam contradictions at play (Taspinar, 2011). These trends have created alarmist questions as to whether Turkey is leaving the West (Cagaptay, 2009). Although, others would argue that this is the wrong question to pose, because "Turkey's cooperation with the West in the years to come will likely depend more on the attitudes of the West towards Turkey than on other factors" (Oguzlu, 2008, p. 17).

5. GWOT, Colour Revolutions, Arab Spring and Effects on Turkish Interests

In the post-Cold War era, Turkish foreign and security policy has gradually evolved because of the regionalisation of strategic and security outlook. This has entailed Turkey adopting a more activist regional approach where the geopolitics of Turkey's foreign and security policy are proactively pursued (Kaliber, 2013), and in doing so they sometimes contradict the activities of other powers in those regions. There have been several significant security and foreign policy challenges presented to Turkey in the beginning of the 21st century, which has been created by US attempts to either expand its influence or limit the influence of other powers. This is clearly seen through the creation and management of so-called branded conflict and revolutions. Branding and reputation management is increasingly used to shape the cognitive realm through subjective representations in the information realm of events taking place in the physical realm. By using brands, it is hoped to use information to enable operational choices for the communicator that may not ordinarily be available, whilst at the same time denying operational choices to rivals and competitors.

The sample material collected for this article was found via a general Google search and a Google Scholar search in July 2019. Search terms that were entered are: Neo-Ottoman foreign

policy; Global War on Terrorism + Turkey; Iraq War + Turkey; Turkish foreign policy interests + GWOT/Iraq; Turkish foreign and security policy interests; Colour Revolutions + Turkey; Arab Spring + Turkey; Arab Spring + Turkish foreign policy interests. Some 40 articles were manually selected by scrolling through the hits, which were based upon the closeness and proximity of the primary interests of this paper, namely how Turkish foreign and security policy interests are affected and influenced by the selected branded revolutions and war according to the frames of the selected sample of analytical and academic papers. This is not a large N sample; therefore, the result should be understood as being an indicative one and not a representative one, which would require a much larger sample. These articles were analysed using the Critical Discourse Analysis method as outlined by employing a critical dimension in the theoretical and descriptive analyses and evaluations of those texts seen through the relations of power. This is motivated by the inherent embedded relationship between discourse and political power in politics and international relations that is derived through meaning “as constructed during production or comprehension, is liable to embody opinions that derive from underlying ideologies” (Van Dijk 1995, p. 283).

In this section there are four sub-sections that cover different aspects of what has been theoretically discussed so far but applying the possible and actual outcomes in terms of the effects on Turkish foreign and security policy. The first subsection is to look at the brand of “Neo-Ottoman Foreign Policy” and the underlying reasons for its creation. The second subsection will examine the GWOT, with a focus on events in Iraq. Colour Revolutions are the subject of the third subsection, the fourth and final subsection examines the Arab Spring.

5.1. Neo-Ottoman Foreign Policy: A Case of Obstructive Marketing?

There has been an attempt to categorize Turkish foreign policy through the lens of ideologically based foreign policy brand visions (to create associations and expectations that regulate the resulting political relationships formed with foreign audiences and stakeholders). It has been often shaped in the binary reality of one brand or another – Kemalism or Neo-Ottomanism. Kemalism having its origins dating back to the founding of the Turkish Republic in 1923 and having three pillars: militant secularism; assimilative nationalism; and Westernisation. This represents a rejection of the Ottoman past. In the contemporary Western discourse, Kemalism is being challenged by Neo-Ottomanism, which “by contrast, sees positive elements in Turkey’s Ottoman past and wants to draw on these elements to form a new synthesis in foreign and domestic policy” (Larrabee, 2010, p. 91). On the surface of things, it would be understood to be a rather counter-productive brand name for Turkish foreign policy given that not all the previous imperial subjects viewed Turkish rule favourably. It prompts the question if the use of the Neo-Ottoman Turkish foreign policy brand is an official name or a case of obstructive marketing? Thus, there is a necessity to delve into the very origins and use of the term Neo-Ottoman and its application to Turkish foreign policy.

With the Justice and Development Party's re-orientation of foreign policy through attempts to cultivate closer ties with countries such as Iran, Syria, Sudan, the Gulf States and Russia created the operational environment where the concept of Neo-Ottoman foreign policy was more frequently used.⁴ The use of a Neo-Ottoman foreign policy vector is a deliberate strategy of obstructive foreign policy, which is using this brand to suggest a negative relational brand based upon associations with an imperial past that can potentially limit the prospects and ability of Turkish foreign and security policy to achieve its goals and objectives. It is not objectively accurate but is subjectively deliberate to limit the ability of Turkey to pursue an independent (of the US) foreign and security policy more effectively. Given that several the aforementioned countries are considered enemies or competitors to the United States (such as Iran, Russia and Syria), a negative reaction to the new independent foreign policy vector of Turkey would likely be a cause for worry and concern about the 'reliability' of Turkey as a so-called vassal state in the understanding of Brzezinski's strategic imperatives for maintaining US hegemony.

Given that there is a tendency for critics to use Davutoglu's foreign policy concept as Neo-Ottomanism, emphasizing the foreign policy activism of Turkey tends to occur in former Ottoman territories. The fact that there is an emphasis on creating economic interdependence seems to cast doubt on the validity of the label (Aras, 2009, p. 131). Neo-Ottomanism in effect becomes both a promise and a threat to countries in Turkey's neighbourhood that were once part of the Ottoman Empire. There is the implication of an expansionist Turkey in "re-engaging with territories once ruled by the Sultans, from the Balkans to Baghdad, in a drive to return Turkey to a place among the leadership of the Muslim world and the top ranks of international diplomacy."⁵ The use of the brand may be an effective tool in the international relations arsenal, especially by an actor that seeks to reduce the operational choices and effectiveness of another state on the international stage.

Neo-Ottomanism is a misleading brand name, which seems to be an exercise in obstructive marketing that is intended to reduce the credibility and attraction of Turkey among foreign countries, especially among the former parts of the Ottoman Empire. David Barchard (1985) demonstrated the historical use and reuse of the neo-Ottoman brand against Turkey when a foreign policy conflict emerged with a rival or competing country. The intention being to constrain Turkey by attacking the intangible assets (brand, reputation etc.) and soft power potential.

5.2. *Global War On Terrorism (GWOT)*

The GWOT nominally began as a reaction to the terrorist attacks on the United States mainland on 11 September 2001. Initially, President Bush attempted to brand the coming armed conflict

4 Cagaptay, S., *The AKP's Foreign Policy: The Misnomer of Neo-Ottomanism*, Op-Eds and Articles, The Washington Institute for Near East Policy, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-akps-foreign-policy-the-misnomer-of-neo-ottomanism>, 24 April 2009

5 Strauss, D., *Turkey's Ottoman Mission*, Financial Times, <https://www.ft.com/content/af859474-d868-11de-b63a-00144feabdc0>, 23 November 2009 (accessed 7 July 2019)

as the Crusade Against Terrorism. However, owing to the rather self-fulfilling potential of such a brand to create a scenario from Huntington's Clash of Civilisations, which could benefit the terrorist forces meant GWOT was used as a more effective means of conveying 'legitimacy' across more stakeholders in an exercise of managing opinion and perception through reputation management.

Contemporary Turkish and US foreign policy aims, and goals did diverge before GWOT and in particular the US-led invasion of Iraq in March 2003. This occurred back in 1990-1991 with the First Gulf War. President Turgut Özal perceived the war as an opportunity to accrue benefits for Turkey (for example to advance Turkey's membership to the EU) by demonstrating its continued strategic importance and to solidify closer defence relations with the US. Instead, many costs were incurred, such as economic losses from pipeline fees and lost trade, furthermore the Kurdish issue became much more acute in Turkey and abroad through the establishment of a de facto Kurdish state in Northern Iraq that was under Western protection (Oguzlu, 2007, p. 92; Larrabee, 2010, p. 7-9). The establishment of the de facto Kurdish state was seen as an existential threat to the integrity of the Turkish state.

Consequently, when the US attacked and invaded Iraq in March 2003 that was narrated as being an integral part of the GWOT, remembering the results of helping the US in the First Gulf War and understanding the likely security risks that would emerge, Turkey refused to allow Turkish territory to be used against Iraq. Some US officials understood the vote in the Turkish parliament as demonstrating a lack of solidarity and an act of betrayal by a US ally (Larrabee, 2010, p. 12). Furthermore, the reluctance of the US to take decisive military action against the PKK or to allow Turkey to do so has further exacerbated tensions (Larrabee, 2010, p. 16). The deep-rooted security instability in Northern Iraq that was the result of the US regime change through the invasion and occupation of Iraq has created a significant security threat on Turkey's southern border and plays a role in the current and future foreign and security policy directions. The Kurdish question in Iraq has domestic as well as foreign hard security and political implications and consequences that resulted from the United States' unilateral military decision (Tank, 2005). However, Turkey's Iraq War policy has been influenced by several different factors, rather than being owed to a particular singular reason.

One researcher noted a host of different aspects that happened to coincide that directed Turkey's Iraq War policy. One of these was the Kurdish issue, which involved historical memory when the British supported Kurds for their own imperial ambitions against the Ottoman Empire. In 2003, several major external actors in Iraq revived some trauma of the disintegration of the Ottoman Empire that took place less than 100 years earlier. Simultaneously, political Islamists and Kurdish nationalists were challenging the secular and unitary identity of the country. This was also assisted by the collapse of the Soviet Union and the loss of the decades-old security identity (Altunisik, 2006, p. 193). The tensions were slightly reversed from 2007 when President Bush promised Turkey actionable intelligence against the PKK and the blessing to perform limited strikes against

the PKK in Iraq (Larrabee, 2010, p. 19-20). Other points of contention have arisen, seemingly owing to the US strategic goals within the context of GWOT.

A criticism of the GWOT is the accusation that it is anti-Islamic in nature and given the leading role of the US, it negates the possibility of any useable soft power of its own. This does not exclude the possibility of using an ally as a proxy source of soft power. The US has been attempting to promote the idea of Turkey as a 'role model' for the Islamic world, but at the same time is supporting the Kurds in Iraq (and Syria). This has resulted in a backlash in the Kemalist debate. Through promoting the idea of "moderate" Islam, it flies in the face of adherence to secularism. The Kurdish issue is one that is seen as a critical hard security issue that threatens, there are some 30-40 million Kurds living in the Middle East, plus the United States ignoring Turkish interests and security are significant red flags in terms of potential threats (Hill & Taspinar, 2006, p. 90). For example, the US military support for the People's Protection Units (YPG) in Syria, which is a branch of the Turkey-based Kurdistan Workers Party (PKK). Traditionally, Turkish foreign policy is very realist and unfamiliar with the democracy promotion rhetoric of the US, which is seen as a tool to extend their influence in Turkey's area of interest (Kiniklioglu & Morkva, 2007, p. 548).

The GWOT has the hallmarks of a negative geopolitical regionalism that is led by the US, but various other countries have piggybacked on this security policy brand to achieve their own aims and goals and minimise possible risk. By risk, this is possible criticism or more concrete steps taken to manage the system of international relations for the primacy of the three geopolitical strategic imperatives to be upheld. Turkey assessed the situation and understood the risks of the military attack and occupation of Iraq as being fraught with danger for Turkish security and interests. Though, by not acting as a vassal state and allowing military actions to be taken from Turkish soil, a price was inflicted by the US and bilateral relations suffered. Although when weighing up the different costs involved, the correct course of action was taken, and this may have served Turkish foreign and security policy interests for the better.

5.3. Colour Revolutions and Post-Soviet Space

Historically, Russia and Turkey have been geopolitical rivals (Bayram & Tufekci, 2018) and have fought various wars as the ultimate expression of a geopolitical regionalism. This was particularly notable in the Black Sea area and the Southern Caucasus. The Soviet Union's collapse in 1991 opened a great deal of potential and possibilities as well as challenges for Turkish trade and relations with several the former Soviet republics, especially in the South Caucasus and Central Asia. However, the opening of the Turkic world because of the collapse of the Soviet hegemony has not been matched by a significant expansion in Turkish influence. A Central Asian direction was seen as a possible way offset the foreign policy difficulties with the US and Europe. However, the EU views Turkey as a possible tool to help reduce Russian influence in post-Soviet space, with reference to the South Caucasus and Black Sea (Braun-Dorrell et al, 2018). Thus, there is a

careful balancing act required by Turkey owing to the inter-connected geo-political and economic located in different yet linked geographical localities that have diverging and at times conflicting interests and goals.

As with the Arab Spring, the Colour Revolutions witnessed several neutral or pro-Russian leaders among the former Soviet Republics toppled by what the West referred to as 'popular' revolutions. There are similarities with Gerald Sussman's (2010) book on the use of branding and regime change in Central and Eastern Europe at the end of the Cold War, together with the US messianic-like approach to promoting 'democracy' that was applied with the use of military force in Iraq. In terms of a geopolitical regionalism, it saw the rolling back of Russian influence and the increase of the US in the region. The result thus far has been greater instability in the region, which has taken on the appearance of a geopolitical shatter belt in certain countries (such as Ukraine – see Jalilov & Kelly, 2014). Thus, Russia viewed the developing geopolitical and security developments as a threat to state security.

It seems that Turkey did not consider the regional influence of Russia's political and economic ties, especially in Central Asia (Larrabee, 2010, p. 47-48). Turkey and Russia maintain a pragmatically based relationship not only in post-Soviet space, but also in the Middle East. The relationship between Turkey and Russia was initially based on trade but evolved to include the energy issue (Kiniklioglu & Morkva, 2007, p. 548). Turkey's increasing alienation from the West (EU and US in particular) has facilitated the growing partnership and cooperation. This has caused some to state that the relations are based on an 'axis of the excluded' (Hill & Taspinar, 2006). The relationship with Russia is not overly complex and is based upon concrete mutual problems and concerns that have evolved with time and geopolitical circumstance.

One of the components has been the rise of the Justice and Development Party (AKP), "and the subsequent emergence of its foreign policy ideology converged with the secular Kemalist elite's sense of frustration and produced a peculiar consensus to deepen the relationship with Russia" (Kiniklioglu & Morkva, 2007, p. 548). However, on the surface, there is little peculiar about the growing relationship that is based on political and geopolitical pragmatism with mutual roots and perception of both Turkey and Russia that the US does not take their interests in to account and is expanding its influence in their respective neighbourhoods and areas of interest.

One of the regions where Turkey intended to play a greater role is in the Black Sea, which is considered as an inland sea firmly in the area of interest – geographically, historically, politically, economically, transportation wise, diplomatically and militarily. Initially Turkey sought to increase regional cooperation (a positive geopolitical regionalism of inclusion) among the littoral states. Turkey has the self-interest and motivation to attempt to initiate a positive regionalism in the Black Sea and to assume a leading role through the pro-active leadership. However, the other countries of the region do not seem to share the same level of enthusiasm and have not been persuaded by Turkey (Bayram & Tufekci, 2018). Turkey has also articulated its foreign policy interests and goals in Eurasia, including in the Central Asian region.

During the Cold War, Turkey did not express a foreign policy approach to the Eurasian region owing to the apparently unassailable Soviet hegemony. However, Turkish public opinion tended to have an emotional attachment towards the Turkic communities living in Central Asia, which is at times considered to be Turkey's fatherland. Post-1991 greater interest was shown in the region, with various markers of significance being attached. Firstly, the geographical location of the region, and secondly (and more significantly) the region is perceived to be the original land of the Turkic peoples (Fidan, 2010, p. 110). There is soft power potential in the ethnic and cultural ties (common history, language, religion, and lifestyle). "Cultural ties between Turkey and the Turkish communities of the region facilitated Turkey's relations with Central Asia" at the bilateral and multilateral levels (Fidan, 2010, p. 114). There are several other more pragmatic interests that drive potential cooperation as well, such as trade, energy, and security.

Fidan (2010, p. 121) noted the best avenue for Turkey's engagement in the region is to take an active pragmatic approach and not to try and impose self-definitions and identity formulations. Rather to learn from the past, to approach the region with solid policies and opening channels of dialogue with all significant local and foreign powers. A functionalist methodology is considered as being a reliable basis for creating a relational dynamic between Turkey and the region in a win-win spirit, rather than a zero-sum game of policy interaction. This is not based upon the rationality and logic of hard power application, but the emotional connections forged by kinship and culture that are mixed with the attraction of trade using a soft power approach.

5.4. Arab Spring

The Arab Spring took place across the Middle East and North Africa, which according to the script saw a 'grass roots democratic wave' topple several governments across the region, which was supported by the United States, UK, France, Saudi Arabia, and Qatar. The US was a powerful broker in this series of branded regime changes openly favouring and supporting the so-called opposition, where some events were included in the narrative such as Tunisia, Egypt, Libya, and Syria. Others were excluded, Yemen or Bahrain, for instance (Yakis, 2014; Karpovich, & Manoilo, 2015). There are some similarities to the Colour Revolutions, not least of which is that it is a negative geopolitical regionalism of exclusion, where power and influence is being competed for by different regional and global actors (Carpenter, 2013). As such, the Arab Spring contained opportunities and threats for Turkish foreign and security policy interests.

Turkish foreign policy in the region prior to the Arab Spring was based on 'civilizational geopolitics' that was adhering to the principles of "mutual gain through economic interdependence and close political ties based on cultural affinity and Muslim Brotherhood" and not on the notion of 'democracy promotion' (Önis, 2012, p. 46). The AKP's soft power based foreign policy was encapsulated with the zero-problems with neighbours' strategy. However, dilemmas created by unavoidable trade-offs were created during the Arab Spring, joining a political agenda of regime change would cost Turkey's economic interests in the region (Önis, 2012, p. 48-49; Oguzlu, 2012).

This would also signal a move away from pragmatism towards a more ideological and messianic foreign policy that would carry several risks, such as threats to Turkey's soft power, security threats, damage to economic and political stability.

Some analysts note that Turkey's engagement in the Arab Spring regime change policy, notably in Libya and Syria, has helped to bring the US and Turkey closer together (Tanir, 2011; Tocci et al, 2011). The message from the US and EU was positive concerning Turkey's 'cooperation' with the regime change agenda, but that this should not be expected to yield immediate positive results for the Turkish government from the West (Tocci et al, 2011). However, it places Turkey in a situation that was similar to the GWOT and the invasion and subsequent occupation of Iraq in 2003, together with the negative consequences for Turkey's foreign and security policy interests.

Turkey has also used the complexity of the Arab Spring in terms of the perplexing system of alliances and interests to forge some alternative ties. One such closer tie that has emerged is with Iran, where the two parties have found some middle ground. The middle ground is found in the area of hard security threats in which the two countries face threats from armed non-state groups. Thus, there is an indication of some semblance of a return to realpolitik owing to the specifics of the regional security environment. There are still differences, but also a lot of potential for cooperation in the MENA region (Aras & Yorulmazlar, 2014). There is a similar security and geopolitical understanding between Turkey and Qatar as two ambitious geopolitical actors in the region, where the power vacuum created by the Arab Spring was too tempting. In addition, given the two countries' complicated relations and suspicions of Saudi Arabia, it is an alliance of not only opportunity but also convenience (Pala & Aras, 2015). These shifting and complicated sets of alliances create problems for the actualisation and operationalisation of concrete and appropriate policy that adequately serves self – interest.

Erdogan annoyed the US before the Syrian War within the Arab Spring by pursuing a rapprochement with Iran and Syria, viewed as part of the so-called Axis of Evil brand under George Bush's presidency. However, this changed in 2011, the Turkish government decided to join the cause of regime change in Syria. Ankara has provided aid and sanctuary to the 'rebel' cause in Syria to achieve this goal (Yakis, 2014). Even though Davutoglu saw potential for Turkey to 'control' events in Syria and gain influence, there are a significant number of risks too. One of these is an increase of Saudi influence on the Turkish border or Kurdish PKK forces gaining a further foothold in another part of Turkey's southern border (in addition to Northern Iraq), which are based upon a 'successful' outcome of the regime change plan. If the regime change is not successful, then risks may include a Syrian government that is resentful and deeply hostile towards Turkish interests or the increase of other regional geopolitical actors as Iran gaining influence (Tanir, 2011; Carpenter, 2013, p. 5-6). This is a risky venture by Turkey, which steps away from the pragmatic vector of foreign and security policy and moves towards a more ideologically/religiously based stance. As such, there is a risk of a deeply subjective perception that would misinform the decision-making process and create further 'unforeseen' security

hazards and risks. Turkey's military intervention in Syria also marks a rather dramatic end to the zero problems with neighbours' policy.

Turkey has burned several bridges through its active support of the US-led regime change operations across the MENA region. The shift away from a win-win foreign policy approach to a subjective zero-sum game is highly likely to create significant problems where the regime change has failed, such as Syria. It is possible that Turkey shall be regarded with greater suspicion rather than neutrally or positively, by regional and international actors. The regime changes actions have also increased the instability in the region and significant problems for Turkey's security by exacerbating the Kurdish issue (Yakis, 2014). Kurds used the context of the Arab Spring brand to launch a brand of their own, a Kurdish Spring that was hoped to mobilise Kurds and included violent and non-violent actions (such as the civil disobedience campaign in Southeast Turkey for broader rights) (Noi, 2012, p. 23). Therefore, there is significant inherent risk involved in weakening Assad as the consequence could be the strengthening of Kurds along Turkey's southern border in Syria that is in addition to the existing problem in Iraq that was the result of US military intervention.

The Arab Spring has created the motivation and opportunity for a reconfiguration of the regional geopolitical order in the MENA region by local actors as Turkey (also Saudi Arabia, United Arab Emirates and Qatar) (Dihstehoff & Lohse, 2020). It has also created the context for a weakening of the US position and the rise of other foreign actors in the region, such as Russia that has been able to use its entry in the Syrian conflict to boost its standing and profile in the wider region (Simons, 2021). The shifting regional and global order has created a context where Turkey is varying between cooperation and competition with (re)emerging powers, such as Russia in Syria (but also Libya and the South Caucasus) (Önis & Yilmaz, 2016; Aslam, 2019; Köstem, 2020). Köstem (2020, p. 16) characterises the relationship between Turkey and Russia in Syria as being an informal geopolitical alignment by two traditionally rival actors. The situation helps to support Russia's international brand identity as a great power and Turkey's brand role as a regional power and political power broker (Köstem, 2020, p. 17-18). These nuances are made possible by the transforming global geopolitical order.

This is also evidenced by the recent relations between Turkey and the European Union (EU) in the wake of the mass migration of refugees from the MENA region to Europe, where the role and position of Turkey has evolved. Formerly, the EU may have been considered to be in the stronger negotiating position as it expected Turkey to reform and change to its various political, social and economic requirements with the false promise of membership, therefore placing Turkey as a reactive and accommodating actor. However, with time and fatigue with the various escalating requirements and promises, the situation has evolved with the aftermath and consequences of US foreign and security policy (i.e., regime change) in the MENA region that precipitated a mass migration and refugee problem for the EU as well as Turkey. However, the mass migration issue in some EU countries has been evolving into an existential crisis for the legitimacy of mainstream liberal parties, giving Turkey an additional edge in the talks concerning the management of the

refugee flows and Turkish involvement in the process (Muftuler-Bac, 2020; Cihangir-Tetik & Muftuler-Bac, 2021).

6. Conclusion

The transforming global order towards a non-Western multipolar system presents an opportunity for medium sized regional actors to pursue independent (from great powers) foreign and security policy, through hard and soft power means to increase their influence, international standing and/or security (or other) interests. This can be potentially achieved through increased and more assertive diplomacy and public diplomacy programmes that target specific stakeholder audiences and interests. This does not mean to say, obstructive and coercive means will not be employed to prevent a deviation from the interests of great powers. During the Cold War confrontation between the United States led Western Bloc and the Soviet Union's Eastern Bloc, Turkey played a definite part in this bipolar world order. Turkey served as part of the frontier and served as a barrier to possible Soviet incursions, although as the events of the Cuban missile crisis showed,⁶ Turkey was an object of events rather than a subject in them. The collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War in 1991 ushered in a new geopolitical era of a unipolar global order, and Turkey lost the role, together with a significant weight of possible risk. It also meant that the prominence of ideology in foreign and security policy could also be supplemented or supplanted with pragmatism. The situation created a chain of events that brought new risks and threats to Turkey, but also possibilities and opportunities that did not exist earlier. This enabled, at least to some extent, Turkey to shift from being an object to a subject of events with a repositioning of the foreign and security policy brand as a regional power.

In the contemporary practice of international relations and geopolitics in particular, actors need to be aware and consider the use of branding and other forms of reputation management as tools to increase the operational potential of the communicator and to decrease an opponent's policy choices and the effectiveness of their words and actions. This has been seen in the branding of the GWOT, Colour Revolutions and Arab Spring. It is also seen in the use of obstructive marketing through the labelling of Turkish foreign policy under the AKP government as 'Neo-Ottoman', which currently coincides with the country's attempts to pursue a more pro-active and independent foreign policy. These brands follow an emotional logic rather than a rational logic because audiences can be more readily primed and mobilised through the suggestions inherent in the associations and promises implied.

Turkey has been pursuing a foreign and defence policy that follows the logic of geopolitical regionalisms. Sometimes these approaches take on the spirit of a positive geopolitical regionalism, such as is usually the case of Turkish engagement in Central Asia and the Caucasus. This is a geopolitical regionalism of inclusion, where Turkey as a non-leading regional actor tries to create

6 The Cuban missile crisis was resolved with a compromise that included the US removing nuclear weapons that were based in Turkey, although there was no visible public sign that Turkey had much say in the issue.

room for engagement and interaction through a win-win approach with domestic and external actors from this region. The emphasis with the local actors from the region is based on cultural and kinship ties as well as other more pragmatic considerations such as trade. GWOT and the Iraq War produced a negative, but defensively based geopolitical regionalism that resulted from the US's ignoring the serious and significant risks of its military adventurism in Iraq in terms of the security consequences for Turkey. This forced Turkey to take an independent geopolitical path that better served its regional interests and security, but somewhat alienated the US. The Arab Spring also yielded a negative geopolitical regionalism, which contradicted the previous pragmatic approach of zero problems with neighbours. By engaging in ideational foreign policy, most notably in Syria, Turkey has likely decreased its security and limited its foreign policy engagement potential.

Turkish soft power potential is created not only from the spirit of the foreign policy, and from influence that is created by a proactive and a physical presence in the Middle East and the territories of the former Soviet Union. This needs to be coupled with the development and realisation of political, economic, and cultural capabilities within the context of a relational foreign policy vector of mutually beneficial relationships between Turkey and those foreign audiences that are engaged with. The gradual drift away from a strong Western orientation in foreign and security policy is a natural outcome of the West not taking into account Turkey's foreign and security policy interests. A general lesson from the different cases in this paper is that a more pragmatic and less ideational approach is likely to yield better results for both foreign and security policy goals and is less likely to bring the chaos and upheaval of the Arab Spring engagement that has the potential for long-term negative consequences.

References

- Altunisik, M. B. (2006), Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond, *Journal of Contemporary European Studies*, 14(2), 183-196. <https://doi.org/10.1080/147.828.00600892242>
- Aras, B. (2009), The Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy, *Insight Turkey*, 11(3), 127-142. <https://www.jstor.org/stable/26331107>
- Aras, B. & Yorulmazlar, E. (2014), Turkey and Iran After the Arab Spring: Finding a Middle Ground, *Middle East Policy*, XXI(4), Winter, 112-120. <https://doi.org/10.1111/mepo.12100>
- Aronczyk, M. (2013), *Branding the Nation: The Global Business of National Identity*, New York: Oxford University Press
- Aslam, M. K. (2019), Turkish Foreign Policy in the Post-Arab Spring Period: A Case Study of Syria, *Muslim Perspectives*, IV(2), 1-25
- Barchard, D. (1985), *Turkey and the West*, London: Routledge Chatham House Papers 27
- Bayram, D. C. & Tüfekçi, Ö. (2018), Turkey's Black Sea Vision and its Dynamics, *Karadeniz Arastirmalari*, XV/57, 1-16. <http://dx.doi.org/10.12787/KARAM1272>
- Bilgin, P. & Bilgic, A. (2011), Turkey's "New" Foreign Policy Towards Eurasia, *Eurasian Geography and Economics*, 52(2), 173-195. <https://doi.org/10.2747/1539-7216.52.2.173>
- Braun-Dorrell, T., Kastetter, A., Manoli, P. & de Pedro, N. (July 2018), *EU-Turkey Relations: Security Drivers From the Eastern Neighbourhood*, FUTURE Online Paper No. 23 (available from: <http://>

- www.tepsa.eu/feature-online-paper-no-23-eu-turkey-relations-security-drivers-from-the-eastern-neighbourhood/)
- Brzezinski, Z. (1997), *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books
- Cagaptay, S. (26 October 2009), *Is Turkey Leaving the West?*, Foreign Affairs, available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2009-10-26/turkey-leaving-west>
- Carpenter, T. G. (2013), Tangled Web: The Syrian Civil War and Its Implications, *Mediterranean Quarterly*, 24(1), Winter, 1-11. <https://doi.org/10.1215/10474.552.2018988>
- Cihangir-Tetik, D. & Muftuler-Bac, M. (2021), A Comparison of Development Assistance Policies: Turkey and the European Union in Sectoral and Humanitarian Aid, *Journal of European Integration*, 43(4), 439-457. <https://doi.org/10.1080/07036.337.2020.1734587>
- Davutoglu, A. (2008), Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, *Insight Turkey*, 10(1), 77-96
- Dihstelhoff, J. & Lohse, A. (2020), Political Islam as an Ordering Factor? The Reconfiguration of the Regional Order in the Middle East Since the Arab Spring, in Amour, P. O (Editor), *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East*, Cham: Springer, 29-59
- Dinnie, K. (2008), *Nation Branding: Concepts, Issues, Practice*, London: Routledge
- Egging, K. A. (2020), *Nation-Branding in Practice: The Politics of Promoting Sports, Cities and Universities in Kazakhstan and Qatar*, London: Routledge
- Erickson, E. J. (2004), Turkey as a Regional Hegemon – 2014: Strategic Implications for the United States, *Turkish Studies*, 5(3), 25-45. <https://doi.org/10.1080/146.838.4042000270317>
- Fidan, H. (2010), Turkish Foreign Policy Towards Central Asia, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 109-121. <https://doi.org/10.1080/194.489.50903507560>
- Franklin, B., Hogan, M., Langley, Q., Mosdell, N. and Pill, E. (2009), *Key Concepts in Public Relations*, London: Sage
- Hill, F. & Taspinar, O. (2006), Turkey and Russia: Axis of the Excluded?, *Survival*, 48(1), 81-92. <https://doi.org/10.1080/003.963.30600594256>
- Hyslop, M. (2014), *Obstructive marketing: Restricting distribution of products and services in the age of asymmetric warfare*, Farnham: Ashgate
- Jalilov, M. & Kelly, P. (30 October 2014), The Ukrainian Shatterbelt: A New Cold War?, *I Report dell'IsAG*
- Jay, P. (1979), Regionalism as Geopolitics, *Foreign Affairs* 58(3), 485-514. <https://doi.org/10.2307/20040490>
- Kaliber, A. (2013), The Post-Cold War Regionalisms of Turkish Foreign Policy, *Journal of Regional Security*, 8(1), 25-48. <https://doi.org/10.11643/issn.2217-995X131SPK28>
- Karpovich, O. & Manoilo, A. (2015), *Colour Revolutions: Techniques in Breaking Down Modern Political Regimes*, Bloomington (IN): Author House
- Kiniklioglu, S. & Morkva, V. (2007), An Anatomy of Turkish-Russian Relations, *Southeast European and Black Sea Studies*, 7(4), 533-553. <https://doi.org/10.1080/146.838.50701726013>
- Köstem, S. (2020), Russian-Turkish Cooperation in Syria: Geopolitical Alignment with Limits, *Cambridge Review of International Affairs*, doi: 10.1080/09557.571.2020.1719040
- Larrabee, S. F. (2010), *Troubled Partnership: U.S.-Turkish Relations in an Era of Global Geopolitical Change*, Arlington (VA): RAND Corporation
- Lesser, I. O. (2006), Turkey, the United States and the Delusion of Geopolitics, *Survival*, 48(3), 83-96. <https://doi.org/10.1080/003.963.30600905460>

- Matusitz, J. (2015), *Symbolism in terrorism: Motivation, communication and behaviour*, Lanham (MD): Rowman and Littlefield.
- Muftuler-Bac, M. (June 2020), Turkey and the European Union Refugee Deal: Assessing Turkish Migration Policies and the External Protection of European Borders, Working Paper, *Migration Governance and Asylum Crises* (MAGYC) Project
- Murinson, A. (2006), The Strategic Depth of Turkish Foreign Policy, *Middle Eastern Studies*, 42(6), 945-964. <https://www.jstor.org/stable/4284512>
- Newman, B. I. (2016), *The marketing revolution in politics: What recent U.S. presidential campaigns can teach us about effective marketing*, Buffalo: University of Toronto Press.
- Noi, A. U. (2012), The Arab Spring, Its Effects on the Kurds, and the Approaches of Turkey, Iran, Syria, and Iraq on the Kurdish Issue, *Middle East Review of International Affairs*, 16(2), 15-29
- Oguzlu, T. (2004), Changing Dynamics of Turkey's US and EU Relations, *Middle East Policy*, XI(1), Spring, 98-105. <https://doi.org/10.1111/j.1061-1924.2004.00144.x>
- Oguzlu, T. (2007), Soft Power in Turkish Foreign Policy, *Australian Journal of International Affairs*, 61(1), 81-97. <https://doi.org/10.1080/103.577.10601142518>
- Oguzlu, T. (2008), Middle Easternisation of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Disassociate from the West?, *Turkish Studies*, 9(1), 3-20. <https://doi.org/10.1080/146.838.40701813960>
- Oguzlu, T. (February 2012), *The 'Arab Spring' and the Rise of the 2.0 Version of Turkey's 'Zero Problems With Neighbours' Policy*, Centre for Strategic Research (SAM), SAM Papers No. 1
- Önis, Z. (2012), Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest, *Insight Turkey*, 14(3), 45-63
- Önis, Z. & Yilmaz, S. (2009), Between Europeanisation and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey During the AKP Era, *Turkish Studies*, 10(1), 7-24. <https://doi.org/10.1080/146.838.40802648562>
- Önis, Z. & Yilmaz, S. (2016), Turkey and Russia in a Shifting Global Order: Cooperation, Conflict and Asymmetric Interdependence in a Turbulent Region, *Third World Quarterly*, 37(1), 71-95. <https://doi.org/10.1080/01436.597.2015.1086638>
- Özdemir, E. & Serin, Z. V. (2016), Trading State and Reflections of Foreign Policy: Evidence From Turkish Foreign Policy, *Procedia Economics and Finance*, 38, 468-475. Doi: 10.1016/S2212-5671(16)30218-0
- Pala, Ö. & Aras, B. (2015), Practical Geopolitical Reasoning in the Turkish and Qatari Foreign Policy on the Arab Spring, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(3), 286-302. <https://doi.org/10.1080/19448.953.2015.1063274>
- Ruma, I. (2010), Turkish Foreign Policy Towards the Balkans: New Activism, Neo-Ottomanism Or/So What?, *Turkish Policy Quarterly*, 9(4), Winter, 133-140
- Rumley, D. (2005), The Geopolitics of Asia-Pacific Regionalism in the 21st Century, *The Otemon Journal of Australian Studies* 31, 5-27
- Simons, G. (2011), Attempting to Re-Brand the Branded: Russia's International Image in the 21st Century, *Russian Journal of Communication*, Vol. 4, Nos. ¾, Summer/Fall, 322-350. <https://doi.org/10.1080/19409.419.2011.10756816>
- Simons, G. (2021), Hard and Soft Power Approaches to Armed Conflicts: The United States in Iraq and Russia in Syria, *Russia in Global Affairs*, 19(2), 86-110. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/hard-and-soft-power-iraq-syria/>
- Sussman, G. (2010), *Branding Democracy: US Regime Change in Post-Soviet Eastern Europe*, New York: Peter Lang
- Tanir, I. (2011), How the Arab Spring is Transforming Turkish-American Relations, *Turkish Policy Quarterly*, 10(3), Fall, 71-81

- Tank, P. (2005), Analysis: The Effects of the Iraq War on the Kurdish Issue in Turkey, *Conflict, Security and Development*, 5(1), 69-86. <https://doi.org/10.1080/146.788.00500103309>
- Taspinar, Ö. (2011), The Rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American Relations Right, *Insight Turkey*, 13(1), 11-17.
- Tocci, N., Taspinar, Ö, Barkley, H. J., Lecha, E. S. & Nafaa, H. (2011), *Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish Foreign Policy From a Transatlantic Perspective*, Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States
- Tsantoulis, Y. (2009), Geopolitics, (Sub)Regionalism, Discourse and a Troubled 'Power Triangle' in the Black Sea, *Southeast European and Black Sea Studies* 9(3), 243-258. <https://doi.org/10.1080/146.838.50902934168>
- Vilanova, P. (2013), The Fragmentation of Political Science and "Methodological Pluralism": Regionalism and Geopolitics, *Geopolitica(s)* 4(1), 11-33. Doi: 10.5209/rev_GEOP.2013.v4.n1.44060
- Yakis, Y. (2014), Turkey After the Arab Spring: Policy Dilemmas, *Middle East Policy*, XXI(1), Spring, 98-106
- Yanik, L. K. (2011), Constructing Turkish "Exceptionalism": Discourses of Liminality and Hybridity in Post-Cold War Turkish Foreign Policy, *Political Geography*, 30, 80-89. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2011.01.003>

Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Tehdidi Algısı: Askeri Tezkere Kararları Üzerinden Bir İnceleme

Turkey's Post-Cold War Security Threat Perception: A Review Over Decisions to Send Troops Abroad

Yunus ÇOLAK^{*}

Öz

Bu çalışma, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası güvenlik tehdidi algılamalarını, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilen askeri tezkere kararları üzerinden incelemektedir. Teorik çerçeve bakımından Kopenhag Okulu'nun güvenikleştirme yaklaşımını kullanan bu çalışma, Soğuk Savaş sonrasında TBMM tarafından kabul edilen askeri tezkere kararlarının gerekçe metinleri Türkiye'nin güvenlik tehdidi algılamaları bakımından analiz etmiştir. Nitekim askeri tezkerelerin her birine ait bir gerekçe metninin bulunuyor olması, güvenikleştirme yaklaşımının bu konuya yönelik iyi bir çerçeve oluşturabilmesinin önünü açmaktadır. Bu noktada, TBMM tarafından, 1990-2021 yılları arasında toplamda 95 askeri tezkere kabul edilmiştir. Bu askeri tezkerelerin 47 tanesinde gerekçe olarak Türkiye'nin güvenliği ve/veya Türkiye'ye yönelik bir güvenlik tehdidi belirtilmiştir. Çalışmanın ulaştığı en temel sonuç, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasındaki güvenlik tehdidi algısı, güney kara sınırındaki meseleler etrafında şekillendirdiğidir. Bu noktada, bir süreklilik halinde, Irak ve Suriye'den askeri ve/veya düzensiz göçe dair bir güvenlik tehdidi algılayan Türkiye, zaman içerisinde söz konusu bu tehdit algılamalarının kaynağı olarak PKK/YPG/PYD ya da DEAŞ gibi devlet dışı aktörlerin de içerisinde bulunduğu farklı aktörleri belirtmiştir. Elbette ki söz konusu bu dönemde Türkiye'nin güvenlik algısı yalnızca askeri tezkerelere konu olmuş ülke veya aktörlerce şekillenmemişse de askeri tezkerelerin incelenmesi somut bazı çıkarımlar yapılabilmesine olanak tanımıştır. Bu noktada, Türkiye'nin güvenlik algısı 1990'larda Irak'tan kaynaklı meselelerle şekillenmişse de sonradan Suriye'den kaynaklı meselelerle birlikte büyük bir değişim geçirdiğini söylemek mümkündür. Bu süreç irdelendiğinde hem güvenlik tehdidinin kaynaklandığı aktör sayısında bir artış gözlemlenmiştir hem de tehdidin konusunun ve yapısının çeşitlendiği görülmüştür. Bunun yanında tüm bu başarılı güvenikleştirmelerde, güvenlik tehdidi bakımından askeri sektör birincil olarak mevcut iken, aynı zamanda, ekonomik ve toplumsal sektör de tezkere metinlerinde zaman zaman vurgulanan sektörler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Askeri Tezkere Kararları, Güvenlik, Kopenhag Okulu, Güvenikleştirme

* İstanbul Üniversitesi, E-Posta: yunuscolak92@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1935-1965.

Abstract

In this study, Turkey's post-Cold War security threat perceptions are analyzed by using the mandates for military actions (MMAs) adopted by Grand National Assembly of Turkey (GNAT). This study, which uses the securitization approach of the Copenhagen School as the theoretical framework, analyzed the justification texts of the MMAs of GNAT after the Cold War in terms of Turkey's security threat perceptions. As a matter of fact, the existence of a justification text for each of the military resolutions paves the way for the securitization approach to create a good framework for this issue. A total of 95 MMAs were accepted by GNAT between 1990-2021. In 47 of them, Turkey's security and/or a security threat to Turkey has been pointed as the main reason. One of the main conclusions of the study is that Turkey's security threat perception after the Cold War mostly shaped by developments in Turkey's southern border neighbors. At this point, Turkey, as a continuum, perceived security threats arising from some military issues and / or irregular immigration from Iraq and Syria. But, over time, different actors, including non-state actors such as PKK / YPG / PYD or DAESH, have been pointed as the main source of these perception of threat in the justification texts of the mandates for military actions. It is a very clear fact that, within related era, Turkey's security threat perception is not solely shaped by the countries which mentioned in related MMAs. But analyzing MMAs is giving an opportunity for much more concrete facts. In this term, while Turkey's security threats perception is shaped by Iraq during the 1990, this has changed with especially after the Syrian civil war. Thus, mostly because of outside developments, an increase has been observed in the number of actors from which the security threat originates, and the subject and structure of the threat have diversified. Lastly, in all these successful securitizations, while the military sector was the primary factor in terms of security threat, at the same time, the economic and social sectors became prominent together with the military sector.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Mandates for Military Actions, Security, Copenhagen School, Securitization.

1. Giriş

Bu çalışma, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası güvenlik algılamalarını, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilen askeri tezkere kararları üzerinden incelemektedir.¹ Öyle ki, bu çalışmada askeri tezkere kararları bir dış politika meselesi olarak ele alınarak, bu tip kararların diğer dış politika kararlarının aksine, yasama organı tarafından alınması dolayısıyla bir özgünlüğe sahip olduğu kabul edilmiştir. Bu çerçevede, geleneksel literatürün parlamentoların dış politika yapımındaki yerlerinin oldukça sınırlı olduğuna dair bakış açısının² aksine, parlamentoların

- 1 Yasama işlemleri, parlamento kararları ve kanun olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Her ikisi de TBMM Genel Kurulu tarafından çıkarılsa da parlamento kararları belli konularda alınır, cumhurbaşkanınca TBMM'ye geri gönderilemez ve yargı denetimine tabii değildir. Yasama organının hangi konularda parlamento kararları ile iradesini ortaya koyacağı ise keskin çizgilerle belirtilmemiştir (Gözler, 2018, s. 639-44). Ancak, Türkiye Anayasasının 92/1. Maddesine göre "Türk Silahlı kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir." TBMM bu "izin verme yetkisini" ise kanunla değil, parlamento kararıyla kullanabileceği yönünde bir görüş birliği bulunmaktadır (Denk, 2011, s. 107-15). Bu çerçevede, bu çalışmada askeri tezkere kararları ile kastedilen, TBMM'nin anayasanın 92/1. Maddesine atıfla aldığı parlamento kararlarıdır. Yurtdışında askeri üs kurma, askeri eğitim verme gibi kanunla düzenlenmiş hususlar, bu çalışmanın dışında bırakılmıştır. Ayrıca, tezkere ve askeri tezkere kavramları bu çalışmada birbirinin yerine zaman zaman kullanılmıştır.
- 2 Örneğin, Hill (2003, s. 253-54) liberal demokrasilerde parlamentoların dış politika üzerinde yalnızca hesap verilebilirlik açısından bir denetleme yetkisi olduğunu, ancak bunun ötesinde parlamentoların dış politikayı belirleyici bir etkisinden söz etmenin mümkün olmadığını ileri sürer (Bu bakış açısı ile alakalı geniş bir literatür değerlendirmesi için bakınız: Kaarbo ve Kenealy, 2017, s. 64-68.

uygun şartlarda dış politika ve güvenlik meseleleri karşısında daha aktif bir rol alabileceğine dair anlayışı benimsenmiştir.³

Öte yandan, uluslararası literatüre uygun olarak, Türkiye'de de TBMM'nin dış politika yapımındaki rolü çok fazla derinlemesine ilgi gören bir konu olmamıştır. Nitekim parlamentoların yukarıda verildiği şekilde dış politika yapımında sembolik bir etkisinin olduğuna dair görüş, Türkiye örneğinde de literatürde etkili olmuştur (Koçer, 1993). Fakat yine de TBMM'nin dış politikadaki yerine analiz eden çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin M. Cüneyt Yenigün, Soğuk Savaş sonrasında TBMM'de görüşülen dış politika konularını 2003 yılına kadar parlamentoların konuşmalarını analiz ederek ortaya koymuştur (Yenigün, 2004). Aynı şekilde, Taha Baran Türkiye'deki güvenlik söyleminin oluşum sürecini TBMM tutanakları üzerinden analiz etmiştir (Baran, 2018). Benzer bir biçimde Bulut Gürpınar da dış politika giderek artan bir biçimde kullanılan güvenlik söylemi TBMM, hükümet programları ve Milli Güvenlik Kurulu (MGK) bildirimleri üzerinden analiz etmiştir (Gürpınar, 2010). Öte yandan şu ana kadar yayımlanmış askeri tezkere kararlarının bir veri seti halinde sunularak analiz edildiği tek kapsamlı çalışma bulunmaktadır. Erdem Denk tarafından "Silahlı kuvvet kullanımı ile ilgili TBMM kararları" başlıklı çalışmada, resmî gazeteden yaptığı derlemeler neticesinde, 1961-2011 yılları arasında TBMM tarafından kabul edilen askeri tezkereleri hukuksal bir çerçevede analiz etmiştir (Denk, 2011).

Bu çalışma, askeri tezkere kararlarını Kopenhag Okulu tarafından güvenlik çalışmalarına kazandırılan bir başarılı güvenlikleştirme (*Securitization*) süreci olarak ele alarak, Türkiye'nin 1990 sonrası güvenlik tehdidi algılamalarını analiz etmektedir. Güvenlikleştirme yaklaşımının böylesine bir çalışmada tercih edilmesinin en temel sebebi, güvenliğe dair algının soyut bir düzlemde çıkarılarak, metinler üzerinden somut bir alana taşıyabilecek bir analiz çerçevesi sunmasıdır. Ayrıca, aşağıda ayrıntıları ile verileceği üzere, TBMM tarafından kabul edilen askeri tezkere kararlarının bir gerekçe metni içermesi (Söz-edim), ikna etmeye çalıştığı bir dinleyici kitlesinin açıkça belirgin olması ve esasen ülkeye yönelik (Referans nesnesi) bir güvenlik tehdidi ortaya koyarak ona karşı alınması gereken olağanüstü bir önlem (TSK'nın yurtdışına gönderilmesi gibi) içermesi, tüm bu süreci Okul'un öngördüğü şekilde başarılı bir güvenlikleştirme süreci olarak ortaya çıkartmaktadır. İşte bu çalışmada da söz konusu bu güvenlikleştirme süreçleri incelenerek Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın bitiminden 2021 yılına kadar hangi konuları/aktörleri bir güvenlik tehdidi olarak görerek buna karşı önlem aldığını ortaya koymuştur. Nitekim, Sula'nın da tespit ettiği gibi, Türkçe literatürde başarılı güvenlikleştirme süreçlerinin analitik incelenmesine dair çalışmaların yetersizliği, bu çalışmanın ilgili literatüre olan bir başka katkısını ortaya çıkartmaktadır (Sula, 2021, ss. 112-114).

Bu çerçevede, Soğuk savaş sonrası Türkiye'nin güvenlik tehdidi algılamalarının ne olduğu, hangi meselelerin güvenlikleştirildiği ve bu hususlarda nasıl bir değişimden söz edilebileceğine odaklanmaktadır. Bunun için, öncelikle, çalışmanın kuramsal çerçevesi olan Kopenhag Okulu'nun

3 Örneğin Kesgin ve Kaarbo, 2010, s 19-36 ile Raunia ve Wagner, 2017, s 1-19 gibi çalışmalar parlamentoların dış yardımlar, bütçe ve yaptırımlar gibi birçok alanda dış politikada aktif ve etkili biçimde yer aldığını belirtmektedir.

güvenlikleştirme yaklaşımı irdelenmiştir. Ardından, Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin askeri tezkere kararları, genel bir profilin verilmesi ve akabinde gerekçesi Türkiye'nin güvenliği olan tezkerelere dair ayrıntıların verilmesi şeklinde irdelenmiştir. Bunun devamında ise, 4. Başlık altında, gerekçesi Türkiye'nin güvenliği olan askeri tezkere kararları, güvenlikleştirilen konuya göre beş alt başlık altında incelenmiş ve her bir tezkere grubu ayrı ayrı analiz edilmiştir. Neticede çalışmanın sonuç bölümünde 1990'dan 2021 yılına kadar askeri tezkereler üzerinden Türkiye'nin hangi aktör ve/veya gelişmeleri nasıl bir süreç çerçevesinde ve nasıl bir dil kullanılarak güvenlikleştirdiği, ayrıntılarıyla birlikte karşılaştırmalı bir biçimde sonuç bölümünde tartışılmıştır.

2. Kopenhag Okulu ve Devletin Güvenlik Tehdidi Algısı

Kopenhag okulu, 1985 yılında Kopenhag Üniversitesi içerisinde “Barış ve Çatışma Araştırma Merkezi” bünyesinde çalışmalar yürüten bir grup araştırmacı tarafından kurulmuştur. Kopenhag Okulu, güvenlik çalışmalarındaki güvenlik kavramını şiddetin ötesine taşımak isteyen “genişleme” yanlıları ile, geleneksel tanımın korunması yanlıları arasında bir tür “üçüncü yolu” temsil eder. Bu okulun temsilcileri, güvenliği salt askeri meselelerin ötesinde bir kavram olarak görürken, bireyi tehlikeye atan her durumun bir güvenlik meselesi olduğuna dair görüşü de reddederek, güvenlik kavramını belli bir somut çerçeve içerisinde tutmaya çalışmışlardır (Akgül-Açıkmeşe, 2011, s. 58). Kopenhag Okulu temsilcileri, güvenliği politik karar alıcıların meseleleri algılayışı ve onları bir güvenlik meselesi olarak inşa edip etmemeleri üzerinden tanımlayarak, aslında, güvenlik kavramını, üzerinde analitik bir biçimde çalışılabilir bir kavram haline getirmiştir (McDonald, 2013, s. 72).

Öncülüğünü Barry Buzan ve Ole Waever'ın yaptığı bu ekol, sektörel analiz (*Sectoral analysis*) bölgesel güvenlik kompleksleri (*Regional Security Complexes*) ve güvenlikleştirme/güvenlik-dışlaştırma (*Securitization/De-securitization*) olmak üzere güvenlik çalışmalarına üç temel katkı sunmuştur. Çalışmanın konusuyla alakalı olarak sektörel analiz yaklaşımı, güvenliğe dair etkileşimin alanına ya da bir başka ifadeyle devlete karşı oluşan güvenlik tehdidinin türüne dair yapılan bir vurguyu ifade etmektedir. Bu çerçevede Kopenhag Okulu, güvenliği askeri, çevresel, ekonomik, toplumsal ve politik olmak üzere beş farklı sektörde ele almaktadır. Askeri sektörde ayrılıkçı hareketlerin faaliyetleri gibi içten oluşabilecek tehditlerin yanı sıra dış kaynaklı askeri tehditler de yer alırken; politik sektörde diplomasi ya da ideolojik temelde tehditler yer alır. Öte yandan çevre sektöründe yaşamı tehdit eden doğal afetler; ekonomi sektöründe devletin ekonomisine ciddi anlamda tehdit eden girişimler; toplumsal sektörde ise onun yapısını bozma potansiyeli olan düzensiz göç gibi her türlü mesele yer almaktadır (Akgül-Açıkmeşe, 2011, s. 59).

Okul'un güvenlikleştirme/güvenlik-dışlaştırma yaklaşımı ise bu çalışmada teorik çerçeve olarak benimsenmiştir. İlk defa Waever'ın 1995 yılında “Güvenlikleştirme ve güvenlik-dışlaştırma” isimli çalışmasında ortaya atılan bu yaklaşım, zamanla Okulun, güvenlik çalışmalarına en temel katkısı olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu çalışmada Waever güvenliği bir söz edimi (*Speech act*) olarak tanımlamıştır (Wæver, 1995, s. 6). Güvenlikleştirme ise bir konunun söz edimi ile bir

güvenlik meselesi haline getirilme sürecidir. Nitekim, Kopenhag Okulu'na göre kamuya ait tüm meseleler, politize edilmemiş (*Unpolitized*), politize edilmiş (*Politized*) ya da güvenikleştirilmiş (*Securitized*) bir meseledir. Bu bakımdan, politize edilmemiş meseleler devletin bir eylemde bulunmasını gerektirmeyen meselelere işaret ederken; politize edilmiş meseleler devletin ilgili organlarının hakkında karar alması gereken meselelerdir. Öte yandan güvenikleştirilmiş meseleler ise, bir tehdidin varlığının kabul edilerek bu hususta olağanüstü tedbirlerin meşru ve gerekli sayıldığı meselelerdir (Buzan, Wæver & Wilde, 1998, s. 23-24).

Buzan vd. göre politize olmamış bir meselenin güvenikleştirilmiş bir mesele haline getirilmesine dair süreçte “varoluşsal tehditler” (*Existencial threats*), “acil eylem” (*Emergency action*) ve “kuralların ortadan kaldırılmasının birimler arasındaki ilişkilere etki etmesi” şeklinde üç içerik bulunmaktadır (Buzan, Wæver ve Wilde, 1998, s. 26). Ayrıca bir araştırmacının güvenikleştirme süreci içerisinde analiz edeceği üç öge bulunduğunu ileri sürerler. Bunlardan ilki referans nesnedir (*Referent object*). Okul'un temsilcilerine göre referans nesnesi, korunmasının zorunlu olduğu ve güvenlik tehdidinin yöneltildiği iddia edilen nesnedir. Bu bakımdan, referans nesnesini büyüklüğüne göre mikro, orta ve makro düzey olarak üçe ayıran okula göre, başarılı bir güvenikleştirme süreci açısından en işlevsel referans nesnesi devlet ve/veya millet gibi ögeler üzerinden inşa edilen orta düzeydeki referans nesnelere (Buzan, Wæver ve Wilde, 1998, s. 36-37). Fakat, burada önemli bir diğer husus ise Buzan vd.'nin dinleyici (*Audience*) olarak nitelendirdikleri kişi ya da topluluktur. Güvenikleştirme yaklaşımında dinleyici güvenikleştirici aktörün, başarılı bir güvenikleştirme için ikna etmesi gereken kişi ya da topluluktur (Buzan, Wæver & Wilde, 1998, s. 41). Nitekim, meselenin bir güvenlik meselesi olduğuna ve buna dair alınacak önlemlere son kertede bu kişi ya da topluluk karar verir.

Güvenikleştirmenin ikinci ögesi olarak kabul edilen güvenikleştirici aktör (*Securitizing actor*) ise güvenikleştirmenin temelinde yatan söz-edimini gerçekleştiren siyasetçi, bürokrat ya da hükümet gibi aktörlerdir. Bu noktada referans nesnesine nazaran güvenikleştirici aktörün tespit edilebilmesinin zorluğuna işaret eden Buzan vd., Gerçek güvenikleştirici aktörün, bireylere odaklanılarak değil, karar alıcı kolektiviteye odaklanarak tespit edilmesinin daha faydalı olduğunu öne sürmüşlerdir (Buzan, Wæver & Wilde, 1998, s. 40-41). Buzan'a göre başarılı bir güvenikleştirme için, tehdit söyleminin “*Elitler tarafından, sadece belirli bir yerden, kurumsal bir sesle...*” ileri sürülmesi gerekmektedir (Buzan, 2007, s. 75). Öte yandan Buzan vd., güvenikleştirmenin son ögesi olarak işlevsel aktörlere (*Functional actors*) dikkat çekmişlerdir. Nitekim bu aktörler, güvenikleştirici aktör olmayıp, güvenikleştirme sürecinde ciddi etkiye sahip olan medya ya da uluslararası şirketler gibi aktörlerdir. Bunun yanında bir kolaylaştırıcı faktörler (*Facilitating conditions*) vardır ki bu da güvenikleştirmeye dair yapılan söz-edimin dinleyici kitle tarafından benimsenmesini kolaylaştıran koşullardır (Buzan, Wæver & Wilde, 1998, s. 32, 36 ve 41). Ayrıca, güvenikleştirici aktörün güvenikleştirmeye dair harekete geçmesi ya da Kopenhag Okulu'nun adlandırmasıyla güvenikleştirici hamle, tedbir alınmasını gerektiren bir tehdidin belirlenerek, bu durumun dinleyici kitle tarafından da kabul edilmesi neticesinde başarıya ulaşabilir. Bir başka ifadeyle bir meselenin, yetkili bir kişi ya da organ tarafından sadece güvenlik meselesi olarak lanse edilmesi, o meselenin otomatik olarak güvenikleştirildiği

anlamına gelmemektedir. Bu noktada öznelerarası sosyal bir süreç olan güvenikleştirme süreci içerisinde ikna edilmesi gereken topluluk bir halk topluluğu olabileceği gibi bir siyasi partinin elit grubu gibi görece daha küçük bir topluluk da olabilir (Baysal & Lüleci, 2015, s. 81).

Kopenhag Okulu'na göre güvenikleştirme, daha fazla güvenlik sağlamayan ve esasen tercih edilmemesi gereken bir durumdur. Bu noktada daha fazla güvenlik için, meselelerin "Normal" siyasi düzlemde ele alınması gerektiğini yani bir başka ifadeyle güvenlik-dışlaştırılması gerektiğini savunurlar. Örneğin Waevar, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa kıtasında yaşanan savaşızsız dönemi, Avrupalı devletlerin meseleleri güvenlik-dışlaştırmaları ile açıklamaktadır (Buzan, 2007, ss. 76-79).

Kopenhag Okulu'na göre söz-edimi, güvenlik tehdidine dair analizlerde merkezi bir yerdedir.⁴ Okulun benimsediği söz-edimi teorisi, temelde John L. Austin ve Jacques Derrida tarafından etkilenecek şekilde şekillenmiştir. Buna göre, güvenlik söz edimi ilk olarak bir tehdidin varlığına işaret eden, ikinci olarak o tehdidin normalin dışında tedbirlerle acil bir biçimde ele alınması gerektiğini öne süren ve üçüncü olarak da söz konusu tüm bu edimlerin kabul edildiği edim olmak üzere üç aşamalı bir süreçten geçer (Akgül-Açıkmeşe, 2011, s. 60-61). Bu noktada ilgili söz ediminin analizi güvenlik sorunlarının ortaya çıkarılabilmesi için gereklidir (Buzan, Wæver & Wilde, 1998, s. 24). Söylemin yazılı ya da sözlü olması bir farklılık arz etmez ki bu amaçla yapılan bir söylem analizi, kamu metinleri üzerinden ve doğrudan yazıldığı şeklinde, altında ya da üstünde farklı anlamlar aranmadan yapılır. Bir başka ifadeyle metnin olduğunun dışında bir anlam aranmaz (Wæver, 2005, s. 35).

Sula, güvenikleştirmeye dair literatürde genel olarak güvenikleştirme sürecinin analizi yöntem olarak beş aşamanın tercih edildiğini ileri sürmektedir. İlk olarak bir vaka tespiti yapılır ve ardından, ikinci olarak, hangi meselenin güvenikleştirildiği tespit edilir. Üçüncü olarak ise söz konusu bu güvenikleştirme sürecinde hangi aktör ya da aktörlerin yer aldığı tespit edilir. Söz konusu bu süreçlerin ardından ise dördüncü olarak, güvenikleştirmenin yapılışı yani söz-edim ile güvenikleştirme sürecini kolaylaştıran aktör ve/veya faktörler değerlendirilir (Sula, 2021, ss. 102-103).

3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Askeri Tezkere Kararları

Türkiye'de yürütme organı olarak bakanlar kurulu ve cumhurbaşkanlığı, doğrudan dış politikaya dair kararların alındığı ve konuyla ilgili yetkilerin toplandığı mevkiiler olarak bulunmaktadır. Fakat doğrudan TBMM'nin yetkili olduğu yurtdışına asker gönderme kararları bu noktada bir

4 Kopenhag Okulu'nun bu tutumunun birçok yazar tarafından çeşitli sebeplerle eleştirildiğini belirtmek gerekir. Örneğin bir grup yazar, söylemin yanı sıra imgelerin de güvenikleştirme sürecinde etkili olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca güvenikleştirmeye bu açıdan bakıldığında, güvenikleştirici aktörün siyasi elitlerden ibaret olduğuna dair anlayış da yine bu yazarlarca sorgulanır ki onlara göre güvenikleştirmeye dair imgeleri yaratan medya gibi aktörler, pek âlâ güvenikleştirici aktörler de olabilirler. Bunun yanında salt olarak söyleme odaklanmanın fiziksel ya da bürokratik diğer tüm unsurları bir kenara bırakma anlamına geleceğini öne süren bazı yazarlar, böyle bir bakış açısının yeterli olmadığını iddia ederler (McDonald, 2008, s. 568-569).

istisnaya işaret etmektedir. Bu noktada, bir yasama organı olan TBMM'nin dış politika kararları bakımından iki temel yetkisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, TBMM'nin toplanamadığı acil durumlar hariç, savaş ilân etmektir. TBMM'nin ikinci yetki ise TSK'yı yurtdışına gönderme ya da yabancı bir silahlı kuvvetin Türkiye'ye yerleşmesine dair kararların alınmasıdır ki bu 1961 yılından itibaren anayasal bir zorunluluk olarak belirlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, Md. 92). İşte aşağıda TBMM'nin bu izin verme yetkisinin Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası güvenlik algılamaları çerçevesindeki analizi verilmiştir.

3.1. TBMM'nin Soğuk Savaş Sonrası Yurtdışına Asker Gönderme Kararları Profili (1990-2021)

Yukarıda verildiği gibi yurtdışına asker göndermeye dair kararların TBMM iznine 1961 yılında dahil edilmesinden Soğuk Savaş'ın bitimine kadar yalnızca üç askeri tezkere kararı bulunmaktadır. Bu çerçevede, Soğuk Savaş sonrası dönemden Ocak 2021 tarihine kadar toplamda 96 adet askeri tezkere kararı TBMM gündemine gelmiş; bunlardan 95 tanesi ise TBMM tarafından kabul edilmiştir. Bu süreç içerisinde 1 Mart 2003 Irak Tezkeresi, TBMM gündemine gelip reddedilen tek tezkere olarak tarihe geçmiştir. Ayrıca, TBMM kararları içerisinde yalnızca 759 numaralı karar TSK'nın yurtdışına gönderilmesini içermeksizin sadece yabancı bir gücün Türkiye'ye konuşlandırılmasına izin vermektedir (TBMM Kararı, 2003a). Bunun devamında geriye kalan 95 tezkerenin 56'unda yalnızca Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yurtdışına gönderilmesine izin verilirken, 39 tezkerede ise hem TSK'nın yurtdışına gönderilmesi hem yabancı bir askeri gücün Türkiye'ye konuşlandırılabilmesine dair izin verilmiştir.

TBMM tarafından kabul edilen 95 tezkerenin 61 tanesi Ortadoğu bölgesine yönelik kararlar olurken; 24 tanesi Afrika, 6 tanesi Orta Asya ve 4 tanesi de Avrupa bölgesine yöneliktir. Söz konusu bu bölgeler içerisinde *Tablo 1*'de de görüldüğü üzere, tezkereye en çok konu olan ülke 43 tezkere ile (Irak ve Suriye'nin birlikte ele alındığı tezkereler de dahil olmak üzere) Irak olmuştur. Onu, 15 tezkere ile Lübnan ve 14 tezkere ile Somali takip etmektedir.

Tablo 1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Askeri Tezkere Konu Olmuş Ülkeler

BÖLGELER	ÜLKELER	Tezkere Sayısı
ORTADOĞU	Irak	37
	Lübnan	15
	Irak-Suriye (Birleşik Tezkere)	6
	Suriye	2
	Filistin	1
	Ortadoğu Toplam	61

AFRİKA	Somali	14
	Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali (Birleşik Tezkere)	6
	Libya	3
	Kongo	1
	Afrika Toplam	24
AVRUPA	Arnavutluk	2
	Bosna-Hersek	1
	Kosova	1
	Avrupa Toplam	4
ORTA ASYA	Afganistan	5
	Azerbaycan	1
	Orta Asya Toplam	6
	Genel Toplam	95

Soğuk Savaş sonrası kabul edilen tezkere kararlarınının 30 tanesi koalisyon hükümetleri döneminde alınırken, geriye kalan 65 karar, tek başına iktidar olan siyasi partilerin kurduğu hükümetler döneminde alınmıştır (EK1: TBMM'nin Askeri Tezkere Kararları).

3.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Gereçesi Türkiye'nin Güvenliği Olan Tezkereler

Hükümetler, söz konusu tezkereler bağlamında TBMM'den izin alırken, bunun gereçelerini de belirtmişlerdir. Söz konusu bu tezkerelerden hangilerinin gereçesinde Türkiye'nin güvenliği ya da Türkiye'ye yönelik bir güvenlik tehdidinin varlığı söz konusudur? Bu çerçevede, *Tablo 2*'de de verildiği üzere, 95 tezkere içerisinde temel gereçesi doğrudan Türkiye'nin güvenliği olmaksızın Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) ya da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization – NATO*) NATO gibi uluslararası örgütler eliyle düzenlenen çok uluslu misyon/barış gücüne TSK'nın da katılması olan toplamda 46 tezkere kararı bulunmaktadır. Örneğin, 24 Mart 2011 tarihinde kabul edilen Libya tezkeresinin gereçesinde söz konusu bu ülkedeki olaylar karşısında BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararına atıfla oluşturulan uluslararası çabalara katkı durumu söz konusudur. Hatta bu tezkerenin sonucunda Türkiye NATO'nun Libya operasyonunda da aktif bir şekilde rol almıştır (Yeşilyurt, 2013, s. 426-429). Bunun yanında iki tane tezkere ise, doğrudan Türkiye'nin ahdî hukukunun⁵ bir parçası olan antlaşmalar referans alınarak gereçelendirilmiştir. Örneğin 17 Kasım 2020 tarihli, 1272 karar numaralı Azerbaycan tezkeresinin en temel gereçesi olarak iki ülke arasında 16 Ağustos 2010 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması” gösterilmektedir (TBMM Kararı, 2020c).

5 Ahdî hukuk, en temel anlamda, en az iki devlet tarafından uyulmakla yükümlü olunan bir rejim ve/veya statü oluşturan antlaşmalardan ihtiva eden hukuktur (Aksu & Çolak, 2019, s. 21).

Tablo 2. Tezkere Gerekçeleri

Tezkere Gerekçeleri	Sayı
BM/AB/NATO – Çokuluslu Misyon/Barış Gücü	46
Türkiye'nin Doğrudan Güvenliği (Terör, Ayrılıkçı Hareketler ve Düzensiz Göç ile Mücadele)	47
Doğrudan Türkiye'nin Ahdi Hukuku	2
Genel Toplam	95

Tüm bunların yanında ise, birincil gerekçesi Türkiye'nin güvenliği olarak verilmiş toplamda 47 adet askeri tezkere kararı bulunmaktadır. Bu tezkereler içerisinde 27 tezkere kararı ile en çok Irak bulunurken, onu 13 tezkere ile Somali izlemektedir. Bunun devamında Irak-Suriye birleşik olarak alınan 6 tezkere kararı bulunurken, Libya'ya ve Suriye'ye yönelik de 2 tezkere kararı alınmıştır.

4. Askeri Tezkere Kararları Çerçevesinde Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik [Tehdidi] Algısı

Yukarıda verilen ve temel gerekçesi Türkiye'nin güvenliği olan askeri tezkereler incelendiğinde, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası güvenlik tehdidi algısı nasıl analiz edilebilir? Hangi konu ve aktörler, bu algıda öne çıkmıştır? Bu hususta 1990'ların başından 2021 yılına kadar geçen süre içerisinde bir değişimden söz etmek mümkün müdür? Bu sorulara yukarıda verilen güvenikleştirme yaklaşımı çerçevesinde oldukça somut yanıtlar vermek mümkündür. Nitekim, özellikle gerekçesi güvenlik olan askeri tezkere önerilerinin TBMM tarafından kabul edilmesi, aynı zamanda, tezkerenin ilgili olduğu konunun da başarılı bir şekilde güvenikleştirilmesi anlamına gelmektedir. Öyle ki, bu tip askeri tezkere kararlarına ait metinlerin tamamında güvenikleştirmenin yukarıda verilen üç ögesini görmek mümkündür. Bu tip askeri tezkere kararlarında öncelikle bir konu ya da aktör varoluşsal bir tehdit olarak tanımlanıp (İlk öge) ardından da bu tehdide karşı acil eyleme geçilmesi (İkinci öge) doğrultusunda TSK'nın kullanılması gerektiğine dair bir vurgu bulunmaktadır. Tüm bunların etkisiyle, son öge olarak, olağanüstü tedbirlerin (TSK'nın Türkiye sınırlarının ötesine geçişi gibi) alınmasına dair gereklilik belirtilir. Bu çerçevede askeri tezkere metinlerinin tamamında dönemin yürütme organı güvenikleştirici aktör olarak yer alırken; orta düzey bir referans nesnesi olarak devlet ve/veya millet güvenliği vurgusu bulunmaktadır. Tüm bunların yanında, *Tablo 3*'te de görüldüğü gibi çalışmanın bu başlığı altında, ilgili meselelerin güvenikleştirilmelerine dair süreçler konularına göre güvenikleştirilen meseleler bakımından beş başlık altında gruplanarak her bir gruptaki tezkereler ayrı ayrı incelenmiştir.

Tablo 3. Soğuk Savaş Sonrası Temel Gerekçesi Türkiye'nin Güvenliği Olan Tezkerelerin Analiz Tablosu

Güvenikleştirilen Mesele	Tezkere Karar No	Güvenikleştirici Aktör	Kolaylaştırıcı Aktörler / Faktörler
Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve İlhakı	107, 108, 126	Dönemin Yürütme Organı	Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Kararlı Tutumu ve Hükümetin Meclis Çoğunluğunun Bulunması Irak ile İlişkilerde Sorunların Bulunuyor Olması Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Irak'ın Karşısında Yer Alan Tutumları

I. Körfez Savaşı Sonrasında Kuzey Irak'taki Gelişmeler	180, 206, 245, 279, 325, 353, 371, 386, 409, 435, 452	Dönemin Yürütme Organı	Türkiye'nin 1988 ve 1991 Irak Toplu Göç Tecrübesi Terörle Mücadelenin Türkiye'nin Gündeminde Üst Sıralara Yerleşmesi
Irak'ın BM Yaptırım ve Denetim Rejimine Uymaması ve II. Körfez Savaşı	759, 763, 782	Dönemin Yürütme Organı	Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Irak'ın Karşısında Yer Alan Tutumları Recep Tayyip Erdoğan'ın Kararlı Tutumu ve Hükümetin Meclis Çoğunluğunun Bulunması
Türkiye'nin Güney Kara Sınırlarındaki Gelişmeler	903, 929, 948, 975, 1005, 1025, 1026, 1047, 1049, 1098, 1128, 1162, 1199, 1231, 1266	Dönemin Yürütme Organı	Suriye'deki ve Irak'taki İstikrarsızlıklar PKK/YPG-PYD ve DEAŞ Örgütlerinin Türkiye'ye Olan Saldırıları
Aden Körfezindeki Korsanlık Faaliyetleri ve Libya'daki İstikrarsızlık	934, 956, 984, 1008, 1031, 1054, 1082, 1107, 1136, 1179, 1207, 1238, 1241, 1273, 1276	Dönemin Yürütme Organı	Konuyla İlgili BMGK Kararları Libya Hükümetinden Gelen Davet

4.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve İlhakı

Soğuk Savaş'ın hemen ardından Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhakından II. Körfez Savaşına kadar geçen süreçte Türkiye'nin üç grup tezkere ile üç temel meseleyi güvenlikleştirdiği görülmektedir. Bunlardan ilk grubu oluşturan tezkereler, Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhakının güvenlikleştirildiği ve metinsel olarak hemen hemen birbirinin aynısı 107, 108 ve 126 karar numaralı tezkerelerdir⁶. Söz konusu bu metinlerde Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhakı, Türkiye'yi “*Yakından ilgilendiren*” bir gelişme ve bir “*Körfez krizi*” olarak tanımlanmıştır. Öte yandan, 107 numaralı tezkerede amaç olarak “*Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını...*” tehdit edebilecek unsurlara karşı bir önlem söz konusuyken, 108 ve 126 numaralı tezkerelerde bu ifade biraz daha yumuşatılarak “*...ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliği...*” tezkerelerin temel amacı olarak öne çıkarılmıştır. Aynı şekilde, 107 numaralı tezkerede ileri sürülen bir başka gerekçe olarak “*Ülkemize bir tecavüz vuku halinde derhal mukabele edilmesi...*” ifadesi kullanılırken, 108 ve 126 numaralı tezkerelerde “*İleride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere...*” ifadesi tercih edilmiştir. Hatta, 126 numaralı tezkerede, tezkerenin amaçları arasında, diğerlerinden farklı olarak, “*...Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisi için 678 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararını desteklemek...*” ifadesine de yer verilmiştir. Tüm bunlar göstermiştir ki dönemin Türkiye hükümeti, Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhakını kendi varlığına dair bir güvenlik tehdidi olarak görmüş ve bu hususa dair olağanüstü tedbirlerin alınması gerektiğine TBMM'yi ikna etmek istemiştir. Bu hususta söz konusu bu temel tehdit karşısında alınacak olağanüstü tedbir olarak ise “*Silahlı Kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında...*” hükümete izin verilmesi ön görülmüştür. Neticede, 107 karar numaralı

6 İlgili tezkerelerin tam metinleri için bakınız: TBMM Kararı, 1990a; TBMM Kararı, 1990b; TBMM Kararı, 1991.

tezkere 12.08.1990; 108 karar numaralı tezkere 05.09.1990 ve 126 karar numaralı tezkere 17.01.1991 tarihlerinde TBMM tarafından kabul edilerek meselenin güvenlikleştirilmesi süreci tamamlanmıştır. Söz konusu bu üç tezkerenin kabul edilmesi ve dolayısıyla Irak'ın Kuveyt'i işgalinin başarılı bir şekilde güvenlikleştirilmesine dair kolaylaştırıcı faktörler arasında ise ilk sırada Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bu doğrultudaki ısrarlı tutumu ile hükümetin meclis çoğunluğuna sahip olması gelmektedir. Örneğin Özal, 1 Eylül 1990 tarihindeki TBMM'nin açılışında, kullandığı “...*Hükümete, Anayasamızın 92 nci maddesinde kayıtlı, savaş hali ilanı izni hariç, diğer izinlerin verilmesini tavsiye ediyorum...*” ifadeyle, açıkça 108 karar numaralı tezkerenin kabulünü istemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1990, s. 13). Güvenlikleştirmeyi kolaylaştırıcı bir başka faktör ise, özellikle 1980'lerden itibaren Irak ile yaşanan su sorunu, Kuzey Irak Kürtlerine dair sorunlar ve Irak'ın silah kapasitesindeki artışın, iki ülke arasındaki ilişkileri oldukça kötü bir noktaya getirmiş olmasıdır (Balci, 2017, ss. 199-203). Son olarak, bir başka kolaylaştırıcı faktör ise bölgesel ve küresel aktörlerin Irak'ın Kuveyt'i işgaline en başından itibaren ciddi bir biçimde karşı çıkmasıdır. Öyle ki, işgalin aynı günü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), ortak bir karara imza atarak Irak'ı saldırgan bir devlet olarak nitelemiş ve ambargo kararı almıştır. Bu noktada Soğuk Savaş'ın bittiği ve Türkiye'nin stratejik konumunun tartışılmaya başlandığı bir dönemde Irak'ın Kuveyt'i işgalinin güvenlikleştirilerek çeşitli tedbirler alınması, Türkiye karar alıcısı tarafından, Türkiye'nin yeni uluslararası sistemde de önemli bir role sahip olabileceğinin kanıtı olarak öne sürülmüştür. Örneğin Özal'ın yukarıda verilen konuşmasındaki şu cümleler bunu kanıtlar niteliktedir: “...*Türkiye, bölgesinde bir istikrar unsuru, güçlü bir ülkedir; hem Batı, hem Doğu nezdinde vazgeçilmez bir ülkedir ve aralarında bir köprüdür. Hadiseler bu gerçeği bir kere daha gözler önüne sermiştir...*” (TBMM Tutanak Dergisi, 1990, s. 12).

4.2. Körfez Savaşı Sonrasında Kuzey Irak'taki Gelişmeler

Öte yandan, yukarıda da verildiği gibi, I. Körfez Savaşı sonrasındaki Kuzey Irak'ta meydana gelen gelişmeler, Türkiye açısından bir başka güvenlik sorununu ortaya çıkartmıştır. Bu çerçevede 1992'den 2003 yılına kadar *Tablo 3*'de de görüldüğü üzere toplamda 11 askeri tezkere kararı TBMM tarafından kabul edilmiştir. Gerekçe metinlerinin hemen hemen birbirinin aynısı olduğu bu tezkerelerde Türkiye'nin I. Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta meydana gelen olayları ve güç boşluğunu PKK'yı kasten “*Terör örgütünün*” çeşitli faaliyetleri ve “*Toplu göç*” unsuru olarak iki temel gerekçe ile güvenlikleştirdiği görülmektedir. Yalnızca 1996 yılındaki 409 ve 452 karar numaralı askeri tezkere metinlerinde “...*Kuzey Irak'taki otorite boşluğundan yararlanan terör örgütünün...*” Türkiye'deki faaliyetlerini arttırması I. Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta meydana gelen olayları güvenlikleştirmenin gerekçeleri arasında verilmiştir. Öte yandan, Kuzey Irak'tan gelebilecek ve Türkiye'nin sınır güvenliğini, ekonomik ve sosyal düzenini tehdit edebilecek bir “*toplu göç hareketini*” caydırmak, ilgili dönemdeki tezkerelerin en temel gerekçelerinden birisini oluşturmaktadır. Söz konusu bu 11 tezkerede tüm bu güvenlik tehditleri ve insan hakları gibi diğer gerekçeler verildikten sonra, “*Provide Comfort II huzur hârekatı*” ile Türkiye'de bulunan yabancı kuvvetlerin kalış sürelerinin uzatılması ile Türkiye'deki statülerine dair her türlü yetkinin Bakanlar Kurulu'na verilmesine dair bir teklif bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, huzur harekâtı,

tüm bu tehditler karşısında alınması gereken olağanüstü bir tedbir olarak dönemin hükümetleri tarafından TBMM'ye sunulmuştur. Neticede, bahsi geçen bu 11 tezkerenin her birinin TBMM tarafından kabul edilmesiyle, I. Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmelerin ve oluşan güç boşluğunun Türkiye tarafından güvenlikleştirilmesi süreci tamamlanmıştır.

Söz konusu bu güvenlikleştirme süreci incelendiğinde, belli başlı aktör ya da olayların kolaylaştırıcı bir etki gösterdiği görülmektedir. Her şeyden önce en temel kolaylaştırıcı faktör, Türkiye'nin Kuzey Irak'tan gelen 1988 ve 1991 yıllarındaki göç dalgasını tecrübe etmiş olmasıdır (Uzgel, 2010, s. 260). Nitekim yukarıda da verildiği üzere, ilgili 11 tezkerenin tamamında 1991 yılında Kuzey Irak'tan Türkiye'ye doğru gerçekleşen göç hareketine şu ifadelerle atıfta bulunulmuştur: "*Körfez savaşımı takiben Kuzey Irak'da meydana gelen olaylar sonucunda ülkemize yönelen ve sınırlarımızın fiziki güvenliğini tehdit etmekle kalmayıp, aynı zamanda ekonomik ve sosyal düzenimizi de zorlayacak boyutlara erisen toplu göç hareketinin tekrarı...*" (TBMM Kararı, 1992). Buradan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin geçmiş yıllardaki toplu göç tecrübesi, böylesi bir durumun yeniden yaşanmaması için alınacak olağanüstü tedbirler noktasında bir referans noktası olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte, söz konusu bu güvenlikleştirme sürecinde bir başka kolaylaştırıcı faktör, Türkiye'nin 1990'lı yıllarda terörle mücadelesinin önemli bir boyuta ulaşarak kamuoyunun gündeminde ciddi bir biçimde yer etmesidir. Nitekim, o dönemde Türkiye'nin gerek askeri ve sivil kayıpları önemli bir oranda artmış gerekse de Türkiye'nin PKK'ya yönelik geniş çaplı askeri operasyonları önemli ölçüde artmıştır. Böylece, 409 ve 452 karar numaralı tezkerelerde görüldüğü gibi Türkiye'nin terörle mücadelesi I. Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmelerin güvenlikleştirilerek olağanüstü tedbirlerin alınması noktasında kolaylaştırıcı bir etken olarak kullanılmıştır.

4.3. Irak'ın BM Yaptırım ve Denetim Rejimine Uymaması ve II. Körfez Savaşı

I. Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak'ta meydana gelen gelişmeler kadar, savaş sonrası Irak'a uygulanan uluslararası yaptırım ve denetim mekanizması da Türkiye'yi yakından ilgilendirmiştir. Bununla alakalı olarak 759, 763 ve 782 numaralı askeri tezkereler TBMM tarafından kabul edilmiştir.⁷ 2003 yılında kabul edilen 759 karar numaralı askeri tezkere göstermektedir ki Irak'ın bu yaptırım ve denetim mekanizmalarına uymuyor oluşu, Türkiye açısından bir güvenlik tehdididir. Nitekim, 759 numaralı tezkerede bu husus şu ifadelerle belirtilmiştir: "*Irak'ın... yaptırım ve denetim rejiminden kaynaklanan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmemesinden kaynaklanan sorunların sürmesi... Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemekte ve ciddi güvenlik riski oluşturmaktadır.*" İşte 759 numaralı tezkereye göre, söz konusu bu tehdit karşısında "*Türkiye'nin temel hak ve çıkarlarına ve uluslararası sorumluluklarına uygun etkili bir siyaset izlemesi ve... gerekli tedbirlerin... alınabilmesi için hazırlıkların buna göre yürütülmesi bir zarurettir.*" Tezkerede belirtilen bu tedbir ise ABD askerinin çeşitli askeri üs ve limanları yenileme ve geliştirmek üzere 3 ay süreyle Türkiye'de bulunmasıdır (TBMM Kararı, 2003a).

⁷ İlgili tezkereler için bakınız: TBMM Kararı, 2003a; TBMM Kararı, 2003b; TBMM Kararı 2003c.

Öte yandan, yine 2003 yılında kabul edilen 763 ve 782 karar numaralı askeri tezkere kararlarında ise II. Körfez Savaşı Türkiye açısından bir güvenlik riski barındırdığı öne sürülerek güvenleştirilmiştir. Nitekim, söz konusu bu güvenleştirilmenin en temel gerekçesi, PKK'nın bölgedeki otorite boşluğundan yararlanarak Irak'ta kendisine daha geniş bir alan bulmasını engellemek olmuştur. Nitekim söz konusu bu tezkerede ilk defa açıkça devlet dışı bir aktörün ismi verilerek, PKK/KADEK, Türkiye için doğrudan bir güvenlik tehdidi oluşturduğu ifade edilmiştir. Bu çerçevede, ilgili tezkerelerde verilen güvenlik tehditleri karşısında, TSK'nın Irak'a gönderilmesi alınabilecek olağanüstü bir önlem olarak verilmiştir. Hatta 763 numaralı tezkerede, yabancı askeri kuvvetlerin hava araçlarının Türk hava sahasını kullanabilmeleri de, II Körfez Savaşından kaynaklı güvenlik tehditleri karşısında alınan bir başka olağanüstü tedbir olmuştur. Yukarıda verilen söz konusu bu üç askeri tezkerenin TBMM'de yapılan oylamalar sonucunda kabul edilmesiyle de tüm bu güvenleştirme süreçleri başarılı bir biçimde tamamlanmıştır. İlgili tezkerelerin kabul edildiği dönem incelendiğinde ise kolaylaştırıcı aktör/faktör olarak iki temel hususun öne çıktığı görülmektedir. İlk olarak, Irak'ın BM yaptırım ve denetim mekanizmasının dışında hareket ettiğine dair çok ciddi bir bölgesel ve uluslararası konsensüsün bulunuyor olması, bu meselenin savaşa doğru ilerleyen bir kriz olarak ilerlemesine önemli bir katkı yapmıştır. Bu noktada ABD'nin Irak'a olan baskıyı, özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası, giderek arttırması, Irak'ın bölgesel ve uluslararası güvenlik gündemi bakımında hep üst sıralarda tutmuştur. Nitekim, ABD'nin olası bir Irak harekâtında Türkiye üzerinden bir cephe açılması talebi ilk olarak 19 Mart 2002'de dönemin ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin Türkiye ziyaretinde dile getirilmiş ve sonrasında 13 Ocak 2003 tarihinde resmi bir yazı olarak iletilmiştir. Hatta iki ülke arasında bu hususta iki ülke hükümetleri arasında bir ön mutabakat dahi imzalanmıştır (Bölükbaşı, 2008, s. 19, 24 ve 27). Söz konusu bu askeri tezkerelerin kabul edilmesini kolaylaştıran bir ikinci unsur ise, dönemin iktidar partisinin genel başkanı ve başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'nin ABD'nin Irak konusundaki isteklerinin kabul edilmesi noktasındaki kararlı tutumu olmuştur. Her ne kadar kendi partisi içerisindeki bazı önemli isimler buna karşı çıkmış olsa da Recep Tayyip Erdoğan'ın söz konusu bu tezkerelerin kabul edilmesine yönelik TBMM mensuplarına önemli bir yönlendirici etkisi olmuştur.

4.4. Türkiye'nin Güney Kara Sınırlarındaki Gelişmeler

II. Körfez Savaşının ardından Türkiye, önce Irak sonra da Suriye'deki gelişmeler olmak üzere güney kara sınırlarında meydana gelen meseleleri acil tedbir alınması gereken bir güvenlik tehdidi olarak görmüş ve güvenleştirilmiştir. II Körfez Savaşı sonrası 2007 yılında Irak'a yönelik askeri tezkereler yeniden TBMM gündemine gelmiş, 2012 yılında ise Suriye'ye yönelik askeri tezkereler ilk defa TBMM gündemine gelmiştir ki bu hususta toplamda 15 tane askeri tezkere kabul edilmiştir. Hatta 2015 yılında kabul edilen 1098 karar numaralı askeri tezkeredeki *"Türkiye'nin güney kara sınırı boyunca ulusal güvenliğimize dönük risk ve tehditler artmaktadır"* şeklinde bir ifade ile Irak ve Suriye'ye yönelik izinler tek bir tezkere metni altında toplanmıştır (TBMM Kararı, 2015). Söz konusu bu 15 askeri tezkere incelendiğinde iki temel hususun güvenleştirildiği görülmektedir. İlk olarak, başta PKK olmak üzere Suriye ve Irak'taki terör örgütlerinin varlığı

Türkiye açısından acil tedbir alınması gereken bir güvenlik tehdidi olarak ileri sürülmüştür. Örneğin 1098 karar numaralı askeri tezkere kararında bu husus şöyle ifade edilmiştir: “...*Irak'ın kuzey bölgesinde silahlı PKK terör unsurları varlığını sürdürmektedir. Suriye ve Irak'ta diğer terör unsurlarının sayısı ve ortaya koydukları tehditte de önemli artış gözlenmektedir...*” (TBMM Kararı, 2015). Öte yandan Türkiye, PKK'nın haricinde, Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ) ve PKK'nın Suriye uzantısı olarak görülen Suriye Demokratik Birlikte Partisi (PYD) ve onun silahlı kolu olan Halk Koruma Birlikleri (YPG) gibi örgütlerin de Suriye ve Irak'taki faaliyetlerini bir güvenlik tehdidi olarak görmüştür (TBMM Kararı, 2020b). Bunun yanında söz konusu bu 15 askeri tezkere incelendiğinde, Türkiye'nin güvenleştirdiği ikinci temel husus Suriye'de yaşanan krizdir. Suriye'deki istikrarsızlık, ilk defa 1025 karar sayılı askeri tezkerede geçen şu ifadelerle 2012 yılında güvenleştirelmıştır: “*Suriye'de devam etmekte olan krizin bölgesel istikrar ve güvenliğe olduğu kadar, ulusal güvenliğimize menfi etkisi giderek artan şekilde görülmektedir.*” (TBMM Kararı, 2012). Bu tarihten itibaren Suriye'de krizi güvenleştirmeye yönelik kabul edilen yedi tane askeri tezkerede, gerekçe olarak, Suriye rejiminin askeri faaliyetleri, Suriye'deki terör örgütlerinin varlığı ve Suriye'den Türkiye'ye yönelik kitlesel göç hareketleri verilmiştir. Burada önemli olan husus, Türkiye tarihinde kabul edilen askeri tezkereler arasında ilk defa bu tezkerelerde doğrudan bir devletin/rejimin güvenlik tehdidi olarak görülmüş olmasıdır. Nitekim, 1025 sayılı askeri tezkere kararında

“...Suriye Arap Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerince yürütülen askeri harekâtlar kapsamında, 20 Eylül 2012 tarihinden itibaren ülkemiz topraklarına da saldırgan eylemler yönelmiş... Ülkemiz topraklarına yönelik söz konusu saldırgan eylemler silahlı saldırı eşiğindedir. Bu durum, ulusal güvenliğimize ciddi tehdit ve riskler oluşturan bir aşamaya ulaşmıştır...”

ifadeleriyle Suriye'nin Türkiye açısından güvenlik tehdidi üreten bir hasım aktör olduğu belirtilmiştir (TBMM Kararı, 2012). Ayrıca yine bir diğer önemli husus, Suriye'deki krizden kaynaklı olarak ilk defa kimyasal silahların kullanımına dair bir güvenlik tehdidi, 1047 sayılı tezkere kararıyla birlikte, Türkiye açısından güvenlik tehdidi olarak ortaya konulmuş olmasıdır. (TBMM Kararı, 2013).

Tüm bunlarla birlikte söz konusu bu iki temel güvenleştirme konusu bakımından Suriye'deki ve Irak'taki istikrarsızlıklar ve söz konusu PKK/YPG-PYD ve DEAŞ örgütlerinin Türkiye'ye olan saldırıları en temel kolaylaştırıcı faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin sadece 2016 yılında bu örgütlerin Türkiye'deki eylemlerinde 500'e yakın insan hayatını kaybetmiştir (Deutsche Welle Türkçe, 2017). Bu bakımdan, hem söz konusu bu tehdit hem de Suriye'deki istikrarsızlıktan doğan güvenlik tehditleri karşısında alınacak acil ve olağanüstü tedbir olarak TSK'nın yurtdışına gönderilmesi ve gerektiğinde yabancı bir gücün Türkiye'ye konuşlandırılabilmesi ilgili tüm askeri tezkerelerde belirtilmiştir.

4.5. Aden Körfezindeki Korsanlık Faaliyetleri ve Libya'daki İstikrarsızlık

Somali ve Libya'ya yönelik TBMM tarafından kabul edilen toplamda 15 askeri tezkere, yukarıda verilen tezkerelerden hem güvenlik tehdidi hem de yönelik olduğu bölge/ülke bakımından farklılık göstermektedir. Bu askeri tezkerelerde öne çıkartılan en temel güvenlik tehdidi, Türkiye'nin “*ticari ve ekonomik menfaatlerine*” yöneliktir. Nitekim ilk defa 2009 yılında 934 karar numaralı askeri tezkere ile TBMM gündemine gelen ve toplamda 13 defa aynen tekrarlanan Somali tezkerelerinin temel gerekçesi “*Aden Körfezi, Somali karasuları ve açıkları, Arap Denizi ve mücavir bölgelerde seyreden ticari gemilere yönelik korsanlık/deniz haydutluğu... Ülkemizin ticari ve ekonomik menfaatlerini de olumsuz etkileyen bir boyut kazanmıştır...*” şeklinde ifade edilmiştir (TBMM Kararı, 2009). Bununla birlikte, 2020 yılında kabul edilen 1238 ve 1273 karar sayılı Libya tezkerelerinin de temel gerekçesi Türkiye'nin ekonomik çıkarlarının korunması olmuştur. Nitekim söz konusu bu tehdit “*...Libya Ulusal Ordusuna bağlı unsurlar, Libya'da faaliyet gösteren Türk şirketleri... Türk vatandaşları ile... Türk bandıralı gemiler gibi Türk çıkarlarının hedef alınacağı yönünde açıklamalarda bulunmaktadır*” şeklindeki ifade ile açıkça belirtilmiştir. Bunun yanında yine ekonomik boyutu ön plan çıkan bir başka gerekçe ise şu şekilde ifade edilmiştir: “*...Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasıyla daha da gelişen iki ülke arasındaki... Köklü ilişkiler dikkate alındığında, Libya'da ateşkes ve barışın tesisi ile istikrarın sağlanması Türkiye açısından büyük önemi haizdir.*” (TBMM Kararı, 2020a). Özetle, gerek Somali gerekse de Libya tezkereleri farklı coğrafyalara yönelik olsalar da temelde Türkiye'nin ekonomik çıkarlarının tehlike altında olduğuna dair bir söylem içermesi bakımından birbirlerine benzer bir yapıya sahiptirler. Söz konusu tehditler karşısında alınması istenilen olağanüstü tedbir ise TSK'nın ilgili bölgelere gönderilmesidir. Bu noktada, Somali tezkerelerinde TSK'nın bölgede yapacağı görevler keşif, ticaret gemilerine koruma sağlamak, korsan gemilerine müdahale etmek gibi bir takım keskin çizgilerle açıkça belirlenmesine rağmen, Libya tezkeresinde TSK'nın üstleneceği görevin sınırları açıkça belirtilmemiştir. Sonuç itibarıyla söz konusu bu 15 askeri tezkere TBMM tarafından kabul edilmesiyle birlikte, yukarıda verilen güvenikleştirme süreci tamamlanmıştır.

Aden Körfezindeki korsanlık faaliyetleri ve Libya'daki istikrarsızlığın güvenikleştirilerek Türkiye'nin olağanüstü bir önlem almasının yolunun açılmasındaki kolaylaştırıcı aktör/faktörler neler olmuştur? Bir kere her şeyden önce, tüm bu tezkerelerde uluslararası hukuka ve özellikle BMGK tarafından alınan kararlara yoğun bir atfı vardır ki söz konusu bu kararlar bu hususta güvenikleştirici aktör açısından önemli bir kolaylaştırıcı unsur olmuştur. Örneğin, her ne kadar Türkiye'nin ticari çıkarlarının tehdit altında olduğu belirtilmişse de Somali tezkereleri esasen TSK'nın BMGK'nın 1816, 1838, 1844, 1846 ve 1851 sayılı kararları çerçevesinde oluşturulan uluslararası misyona katılımını öngörmektedir ki bu misyona katılımın “*uluslararası ve milli sorumluluklar*” gereği olduğu vurgulanmıştır (TBMM Kararı, 2009). Aynı şekilde Libya tezkerelerinde de BMGK'nın 2259 (2015) sayılı kararınca Libya Ulusal Mutabaka Hükümeti'nin “*Libya'yı temsil eden tek ve meşru hükümet*” olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte söz konusu bu hükümetin “*... Libya'nın bütünlüğü ve istikrarına yönelik tehditler, DEAŞ, El-Kaide ve diğer terör örgütleri, yasadışı silahlı gruplar ile yasadışı göç ve insan ticaretiyle mücadelede Türkiye'den askeri*

destek talebinde...” bulunmuş olması da yine tezkerelerde vurgulanan bir başka kolaylaştırıcı etken olmuştur (TBMM Kararları, 2020a).

5. Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasındaki güvenlik tehdidi algılamaları, TBMM tarafından kabul edilen askeri tezkere kararları üzerinden, Kopenhag Okulu'nun güvenikleştirme yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Bu çerçevede, Soğuk Savaş'ın bitiminden 2021 yılına kadar geçen süreç içerisinde toplamda 96 tane askeri tezkere kararı TBMM'nin gündemine gelirken, bunlardan 95 tanesi TBMM tarafından kabul edilmiştir. Öyle ki, bu askeri tezkerelerin 46 tanesi, konu bakımından, çokuluslu misyon ya da barış güçlerine TSK'nın katılımını öngörürken, 2 tanesi doğrudan Türkiye'nin ahdi hukukuna gönderme yapmaktadır. Öte yandan, temel gerekçesi güvenlik olarak belirtilen toplam 47 askeri tezkere bulunmaktadır. Söz konusu bu askeri tezkereler içerisinde en çok Ortadoğu bölgesine yönelik kabul edilen askeri tezkereler bulunmaktadır. Ülke bazında ise toplamda 43 askeri tezkere ile Irak (Suriye ile birleşik tezkereler de dahil edildiğinde) Türkiye'nin en çok askeri tezkere kararı aldığı ülke olmuştur.

Bu noktada, Soğuk Savaş sonrasında kabul edilen askeri tezkereler incelendiğinde, güvenikleştirilen meseleleri dört başlık altında toplamak mümkündür. Türkiye, ilk olarak, Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ilhakını bir güvenlik tehdidi olarak görmüş ve buna dair kabul ettiği üç askeri tezkere ile meseleyi başarılı bir biçimde güvenikleştirmiştir. Dönemin yürütme organı tarafından güvenikleştirilen bu mesele, Türkiye açısından yaşamsal bir tehdit olarak görülmüş bu nokta TSK'nın gerektiği taktirde yurtdışına gönderilmesi ya da yurtdışından Türkiye'ye asker yerleştirilebilmesini alınması gereken olağanüstü önlemler olarak sıralamıştır. Bu noktada özellikle güvenikleştirici aktörlerden dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kararlı tutumu ve hükümetin meclis çoğunluğunu elinde bulunduruyor olması, kolaylaştırıcı etkenler olarak ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, Türkiye I. Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'taki gelişmeleri de, ikinci olarak, kendisi açısından bir güvenlik tehdidi olarak görmüş ve bunu kabul ettiği 11 tezkere ile başarılı bir biçimde güvenikleştirmiştir. Söz konusu bu güvenikleştirme süreçlerinde askeri tezkere gerekçelerini hazırlayarak TBMM'ye sunan dönemin hükümetleri (güvenikleştirici aktör), “*Terör örgütünün*” Kuzey Irak'taki faaliyetlerini ve “*Toplu göç*” unsuru en temel güvenlik tehdidi olarak ileri sürmüş ve TBMM'yi olağanüstü bir önlem olarak TSK'nın yurtdışına gönderilebilmesi bakımından ikna etmiştir. Burada kolaylaştırıcı unsur olarak bir taraftan Türkiye'nin daha önce Kuzey Irak'tan aldığı toplu göçler bulunurken bir taraftan da ilgili dönemde PKK ile mücadelenin Türkiye'nin gündeminde en üst sıralarda bulunuyor olması bulunmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte Türkiye Irak'ın BM yaptırım ve deneyim rejimine uymaması ve II. Körfez savaşını kendisi açısında temel bir güvenlik tehdidi olarak görerek, güvenikleştirmiş ve buna yönelik olağanüstü önlemler almıştır. Nitekim Irak'ın BM yaptırım rejimine uymamasında kaynaklanan riskler ve ardından başlayan II. Körfez Savaşı ile karşılaşılan tehdit karşısında

dönemin hükümeti bir taraftan TSK'nın bu bölgeye gerektiği taktirde gönderilebilmesini bir taraftan da yurtdışından Türkiye'ye asker yerleştirilebilmesini alınacak olağanüstü tedbirler olarak askeri tezkere metinlerine eklemiş ve dinleyici kitleyi buna ikna etmiştir. Nitekim bu çerçevede kabul edilen üç askeri tezkerenin kabul edilmesindeki en temel kolaylaştırıcı faktörler, uluslararası kamuoyunun Irak karşısındaki tutumu ile dönemin AK Parti Genel Başkanı ve Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kararlı tutumu gösterilebilir.

2007 yılına gelindiğinde ise, bölgesel bir değişim olmaksızın, askeri tezkerelerin temel güvenlik tehdidi olarak gördüğü aktörler bakımından bir değişimden söz edilebilir. Bu dönem, Türkiye güney kara sınırındaki gelişmeleri varoluşsal bir tehdit olarak göyerek güvenikleştirmiştir. Bu noktada bir güvenlik tehdidi olarak PKK ilk defa askeri tezkere metinlerinde ismiyle birlikte yer almıştır. Hatta PKK'nın uzantısı olarak görülen YPG-PYD ile DEAŞ örgütleri de doğrudan askeri tezkerelerde yer almıştır. Ayrıca yine askeri tezkereler tarihinde ilk defa bir devlet, Suriye rejimi, Türkiye'ye karşı varoluşsal bir tehdit olarak 1025 karar numaralı tezkerede yer almıştır. Böylece 2007 yılından itibaren Türkiye'ye yönelik güvenlik tehdidinin aktörlerinin netleşerek çeşitlendiği görülmektedir. Burada da özellikle Suriye ve Irak'ta oldukça derinleşen istikrarsızlıklar ile söz konusu bu terör örgütlerinin Türkiye'deki artan seviyedeki eylemleri, kolaylaştırıcı iki unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

Son olarak Türkiye'nin, diğer tüm tezkerelerden farklı olarak, ticari ve ekonomik faaliyetlerine yönelik bir tehdidin varlığını öne sürerek, Aden Körfezi'ndeki korsanlık faaliyetlerini ve Libya'daki istikrarsızlığı güvenikleştirdiği görülmüştür. Bu çerçevede, Aden Körfezi ve civarında Türk bandıralı gemilere yapılan korsanlık saldırıları ile Libya'daki Türk varlığına yapılan saldırılar söz konusu bu askeri tezkerelerdeki temel güvenlik tehditleri olarak öne çıkmaktadır. TBMM, bu tehditlerle mücadele kapsamında, Somali ve Libya'ya TSK'nın gönderilmesini içeren toplamda 15 askeri tezkere kabul etmiştir. Bu tezkerelerin kabul edilmesinde temelde BMGK'nın gerek Somali açıklarında oluşturduğu uluslararası görev gücüne dair kararlarının bulunması gerekse de Libya'da BMGK tarafından tanınan meşru hükümetin Türkiye'den askeri destek talebinden bulunmuş olması kolaylaştırıcı iki temel faktör olarak öne çıkmaktadır.

Tüm bunlar göstermektedir ki Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin güvenlik algılamalarını şekillendiren en temel husus, Türkiye'nin güney kara sınırındaki güç boşluğudur. Nitekim buradaki boşluktan yararlanan PKK/YPG/PYD ve DEAŞ gibi örgütler, Türkiye'nin güvenlik algısını şekillendiren en temel aktörler olmuşlardır. Bunun yanı sıra yine bu bölgeden Türkiye'ye doğru gelişen toplu göç hareketleri, Türkiye'nin güvenlik algısını şekillendiren bir başka unsur olarak öne çıkmaktadır. Elbette ki söz konusu bu dönemde Türkiye'nin güvenlik algısı yalnızca askeri tezkerelere konu olmuş ülke veya aktörlerce şekillenmemişse de askeri tezkere kararları çerçevesinde söz konusu bu hususlar bir süreklilik unsuru olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, 2009 yılı sonrasında ekonomik ve ticari menfaatlere yönelik tehditler ve Suriye krizi ile birlikte yeni aktörlerin Türkiye'ye tehdit edebilir hale gelmeleri, Türkiye'nin güvenlik algılamaları ciddi bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Bunun yanında tüm bu başarılı güvenikleştirmelerde,

güvenlik tehdidi bakımından, askeri sektör söz konusu iken, aynı zamanda, ekonomik ve toplumsal sektör de tezkere metinlerinde zaman zaman vurgulanan hususlar olmuştur.

Kaynakça

- Akgül-Açıkmeşe, S. (2011). Algı mı, söylem mi? Kopenhag okulu ve yeni klasik gerçekçilikte güvenlik tehditleri, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8 (30), 43-73.
- Aksu, F. & Y. Çolak (Kış 2019). Dış politika krizlerinde ahdi hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan krizleri. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (88), 19-54. <https://doi.org/10.12995/bilig.526759>.
- Baldwin, A. D. (1997). The concept of security. *Review of International Studies*, 23 (1), 15. <https://doi.org/10.1017/S026.021.0597000053>.
- Baran, T. (2018). Türkiye’de güvenlik söyleminin kuruluşu: TBMM tutanakları üzerinden bir inceleme (1978-2002). (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi).
- Baysal, B. & Ç. Lüleci (2015). Kopenhag Okulu ve güvenikleştirme teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11 (22), 61-96.
- Buzan, B., (2007). Securitization and desecuritization. İçinde B. Buzan ve L. Hansen (Eds), *International security: Widening security* (ss. 66-98), c. 3, London: SAGE Publications.
- Bölükbaşı, D. (2008). *1 Mart vakası: Irak tezkeresi ve sonrası*. 6. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap.
- Buzan, B., O. Wæver & J. Wilde. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publication.
- Denk, E. (2011). *Silahlı kuvvet kullanımıyla ilgili TBMM kararları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Deutsche Welle Türkçe (2017). 2016’da Türkiye’yi sarsan saldırılar, <https://www.dw.com/tr/2016da-t%C3%BCrkiyeyi-sarsan-sald%C4%B1r%C4%B1lar/a-36966926> (Erişim Tarihi: 01.07.2021).
- Gözler, K. (2018). *Türk anayasa hukuku*. 2. Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gürpınar, B. (2010). Türkiye’de milli güvenlik söyleminin dış politikada işlevselleştirilmesi: Hükümet programları, TBMM tutanakları ve MGK Basın Bildirileri’nde ‘söylem’in analizi (1982-2003). (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi).
- Hill, C. (2003). *The changing politics of foreign policy*. New York: Palgrave.
- Kaarbo, J. & D. Kenealy (2017). Precedents, parliaments, and foreign policy: Historical analogy in the house of commons vote on syria. *West European Politics*. 40 (1), 62-79. <https://doi.org/10.1080/01402.382.2016.1240408>
- Kesgin, B. & J. Kaarbo (2010). When and how parliaments influence foreign policy: The case of Turkey’s Iraq decision. *International Studies Perspectives*. 11 (1), 19-36. <https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2009.00390>
- Koçer, G. (1993). Türkiye’de dış politika ve parlamento. (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi).
- Mcdonald, M. (2008). Securitization and the construction of security. *European Journal of International Relations*. 14 (4), 563-587. <https://doi.org/10.1177/135.406.6108097553>.
- Mcdonald, M. (2013). Constructivism. İçinde, Paul D. Williams, (Ed.), *Security studies: An introduction* (ss.63-76). 2. Baskı. New York: Routledge
- Raunio, T. & W. Wagner (2017). Towards parliamentarisation of foreign and security policy? *West European Politics*. 40 (1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/01402.382.2016.1240411>.
- Sula, E. (2021). Güvenikleştirme kuramında ‘Söz edim’ ve ‘Pratikler’: Türkçe güvenikleştirme yazınında ‘Yöntem’ arayışı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17(37), 85-188. DOI: 10.17752/guvenlikstrj.905758.

- TBMM (2019). TBMM Kararları Sorgu Sayfası https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_kararlari_sd.sorgu_baslangic (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- TBMM Kararı (1990a). Karar No: 107, 12.08.1990, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar107.html. (Erişim Tarihi: 11.12.2020).
- TBMM Kararı (1990b). Karar No: 108, 05.09.1990, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar108.html. (Erişim Tarihi: 11.12.2020).
- TBMM Kararı (1991). Karar No: 126, 17.01.1991, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar126.html. (Erişim Tarihi: 11.12.2020).
- TBMM Kararı (1992). Karar No: 180, 26.06.1992, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar180.html. (Erişim Tarihi: 11.12.2020).
- TBMM Kararı (2003a). Karar No: 759, 06.02.2003, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar759.html. (Erişim Tarihi: 17.12.2020).
- TBMM Kararı (2003b). Karar No: 763, 20.03.2003, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar763.html. (Erişim Tarihi: 06.08.2020).
- TBMM Kararı (2003c). Karar No: 782, 07.10.2003, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar782.html. (Erişim Tarihi: 06.08.2020).
- TBMM Kararı (2009). Karar No: 934, 10.02.2009, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar934.html. (Erişim Tarihi: 06.08.2020).
- TBMM Kararı (2012). Karar No: 1025, 04.10.2012, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1025.html. (Erişim Tarihi: 09.08.2020).
- TBMM Kararı (2013). Karar No: 1047, 03.10.2013, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1047.html. (Erişim Tarihi: 09.08.2020).
- TBMM Kararı (2015). Karar No: 1098, 03.09.2015, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1098.html. (Erişim Tarihi: 09.08.2020).
- TBMM Kararı (2020a). Karar No: 1238, 02.01.2020, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1238.html. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).
- TBMM Kararı (2020b). Karar No: 1266, 07.10.2020, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1238.html. (Erişim Tarihi: 14.12.2020).
- TBMM Kararı (2020c). Karar No: 1272, 17.11.2020, https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1272.html. (Erişim Tarihi: 20.12.2020).
- TBMM Tutanak Dergisi (1990). 01.09.1990, Cilt: 47. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c047/tbmm18047001.pdf> (Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). Madde 92. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 07.11.2020).
- Uzgel, İ. (2010). ABD ve NATO ile İlişkiler (1990-2001). İçinde, B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II (1980-2001)* (ss. 243-326). 10. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. İçinde, R. D. Lipschutz (Ed.), *On Security* (ss. 46-86). New York: Columbia University Press.
- Wæver, O. (2005). European integration and security: Analysing French and German discourses on state, nation, and Europe. İçinde, D. Howarth ve J. Torfing (Eds.), *Discourse Theory in European Politics* (ss. 33-67). Londra: Palgrave Macmillan <https://doi.org/10.1057/978.023.0523364>
- Yenigün, M. C. (2004). *Soğuk Savaş sonrasında TBMM ve dış politika: Belgeler-yorumlar*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yeşilyurt, N. (2013). Ortadoğu ile İlişkiler (2001-2012). İçinde, B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası, kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar, cilt III (2001-2012)* (ss. 401-462) 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yetkin, M. (2004). *Kürt kapanı: Şam'dan İmralı'ya Öcalan*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Turkey's Post-Cold War Security Threat Perception: A Review Over Decisions to Send Troops Abroad

Yunus ÇOLAK*

In this study, Turkey's post-Cold War security threat perceptions are analyzed by using the mandates for military actions (MMAs) adopted by the Grand National Assembly of Turkey (GNAT). At this point, MMAs, which come to the agenda of the GNAT with their justification texts, allow a substantially abstract issue such as the perception of threat to be examined on a concrete platform. In this context, this study seeks an answer to 4 following questions: What is Turkey's security threat perception after the cold war? (1) Which issues have been securitized in this period? (2) What kind of changes and transformations happened in this process? (3) How can one analyze this period within this given context? (4). This study provides answers to these questions by analyzing MMAs adopted by GNAT. For this purpose, firstly, concept of securitization raised by Copenhagen School has been given in the second chapter of this study. Following this, general profile of MMAs has been analyzed in terms of security sectors and security threats perceived by Turkey since 1990. Finally, Under the 4th title of the study, the military resolutions, whose justification is Turkey's security, were analyzed under five sub-titles according to the securitized subject, and each group of resolutions was analyzed separately.

A total of 95 MMAs were accepted between 1990-2021 by GNAT. 46 of these MMAs foresee the participation of the Turkish Armed Forces in multinational missions or peacekeeping missions operated by United Nations, European Union, or North Atlantic Treaty Organization. Two of them have reference to Turkey's contractual law directly. In 47 of them, Turkey's security and/or a security threat to Turkey has been pointed as the main reason. When the reasons for MMAs have been analyzed, it is clearly seen that, as a continuity, after the Cold War, Turkey's security threat perception is shaped by Turkey's southern border neighbors Iraq and Syria. During this period, Turkey has been faced security threats arising from some military issues and/or irregular immigration from Iraq and Syria. Mainly, Turkey's security threat perception during this period is not shaped by Its internal issues, but it is shaped by Iraq and Syria's internal unrest which caused a regional security threat. When examined in terms of security sectors, as another matter

* Istanbul University, E-mail: yunuscolak92@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1935-1965.

of continuity, it is understood that all these MMAs adopted by GNAT toward Iraq and Syria include securitization within the framework of the military sector and the social sector.

However, it has also seen that the most fundamental change in Turkey's security threat perception occurred on the actors who is the main source of security threats. In this context, although an actor has not been specified as the direct source of threats as of the 1990s, the Kurdistan Workers' Party (PKK), as a non-state violent actor, has come to the forefront as the main source of the fundamental security threat for Turkey since 2003. However, in 2009, a state, the Syrian Arab Republic, emerged as a direct security threat source for the first time. In addition to this, the mandate for military actions numbered 1098 in 2015, represents the most significant change in Turkey's security threat perception until that time. Indeed, with this decision, Turkey's southern land borders are shown as the main source of security threats. In other words, Iraq, and Syria, together, has become primary source of security threat for Turkey. Also, in this resolution, for the first time, a non-state actor other than PKK, The Islamic State of Iraq, and the Levant (ISIL), was shown among one of the main actors which cause a security threat to Turkey.

In addition to that, Turkey successfully securitized both piracy activities in the Gulf of Aden since 2009 and instability in Libya since 2020 as another group of MMAs. Within this securitization processes, securitizing actor (The government) has persuaded GNAT (Audience) that there is a security threat to Turkey's "*commercial and economic interests*" within those geography.

Within the context that is given above, it is a very clear fact that, within related era, Turkey's security threat perception is not solely shaped by the countries which mentioned in related MMAs. But as mentioned above, analyzing MMAs is giving an opportunity for much more concrete facts. In this term, while Turkey's security threats perception is shaped by Iraq during the 1990, this has changed with especially after the Syrian civil war. Thus, mostly because of outside effects, an increase has been observed in the number of actors from which the security threat originates, and the subject and structure of the threat have diversified. Lastly, in all these successful securitizations, while the military sector was the primary factor in terms of security threat, at the same time, the economic and social sectors became prominent together with the military sector.

EK1: TBMM'nin Askeri Tezkere Kararları (1961-2021)⁹**Tablo 3: TBMM Gündemine Gelen Askeri Tezkere Kararları (1961-2021)**

KARAR NO	KARAR TARİHİ	TSK'NİN GİDECEĞİ ÜLKE	Güvenlik Sektörü	GEREKÇE
93	16 Mart 1964	Kıbrıs Cumhuriyeti	Askeri	Türkiye'nin Ahdî Hukuku
148	17 Kasım 1967	Kıbrıs Cumhuriyeti	Askeri	Türkiye'nin Ahdî Hukuku
303	20 Temmuz 1974	Kıbrıs Cumhuriyeti	Askeri	Türkiye'nin Ahdî Hukuku
107	12 Ağustos 1990	Irak	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği
108	5 Eylül 1990	Irak	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği
126	17 Ocak 1991	Irak	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği
180	26 Haziran 1992	Irak	Askeri Ekonomik ve Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Huzur Harekâtı II
204	8 Aralık 1992	Somali	-	BM Barış Gücü
205	8 Aralık 1992	Bosna-Hersek	-	BM Barış Gücü – UNPROFOR
206	24 Aralık 1992	Irak	Askeri, Ekonomik ve Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Huzur Harekâtı II
245	24 Haziran 1993	Irak	Askeri, Ekonomik ve Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Huzur Harekâtı II
279	28 Aralık 1993	Irak	Askeri, Ekonomik ve Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Huzur Harekâtı II
325	14 Haziran 1994	Irak	Askeri, Ekonomik ve Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Huzur Harekâtı II
353	28 Aralık 1994	Irak	Askeri, Ekonomik ve Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Huzur Harekâtı II
371	27 Haziran 1995	Irak	Askeri, Ekonomik ve Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Huzur Harekâtı II
386	28 Ekim 1995	Irak	Askeri, Ekonomik ve Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Huzur Harekâtı II
409	28 Mart 1996	Irak	Askeri, Ekonomik ve Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Huzur Harekâtı II
435	18 Haziran 1996	Irak	Askeri, Ekonomik ve Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Huzur Harekâtı II
452	30 Temmuz 1996	Irak	Askeri, Ekonomik ve Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Huzur Harekâtı II
477	25 Aralık 1996	Irak	-	BM – Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
487	20 Şubat 1997	Filistin	-	BM – Çokuluslu Misyon
492	10 Nisan 1997	Arnavutluk	-	BM – Çokuluslu Misyon
506	26 Haziran 1997	Irak	-	BM – Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)

9 Bu tablodaki 1990 yılına kadar olan tezkere kararlara Denk, 2011: 195'den; sonraki yıllara ait kararlara ise TBMM, 2019'dan ulaşılmıştır. Tezkere kararının hangi güvenlik sektörüne ait olabileceği ve gerekçesinin hangi kategoride değerlendirilebileceğine dair kısımlar yazarın kendisi tarafından eklenerek tablo haline getirilmiştir.

528	25 Aralık 1997	Irak	-	BM - Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
556	30 Haziran 1998	Irak	-	BM - Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
587	23 Temmuz 1998	Arnavutluk	-	Türkiye'nin Ahdî Hukuku
596	8 Ekim 1998	Kosova	-	NATO - Çokuluslu Misyon
621	24 Aralık 1998	Irak	-	BM - Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
642	23 Haziran 1999	Irak	-	BM - Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
658	25 Aralık 1999	Irak	-	BM - Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
698	28 Haziran 2000	Irak	-	BM - Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
710	17 Aralık 2000	Irak	-	BM - Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
720	25 Haziran 2001	Irak	-	BM - Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
722	10 Ekim 2001	Afganistan	-	BM - Çokuluslu Misyon (Sonsuz Özgürlük Harekâtı)
730	25 Aralık 2001	Irak	-	BM - Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
743	18 Haziran 2002	Irak	-	BM - Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
753	25 Aralık 2002	Irak	-	BM - Çokuluslu Misyon (Kuzeyden Keşif Harekâtı)
759	6 Şubat 2003	Irak	Askeri	Güvenlik - Askeri Üs Yenileme
-	1 Mart 2003	Irak	-	-
763	20 Mart 2003	Irak	Askeri, Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği - Terörle ve Düzensiz Göçle Mücadele
782	7 Ekim 2003	Irak	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği - Terörle Mücadele
876	27 Haziran 2006	Kongo	-	BM - Çokuluslu Misyon
880	5 Eylül 2006	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
892	29 Mayıs 2007	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
903	17 Ekim 2007	Irak	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği - Terörle Mücadele
925	8 Temmuz 2008	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
929	8 Ekim 2008	Irak	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği - Terörle Mücadele
934	10 Şubat 2009	Somali	Askeri, Ekonomik	Türkiye'nin Güvenliği (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)
940	23 Haziran 2009	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
948	6 Ekim 2009	Irak	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği - Terörle Mücadele
956	2 Şubat 2010	Somali	Askeri, Ekonomik	Türkiye'nin Güvenliği (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)

969	24 Haziran 2010	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
975	12 Ekim 2010	Irak	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği - Terörle Mücadele
984	7 Şubat 2011	Somali	Askeri, Ekonomik	Türkiye'nin Güvenliği (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)
988	24 Mart 2011	Libya	-	BM - Çokuluslu Misyon
996	5 Temmuz 2011	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
1005	5 Ekim 2011	Irak	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği - Terörle Mücadele
1008	25 Ocak 2012	Somali	Askeri, Ekonomik	Türkiye'nin Güvenliği (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)
1023	29 Haziran 2012	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
1025	4 Ekim 2012	Suriye	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği
1026	11 Ekim 2012	Irak	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği - Terörle Mücadele
1031	5 Şubat 2013	Somali	Askeri, Ekonomik	Türkiye'nin Güvenliği (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)
1045	6 Temmuz 2013	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
1047	3 Ekim 2013	Suriye	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği
1049	10 Ekim 2013	Irak	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği - Terörle Mücadele
1054	16 Ocak 2014	Somali	Askeri, Ekonomik	Türkiye'nin Güvenliği (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)
1067	2 Temmuz 2014	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
1076	20 Kasım 2014	OFC-Mali	-	BM/AB - Çokuluslu Misyon (EUFOR RCA ve EUTM Mali)
1079	6 Ocak 2015	Afganistan	-	BM/NATO - Çokuluslu Misyon (ISAF)
1082	3 Şubat 2015	Somali	Askeri, Ekonomik	Türkiye'nin Güvenliği (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)
1094	8 Temmuz 2015	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
1098	3 Eylül 2015	Irak-Suriye	Askeri, Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği - Terör ve Düzensiz Göç İle Mücadele
1107	9 Şubat 2016	Somali	Askeri, Ekonomik	Türkiye'nin Güvenliği (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)
1115	27 Haziran 2016	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
1119	2 Ağustos 2016	O OFC-Mali	-	BM/AB - Çokuluslu Misyon (EUFOR RCA ve EUTM Mali)
1128	1 Ekim 2016	Irak-Suriye	Askeri, Toplumsal	Güvenlik - Terör ve Düzensiz Göç İle Mücadele
1133	3 Ocak 2017	Afganistan	-	BM/NATO - Çokuluslu Misyon (ISAF)
1136	8 Şubat 2017	Somali	Askeri, Ekonomik	Türkiye'nin Güvenliği (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)
1155	17 Temmuz 2017	Lübnan	-	BM - Barış Gücü (UNIFIL)
1156	17 Temmuz 2017	O OFC-Mali	-	BM/AB - Çokuluslu Misyon (EUFOR RCA ve EUTM Mali)

1162	23 Eylül 2017	Irak-Suriye	Askeri, Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Terör, Ayrılkçı Hareketler ve Düzensiz Göç İle Mücadele
1179	7 Şubat 2018	Somali	Askeri, Ekonomik	Güvenlik (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)
1198	2 Ekim 2018	OFC-Mali	-	BM/AB – Çokuluslu Misyon (EUFOR RCA ve EUTM Mali)
1199	3 Ekim 2018	Irak-Suriye	Askeri, Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Terör, Ayrılkçı Hareketler ve Düzensiz Göç İle Mücadele
1201	16 Ekim 2018	Lübnan	-	BM – Barış Gücü (UNIFIL)
1206	25 Aralık 2018	Afganistan	-	BM/NATO – Çokuluslu Misyon (ISAF)
1207	5 Şubat 2019	Somali	Askeri, Ekonomik	Türkiye'nin Güvenliği (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)
1231	8 Ekim 2019	Irak-Suriye	Askeri, Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Terör, Ayrılkçı Hareketler ve Düzensiz Göç İle Mücadele
1232	8 Ekim 2019	OFC-Mali	-	BM/AB – Çokuluslu Misyon (EUFOR RCA ve EUTM Mali)
1233	22 Ekim 2019	Lübnan	-	BM – Barış Gücü (UNIFIL)
1238	2 Ocak 2020	Libya	Askeri, Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Terörle ve Düzensiz Göç İle Mücadele
1241	5 Şubat 2020	Somali	Askeri, Ekonomik	Türkiye'nin Güvenliği – (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)
1263	6 Ekim 2020	Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti	-	BM – Barış Gücü (MINUSMA ve MINUSCA)
1264	6 Ekim 2020	Lübnan	-	BM – Barış Gücü (UNIFIL)
1266	7 Ekim 2020	Irak – Suriye	Askeri, Toplumsal	Türkiye'nin Güvenliği – Terör, Ayrılkçı Hareketler ve Düzensiz Göç İle Mücadele
1272	17 Kasım 2020	Azerbaycan	-	Türkiye'nin Ahdî Hukuku
1273	22 Aralık 2020	Libya	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği – Terörle ve Düzensiz Göç İle Mücadele
1274	22 Aralık 2020	Afganistan	-	BM/NATO – Çokuluslu Misyon (ISAF)
1276	26 Ocak 2021	Somali	Askeri	Türkiye'nin Güvenliği (BM Deniz Korsanlığı İle Mücadele)

Avrupa Birliği'nin İstanbul Sözleşmesine Katılım Süreci: Yeni Bir Ulusüstüçülük-Hükümetlerarasıcılık Rekabeti Mi?*

European Union's Accession to the Istanbul Convention: A New Clash of Supranationalism-Intergovernmentalism?

Seven ERDOĞAN**

Öz

Bu çalışmanın odak noktasında Avrupa Birliği'nin İstanbul Sözleşmesine katılım süreci ve bu süreçte farklı tercihlere sahip aktörler arasındaki tartışma ve rekabet yer almaktadır. Avrupada 1950'li yılların sonunda varlık kazanan bölgesel bütünleşme deneyimi, zaman içinde farklı politika alanlarında üye devletlerden Birlik düzeyine aktarılan yetkilerle yeni politika alanlarına yayılmıştır. Birlik üyesi tüm devletler açısından ortak bir problem olan kadına yönelik şiddet, Birliğin tarihsel süreçte politika üretmeye ve faaliyet göstermeye yetkili hale geldiği konulardan biri olmuştur. Bu yetki paylaşımı sonucunda kadına yönelik şiddet alandaki adımlar, üye devletler ve Birlik tarafından üretilen politika ve uygulanan araçlar yoluyla atılmıştır. Avrupa Birliği'nin kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda sıklıkla en ileri ve hukuki bağlayıcılığa sahip tek uluslararası belge olarak anılan Avrupa Konseyi İstanbul Sözleşmesine katılımı da Birliğin kadına yönelik şiddetle mücadele alanındaki faaliyetlerinin bir uzantısıdır. Avrupa bütünleşmesi en başından beri ulusüstüçü ve hükümetlerarasıcı güçler arasındaki rekabetle şekillenmiş ve bu rekabetin tarafı olan aktörler arasındaki güç dengesinin sonuçlarını yansıtmıştır. Birliğin Sözleşmeye katılımı da ulusüstüçü-hükümetlerarası ikilemi perspektifi temelinde analiz edilebilir. Bu bağlamda Sözleşmeye katılımı destekleyen aktörleri ulusüstüçü, katılımı dair şüpheleri olan aktörleri de hükümetlerarasıcı olarak konumlandırmak ve Avrupa bütünleşmesini en başından beri şekillendiren bu iki eğilimin temsil eden bu aktörler arasındaki rekabetin İstanbul Sözleşmesine dair katılımı belirleyici olduğunu ileri sürmek mümkündür. Çalışmada ilk olarak Avrupa bütünleşmesinin hükümetlerarasıcılık-ulusüstüçülük rekabeti boyutu ele alınmaktadır. Ardından İstanbul Sözleşmesi ve Avrupada kadına yönelik şiddetle mücadele açısından önemi, Avrupa Birliği'nin Sözleşmeye katılım saiklerinin anlaşılması açısından incelenmektedir. Son olarak, Avrupa Birliği'nin İstanbul Sözleşmesine katılım süreci ile ulusüstüçü ve hükümetlerarasıcı aktörlerin konuya yaklaşımları üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın sonucunda Avrupa Birliği'nin İstanbul Sözleşmesine katılımına dair gelecek süreçte yaşanabileceklere dair öngörülerde bulunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, İstanbul Sözleşmesi, Kadına Yönelik Şiddet, Ulusüstüçülük, Hükümetlerarasıcılık.

* Bu çalışmanın hükümetlerarasıcılık-ulusüstüçülük perspektifi içermeyen bir versiyonu 6 Mayıs 2021 tarihinde Ankara Üniversitesi tarafından düzenlenen "II. Avrupa Birliği Hukuku ve Hukuki Boyutuyla Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri Konferansı"nda sözlü olarak sunulmuştur.

** Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, E-posta: seven.erdogan@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9991-2074.

Abstract

European Union's accession to the Istanbul Convention together with the debates and competition among various actors with different choices on the subject constitute the primary focus of this study. The regional integration experience, which gained existence in Europe by the late 1950s, was extended into new policy areas with the transfer of power from member state to the Union level incrementally. Violence against women, as a shared problem of all the member states, became one of the areas in which the Union has acquired competences to develop policies and take actions throughout its lifespan. As a result of this shared responsibilities, the steps aiming to combat violence against women in Europe are taken with the policies and mechanisms developed and implemented both at the European Union and member state levels. The European Union's accession to the European Council's Istanbul Convention, which is frequently labelled as the most far-reaching and the only legally binding international law document about violence against women is an integral part of the Union's activities in the field of violence against women. European integration has been shaped conventionally by the rivalry between the supranational and intergovernmental actors and has reflected the consequences of the balance of power among these actors. Therefore, the Union's accession to the Convention can also be analyzed based on the supranationalism-intergovernmentalism duality perspective. In this vein, it is possible to define the actors supporting the European Union's accession to the Convention as supranationalist and the actors having doubts related to the Convention as the intergovernmentalist and to argue that the contestation between these two groups of actors would be influential in the accession of the European Union to the Convention. The intergovernmentalist-supranationalist rivalry dimension of European integration is dealt with at the beginning of the study. Then the study elaborates on the Istanbul Convention and its role in combatting violence against women in Europe to get a better view of the European Union's accession motivations. In the last section, the accession of the European Union to the Istanbul Convention, as well as the positioning of the supranational and intergovernmental actors are covered. The study aims to conclude by providing some insights about the European Union's potential of becoming a party to the Istanbul Convention.

Keywords: European Union, Istanbul Convention, Violence against Women, Supranationalism, Intergovernmentalism.

1. Giriş

İnsanlık tarihinin en eski olgularından biri olan şiddet, aynı zamanda halen dünya genelinde yaygın bir şekilde deneyimlenen ve çok sayıda insanın mağduriyet yaşamasına neden olan güncel bir olgudur. Ciddi bir insan hakkı ihlali olmasının yanı sıra, şiddet hem bireysel hem de toplumsal düzeyde maddi ve manevi kayıplara neden olmaktadır. Şiddet konusunda sıklıkla karşılaşılan durumlardan biri de kadınlar gibi bazı kırılgan grupların, toplumsal olarak karşı karşıya oldukları eşitsizliklerin sonucunda bu konuda daha fazla mağduriyet yaşamalarıdır. Dünya genelinde hayatlarında en az bir kere şiddete maruz kaldığını ifade eden kadınların yaklaşık oranı yüzde 35'tir (Avrupa Komisyonu, 2017).

İnsan haklarına duyulan saygı ve bu hakların garanti altına alınması açılarından dünyanın önde gelen coğrafyalardan biri olmasına karşın Avrupa, kadına yönelik şiddet konusunda istisnai bir örnek değildir. Nitekim Avrupa Birliği (AB) Temel Haklar Ajansı (European Union Fundamental Rights Agency) tarafından 2014 yılında, AB üyesi ülkelerde kadına yönelik şiddetin boyutlarını görünür kılmak üzere, 15 ve yukarı yaşlardaki kadınların katılımıyla gerçekleştirilen araştırma, Avrupa'da her 3 kadından birinin şiddete; her 20 kadından birinin tecavüze; her 2 kadından

birinin cinsel tacize; her 3 kadından birinin eşleri ya da partnerleri tarafından psikolojik şiddete; her 3 kadından birinin de çocukluk dönemlerinde yakınlarındaki birileri tarafından cinsel saldırıya; her 10 kadından birinin internet üzerinden tacize; her 5 kadından birinin de ısrarlı tacize (stalk) uğradığını ortaya koymuştur (Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, 2016). Dünya genelinde birçok şiddet vakasının kadınlar tarafından şikâyeteye konu edilmediği gerçeği dikkate alınırsa hem dünya genelinde hem de Avrupa'da da kadına yönelik şiddete dair gerçekte daha vahim bir tablonun var olduğu sonucuna varılabilir. Avrupa Parlamentosu, 2020 yılı itibariyle tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ve karantina süreçlerinin Avrupa'da ev içi şiddeti arttırdığını ve bu süreçte şiddet mağduru olan kişilerin şikâyeteye bulunmalarını ve bu şikâyet sayesinde sığınma gibi kurtarıcı imkânlarla erişmede sıkıntılar yaşamamasına neden olduğu vurgulayarak bugün gelinen noktada Avrupa'da kadına yönelik şiddetin giderek hız kazanarak devam ettiğine işaret etmiştir (Avrupa Parlamentosu, 2020). Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (European Institute for Gender Equality) kadına yönelik şiddetin AB açısından neden olduğu mali kaybın boyutunu hesaplamaya çalışmış ve bu kapsamda kadına yönelik şiddetin Avrupa açısından her yıl yaklaşık 226 milyar avroluk bir mali kayıp ortaya çıkardığına ortaya koymuştur (Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, 2014).

AB üyesi ülkelerden kadına yönelik şiddete dair elde edilen rakamlar ve şiddetin ulaşılmış olduğu mali boyut, konunun AB tarafından görmezden gelinmesini imkânsız kılmıştır (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2014). Her ne kadar dünya ortalamalarına kıyasla, kadınlar Avrupa'da daha az şiddete maruz kalsa bile, günümüz Avrupa'sında halen erkeklere kıyaslandığında daha fazla şiddet mağduru konumuna düşmüştür (Birleşmiş Milletler, 2015). Bu konuda Avrupa'yı diğer coğrafyalardan ayıran önemli farklardan biri ise kadınların cinsiyetleri temelinde maruz kaldıkları şiddetin, görece daha görünür olması ve ortadan kaldırılması ya da önlenmesine yönelik uluslararası anlamda atılan adımların daha ötesine geçen bir çabayı barındırması olmuştur (Bermúdez ve Meléndez-Domínguez, 2020, s. 380, 385). Dolayısıyla kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda en ileri ve tek bağlayıcı uluslararası hukuk metni olan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence) ya da yaygın olarak kullanılan ve bu çalışmada tercih edilen adıyla İstanbul Sözleşmesinin, Avrupa temelli bir bölgesel örgütlenme olan Avrupa Konseyi bünyesinde benimsenmiş olması da şartırtıcı olmamıştır (Bakırcı, 2015, s. 134; Güneş, 2021).

Bu çalışmada insan haklarını ve kadın-erkek eşitliğini sağlamayı, temel değer ve hedefleri arasında zikreden AB'nin, Avrupa'da kadına yönelik şiddetle daha etkin bir şekilde mücadele edilmesine katkıda bulunmak üzere Avrupa Konseyi İstanbul Sözleşmesine katılım süreci, bütünleşme tarihinin en başından beri etkili olan ulusüstüçüclük-hükümetlerarasıcılık rekabeti temelinde ele alınmıştır. Bu kapsamda İstanbul Sözleşmesine katılımı destekleyen ve AB'nin kadına yönelik şiddetle mücadelede daha önemli bir rol üstlenmesini talep eden aktörler ulusüstüçü, bu sürece engel olmak isteyenler ise hükümetlerarasıcı olarak tanımlanmıştır. Çalışmada, İstanbul Sözleşmesi ve kadına yönelik şiddetle mücadele açısından önemi, AB'nin İstanbul Sözleşmesine katılım süreci, Avrupa'da ulusüstüçü ve hükümetlerarasıcı aktörlerin katılım sürecine ilişkin

farklılaşan yaklaşımları konularına odaklanılarak sunulmuştur. Çalışmada ilk olarak Avrupa bütünlüğünün hükümetlerarasılık-ulusüstüçülük rekabeti boyutu ele alınmıştır. Ardından İstanbul Sözleşmesi ve Avrupada kadına yönelik şiddetle mücadele açısından önemi, AB'nin Sözleşmeye katılım saiklerinin anlaşılması açısından incelenmiştir. Son olarak ise Birliğin İstanbul Sözleşmesine katılım süreci ile ulusüstüçü ve hükümetlerarası aktörlerin konuya yaklaşımları üzerinde durularak analiz edilmiştir.

2. Hükümetlerarasılık ve Ulusüstüçülük: Avrupa Bütünlüğünün İki Karşıt Gücü

İkinci Dünya Savaşının ardından sayıları hızla artan ve devletlerarası işbirliğini kurumsal hale getiren uluslararası örgütlerin, devletlerin kendileri için belirledikleri yetki sınırları çerçevesinde faaliyet gösteren ve devletlerin rızalarına uygun sonuçlar ortaya çıkarmak üzere işleyen yapılar oldukları varsayılmaktadır (Armstrong, Lloyd ve Redmond, 2004). Bununla birlikte, AB özelinde bariz bir şekilde görünür olduğu üzere, uluslararası örgütlerin kimi zaman üyesi olan devletlerin belirlediği sınırları aşmaları ve üye devletlerin rızalarının dışında davranmaları da söz konusu olabilmektedir. Bu durum, uluslararası örgütlerin hükümetlerarası boyutlarının yanı sıra ulusüstü özelliklere sahip olabileceğinin kabul edilmesini sağlamıştır (Hurd, 2014, s. 317).

Hükümetlerarasılığın temel savlarından biri, uluslararası örgütlerin, uluslararası siyasette ayrıcalıklı bir konumda olan devletlerin ulusal çıkar hesaplamalarının bir aracı olarak, üyesi olan devletlerin ulusal hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırıyor olmasıdır. Başka bir deyişle, devletlerin ulusal çıkarlarına bir uluslararası örgüt aracılığıyla ulaşabileceklerine dair inançları, onları uluslararası örgütler kurmaya ya da uluslararası örgütlere üye olmaya sevk etmektedir (Garrett ve Tsebelis, 1996). Ulusüstüçülük bağlamında ise uluslararası örgütlerden üyesi olan devletlerin ulusal çıkarlarına hizmet etmenin ötesine geçerek, ortak faydayı arttıran sonuçlar üretmesi beklenmektedir. Bu durumda hangi üye devletin kurulan düzenden ne derecede kar elde ettiğinden yani göreceli kazancından ziyade, ortak fayda ve refahın sağlanmasına ya da ortak bir sorunun çözülmesine uluslararası örgütün katkısı önemsenmektedir (De Brabandere, 2013, s. 453).

AB'nin kuruluşundan itibaren bütünlüğünün hükümetlerarası ya da ulusüstüçü boyutlarına ilişkin farklı görüşe sahip aktörler arasındaki mücadele her zaman var olmuş ve bütünlüğünün şekillenmesinde kilit bir rol oynamıştır. Birliğin kurumsal yapısı ve üzerine inşa edildiği temel ilke ve kurallar ile ortaya çıkardığı politika ve araçlarda en başından itibaren bu iki zıt kutup arasındaki güç mücadelesinin etkileri gözlenmiştir. Hatta Avrupa bütünlüğünü açıklamaya yönelik akla gelen ilk teorilerden biri olan yeni işlevselcilik, bütünlüğünün ulusüstü boyutunun giderek daha güçlü hale geleceği varsayımında bulunmuştur (Sweet ve Sandholtz, 1997, s. 298). Bu varsayımına karşın AB, dönemselsel olarak bu iki zıt eğilimin göreceli gücünde meydana gelen değişimle birlikte yeniden tanımlanmış ve hükümetlerarası ve ulusüstüçü güçler arasındaki rekabetin belirli bir şekilde uzlaşısının ürünü olmuştur.

1992 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşması ile birlikte Birlik düzeyinde bütünleşmenin gerçekleştiği politika alanlarında geçerli olacak karar alma şekilleri üzerinden üç sütunlu bir ayrıma gidilmiş ve bu sayede ilgili politika alanlarında hükümetlerarasıcılık ya da ulusüstüçüclüğün geçerli olacağı bir nebze de olsa açıklık ve yasallık kazanmıştır (Fabbrini, 2013). Bu noktadan hareketle AB'de bugün hala bir politika alanında hangi usulle karar alındığının bilinmesi, söz konusu politika alanında hükümetlerarasıcılık mı, yoksa ulusüstüçüclük mü baskın anlamak için iyi bir gösterge niteliğindedir. Bununla birlikte Maastricht Antlaşması ile atılan bu adım, aynı zamanda bütünleşmenin giderek artan ulusüstü boyutunu kontrol altına alarak bütünleşmenin hükümetlerarasıcı boyutunu güçlendirme çabası olarak da yorumlanmıştır (Bickerton, Hodson ve Puetter, 2015, s. 732).

Birlik kurumlarından Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Adalet Divanı bütünleşme kapsamında ifa ettikleri rollerden hareketle bütünleşmenin ulusüstüçü boyutunun güçlenmesinden yana olan aktörler olarak sıklıkla ifade edilirken, Avrupa Birliği Konseyi ve Zirvesi ise Birlik içinde hükümetlerarasıcı eğilimlerin baskın olmasına hizmet eden aktörler olarak anılmaktadır (Tsebelis ve Garrett, 2001, s. 363). Üye devletlerden AB düzeyine egemenlik devrinin fazla olduğu ticaret, iç pazar ve Avro kullanan ülkeler açısından para politikası ulusüstü politika alanları olarak ön plana çıkarken, güvenlik ve dış politika gibi alanlar hükümetlerarasıcılığın etkisinde olan politika alanları olarak sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte esasında hiçbir Birlik politikasının tamamıyla hükümetlerarasıcı ya da ulusüstüçü karakterde olduğu iddiasında bulunmak bir hayli zordur. AB'de bütünleşmenin gerçekleştiği tüm politika alanlarında bu iki eğilimin farklı oranlarda varlığı söz konusudur. Dolayısıyla Birlik politikaları, hükümetlerarasıcılık-ulusüstüçüclük boyutu dikkate alındığında karma bir görünümde-dir (Barbou des Courières, 2017, s. 15).

Birliğin kurulduğu ve İkinci Dünya Savaşının ardından Avrupa'nın özellikle iktisadi olarak ayağa kalkmasına büyük ölçüde katkıda bulunduğu dönemlerde günümüzdekine kıyasla daha baskın olan ulusüstüçü eğilim, özellikle AB'nin birbiri ardına deneyimlediği krizlerle meşruiyet krizleri yaşamakta olduğu 2000 sonrası dönemde, hükümetlerarasıcılık karşısında bütünleşme gündemini şekillendirmekte oldukça zorlanır hale geldiği iddia edilmiştir (Erdoğan, 2010). Buna karşın Avrupa bütünleşmesinin geldiği noktada hem hükümetlerarasıcılık hem de ulusüstüçüclüğün yeniden tanımlanan türevleriyle karşıt iki güç olarak mücadeleye devam ettiğini savunanlar da vardır (Verdun, 2020). Hükümetlerarasıcılığın gücünü vurgulayanlar hükümetlerarasıcı AB kurumlarının AB gündemini belirleme ve karar alma süreçlerini etkileme kapasitesini ön plana çıkarırken, ulusüstüçüclüğün etkinliğini arttırdığı iddiasında olanlar bütünleşme gündemindeki konuların giderek daha fazla teknik bilgi ve donanım gerektiğine işaret etmektedir (Schmidt, 2016). Hatta bu koşullar altında her ikisinin belirli dozda karışımında meydana gelen ulusüstüçü hükümetlerarasıcılık ve hükümetlerarasıcı ulusüstüçüclük gibi karma türlerin artık dikkate alınması gerektiğini ileri sürenler de bulunmaktadır (Howorth, 2012; Mayrgünter, 2015).

3. İstanbul Sözleşmesi: Kapsamı ve Bir Uluslararası Hukuk Metni Olarak Önemi

Tüm dünya devletlerini ve toplumlarını ilgilendiren kadına yönelik şiddet konusuna dair giderek artan ilgi, hem Birleşmiş Milletler (BM) gibi evrensel, hem de AB ya da Avrupa Konseyi gibi bölgesel uluslararası örgütleri bu konuya gündemlerinde yer vermeye sevk etmiştir. Hâlihazırda kabul edilmiş olan insan hakları sözleşmelerinin kadına yönelik şiddetle mücadelede yetersiz kalmaları ve daha güçlü bir koruma mekanizmasının gerekliliğine dair oluşan talep neticesinde, konunun uluslararası hukuk bağlamında özel olarak ele alınması söz konusu olmuştur (Jurasz, 2015, s. 620). İstanbul Sözleşmesinin ortaya çıkışını bu bağlamda anlamlandırmak mümkündür.

İstanbul Sözleşmesi Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nde 7 Nisan 2011'de kabul edilmiştir. Ardından 11 Mayıs 2011 tarihinde Türkiye'nin Avrupa Konseyi dönem başkanlığı sırasında İstanbul'da imzaya açılmıştır. On adet imzacı devletin onay sürecini tamamlamasının ardından 1 Ağustos 2014 tarihinde Sözleşme yürürlük kazanmıştır. İstanbul Sözleşmesi, 1993 yılında BM çatısı altında benimsenen Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Deklarasyonun (Declaration on the Elimination of Violence against Women) ardından uluslararası düzeyde kadına yönelik şiddeti konusuna odaklanan Amerika ve Afrika kıtaları özelinde atılan adımları izleyen bölgesel nitelikteki üçüncü hukuki metindir (Avrupa Konseyi, 2014). Bunun yanı sıra Avrupa kökenli ve bağlayıcı olan ilk uluslararası belgedir. Ayrıca İstanbul Sözleşmesi toplumsal cinsiyet kavramının tanımını içeren ve toplumsal cinsiyet perspektifinden yola çıkılarak hazırlanan ilk uluslararası sözleşmedir (Squire, 2018, s. 7).

İstanbul Sözleşmesinin temel amacı sözleşmeye katılan Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde kadınların her türlü şiddetten korunmasını garanti altına almak üzere en azından asgari düzeyde ulusal standartların ve etkili yasal araçların oluşmasını sağlamaktır (İstanbul Sözleşmesi, madde 4). Sözleşmenin imzalanmasının ardından Avrupa'da ilk kez kadına yönelik ve aile içindeki şiddet vakalarını önlemek, mağdurları korumak ve bu tür suçları işleyenleri etkin bir şekilde cezalandırmak üzere bağlayıcı standartlar geliştirilmiştir (Avrupa Konseyi, 2011). Sözleşme, ağırlıklı olarak mağdur odaklı bir yaklaşımla kaleme alınmıştır. Bu noktada mağdurun hakları (Madde 4, Madde 12), mağdurun iyiliği (Madde 16, Madde 30), mağdura destek olunması (Madde 7, Madde 15, Madde 20), mağdurun güvenliğinin sağlanması (Madde 16, Madde 18, Madde 50) Sözleşmenin temel odak noktası olmuştur.

Kadına yönelik şiddet olarak kabul edilen suçlar açısından kapsamlı bir belge görünümündeki İstanbul Sözleşmesinde suç olarak tanımlanan şiddet türleri şu şekildedir: 1. Ev içi şiddet (Madde 2), 2. Psikolojik şiddet (Madde 3), 3. Taciz (Madde 34), 4. Fiziksel şiddet (Madde 35), 5. Cinsel şiddet (Madde 36), 6. Cinsel taciz (Madde 40), 7. Zorla evlilik (Madde 37), 8. Kadın sünneti (Madde 38), 9. Zorla kürtaj ve kısırlaştırma (Madde 39), 10. Kültür, din ve gelenekten kaynaklı şiddet, namus cinayeti de dahil, (Madde 42). Sözleşme, daha önce kadına yönelik şiddete dair uluslararası hukuk belgelerinde yer almayan zorla kürtaj, zorla evlendirme ya da zorla kısırlaştırma gibi kadına yönelik yeni şiddet türlerini kapsamış ve daha önce bu tür suçlara verilen cezalar bağlamında hafifletici bir sebep olarak kabul edilen kültür, din ve geleneği kadına

yönelik şiddet olarak suç olarak ele alınmıştır. Ayrıca katılımcı devletlerin kültür, din ve geleneği temelinde Sözleşme hükümlerine çekince koyması da yasaklanmıştır.

Sözleşmenin resmi adından da rahatlıkla anlaşılabilen iki boyutu vardır. Bunlardan ilki kadına yönelik şiddetken, ikincisi aile içi şiddettir (Madde 2). Sözleşme kadınların yanı sıra şiddetin sıklıkla yaşandığı bir bağlam olarak aile ortamına odaklanan ve bu ortamda sıklıkla yaşanan şiddetle de mücadele eden bir uluslararası hukuk metnidir. Dolayısıyla Sözleşme kadınlara tanınan bir ayrıcalık olarak görülmemelidir (Avrupa Konseyi, 2011). Bununla birlikte Sözleşmede kapsanan kadın sünneti, zorla evlendirme ya da kısırlaştırma gibi şiddet türlerinden kadınların daha fazla etkilendikleri de aşikârdır.

İstanbul Sözleşmesi uluslararası hukukta insan hakları bağlamında sıklıkla zikredilen iki ilke üzerine inşa edilmiştir. Bunlar eşitlik ve ayrımcılıkla mücadeledir (Madde 4). Sözleşme kadına yönelik şiddeti kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin ya da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak ele alınmıştır. Başka bir deyişle, iki cins arasında tarihsel süreçte daima var olan güç dengesizliği, kadına yönelik şiddet olgusunu ortaya çıkaran önemli bir faktör olarak tanımlanmıştır (Avrupa Konseyi, 2011). Bu noktadan hareketle Sözleşmede, şiddet söz konusu iki cins arasındaki eşitsizliğin neden olduğu ve mutlaka önlenmesi gereken bir ayrımcılık türü olarak görülmüştür (Jankovic ve Mrsevic, 2018, s. 254). Sözleşmenin 3. ve 4. maddesinde bu zamana kadar uluslararası hukuktaki en kapsamlı ayrımcılık tanımlarından biri yer almıştır. Özetle, Sözleşmenin temel mantığı, kadınlara erkek arasındaki eşitliğin sağlanmasını, kadına yönelik bir ayrımcılık teşkil eden şiddetin ortadan kalkması için elzem görülmesi fikri üzerine inşa edilmiştir.

İstanbul Sözleşmesinde şiddet, bütüncül bir yaklaşımla ve çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmıştır. Bu nedenle şiddeti ortaya çıkaran sosyolojik sebeplerin anlaşılması; eşitlik, çatışma çözümü ya da toplumsal cinsiyet temelli şiddetin eğitim süreçlerine dahil edilmesi; göç, silahlı çatışma gibi kadın açısından şiddeti daha büyük olasılık haline getiren olağanüstü koşulların dikkate alınması; önleme, koruma ve infaz mekanizmalarının devlet dışındaki aktörleri, özellikle medya ve bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki aktörleri, de içeren bir yaklaşımla işleminin sağlanması gibi daha önceki uluslararası sözleşmelerde aşına olmayan bir tutum benimsenmiştir (Jurasz, 2015, s. 624). Ayrıca Sözleşmenin uygulanması sırasında taraf ülkelerden etkin bir bilgi toplama faaliyeti içinde olmaları ve farklı sektörleri kapsayan ve farklı araçları bütünleştiren bir yaklaşım içinde hareket etmeleri beklenmiştir. Bu bakış açısı doğrultusunda örneğin, taraf devletlerin kadına yönelik şiddetle doğrudan ilgili gibi görünmeyen göç ve sığınma politikalarında da Sözleşme hükümlerini dikkate alması öngörülmüştür (Madde 59, 60 ve 61). İstanbul Sözleşmesi kapsamında katılımcı devletlerin Sözleşme hükümlerine uyumu ve bu hükümleri uygulamalarını garanti altına almak üzere etkin bir takip mekanizması oluşturulmuştur. GREVIO (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence – Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu) olarak bilinen izleme mekanizması, sözleşmeye ülkelerin uyumunu arttırmaya ilişkin önerileri de içeren raporlar hazırlamıştır.

Yukarıda da denildiği üzere İstanbul Sözleşmesi, Sözleşmede kapsanan şiddet türleri, şiddetle mücadele aşamaları (önleme, soruşturma, cezalandırma, mağdurlar üzerindeki etkilerini ortadan kaldırma, koruma), şiddeti önlemek için benimsenmesi önerilen mekanizmalar (veri toplama, suç olarak kabul etme, farkındalık yaratma, izleme), şiddet mağduru kadınların özel durumlarının dikkate alma (göç eden, sığınma talebinde bulunan ya da engelli olan), kadına karşı şiddetle mücadeleye devlet dışı aktörleri dâhil etme gibi açılardan oldukça kapsamlı ve yenilikçi bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Sözleşme bu açılardan kadına karşı şiddetle mücadele noktasında uluslararası düzlemde verilen çabanın ileri bir noktaya taşınmasına vesile olarak, Avrupa'ya bu zamana kadar yukarıda anılan Deklarasyon ile Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi (CEDAW – Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) kapsamında benimsenen 19 ve 35 numaralı tavsiye kararları gibi adımlarla BM liderliğinde işleyen küresel sürecin ötesine taşımıştır. İzleyen başlıkta AB'nin, Avrupa Konseyi bünyesinde benimsenerek Avrupa'da kadına yönelik şiddete dair yeni bir hukuki gerçeklik ortaya çıkaran ve bu başlık altında kapsamı ve önemi kısaca açıklanan İstanbul Sözleşmesine katılım süreci ele alınacaktır.

4. Avrupa Birliği'nin İstanbul Sözleşmesi'ne Katılım Süreci

AB'nin öncülü olan Avrupa Ekonomik Topluluğu 1950'li yılların sonlarında, Topluluğa katılımları öncesinde Avrupa Konseyi üyesi haline gelmiş olan altı devlet tarafından kurulmuştur. Bu duruma istinaden Roma Antlaşması'nın 230. maddesinde Topluluğun, Avrupa Konseyi ile mümkün olan her türlü işbirliğini kurma niyetinde olduğu belirtilmiştir. Ardından iki kurum arasında imzalanan ilave ikili anlaşmalarla işbirliği daha kurumsal bir görünüm kazanmıştır (Cornu, 2013, s. 117). Birliğin, 2009 yılında yürürlük kazanan en son kurucu antlaşması Lizbon Antlaşması ise Birlik ile Avrupa Konseyi arasında AB'nin kuruluş dönemlerinden itibaren var olan işbirliğinin, daha ileri noktalara taşınması açısından yasal bir dayanak oluşturmuştur. Bir yandan Birliğin elde ettiği yeni yetkilerle Avrupa Konseyi'nin faaliyet gösterdiği alanlara etki etmesi mümkün hale gelmiş; diğer yandan Lizbon Antlaşması sayesinde başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere AB'nin Avrupa Konseyi bünyesindeki sözleşmelere taraf olmasının önü açılmıştır. AB, bu zamana kadar 17 Avrupa Konseyi Sözleşmesini imzalamıştır. Bunlardan 13 tanesinin onay süreci tamamlanarak Birliğin resmi katılımı gerçekleşmiş ve 12 tanesi ise yürürlük kazanmıştır (Avrupa Konseyi İstatistikleri). Dolayısıyla AB, bütünleşmenin ilk dönemlerinden itibaren insan hakları konusunda mevzuat geliştirirken ya da uygulamalarda bulunurken sıklıkla Avrupa Konseyi tarafından geliştirilen standartları dikkate almıştır (Nalutsyshyn ve diğerleri, 2020, s. 182). Ayrıca Avrupa Konseyi bünyesinde güncel standart geliştirme çabalarına da aktif bir katılım göstermiştir. Bu doğrultuda, AB 2009-2010 yıllarında Avrupa Konseyi bünyesinde İstanbul Sözleşmesini ortaya çıkarmak üzere gerçekleştirilen müzakerelerde gözlemci statüsü ile bulunmuştur (Avrupa Komisyonu, 2016). Bu müzakereler sonucunda nihai halini alan Sözleşme'nin 75. maddesinde AB'nin katılımına ilişkin bir hüküm yer almıştır.

AB Antlaşmasının 2. maddesinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yapmama ilkeleri yer almaktadır. AB Temel Haklar Şartında (2000) insan onuru ve eşitlik garanti altına alınmakta ve cinsiyet temelli ayrımcılık yasaklanmaktadır. AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmada yer alan bağlayıcı olmayan 19 No'lu Deklarasyon (2016) kapsamında üye devletler aile içi şiddetin her türüyle mücadeleye yönelik bir siyasi irade beyanında bulunmaktadır. Aynı zamanda Eşitlik ve Ayrımcılık Yasağına Dair Yönerge (2006), İnsan Kaçakçılığına Dair Yönerge (2011) ve Mağdur Haklarına Dair Yönerge (2012) gibi hukuksal araçlar da dolaylı olarak kadına yönelik şiddetle mücadelede kullanılan Birlik hukuki araçlarıdır. Bu da gösteriyor ki AB hâlihazırda özel olarak kadına yönelik şiddete odaklanan ve kadına yönelik şiddetle doğrudan mücadele etmesine imkân veren bağlayıcı bir mekanizmadan yoksundur ve bu durum AB'nin bu zamana kadar kadına yönelik şiddet söz konusu olduğunda sergilemiş olduğu yaklaşımla büyük bir uyum içinde olan İstanbul Sözleşmesi katılımını elzem hale getirmektedir (Avrupa Komisyonu, 2016b).

AB'nin herhangi bir uluslararası antlaşmaya katılımı AB'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın 218. maddesi hükümlerine uygun olarak gerçekleşmektedir. İlgili maddeye göre söz konusu katılım bir antlaşma yoluyla olmaktadır. Süreç bu antlaşmanın, Konsey tarafından yetkilendirilen Komisyonun kendisine verilen talimatları dikkate alarak Birlik adına katılıma dair antlaşmayı müzakere etmesi ile başlamaktadır. Müzakerelerin tamamlanmasının ardından Konsey, Komisyon tarafından önerilen antlaşma metninin akdedilmesine dair kararı, Avrupa Parlamentosu onayının ardından almaktadır. Bu sürecin her aşamasında aksi belirlenmeyen hallerde Konsey tüm kararlarını oy çokluğu ile vermektedir. Ardından antlaşma, tüm üye devletlerde öngörülen anayasal kurallara göre onaylandıktan sonra yürürlük kazanmaktadır. Bir antlaşmaya katılıma ilişkin herhangi bir üye devlet, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ya da AB Konseyi; Avrupa Birliği Adalet Divanının görüşünü talep edebilmektedir. Bu görüşün olumsuz olması halinde katılım antlaşması değiştirilmeden yürürlük kazanmamaktadır. AB'nin herhangi bir sözleşmeye katılımı AB hukukunda değişiklik meydana getireceği için bu usul takip edilmektedir (Douglas-Scott, 2011, s. 666).

AB Konseyi, yukarıda tanımlanan süreçteki kararını, İstanbul Sözleşmesine katılım sürecinde imza ve katılım onayına dair iki karar vermek suretiyle işletme tercihinde bulunmuştur. AB Konseyinin İstanbul Sözleşmesinin imzalanmasının kapsamına dair iki kısıt barındıran kararının ardından, Sözleşme 13 Haziran 2017 tarihinde AB yetkilileri tarafından imzalanmıştır. AB Konseyi tarafından alınan kararda belirlenen kısıtlara göre Sözleşmenin imzalanmasının kapsamı, Birliğin adli işbirliği alanında münhasır yetkili olduğ u cezai meseleler ile sığınma ve sınır dışı etmeme olarak belirlenmiştir (Avrupa Konseyi, 2017). AB Konseyi, İstanbul Sözleşmesine AB'nin katılımına ilişkin onay kararını henüz vermemiştir. Söz konusu kararın oy birliği ile alınması noktasında direten ve üye devletlerin tamamının henüz resmi olarak taraf olmadığı bir Sözleşmeye, Birliğin katılımının Sözleşmenin kendileri açısından bağlayıcılığına ilişkin üreteceği sonuçları noktasında endişeler taşıyan, Sözleşmeyi imzalayan ama artan din ve toplumsal temelli kaygı ve baskıların etkisiyle onaylamayan Bulgaristan, Macaristan, Slovakya gibi üye devletler söz konusudur.

AB'nin İstanbul Sözleşmesine katılımı kendi yetkilerinin kapsamına ilişkin konularda sonuçlar ortaya çıkaracaktır (Avrupa Komisyonu, 2015a). Sözleşmeye taraf olunması halinde Sözleşme, Birliğe dair tüm süreçlerde ve Birlik kurumlarının tüm faaliyetlerinde geçerli hale gelecektir. Birlik taraf olmadan kadına yönelik şiddet noktasında üye devletlerce gerçekleştirilen faaliyetleri destekleme fonksiyonunu yerine getirememektedir. AB, mevcut durumda kadına yönelik şiddeti engellemeye yönelik araçlara sahip olsa bile söz konusu araçları güçlendirmek ve daha etkin kılmak üzere İstanbul Sözleşmesine katılım elzem görülmektedir. Birlik, Sözleşmeye taraf olması durumunda ulusal düzeyde var olan mekanizmaları tamamlayacak önlemler alabilecek ve aynı zamanda AB kurumlarının sözleşmeye uygun davranmalarını sağlayabilecektir (De Vido, 2017, s. 91). Başka bir deyişle ulusal düzeyde üye devletler tarafından şiddetle mücadeleyle yönelik atılan adımların Birlik düzeyindeki faaliyetlerle desteklenmesi sağlanacaktır (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2014). Ayrıca resmen taraf olmasalar dahi üye devletlerin AB tarafından taraf olunan bir sözleşmeyi görmezden gelmeleri mümkün olmayacaktır. Çünkü AB hukuku kapsamında Birliğin taraf olduğu antlaşmalar üye devletler üzerinde bağlayıcı hale gelebilmektedir. Örneğin, İstanbul Sözleşmesinin tarafı haline gelen AB, şiddet mağdurlarının durumlarının tazmin edilmesi noktasında üye devletleri devlet sorumluluğu ilkesine uygun hareket etmeye davet edebilir ya da ulus devletlerdeki yargıçlar AB hukukunu Sözleşmeyi referans olarak yorumlama tercihinde bulunabilirler (De Vido, 2017, s. 95-96).

Avrupa'da farklı uluslararası örgütlerin bu konudaki çabaları arasında uyum ve sinerjinin sağlanması ile kadına yönelik şiddete karşı daha etkili bir şekilde mücadele edilmesi ve Avrupa'nın en yaygın kadın hakkı ihlali olan kadına yönelik şiddet açısından daha güvenli bir coğrafya haline gelmesi sağlanacaktır (Avrupa Konseyi, 2017). Sözleşmeye katılımın AB'nin kadına yönelik şiddetle mücadeleye olan bağlılığını güçlü bir şekilde vurgulayan siyasi bir mesaj olması beklenmektedir (Avrupa Komisyonu, 2016b). Ayrıca bu katılım, AB'nin uluslararası siyasi arenada insan hakları ve demokratik değerlerin savunucusu imajını da güçlendirecektir. Mevcut durumda üye devletler kadına karşı şiddetle farklı araçlarla mücadele etmektedir. Bunun sonucunda her üye devletin bu alandaki performansı eşit değildir. AB üyesi ülkeler arasında kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda sahip olunan yasal, tarihi, coğrafi ya da siyasi kültürü yansıtan ciddi bir farklılaşma bulunmaktadır. AB'nin bu alana aktif bir şekilde müdahil olması üye devletlerin yeknesak minimum standartlarda uzlaşmalarına katkıda bulunacaktır. AB'nin mevcut durumda elinde bulunan araçlar, onu üye devlet uygulamalarında minimum bir yeknesaklık sağlamak üzere harekete geçirmeye yetkili kılmamaktadır (Freixes ve Román, 2014, s. 8).

İstanbul Sözleşmesi imzalanırsa bile bu konuya odaklanan ayrı bir AB mevzuata ihtiyaç duyulmaya devam edileceğini ileri sürenler vardır (Avrupa Parlamentosu, 2013). Söz konusu mevzuatın, kadına yönelik şiddet konusunda AB'nin kendine özgü kimliğini ortaya koymasına ve üye devletlerde uygulanan ulusal mevzuatlar ve uluslararası yükümlülüklerle tamamlanmasına hizmet edeceği öngörülmektedir (Benlolo-Carabot ve diğerleri, 2013). Bunun yanı sıra AB'nin kadına yönelik şiddetle ilgili faaliyetlerinin artması sayesinde bu alana daha fazla finansal kaynak ayrılması, bu konuda hesap verebilirliğinin artması, bu hususta Birlik ve üye devlet düzeyinde

daha fazla veri toplanması ve daha güvenilir istatistiklerin elde edilmesi, AB eşitlik tüzüğündeki şiddete dair hükümlerin daha kapsamlı bir şekilde uygulanması hedeflenmektedir. Ek olarak, mevcut AB mevzuatının İstanbul Sözleşmesi hükümleri dikkate alınarak yorumlanması, ceza hukukuna dair üye devletler arasında daha fazla bütünleşmenin yolunun açılması, CEDAW gibi bu alandaki uluslararası sözleşmelerin daha etkin bir şekilde uygulanmasının sağlanması, anaakımlaştırma (mainstreaming) yapılarak kadına yönelik şiddet farkındalığının tüm politika üretim süreçlerinde dikkate alınması, onay sürecini tamamlamayan üye devletler açısından ilave bir motivasyonun sağlanması gibi faydaların da ortaya çıkarılması beklenmektedir (Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İçin Avrupa Koalisyonu, 2018). AB'nin İstanbul Sözleşmesine katılımını genel olarak ele alan bu başlığın ardından, katılım süreci devam eden başlıkta çalışmanın başında sunulan kavramsal çerçeveden hareketle ulusüstücü ve hükümetlerarasıcı ayrımı temelinde sınıflandırılan Birlik kurumları açısından ele alınacaktır.

5. Ulusüstücü Avrupa Birliği Kurumları ve Birliğin İstanbul Sözleşmesine Katılımı

Birlik kurumları arasında kadına yönelik şiddet konusunu gündemine alan, insan haklarına dair mevzulara ilişkin en fazla hassasiyeti gösteren ve faaliyetlerinde sıklıkla bu konulara atıfta bulunan Avrupa Parlamentosu olmuştur. Parlatentonun kadına yönelik şiddet konusuna müdahil olması 1980'lere, yani sınırlı sayıda üye devletin artan feminist taleplere cevaben bu konuda düzenlemeler yapmaya başladığı döneme denk gelmiştir (Montaya ve Agustin, 2013, s. 544). Bütünleşme sürecinde kadına yönelik şiddetin kendisine daha fazla yer bulmasında kendiliğinden ya da Avrupa Parlamentosundan gelen baskılar neticesinde hareket eden bir diğer AB kurumu Avrupa Komisyonunun faaliyetleri de oldukça etkili olmuştur. Dolayısıyla bu başlık altında Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu, AB'nin üye devletlerin yanı sıra kadına yönelik şiddetle etkin bir şekilde mücadele eden bir aktör haline gelmesi, yani bu konuya dair daha fazla yetkiye sahip olması, adına çaba sarf eden ve dolayısıyla da kadına yönelik şiddetin ulusüstücü boyutunu güçlendirmeye odaklı bir yaklaşım içinde hareket eden aktörler olarak kapsanmıştır.

Avrupa Parlamentosunun kadına yönelik şiddetle mücadeleye eklenmesi, 1986 yılında alınan "Kadına Yönelik Şiddet Kararı" ile olmuştur. Söz konusu kararda insan haklarının garanti altına alınmasının, kadına yönelik şiddete bir engel teşkil etmediği vurgulanmıştır. Birliğin ilgili dönem itibariyle ekonomi odaklı bir gündeme sahip olmasından hareketle kadına yönelik şiddet, kadının ekonomik hayattaki yerinin erkeklere kıyasla geri planda olmasının ortaya çıkardığı bağımlılıkla ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle üye devletler kadınların erkeklele eşit koşullarda istihdamını kolaylaştıracak adımlar atmaya davet edilmiştir. Kararda aynı zamanda cinsel şiddet, kamusal olmayan alanlardaki şiddet, azınlık gruplarına mensup olan ya da mülteci olan kadınların maruz kaldığı şiddet ve kötü muamele, kadınların insan kaçakçılığının mağduru olmaları ya da bedenlerinden para kazanmaya zorlanmaları gibi konular da ayrı başlıklar altında kapsanmıştır (Avrupa Parlamentosu, 1986).

Yukarıda değinilen kararı izleyen yıllarda Avrupa Parlamentosu düzenli olarak kadına yönelik şiddete dair kadın sünneti, iş yerinde yıldırma (mobbing) ya da cinsel taciz gibi kadına yönelik şiddetin farklı türlerine odaklanan yasama tekliflerinde bulunmuştur. Konu zaman zaman Avrupa Parlamentosu dışındaki AB kurumlarının da gündemine gelmiştir. Parlamentoda üye devlet ve AB kurumlarını kadına yönelik şiddet konusunda daha fazla çaba içinde davranmaya davet eden kararlar alınmış ve 2009 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından Avrupa Komisyonuna kadına yönelik şiddeti kapsamlı bir yaklaşımla ele alan bir yönerge hazırlama çağrısından bulunulmuştur (Avrupa Parlamentosu, 2009). Buna rağmen AB'nin, İstanbul Sözleşmesi öncesi dönemde kadına yönelik şiddetle mücadeleyle yönelik ciddi bir girişimi söz konusu olmamıştır (Elman, 2020, s. 9). İstanbul Sözleşmesine AB üyesi ülkelerin katılımı ve AB'nin de katılımının gündeme gelmesinin ardından, Avrupa'da kadına yönelik şiddete artan ilgi neticesinde ulusüstü AB kurumlarının da bu konudaki faaliyet ve çabalarında bir artış meydana gelmiştir.

Avrupa Komisyonunun 24 Kasım 2015'te Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması gününde yayınladığı yol haritası, Birliğin İstanbul Sözleşmesine katılımına dair ilk adım olmuştur (Avrupa Komisyonu, 2015b). Mart 2016'da Komisyon, AB Konseyi'ne İstanbul Sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin alınacak karara ilişkin teklifini iletmiştir. İlgili teklifte, AB Antlaşmasının eşitlik ve ayrımcılık yapmamaya dair hükümleri ile Birliğin daha önce konuyla ilgili alanlarda benimsemiş olduğu mevzuat temelinde böyle bir imzaya yetkili olduğu vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2016b).

AB Konseyinin Sözleşmenin imzalanmasını kısıtlar belirleyerek onaylayan kararının ardından, Eylül 2017'de Avrupa Parlamentosunda Birliğin Sözleşmeye katılımına dair ezici bir çoğunluğun desteği ile alınan kararda, Sözleşmenin Birlik tarafından imzalanmasına dair memnuniyet belirtilerek üye devletler, AB'nin sözleşmeye katılımını ivedilikle tamamlamaya davet edilmiştir. Bununla birlikte, AB'nin sözleşmeye katılımına ve Sözleşmenin uygulanması hususunda herhangi bir yasal belirsizlik ortaya çıkarmamak adına, sözleşmenin uygulanmasına dair herhangi bir kısıt belirlenmemesi tavsiye edilmiştir (Avrupa Parlamentosu, 2020b). Bu karar gösteriyor ki, Avrupa Parlamentosu, AB Konseyinin hem Sözleşmenin Birlik sistemindeki etkisini sınırlandırma çabasından hem de katılım sürecini yavaşlatmasından rahatsızlık duymuştur.

İstanbul Sözleşmesinin imzalanmasının ardından Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu, onay sürecinin tamamlanmasını garanti altına almaya odaklanan faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, AB Konseyi, Avrupa Parlamentosu tarafından defalarca onay sürecini hızlandırmaya davet edilmiştir (Avrupa Parlamentosu, 2019a ve 2020b). Aynı zamanda Parlamento, konuya gündeminde yer vererek, AB Konseyi ve Sözleşmeyi henüz onaylamayan üye devletler üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, Parlamento Birlik içinde cinsel taciz ve istismar ile mücadele edilmesine yönelik bir karar almıştır (Avrupa Parlamentosu, 2017). Konuya ilişkin diğer bir kararda üye devletlerde İstanbul Sözleşmesini hedef alan kampanyalar kınanmıştır (Avrupa Parlamentosu, 2019b). Bu aşamada, AB Konseyi bünyesinde faaliyet göstermekte olan Temel Haklar, Vatandaşlık Hakları ve Kişilerin Serbest Dolaşım Çalışma Grubu (Working Group on Human Rights, Fundamental Rights, Citizens' Rights and Free Movement of Persons) Sözleşmenin

onaylanmasına için gereken karara ilişkin hazırlıkları yapmıştır. Çalışma grubunun faaliyetleri neticesinde Sözleşmenin Birlik ve üye devletlerce işbirliği içinde uygulanmasına dair bir uzlaşma metni ortaya çıkmıştır. Ancak henüz AB Konseyi üzerinde uzlaşılacak metni uygulamak ve bu suretle de İstanbul Sözleşmesinin onay sürecinde önemli bir aşamayı geride bırakmak üzere gerekli siyasi iradeyi ortaya koymamıştır (Avrupa Parlamentosu, 2020a).

Avrupa Parlamentosuna göre geçmiş dönemde kat edilen mesafeye karşın hem üye devletler hem de AB düzeyinde var olan hukuksal altyapı kadına yönelik şiddetin önlenmesi noktasında yeterli değildir (Avrupa Parlamentosu, 2020b). Aynı zamanda İstanbul Sözleşmesine Birliğin katılımının sağlanması da Avrupa Parlamentosu tarafından kadına yönelik şiddetle mücadelede nihai hedef olarak kabul edilmemektedir. Bunun yerine İstanbul Sözleşmesi Birlik düzeyinde atılması gereken adımları tamamlayan bir mekanizma olarak görülmektedir (Avrupa Parlamentosu, 2009). Kadına yönelik şiddetle etkin mücadele etme konusunda, Avrupa Parlamentosu tarafından ısrarla üzerinde durulan iki talep söz konusudur. Bunlardan ilki paserelle hükümlerinin¹ işletilmesi ile AB Antlaşmasınının 83(1) maddesine kadına yönelik şiddetin suç olarak eklenmesine ilişkindir (Brussels Time, 2020). Avrupa Komisyonu tarafından Mart 2020'de yayınlanan AB Toplumsal Cinsiyet Eşitliği 2020-2025 Stratejisinde kadına yönelik şiddet kapsamındaki bazı suçların AB'nin suç kataloğuna eklenmesi teklifi yer almıştır. Stratejide aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli şiddetin alarm seviyesinde devam ettiği vurgulanarak kadına yönelik şiddetin geçmişte kalmasını sağlamak üzere AB'nin elinden gelen tüm çabayı ortaya koyacağı ifade edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2020a). Avrupa Parlamentosunun ikinci talebi ise AB'nin kadına yönelik şiddet konusunda bir tüzük benimsemesine ilişkindir. Hatta Avrupa Parlamentosu, söz konusu tüzüğün benimsenmesi ile ortaya çıkacak faydaları vurgulayan, özellikle mali kazanımlara odaklanan, açıklamalarda da bulunarak bu konuyu üye devletler açısından cazip kılmaya çalışmaktadır. Böyle bir tüzüğün benimsenmesi ile kadına yönelik şiddet vakalarının yüzde 10 azalması ile şiddetle bağlantılı maliyetlerin de 7 milyar avro (kamu tarafından bu konuya dair yapılan yasal süreçlere ya da sağlığa dair harcamalar, kadınların istihdamda yer alamamasının ortaya çıkardığı eksik üretim maliyetleri ile mağdurlar üzerindeki uzun dönemli etkilerin maliyetleri dikkate alınmıştır) düşmesinin sağlanacağına işaret edilmektedir (Avrupa Parlamentosu, 2014). 2021 Çalışma Programında Avrupa Komisyonu, İstanbul Sözleşmesinin AB tarafından onaylanması sürecine bağlılığını ifade ederek toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadeleye yönelik yeni bir yasama teklifinde bulunma niyetinde olduğunu beyan etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2021). Komisyon sunacağı teklifin mevcut AB belgelerindeki eksikliği tamamlayarak Birliğin bu konuda elindeki araçları güçlendireceğini ileri sürmüştür (Avrupa Komisyonu, 2020b).

Avrupa Parlamentosu, AB'nin İstanbul Sözleşmesine katılımı noktasında tartışmalara sebep olan konularda kafa karşılıklarını ortadan kaldırmak ve Birliğin Sözleşmeye katılımının mümkün olan en kapsamlı şekilde gerçekleşmesini sağlamak üzere 2020 yılından Avrupa Birliği Adalet Divanından (ABAD) görüş talebinde bulunmuştur. Söz konusu taleple Avrupa Parlamentosu,

1 Üye devletlerin oy birliği ile alınan karar neticesinde Birlik Kurucu Antlaşmalarınının tadil edilmesine dair yasal süreç takip edilmeden, özellikle de tadil antlaşmalarda olduğu gibi üye devletlerin anayasal onay süreçlerini işletmeleri söz konusu olmadan, AB yasal sisteminde değişiklik yapılmasıdır.

ABİHA'nın 218. maddesi kapsamında imza ve katılım onayı şeklinde ikili bir onay mekanizmasının işletilmesinin mümkün olup olmadığını, İstanbul Sözleşmesinin kapsamına giren konularda üye devletlerle Birlik arasındaki yetki dağılımının nasıl olduğu ve Sözleşmenin yasal etkisinin kapsamının ne olduğunu ve Sözleşmenin onay sürecinde AB Konseyinde oybirliğinin gerekli olup olmadığını ABAD'a danışmıştır (Utrilla, 2020). Mart 2021'de ABAD, Avrupa Parlamentosu tarafından kendisine danışılan konular hakkındaki görüşünü açıklamıştır. ABAD görüşünde, onay aşamasının ikiye bölünmesinin ABİHA'nın 218. maddesinin işleyişi açısından herhangi bir hukuki sorun oluşturmadığını, Sözleşmenin konusuna giren konularda AB Konseyinde kararların oybirliği ile alınması zaruri olmasa bile mümkün olan en geniş uzlaşının aranması gerektiğini ve üye devletlerin kendileri bireysel olan herhangi bir Sözleşmenin tarafı olmasalar bile Birliğin taraf olması halinde ilgili Sözleşmenin kapsamına giren konularda AB'nin genel tutumu ile uyumlu hareket etmek durumunda olduğunu ortaya koymuştur (Avrupa Birliği Adalet Divanı, 2021). Birliğin kurumsal yapılanması düşünüldüğünde ulusüstü kurumlarından biri olan ABAD'ın görüşü aracılığıyla, Avrupa Parlamentosuna kendisinden umduğu ulusüstü desteği güçlü bir şekilde vermediği ve görüşünde İstanbul Sözleşmesine ilişkin Avrupa'da devam eden tartışmanın bir tarafı olmaktan özenle kaçındığı tespitinde bulunulabilir. Bu durum 1960'lı yıllarda aldığı kararlarla doğrudan etki ve AB Hukukunun üstünlüğü ilkelerinin ortaya çıkması ve yerleşmesini sağlayan ve hukuki yoldan bütünleşmenin gelişmesine katkıda bulunan ABAD'ın, özellikle 1992 Maastricht Antlaşması sonrası dönemde üye devlet tercihlerine daha uyumlu davranma eğiliminde olması ve bu suretle hukuki bir aktivizmden uzak durmayı tercih etmesi iddialarını doğrular niteliktedir (Blauberger ve Schmidt, 2017, s. 909).

Bu başlık kapsamında ortaya konulanlardan hareketle, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu açık bir şekilde AB'nin kadına yönelik şiddetin önlenmesi noktasında daha etkin olmasını arzu etmekte ve bu konuda bütünleşmenin ulusüstü boyutunu daha güçlü kılmak için çabalamaktadır. AB'nin İstanbul Sözleşmesine katılımının tamamlanması da bu genel hedefe ulaşmada, her iki kurum tarafında da önemli bir adım olarak görülmektedir. Bununla birlikte Avrupa Parlamentosu, kadına yönelik şiddete odaklanan bir Birlik yönergelerinin yürürlük kazanması ve Birliğin suç listesine kadına yönelik şiddetin eklenmesi gibi talepleriyle AB'nin İstanbul Sözleşmesine katılımı yetinmemesi bunun ötesine geçen uygulamaları hayata geçirmesine dair bir tutum içindedir. Bu hedeflere ulaşma sürecindeki en büyük destekçisi hiç şüphesiz ki kendisi gibi kadına yönelik şiddet konusunda ulusüstü bir çizgide olan Avrupa Komisyonudur. Kadına yönelik şiddet konusunda Birliğin daha fazla yetki ve daha etkin araçlarla donanmasını sağlama noktasındaki çabaları ve işbirlikleri neticesinde, iki ulusüstü AB kurumu kimi zaman kendilerinden farklı konumlanmış olan aktörlerle de çatışma içine girmektedir. Birliğin İstanbul Sözleşmesine katılımı noktasında ulusüstü bir çizgide hareket eden Birlik kurumlarına odaklandıktan sonra, takip eden başlıkta İstanbul Sözleşmesine katılıma dair hükümetlerarası tartışmalar ele alınacaktır.

6. Hükümetlerarası Üye Devletler ve Birliğin İstanbul Sözleşmesine Katılımı

AB üyesi ülkelerin tamamı resmi olarak kadının toplum içinde güçlenmesini hedeflemektedir (Sumbas ve Koyuncu, 2019, s. 252). Bu genel hedefle ilintili olarak kadına yönelik şiddetle mücadele etmek de üye devletler tarafından üzerinde durulan konulardan biridir. 2016 yılı itibarıyla İstanbul Sözleşmesi AB üyesi ülkelerin tamamı tarafından imzalanmıştır. Bu da demek oluyor ki Sözleşmeye dair neredeyse tüm üye ülkelerde var olan şüphe ve toplumsal direnç, üye ülkeleri imzalamaktan alıkoymamıştır. Bununla birlikte imza aşamasının üzerinden geçen yıllara karşın, halen önemli sayıda AB üyesi ülke tarafından Sözleşme onaylanarak yürürlüğe konmamıştır. Üye devletlerin onaylarında gecikmeler yaşanmasında, Sözleşmenin kapsamına dair konularda yaşanan ancak toplumsal kutupsallaşmalar oldukça etkili olmuştur (Jankovic ve Mrsevic, 2018). Sözleşmeyi hedef alan güçlerin baskıları, sözleşmenin onaylanması ve yürürlük kazanması aşamalarında daha belirgin bir hal almıştır. Karşı karşıya kalınan direnç birçok üye ülkede onaylama sürecini ya durdurmuş ya da oldukça sancılı ve gecikmeli gerçekleşmesine sebep olmuştur. Hatta sözleşmenin yürürlük kazandığı bazı üye ülkelerde Sözleşmeden çekilme tartışılır hale gelmiştir.

Avrupa'da sözleşmeye yönelik tepkilerin olmadığı bir ülke neredeyse yok gibidir. Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya gibi bazı AB üyesi ülkeler, toplumsal tepkilere rağmen Sözleşmeyi onaylayarak yürürlüğe koymuştur. Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Macaristan, Slovakya Sözleşmeyi imzalamış olmalarına karşın, onay sürecini tamamlayarak yürürlüğe koymaktan imtina etmiştir. Hırvatistan ve Polonya ise onaylayarak yürürlüğe koymanın pişmanlığı ile ön plana çıkmış ve düzenli olarak sözleşmeden geri çekilmeyi tartışır hale gelmiştir (Kucher ve Zobec, 2017; Nygren, Martinsson ve Mulinari, 2018).

2000 sonrası dönemde toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı ve hedefini sorunsallaştıran ve giderek güçlenen bir sınır aşan etkileşimi de içeren, küresel bir farkındalık ya da örgütlenme eğilimi mevcuttur (Balogh, 2020, s. 3). Toplumsal cinsiyet karşıtlığı (anti-gender movement) İstanbul Sözleşmesinin de varlık kazandığı son on yıl içinde Avrupa da dahil olmak üzere tüm dünya genelinde giderek daha güçlü hale gelmiştir (Şahin, 2020). Bu kapsamda, toplumsal cinsiyet karşıtları küresel ölçekte dini kurallar, ailenin korunması, nüfusun devamlılığının sağlanması ve bağlantılı olarak kürtaj karşıtlığı, farklı cinsel yönelimlere sahip olan bireylerin evlenmesi ya da evlat edinmelerinin yasaklanması, kadının temel misyonunun eş ve anne olarak vurgulanması gibi ortak gündemler temelinde bir mücadele yürütür hale gelmiştir (Stubbs ve Lendvai-Bainton, 2019, s. 3). Sorunsallaştırılan konular dikkate alındığında, bu çıkışın radikal bir yeniden ataerkilleşmeyi çağrıştırdığı ve kadının güçlenmesine ilişkin 1980 sonrasında hız kazanan mücadele ile tezat bir söylem barındırdığı tespitlerinde bulunulabilir.

Çoğunlukla sivil bir güç odağı olarak karşımıza çıkan bu hareket, geçerli olan yerel koşullardan çok fazla etkilenerek kendisini ifade etme şansı elde etmektedir. Dolayısıyla söylemsel olarak bu gruplar arasındaki benzerliklere karşın, söz konusu gruplar yerel dinamik ve koşullara yaptıkları vurgular temelinde birbirinden ayrılmaktadır. AB üyesi ülkelerde İstanbul Sözleşmesine dair

tartışma, şüphe ve direnç de küresel düzeyde gözlemlenen toplumsal cinsiyet karşıtlığının, Avrupa'ya özgü bir ifade şekli olarak görülebilir. Çünkü Sözleşmeden duyulan rahatsızlık ve sözleşmeye yöneltilen eleştirilerin odak noktasında toplumsal cinsiyet meselesi önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı kullanılarak aslında dolaylı bir şekilde, din ve toplumsal değerlere ve en başta da bu değerlerin koruyucusu olarak görülen aileye gizli bir saldırının olduğu ileri sürülmektedir (Avrupa Konseyi, 2017). Bu kapsamda, cinsiyet rolleri, cinsel yönelim, eşcinsel evlilikler, eşcinsellerin üreme ve evlat edinme hakları, aile içi şiddet yaklaşımı, kürtaj, çocukların okulda cinsiyet eğitimleri yoluyla erken cinselleştirilmesi, eğitim sisteminde cinselliğin ele alınışı, ailenin korunması gibi birbiriyle doğrudan ilgisi olmayan fakat "cinsellik" teması altında bir araya getirilebilecek pek çok farklı konu bir arada tartışılmaktadır.

AB üyesi ülkelerde sözleşmeye dair şüpheleri ifade eden güçler çoğunlukla sosyal hareketler, sivil toplum örgütleri, politikacılar ya da kilise başta olmak üzere dinle ilişkili aktörler olmuştur. Bazı üye ülkelerde yoğun bir şekilde gözlemlenen İstanbul Sözleşmesi karşıtlığı, aynı zamanda iç siyasette kendisine daha fazla ifade ve temsil etme fırsatı elde eden bazı siyasi güçlerle de ilişkilendirilmiştir. Bu tür eğilimlerin muhafazakarlık (dinin öğretilerini vurgulama ve kiliseyi ön plana çıkarma), otoriterlik (medya üzerinde artan kontrol, sivil toplum kuruluşlarına faaliyetleri için daha az alan bırakmak, toplumsal cinsiyete dair akademik çalışmaları sınırlandırma), milliyetçilik (milli değer ve özelliklerin kutsanması) ve neoliberalizmin (kadınların part-time işler yoluyla işgücü piyasasına dahil edilmesi) etkileşimi temelinde hareket eden siyasi güçler tarafından sıklıkla savunulduğu iddia edilmiştir (Stubbs ve Lendvai-Bainton, 2019, s. 1).

Avrupa'da sözleşmeye dair muhafazakâr ya da toplumsal cinsiyet karşıtlığı temelinde dile getirilen şüphelere ek olarak feminist ve liberal kaygıların da mevcut olduğu gözlenmiştir. Feministler, Sözleşmeyi toplumsal cinsiyet perspektifinin güçlenmesi noktasında bir kazanım olarak görmelerine karşın, Sözleşmenin ideal olandan eksikliklerine odaklanan eleştiriler yaparken; liberaller, Sözleşme ile ortaya çıkan yeni koşulların çok fazla devlet müdahalesi anlamına geldiğini işaret etmiştir (Balogh, 2020, s. 2). Feministler, Sözleşmenin hazırlık sürecine katılan farklı çıkarılara sahip olan aktörlerin desteğini kazanılması adına verilen tavizlerin (aile içi şiddet noktasında Sözleşmenin toplumsal cinsiyet perspektifinden uzak olması, şiddete uygulayanın aile evinde yaşamaya devam etmesi ve mağdurun sığınma evine alınması, sözleşmenin baskın ceza hukuku perspektifi gibi) Sözleşmenin ideal olandan uzaklaşmasına sebep olduğu inancındadır (Westendorp, 2018). Liberallere göre ise Sözleşmeye hâkim olan kadına yönelik şiddetle mücadele yaklaşımı kişiler arası şiddeti, devlet şiddeti yoluyla önleme çabasıdır (Dodov, 2018).

Bu başlık altındaki tartışmalardan hareketle Avrupa'da İstanbul Sözleşmesine dair sözleşmeyi onaylayarak yürürlüğe koyan AB üyesi ülkeleri de kapsayan ciddi bir tartışma ortamı vardır. Bu tartışma ortamı, toplumsal cinsiyet karşıtlığının daha yüksek olarak yaşandığı ve bu nedenle de henüz onay aşamasını tamamlamamış AB üyesi ülkelerde daha fazla hissedilmektedir. Sözleşmeye yönelik toplumsal direnç, bu ülkelerde siyasetçilerin görmezden gelebileceğinin çok daha ötesindedir. Kaldı ki Polonya gibi bazı üye ülkelerde olduğu üzere siyasi iktidar da bu eleştirilere göre davranma noktasında istekli olabilmektedir. En nihayetinde ise üye devletler özelinde

ortaya çıkan bu manzara, AB'nin İstanbul Sözleşmesine katılım sürecinin onay aşamasının, AB Konseyi'nde uzlaşa eksikliğinden dolayı tamamlanamamasında büyük bir paya sahiptir. Yani AB'nin İstanbul Sözleşmesine katılım süreci açısından oldukça belirleyicidir. Kaldı ki AB Konseyinde sözleşmeye katılımı onaylayan bir karar çıksa bile bu koşullar altında, Sözleşmenin an itibariyle kendi katılımına dair onay sürecini tamamlamaktan uzak duran AB üyesi ülkelerde onaylanması bir hayli zor bir ihtimal olarak belirlemektedir.

7. Sonuç

Küresel ölçekte tüm dünya toplumlarında gözlemlenen kadına yönelik şiddet, dünyada insan hakları ve demokrasi alanında en ileri coğrafyalardan biri olarak anılan Avrupa açısından da halen çaba sarf edilmesi gereken ortak bir sorunsaldır. Hem mağdurlar hem de toplumlar açısından büyük maliyetler ortaya çıkaran kadına yönelik şiddet ile mücadele etmek üzere Avrupada son yıllarda hem devletleri hem de kıtadaki bölgesel örgütlenmeleri kapsayan yoğun bir çaba söz konusudur. Bu çalışma kapsamında ele alınan AB'nin İstanbul Sözleşmesine katılım süreci, Avrupa'nın kadına yönelik şiddet meydan okuması ile mücadele etmesinin önemli boyutlarından biridir. Sürecin tamamlanması ile AB'nin kadına yönelik şiddetle mücadelede Avrupada daha önemli bir aktör haline geleceği ve üyesi olan devletleri bu alanda attıkları adımlarda daha etkin bir şekilde destekleyebileceği öngörülmektedir.

Çalışmada İstanbul Sözleşmesine katılım sürecine dair dinamiklerin, Birliğin kuruluşundan beri bütünleşmeye dair farklı görüşleri temsil eden ulusüstücü ve hükümetlerarasıcı eğilimler temelinde anlaşılmasının mümkün olduğu görülmüştür. Birliğin Sözleşmeye katılım sürecinde yaşanan tıkanıklığın, AB üyesi ülkelerin kamuoylarında meydana gelen tartışmalar neticesinde şekillenen İstanbul Sözleşmesine dair bireysel tutumlarından kaynaklandığı ileri sürülerek Sözleşmeye katılımında yaşanan gecikmenin, hükümetlerarasıcı etkinin mevcut durumda baskın olmasından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Bu da demek oluyor ki, katılım sürecinin nihayetlendirilmesine ilişkin ulusüstücü AB kurumlarından gelen talep ve baskılara mevcut durumda konuya ilişkin AB Konseyinde üye devletler arasında bir uzlaşının oluşması için yeterli değildir.

Kadına yönelik şiddetle mücadele noktasında uzlaşa içinde olan AB üyesi devletler, Birlik düzeyinde yeknesaklığı sağlayacak herhangi bir düzenleme ya da mekanizma olmadığından, kadına yönelik şiddetle farklı araçlarla mücadele etmektedir. İstanbul Sözleşmesine AB'nin katılımını şiddetle arzu eden ve bu çalışmada Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu şeklinde tanımlanan ulusüstücü AB kurumlarınca, İstanbul Sözleşmesi en azından tüm üye devletlerde kadına yönelik şiddetle mücadelede minimum standartların oluşması açısından önemli bir adım olarak görülmektedir. Bahse konu kurumlara göre Birliğin İstanbul Sözleşmesine katılımı kadına yönelik şiddetin Birlik boyutu açısından yeterli görülmemekte, söz konusu sürecin ilave tedbirlerle desteklenmesi ve Birliğin İstanbul Sözleşmesinin kapsamının ötesinde yetkilendirilmesi önerilmektedir. Ancak AB'nin en azından kısa vadede kadına yönelik şiddetle

mücadelede ne İstanbul Sözleşmesine taraf olması ne de İstanbul Sözleşmesinin ötesine geçen ilerici uygulamaları hayata geçirmesi üye devlet kamuoylarına egemen olan tartışma ortamı dikkate alındığında bir hayli zor görünmektedir. Bununla birlikte İstanbul Sözleşmesine karşı bir direncin söz konusu olduğu AB üyesi ülkelerde bile, Sözleşme hükümlerinden bağımsız olarak genel olarak kadın ve çocuklar gibi daha korunmasız bireyleri şiddetten korumak adına adımlar atılmaktadır. Bu da üye devletlerdeki İstanbul Sözleşmesine dair tartışmaların, esasında kadına yönelik şiddeti görmezden gelmek isteyen ya da bu büyük toplumsal sorunla mücadele etmek istemeyen bir zihniyetin ürünü olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla ulusüstücü ve hükümetlerarası aktörler arasındaki güç dengesinin değişmesi halinde, uzun vadede Birliğin İstanbul Sözleşmesine katılımı mümkün hale gelebilir.

Kaynakça

- Armstrong, D., L. Lloyd ve J. Redmond. (2004). *International Organisation in World Politics*. Palgrave Macmillan, 3. Baskı.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı. (2021, 11 Mart) Advocate General's Opinion in Avis 1/19 Istanbul Convention. CURIA – List of results (europa.eu), Erişim tarihi: 2 Nisan 2021.
- Avrupa Birliği Antlaşması. (2009). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=EN>, Erişim tarihi: 14 Mart 2021.
- Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma. (2009). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, Erişim tarihi: 14 Mart 2021.
- Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı. (2014, 5 Mart) Violence Against Women: An EU-wide Survey Main Results. <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>, Erişim tarihi: 5 Mart 2021.
- Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı. (2000). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>, Erişim tarihi: 5 Mart 2021.
- Avrupa Birliği Yönergesi. (2006, 26 Temmuz). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0054&from=EN>, Erişim tarihi: 22 Mart 2021.
- . (2011, 15 Nisan). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0036&from=en>, Erişim tarihi: 22 Mart 2021.
- Avrupa Komisyonu. (2015a, 3 Aralık). Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/default/files/strategic_engagement_for_gender_equality_en.pdf, Erişim tarihi: 12 Nisan 2021.
- . (2015b, 24 Kasım). Q&A: International Day for the Elimination of Violence Against Women. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/MEMO_15_6150, Erişim tarihi: 29 Mart 2021.
- . (2016a, Mart). Istanbul Convention: Combatting Violence Against Women. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/factsheet_istanbul_convention_web_en.pdf, Erişim tarihi: 26 Şubat 2021.
- . (2016b, 4 Mart). Proposal for a Council Decision on the Conclusion, by the European Union, of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016PC0109>, Erişim tarihi: 11 Mart 2021.
- . (2017, 20 Eylül). EU and UN Team Up to Eliminate Violence Against Women and Girls. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_3306, Erişim tarihi: 26 Şubat 2021.

- (2020a, 5 Mart). Strategic Engagement for Gender Equality 2020-2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>, Erişim tarihi: 1 Mayıs 2021.
- (2020b, 16 Aralık). Gender-based and Domestic Violence Initiative. Combating gender-based violence – protecting victims and punishing offenders (europa.eu), Erişim tarihi: 1 Mayıs 2021.
- (2021, 19 Ekim). Commission Work Programme – From Strategy to Delivery. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1940, Erişim tarihi: 1 Mayıs 2021.
- Avrupa Konseyi. (2011, 21 Mayıs). Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence. <https://rm.coe.int/16800d383a>, Erişim tarihi: 11 Mart 2021.
- (2014). The Istanbul Convention – A global tool to prevent and combat violence against women and girls. <https://edoc.coe.int/en/violence-against-women/6082-the-istanbul-convention-a-global-tool-to-prevent-and-combat-violence-against-women-and-girls.html>, Erişim tarihi: 5 Ağustos 2021.
- (2017, 13 Haziran). EU Signs Council of Europe Convention to Stop Violence Against Women. https://www.coe.int/en/web/portal/home/-/asset_publisher/ke6Wfgn94238/content/eu-signs-council-of-europe-convention-to-stop-violence-against-women, Erişim tarihi: 13 Nisan 2021.
- (2021, 11 Eylül). İstatistikler. <https://www.coe.int/en/web/conventions/statistics?module=treaties-stats-by-country&CodePays=1>, Erişim tarihi: 5 Ağustos 2021.
- Avrupa Parlamentosu. (1986, 11 Haziran). Resolution on Violence on Women. ARCD0C (europa.eu), Erişim tarihi: 26 Mart 2021.
- (2009, 29 Kasım). Resolution on the Elimination of Violence Against Women. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-7-2009-0139_EN.html, ARCD0C (europa.eu), Erişim tarihi: 26 Mart 2021.
- (2013, Kasım). European Added Value Assessment: Combatting Violence Against Women. No. 3. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/504467/IPOL-JOIN_ET\(2013\)504467_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/504467/IPOL-JOIN_ET(2013)504467_EN.pdf), ARCD0C (europa.eu), Erişim tarihi: 26 Mart 2021.
- (2014, Mart). Mapping the Cost of Non-Europe 2014-2019. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/510983/IPOL-EAVA_ET\(2014\)510983_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/510983/IPOL-EAVA_ET(2014)510983_EN.pdf), Erişim tarihi: 4 Mart 2021.
- (2017, 12 Eylül). EU Accession to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence. TA (europa.eu), Erişim tarihi: 10 Mart 2021.
- (2018, 27 Eylül). Resolution on combating sexual harassment and abuse in the EU. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0417&from=EN>, Erişim tarihi: 6 Ağustos 2021.
- (2019a, 6 Şubat). Resolution on experiencing a backlash in women's rights and gender equality in the EU. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-8-2019-0096_EN.html, Erişim tarihi: 6 Ağustos 2021.
- (2019b, 28 Kasım). Resolution on the EU's accession to the Istanbul Convention and other measures to combat gender-based violence https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0080_EN.html, Erişim tarihi: 6 Ağustos 2021.
- (2020a, Eylül). The Gendered Impact of the COVID-19 Crisis and Post-Crisis Period. The gendered impact of the Covid-19 crisis and post-crisis period – Think Tank (europa.eu), Erişim tarihi: 22 Nisan 2021.
- (2020b, Aralık). EU Accession to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women ('Istanbul Convention'). <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/>

- theme-area-of-justice-and-fundamental-rights/file-eu-accession-to-the-istanbul-convention, Erişim tarihi: 28 Nisan 2021.
- Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü. (2014, 5 Aralık). Estimating the Costs of Gender-Based Violence in the European Union: Report. <https://eige.europa.eu/node/393>, Erişim tarihi: 27 Şubat 2021.
- . (2017, 23 Haziran). Cyber Violence Against Women and Girls. <https://eige.europa.eu/publications/cyber-violence-against-women-and-girls>, Erişim tarihi: 22 Nisan 2021.
- Bakırcı, K. (2015). “İstanbul Sözleşmesi”. *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 133-204.
- Balogh, L. (2020). The Ratification Status of the Council of Europe’s Istanbul Convention Among EU Member States. *MTA Law Working Papers*, No. 7.
- Barbou des Courières, C. (2017). Between Supranationalism and Intergovernmentalism in the European Union’s Foreign Policy: A Principal-Agent Approach of the Sanction Policy in the CFSP Framework. *UNISCI Journal*, 43, 9-34. doi: 10.5209/RUNI.54778.
- Benlolo-Carabot, M, ve diğerleri. (2013). Assessing the Necessity and Effects of Intervention at EU Level. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3e51181b-3608-4ea0-a7ae-d6dd7c8b0d68>, Erişim tarihi: 27 Şubat 2021.
- Bermúdez, M. P. ve M. Meléndez-Domínguez. (2020). Epidemiological Analysis of Gender Violence in the European Union. *Annals of Psychology*, 36(3), 380-385. doi: 10.6018/analesps.36.3.428611.
- Bickerton, C., D. Hodson ve U. Puetter. (2015). Something New: A Rejoinder to Frank Schimmelfennig on the New Intergovernmentalism. *Journal of Common Market Studies*, 53(4), 731-736. doi: 10.1111/jcms.12244.
- Birleşmiş Milletler. (2015). The world’s women 2015: Trends and statistics. https://unstats.un.org/unsd/gender/downloads/worldswomen2015_report.pdf, Erişim tarihi: 5 Ağustos 2021.
- Blauberger, M ve S. K. Schmidt. (2017). The European Court of Justice and its political impact. *West European Politics*, 40(4), 907-918. doi: 10.1080/01402.382.2017.1281652.
- Brussels Time. (2020, 16 Ekim). Politicians Pressures the EU to Make Violence Against Women A Crime. <https://www.brusselstimes.com/news/eu-affairs/136121/istanbul-convention-violence-against-women-domestic-gender-based-istanbul-convention-european-parliament-european-union-poland-hungary-turkey-milan-brglez-predrag-matic/>, Erişim tarihi: 2 Mayıs 2021.
- Cornu, E. (2013). The Impact of Council of Europe Standards on the European Union. R. A. Wessel and S. Blockmans (der.), *Between Autonomy and Dependence* içinde (s. 113-129), Springer.
- De Brabandere, E. (2013). The Impact of Supra-nationalism on State Sovereignty from the Perspective of the Legitimacy of International Organisations. D. French (der.), *Statehood and Self-Determination Reconciling Tradition and Modernity in International Law* içinde (s. 450-470), Cambridge University Press.
- De Vido, S. (2017). The Ratification of the Council of Europe Istanbul Convention by the EU: A Step Forward in the Protection of Women from Violence in the European Legal System. *European Journal of Legal Studies*, 9(2), 69-102.
- Dodov, S. (2018). It was never about the Istanbul Convention. <https://lefteast.org/it-was-never-about-the-istanbul-convention/>, Erişim tarihi: 6 Ağustos 2021.
- Douglas-Scott, S. (2011). The European Union and Human Rights after the Treaty of Lisbon. *Human Rights Law Review*, 11(4), 645-682. doi: 10.1093/hrlr/ng038.
- Elman, R. A. (2020). The European Union and Violence Against Women: Fundamental Rights and Con Games. *Dignity*, 5(3), 1-12. doi: 10.23860/dignity.2020.05.03.02.

- Erdoğan, S. (2020). Avrupa Birliği ve Krizler: Tarihi Ve Güncel Krizler Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(2), 589-606. doi: 10.33630/ausbf.571625.
- Fabbrini, S. (2013). Intergovernmentalism and Its Limits: Assessing the European Union's Answer to the Euro Crisis. *Comparative Political Studies*, 46(9), 1003-1029. doi: 10.1177/001.041.4013489502.
- Freixes, T. ve Laura R. (2014). Presentation. Teresa Freixes ve Laura Román (Der.), *Protection of the gender-based violence victims in the European Union* içinde (s. 7-8), Publicacions Universitat Autònoma de Barcelona.
- Garrett, G. ve G. Tsebelis. (1996). An Institutional Critique of Intergovernmentalism. *International Organization*, 50(2), 269-299.
- Güneş, A. (2019). Legal Implications of Turkey's Accessions to the Istanbul Convention by Enacting and Refining Its Laws on Violence Against Women. *Women & Criminal Justice*, 31(3), 210-224. doi: 10.1080/08974.454.2019.1697792.
- Howorth J. (2012). Decision-making in security and defense policy: Towards supranational intergovernmentalism?. *Cooperation and Conflict*, 47(4), 433-453. doi: 10.1177/001.083.6712462770.
- Hungary Today. (2020, 5 Mayıs). Parliament Adopts Declaration Rejecting Istanbul Convention. <https://hungarytoday.hu/hungary-istanbul-convention-parliament-declaration/>, Erişim tarihi: 2 Mayıs 2021.
- Hurd, I. (2014). *International Organisations: Politics, Law, Practice*. Cambridge University Press, 2. Baskı.
- İstanbul Sözleşmesi (Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi). (2011, 7 Nisan). <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention>, Erişim tarihi: 23 Mart 2021.
- Jankovic, S. ve Z. Mrsevic. (2018). Istanbul Convention – Obligation or Needs. *9th DQM Conference*, 253-259.
- Jurasz, O. (2015). The Istanbul Convention: A New Chapter in Preventing and Combating Violence Against Women. *Australian Law Journal*, 89(9), 619–627.
- Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İçin Avrupa Koalisyonu. (2018, Şubat). The Istanbul Convention: A Vital Opportunity to End Violence Against Women!. european_coalition_factsheet_istanbul_convention_february_2018.pdf (womenlobby.org), Erişim tarihi: 12 Nisan 2021.
- Kuhar, R. ve Zobec, A. (2017). The anti-gender movement in Europe and the educational process in public schools. *CEPS Journal*, 7(2), 29-46.
- Mayrgünter, M. (2015). The 'Enlargement Paradox': Intergovernmental Supranationalism Survives despite the Winds of Change. *Les Études Du CERi Paper*, 211.
- Montoya, C. ve L. R. Agustin. (2013). The Othering of Domestic Violence: The EU and Cultural Framings of Violence against Women. *Social Politics*, 20(4), 534-557. doi: 10.1093/sp/jxt020.
- Nalutsyshyn, V., ve diğerleri. (2020). Features of the Impact of Cooperation Between the Council of Europe and the European Union on the Development of Modern International Law. *International Journal of Management*, 11(6), 180-190. doi: 10.34218/IJM.11.6.2020.017.
- Nygren, K., Martinsson, L. ve Mulinari, D. (2018). Gender equality and beyond: At the crossroads of neoliberalism, anti-gender movements, "European" values, and normative reiterations in the Nordic model. *Social Inclusion*, 6(4), 1–7. doi: 10.17645/si.v6i4.1799.
- Schmidt, V. A. (2016). The New EU Governance: New Intergovernmentalism, New Supranationalism, and New Parliamentarism. *IAI Working Paper*.
- Squire, I. (2018). Gender ideology and the Istanbul Convention in Bulgaria. *Aalborg Universitet Ms Thesis*, 2018.

- Stubbs, P. ve N. Lendvai-Bainton. (2019). Authoritarian Neoliberalism, Radical Conservatism and Social Policy within the European Union: Croatia, Hungary and Poland. *Development and Change*, 1-21. doi: 10.1111/dech.12565.
- Sumbas, A. ve B. Koyuncu. (2019). Women's Empowerment on A Local Level in Turkey: The Case of Violence Against Women. *Turkish Studies*, 20(2), 249-272. doi: 10.1080/14683.849.2018.1531711.
- Sweet, A. S. ve W. Sandholtz. (1997). European integration and supranational governance. *Journal of European Public Policy*, 4(3), 297-317. doi: 10.1080/135.017.69780000011.
- Şahin, M. (2020). Dünyada Toplumsal Cinsiyet Karşıtı (Anti-Gender) Hareketler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 654-670. doi: 10.32709/akusosbil.736397.
- Tsebelis, G. ve G. Garrett. (2001). The Institutional Foundations of Intergovernmentalism and Supranationalism in the European Union. *International Organisation*, 55(2), 357-390.
- Utrilla, D. (2020, 13 Ekim). On the powers of the EU and its Member States for the ratification of mixed human rights agreements: the Court of Justice's pending Opinion in Convention d'Istanbul. <https://eulawlive.com/insight-on-the-powers-of-the-eu-and-its-member-states-for-the-ratification-of-mixed-human-rights-agreements-the-court-of-justices-pending-opinion-in-convention-distanbul/>, Erişim tarihi: 28 Nisan 2021.
- Westendorp, I. (2018). The Istanbul Convention; new perspectives for victims of domestic violence?. *Maastricht University Blog*. <https://www.maastrichtuniversity.nl/blog/2018/06/istanbul-convention-new-perspectives-victims-domestic-violence>, Erişim tarihi: 6 Ağustos 2021.
- Verdun A. (2020). Intergovernmentalism: Old, Liberal, and New. *Oxford Research Encyclopedias Politics*, <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/978.019.0228637.001.0001/acrefore-978.019.0228637-e-1489>, Erişim tarihi: 4 Ağustos 2021.

European Union's Accession to the Istanbul Convention: A New Clash of Supranationalism-Intergovernmentalism?

Seven ERDOĞAN*

Violence is both a historical and a contemporary phenomenon. Apart from being a serious human rights violation, it also produces extensive personal and societal harms and losses. Some disadvantaged groups, primarily women, are exposed to violence more frequently in comparison to others. 35 percent of women across the globe become a victim of violence at least once in their lives.

Despite its world-wide reputation in respecting and guaranteeing human rights, Europe is not an exception in terms of violence against women. That is, Europe is less safe for women in comparison to men. Therefore, combatting violence against women is an urgent and challenging issue in Europe and various actors across the continent have been paying effort to make Europe safer for women.

This study analyzed the European Union's (EU) accession to the Istanbul Convention by presenting it as a story of rivalry turning around the intergovernmentalist and supranationalist power blocs, which are clashing with each other since the inception of European integration in the late 1950s to have a greater voice in shaping the European Union. In this vein, the actors who are supporting the accession of the Union to the Convention without a delay are grouped as the supranationalist and the ones resisting to the finalization of the accession process are listed as the intergovernmentalist. In the specific rivalry on the EU's accession to the Istanbul Convention, European Parliament and European Commission are defined as the supranationalist allies and pushers of the process in the study, member states and European Union Council basing upon the representation of the member states acting upon their interests are depicted as the intergovernmentalist side of this rivalry.

Istanbul Convention is a European Council Convention opened to the signature of the member states in 2011 and came into force in 2014. As an international law document specifically touching upon the violence against women and having a strong gender perspective, it is frequently labelled as a binding regional initiative getting beyond of the efforts paid at the United Nations level

* Recep Tayyip Erdogan University, E-mail:seven.erdogan@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9991-2074.

and bringing Europe to a upper level in the global fight of the violence against women. The Convention is built upon the equality and non-discrimination principles, and it includes an extensive list of offences constituting violence against women and invites the signatory states to criminalize these offences in combatting violence against women. As a novelty, the Convention bans the use of religion, customs, and culture as an excuse in the cases of violence against women.

The EU has had an institutionalized relations with the European Council and took it as a primary reference point in human rights matters. Until now, the Union became a party to the 12 conventions signed under the European Council regime. In addition, the EU actively participated to the negotiations conducted for the preparations of the Istanbul Convention. In return, there is an article in the Convention referring to the accession of the Union to the Convention. Accordingly, the Convention was signed by the EU in 2017. However, the final consent decision of the EU Council is still missing, and member states have failed to reach a compromise on this issue until now.

The EU has made emphasis over the equality between women and men since its initiation, but this involvement has stayed confined to the zone of economy for a long time. There are open references to the issues of equality, non-discrimination, and violence in the EU treaties. However, the Union has been suffering from the lacking mechanism preventing it from playing an active role in combatting violence against women. By acquiring such tools, the EU is aiming to complement member states' actions in this field and putting pressure over the member states to do more on the subject. In addition, after becoming a party to the Convention, the Union is also expected to conduct all its activities in accordance with the Istanbul Convention regime. That is, especially by the supranationalist forces, the EU's accession to the Istanbul Convention is seen as a significant but a less than ideal step in reaching a better and stronger system in Europe in combatting violence against women by ensuring the integration of the Union to the matter as an ardent supporter.

Despite the discursive plurality in the intergovernmentalist bloc resisting the EU's participation in the Istanbul Convention, they basically problematize the gender perspective of the Convention which is seen as a dangerous threat towards the dominant societal, religious, and familial values. In the great majority of the EU member states, anti-Convention forces emerged as a civil society movement, and it became harder for the governments to ignore such forces having a large societal support and having the capacity of affecting electoral choices.

Currently, in the rivalry between the supranationalist and intergovernmental forces on the Istanbul Convention, it is the intergovernmentalist camp having the upper hand. Therefore, the EU's accession to the Istanbul Convention has not finalized yet and it seems as if such a participation will be delayed until a shift in the power balance in this rivalry.

Karşı-Olgusal Analiz ve Gerek-Şart: Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi ve Çernobil Nükleer Faciası

Counterfactual Analysis and Necessary Conditions: The Cold War's End and the Chernobyl Nuclear Disaster

Mehtap SÖYLER*

Öz

Karşı-olgusal yöntem, nitel araştırmada tekil tarihsel olayların nedenleri hakkında çıkarım yapmayı sağlar. Tarihsel araştırmada gerek-şart hipotezlerine dayalı karşı-olgusal çıkarımlar kuramsal açıklamaları geliştirme, netleştirme, karşılaştırma ve test etmede vaka-içi analizle birlikte kullanılır. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki iki kutupluluğun damgasını vurduğu Soğuk Savaş'ın barışçıl olarak sona ermesini açıklayan kuramlar farklı gerek-şartlar öne sürer. Realist açıklama Soğuk Savaş'ın bitişinin gerek-şartının ekonomik gerileme olduğunu, düşünsel açıklama ise Gorbaçov'un "yeni düşüncesi" olduğunu öne sürer. Bu makale, karşı-olgusal yöntemi ve küme kuramını Soğuk Savaş'ın bitişine dair bu rakip açıklamaları incelemek için kullanmaktadır. Önce, karşı-olgusal yöntemin uygulanmasında gözetilecek standartları ele almaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesini küme kuramıyla ve karşı-olgusal yaklaşımla okuyarak, realist ve düşünsel açıklamaları karşılaştırmaktadır. Sonra, şu karşı-olgusal çıkarımın analizine odaklanmaktadır: "1986 Çernobil nükleer kazası olmasaydı, Soğuk Savaş sona ermezdi". Son olarak, bu olayı rakip açıklamalara dahil ederek hipotez testleri geliştirmektedir. Farklı nedensel varsayımlar çerçevesinde gerek-şart açıklamalarının nasıl test edilebileceğini, dolayısıyla Soğuk Savaş'ın bitişine dair hipotezlerin nasıl geliştirilebileceğini veya yeniden düzenlenebileceğini göstermektedir. Çalışmanın amacı en iyi açıklamayı bulmak ya da Çernobil faciasını dahil eden vaka analiziyle yeni bir açıklama geliştirmek değildir. Makale, alternatif nedensel varsayımlar sunmaktadır ve her varsayım için, vaka-içi analizle teyit edilmesi halinde, yeni hipotezin ekonomik gerilemenin ve yeni düşüncenin nedensel statüsünü nasıl etkileyeceğini belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: karşı-olgusal çıkarım, küme kuramı, hipotez testi, Soğuk Savaş, Çernobil kazası

Abstract

In qualitative research, counterfactual method is employed for making causal inferences about individual historical events. Necessary condition counterfactuals are utilized in historical research for developing, clarifying, comparing, and testing theoretical explanations through within-case analysis. Theories on the Cold War's peaceful end marked by the end of bipolar struggle between the USA and the Soviet Union draw on different necessary conditions. The realist explanation rests on economic decline, while the ideational explanation rests on Gorbachev's "new thinking". This article uses set

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, E-posta: mehtap.soyler@ikc.edu.tr ORCID: 0000-0003-0243-3240.

theory and counterfactual method to study these rival explanations on the Cold War's end. Firstly, this study elaborates on the standards for the conduct of counterfactual inference. To compare explanations based on economic decline and the new thinking, it reads the end of the Cold War through set theory and counterfactual approach. Secondly, this study focuses on the analysis of the following counterfactual inference: "The Cold War would not have ended without the Chernobyl accident". Finally, it develops hypotheses tests by incorporating the Chernobyl event into rival explanations. It shows how necessary condition hypotheses can be tested within the frame of different causal assumptions, thereby generating, or revising hypotheses on the Cold War's end. This article neither finds the best explanation nor generates a novel case study explanation involving the Chernobyl disaster. It offers alternative causal assumptions and shows how each new hypothesis would have affected the causal status of economic decline and the new thinking, in case of validation through within-case analysis.

Keywords: counterfactual inference, set theory, hypothesis testing, Cold War, Chernobyl accident

1. Giriş

Siyasi tarihte gerçekleşmiş olayların ya da olguların nedenleri üzerine çıkarım yaptığımız gibi o nedenlerin yokluğu ya da şartların farklı olması durumunda sonucun ne olabileceği hakkında da çıkarım yaparız. Avusturya-Macaristan Arşidükü Franz Ferdinand Sırp milliyetçisi Gavrillo Princip tarafından suikasta uğramasaydı 1. Dünya Savaşı başlar mıydı? (Lebow, 2007) Britanya Ağustos 1914'te Almanya'ya karşı savaşa katılmasaydı, 1. Dünya Savaşı'nda Almanya galip gelir miydi? (Ferguson, 2011) John F. Kennedy suikasttan sağ kurtulsaydı ve 1964'te tekrar seçilseydi Vietnam Savaşı'nı şiddet tırmanmadan sona erdirir miydi? (Blight, Lang, ve Welch, 2010) Uzun ve etraflı tartışmaların malzemesi olan bu karşı-olgusal (*counterfactual*) sorular bir vakada belli bir koşulun (X) belli bir sonuca (Y) neden olup olmadığını sorgular. Ferdinand veya Kennedy suikastındaki gibi tarihsel koşulların barut fıçısını andırdığı ya da aktörlere değişim için bir fırsat penceresi açtığı olaylarla ilgili çıkarımlar çoğunlukla, yapı düzeyindeki bağlamsal arka planın ve birey veya grup düzeyindeki şartların birleşiminden oluşur (Goertz ve Levy, 2007, s. 38-39).

Karşı-olgusal yöntem hem nicel hem nitel yöntemin aracıdır. Burada altı çizilecek husus, karşı-olgusal düşüncenin ikisi arasındaki farkı, korelasyonel ve küme kuramsal nedensellik anlayışları arasındaki epistemolojik farkı açığa çıkarmasıdır (Goertz ve Mahoney, 2012, 6. Bölüm). David Hume (1748), "İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma" başlıklı eserinde nedeni şöyle tanımlar: "...neden ikinci bir objenin izlediği bir objedir, öyle ki, ilkin benzeyen bütün objeleri ikincisine benzeyen objeler izler. Ya da başka bir deyişle, öyle ki birinci obje olmasaydı ikincisi hiçbir zaman var olamazdı." (Hume [1748] 1976, s. 63) Günümüz siyaset biliminde ana akım nicel yöntemlerin benimsediği nedensellik anlayışı Neyman-Rubin-Holland istatistiksel modeli olarak da bilinen potansiyel sonuçlar çerçevesine (*potential outcomes framework*) dayanır. Bu istatistiksel modelde, Hume'un ikinci önermesinden yola çıkılarak nedensel çıkarımın temel problemi tespit edilir. "Birinci obje olmasaydı" karşı-olgusal ifadesi, birinci objenin olduğu (işlem) ve olmadığı (kontrol) ikiz paralel alemler tasavvur eder. Fakat, işlem ve kontrol değerleri arasındaki farkın belli bir birimde aynı anda gözlemlenememesi çıkarımı imkansızlaştıran, temel çıkarımsal problemdir. Bu probleme sunulan istatistiksel çözüm, birinci cümlede nicel yöntemin nedensellik anlayışını ortaya çıkaran "daimî biraradalık" tezidir. "Neden ve sonuç her zaman

biraradadır” tezine dayanan istatistiksel çözüm ortalama işlem etkisinin tahmin edilmesidir (bkz. Morgan ve Winship, 2014; Sekhon, 2010). İşlemin etkisini belli bir birimde “gözlemlenimin imkansızlığı” sorunu “tahmin etmenin mümkün olduğu” bir araştırma evreninde ortalama işlem etkisi örneklem üzerinden tespit edilerek çözülmektedir (Holland, 1986, s. 947).

Gündelik hayatta, örneğin eğitim aldığımız üniversite ya da yaşadığımız şehir hakkında “... üniversitede okumuş olsaydım ya da ... şehirde yaşasaydım, ... olmazdı” gibi kendi geçmişimiz hakkında çıkarımlarla nedensellik bağıını sorgularız. Bilim felsefesi, dil felsefesi ve matematik felsefesi alanlarında eserleriyle tanınan David Lewis (1986), Hume’un “ya da, başka bir deyişle” ile başlayan ikinci cümlesinin, istatistik ve olasılık kuramından farklı bir nedensellik anlayışını tanımlandığını öne sürer: “nedenin fark yaratan bir şey olduğunu düşünürüz ve yarattığı fark o nedenin olduğu bir dünyayla var olmadığı bir dünyada ne olacağı arasındaki farktır. O neden var olmasaydı, sonuçları ... var olmazdı.” (Lewis, 1986, s. 161) Nicel araştırmada, Hume’un birinci cümlesi uyarınca, 1.00 değerinde korelasyonda, X varsa ($X=1$) Y olasılıksal olarak vardır ($Y=1$). Tersi halinde, X yoksa ($X=0$) Y olasılıksal olarak yoktur ($Y=0$). Nitel araştırmada ise, Hume’un birinci cümlesindeki “daimî biraradalık” korelasyon olarak değil, mantık uyarınca bir yeter-şart önermesi olarak görür. X Y’nin meydana gelmesini her zaman garanti eder ($X=1$ ise $Y=1$). Fakat, X yoksa Y var olabilir ya da olmayabilir ($X=0$, $Y=1$ veya $X=0$, $Y=0$), çünkü X dışında başka nedenler de Y’ye yol açıyor olabilir.¹ Hume’un ikinci cümlesi gerek-şart cümlesidir, çünkü X ($\sim X$) olmasaydı Y olmazdı ($\sim Y$) ya da X Y’nin gerek-şartıdır. İkinci cümledeki nedensel bağa eğilen, gerek-şarta yönelen nitel araştırmacılar için karşı-olgusal nedensel çıkarımlar merkezi konumdadır (Goertz ve Mahoney, 2012, 6. Bölüm).

Karşı-olgusal yöntem tarihsel vaka analizlerinde tekil olayların nedenleri hakkında çıkarımlar yapmada kullanılır. Burada olayları açıklayan şartların birbiriyle kurduğu mantıksal bağlar ön plana çıkar (Goertz ve Levy, 2007; King vd., 1994, s. 77–80). Karşı-olgusal akıl yürütme sosyal bilimlerde tek başına uygulanmaz, vaka analizinde süreç takibi gibi vaka-içi analizle birlikte uygulanır (bkz. Söyler, 2021). Birbirine çok benzeyen iki tarihsel vaka bulunmasının zor olmasından, bu yöntem daha çok tekil olayların araştırılmasında ya da az sayıda vakada uygulanmaktadır (George ve Bennett, 2005, s. 167). Karşı-olgusal analizde gözetilecek standartlar küme kuramına ve mantığa dayanır. Sosyal bilimlerde küme kuramsal yaklaşımla vaka analizinde karşı-olgusal yöntemi uygulayan eserlerden oluşan gelişmiş bir literatür mevcuttur (bkz. Capoccia ve Kelemen, 2007; George ve Bennett, 2005; Goertz ve Levy, 2007b; Goertz, 2017; Philip Tetlock, Lebow, ve Parker, 2006; Rohlfing, 2012; Tetlock ve Belkin, 1996). Gerek-şarta dayalı karşı-olgusal çıkarımlar tarihsel vaka analizlerinde sıklıkla başvurulan araçlardır. Siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji ve tarihte kullanılan önemli kavram ve kuramlar çoğunlukla gerek-şarta dayalıdır. Gerek-şart olmadan sonuç meydana gelmez, ama gerek-şart sonucu garanti edemez.

1 Tekil şartların ortalama işlem etkisine odaklanan nicel yöntemden farklı olarak nitel yöntemde birden çok farklı nedenin birleşimi incelenir ($A \vee B \vee X=1$ ise $Y=1$). Birleşik nedensellik (*conjunctural causation*), bu nedenlerin bir araya geldiği her vakada Y sonucunun meydana gelmesidir. Birden fazla nedenler paketinin sonucu garanti etmesi ise eş-sonuçluluk (*equifinality*) olarak tanımlanır. INUS (Mackie, 1965) şartlar hem birleşik nedensellik hem eş-sonuçluluğu içeren hipotezlerin parçası olan yardımcı şartlardır.

Yeter-şart ise sonucun ortaya çıkmasını garanti eder, fakat aynı sonucu meydana getiren başka yeter-şartlar olabilir. Bu yüzden yeter-şart karşı-olgusal düşünce için elverişli değildir. Gerek-şartın yokluğu ise sonuç hakkında kesin bir çıkarım yapmaya imkân verdiğinden bu yöntem için elverişlidir (Braumoller ve Goertz, 2000; Gary Goertz, 2006).

Karşı-olgusal yöntem üç hususta tartışma konusu olmuştur. İlk husus, karşı-olgusal çıkarımın tarih yazımında bilim ile kurgu arasına çizgi çekmek yerine çizgiyi muğlaklaştırma ihtimalidir. Nitekim, hayal gücümüze bağlı olarak, tarih sonsuz sayıda senaryoda farklı seyredebilirdi. Bu yüzden epistemolojik muğlaklığa karşı bilimsel standartlar geliştirilmiştir. İkinci husus, “ya ... olsaydı” şartının yapı-yapan tartışmasında yapının buyurganlığı ile yapının özgürlüğü hakkındaki tartışmaya tekabül etmesidir. Karşı-olgusal yöntem yapı-yapan tartışmasında olumsuzluğa (*contingency*) ve yapının rolüne daha fazla yer açar. Nesnel olanaklar çerçevesinde, gerçekleşmesi kadar gerçekleşmemesi de mümkün olan olaylar, tesadüfler, seçilmemiş yolların, dolayısıyla karar ve eylemin etkisi ön plana çıkar. Üçüncü husus, bu yöntemin siyaset ve hafızayla ilgili boyutudur. Siyasetin, özellikle ideolojilerin temelini geçmiş-gelecek projeksiyonunda “çıkılmayan yollar”, “başka bir dünya olanağı” oluşturur. Karşı-olgusal yöntemin “gerçekleşmemiş gelecek” (Demandt, 1986, s. 11) olanakları hakkında bize kaynak sunması mümkündür. Tarih bir bakıma geçmişini hatırlamaktır, aynı zamanda “gelecekte geçmiş olacak bugüne” bakmaktır. Anakronizm riskini gözeterek kullanıldığında, karşı-olgusal düşünce bugün hala süren geçmişin geleceği hakkında kaynaklar sunabilir (Deluermoz ve Singaravelou, 2012, s. 79–83).

Karşı-olgusal akıl yürütme, dilek kipinde şart işlevini gören karşı-olgusal öncel (*counterfactual antecedent*) aracılığıyla alternatif, paralel bir dünya tasavvur ederek çıkarım yapmaktır (Tetlock ve Belkin, 1996, s. 4). “2000 ABD başkanlık seçimlerinde George W. Bush seçilmeseydi, ABD 2003 Irak Savaşı’na katılan uluslararası koalisyonla önderlik etmezdi” veya “2000 ABD başkanlık seçimlerinde Al Gore seçilseydi, ABD 2003 Irak Savaşı’na katılan uluslararası koalisyonla önderlik etmezdi” çıkarımında öncel olan “Al Gore’un seçilmesi” dilek şartında olduğu gibi, gerçekleşmediği bilinen ya da varsayılan öncelin gerçekleşmesi halinde sonuca etkisini ifade eden zihinsel inşalardır. Aynı zamanda, karşı-olgusal yöntem gerçekliğin bağlama duyarlı olarak koşullanmasına dayalıdır. “Bosnalılar mavi burunlu yunus olsalardı, NATO katledilmelerine meydan vermezdi” (Tetlock ve Belkin, 1996, s. 14, dn.23) örneğindeki gibi “mucizevi karşı-olgusal düşünceler” (Fearon, 1996, s. 60; dn. 29) çifte standartlara işaret edip doğruluk payına sahip olsa bile tarihsel olayların analizinde kullanılmaz, çünkü Bosnalıların yunus olması önceli zihnimizde olanaklı dünyalar (*possible worlds*) yaratmaz. Tarihi dilek şart kipindeki öncele kadar geriye alıp yeniden yazdığımızda olabildiğince az şey değişmiş olmalıdır. Tarihsel tutarlılık olarak da bilinen “tarihi asgari ölçüde yeniden yazma kuralı” (*minimal-rewrite rule*) (Tetlock ve Belkin, 1996, s. 7) uyarınca, yapısal koşulları içeren önceller yerine olumsuzluk, tesadüfler, küçük olaylar ve kazaları içeren önceller elverişlidir (Levy, 2010).

Tarihsel olguları izlek bağımlılığına dayanarak açıklayan vaka analizlerinde karşı-olgusal akıl yürütme faydalıdır. Kırılma noktası (*critical juncture*) yapı ile yapana bir araya getiren, yapıyı değiştirmek için yapana bir fırsat penceresi açan tarihsel bir dönemektir. Bu dönemeç

karşı-olgusal yöntemle tespit edilir. Örneğin, "... siyasi partisi ... kararı alsaydı, ... olmazdı" önermesi gerek-şartın karşı-olgusal sorgulamasıdır (Bennett ve Elman, 2006; Mahoney, 2000). Kırılma noktasında yapı-yapan arasındaki düzeyi temsil eden kurumlar değişime açıktır, kurumları değiştirmek suretiyle, yapan yapıyı değiştirebilir. Fırsat penceresi kapandıktan sonra kendini yeniden üreten bir izlek gelişir. Sonucun kendini yeniden ürettiği, geri dönülmesi zor bir döngüye girilir. Özellikle tarihsel analizde siyasi liderlerin ya da grupların davranışları üzerinden yapılan kırılma noktası açıklamaları (anti-)demokratik kurumların kendini yeniden ürettiği izlekleri tespit eder. Karşı-olgusal sorunun icat ettiği senaryo vaka-içi analizle incelenerek, bu senaryonun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, gerek-şarta dayalı kuramların açıklayıcı gücü test edilir (Capoccia ve Kelemen, 2007; Capoccia ve Ziblatt, 2010).

Tarihin "niçin" sorusunu sorduğunu belirten Edward H. Carr, olumsuzluğun ve rastlantının tarihe etkisi olduğunu teslim eder. Fakat karşı-olgusal analizi faydalı bulmaz: bu "olgular tarihin herhangi bir akli yorumuna ya da tarihçinin anlamlı bir nedenler dizisi içine girmezler." (2018, ss. 116–117) Max Weber, 1900'lerde sosyal bilimlerin epistemolojik temelleri hakkındaki *Methodenstreit* çerçevesinde, karşı-olgusal çıkarımları savunmuştur. Karşı-olgusal çıkarım yapmak, gerçekte var olan koşul, olay ya da eylemin biri ya da birkaçını izole ederek onların tarihsel önemini tespit etmek, "nesnel olanaklar hakkında hüküm" (*objektives Möglichkeitsurteil*) vermektir (Weber, 1922, s. 285–287; bkz. Ernst, 2015). Karşı-olgusal düşünceyle tarihi yorumlarken spekülasyona başvurmayız, "gerçek nedensel-sonuç ilişkilerine nüfuz etmek için *gerçek olmayanları kurgularız*." (Weber, 1922, s. 287) Karşı-olgusal yöntem nedensel argümanların mantıksal temellerini gözden geçirmek, çıkarımlardaki muğlaklıkları ortadan kaldırarak netleştirmek, mantıksal çelişkileri tespit ederek açıklamalarda iç tutarlığı sağlamak, düşünme süreçlerinde önyargı, yanlılık ve çifte standartların fark edilmesini kolaylaştırmak amacıyla kullanılır (Tetlock ve Belkin, 1996, s. 12–16).

Karşı-olgusal analiz "sonradan anlama önyargısı" olarak adlandırılan psikolojik durumu ortadan kaldırabilir. Bu önyargı, örneğin Soğuk Savaş'ın sona ermesinde olduğu gibi, tarihsel bir olayın meydana geldiği dönemde yaşayanlar için, olay gerçekleşmeden önce ne kadar ihtimal dışı görülse dahi, olay gerçekleştikten sonra ona atfettikleri ihtimalin daha yüksek olmasıdır. Bu psikolojik eğilim tarihsel olayların önceden belirlenmiş olduğu kanısını güçlendirir. Farklı karşı-olgusal senaryolar yaratarak, yapısal ya da olumsal, olanaklı nedenlerin ağırlığını karşılaştırabiliriz. Elbette, karşı-olgusal çıkarımların doğrulanması gibi yanlışlanması da mümkündür. Nedensel açıklamanın karşı-olgusal hipotezle çürütülmesi gibi karşı-olgusal hipotezleri çürüterek güçlenmesi de bilimsel katkı sağlar (Levy, 2015, s. 384–386).

Tarihsel analizde karşı-olgusal düşünce ve gerek-şart hipotezleri nedensel açıklamaların geliştirilmesi, netleştirilmesi, karşılaştırılması ve testinde önemli rol oynamaktadır. Bu makale, küme kuramıyla karşı-olgusal akıl yürütme yöntemini Soğuk Savaş'ın sona ermesinin nedenlerini ve Çernobil olayı ile arasındaki nedensel bağı sorgulamak için kullanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki süper gücün dünyayı siyasi, ekonomik ve askeri nüfuz alanlarına ayırdığı, siyasi tarihin en önemli dönemsel kategorileri arasında olan Soğuk Savaş'ın bitişi ana-akım

düşünce okullarının öngöremediği bir olaydır. ABD ve Sovyetler Birliği arasında on yıllara yayılan ideolojik, ekonomik ve askeri rekabetin sona ermesine bağlı olarak nükleer savaş ve karşılıklı yıkım tehdidinin ortadan kalkması, küreselleşme ve kapitalizmin güç ve hız kazanması ile siyasi rejim değişiklikleri Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte anılmaktadır. Soğuk Savaş'ın nasıl tanımlandığına göre, sona erdiği kesin tarih tayin edilmektedir. Soğuk Savaş'ı Demir Perd'e'nin varlığı ve blok politikalarıyla tanımlayanlar 9 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasını veya 2-3 Aralık 1989'da ABD başkanı George Bush ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un Malta Zirvesi'ndeki beyanlarını, komünizm ve ideolojik rekabetle tanımlayanlar 31 Aralık 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin resmi olarak dağılmasını temel almaktadır.

ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki nükleer silahlanma yarışının damgasını vurduğu iki kutupluluğun barışçıl olarak sona ermesi hakkındaki kuramlar arasında ekonomik ve askeri yapısal kısıtların ve çıkarların baskın rolünü ön plana çıkaran realist yaklaşım ile Gorbaçov'un liderliğini, düşünce temelli koalisyonları ve öğrenmenin rolünü ön plana çıkaran düşünsel açıklamalar rekabet halindedir. Realist açıklama Soğuk Savaş'ın bitişinin gerek-şartının ekonomik gerileme olduğunu, düşünsel açıklama ise Gorbaçov liderliğindeki "Sovyet yeni düşüncesi" olduğunu öne sürer. Bu makale, küme kuramı ve karşı-olgusal akıl yürütmeyi Soğuk Savaş'ın sona ermesine dair rakip açıklamaları sorgulamak için kullanmaktadır. Tarihin en büyük nükleer kazası olan 1986 Çernobil olayını gerek-şart açıklamalarına dahil ederek hipotez testinin nasıl uygulanabileceğini göstermektedir. Böylece hipotezler yeniden düzenlenebilir veya yeni hipotezler geliştirilebilir.

Makale önce, bu yöntemi uygulamak için geliştirilen standartları ve gerek-şarta dayalı karşı-olgusal çıkarımların kuramsal analizi desteklediğini ele almaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesine dair ekonomik gerileme ve yeni düşünce temelli açıklamaları karşılaştırmak için Soğuk Savaş'ın bitişini küme kuramıyla ve karşı-olgusal yaklaşımla okumaktadır. Sonra, şu karşı-olgusal çıkarımın analizine odaklanmaktadır: "1986 Çernobil nükleer kazası olmasaydı, Soğuk Savaş sona ermezdi". Son olarak, "inceleme modeli" (Mahoney 2007) çerçevesinde, bu faciayı farklı mantıksal bağ varsayımlarıyla rakip açıklamalara dahil ederek hipotez testi alternatifleri geliştirmektedir. Çalışmanın amacı Soğuk Savaş'ın sona ermesine dair en iyi açıklamayı bulmak ya da Çernobil faciasını dahil eden bir vaka analiziyle yeni kuram geliştirmek değildir. Makale, alternatif nedensel bağ varsayımları sunmaktadır ve her varsayım için, vaka-içi analizle geçerliğinin tespit edilmesi halinde, yeni hipotezin ekonomik gerileme ve yeni düşüncenin nedensel statüsünü nasıl etkileyeceğini belirtmektedir. Böylece, Soğuk Savaş'ın sona ermesini incelemede küme kuramı ve karşı-olgusal analizi kullanan yöntemsel girişimlere katkı sunmak hedeflenmektedir (Mahoney 2007; Mahoney ve Barrenechea, 2019).

2. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesini Küme Kuramıyla ve Karşı-Olgusal Yöntemle Okumak

Bu bölüm ilk olarak, karşı-olgusal çıkarımda gerek-şartın oynadığı önemli rolü Soğuk Savaş'ın bitişine dair açıklamalarla ele almaktadır. Gerek-şartın inceleyerek Soğuk Savaş'ın sona ermesi hakkında realist açıklamayla düşünsel açıklamanın mantıksal temellerini netleştirmektedir. Sonra, küme kuramıyla gerek-şarta dayalı bu iki alternatif açıklamanın karşı-olgusal çıkarımlara nasıl dönüştürüleceğini tarihsel ve mantıksal tutarlılık kuralları çerçevesinde tartışmaktadır. Son olarak, küme kuramıyla alternatif karşı-olgusal çıkarımların içerdiği olanaklı dünyaları analiz etmektedir. Olanaklı dünyalar analiziyle, Soğuk Savaş'ın sona ermesine dair realist ve düşünsel açıklama ampirik önem ve akla yatkınlık bakımından karşılaştırılmaktadır.

Soğuk Savaş'ın ne zaman sona erdiği hakkında bir uzlaşma sağlanmamış olsa da, iki süper gücün 1940'ların ortalarından itibaren rekabetiyle tanımlanan iki kutuplu dünya Aralık 1988 ile Aralık 1991 arasındaki dönemde sona ermişti. Bitişe giden yolu giderek daha yaklaştıran olaylar dizilimi genel hatlarıyla Ronald Reagan'ın 31 Mayıs 1988'de Moskova ziyaretinde Sovyetler Birliği için "başka bir zamana ve çağa" girilmiş olduğunu beyanı, Gorbaçov'un 7 Aralık 1988'de BM Genel Kurulu'nda Doğu Avrupa'dan askeri birliklerin geri çekilmesi beyanı ile başlar. Olaylar diziliminde 9 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, 2-3 Aralık 1989'da ABD başkanı George Bush ve Gorbaçov'un Malta Zirvesi'nde bir araya gelmesi, 15 Mart 1990'da Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nin ilk başkanı olması, 13 Temmuz 1990'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 28. Kongresi'nde parti tekelinin ortadan kalkması, Ağustos 1990 ve Şubat 1991 arasında Sovyetler Birliği'nin ABD ile BM Genel Kurulu'nda Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine karşı iş birliği yapması, Eylül-Ekim 1990 arasında iki Almanya'nın birleşmesi, 19-21 Kasım 1990 arasında Yeni bir Avrupa için Paris Şartı'nın imzalanması ve Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Anlaşması'nın imzalanması, 22 Aralık 1990'da Dayanışma Sendikası lideri Lech Valesa'nın Polonya cumhurbaşkanı seçilmesi ve Doğu Avrupa'da Sovyet sisteminin sona ermesi, 1 Temmuz 1991'de Varşova Antlaşması'nın feshedilmesi, 19-21 Ağustos 1991'de Gorbaçov'a başarısız darbe girişimi ve 1991 yılı sonunda Sovyetler Birliği'nin resmi olarak dağılması bulunmaktaydı (Evangelista, 2015, s. 156).

Brooks ve Wohlforth'un (2000; 2003; 2007) açıklamasına göre, Sovyetler Birliği'nde 1980'lerden itibaren artarak devam eden, uzun vadeli ekonomik kriz kilit rol oynamıştır. Sovyet ekonomisi 1980'lerin ortasında, Gorbaçov Komünist Parti Genel Sekreter seçilmeden önce kötüleşmiştir. Muhalefet, ekonomik krize acil çözüm bulunması için baskı yapmıştır. Ekonomik kriz Gorbaçov liderliğinde gelişen *Perestrojka* ve "yeni düşünce" için uygun ortam yaratmıştır. Gorbaçov 1988 sonu ve 1989'da yeni düşüncenin radikal entelektüel savunucularıyla dayanışma içine girmiştir. Fakat, daha öncesinde, büyük bir ekonomik maliyeti olan askeri harcamalar ve silahlanmanın radikal ölçekte azaltılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Sovyetler Birliği, ABD ile güç dengesinin önemli ölçüde bozulması sonucu tavizler vermiştir. Stratejik Silahların Azaltılması (*Strategic Arms Reduction Talks, START*) görüşmelerinde ilerleme sağlanmasının, Sovyetler Birliği'nin uzlaşmaya gitmesinin arkasında yapısal kriz bulunmaktadır (2003, s. 265). Realist açıklamada "SSCB'nin ekonomik gerilemesi Soğuk Savaş'ın bitişinde olmazsa olmaz koşuldur" önermesinde ekonomik gerileme Soğuk Savaş'ın bitişinin gerek-şartıdır. Küme kuramsal ifadeyle, ekonomik gerileme (E)

Soğuk Savaş'ın bitişi (S) kümesinin üst kümesidir, çünkü E yokken S var olamaz. Karşı-olgusal ifadeler gerek-şartın yeter-şarta dönüştüğü önermelerdir: “SSCB ekonomik gerileme içinde olmasa Soğuk Savaş bitmezdi”. Diğer bir deyişle, ekonomik gerilemenin yokluğu ($\sim E$) Soğuk Savaş'ın bitişinin yokluğu ($\sim S$) için yeter-şarttır. $\sim E$ kümesi $\sim S$ kümesinin alt kümesidir (Goertz ve Levy, 2007a, s. 15–16).

Lebow ve Risse-Kappen (1995) kuram temelli tarihsel analizin değerine vurgu yapar. Gorbaçov döneminde Sovyet siyasetinin değişmesinin Soğuk Savaş'ı sona erdirdiğini öne sürer. Wendt'e (1999: 4) göre, Soğuk Savaş düşüncesinin önemini ön plana çıkararak, yapılandırmacı (*constructivist*) yaklaşımın gelişimine katkı sunan bir olaydır. Gorbaçov'un ekonomik ve siyasi yeniden yapılanmayı amaçladığı *Perestrojka* ile birlikte geliştirdiği Sovyet “yeni düşüncesi” (Gorbachev, 1987) güvenliğin siyasi arenada sağlanabildiğini, silahlanmayla değil işbirliğiyle mümkün olabildiğini göstermiştir. Bu düşünsel değişim olmadan Sovyetler Birliği'nin Aralık 1987'de Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması'nı (*Intermediate Range Nuclear Forces, INF*) imzalanmazdı ve Şubat 1989'da Afganistan'dan çekilmezdi (Crockatt, 2001: 104; aktaran Kolasi, 2013, s. 171–174). English'e (2007, s. 238) göre Brooks ve Wohlforth'un maddi nedenlere dayalı tezi hatalıdır. “Sovyet yeni düşüncesi” Soğuk Savaş'ın sona ermesinde rol oynayan asıl nedendir, gerek-şarttır. 1980'lerin ortasında Politbüro böyle bir baskıya maruz kalmış olsaydı, bu baskı arkasından gelen politika değişimini açıklardı. Çoğulcu devletlerde ekonomik darboğaza girildiğinde liderlerin baskıya maruz kalması beklenen bir durumdur. Fakat Politbüro 1980'lerin sonuna dek böyle bir baskıyla karşılaşmadı.

Karşı-olgusal yöntem bir olayın gerçekleşmesinin ne kadar olanaklı olduğunu sorgular. Soğuk Savaş'ın bitişi ekonomik gerileme göz önünde bulundurulduğunda kaçınılmaz mıydı? “Sovyet liderleri, ekonomik gerileme halindeyken – düşünsel ve ideolojik tutumları ne olursa olsun – Sovyetler'in geri çekilmesine yönelik dış politikayı uygular mıydı?” (Mahoney, 2007, s. 305) Bu soruya olumlu yanıt veren Brooks ve Wohlforth'a göre, fikirsel nedenler değil maddi nedenler gerek-şarttır. Ekonomik gerileme olmasaydı Sovyetler'in tasarruf politikası olmazdı, yani askeri ve ekonomik yarıştan geri çekilmezdi. Sovyet “yeni düşüncesi” ekonomik gerilemeye içkindir (*endogeneous*). Ekonomik gerileme (E) yeni düşünceye (YD) yol açmıştır, yani ekonomik gerileme yeni düşünce için yeter-şarttır. Yeni düşünce Sovyetler'in ekonomik tasarruf tedbirleri politikasını zorunlu hale getirmiştir ve Soğuk Savaş'ın gerek-şartı olmuştur ($E_Y \rightarrow YD_G \rightarrow S$, $E_G \rightarrow S$). Brooks ve Wohlforth, düşünsel nedenin önüne bir yeter-şart koyarak, bu nedeni önemsizleştirir. Ekonomik gerilemenin yeni düşüncenin yeter-şartı olması düşünsel nedenleri önemsizleştirir, hatta anlamsızlaştırır. Ekonomik gerileme düşünsel nedenleri garantilemiştir ve Soğuk Savaş'ın asıl nedeni haline gelmiştir (Mahoney, 2007, s. 301–303).

English (2003, s. 248-249), maddi koşulların etkisinin Soğuk Savaş'ın bitmesinde rolü olduğunu kabul eder. Fakat Gorbaçov'un uluslararası kurumlar ve liberal düşünürlerden etkilerle benimsediği yeni düşünce Soğuk Savaş'ın sonunu açıklamaktadır. 1970'lerden itibaren düşünsel nedenler (DN) ve ekonomik gerileme (E) birleşerek yeni düşüncenin (YD) yeter-şartı olmuştur. Gorbaçov 11 Mart 1985'te Politbüro'nun diğerlerine göre daha genç olan tek tam üyesi olması

itibariyle Komünist Parti Genel Sekreteri olarak seçilmiştir. Gorbaçov'a karşı Brejnev-Çernenko çizgisinde statüko yanlısı bir kanat ile yeni-Stalinist askeri güç ve şahin muhalefet yanlılarından oluşan diğer kanat muhalefet ediyordu. Gorbaçov'a muhalefet eden bu kanatlardan birinin galip gelmesi Soğuk Savaş'ın statükocu veya şahin alternatifle milenyuma uzamasına yol açabilirdi (English, 2003, s. 256). Düşünsel ve maddi nedenler yeni düşünceye yol açan gerek-şartlardır, ama yeni düşünce Soğuk Savaş'ı bitiren gerek-şarttır: $(DN \vee E)_Y \rightarrow YD_G \rightarrow S$. Yeni düşüncenin başka nedenler tarafından yaratılması mümkün olduğundan, nedensel olarak statüsü özerkleşir. Yeni düşünce olmasaydı Soğuk Savaş bitmezdi, ama düşünsel ve maddi nedenler olmadan da yeni düşünce ortaya çıkabilirdi (English, 2007; aktaran Mahoney, 2007, s. 303–305).

Mantıksal tutarlılık kuralı, karşı-olgusal öncelin, öncele “imkân veren karşı-olgusal çıkarımlar” (Lebow, 2010, s. 51–57) ile tarihsel tutarlılık içinde olmasıdır. English, ekonomik gerilemenin öncel olması için Politbüro'nun 1980'lerin ortasında baskı altında olması gerektiğini, ama bunun ancak 1980'ler sonunda olduğunu savunur. Öncelin öncesinde ve sonrasındaki koşulların karşılıklı savunulabilir olması gerekir. Gorbaçov'un seçil(me)mesi neye bağlıydı? English'e (2003, s. 246–248) göre, Gorbaçov'un seçilmesine kesin gözüyle bakılmıyordu. Gorbaçov'un seçilmesi onun Politbüro'ya tam üye olması ve diğerlerine göre daha genç olması sebebiyle mümkün olmuştur. Fakat Politbüro'nun eski üyeleri arasında seçilmesine gönülsüz olanlar azınlık değildi. Seçilirken Kremlin'de onun reformcu olduğuna dair bir kanı olmasa da uluslararası ilişkilerde zorlu sorunların olduğu bir dönemde, Gorbaçov'un deneyimsiz olmasından çekinilmekteydi. English, Gorbaçov'un reformlara başladığında onun liderliğine karşı alternatiflerin üstün gelme şansı varken gelmemesini de olumsuzluk argümanı olarak öne sürer. Başka seçeneklerin olma ihtimali “tarihi asgari yeniden yazma kuralı” ile örtüşür.

Hipotezlerin gözlemlenebilen ya da gözlemlenebilir kanıtlar sunan, belli zaman ve mekâna tabi (ampirik) birimlerle bağımlı belirlemede mantığa ve küme kuramına başvururuz. Küme kuramını geliştiren, modern matematiğin kurucularından Georg Cantor kümeyi şöyle tanımlar: “Kümeden anladığımız K'nin birbirinden oldukça farklı, belli k objeler tarafından tasarımı ya da düşüncemiz (...) aracılığıyla bir bütünde bir araya gelmesidir.” (1895, s. 481) Gerek-şartta neden (X) sonucun (Y) üst kümesidir; yeter-şartta X Y'nin alt kümesidir. Örneğin “silahlı muhalif grupların seferberliği devletin çöküşü için gerek şarttır” (Johais, Bayer, ve Lambach, 2020) hipotezine göre, “silahlı muhalif grupların seferberliği” kümesine üye olmayan bir vakanın “devletin çöküşü” kümesine üye olmaması düşünülemez. Fakat silahlı grupların seferber olduğu ama devletin çökmediği ülkelerin olması mümkündür. Kümenin boyutu büyüdükçe kümeye üye ampirik birimlerin sayısı artar, küme küçüldükçe birimlerin sayısı azalır. Üst küme alt kümeden daha büyüktür. Diğer bir deyişle, gerek-şartla kurulan hipotezlerde sonucun (devletin çöküşünün yokluğunu) yokluğunu düşünmek gerek-şartın (silahlı muhalif grupların seferberliğinin) yokluğunu düşünmekten daha mantıklıdır. Alt küme olan Soğuk Savaş'ın sona ermediğini düşünmek, Brooks ve Wohlforth için ekonomik gerilemenin yokluğunu düşünmekten English için yeni düşüncenin yokluğunu düşünmekten daha mantıklıdır.

Karşı-olgusal düşüncenin yararı gerek-şart ve sonuç kümelerinin boyutuna ve tarihsel tutarlılık ilkesine ne kadar uyulduğuna bağlıdır. Karşı-olgusal akıl yürütme gerçek dünya ve olanaklı dünyaları karşılaştırır (Mahoney ve Vanderpoel, 2015, s. 84-87). Yeter-şart cümlesine dönüştüğünde karşı-olgusal öncelin ($\sim X$) kümesi küçülürken sonucun ($\sim Y$) kümesi büyür. Bu yüzden, gerçek dünyada gerek-şart hipotezinde sonuç kümesi ne kadar küçükse ya da detaylandırılmışsa, olanaklı dünyalarda karşı-olgusal öncel olmadan sonucun meydana gelmesi o kadar mümkün hale geldiğinden çıkarım önemsizleşecektir. Öte yandan, karşı-olgusal öncel gerek-yeter şarta ne kadar yakınsa veya karşı-olgusal öncel kümesinin boyutu sonuç kümesine ne kadar yakınsa, çıkarımın önemi artar (Mahoney ve Barrenechea, 2019, s. 316-319). “Sovyet yeni düşüncesi olmasaydı, Gorbaçov büyük silahsızlanma adımları atmazdı” çıkarımı ile “Sovyet yeni düşüncesi olmasaydı, Gorbaçov 8 Aralık 1987 öğleden sonra 1:45’te (Doğu Zaman Dilimi) Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması’nı imzalamazdı” çıkarımını karşılaştıralım. İkinci çıkarımda sonuç kümesi küçüldüğünden çıkarım önemsizleşir, çünkü o tarihte Gorbaçov’un bu spesifik antlaşmayı imzalamamasının mümkün olması için tarihin pek çok değişikliğe uğraması gerekirdi.

Tarihsel tutarlılık ilkesi uyarınca, iki gerek-şart hipotezinin hangisi tarihi daha az değiştiriyorsa, karşı-olgusal çıkarımın ampirik önemi diğerine göre daha fazladır. Ekonomik nedenlere dayalı yapısal karşı-olgusal öncel tarihi daha fazla ölçüde yeniden yazmaktadır. Maddi nedenler ve düşünsel nedenlerin gerek-şart olduğu açıklamalardan Gorbaçov’un liderlik ve kişilik özelliklerinin rol oynadığı olumsal açıklamanın ampirik önemi daha fazladır. Karşı-olgusal olarak “ekonomik gerileme olmasaydı” ile “Gorbaçov Komünist Partisi Genel Sekreteri olmasaydı” öncellerini karşılaştırdığımızda ikinci öncel tarihi daha az değişikliğe maruz bırakır. Eğer, ekonomik gerilemeyi gerek-şart hipotezi olarak değil yardımcı şartlardan biri olarak değerlendirsek farklı bir sonuca ulaşırız. INUS şartlar olarak adlandırılan yardımcı şartlarda nedenlerin birleşimindeki tekil şartların izole edilmesi mümkün değildir. INUS şartlar sonucu tek başına meydana getirmeye ne yeterli ne de gerekli olan, bir şartlar kümesinin parçası olma rolünü üstlenerek sonuca yardımcı olan şartlardır. Hem birleşik nedensellik hem eş-sonuçluluk, yani aynı sonuca götüren pek çok yol mevcuttur (Ragin 1987). INUS şartta ekonomik gerileme ve başka şartlarla birleşerek Soğuk Savaş’a götürmeye yeterli alternatif yollardan birini oluşturmuştur (E VE X VE Y \rightarrow S VEYA F VE K \rightarrow S)². Ekonomik gerileme dışında Sovyetler Birliği’nin imparatorluk sınırlarına ulaşmış olması, yeni teknolojiler üretememesi, vb. maddi nedenler de realist açıklamada yer alır. Hipotezleri iki INUS şart olarak görürsek, ekonomik gerileme ve yeni düşünceden hangisinin tek başına gerek-yeter şart olmaya yakın olduğuna bakılır, dolayısıyla yapısal nedenlere dayalı realist açıklama daha önemli hale gelir (Brooks ve Wohlforth, 2007, s. 266-268; aktaran Mahoney ve Barrenechea, 2019, s. 322).

Olayların genellik düzeyi karşı-olgusal çıkarımın akla yatkınlığını ve ampirik önemini etkiler. Ampirik önem ile akla yatkınlık (ve kesinlik) arasında ters bir bağ vardır. Karşı-olgusal öncel ne kadar kesinse, çıkarım daha az önemli ama akla daha çok yatkın olur. Karşı-olgusal sonuç

2 X, Y, F ve K tanımlanmamış koşul, olay veya değişkenlerdir.

ne kadar detaylıysa, çıkarım daha çok önemli ama akla daha az yatkın olur. Öncel ve sonucun genellik düzeylerinin birbirine yakın olması karşı-olgusal çıkarımın önemini artırır (Mahoney ve Barrenechea, 2019, s. 323–328). “Sovyetler Birliği ekonomik gerileme içinde olmasaydı, Gorbaçov silahsızlanmada tavizler vermezdi” çıkarımı ve “Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki güç dengesinin savunma harcamaları nedeniyle önemli ölçüde bozulmamış olsaydı, Gorbaçov silahsızlanmada tavizler vermezdi” çıkarımını karşılaştıralım. İkinci karşı-olgusal çıkarım daha az önemli ama akla daha yatkındır. “Sovyet yeni düşüncesi olmasaydı, Gorbaçov silahsızlanmada tavizler vermezdi” çıkarımı ile “Sovyet yeni düşüncesi olmasaydı, Gorbaçov 7 Aralık 1988’de BM Genel Kurulu’nda Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Macaristan’daki tank birliklerini 1991’e kadar geri çekmeyi ve feshetmeyi beyan etmezdi” çıkarımında artan detayla birlikte karşı-olgusal çıkarımın ampirik önemi artarken, akla yatkınlığı azalmıştır.

3. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi ve Çernobil Faciası: Bağlamsallık, Nedenselliğin Önemsizleşmesi ve Mantıksal Çelişki

Çernobil şehrinin kuzeybatısında, Belarus-Ukrayna sınırına yakın nükleer güç santralinde meydana gelen kaza, coğrafi etki alanı ve yarattığı kayıplar açısından en çok zarar veren nükleer kazadır. Patlamanın açığa çıkardığı radyasyon Hiroşima ve Nagazaki’ye atılan atom bombalarının toplamından 200 kat fazladır. Komünist Partisi resmî gazetesi Pravda’nın 1989 yılı verilerine göre, Belarus’un yüzölçümünün %40’ında ve Ukrayna’nın %14’ünde radyoaktif kirlilik insan yaşamı için büyük tehdit haline gelmiştir (Marples, 1993, s. 40–41). Çernobil’in yakınlarındaki Pripyat kenti kazadan önce Sovyetler’in modern yüzü iken, kaza sonrasında kıyamet sonrası, distopik bir mekâna dönüşmüştür. Tekrar yaşanabilir hale gelmesi 20 bin yıla kadar bir süre sonra mümkün olacaktır. Pripyat’taki Sovyet sloganı “atom asker değil işçi olsun” faciadan sonra bu kent için muğlak bir anlama bürünmüştür. Radyasyonun tüm Avrupa’yı tehdit etmesi, kurtarma çalışmalarında bir milyona yakın sayıda insanın çalışması, santral çalışanlarının, itfaiye çalışanlarının ve askerlerin kahramanlık hikayeleri, kolektif kayıp ve yasın getirdiği kardeşlik duygusu, faciaya gösterilen uluslararası dayanışma gibi unsurlar sadece İkinci Dünya Savaşı’nın etkileriyle karşılaştırılabilir (Lindbladh, 2014, s. 10).

Çernobil sadece Sovyetler Birliği için değil, tüm Avrupa için sonuçları olan bir felakettir. Avrupa’da 200.000 kilometre kareden fazla alana yayılmış radyoaktif elementler arasında yarılanma ömrü 30 yıl olan sezyum-137 yayılmıştır. Radyasyon Belarus, Ukrayna ve Rusya’da yaklaşık 8 milyon kişiye nüfuz etmiştir (Poyarkov, 2018, s. 23). Geç önlem alınması yüzünden, ilk günlerde radyasyon öncelikle İskandinavya’ya ve tüm Avrupa’ya yayılmıştır. Kazadan sonra 30 kilometrelik bölgede evlerini boşaltılması, yok edilen ormanlar dışında felaketin çevreye ve kamu sağlığına etkileri devasa boyutlardadır. Halen bölgede özellikle orman yangınlarının rüzgarla birleşmesiyle, radyasyon yayılımının devam etmektedir. 1986’da patlamanın meydana geldiği nükleer reaktörün üstünü örten sandık (*sarcophagus*) kısmen yıkılarak 2020’de yeni bir güvenlik zırhı yapılmıştır. Günümüze dek on milyarlarca dolar bütçe sadece kurtarma ve temizleme işlemlerine ayrılmıştır (Gorbachev, 2020, s. 428–429).

English (2000, s. 215–222), Çernobil kazasının Sovyetler Birliği'nin iç ve dış politikasına abartılması imkânsız bir etkisi olduğunu belirtmekle birlikte, bu olay “Sovyet yeni düşüncesi” hipotezinde yoktur. Brooks ve Wohlforth ise açıklamalarında Çernobil faciasını neredeyse tamamen göz ardı etmektedir. Gorbaçov 1987’de kurduğu uluslararası hükümet dışı bir çevre örgütü olan Uluslararası Yeşil Haç’a 24 Nisan 2006’da verdiği mülakatta şunu ifade etmiştir: “Sovyetler Birliği’nin dağılmasındaki asıl neden belki de *Perestrojka* değil Çernobil kazasıdır” (Ackerman, 2006). *Glasnost* çerçevesinde ilk kitlesel protestolar endüstriyel atıklara karşı, sürdürülebilir kalkınmada çevre sorumluluğu için yapılmıştır. Mülakatta Gorbaçov, nükleer silahların azaltılmasının Çernobil’in Sovyet ekonomisine verdiği maddi zarara bağlanmasının hatalı olduğunu belirtir. Kıtalararası bir yıkıma yol açabilecek tehlike, nükleer enerji ile nükleer silahlar arasındaki bağ silahlanma yarışının reddinin ahlaki zeminini oluşturur. Soğuk Savaş sadece silahlanma, kalkınma yarışı ve propagandanadan ibaret değildi, onun siyasi-psikolojik boyutu olan izolasyoncu zihniyet daha önemli özelliğiydi. Çernobil, gezegenimizi yüzyıllar sürecek bir radyoaktif kirliliğe maruz bırakabileceğimizi gösterdi. Gorbaçov, Soğuk Savaş’ın gezegenimizin içinde bulunduğu felaket olasılıkları ile karşılaştırıldığında geçmişten bir kalıntı olduğunu iddia etmiştir. Çernobil Soğuk Savaş’ı daha önce hiç olmadığı kadar süresi dolmuş bir dönem haline getirmiştir. Soğuk Savaş’ı bitiren şey, izolasyoncu zihniyetin geçerliliğini kaybetmesidir.

Levy (2015, s. 400-401), iyi karşı-olgusal analizlerin aynı olayı açıklayan rakip karşı-olgusal çıkarımların karşılaştırılmasına dayandığını vurgular. Gorbaçov’un kazadan 20 yıl sonra verdiği mülakatın geneli göz önünde bulundurulduğunda, Soğuk Savaş’ın bitişinde Çernobil faciasının gerek-şart olup olmadığını sorguladığını görürüz ($C_c \rightarrow S$). Makale bu bölümde, “1986 Çernobil nükleer kazası olmasaydı, Soğuk Savaş sona ermezdi” karşı-olgusal çıkarımının analizine odaklanmaktadır. “Çernobil faciası olmasaydı Soğuk Savaş sona ermezdi” ($\sim C_c \rightarrow \sim S$) çıkarımı tarihsel ve mantıksal tutarlılık, geriye döndüren karşı-olgusal çıkarımların gözetilmesi ve karşılaştırmalı karşı-olgusal çıkarım kuralları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ampirik önem ve akla yatkınlık bakımından da karşılaştırma yapılmaktadır. Sonra makale, “inceleme modelini” (Mahoney, 2007) tanıtmaktadır. Son olarak, Çernobil faciasının oynayabileceği rolü değerlendirmek için bu faciayı realist ve düşünsel açıklamaya farklı mantıksal bağlar çerçevesinde dahil ederek hipotez testleri geliştirmektedir. İnceleme modeli uyarınca Çernobil olayı bu açıklamalara ara şart ve öncel olarak dahil edilmektedir. Ekonomik nedenler ve düşünsel nedenlere dayanan gerek-şart açıklamalarının bu altı testten nasıl etkileneceği belirtilmektedir. Bu testler, Çernobil olayını açıklamalara dahil etmede faydalanılabilecek teknikler olarak da değerlendirilebilir.

“Çernobil faciası olmasaydı Soğuk Savaş bitmezdi” karşı-olgusal çıkarımının ampirik önemi tarihsel tutarlılık kuralına göre değerlendirilmelidir. Çernobil kazası Sovyetler Birliği’nin siyasi rejim ve ekonomik gerileme gibi yapıyla mı yoksa insan hatası, reaktör seçimi kararı, vb. unsurları barındırması itibarıyla olumsal mıdır? Çernobil olayının tekil gerek-şart olması tarihi diğer gerek-şartlara göre ne ölçüde yeniden yazmaktadır? Gorbaçov’un liderlik özelliklerine vurgu yapan yeni düşünce tezine göre ne ölçüde olumsaldır? Mantıksal tutarlılık kuralı öncele imkân veren şartların ne olduğunu ve bu şartlar için de tarihi ne ölçüde değiştirdiğimizi sorar. Çernobil

kazasının olmaması mümkün müydü? Sovyetler Birliği Endüstri ve Nükleer Güç Güvenliği Denetimi Komitesi Raporu ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (UAEA) yayınladığı raporlar, kazanın reaktör tasarımı ve operatör hataları sonucu olduğu belirtilmiştir. Operatörler bir deney gerçekleştirirken, arıza güvelik sistemini devre dışı bırakarak koruma protokolünü ciddi bir şekilde ihlal etmişlerdir. Sonrasında, kontrol çubuklarındaki tasarım hatası patlamaya yol açmıştır. Mantıksal tutarlılık gereği, öncele imkân veren şartlar hakkında, reaktör tasarımı ve insan hatasına dair karşı-olgusal sorular sorulmalıdır. Farklı reaktör tasarımı seçenekleri var mıydı? Başka bir tasarımın seçilme olanağı var mıydı? 1969 yılında RBMK reaktörünün kullanılması kararı alınırken, aslında daha çok tercih edilen iki reaktör tasarımı mevcuttu. Fakat diğer reaktörlerin üretilmesi için zaman gerektiğinden, halihazırda tasarım parçaları mevcut olan RBMK tipi tasarım seçildi. Tasarım geliştirildiğinde hata içerdiği bilinmiyordu. 1980 ve 1985'te yapılan yeni hesaplamalar sorunlara dikkat çekmiş olsa da kamusal tartışma mümkün olmamıştı (aktaran Müllner, 2019, s. 325–327; Shteynberg, 1991).

Schmid'e (2015; 2021) göre, RBMK reaktörler Çernobil kazası öncesinde bugün olduğu gibi "ucuz" olmaktan uzaktı. Tasarım 1960'ların sonunda Sovyetler'in ikinci reaktör tasarımı olarak nükleer filoya katıldı. Diğer seçeneklere ve aktif tasarıma göre ne daha ucuzdu ne daha sofistikeydi ne de daha iyi bir performansa sahipti. RBMK seçimi zamanın toplumsal beklentileriyle, sosyo-teknolojik imgeleriyle uyumluydu. "1960'ların ortasında ne tasarımcılar ne de ekonomi politikasındaki karar mercileri hangi tasarımın teknik veya ekonomik olarak daha tercih edilebilir olduğunu önceden bilemezdi." (Schmid, 2021, s. 1320) RBMK-1000 tipi tasarıma sahip reaktörler kazadan önce Çernobil'deki dört reaktör dışında, Leningrad, Kursk ve Smolensk'teki nükleer santrallerde de kullanılmaktaydı. Kaza sonrası tasarım hatalarının düzeltilmesi gecikmiştir. Çernobil kazasını soruşturma komitesinin başkanı, Kurçatov Atom Enerjisi Enstitüsü direktör yardımcısı Valery Legasov'un, yetkililerin hatalarla yüzleşmemesine karşı kaleme aldığı ve sorumluluk çemberini genişleten raporu Çernobil kazasının ikinci yıldönümündeki intiharından bir gün sonra yayınlanmıştır. Bu trajik ölümden sonra hatalar önlenemez bir şekilde gündeme gelmiştir. G-7 ülkeleri RBMK tasarımının, yani yüksek enerjili kanal tipi reaktörlerin düzelmesi mümkün olmayan temel sorunlar içerdiğine işaret etse de (Marples, 1993, s. 40), kazadan sonra Çernobil'deki üç reaktör çalışmaya devam etmiş, 1991 – 2000 yılları arasında kapatılmıştır. Rusya'da RBMK-1000 tipi reaktörler St. Petersburg, Kursk ve Smolensk'te olmak üzere toplam on nükleer santralde kazadan 35 yıl sonra, tasarım değişiklikleriyle, halen kullanılmaktadır.

Çernobil kazası yapısal mıdır, olumsal mıdır? Burada nihai bir cevap vermek yerine karşı-olgusal yöntemsel kriterler çerçevesinde soru sormak ve düşünmek amaçlanmaktadır. Levy (2015, s. 388–400), karşı-olgusal çıkarımda "geriye döndüren karşı-olgusal çıkarımlara" (*redirecting counterfactuals*) (Levy, 2010, s. 640) karşı hassasiyet göstermeyi ve incelenen hipoteze rakip gerek-şart hipotezlerini karşılaştırmalı analiz etmeyi önerir. "Çernobil olmasaydı, ..." önermesinin olumsallığını sorgulamak için "Çernobil olmasaydı da yine aynı sonuç meydana gelir miydi" sorusunda geriye döndüren karşı-olgusal çıkarım bulunur. Çernobil'de operatör hatası olmasaydı, bu kadar büyük bir facia meydana gelir miydi? RBMK reaktör tasarım hatası göz önünde bulundurulduğunda, nükleer bir kaza Çernobil'de 1986'da dördüncü reaktörde değil bir

yıl sonra başka bir reaktörde meydana gelmesi mümkün müydü? Sovyetler Birliği'nde meydana gelen ilk önemli nükleer kaza Çernobil'de olmamıştır. Uluslararası Nükleer Olay Ölçeği'ne göre, Mayak faciası 6. düzeyde bir kaza iken, 21 Mart 2011'de Japonya'da meydana gelen Fukuşima Daiichi Nükleer Santrali'ndeki ve 1986 Çernobil kazası 7. düzeyde, en büyük nükleer kazalardır. Andrey Sakharov ile sürgünde muhaliflerden biyokimyager ve tarihçi olan Zhores Medvedev, 29 Eylül 1957'de Ural Dağları'nda Kışım yakınlarındaki plütonyum üreten Mayak nükleer yakıt tesisindeki kazayı sürgünde yazdığı kitabında aktarmıştır (Medvedev, 1979).

Pierson (2011), nedenselliğin zaman boyutunu incelemeye, zaman ve zamanlama hakkında daha detaylı düşünmeye teşvik etmektedir. Sovyetler Birliği'nin komünizmi temsil ettiği varsayımıyla, Soğuk Savaş'ın bitişi 31 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin resmi olarak dağılması ile son bulmuş olabilir. Fakat, Gorbaçov'un güvenlik siyaseti danışmanı Anatoliy Çernyaev'e göre, Gorbaçov'un 2-3 Aralık 1989'da Malta Zirvesi'nde Sovyet gemisi Maksim Gorki'de ABD başkanı George Bush ile konuşmasında iki ülkenin artık düşman olmadığına dair sözü zihniyet dönüşümünün bir ifadesiydi. Bush'un güvenlik siyaseti danışmanı Brent Scowcroft da bu sözün diğer adımların atılmasına zemin hazırlayan psikolojik bir bariyerin aşılmasına işaret ettiği konusunda hemfikirdir. Bu yaklaşımla, 3 Ekim 1990'da iki Almanya'nın barışçıl yollarla birleşmesi aslında bir Soğuk Savaş sonrası işbirliğidir (Wohlforth, 2003, s. 46–47). Bennett'e (2003: 203) göre, diğer Sovyet liderlerine göre Gorbaçov için argümana dayalı rasyonellik daha önemli rol oynar. Sovyet yeni düşüncesi 1989'da güç kullanılması olasılığını ortadan kaldırmıştır. Gorbaçov'un yeni düşüncesi olmasaydı, 3 Ekim 1990'da iki Almanya barışçıl yollarla birleşemezdi.

Yeni düşünceye hem iç hem dış politikada dönüştürücü bir etki sağlayan Çernobil faciasını zaman boyutunu ekleyerek düşünmek yeni karşı-olgusal sorular üretir. Genellik düzeyinde kesinlik ve önem arasındaki ters bağı göz önünde bulundurduğumuzda, "Çernobil olayı olmasaydı, Soğuk Savaş bitmezdi" ile "Çernobil olayı 1986'da olmasaydı, Soğuk Savaş bitmezdi" çıkarımını karşılaştırdığımızda, ikinci çıkarım daha az önemli ama sorgulanması akla daha yakın olacaktır. "Çernobil olmasaydı, Soğuk Savaş 1991'de Sovyetler Birliği'nin resmen dağılmasıyla bitmezdi" çıkarımıysa ilk çıkarıma göre daha çok önemli ama akla daha az yakın olacaktır. Çernobil olayının Soğuk Savaş'ın bitişi için açıklayan INUS şart olduğunu, yani onun ekonomik ve düşünsel nedenlerle birlikte etki ettiği hipotezi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesine bunlardan başka nedenlerin de eş-sonuçluluk kapsamında yeterli olabileceği de öne sürülebilir. Çernobil olayını Soğuk Savaş'ın bitişi hipotezinde INUS şart olarak görürsek, Çernobil olayının tarihi ne ölçüde değiştirdiği sorusu belirleyici olacaktır. Yapısal nedenleri içinde daha fazla barındıran ve tek başına gerek-yeter şart olmaya daha yakın olan açıklama daha önemli hale gelecektir.

İnceleme modeline göre, nedenin (X) sonucun (Y) gerek-şartı olduğunu iddia ettiğimiz bir vakada hipotez testi bir öncel (Ö) eklenerek yapılabilir. Başka bir şartın öncel olması X ile Y arasındaki mantıksal bağı nasıl etkiler? Öncel ile X arasındaki mantıksal bağ ve öncel ile sonuç arasındaki mantıksal bağ ne olursa $X_G \rightarrow Y$ hipotezi bağlamsallaşır, zayıflar veya mantıksal bir çelişki haline gelir ($\check{O}_? \rightarrow X_G \rightarrow Y$, $\check{O}_? \rightarrow Y$)? Dört varsayım üzerinden hipotez testi geliştirilebilir. İlk hipotezde, eklenen öncelin X'in gerek-şartı olduğu varsayılmaktadır ($\check{O}_G \rightarrow X_G \rightarrow Y$, $\check{O}_G \rightarrow Y$). Bu gerek-şartlar

zinciri tarihsel araştırmada nedenlerin nedenini bulmak için uygulanan tekniktir. X ve Y arasındaki ilişki öncelin bağlamına yerleşir. İkinci hipotezde, eklenen öncelin X'in ve sonucun yeter-şartı olduğu varsayılmaktadır ($\ddot{O}_Y \rightarrow X_G \rightarrow Y$, $\ddot{O}_Y \rightarrow Y$). X öncelin sonucu üretmeye yeterli mekanizmalarından biri haline gelmiştir. Bu teknik X ve Y arasındaki nedenselliğin önemini yok etmez, sadece bağlamsallaştırır. Üçüncü hipotezde, öncel her zaman X'e yol açmaktadır ve sonucun gerek-şartıdır ($\ddot{O}_Y \rightarrow X_G \rightarrow Y$, $\ddot{O}_G \rightarrow Y$). Öncelin yeter-şart etkisi X'in Y'ye etkisini önemsizleştirir, hatta X'in varlığı ve yokluğu arasındaki fark kaybolur. Brooks ve Wohlforth, English'in "Sovyet yeni düşüncesi olmasaydı, Soğuk Savaş bitmezdi" çıkarımına karşı bu tekniği kullanmıştır. Son hipotezde, öncel X'in gerek-şartı ve sonucun yeter-şartı olduğu varsayılmaktadır ($\ddot{O}_G \rightarrow X_G \rightarrow Y$, $\ddot{O}_Y \rightarrow Y$). Öncelin sonuç için yeter-şart olması mantıksal bir çelişkidir, çünkü X olmadan sonuç olmazken, öncel sonucun yeter şartı olarak her zaman sonucu üretemez. Yeter-şart olan öncel tüm gerek-şartları barındırmalıdır, yani her zaman sonuca götürmelidir (Mahoney, 2007, s. 284–286).

Neden (X) ve sonuç (Y) arasındaki mantıksal bağın gerek-şart olduğunu iddia ettiğimiz bir tarihsel vakada hipotez testi bir ara şart (A) eklenerek nasıl yapılabilir? Ara şartın eklenmesi öncel ve sonuç arasındaki mantıksal bağı nasıl etkiler? X ve ara şart arasındaki mantıksal bağ ile ara şart ve sonuç arasındaki mantıksal bağ ne olursa $X_G \rightarrow Y$ hipotezi bağlamsallaşır, zayıflar veya mantıksal bir çelişki haline gelir ($X_Y \rightarrow A_Y \rightarrow Y$, $X_G \rightarrow Y$)? Dört varsayım üzerinden hipotez testi geliştirilebilir. İlk hipotezde, eklenen ara şartın bir gerek-şart zinciri oluşturduğu varsayılmaktadır ($X_G \rightarrow A_G \rightarrow Y$, $X_G \rightarrow Y$). Hem X hem A gerek-şart ise, bu zincir X'in Y'yi etkileme mekanizmasını açıklar. Ara şart X bağlamına yerleşir. İkinci hipotezde, X yeter-şart iken A gerek-şart ise, X ve Y arasındaki ilişki bağlamsallaşır ($X_Y \rightarrow A_G \rightarrow Y$, $X_G \rightarrow Y$). X sonuca daha yakın olan A'yı üretmiş ve X'in Y sonucuna gerek-şart olarak nasıl etki ettiğine açıklık getirmiştir. Üçüncü hipotezde, X sonucun gerek-şartı olmakla birlikte, X'in nedensel statüsü ara olayın yeter-şart olması itibariyle zayıflatılmış olur. Ara olay ile sonucun arasındaki ilişki asıl açıklamayı üstlenirken X A'yı açıklamaya yarar ($X_G \rightarrow A_Y \rightarrow Y$, $X_G \rightarrow Y$). Son hipotezde X ve A'nın yeter-şart olması bir mantıksal çelişki barındırır ($X_Y \rightarrow A_Y \rightarrow Y$, $X_G \rightarrow Y$). X'in sonucun gerek-şartı olabilmesi A'nın varlığını mantıksal çelişki haline getirir (Mahoney, 2007, s. 283–284).

Çernobil olayını Soğuk Savaş'ın bitişini açıklayan hipotezlere nasıl dahil edebiliriz? Çernobil olayı yeni hipotezlerde hangi nedensel statülere sahip olabilir? İnceleme modeli uygulanarak yapılacak testte, Çernobil'in ara-şart veya öncel olarak açıklamaya dahil edilmesinde zamansal olarak açıklamalarda gerek-şarttan önce mi sonra mı meydana geldiği belirleyicidir. *Glasnost* ve *Perestroyka* Çernobil olayından önce vardı. Fakat English'in (2000, s. 215–222) belirttiği gibi, Gorbaçov, 1986–1987 arasında demokrasiye ve bu düzlemde uluslararası işbirliğine yönelik düşünsel değişimi başlatmıştır. *Glasnost* ve *Perestroyka* ile Gorbaçov siyasi devrimi değil, Sovyetler Birliği'ni güçlendirmeyi, komünizmi yeniden düzenlemeyi, reformla demokratikleştirmeyi amaçlamıştır. Glasnost ekonomik yükü kaldırmayı imkânsız hale getiren, Brejnev döneminden kalma yolsuzluğu ortadan kaldırmak için düşünülmüştü ama siyasi bir depreme yol açmış, özgürlük fikri önlenemez hale gelmiştir. Kazadan sonra kritik bir eşiğe gelinmiştir. Politbüro'daki muhalefet ve Çernobil'i örtbas etmeye çalışmış olan askeri-endüstriyel kompleks Gorbaçov'un

karşısındaydı. Çernobil olayı, Stalinist gizlilik kuralının, kitlesel yok oluşa götürebilecek nükleer endüstride bile insan hayatından önce gelmesinin, bloklar arası güç mücadelesinin yarattığı yıkım ve askeri-endüstriyel kompleksin içinde bulunduğu yolsuzluğun sonuçlarının en trajik örneğiydi.

Checkel (1997), Gorbaçov'un *Glasnost* ve *Perestrojka* ile sembolleşen "Sovyet yeni düşüncesi" doğrultusunda güvenliği farklı görmeye başladığını öne sürer. Değişen paradigma değişikliğinin dünya siyasetinin nasıl işlediğine, neyin zarar vereceğine ve kar getireceğine dair çıkarımlarını etkilediğini belirtir. Fakat English'in (2003, s. 260–261) belirttiği üzere, iç ve dış politikada yeni düşüncenin katalizörü Çernobil kazasıdır. Diğer bir deyişle, yeni düşüncenin dönüştürücü etki kazanması bu facia sonrasında gerçekleşmiştir. Çernobil faciasından sonra Batı Bloğu ile iletişimde akışkanlık artmış, Gorbaçov ve reform yanlıları Batı ile etkileşime daha açık olmuşlardır. Bunda, radyasyonun yayılmasına önlem almada ilk günlerde Sovyetler Birliği'nde askeri-endüstriyel kompleksin olayın üstünü örtme girişimleri nedeniyle verilen zarar dolayısıyla dış politikada yaratılan kötü imajı değiştirmek gereğinin etkisi olmuştu (English, 2003, s. 261).

Bu nükleer kaza yalnızca milyarlarca dolar ekonomik zarara uğratan bir çevre felaketi olmaktan öte, Sovyetler Birliği'nin siyasi meşruiyetine ve resmî ideolojiye darbe vuran bir olaydır. Nükleer bilim ve uzay programı, Sovyet bürokrasisinin yarattığı komünist ütopyanın bilim ve teknoloji alanındaki önemli bileşenlerindendi. Bilim ve teknoloji halkın gündelik yaşamını kolaylaştırmaya yaramalarından öte, yeni Sovyet insanın yaratılması için ahlaki ve ideolojik bir zemin sunuyordu. Nükleer enerji halkın gündelik hayatına "her evde barışçıl atom" sloganıyla ısı ve ışık üreterek giriyor, çıkabilecek bir savaşta ülkeyi koruyacak olması itibarıyla sembolik bir değer taşıyordu (Lindbladh, 2014, s. 6). Plokhly (2018, s. 347), Sovyet otoriter sistemi ve nükleer endüstrideki büyük kusurların Çernobil faciasına neden olduğunu ifade eder. Sovyet bürokrasisinin dayandığı gizlilik nedeniyle, reaktör tasarımı ve güvenliği konusunda bilim insanlarından yöneticilere ve bürokratlara uzanan hiyerarşide önlem almak engellenmiştir. Medvedev, "Çernobil'in Mirası" başlıklı kitabında en sıradan sorunların bile gizlendiği bir dönemde nükleer endüstride çok şeyin gizli kaldığını belirtir. Nükleer güç endüstrisinin askeri boyutundan da kaynaklanan, gizlilik içeren yapısı yüzünden de şeffaflık ve kamu denetiminin zayıfladığı eklenmelidir. *Glasnost* ancak Çernobil faciasından sonra işlerlik kazanmaya başlamıştır (Medvedev, 1992, s. 10). Facia, Belarus ve Ukrayna başta olmak üzere Moskova ile Sovyet cumhuriyetler arasında sorunları derinleştirmiştir. Sovyetler'in işleyiş sistemine karşı bir güvensizlik yaratmıştır. Kaza, Gorbaçov'un *Glasnost* ve şeffaflık adımlarına muhalif Ortodoks komünistlere daha kararlı karşı koymasında, ama aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin dağılmasında etkili olmuştur (Plokhly, 2018, s. 233–352).

Çernobil kazasının Sovyet yeni düşüncesinin iç ve dış politikada etkisinden önce ve ekonomik nedenlerden sonra meydana gelmesi nedeniyle düşünsel açıklamada öncel testi, realist açıklamada ise ara şart testi uygulanmaktadır. Çernobil olayının öncel olarak eklendiği üç hipotez testi geliştirmek mümkündür. İlk hipotez, gerek-şartlar zinciriyle tarihsel araştırmada nedenlerin nedenini bulmak için uygulanan tekniğe dayanır. Bu teknik, Çernobil olayını Soğuk Savaş'ın bitişinin ve yeni düşüncenin etkisinin (YDE) gerek-şartı olarak varsaymaktadır. Facia yeni

düşüncenin etkisinin temelinde yatan “nedenin nedeni” haline gelir ($C_G \rightarrow YDE_G \rightarrow S$, $C_G \rightarrow S$). Vaka-içi analizle yapılacak test sonucunda kanıtlar Çernobil’in Soğuk Savaş’ın bitmesinde gerek-şart rolü oynadığı önermesini kuvvetlendiriyorsa, bu test yeni düşünce ve sonuç arasındaki ilişkiyi Çernobil olayının bağlamına yerleştirir. İkinci hipotezde, Çernobil kazası hem yeni düşüncenin etkisini hem de Soğuk Savaş’ın sona ermesini üretmede yeterli mekanizmalardan biridir ($C_Y \rightarrow YDE_G \rightarrow S$, $C_Y \rightarrow S$). Çernobil faciası böylelikle yeni düşüncenin etkisi kümesi ve Soğuk Savaş’ın bitmesi kümesinin alt kümesi olmaktadır. Çernobil faciası yeni düşüncenin etkisini ve Soğuk Savaş’ın bitmesini garanti etmiş midir? Bu teknik yeni düşünce ve Soğuk Savaş’ın bitişi arasındaki nedenselliğin önemini yok etmez, çünkü bu çıkarıma göre yeni düşüncenin etkisi olmadan Soğuk Savaş bitmezdi. Bu testin taşıdığı mantıksal bağların kanıtlarla teyit edilmesi, yeni düşünce ve sonuç arasındaki ilişkiyi Çernobil bağlamına yerleştirir. Üçüncü hipotezde, öncel Çernobil olayı yeni düşüncenin etkisini garanti etmiş ve sonucun gerek-şartı olmuştur ($C_Y \rightarrow YDE_G \rightarrow S$, $C_Y \rightarrow S$). Öncelin yeter-şart etkisi yeni düşüncenin sonuca etkisini önemsizleştirir, hatta yeni düşüncenin varlığı ve yokluğu arasındaki fark kaybolur. Çernobil olayı asıl neden haline gelir.

Çernobil olayı ekonomik gerilemenin gerek-şart olduğu hipoteze bir ara şart olarak üç farklı varsayımla eklenebilir. İlk hipotez, eklenen ara şartın bir gerek-şart zinciri oluşturduğunu varsaymaktadır ($E_G \rightarrow C_G \rightarrow S$, $E_G \rightarrow S$). Ekonomik gerileme ile Çernobil faciası arasındaki bağa dair yapılacak incelemede sorulacak sorulardan bazıları şunlardır: RBMK reaktörün seçilmesinin nedeni ekonomik nedenlere dayandırılabilir mi? Siyasi rejimin dayattığı gizlilik kazanın gerek-şartı mıdır? Sovyet askeri-endüstriyel kompleksin etkisi nedir? Bu testte nedenlerin nedeni hipotezini teyit eden ampirik kanıtlarının güçlü olması halinde, Çernobil faciası ekonomik gerilemenin etkisini gösterme mekanizmasıdır. Ekonomik gerileme Çernobil kazasının bağlamı haline gelir. İkinci hipotezde, ekonomik gerileme Çernobil olayının yeter-şartıdır ($E_Y \rightarrow C_G \rightarrow S$, $E_G \rightarrow S$). Ekonomik gerileme kazaya yol açan, onun meydana gelmesini garanti eden bir şarttır, ama eş-sonuçluluğu örnekler biçimde, siyasi rejim de Çernobil olayının yeter-şartı olabilir. Bu varsayımın vaka-içi analizle kanıtlanması, ekonomik nedenlerin Soğuk Savaş’ın bitişine daha yakın olan bir nedeni ürettiğini teyit eder. Çernobil kazası ekonomik nedenler ve Soğuk Savaş arasındaki ilişkiyi detaylandırarak, bu bağlama yerleşir. Üçüncü hipotezde, ekonomik nedenler kazanın ve Soğuk Savaş’ın gerek-şartı olmakla birlikte, kaza Soğuk Savaş’ın yeter-şartıdır ($E_G \rightarrow C_Y \rightarrow S$, $E_G \rightarrow S$). Başka bir deyişle, facia Soğuk Savaş’ın bitişini garanti etmiştir. Ekonomik nedenlerin önemi ara olayın yeter-şart olmasıyla zayıflatılmış olur. Asıl nedensellik realist açıklama yerine, Çernobil faciası ile Soğuk Savaş’ın bitişi arasındadır. Ekonomik nedenler ise Çernobil kazasını açıklamaya yarayarak, tali hale gelir.

4. Sonuç

Soru sormak araştırmacıların günlük çalışma rutininde temel bir unsurdur. Tarihsel olayları araştırırken, farkında olmadan, gerek-şartla kurulan çıkarımlar yapar ve karşı-olgusal sorular sorarız. Mevcut kuramları incelemek, kuramsal açıklamaları karşılaştırarak sorgulamak ve yeni açıklamalar geliştirmek için sorular sorarken karşı-olgusal yöntemden faydalanabiliriz. Yöntemsel

standartları gözeterek soruları sistemleştirmek bilimsel araştırmayı destekler. Bu makale, karşı-olgusal yaklaşımın ve küme kuramının rehberliğinde sorular sormayı teşvik etmeyi amaçlamıştır. Küme kuramı ve karşı-olgusal düşünmeyle siyasi tarihin temel dönemsel kategorilerinden Soğuk Savaş'ın bitişini okuyarak, standartlar çerçevesinde Çernobil faciasını kuramsal açıklamalara dahil etmek için sorular sormuştur. Tarihsel tutarlılık kriteri, öncele imkân veren çıkarımlarda mantıksal tutarlılık kuralı, geri-dönen karşı-olgusal çıkarımlara karşı hassasiyet ve hipotez testiyle rakip karşı-olgusal çıkarımların karşılaştırılmasını örneklendirmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitişine dair Brooks ve Wohlforth'un önerdiği realist açıklamaya göre ekonomik gerileme gerek-şarttır. English'in önerdiği düşünsel açıklamaya göre Gorbaçov liderliğinde gelişen Sovyet yeni düşüncesi gerek-şarttır. Çalışma "1986 Çernobil nükleer kazası olmasaydı, Soğuk Savaş sona ermezdi" karşı-olgusal çıkarımının analizine odaklanmıştır. Gerek-şartlar incelenirken, karşı-olgusal öncelin tarihsel tutarlılığına, mantıksal tutarlılığına ve geriye döndüren karşı-olgusal çıkarımlara dair sorular sorulardan bazıları şunlardır: Soğuk Savaş'ın bitişini ekonomik gerileme göz önünde bulundurulduğunda kaçınılmaz mıydı? Gorbaçov'un siyasi liderliği olmasaydı, Soğuk Savaş biter miydi? Gorbaçov'un seçilmemesi olanaklı mıydı? Çernobil kazası yapısal mıdır, olumsal mıdır? Çernobil faciasının olmaması mümkün müydü? Kazanın gerek-şartı siyasi rejimin dayattığı gizlilik midir? Çernobil faciası olmasa yeni düşünce politikada dönüştürücü etkisini gösterir miydi? Bu kaza yeni düşüncenin etkisini ve Soğuk Savaş'ın bitmesini garanti etmiş midir? Çernobil'deki kazada operatör hataları düşünüldüğünde, bu kadar büyük bir faciaya yol açan bir kaza olabilir miydi? Vaka-içi analizle bu soruların araştırılması, Soğuk Savaş'ın bitişini kavramaya yardımcı olacaktır.

İyi karşı-olgusal analiz uygulamaları aynı olayı veya olguyu açıklama iddiası taşıyan çıkarımların karşılaştırmasını içerir. Makale, iki rakip çıkarımın hangi kriterlere göre karşılaştırılacağını incelemiştir. Öncel ve sonuç kümelerinin boyutu ve tarihsel tutarlılık, hangi çıkarımın daha önemli olduğunu gösterir. Gerçek dünyada gerek-şart hipotezinin sonuç kümesi detaylandırılmışsa, olanaklı dünyalarda karşı-olgusal öncel olmadan sonucun meydana gelmesi o kadar mümkün hale gelir, çıkarım önemsizleşir. Hangi gerek-şart öncel tarihi daha az ölçüde değiştiriyorsa, karşı-olgusal çıkarımı daha önemli haline gelir. Genellik düzeyi bakımından da iki çıkarımın ampirik önem ve akla yatkınlığı karşılaştırılabilir. Karşı-olgusal öncel ne kadar kesinse, çıkarım daha az önemli ama akla daha çok yatkın olur. Karşı-olgusal sonuç ne kadar detaylıysa, çıkarım daha çok önemli ama akla daha az yatkın olur. Pierson'un zamanı ve zamanlamanın etkisini göz önünde bulundurma tavsiyesinden yola çıkarak iki karşı-olgusal çıkarım karşılaştırılmıştır: "Çernobil olayı olmasaydı, Soğuk Savaş bitmezdi"; "Çernobil olayı 1986'da olmasaydı, Soğuk Savaş bitmezdi". İkinci çıkarım daha az önemli ama sorgulanması akla daha yatkındır. "Çernobil olayı olmasaydı, Soğuk Savaş 1991'de Sovyetler Birliği'nin resmen dağılmasıyla bitmezdi" çıkarımı ilk çıkarıma göre daha çok önemli, daha az akla yakındır. Karşı-olgusal öncel gerek-yeter şarta ne kadar yakınsa veya karşı-olgusal öncel kümesinin boyutu sonuç kümesine yakınsa, çıkarımın önemi artar. Hipotezleri iki INUS şart olarak görürsek, yapısal nedenlere dayalı açıklama daha önemli hale gelir.

Bu çalışma, rakip gerek-şart hipotezlerinin testiyle rakip karşı-olgusal açıklamaların karşılaştırılarak nasıl revize edilebileceğini veya yenilerinin üretilebileceğini ele almıştır. Çernobil nükleer faciasını Soğuk Savaş'ın neden sona erdiğini açıklama iddiası taşıyan rakip realist ve düşünsel kuramsal hipoteze dahil etmiştir. İnceleme modeliyle, Çernobil kazası düşünsel hipoteze bir öncel olarak, realist hipoteze bir ara-şart olarak eklemiştir. Testlerin sonucunu belirleyecek olan araştırmacıların vaka-içi analizde soracağı sorular ve kanıtlarla ortaya koyacakları mantıksal bağlardır. Testlerin içerdiği sorular şunlardır: Ekonomik gerileme Soğuk Savaş'ın gerek-şartı mı yeter-şartı mı? Çernobil Soğuk Savaş'ın gerek-şartı mı yeter-şartı mı? Çernobil kazası yeni düşüncenin etkisinin gerek-şartı mı yeter-şartı mı? Ekonomik nedenler kazanın gerek şartı mı yeter-şartı mı? Farklı nedensel varsayımlar içeren altı hipotez testi için, Çernobil kazasının eklenmesinin test öncesinde var olan gerek-şart hipotezlerini nasıl etkileyeceği belirtilmiştir.

Hipotez testinde, Çernobil olayı bir gerek-şart zincirine dahil edilebilir. Öncel olarak Soğuk Savaş'ın bitişinde yeni düşüncenin etkisinin temelinde yatan gerek-şart olduğu hipotezde ($C_G \rightarrow YDE_G \rightarrow S$, $C_G \rightarrow S$), kaza “nedenin nedeni” statüsüne yükselir, yeni düşünce ve sonuç arasındaki ilişki facianın bağlamına yerleşmiş olur. Kazanın ara şart olarak, ekonomik gerilemenin etkisini gösterme mekanizması olduğu hipotezde ($E_G \rightarrow C_G \rightarrow S$, $E_G \rightarrow S$), ekonomik gelişme “nedenin nedeni” olarak bağlamsallaşır. Çernobil kazasının öncel olarak hem yeni düşüncenin hem de Soğuk Savaş'ın sona ermesini üretmede yeterli olduğu diğer hipotezde ($C_Y \rightarrow YDE_G \rightarrow S$, $C_Y \rightarrow S$), Çernobil kazasının nedensel statüsü artar, ama yeni düşünce ve sonuç arasındaki ilişki önemsizleşmez, Çernobil bağlamına yerleşmiş olur. Yeni düşüncenin etkisi halen önemlidir, çünkü bu gerek-şart olmadan sonuç olmayacaktır. Diğer yandan Çernobil olayından başka Soğuk Savaş'ın sona ermesine neden olabilecek başka yeter-şartlar var olabilir. Ekonomik gerilemenin kazanın yeter-şartı olduğu hipotezde ($E_Y \rightarrow C_G \rightarrow S$, $E_G \rightarrow S$), ekonomik nedenler Çernobil olayını garanti etmiş ve Soğuk Savaş'ın bitişine daha yakın bir nedeni üretmiştir. Ekonomik nedenlerin sonuca etkisi önemsizleşmez, Çernobil kazası realist açıklamanın bağlamına yerleşmiş olur.

İki hipotez realist ve düşünsel açıklamayı önemsizleştirirken Çernobil olayını asıl açıklayıcı neden haline getirir. İlk hipotez Brooks ve Wohlforth'un uyguladığı tekniğe başvurur. Çernobil kazası yeni düşüncenin etkisini garanti edip sonucun gerek-şartı olmuşa, yeni düşünce ile Soğuk Savaş'ın bitişindeki ilişki sahte ilişki haline gelir ($C_Y \rightarrow YDE_G \rightarrow S$, $C_G \rightarrow S$). İkinci hipotezde, ekonomik nedenlerin kazanın ve Soğuk Savaş'ın bitişinin gerek-şartı olmasına karşın Çernobil kazasının sonucun yeter-şartı olması, gerçek nedenin Çernobil faciası olduğunu gösterir. Facia Soğuk Savaş'ın bitmesini garanti ederken, ekonomik nedenler sonuç için gereklidir, ama yeterli değildir ($E_G \rightarrow C_Y \rightarrow S$, $E_G \rightarrow S$). İnceleme modelinde mantıksal çelişki içeren iki hipotez teste dahil edilmemiştir: Çernobil kazasının yeni düşüncenin etkisinin gerek-şartı ve Soğuk Savaş'ın yeter-şartı olması ($C_G \rightarrow YDE_G \rightarrow S$, $C_Y \rightarrow S$); ekonomik gerilemenin Çernobil olayının yeter-şartı olması ve bu olayın Soğuk Savaş'ın sona ermesini garantilemesi dolayısıyla yeter-şart olması ($E_Y \rightarrow C_Y \rightarrow S$, $E_G \rightarrow S$).

Kaynakça

- Ackerman, G. (2006). Interview with Gorbachev (26 Nisan 2006). *The Green Cross Optimist Magazine*.
- Bennett, A. (2003). Trust Bursting All Over. W. C. Wohlforth (Ed.), *Cold War Endgame: Oral History, Analysis, Debates* (ss. 174–204). University Park, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Bennett, A., ve Elman, C. (2006). Complex Causal Relations and Case Study Methods: The Example of Path Dependence. *Political Analysis*, 14(3), 250–267. <https://doi.org/10.1093/pan/mpj020>.
- Blight, J. G., Lang, J. M., ve Welch, D. A. (2010). *Virtual JFK: Vietnam If Kennedy Had Lived*. New York City: Rowman & Littlefield Publishers.
- Braumoller, B. F., ve Goertz, G. (2000). The Methodology of Necessary Conditions. *American Journal of Political Science*, 44(4), 44–58. <https://doi.org/10.2307/2669285>.
- Brooks, S. G., ve Wohlforth, W. C. (2000). Power, Globalization, and the End of the Cold War: Reevaluating a Landmark Case for Ideas. *International Security*, 25, 5–53. DOI:10.1162/0162.228.800560516.
- Brooks, S. G., ve Wohlforth, W. C. (2003). Economic Constraints and the End of the Cold War. W. C. Wohlforth (Ed.), *Cold War Endgame: Oral History, Analysis, Debates* (ss. 273–309). University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Brooks, S. G., ve Wohlforth, W. C. (2007). New versus Old Thinking in Qualitative Research. Gary Goertz ve J. Mahoney (Ed.), *Explaining war and peace: Case studies and necessary condition counterfactuals* (ss. 261–280). New York: Routledge.
- Cantor, G. (1895). Beiträge zur Begründung der transfiniten Mengenlehre. *Mathematische Annalen*, 46(4), 418–512. <http://eudml.org/doc/157768>. (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020)
- Capoccia, G., ve Kelemen, D. R. (2007). The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism. *World Politics*, 59, 341–369. <https://doi.org/10.1017/S004.388.7100020852>.
- Capoccia, G., ve Ziblatt, D. (2010). The historical turn in democratization studies: A new research agenda for Europe and beyond. *Comparative Political Studies*, 43 (8-9), 931-968. DOI:10.1177/001.041.4010370431.
- Carr, E. H. (2018). *Tarih Nedir?* (Çev.Misket Gizem Gürtürk). Ankara: İletişim Yayınları.
- Checkel, J. (1997). *Ideas and international political change: Soviet/Russian behavior and the end of the Cold War*. New Haven: Yale University Press.
- Crockatt, R. (2001). The End of the Cold War. J. Baylis ve S. Smith (Ed.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (ss. 92–110). New York: Oxford University Press.
- Deluermoz, Q., ve Singaravelou, P. (2012). Exploring the Space of the Possible: Counterfactuals and Paths not Taken in History (Explorer le champ des possibles. Approches contrefactuelles et futurs non advenus en histoire). *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 59(3), 70–95. <https://www.cairn-int.info/journal-revue-d-histoire-moderne-et-contemporaine-2012-3-page-70.htm>. (Erişim tarihi: 15 Kasım 2020)
- Demandt, A. (1986). *Ungeschehene Geschichte. Ein Traktat über die Frage: Was wäre geschehen, wenn...?* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- English, R. D. (2000). *Russia and the idea of the West: Gorbachev, intellectuals, and the end of the Cold War*. New York: Columbia University Press.
- English, R. D. (2003). The road(s) not taken: causality and contingency in analysis of the Cold War's end. W. C. Wohlforth (Ed.), *Cold War Endgame: Oral History, Analysis, Debates* (ss. 243–272). University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State Univ Press.

- English, R. D. (2007). Perestroika without politics: How realism misunderstands the Cold War's end. Gary Goertz ve J. S. Levy (Ed.), *Explaining war and peace: Case studies and necessary condition counterfactuals* (ss. 237–260). Londra ve New York: Routledge.
- Ernst, F. (2015). Gedankenexperimente in historiographischer Funktion. *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, 38, 77–91. <https://doi.org/10.1002/bewi.201501702>.
- Evangelista, M. (2015). Explaining the Cold War's End: Process Tracing all the Way Down? *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool* (ss. 153–185). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Fearon, J. D. (1996). Causes and Counterfactuals in Social Science: Exploring an Analogy Between Cellular Automata and Historical Processes. P. E. Tetlock ve A. Belkin (Ed.), *Counterfactual Thought Experiments in World Politics* (ss. 39–67). Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Ferguson, N. (2011). The Kaiser's European Union: What if Britain had "stood aside" in August 1914? N. Ferguson (Ed.), *Virtual History: Alternatives and Counterfactuals* içinde (ss. 228–280). Londra: Macmillan.
- George, A. L., ve Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Goertz, G. (2006). *Social Science Concepts: A User's Guide*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Goertz, G. (2017). *Multimethod Research, Causal Mechanisms, and Case Studies*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Goertz, G., ve Levy, J. S. (2007a). *Causal explanation, necessary conditions, and case studies*. Goertz, G., ve J. S. Levy (Ed.), *Explaining War and Peace: Case Studies and Necessary Condition Counterfactuals* (ss. 9-46). Londra ve New York: Routledge.
- Goertz, G., ve Levy, J. S. (2007b). *Explaining war and peace: Case studies and necessary condition counterfactuals*. Londra ve New York: Routledge.
- Goertz, G., ve Mahoney, J. (2012). *A Tale of Two Cultures: Qualitative and Quantitative Research in the Social Sciences*. Princeton ve Oxford: Princeton University Press.
- Gorbachev, M. (1987). *Perestroika: New Thinking for Our Country and the World*. New York: Harper and Row.
- Gorbachev, M. (2020). 2011: Chernobyl 25 years later: Many lessons learned. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 76(6), 428–430. <https://doi.org/10.1080/00963.402.2020.1847523>.
- Holland, P.W. (1986). Statistics and Causal Inference. *Journal of the American Statistical Association*, 81 (396), 945-960. <https://doi.org/10.2307/2289064>.
- Hume, D. (1748). *Enquiries Concerning Human Understanding*. New York: Dover Publications.
- Hume, D., [1748] (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* (Çev. Oruç Aruoba). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- James Mahoney. (2000). Path Dependence in Historical Sociology. *Theory and Society*, 29(4), 507–548. <https://doi.org/10.1023/A:100.711.3830879>.
- Johais, E., Bayer, M., ve Lambach, D. (2020). How do states collapse? Towards a model of causal mechanisms. *Global Change, Peace and Security*, 32(2), 179–197. <https://doi.org/10.1080/14781.158.2020.1780204>.
- King, G., Keohane, R. O., ve Verba, S. (1994). *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Kolasi, K. (2013). Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(2), 149–179. <https://doi.org/10.1501/SBFder>.

- Lebow, R. N. (2007). Contingency, Catalysts and Nonlinear Change. Gary Goertz ve J. S. Levy (Ed.), *Explaining War and Peace: Case Studies and Necessary Condition Counterfactuals* (ss. 85–111). Londra ve New York: Routledge.
- Lebow, R. N. (2010). *Forbidden Fruit: Counterfactuals and International Relations*. Princeton ve Oxford: Princeton University Press.
- Lebow, R. N., ve Risse-Kappen, T. (1995). Introduction: International Relations Theory and the End of the Cold War. R. N. Lebow ve T. Risse-Kappen (Ed.), *International Relations Theory and the End of the Cold War* (ss. 1–22). New York: Columbia University Press.
- Levy, J. S. (2010). Counterfactuals and Case Studies. J. M. Box-Steffensmeier, H. E. Brady, ve D. Collier (Ed.), *The Oxford Handbook of Political Methodology* (ss. 627–644). Oxford University Press.
- Levy, J. S. (2015). Counterfactuals, causal inference, and historical analysis. *Security Studies*, 24(3), 378–402. <https://doi.org/10.1080/09636.412.2015.1070602>.
- Lewis, D. (1986). Causation: Postscripts to Causation. *Philosophical Papers* (Vol. II, ss. 159–171). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Lindbladh, J. (2014). Chernobyl as the beginning of the end of the Soviet Union. *Baltic Worlds*, 7(1), 4–12. <http://balticworlds.com/the-beginning-of-the-end/> (Erişim tarihi: 9 Ocak 2020)
- Mackie, J. L. (1965). Causes and Conditions. *American Philosophical Quarterly*, 2, 245–64.
- Mahoney, J. (2007). The Elaboration Model of Necessary Causes. Gary Goertz ve J. S. Levy (Ed.), *Explaining war and peace: Case studies and necessary condition counterfactuals* (ss. 281–306). Londra ve New York: Routledge.
- Mahoney, J., ve Barrenechea, R. (2019). The logic of counterfactual analysis in case-study explanation. *The British Journal of Sociology* 2019, 7(1), 307–337. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12340>.
- Mahoney, J., ve Vanderpoel, R. S. (2015). Set Diagrams and Qualitative Research. *Comparative Political Studies*, 48(1), 65–100. <https://doi.org/10.1177/001.041.4013519410>.
- Marples, D. (1993). Chernobyl's Lengthening Shadow. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 49(7), 38–43. <https://doi.org/10.1080/00963.402.1993.11456385>.
- Medvedev, Z. A. (1979). *Nuclear Disaster In The Urals*. New York: W. W. Norton & Company.
- Medvedev, Z. A. (1992). *The Legacy of Chernobyl*. New York: W. W. Norton & Company.
- Morgan, S. L., ve Winship, C. (2014). *Counterfactuals and Causal Inference: Methods and Principles for Social Research*. New York: Cambridge University Press.
- Müllner, N. (2019). Three Decades After Chernobyl: Technical or Human Causes. R. Haas, L. Mez, ve A. Ajanovic (Ed.), *The Technological and Economic Future of Nuclear Power* (ss. 323–340). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Philip Tetlock, Lebow, R. N., ve Parker, N. G. (Ed.). (2006). *Unmaking the West_ "What-If" Scenarios That Rewrite World History*. Michigan: University of Michigan Press.
- Pierson, P. (2011). *Politics in time: History, institutions, and social analysis*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Plokhly, S. (2018). *Chernobyl: The History of a Nuclear Catastrophe*. New York: Basic Books, Inc., Publishers.
- Poyarkov, V. (2018). *Nükleer Tehlikeler Hakkında Temel Bilgiler: Çernobil ve Fukuşimada'nın Alınan Dersler*. Ankara.
- Rohlfing, I. (2012). *Case Studies and Causal Inference: An Integrative Framework*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

- Sekhon, J. S. (2010). The Neyman-Rubin-Holland Model of Causal Inference and Estimation via Matching Methods. J. M. Box-Steffensmeier, H. E. Brady, ve D. Collier (Ed.), *The Oxford Handbook of Political Methodology* (ss. 271–299). Oxford: Oxford University Press.
- Schmid, S. D. (2021). From “Inherently Safe” to “Proliferation Resistant”: New Perspectives on Reactor Designs. *Nuclear Technology*, 207, 1312–1328. <https://doi.org/10.1080/00295.450.2020.1837584>.
- Schmid, S. D. (2015). *Producing Power: The Pre-Chernobyl History of the Soviet Nuclear Industry*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Shteynberg, N. (1991). *Report by a Commission to the USSR State Committee for the Supervision of Safety in Industry and Nuclear Power 1 Causes and Circumstances of the Accident at Unit 4 of the Chernobyl Nuclear Power Plant on 26 April 1986* (Safety Series No. 75-INSAG-7). INSAG International Nuclear Safety Advisory Group, 1992. *The Chernobyl Accident: Updating of INSAG-1: A Report By the International Nuclear Safety Advisory Group (Moskova)*. Viyana.
- Söyler, M. (2021). Süreç Takibi Yöntemi: Nedensellik, Zamansallık, Kuram Geliştirme ve Kuram Testi. *Liberal Düşünce*, 26(101), 67–94. DOI: 36484/liberal. 871546.
- Tetlock, P. E., ve Belkin, A. (1996). Counterfactual Thought Experiments in World Politics: Logical, Methodological, and Psychological Perspectives. P. E. Tetlock ve A. Belkin (Ed.), *Counterfactual Thought Experiments in World Politics* (ss. 1–38). Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Weber, M. (1922). Kritische Studien auf dem Gebiet der kulturwissenschaftlichen Logik (1906). *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* içinde (ss. 215–290). Tübingen: Mohr. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/50765>. (Erişim tarihi: 9 Eylül 2020)
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Wohlforth, W. C. (2003). *Cold War Endgame*. (W. C. Wohlforth, Ed.). University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State Univ Press.

Counterfactual Analysis and Necessary Conditions: The Cold War's End and the Chernobyl Nuclear Disaster

Mehtap SÖYLER*

Counterfactual analysis is a method for making causal inference about historical individual events. It is utilized as an additional tool to within-case methods, specifically process tracing. Counterfactual thought helps to distinguish between the correlational and set-theoretic approaches to causality (Goertz & Mahoney, 2012, section 6). The specific interpretation of Hume's (1748) definitions of causality by Lewis (1986, p. 161) offers an alternative understanding: "We think of a cause as something that makes a difference, and the difference it makes must be a difference from what would have happened without it. Had it been absent, its effects ... would have been absent as well". A counterfactual is a "subjunctive conditional in which the antecedent is known or supposed for purposes of argument to be false" (Tetlock & Belkin, 1996, p. 4). As Weber put against criticism of counterfactuals' speculative nature during the *Methodenstreit* in the 1900's, "in order to penetrate into the real causal relationships, we construct unreal ones." (1922, p. 287)

Counterfactual causal logic is based on set-theory, in which necessary conditions play a fundamental role, since the absence of a necessary cause leads to the absence of outcome. Necessary condition counterfactuals are utilized in historical research for developing, clarifying, comparing, and testing theoretical explanations. This article uses set theory and counterfactual method to study rival explanations on the Cold War's end. Theories on the Cold War's peaceful end marked by the end of bipolar order between the USA and the Soviet Union draw on competing necessary conditions. The realist explanation rests on economic decline (Brooks & Wohlforth, 2000; 2003; 2007), while the ideational explanation rests on Gorbachev's "new thinking" (English, 2000; 2003; 2007). Firstly, this study elaborates on the standards for the conduct of counterfactual inference and the contribution of necessary condition counterfactuals to theoretical analysis. To compare competing explanations, it reads the end of the Cold War through set theory and counterfactual approach. Secondly, this study focuses on the analysis of the following counterfactual inference: "The Cold War would not have ended without the Chernobyl accident". Finally, it develops hypotheses tests by incorporating the Chernobyl event into rival explanations. This article neither

* İzmir Kâtip Çelebi University, E-mail: mehtap.soyler@ikc.edu.tr ORCID: 0000-0003-0243-3240.

finds the best explanation nor generates a novel case study explanation involving the Chernobyl disaster. It uses the “elaboration model” (Mahoney, 2007) within the frame of alternative causal assumptions and shows how new hypotheses would have affected the causal status of economic decline and the new thinking, in case of validation through within-case analysis.

The Chernobyl event's role in the Cold War, especially the counterfactual inference is discussed by referring to the following standards of good practice: “minimal-rewrite rule” (Tetlock & Belkin, 1996, p. 7), “enabling counterfactuals” (Lebow, 2010, p. 51–57) or logical consistency rule, redirecting counterfactuals (Levy, 2010, p. 640) and comparison of competing counterfactuals (Levy, 2015). Rather than finding the final answers, the main aim of this paper is to pose questions that would widen our perspective on the Cold War's end. The following are some of the questions that were posed concerning the minimal-rewrite rule, enabling counterfactuals, and redirecting counterfactuals: Is the Chernobyl accident a structural or a contingent event? Was there any possibility that Chernobyl disaster had never happened? Was the regime's secrecy a necessary cause of the accident? Would the new thinking have exerted its transformative power if Chernobyl accident had not happened? Has the Chernobyl accident guaranteed the new thinking's effect and the outcome? Could an accident of this magnitude have happened without human error? This paper aims to contribute to the methodological endeavors to rethink the Cold War's end through set theory and counterfactuals (Mahoney 2007; Mahoney & Barrenechea, 2019).

The incorporation of the Chernobyl disaster poses an additional challenge and a ground for comparing the realist and ideational counterfactuals on the Cold War's end. The Chernobyl event (CH) was used as an antecedent and as an intervening event in six tests. This event can be included in a chain of necessary causes explaining the Cold War's end (CWE), in other words, as an antecedent without which the Soviet new thinking would not have exerted its transformative effect (NTE). This hypothesis increases the status of the Chernobyl event as the causes of causes and settles the new thinking and the Cold War's end in the contexts of this accident ($CH_N \rightarrow NTE_N \rightarrow CWE$, $CH_N \rightarrow CWE$). The Chernobyl accident might be regarded as an intervening necessary condition between economic decline (ED) and the outcome, which would make the disaster the mechanism through which economic decline shows its effect ($ED_N \rightarrow CH_N \rightarrow CWE$, $ED_N \rightarrow CWE$). The Chernobyl accident as an antecedent sufficient condition of the new thinking's effect and the outcome ($CH_S \rightarrow NTE_N \rightarrow CWE$, $CH_S \rightarrow CWE$), would increase the status of the disaster without diminishing the importance of initial relation between the new thinking and the Cold War's end. In the absence of the new thinking's affect the outcome is absent. However, the absence of the accident would not necessarily lead to the absence of the new thinking. The initial causal assumption is contextualized in this hypothesis. There may be other sufficient reasons for the new thinking's transformative effect. Another test assumes that economic decline is a sufficient condition of the Chernobyl accident, which is an intervening event between economic decline and the outcome ($ED_S \rightarrow CH_N \rightarrow CWE$, $ED_N \rightarrow CWE$). According to this hypothesis, economic decline guaranteed the accident, or produced a condition that is more proximate to the outcome. This assumption contextualizes the initial hypothesis without diminishing its importance.

Two hypotheses diminish the causal status of realist and ideational necessary conditions, while bringing the Chernobyl disaster to the fore as the real cause of the Cold War's end. The first assumption can be regarded as Brooks & Wohlforth's technique to counter the ideational challenge. The Chernobyl accident as an antecedent sufficient condition of the new thinking and as a necessary condition of the outcome makes the initial relation between ideational cause and the outcome spurious ($CH_S \rightarrow NTE_N \rightarrow CWE$, $CH_N \rightarrow CWE$). The second assumption assumes that economic decline is an antecedent necessary condition of the Chernobyl disaster, while the accident is a sufficient condition for outcome, shifts the attention to the real causal relationship between the accident and the Cold War's end. The Chernobyl event guarantees the outcome, whereas economic decline is a necessary, but not sufficient cause for the Cold War's end ($ED_N \rightarrow CH_S \rightarrow CWE$, $ED_N \rightarrow CWE$).

“Yassıoda” ve Ötesi: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Türk Dışişleri Bakanlığına Etkisi

The Flat Room (Yassıoda) and Beyond: The Impact of May 27, 1960, Coup d’État on the Turkish Ministry of Foreign Affairs

Hüseyin SERT*

Öz

27 Mayıs 1960 günü Türkiye’de gerçekleştirilen askeri müdahale bir yandan ülkede ortalama on yılda bir tekrar edecek askeri bürokrasinin sivil siyasete müdahale geleneğini başlatırken diğer yandan da getirmiş olduğu yasal ve anayasal düzenlemelerle sadece siyasi hayatın değil bürokratik yapıların da yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. O güne değin iç siyaset rüzgarlarından bağımsız bir şekilde, milli bir konu olduğu varsayılan dış politikayı özerk alanı içerisinde yürütmekle yükümlü olan Hariciye Vekaleti, 27 Mayıs’ın estirdiği rüzgârdan en çok etkilenen sivil bürokratik kurumlardan birisi olmuştur. Darbe öncesi dönemin önde gelen bürokratları görevinden alınmış, Bakanlığın yasa ile tanımlanmış belirli yetkileri diğer bakanlıklara veya kurumlara devredilmiş ve daha önce başlatılmış kimi uygulamalar ya sonlandırılmış ya da değişikliğe uğratılmıştır. Üstelik bu kararlar, kuruma ilişkin mesleki gerekliliklerle değil de daha ziyade devrilen iktidara duyulan tepkinin bir sonucu olarak konjonktürel gerekçelerle alınmıştır. Bu çalışmada, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin Türk Dışişleri bürokrasisine etkisi döneme ilişkin tanıklıkların mukayeseli bir incelemesi sonucunda ele alınmıştır. Bu kapsamda 27 Mayıs’ın sivil bürokratik kurumlar açısından doğurduğu sonuçların iç siyaset etkilerine görece bağımsızlığı olduğu düşünülen Dışişleri Bakanlığının darbe sonrası deneyimi üzerinden incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu tür bir çaba ile 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrası dönemin ihmal edilmiş yönlerinden birisine ışık tutulmasının yanı sıra Dışişleri bürokrasisi örneği üzerinden Türkiye’nin yakın tarihine ilişkin belirli ön kabullerin geçerliliğinin sorgulanması öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs Darbesi, Dışişleri Bakanlığı, Askeri-Sivil Bürokrasi İlişkisi

Abstract

The coup d’état of May 27, 1960 initiated a tradition of military bureaucracy’s intervention in civil politics that would repeat roughly in every ten years of time in Turkey. Moreover, the coup not only redefined political life but bureaucratic structures in Turkey, as well. Turkish Ministry of Foreign Affairs, which was supposed to assess foreign policy procedures as a national concern with no regard to the waves of domestic politics, was among the most severely influenced bureaucratic units after the coup. Outstanding diplomats of the pre-coup period were dismissed. Certain capacities of the Ministry, which were defined by law, were delegated to other ministries or institutions. Procedures that

* Bağımsız Araştırmacı, E-posta: huseyinsrt@gmail.com. Orcid: 0000-0003-2584-2514

were initiated previously, were either abolished or modified. Moreover, these decisions were not made regarding professional requirements related to the Ministry, but with conjunctural motives because of the reaction towards the overthrown government. In this study, the impact of the coup d'état of May 27, 1960, on the Turkish Foreign Ministry was scrutinized through a comparative analysis of the witnesses of the period. In this context, it was aimed to evaluate the outcomes of May 27 in terms of civil bureaucratic institutions through the post-coup experiences of the Turkish Foreign Ministry, which was assumed to be immune to the influences of domestic politics. With such an effort, it is foreseen not only to shed light upon one of the neglected aspects of post-May 27 coup d'état period, but also to question certain assumptions related to Turkey's recent history through the example of the Turkish Foreign Ministry.

Keywords: May 27 coup d'état, Foreign Ministry, Military-Civil Bureaucracy Relationship

1. Giriş

27 Mayıs 1960 günü Türkiye'de çoğunluğu orta rütbeli subaylardan oluşan bir cunta Demokrat Parti'nin (DP) on yıllık iktidarını devirmiştir. Bu askeri darbe Türk Silahlı Kuvvetleri'ni (TSK) uzun bir süre geri dönülemeyecek şekilde Türk siyasal hayatının merkezine oturtmuştur. Darbenin ardından hazırlanıp 9 Temmuz 1961'de halk oylamasına sunulan yeni anayasa ve sonrasında yapılan düzenlemelerle kuvvetler ayrılığının rejimin temel ilkesi haline gelmesi, yeni anayasal kurumların oluşturulması, farklı toplumsal aktör ya da grupların siyaseten temsili ve seçim sistemi gibi konularda önemli değişikliklere gidilmekteydi (Aydın ve Taşkın, 2014, s. 87-88). 27 Mayıs – hemen hemen bütün askeri darbelerde olduğu üzere – devirdiği yönetime bir tepki olarak ortaya çıkmıştır ve eski yönetime ait ya da onunla özdeş gördüğü politika, karar ve uygulamaları değiştirmiştir.

Dış politika, 27 Mayıs 1960 askeri darbesini gerçekleştiren kadroların veya en azından darbenin liderlerinin değişiklik öngörmediği bir alan olmuştur. Darbe sonrası “ihtilalin kudretli albayı”, Milli Birlik Komitesi (MBK) üyesi Alparslan Türkeş'in yaptığı açıklamada “BM Şartı ve insan hakları ilkelerine uyulacağı”, NATO ve CENTO da ismen zikredilerek şekilde Türkiye'nin bütün ittifakları ve taahhütlerine sadık olacağı bildirilmekteydi (O Günlerin Fevkaladelikleri Dolayısıyla, 1960). MBK'nin başındaki isim olan Orgeneral Cemal Gürsel de Temmuz 1960'ta iki Yunan gazeteciye verdiği mülakatta Türkiye'nin BM Şartına, ittifaklarına ve taahhütlerine sadık olduğunu, dolayısıyla Türkiye'nin dış politikasında bir değişikliğin söz konusu olmayacağını bilhassa vurgulamaktaydı¹ (Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel'in, 1960).

27 Mayıs askeri müdahalesinin, – görev kapsamı, personelinin niteliği ve Türk bürokratik geleneği içindeki özgün yeri sebebiyle faaliyetlerini göreceli bir özerklikle yürüttüğü varsayılan – Dışişleri bürokrasisi üzerinde nasıl bir etkisi olmuştu? Türk dış politikasına tayin edilen bu istisnai rol ve

1 Yine de o dönemde TSK içerisinde – bilhassa genç subaylar arasında – Türkiye'nin Batı ile olan ittifakı yaygın sayılabilecek bir şekilde sorgulanmaktaydı. Sömürge sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan bazı ülkelerdeki askeri yönetimlerin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) önderliğindeki Batı ittifakına karşı olan tavrı genç Türk subaylarını da etkilemekteydi. 27 Mayıs'ın ardından bir grup alt ve orta rütbeli subaya NATO ittifakının Türkiye için önemini anlatan bir sunum gerçekleştiren diplomat Nihat Genç (1998, s. 51) bu subayların ittifakın Türkiye için gerekliliğini sorgulamaları karşısında yaşadığı şaşkınlık ve hayal kırıklığını aktarmaktadır.

özerkliğe rağmen sözü edilen dış politikanın uygulanmasından sorumlu temel birim olan Dışışleri Bakanlığı merkezi hükümetin birimleri arasında “27 Mayıs rüzgârından” en çok etkilenenlerden birisiydi. O ana dek Türkiye’de iç siyasetteki gelişmelerden asgari ölçüde etkilendiği düşünölen Dışışleri bürokrasisi 27 Mayıs askeri müdahalesiyle birlikte etkileri çok uzun vadeli olmasa dahi azımsanmayacak bir değişime sahne olmuştur. 27 Mayıs 1960 sonrasında Türk Dışışleri bürokrasisinde meydana gelen değişiklikler, temel olarak bir önceki yönetimin etkili Dışışleri Bakanı Fatin Rüstü Zorlu’ya, Dışışleri Bakanlığının sahip olduğu bazı yetkilere ve Bakanlığın bu yetkilerin bir sonucu olarak devlet aygıtı içinde sahip olduğu konuma yönelik – sadece darbeyi geekleştiren askeri kadrolarla sınırlı olmayan – bir tepkinin neticesinde geekleşmiştir.

Bu çalışmada, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ölkenin görece en eğitimli bürokratlarına ev sahipliği yapan Dışışleri Bakanlığı üzerinde kurum ve bireyler düzeyinde bıraktığı etki, bu etkinin niteliği ve süresinin yanı sıra Bakanlık bürokrasisinin yeni dönem karşısında ürettiği stratejilerin bir incelemesi sunulacaktır. Bu tür bir analizle bir yandan Dışışleri bürokrasisinin iç siyasetin etkilerine bağışıklık sahibi olduğu yönündeki ön kabul sorgulanırken, askeri darbelerin Türk siyasal hayatına olan etkisinin daha ziyade ihmal edilmiş olan bürokrasi boyutunu, 27 Mayıs yönetimi-Dışışleri Bakanlığı ilişkisi üzerinden açıklamak amaçlanmaktadır.

Dışışleri Bakanlığının Cumhuriyet dönemi arşivlerinin fiziki ortamda henüz açık olmaması, kısa bir süre önce başlayan dijitalleşme çalışmalarının ise araştırmacılar için yeterli bilgi sunmaktan uzak olması bu çalışmanın kaynaklar açısından en büyük kısıtlılık unsurudur. Çalışma kapsamında 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine tanıklık etmiş on yedi diplomatın hatırat türündeki on sekiz eseri mukayeseli olarak ele alınmıştır. Bu eserler belirlenirken diplomatların kıdemi ve gelişmelere tanıklık düzeyi gibi kriterlere öncelikli olarak dikkat edilmiştir. On sekiz hatıratın dördü o dönemde büyükelçi unvanıyla görev yapan, üçü dönemin Başbakanı ve Dışışleri Bakanı ile yakın çalışan, dördü orta kademedeki ve yedisi mesleğe yeni başlamış diplomatlara aittir. Ayrıca 27 Mayıs sonrası dönemde mesleğe başlamış bir diplomat ile de bir yarı yapılandırılmış görüşme geçekleştirilmiştir. Her bir hatıratın değindikleri ortak konularda bir diyaloga sokulması amaçlanmıştır. Bir gelişme farklı hatıratlarda birbirini teyit edecek şekilde tekrar ediyorsa doğru kabul edilmiştir. Atamalar ya da terfiler gibi konulara ilişkin yer alan bilgilerin doğruluğu Resmî Gazete ve dönemin basını üzerinden sorgulanmıştır.

Anı türündeki eserlerin bahsi geçen döneme ilişkin anlatılarda gerçeğe en yakın tahlili oluşturmak adına sunduğu önemli imkanlar bulunmakla birlikte bunlara dayalı bir analiz bazı riskler de barındırmaktadır. Hafızanın “tarihin hammaddesi” olduğu fikrinden hareketle, hatırat türündeki eserler de erişimine en az elli yıl sonra izin verilen modern arşivlerden çok daha ulaşılabilir olması sebebiyle araştırmacılar için çok değerli kaynaklar olabilmektedir (Le Goff, 1992, s. 21). Öte yandan, bir kişi kendi anılarını kaydediyor ve yayımlıyorsa hem kendi öneminin hem de anlattığı dönemin ve olayların gücünün farkındadır (Berberian, 2008, s. 361). Bu sebepten dolayı da kimse anılarında kendisini ikinci sırada göstermez (Deibel, 2002, s. 132). Bu noktadan hareketle, çalışma boyunca içeriğinden yararlanılan anıların geçerliliği hem her

birinin bir diğeriyle örtüştüğü ve ayrıştığı noktalar hem de döneme ışık tutma yetisine sahip resmi verilerin rehberliğinde incelenmiştir.

2. Bir Tartışma: 27 Mayıs Dışışleri Bakanlığı İçin Olumlu Bir Gelişme Miydi?

27 Mayıs 1960 ile başlayan dönemin Türkiye siyasetinde yürütmenin siyasi kanadı aleyhine, askeri ve hatta sivil bürokrasi lehine bir alan açtığı genel kabul gören bir olgudur. Örneğin, 1961 Anayasasında “Yürütme” başlığının bileşenlerinin sayısı artmış, Türkiye Radyo ve Televizyonu (TRT), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve üniversiteler dahi yürütme erkinin bilinen temel unsurlarıyla birlikte bu başlık altında yer almıştır. 27 Mayıs’ın genel olarak Dışışleri Bakanlığının da lehine sonuçlar doğuran bir gelişme olduğu fikri de bu durumun bir sonucudur. Bu düşüncenin savunucularından biri olan Metin Tamkoç (1976, s. 254) 1920-1960 arası dönemdeki on bir Dışışleri Bakanından sadece ikisinin meslekten diplomat olduğunu, darbeyi izleyen on altı yıl içinde görev yapan yedi bakandan ise beşinin Bakanlık mensubu olduğu bilgisini vermektedir.

Tamkoç’a göre (1976, s. 254) darbenin ardından görevlendirilen ilk Dışışleri Bakanının Bakanlık genel sekreteri ve meslekten diplomat Selim Rauf Sarper olması da MBK’nin profesyonel diplomatların deneyimine güvendiğini ortaya koymaktaydı. Bu argümanın geçerliliği iki yönden sorgulamaya açıktır. İlk olarak, darbeyi yapan kadrolar 27 Mayıs günü bir amiral olan Fahri Korutürk’ü Dışışleri Bakanı olarak düşünmüş, bir gün sonra ise Batı ile iyi ilişkileri olduğu fikrinden hareketle Sarper Dışışleri Bakanlığı görevine atanmıştır (Uzgel, 2001, s. 78). Diğer yandan, çalışmanın ilerleyen kısımlarında farklı örneklerle ortaya konacağı üzere pek çok Bakanlık mensubu terfi etmeyecek, bilhassa kendisi de bir meslek memuru olan sabık Bakan Fatin Rüştü Zorlu ile yakın olduğu bilinen diplomatların kariyeri akamete uğrayacak, Zorlu’nun vesile olduğu kimi Bakanlık içi inisiyatifler – içeriklerinin muhtemel yararları çok da dikkate alınmaksızın – sonlandırılacaktır.

Tamkoç (1976, s. 255) o dönemde görev yapan çeşitli kıdem düzeylerinden kimi Türk diplomatlarının kendisiyle olan mülakatlarında “Mayıs 1960’tan itibaren Bakanlık mensuplarının Türk dış politikasının formüle edilmesi ve uygulanmasında hatırı sayılır bir etkiye sahip olmaya başladığını ifade ettiğini” iddia etmiştir. Bu durum Bakanlığın iç siyasetin baskılarından ve bu baskının yol açtığı – diğer bakanlıkları etkileyen – yozlaşmalardan da korunduğunun kanıtıydı (1976, s. 255). O dönemde görev yapmış bütün Dışışleri mensuplarının görüşlerine başvurmak bugün için mümkün değildir. Bununla birlikte, Dışışleri Bakanlığı’na 1963’te kabul edilmiş bir diplomat olan Temel İskite’ye göre de (2016) 1960 sonrası dönemde Bakanlığın Türk dış politikasını etkileme gücü ve diğer bakanlıklara göre üstün bir konumu bulunmaktaydı. Sadece Tamkoç tarafından değil, kimi Bakanlık mensupları tarafından da kabul gören bu görüşün geçerliliğini sorgulamak adına bu çalışmada Türk diplomatlarının döneme ilişkin tanıklıklarının mukayeseli bir incelemesi gerçekleştirilecektir.

3. Kuşatılmış Bir Kurum

27 Mayıs'ın ardından Bakanlık'taki değişimlerin temel motiflerinden birinin devrilen yönetimle bir hesaplaşmaya gitmek olduğunu ortaya koyan örneklerden birisi kurumun isminin tekrar “Hariciye Vekaletinden” “Dışışleri Bakanlığına” olarak değiştirilmesidir. Bakanlığın ismi otuz yıldan kısa bir süre içinde ikinci kez değişmekteydi zira 1930'lu yıllarda Dışışleri Bakanlığı ismi getirilmiş, DP yönetimi ise 1950'lerde Dışışleri Bakanlığı adına geri dönmüştü.² (Girgin, 1995, s. 142). Çok sayıda diğer gelişme de 27 Mayıs askeri müdahalesini gerçekleştiren kadroların Dışışleri Bakanlığı'na yönelik olumlu bir bakış açısının olmadığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın bu kısmında 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin Türk Dışışlerinin merkez ve yurt dışı teşkilatı açısından doğurduğu sonuçlar ele alınacaktır.

3.1 Bakanlık Merkez Teşkilatı

27 Mayıs 1960 sabahı, bütün kamu kurumları için geçerli olduğu üzere Dışışleri Bakanlığı binası da askerlerin kuşatması altına alınmıştır. Darbe yönetiminin ilk Dışışleri Bakanı olacak olan, o sırada da yine Bakanlığın genel sekreteri olan Selim Sarper dahi binaya girememiştir. O dönemde genç bir diplomat olan Reha Aytaman (1996, s. 93) askerlere Bakanlık görevlisi olduklarını ve ne pahasına olursa olsun görevlerinin başında olmaları gerektiğini söylemiş olsalar da subayların bütün devlet dairelerinin kapatıldığı konusunda ısrarcı olduğunu aktarmaktadır. Yine o dönemde dış ekonomik ilişkiler dairesinde görev yapan genç bir diplomat olan Mustafa Aşula da (2001, s.7-8) ancak sıkı bir aramadan sonra binaya girebildiğini söylemektedir.

Bütün kamu kurumları kapatılmış olsa da sanki Dışışleri Bakanlığı daha yoğun bir tepkinin muhatabı olmuştur. Türk Dışışleri bürokrasisinde Bakanlık seviyesine kadar yükselmiş bir kariyer memuru olan İlter Türkmen 27 Mayıs ve 12 Eylül dönemlerini kıyasladığında genel olarak çok daha sert uygulamalarıyla bilinen ikinci darbeyi gerçekleştirenlerin Bakanlık bürokrasisine karşı çok daha hoşgörölü davrandığını belirtmektedir. (Özdemir, 2015, s. 136). 27 Mayıs günü Bakanlık binasının manzarası Türkmen'in tahlilini doğrular niteliktedir. Dışışleri Bakanlığı güvenlik bürokrasisinin bir bileşeni değildir. Çalışanları silahlı olmayan bu kurumun o tarihlerde çok sıkı bir şekilde korunmamaktaydı. Diğer bir deyişle, müdahaleye karşı buradan bir silahlı direniş gelmesi mümkün değildir. Buna rağmen Bakanlık binasında – Başbakanlık ile komşu olmasının da etkisiyle – kurşun delikleri bulunmaktaydı (Girgin, 1998, s. 61). Telefon hatları “düşman işgali altındaymışçasına” kesilmiştir (Gürün, 1994, s. 86).

Darbenin olduğu dönemde kendisi de bir yedek subay olan Kemal Girgin (1998, s. 61) bu koşullarda aklına ilk gelenin mecburi askerlik hizmeti öncesinde görevli olduğu NATO dairesinde bulunan ve kendisinin sorumluluğundaki gizli belgelerin başına ne geldiği olduğunu aktarmaktadır. Belirsizlik sadece gizli Bakanlık evrakı için geçerli değildir. Kendi geleceği için endişe eden diplomatlar da bulunmaktaydı. Kimlerin ihraç edileceği ya da kimin yerini kimlerin alabileceği ilk

2 Bu çalışma boyunca anlatımda standardı sağlamak adına “Dışışleri Bakanlığı” ifadesi kullanılacaktır.

günlerde Dışişleri Bakanlığı içerisinde popüler bir tartışma konusudur (Gürün, s. 86). Bu endişe tümüyle de yersiz değildir. Dışişleri bürokrasisi devlet aygıtı içerisinde darbeden en çok etkilenen birimlerden birisi olmuş, çok sayıdaki yüksek ya da orta kıdemli diplomatın unvanı ya da görev yeri değişmiştir. Bazı başkentlerde görevli farklı kıdem düzeylerinden diplomatlar yurt dışında veya merkez teşkilatında herhangi bir görev teklif edilmeksizin Ankara'ya çağrılmış, bir bakıma atalete itilmiştir. 27 Mayıs 1960 günü devrilen siyasilerin yargılandığı Yassıda mahkemelerinden ilham alınarak Bakanlık mensuplarının *Yassıda* adını verdikleri oda, darbe sonrasında çeşitli sebeplerle gözden düşen diplomatların mecburi ikamet yeri olmuştur (Dikerdem, 1989, s. 142). Görevinden alınan ve yeni bir göreve atanmayan Bakanlık mensupları bu odada kimin nereye atanacağına ilişkin sohbetler etmekte, kendileriyle ilgili de beklentilere kapılır ve çoğu zaman hayal kırıklığı yaşamaktadır (Dikerdem, s. 142). Yassıda bütün yönleriyle bir kara mizah örneğidir. Örneğin, bir iddiaya göre çok keskin bir kurumsal hiyerarşinin bulunduğu bilinen Dışişleri Bakanlığında bu durum Yassıda için dahi geçerliydi ve bu odada sadece yüksek kıdemli diplomatlar bulunabilmekteydi. 27 Mayıs sonrasında kariyerleri kesintiye uğrayan düşük kıdemli diplomatlar ise odaya alınmamıştır (Göze, 1990, s. 53).

3.2 Dış Temsilcilikler

Askeri darbenin Bakanlığın yurt dışı teşkilatına da çeşitli etkileri olmuştur. Aslında 27 Mayıs'ın ayak sesleri sadece yurt içinde değil yurt dışında, bilhassa diplomatik temsilciliklerde de hissedilmekteydi. Mayıs 1960'ta Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği'nde görev yapan Erdem Erner (1993, s. 82) anılarında elçilikteki herkesin yakın zamanda bir darbe olacağını bildiğini, Mayıs 1960'ta büyükelçilik binası önünde Türkiye'dekilere benzer bir öğrenci gösterisi olduğu bilgisini vermektedir. Öğrencilerin pankartlarında ne yazdığını not etmekle görevli olduğunu söyleyen Erner (s. 82) Londra askeri ataşesi Sadi Kocaş'ın da darbeyi gerçekleştirecek cuntayla bağlantılı olduğunu ve bir sabah üniformasını giydiğinde darbenin o gün olacağını anladıklarını ifade etmektedir.

Zaman ilerleyip MBK hükümetlerinin uygulamalarının niteliği belirginleşince yurt dışı temsilciliklerinde görev yapan Türk diplomatları kariyerlerinde ilk kez darbe yönetiminin bürokratları olmanın verdiği yükü omuzlarında hissetmişlerdir. Darbenin olduğu dönemde Türkiye'nin Bern büyükelçisi olan Zeki Kunalalp (1981, s. 91), bu ülke kamuoyunun DP iktidarının son günlerinde yaşananlar sebebiyle 27 Mayıs'a olumlu bir bakışının olsa da bilhassa Yassıda yargılamalarıyla birlikte bu tutumun değiştiğini aktarmaktadır. İsviçreli bir kadın, Kıbrıs sorununu başarıyla çözümlediğine inandığı Menderes ve Zorlu'nun idamını engellemesi için Kunalalp'e yalvarmıştır (s. 92). Dönemin Bern Büyükelçisi Kunalalp'e göre de (s. 91) gerçekten dönüm noktası Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamı olmuştur. Aynı tarihlerde Türkiye'nin Londra Büyükelçisi olan Feridun Cemal Erkin de bu üç ismin idamının engellenmesi için İngiliz kamuoyunun ısrarlı taleplerine muhatap olmaktadır (Erner, s. 89). O tarihlerde Londra Büyükelçiliği'nde görevli olan Erdem Erner'e göre (s. 89) Erkin meslek yaşamının en hüzünlü ve zorlu günlerini Yassıda yargılamaları sırasında yaşamıştır. Erkin, başta Zorlu olmak üzere DP

iktidarıyla gergin sayılabilecek ilişkileri bulunan bir diplomat olsa da idamların engellenmesi için büyük bir çaba sarf etmiştir.

Bern’de görev yapan Kunalalp için askeri müdahale sonrası dönemi zor kılan bir gelişme daha olmuştur. MBK üyeleri DP’li siyasetçilerin İsviçre bankalarındaki mal varlığını müsadere etmek isteyince Kunalalp kendisini bu konunun takibinden sorumlu diplomat olarak bulmuştur. İki Türk vatandaşı usule aykırı bir şekilde DP’li siyasetçilerin İsviçre bankalarındaki birikimleri hakkında bilgi toplamak isteyince müşterilerinin mahremiyeti konusunda çok hassas olan İsviçre bankalarının ihbarıyla sınır dışı edilmişlerdir (Kunalalp, s. 93). Bir süre sonra farklı kişiler bu kez resmi unvanlarla fakat aynı konu için Ankara tarafından görevlendirilmiş, İsviçre makamları banka hesap bilgileri istenen DP’lilerin siyasi değil adi suçlular olduğunun kanıtlanmasını talep etmiştir (Kunalalp, s. 93). Bilhassa Yassıda yargılamalarının ise siyasi niteliği belirgindir. Mesele ancak Ankara’da konuyu takip edenlerin bir sonuç alınamayacağına ikna olmasıyla çözümlenmiştir.

Etkisi oldukça sınırlı olsa da Milli Birlik Komitesi içindeki bölünmenin Bakanlık bürokrasisinde bir yansımasını bulması da Dışışleri Bakanlığının yurt dışı teşkilatının yaşadığı istisnai bir deneyimdir. MBK’nin üyeleri arasında yönetimin nasıl sürdürüleceğine ilişkin kökten bir anlaşmazlık çıkınca TBMM’nin Kasım 1960’ta Dışışleri Bakanlığı teşkilat yasasına yaptığı bir ilaveyle Türkiye’nin on dört büyükelçiliğinde müşavirlikler açılmasını kararlaştırılmıştır.³ MBK’den dışlanan on dört üyenin her biri iki yıldan önce dönmek şartıyla bu müşavirliklere atanmıştır (Dışışleri Bakanlığı Kuruluşu, 1960). Türk siyasi hayatına On Dörtler olarak geçecek bu grubun görevlendirildikleri elçiliklerdeki günleri hakkında çok sınırlı bilgi bulunmaktadır. Madrid’de müşavir olarak atanan Numan Esin (2015, s. 213) anılarında kendilerinin Türkiye’deki siyasetle yakından ilgilendikleri ve On Dörtler olarak aralarında koordine oldukları halde ne Ankara’daki Bakanlık merkez teşkilatının ne de Madrid büyükelçiliğinin kendisini takip edip hükümete raporlamadığını ifade etmektedir. Yine de müşavirlerin görevlendirildikleri temsilciliklerle ilişkilerin pürüzsüz olduğunu düşünmemek gerekir. Bilinen az sayıdaki ve tipik örneklerden birisi ise Yeni Delhi Büyükelçiliği’nde Büyükelçi Necdet Kent ile “ihtilalin kudretli albayı” ya da yeni unvanıyla müşavir Alparslan Türkeş arasında yaşananlardır. Yeni İstanbul gazetesinde yayımlanan biyografik bir röportajda “İnönü’nün Türkeşe işkence yaptırdığı” bilgisi yer alınca dönemin Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri Namık Yolga, Büyükelçi Necdet Kent aracılığıyla Türkeşe bunun kendisine ait bir demeç olup olmadığını sormuştur (Divanlıoğlu, 2007, ss. 37-38). Yanıt vermeyen Türkeşe ısrar edilmesi ve Türkeş’in bu ısrardaki küçültücü tavra sinirlenmesi sebebiyle, Büyükelçi ve Müşavir arasında yumruk yumruğa bir kavgaya meydana gelmiştir (Baytok, 2005, s. 63).

3 On dört dış temsilciliğe atanan dört MBK üyesinin isim ve atandığı kent bilgileri sırasıyla şöyledir: Alparslan Türkeş (Yeni Delhi), Orhan Kabibay (Brüksel), Orhan Erkanlı (Mexico City), Münir Köseoğlu (Stokholm), Mustafa Kaplan (Lizbon), Muzaffer Karan (Oslo), Şefik Soyuyüce (Kopenhag), Fazıl Akkoyunlu (Kabil), Rıfat Baykal (Tel Aviv), Dündar Taşer (Rabat), Numan Esin (Madrid), İrfan Solmazer (Lahey), Muzaffer Özdağ (Tokyo) ve Ahmet Er (Trablus).

On dört zoraki müşavirin 27 Mayıs sonrasında Bakanlığın yurt dışı teşkilatıyla ilişkisine dair yukarıda anlatılanlardan çok daha fazla ayrıntı bulunmamaktadır. On dörtler örneğini Bakanlığın kurumsal hafızası açısından ilginç kılan bir son dönem Osmanlı ve erken cumhuriyet pratiğini hatırlatmasıdır. Türkiye'nin siyasal hayatında bir kırılmaya yol açan her yeni dönem kendi sürgünlerini yaratmış ve bu kişilerin bir kısmı ulusal siyasetteki etkilerinin minimize edilmesi amacıyla sembolik ya da kısmen işlevsel diplomatik görevlere atanmıştır. Bu kişiler Bakanlığın resmi çalışanları olarak atanmış olsa da görev yaptıkları temsilciliklerdeki memurların bir görevi de bu yeni meslektaşlarının faaliyetlerinin izlenerek Ankara'ya raporlanması olmuştur (Sert, 2018a, s. 96-97). 27 Mayıs 1960 sonrasında On Dörtler-Bakanlık ilişkisi de bu "geleneğin" yeni bir örneğidir.

4. "Reformlar"

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından Dışişleri Bakanlığı'nın bazı yetkilerinde ve uygulamalarında değişikliğe gidilmiştir. 1950'li yıllar boyunca Türk Dışişlerinde sadece iki Dışişleri Bakanı asaleten görev yapmıştır: Fuad Köprülü ve Fatin Rüştü Zorlu. Biri çok tanınmış bir akademisyen ve siyasetçi, diğeri kıdemli ve yetenekli bir diplomat olan bu iki Bakan döneminde Cumhuriyet dönemi Dışişleri bürokrasisinde Numan Menemencioğlu ile başlayan güçlü figürler geleneği sürdürülmüştür. 27 Mayıs sonrasında gerçekleştirilen değişikliklerin temel motifi de kalıcı yapısal değişikliklerden ziyade Dışişleri Bakanı olacak kişinin kurumda ve dış politika karar alım süreçlerindeki ağırlığının azaltılmasıdır. Örneğin, 1959'da Siyaset Planlama Grubu doğrudan Dışişleri Bakanı Zorlu'ya bağlıyken bu birim 27 Mayıs sonrasında genel sekreter yardımcılıklarından birinin altına alınmıştır (Özcoşkun, 2018, s. 28). Çalışmanın bu kısmında 27 Mayıs sonrasında Türk Dışişlerinin hangi yetkilerinde ve uygulamalarında, ne tür bir anlayışla değişikliğe gidildiği irdelenecektir.

4.1. Yasal Düzenlemeler

1950'li yıllar Türk Dışişleri bürokrasisinin en parlak dönemlerinden birisidir. Türkiye'nin dış siyasetinde yaşanan gelişmeler Dışişleri Bakanlığı için de yeni ufuklar açmış, yeni yükümlülükler getirmiştir (Girgin, 1994, s. 136). Soğuk Savaş konjonktürünün yükselmesi, Kore Savaşı, NATO üyeliği, Kıbrıs sorununun ortaya çıkması ve nihayet uluslararası iktisadi ilişkilerin öneminin artması gibi gelişmeler dış politikanın devlet idaresinin merkezine oturmasına yol açmıştır. Dışişleri Bakanlığı de hem güçlü kadrosu ve bakanları hem de bu gelişmelerin her birindeki yükümlülükleri sebebiyle devlet aygıtı içerisindeki zaten güçlü olan konumunu daha da pekiştirmiştir. 27 Mayıs askeri müdahalesinin Türk Dışişlerinde devrim niteliğinde bir dönüşüme yol açtığı söylenemeyecek olsa da bilhassa darbenin hemen ardından gelen dönemde kritik değişiklikler kuruma dayatılmıştır. Özcan'a göre (2017, s. 226) Dışişleri Bakanlığının devlet mekanizması içerisindeki etkisi görünür şekilde kısıtlanmıştır. Darbe sonrası döneme ilişkin bu iddiayı doğrular nitelikteki birkaç gelişmeyi ele almak yerinde olacaktır.

Darbe günü diğer kabine üyeleriyle birlikte gözaltına alınan Bakan Fatin Rüştü Zorlu, Yassıada yargılamaları sonucunda idam edilen üç siyasetçiden birisidir. Aslında Zorlu DP ile çok gevşek bağları olan bir siyasetçidir. Zorlu'nun detaylı ve başarılı bir biyografisini yazan çalışma arkadaşı, diplomat Semih Günver'e göre (1985, s. 109) Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın kendisinden nefret ettiği bilinmekteydi. Bu durumda darbeyi yapan kadro sadece üç yıl bakanlık görevini yürütmüş olan ve DP Meclis grubu ile çok iyi ilişkileri bulunmayan Zorlu'yu niçin on yıllık DP iktidarının bütün dış politika uygulamalarının sorumlusu olarak görmüştür? Üstelik, darbeyi gerçekleştirenlerin kendileri dış politika ilkelerinde bir değişikliğe gidilmeyeceğini beyan etmiştir. Meslekten bir diplomat olan Zorlu, on yıllık DP iktidarlari boyunca önce seçkin bir diplomat olarak görev yapmıştır. Türkiye'nin NATO nezdinde ilk daimi temsilcisi olarak atanan Zorlu, 1954'te siyasete girdikten sonra ise önce Başbakan Yardımcısı, daha sonra da Dışışleri Bakanı olarak DP dönemi dış politikasının temel aktörü rolünü üstlenmiştir. Bilhassa dış ekonomik ilişkilere yoğunlaşmıştı ve Bakanlık içerisindeki yükselişini de ekonomi ve ticaret konularındaki başarılarına borçludur (Günver, ss. 31-42). 1957'de Dışışleri Bakanı olarak atandığında Türkiye'nin dış dünyayla ticari ilişkilerini yürütecek olan diplomatlardan kurulu bir ekip oluşturmuştur (Günver, s. 105). Dış ekonomik ilişkiler Zorlu'nun Bakanlık döneminin bir anlamda alamet-i farikasıdır. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, darbesini Dışışleri Bakanlığına tam da bu alanda vurmuştur.

Bakanlık dış ekonomik ilişkilerin yürütülmesinden sorumlu birinci aktör iken, darbeden sonra kabul edilen 13 sayılı ve “Milletlerarası İktisadi ve Malî Münasebetlerimizizin Tanzimi Hakkında Geçici Kanun” başlıklı yasal düzenlemenin ikinci maddesiyle bu alandaki yetkileri Maliye Bakanlığına devredilmiştir (Milletlerarası İktisadi ve Mali Münasebetlerimizizin, 1960). Aynı kanunun birinci maddesi de Ekonomik İş birliği Örgütü ile ilişkilerin de yine Maliye Bakanlığına bağlı Hazine Genel Müdürlüğü tarafından yürütüleceğini belirtmekteydi. Bu iki karar, bir yandan Dışışlerinin devlet mekanizması içindeki yetkilerini sınırlandırırken diğer yandan da bir kısım Bakanlık personeli için bir “temizlik” olmasa dahi yerinden edilme anlamını taşımaktaydı. Zira 13 sayılı kanun aynı zamanda Ekonomik İş Birliği Örgütü bünyesinde çalışan Dışışleri personelinin de görevinin sona erdiğini bildirmekteydi. Maliye bürokratları Dışışlerinin bu alana ilişkin elinde bulunan her bir evrakı dahi gelip almıştır (Aşula, s. 9).

Dönemin tanıklıkları da bu tahlili doğrular niteliktedir. O dönemde Bakanlığın ekonomik ilişkilere sorumlu diplomatlarından birisi olan Kamuran Gürün (1994, s. 116) 27 Mayıs sonrasında Milli Eğitim ve Devlet Bakanlığının yanı sıra Başbakan Yardımcılığı görevini de üstlenmiş olan Turhan Feyzioğlu'nun da 13 numaralı kanunun Dışışlerine karşı dışlayıcı bir tavır takındığını kendisine itiraf ettiğini belirtir. Feyzioğlu bu tahlili en iyi yapabilecek kişi olarak görülmelidir. Darbenin hemen ardından Başbakan Yardımcısı olarak Dışışleri ve Maliye Bakanlıkları arasındaki uzlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak amacıyla bir Dış Ekonomik İlişkiler Komitesi kurulmuştur. Komite, Dışışleri, Maliye ve Ticaret bakanlıklarının yanı sıra Merkez Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı'ndan (DPT) gelen temsilcilerden oluşmaktadır (Yayla, 2014, s. 49). Darbenin ardından Türkiye'de planlı ekonominin yönetimi için kurulan Devlet Planlama Teşkilatı daha önce 1958'de Dışışleri Bakanlığı içerisinde kurulmuş olan

Yatırım Programı Komitesi'nin bir devamı niteliğindedir. Şimdi ise daha önce bir parçası olduğu Dışişleri Bakanlığı'nın bu alandaki yetkisine meydan okumakta, hatta bu başlıkta bir komitenin gerekliliğini sorgulamaktaydı (Kansu, 2004, s. 174). Feyzioğlu, işte bu Komite'nin başındaki kişi olarak bürokrasinin dış ekonomik ilişkilerle ilgili diğer birimlerinin Dışişleri Bakanlığı'na karşı tepkili tavrını ilk elden gözlemleyebilmekteydi.

1960'ların sonunda diğer ülkelerin dışişleri bakanlıklarında tecrübe edilen durumun erken bir Türk Dışişleri bürokrasisinde yaşanmıştır. O tarihlerde dışişleri bakanlıkları dış politika alanındaki yetkileri konusunda "diğer bakanlıkların meydan okumalarına maruz kalmış" ve devlet bakanlıkları ya da ajansları bilhassa dış ekonomik ilişkiler ve dış yardım konularındaki yetkileri ele geçirmiştir (Neumann, 2008, s. 23). Türkiye örneğinde de Dışişlerinin bu alandaki yetkilerinden başta Maliye Bakanlığı olmak üzere diğer kurumlar şikayetçiydi ve bakanlıklar arasındaki pek çok anlaşmazlık Başbakanlık ofisi düzeyinde çözüme kavuşturulmaktaydı (Türkcan, 2010, s. 117-118). Dışişlerinin zaten diğer kurumlar arasında var olan "eşitler arasında birinci" konumu Fatin Rüştü Zorlu'nun şahsında cisimleşen dış ekonomik alanındaki yetkiyle birleştiğinde bürokrasinin diğer unsurlarının tepkisini çekmiştir. O dönemde bir Maliye bürokratu olan Kemal Kurdaş, Türkiye'de Dışişleri Bakanlığının ekonomi politikalarına müdahalesinin ve bu konuda Fatin Rüştü Zorlu'nun oynadığı rolün Menderes döneminin sakıncaları arasında sıralamıştır (Özcan, 2017, s. 103). Bu yönden bakıldığında, 27 Mayıs sonrasında olup bitenler darbe öncesinde var olan Dışişleri-Maliye geriliminin bir uzantısı olarak da görülebilirdi. Bir Maliye bürokratu olan Ayhan Çilingiroğlu (2010, s. 117-118) bu gerilimin sebebinin yanı sıra iki kurumun sorumluluk alanlarına yansımalarını ayrıntılı biçimde aktarmaktadır:

"Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtip Muavini Hasan Esat Işık, doğrudan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'dan emir alarak dış ekonomik ilişkileri idare ediyordu. Ancak Dışişleri Bakanlığı kadrosunda memur sayısı azdı, sektör uzmanları ise hemen hemen hiç yoktu; başka bakanlıkların ve kurumların memurları çalıştırılarak bu işlerle uğraşılmaktaydı. Maliye Bakanlığı ise yurt içindeki mali politikaların oluşturulması ve uygulanmasında etkin birimdi; Dışişleri Bakanlığı ile devamlı çekişme halinde idi. Çekişmenin esası yurt dışındaki görevlerde Dışişleri memurlarının daha yüksek ücret almaları, maliye memurlarının bu imkândan yararlanamamaları idi. Bu çekişmeler bazen Maliye Bakanlığı'nın Dışişleri Bakanlığı'na gerekli bilgileri aktarmaması ve/veya iş birliği yapmaması şeklinde ortaya çıkıyordu. Dışişleri Bakanlığında ve Maliye Bakanlığında çalışan üst düzey memurlar genellikle Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden sınıf veya devre arkadaşları idi. Okul yıllarına dayanan rekabet ve çekişmeler, haliyle, meslek hayatlarında da devam ediyordu."

Dışişleri Bakanlığının 27 Mayıs sonrası devlet aygıtı içerisindeki konumunu belirgin biçimde zayıflatan 13 sayılı kanun sadece askeri bürokrasinin değil sivil bürokrasinin de 27 Mayıs öncesi duruma tepkisini yansıtmakta, bir bakıma bürokrasinin diğer unsurları Dışişlerine ve onun etkili bakanından rövanşı askerlerin gücü üzerinden almaktaydı. Yüzlerce Bakanlık mensubu görevinden geri dönülemeyecek biçimde alınmıştır. Öte yandan, bir önceki dönemde en kritik görevlere getirilmiş kimi diplomatlar mesleki gerekçelerle çok da açıklanamayacak şekilde kızağa çekilmiştir.

4.2. “Zorlu Etkisinin” Yok Edilmesi

27 Mayıs 1960 askeri darbesini gerçekleştirenler için Dışışleri Bakanlığı önemli ölçüde son üç yıldır Bakanlık görevini yürüten, öte yandan bütün DP iktidarları boyunca Dışışleri bürokrasisi üzerinde hep etkili olan Fatin Rüştü Zorlu ile özdeşleşmiştir. Bu durumun o dönem için çok yakın geçmişten gelen kimi gerekçeleri bulunuyordu. Aytaman’a göre (1996, s. 90-91) cunta mensuplarının Zorlu’ya karşı tepkisi aslında darbe öncesindeki dönemde onun subaylara karşı tekrar eder şekildeki saldırgan davranışlarının bir sonucudur. Aytaman’ı doğrular şekilde, o dönemde başkatip olarak görev yapan İlter Türkmen de başta Zorlu olmak üzere DP’li siyasetçilerin 1955-1958 arasında Genelkurmay Başkanı olan İsmail Hakkı Tunaboylu’ya çok sert muamelede bulunduğuna tanık olduğunu aktarmaktadır (Komisyon: Darbe (12 Eylül), TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 2012). Yine o dönemde genç bir diplomat olan Erdil Akay’a göre de (2007, s. 22) askerler Zorlu’nun onlara karşı olan tavrının intikamını almaktaydı. MBK üyelerinin Bakanlığa olan tepkisi büyük oranda Zorlu’nun şahsında cisimleşmiştir. Zorlu, Başbakan Adnan Menderes ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan’la birlikte idam edilen üç Yassıda mahkumundan birisi olmuştur. Bu karar, Özcan’ın başarılı tahliliyle ifade edecek olursak Dışışleri Bakanlığının Zorlu’nun kişiliği üzerinden cezalandırılması anlamına gelmekteydi (Özcan, s. 236).

Zorlu’nun Bakanlık üzerindeki etkisinin yok edilmesi idam edilmesi ya da görevinden alınmasından farklı adımları da gerektirmekteydi. Durumun her şeyden önce kişisel ya da kişiselleştirilmiş bir yönü bulunmaktaydı. Zorlu’nun Bakanlığı döneminde çok etkin bir görevde yer almadığı halde kardeşi Rıfık Zorlu dahi darbe sonrasında Merkez’e çağrılmış ve uzun bir süre Yassıoda’da atıl bir memur olarak bulunmuştur (Akis, 10 Aralık 1966, s. 28-29). Diğer yandan, Zorlu Dışışleri Bakanlığındaki pek çok kalıbı da cesurca kıran bir bakandır. Bakanlık’taki genel müdürler ve diğer yüksek düzeyli diplomatların büyük çoğunluğu Zorlu tarafından atanmış, üstelik atandığı görev için oldukça genç sayılabilecek isimlerdir (Akay, s. 22). Genel müdür unvanıyla atanacak kişilerin daha önce büyükelçi olarak görev yapması Türk Dışışleri bürokrasisinde yerleşik bir gelenek olsa da Zorlu’nun “ekibine” mensup genel müdürlerin hiçbirisi daha önce büyükelçilik yapmamıştır (Akay, s. 22).

Darbeyi gerçekleştiren askerlerin Zorlu’ya ve onun bakanlığına olan tepkisi bir yandan da bürokrasinin diğer birimlerinin Dışışleri Bakanlığına yönelik eleştirilerinden de beslenmekteydi. Bilhassa Maliye ve Dışışleri bürokrasileri arasındaki anlaşmazlık darbe sonrasında Dışışleri’nin dış ekonomik ilişkiler alanındaki yetkilerinin budanmasının temel faktörü olmuştur (İskit, 2016). Zira Zorlu’nun üç yıl süren bakanlığı döneminde Dışışleri Bakanlığı Türkiye’nin dış, hatta iç ekonomik politikalarının oluşturulmasında çok belirleyici bir aktör haline gelmiştir (İskit, 2012, s. 357). Darbenin ardından da görevinden alınacak ilk kişiler Zorlu’nun bu konularda yetkilendirdiği diplomatlardır. Hasan Esat Işık, Oğuz Gökmen ve Semih Günver gibi dış ekonomik ilişkiler dairelerinde genç yaşta yönetici olmuş ve Zorlu’yla yakınlığı bilinen diplomatlar Yassıoda’nın müdavimleri arasında yerini almıştır (Gürün, s. 86).

Yine de 27 Mayıs yönetiminin Dışişleri bürokrasisiyle köprüleri tümüyle attığını düşünmemek gerekir. Dışişleri Bakanlığı bürokrasi, içerisinde çok iyi yetişmiş memurlarıyla bilinen bir kurumdu. Bu sebepten dolayı da devlet yönetimine yabancı olan subaylar tarafından kategorik olarak gözden çıkarılabilecek bir meslek grubu değildi. Dokuz yıllık bir diplomat iken 1958'den itibaren Adnan Menderes'in özel kalem müdürü olarak görev yapan Ercüment Yavuzalp dahi darbe günü gözaltına alınmış ancak bir gün sonra serbest bırakılmıştır. Üstelik Bakanlık'ta görevlendirildikten sonra da bir daire başkanlığı görevine getirilmiştir (Yavuzalp, 1996, s. 88). Özellikle askerlerle darbe öncesi ya da darbe sonrasında iyi ilişkiler kurmuş olan diplomatlar Dışişleri Bakanlığı içerisinde hatırı sayılır konumlara erişebilmekteydi. İskit'e göre (İskit, 2016) "darbe tarafından desteklenenler kurum içerisinde terfi almaktaydı." Dikerdem'e göre (1989, s. 174) de Haluk Bayülken'in 1960'lı yıllardaki yükselişi askerlerle kurduğu yakın ilişkiden kaynaklanmaktaydı. İlter Türkmen ise Coşkun Kırca'nın darbe sonrasında Bakanlık içerisindeki etkisinin askerler ile yakın ilişkisinden kaynaklandığını ifade etmektedir (Özdemir, s. 207). Kırca, Fatin Rüştü Zorlu ile yaşadığı anlaşmazlık sebebiyle Bakanlık'tan istifa etmiş, politikaya atılmış bir diplomattır. Bu açıdan bakıldığında Kırca'nın 27 Mayıs sonrasında subaylarla tesis ettiği ilişki kişisel deneyiminin bir sonucu olarak da görülebilir.

Kimi diplomatlar devletin diğer kademelerinde de önemli görevler edinebilmiştir. Deneyimli bir diplomat olan Mehmet Baydur, 27 Mayıs'ın ikinci Ticaret Bakanı olarak atanmıştır. Baydur, Türkiye'nin Washington Büyükelçiliğinde görev yaparken başta Alparslan Türkeş olmak üzere askeri yetkililerle yakın ilişkiler geliştirmiş bir diplomattır (Aytaman, s. 96). Bir cumartesi günü Cemal Gürsel tarafından çağrılmış, MBK'nin lideri Cemal Gürsel Baydur'a "Ortak Pazar hakkında bilgi sahibi olup olmadığını sormuş" ve Baydur da "Biraz Paşam" yanıtını verince bakan olarak atanmıştır. (Aşula, s. 8).

5. Bireysel Etkiler

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından Türk Dışişlerinde meydana gelen değişimler üzerinde iyi düşünülmüş bir programdan ziyade bir tepkinin ürünüdür. Darbeyi yapan kadroların Dışişleri bürokrasisine tepkisi kurumsal olmaktan ziyade bireyseldir. Bu sebepten dolayı etkisi de yapısal değil konjonktürel olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak da alınan bir karar ya da gerçekleştirilen bir değişiklik bütün bir kurumu eşit oranda etkilememiştir. Her bir diplomatın 27 Mayıs hikâyesi kendi özelliklerinin etkisinde yazılmaktaydı.

5.1. Etkilenenler

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin icraatları temel olarak darbeyi gerçekleştirenlerin DP iktidarını nasıl tanımladığı üzerinden şekillenmiştir. MBK üyeleri ve darbeyi destekleyen sivil kesimlere göre on yıllık DP iktidarı – son yıllarında dayanılmaz boyutlara varmak üzere – özgürlüklerin tümüyle karşısında konumlanmıştır. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini gerçekleştirenlerin ve onlarla iş birliği içerisinde olan sivil kesimlerin de önceliği – başta anayasa olmak üzere – ülkenin

hürriyete yeniden kavuşturulmasıdır. Benzer bir durum Dışışleri bürokrasisi için de geçerlidir. DP iktidarında ve özellikle bu yönetimin son dönemlerinde Dışışleri Bakanlığı ne ile tanınıyorsa ya da o dönemde kimlerin kazanımlar elde ettiği düşünülüyorsa bu kez tam tersi eğilimler güç kazanmaktaydı. Diğer bir ifadeyle, 27 Mayıs askeri müdahalesinin Dışışleri bürokrasisine bakışını belirli ilkelere dayalı yapısal dönüşüm hedefleri değil devrilen iktidara yönelik tepkilerin Dışışleri Bakanlığındaki izdüşümleri belirlemektedir.

DP iktidarlari döneminde de Dışışleri Bakanlığı tümüyle siyasi etkilerden bağımsız bir yer değildir. Fatin Rüştü Zorlu'nun üvey oğlu Bakanlık için yeterli görülmediği halde – başvuran diğer adayların da alındığı bir sınav sonucunda – memuriyete kabul edildiği bilinmekteydi (Dikerdem, s. 146). Başbakan Adnan Menderes'in diplomat olan oğlu Yüksel Menderes'in de Bakanlığa kabul edilebilmesi için olağan koşullarda Temmuz ayında yapılan alım sınavı yılın daha erken bir döneminde yapılmış, Yüksel Menderes de sınavı çok az sırada kişiyle birlikte başvurup Bakanlığa ilk sırada kabul edilmiştir (Afra, 1995, s. 113). 27 Mayıs'tan sonra daha çok gündeme gelen ise Yüksel Menderes'in başkâtiplik sınavında meydana geldiği iddia edilen usulsüzlüklerdir. O dönemde genç bir diplomat olan Haluk Afra hukuk fakültesinden beri tanıdığı, iki sınıf üstü Yüksel Menderes'e idarecilerin Bakanlık'ta çok hoşgörülü davrandığını ve başkâtiplik unvanını çok tartışmalı bir sınavın sonucunda edinmesinde Zorlu'nun büyük bir rolü olduğunu belirtmektedir (Afra, s. 115).

Aslında darbenin hemen ardından Yüksel Menderes'e yönelik ciddi bir tedbir söz konusu değildir. Darbeden otuz yedi gün sonra, görev yeri olan Cenevre'den alınarak 4 Temmuz 1960'ta Belgrad Büyükelçiliğine başkâtip olarak atanmıştır (Dışışleri Bakanlığından, 1960). Bir süre sonra – muhtemelen darbe sonrasında etkin çalışan ihbar mekanizması sayesinde – Menderes'in başkâtip unvanını edinme sürecinde usulsüzlükler tespit edilmiştir. Konu basına da yansımıştır (Yüksel Menderes'in Başkâtipliğe Terfii, Milliyet, 9 Eylül 1960). Darbenin ardından her bir bakanlık içerisinde – belki de 27 Mayıs öncesine bir göndermeyle – DP iktidarına yakın memurların tespit edilmesi amacıyla birer “tahkikat komisyonu” kurulmuştur (İnan, 2010, s. 65). Yüksel Menderes olayı için de bir tahkikat komisyonu oluşturulmuştur. Mart 1961'de Merkez'e çağrılarak Yassıoda Mahkemelerinde tanık olmaya zorlansa da burada sorulan bütün sorulara “Bilmiyorum” yanıtını vermiştir (Yüksel Menderes “Duruşmalar Adil Geçiyor” Dedi, Milliyet, 9 Nisan 1961). Bakanlık içerisindeki soruşturmasının sonucunda ise herhangi bir cezai müeyyide uygulanmamıştır. Bir iddiaya göre görünmez bazı eller daha önceden sınav kâğıtlarını yakmıştır (Afra, s. 115). Söz konusu sınavı gerçekleştiren diplomatlar olan Efdal Deringil ve Zeki Kuneralp de soruşturulmuştur. Bu diplomatlar usulsüzlük yaptıkları gerekçesiyle suçlu bulunsa da bir genel af sebebiyle takibata uğramamıştır (Kuneralp, s. 92). Menderes için ise daha ziyade bir sosyal cezalandırma uygulamasına gidilmiştir. Menderes'e Bakanlık içerisinde yoğun iş yüküne rağmen genelde itibarsız görülen konsolosluklar dairesinde küçük bir rol verilmiştir. Afra'ya göre (1999, s. 114-115) 27 Mayıs öncesinde çok iyi davranılan Menderes'ten artık herkes “bir vebalidan kaçar gibi” uzak durmaktadır.

DP iktidarının önde gelen isimlerinin ailesine mensup olmanın ötesinde unsurlar da kimi Bakanlık idarecilerinin darbeyi gerçekleştiren kadro ve darbe sonrasında kurulan hükümetlerin hedefi haline gelmesine sebep olmaktadır. Zorlu'nun–yukarıda ayrıntılı bir şekilde bahsettiğimiz – dış ekonomik ilişkiler kapsamındaki çalışmalarını yürüten yönetici kadro bu hedeflerden belki de en bilinenidir. Oğuz Gökmen, Hasan Esat Işık ve Semih Günver gibi Bakanlık içerisindeki ekonomi konulu dairelerin başında bulunan diplomatlar, darbenin ardından gerçekleştirilen kabine toplantılarında dahi tartışılır hale gelmiştir. Darbenin ardından kurulan ilk hükümette Adalet Bakanı olarak görev yapan Abdullah Gözübüyük'e göre Bakanlık içerisinde anahtar konumları elinde tutmuş bu üç isim hakkında kimse böyle bir şey söylemeye cesaret edememektedir (Koçak, 2010, s. 400; Gökmen, 2006, s. 314-315). Zira bu kişiler Bakanlık mensuplarını o kadar korkutmuştur ki onlar hakkında ihbarların ortaya çıkması ancak medyaya bu kişilerin hapse atılacağına yönelik bir haber sızdırılmasıyla mümkün olabilirdi (Gökmen, s. 315). Gözübüyük için bu kişiler birer bürokrat değil de Zorlu ile çalıştıkları için devrilen siyasi iktidarın bir akıma iş birlikçileridir. Bundan dolayı, kendisi de bir diplomat olan Selim Sarper'in katılmadığı bir kabine toplantısında bu üç kişiyi tutuklatmayı fikrini dahi ortaya atmıştır (Dikerdem, s. 147; Koçak, s. 400). Bakan Gözübüyük'e göre Zorlu'ya yakın bürokratlar Dışişleri içerisinde öyle bir örgüt oluşturmuştu ki kimse bu kişiler hakkında tek kelime edememekteydi (Koçak, s. 300). Gözübüyük'ü dinleyen MBK ve hükümet lideri Cemal Gürsel, Günver, Işık ve Gökmen'in Bakanlık'tan derhal uzaklaştırılması talimatını vermiştir (Koçak, s. 400)

Günver, Işık ve Gökmen gibi diplomatlara karşı olan tavır temelde Dışişleri Bakanlığı'nın dış ekonomik ilişkiler alanındaki yetkilerinin – ve bir bakıma yetkinliğinin – budanması anlayışının bir uzantısıdır. Bu isimlerden Oğuz Gökmen'e göre (2006, s. 315) tarihin her döneminde bir ihtilal nevrozu olarak bu tür yalan, iftira ve ihbarlar devreye girmiştir ve 27 Mayıs sonrasındaki dönemin de bir istisna oluşturmasını beklemek mümkün değildir. Ankaradaki büyükelçiliklere Zorlu'ya yakın olduğu düşünülen Bakanlık mensuplarının diplomatik resepsiyonlara davet edilmemesi telkin edilmekteydi. Gökmen, Günver ve Işık yapılan tahkikatların sonucunda bütün suçlamalardan aklanınca bir yeni görevlere atanmıştır (Girgin, 2007, s. 140). Hasan Esat Işık Brüksel'e, Oğuz Gökmen ise Buenos Aires'e büyükelçi, Semih Günver de Moskova'ya Fahri Korutürk'ün uhdesinde çalışmak üzere müsteşar yardımcısı olarak atanmıştır. Kronolojik olarak bu atamalardan sonuncusunda, Günver aslında bir rütbe tenziline muhatap olmaktadır (Gökmen, s. 318). Zira, 27 Mayıs öncesinde terfi ettiğinden daha alt bir unvanla Moskova'ya atanmıştır. Bakanlık'ta yakın olarak çalıştığı meslektaşları bu atamayı reddetmesi konusunda ısrarcı olsa da Günver “daha fazla dayanamayacağını” söyleyerek bu görevi kabul etmiştir (Gökmen, s. 318). Yine de bütün bu atamalar birer örtülü sürgün değildir. 1962 yılı itibarıyla, bilhassa bakan olarak Selim Sarper'in yerini başka bir meslekten diplomat olan Feridun Cemal Erkin'in almasıyla darbenin ilk günlerinin atmosferi sönümlenmiştir. Günver'e kısa bir süre sonra büyükelçi olarak atanacağını sözü verilmiştir. Aynı şekilde Gökmen'e de bir sonraki yurt dışı görevinin Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdinde daimi temsilcilik olacağı vaat edilmiştir. Bu iki vaat de gerçekleşmiştir. Albay Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962'deki başarısız darbe girişiminin ardından – bu darbeyle irtibatlı olduğu gerekçesiyle – Bakan Sarper'in görevinden alınıp yerine Erkin'in atanması Bakanlığın

27 Mayıs rüzgarını atlatma sürecine büyük oranda yardımcı olmuştur. Darbe, bu üç diplomatın kariyerinde iki yıllık bir belirsizlik ve bir duraksamaya sebep olsa da tümüyle bir “temizlik” ile sonuçlanmamıştır.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle birlikte, devrilen Bakan Zorlu’nun sadece Bakanlık için öngördüğü yetkiler ya da en yakın çalışma ekibi değil, kurumun gündelik işleyişine ilişkin sayılabilecek kimi politikaları da değişikliğe uğramıştır. Her şeyden önce Zorlu, Bakanlık içerisinde bir gençleştirme sürecini zorunlu görmekteydi. Onun döneminde Melih Esenbel, Turgut Menemencioglu, Zeki Kuneralp, Taha Carım, Orhan Eralp gibi – ileride Türkiye’nin önde gelen merkezlerinde büyükelçi olarak görev yapacak – bir genç diplomatlar kuşağı önemli sorumluluklarda başarıyla sınanmıştır (Olgaçay, 1990, s. 159). Bu anlayışın bir uzantısı olarak, Zorlu’nun bakanlığı döneminde genç diplomatların ilk yurt dışı görevlerinde Londra, Paris, New York veya Bonn gibi önde gelen merkezlere atanmasıyla dil becerilerini ve mesleki birikimlerini güçlendirmeleri amaçlanmaktaydı. Zorlu, – dünya siyasetindeki gelişmelerin ve Türkiye’nin dış politikada kendisini konumlandığı yerin de etkisiyle – Bakanlığın *lingua francasının* artık İngilizce olması gerektiğine de hükmeden ilk kişiydi. Genç diplomatların önde gelen İngilizce konuşan kentlere atanarak bir yüksek lisans derecesi elde etmesini ve İngilizcesini geliştirmesini istemektedir (Günver, 1985, s. 134).

Müdahalenin ardından bu uygulamalara son verilmiştir. Aksine, diplomatların kariyerlerinin bir bölümünde – tercihen ilk yurt dışı atamalarında – mahrumiyet yerlerine gönderilmesi kararlaştırılmıştır (Baytok, s. 39). Yurt dışına dil öğrenmek ya da yüksek lisans yapmak için gönderilen diplomatlar Zorlu tarafından kollandıkları iddiasıyla “prens diplomat” ya da “öğrenci prensler” olarak anılmaktaydı (Günver, s. 134). O dönemde genç bir diplomat olan Taner Baytok (2005, s. 39), ilk yurtdışı atamasında 27 Mayıs sonrasında yayımlanan ilk kararnamede yer almasından dolayı merkezi bir göreve atanmadığını; buna rağmen aynı kararnamenin pek çok kariyer memurunu çeşitli sebeplerle vaktinden önce merkeze çağırması sebebiyle de diplomatik temsilciliklerimizde boş kalan çok sayıda pozisyon oluştuğunu aktarmaktadır. Darbe yönetiminin devirdiği iktidara ve onun temsilcilerine yönelik konjonktürel tepkisi, kimi durumlarda Dışişleri bürokrasisinin faaliyet becerisini zedelemekteydi. 27 Mayıs 1960 günü bir Orta Doğu ülkesindeki görevinin on altıncı ayında bulunan ve DP iktidarına yakınlığı “tespit edilmiş” bir diplomat herhangi bir gerekçe gösterilmeksizin Ankara’ya çağrıldığını, görev değişikliğinin sebebini sorduğu dönemin Bakanlık Genel Sekreteri Namık Yolga’nın tek yanıtının ise “İslam iyi bir şeydir” olduğunu belirtmektedir (Göze, s. 53). Yolga, burada muhtemelen söz konusu diplomatın muhafazakâr kimliğine bir göndermede bulunmaktaydı. Ağustos 1960’tan itibaren tam olarak üç sene Bakanlığın ikinci adamı olarak görev yapacak olan Yolga, bilhassa darbe sonrası ilk dönemde MBK yönetiminin yaklaşımının kuruma yansıtılmasında kilit bir rol oynamıştır.

27 Mayıs’ın hemen ardından gelen dönemde, Bakan Zorlu’nun ekibinde olmak ya da DP iktidarıyla yakınlık iddiası görevden alınmak yeterli gerekçeler olmuştur. Bir diplomat, DP ile yakın olduğu “ithamını” reddetse dahi iddianın varlığı ile yurt dışı görevinden Ankara’ya çağrılabilmiştir. Bazı diplomatlar için ise yukarıda sözü edilen türden gerekçelere dahi ihtiyaç duyulmamıştır. Örneğin

Kamran İnan, Kürt kökeni sebebiyle 27 Mayıs'ın sonuçlarından etkilenmiştir. İnan, darbenin ardından yayımlanan kararnameyle Ankara'ya ilk çağrılan diplomatlar arasındadır. Kendi iddiasına göre, merkeze alınması kararlaştırılan ilk kişidir (İnan, 2010, s. 63). Aslında İnan'ın sadece etnik kökeni sebebiyle merkeze alındığını düşünmemek için sebepler mevcuttur. Yassıada mahkûmları arasında da yer alacak olan Selahattin İnan'ın oğluydu ve devrik Başbakan Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes ile olan arkadaşlığı da Bakanlık içerisinde bilinmekteydi (İnan, s. 64). Bununla birlikte, etnik kökenin bir faktör olduğuna ikna olmak için de gerekçeler mevcuttur. Darbenin ardından Bakanlık içinde kurulan tahkikat komisyonuna gelen ihbarlardan birinde İnan için "Doğulu kökenleri Bakanlık'tan kovulması için yeterli değil mi?" yazmaktaydı (İnan, s. 65). MBK'nin lideri Cemal Gürsel dahi babası Selahattin İnan hakkındaki görüşleri sorulduğunda "Ben kendisini tanırım, zararsız bir insandır. Asıl tehlikeli olan oğlu Kamran'dır. Bir defa neden bu kadar okumuş? O'nun kafasında bölge liderliği var." yanıtını vermiştir (İnan, s. 65). Darbenin ardından "telefonlarının sessizleştiğini" söyleyen İnan'ın da Gökmen, Günver ve Işık gibi yeni bir göreve atanması iki yılı bulmuş, bu iki yılın sonunda ise dört yıl boyunca görev yapacağı Roma'ya atanmıştır (İnan, s. 65).

Cumhuriyet tarihinin ideolojisini açıklayan ilk sosyalist diplomatı Mahmut Dikerdem 27 Mayıs sonrasında yaşananların en ilginç örneğini temsil etmekteydi. Sadece siyasi görüşleri değil, Kürt kökenli olması da darbenin ardından yaşananlardan derin bir şekilde etkilenmesine belirli ölçüde sebep olmuştur. Zira Bakanlık içerisinde bir arkadaşı Dikerdem'e görevinden geri çağrılmasının bir sebebinin de babasının Palu doğumlu olması olduğunu söylemiştir (Dikerdem, s. 147). Dikerdem, 27 Mayıs darbesinin ardından bir ay sonra büyükelçi olarak görev yaptığı Tahran'dan merkeze çağrılmış ve – kendisinin kıdeminde başka hiçbir diplomat için tanık olunmayacak şekilde – dört buçuk yıl boyunca yeni bir göreve atanmamıştır (Sert, 2018b, s. 84).

Diğer meslektaşları gibi darbenin ardından Bakanlık içerisindeki ihbar furyasından şikayetçi olan Dikerdem (1989, s. 139) anılarında kurumun o günkü durumunu "kaptanı tarafından terk edilmiş bir gemiye" benzetmektedir (Dikerdem, s. 139). Dikerdem, darbe sonrasında görevinden alınan diğer diplomatlar gibi Zorlu'nun ekibinin bir parçası değildir. Bununla birlikte, anti-komünizmi siyasi kimliğinin neredeyse merkezine oturtan DP döneminde kariyerinin en parlak günlerini yaşamış, en genç yaşta büyükelçi olarak atanan diplomatlardan birisi olmuştur (Dikerdem, s. 120). Siyasi görüşleri sebebiyle darbeden önce de o dönemin ulusal istihbarat örgütü olan Milli Emniyet (MAH) tarafından takip edilen Dikerdem'in kariyeri yine de Menderes'in "hiç kimsenin seçilmiş bir iktidara müdahale edemeyeceğine" yönelik ilkesi sebebiyle kesintiye uğramamıştır (Güler, 2013, s. 563). Aksine, kendisini sol siyasetin içerisinde tanımlayan kesimler tarafından destek gören bir darbe yönetimi Dikerdem'in meslek yaşamında ciddi bir duraksamaya yol açmıştır.

Darbenin olduğu gün Türkiye'nin Tahran Büyükelçisi olarak görev yapan Dikerdem, ilk sürprizi merkeze çağrıldıktan sonra yeni Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile yaşamıştır. Sarper ona yapabileceği en iyi şeyin İstanbul'a dönmek olduğunu, mevcut koşullarda Çemişgezek'e kaymakam olarak dahi atanamayacağını söylemiştir (Dikerdem, s. 141). Görevinden el çektirilmiş diğer diplomatların aksine Dikerdem için açılmış özel bir soruşturma yoktur

ancak onun cezalandırılması diğerlerinininkinden daha zorlu ve uzun süreli olmuştur. Kahire Büyükelçiliği'nde müsteşarlık yaptığı dönemden arkadaşı olan MBK üyesi Sıtkı Ulay ona Tahran'dan geri çağrılmasını engellemeye çalıştığını ancak Bakan Sarper'in “O'nun [Dikerdem] hakkında kalın bir dosya var” diyerek bu girişimini reddettiğini söylemiştir (Dikerdem, s. 146). Bu kalın dosyayı MBK üyelerine dönemin Milli Emniyet Müsteşarı Ziya Selışık sunmuş, ayrıca Dikerdem'le ortak dostu İrfan Karasar'a “o yalnızca aşırı solcu değil, aynı zamanda Kürt asıllıdır” demiştir. (Dikerdem, s. 146). Elindeki bütün bilgiler Dikerdem'e sadece siyasete bakışının değil etnik kökeninin de ülkeyi yönetenler için sorun teşkil ettiğini göstermekteydi.

Yukarıda hikayelerinden bahsedilen Gökmen, Günver ve Işık gibi kendisinden yaşça genç ama darbe sonrasında benzer bir kaderi paylaşan diplomatlar gibi, Dikerdem de 1962 yılı itibarıyla artık yeni bir göreve atanmayı beklemekteydi. Oysaki bu bekleyişinin sona ermesi için ilave olarak iki buçuk yıl daha beklemesi gerekmiştir. Zira, bu üç diplomatın atanmasının verdiği cesaretle Genel Sekreter Namık Yolga ile görüşmüş, “Yeni bir göreve atanmayan tek diplomat niçin benim?” sorusuna “Türkiye henüz komünist olmadı. Ancak memlekete komünist bir rejim geldiğinde atanabilirsiniz” şeklinde bir yanıt almıştır. (Dikerdem, s. 164). Dikerdem'e göre (1989, s. 164) kendisinin bir göreve atanamayışının sebebi Bakanlık içi kişiler ya da faktörlerden ziyade Milli Emniyet Müsteşarı Ziya Selışık ve “Türkiye'nin McCarthyliğine soyunduğunu” iddia ettiği Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu'dur.

1963'e geldiğinde darbenin ardından görevinden geri çağrılanlar arasında yeni bir göreve atanmayan tek diplomat Mahmut Dikerdem'dir. Yakın arkadaşları dahi “maalesef solcu” olduğu için atanamadığını söylemiştir (Dikerdem, s. 159). Talihini değiştirecek gelişme ise Başbakan İsmet İnönü'nün duruma müdahale etmesi olmuştur. Zira Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin dahi Dikerdem'i İsmet Paşadan başkasını kurtaramayacağını söylemekteydi (Dikerdem, s. 159). Dikerdem için İnönü'ye ilk elden ulaşmak kolay olmasa da 1964 yılının ortalarına doğru çabaları sonuç vermiş ve Bağlantısızlar hareketinin önemli merkezlerinden biri olan Gana'nın başkenti Akra'ya büyükelçi olarak atanmıştır. (3732 Büyükelçi Atama Kararnamesi, 1964). Akra, Bakanlığın tayin bareminde en alt düzeydeki başkentlerden biri olduğu halde bu atama dahi kabine içinden bir direnç görmüş, İnönü'nün atama kararnamesine – teamüllere aykırı bir şekilde – bakanlarından önce imza atıp onları da mecbur bırakmasıyla sorun çözülmüştür.

5.2. Etkileyenler

Bir birey olarak DP iktidarının son Dışişleri Bakanına olan tepki yine büyük oranda bireylerin belirli bir dönem için cezalandırılması sonucunu doğurmuştur. Bazı bireyler darbenin iki yüzünü de tecrübe etmiştir. Örneğin, Yüksel Menderes'in başkatiplik sınavında usulsüzlük yaptığı için 27 Mayıs sonrasında suçlu bulunan Zeki Kunalalp, aynı zamanda darbeden sadece üç gün sonra Bakanlık genel sekreteri olarak atanmıştır.⁴

4 Kunalalp bu görevinde 30 Ağustos 1960 gününe kadar kalacak, 1966'da ikinci kez atanacağı bu görevi bu defa üç yıl süreyle yürütecekti.

Gelişmelerin seyri içerisinde bir isim ayrıca bir ilgiyi hak etmekteydi. 12 Mart 1960 tarihinden itibaren genel sekreterlik görevini yürüten kıdemli büyükelçi Selim Rauf Sarper, 28 Mayıs günü kendisini Dışişleri Bakanı olarak bulmuştur. (Türk Dış Politikaları Kriz İncelemeleri, 2014) Sarper'in Bakan olarak geçirdiği süre 27 Mayıs'ın etkilerinin Dışişleri bürokrasisi içerisinde en çok hissedildiği dönemdir. 28 Mayıs 1960'tan Başbakan İnönü tarafından hükümetten uzaklaştırıldığı Şubat 1962'ye kadar üç ayrı kabinede Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Sarper'in bu göreve atanmasında aslında tümüyle olağan görülmeliydi. Halihazırda genel sekreter olarak görev yapan deneyimli bir diplomattır. Buna rağmen Sarper'in Bakanlık görevine uygun görülmesi kısa ama karmaşık sayılabilecek bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir.

Aslında Dışişleri Bakanlığı için darbenin ilk günü radyodan ilk duyurulan isim Amiral Fahri Korutürk idi. Ertesi gün açıklanan ilk kabine listesinde ise Sarper'in adı bulunmaktaydı. Korutürk Moskova'ya büyükelçi olarak gönderilmiştir. Batı kamuoyu için önemli bir figür olan Sarper'e desteğini göstermek üzere dönemin NATO Başkomutanı Lauris Nordstad, kendisinin evini ziyaret etmiştir. (Özcan, 2017, s. 253). Sarper'in ABD ile yakınlığı bakan olarak atanmasında rol oynamıştır. (Güler, s. 580). Yine dönemin tanıdığı olan bir diğer diplomat, Kemal Girgin de (1998, s. 62) ihtilali yapan kadronun Ankaradaki imajı kuvvetli bir diplomat olan Sarper'in bakanlığını uygun bulduğunu aktarmaktadır. Diğer yandan, MBK üyelerinden Kâmil Karavelioğlu (2007, s. 88) Sarper'in önce askerler tarafından idare edilen bir kabinede yer almak istemediğini, kabinenin sivil ağırlıklı olacağını öğrendiğinde ise bakanlık görevini büyük bir coşkuyla kabul ettiğini belirtmektedir. Karavelioğlu'na göre (s. 90) darbe ABD için büyük bir sürpriz olsa da Sarper'in bakan olarak atanması onları rahatlatmış, Sarper'in de bakan olarak ilk icraatı Cemal Gürsel ile dönemin ABD Ankara Büyükelçisi Fletcher Warren arasında bir görüşme organize etmek olmuştur. Bu görüşme ABD'nin yeni yönetimi hızla tanınmasına önayak olmuş, Sarper de Türkiye'nin bütün uluslararası taahhütlerine sadık olduğunu açıklamıştır. (Özdağ, 2004, s. 345)

Korutürk yerine Sarper'in bakan olarak tercih edilmesinin Türkiye'nin dış politikasında ne tür bir farka yol açtığı bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Darbe sonrasında Bakanlık içerisinde yaşanacak olanlar açısından ise Sarper tercihinin önemi büyüktür. Bir amiral olan Korutürk'ün daha önce Dışişleri Bakanlığı ile bir doğrudan teması yoktur. Burada görevli diplomatlardan yakın olduğu ya da mesafeli durduğu birileri bulunmamaktaydı. Sarper ise Dışişleri bürokrasisinin bütün kademelerinde görev yapmış, nihai olarak da darbeden yetmiş beş gün önce genel sekreter olarak atanmıştır. Uzun yıllar boyunca görev yaptığı kurum için yerleşik görüşlerinin, takdir ettiği ya da eleştirdiği diplomatların olması ihtimali akla çok yakındır. Askeri bir yönetim gibi radikal adımların atılmasının daha mümkün olduğu bir dönemde Bakanlık içerisinde bir atanan bir bakan bir şans olarak görülebileceği gibi kişisel hesaplaşmalara girebilme ihtimali açısından bir risk olarak da değerlendirilebilirdi. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin etkisini kuvvetli bir şekilde yaşayan diplomatlardan Oğuz Gökmen ikinci olasılığın daha belirgin olduğunu düşünmekteydi. Anılarında bazen kendisine eğer Sarper yerine Korutürk atanmış olsaydı Bakanlık darbe sonrasında bu kadar etkilenir miydi diye sorduğunu, yanıtının ise – özellikle diplomatik seyahatlerde Korutürk'ü tanıdıktan sonra – kesinlikle “hayır” olduğunu ifade etmektedir (Gökmen, s. 318).

Sarper gerçekten de Dışişleri Bakanlığı içerisinde ciddi düzenlemeler yapmak istemiştir. Üstelik düşünceleri birkaç kıdemli veya kritik konumdaki diplomat ile de sınırlı değildir. Türkiye'nin Mexico City Büyükelçisi Turgut Bayar 27 Mayıs'a ilişkin eleştirel düşüncelerinin olduğu bir mektup kaleme aldığı anda, Sarper sadece Bayar'ı değil Suat Hayri Ürgüplü ve Faiz Yörükoğlu gibi meslekten diplomat olmayan büyükelçileri de geri çağırmayı düşünmüştür (Koçak, s. 173). Sarper'in muhtemelen Bakanlık içerisinde 27 Mayıs karşıtı hiçbir çatlak ses bırakmamak amacıyla başlattığı bu küçük çaplı temizlik girişimi yine 27 Mayıs'tan sonra kabineye dahil olmuş diğer bakanların müdahalesiyle engellenmiştir. (Koçak, s. 173). Yine de Sarper'in MBK'nin bütün taleplerine sadık olduğu ya da 27 Mayıs rüzgarının etkisini Bakanlık içinde tümüyle hissedilir kıldığını iddia etmek yerinde olmaz. Dönemin Bakanlık içindeki bütün tanıkları da Sarper'i eleştirmemektedir. Aytaman'a göre (1996, s. 96) Sarper Bakanlığı fırtınadan olabilecek en az hasarla çıkaran kişidir. Belirli sayıda kıdemli diplomat ataletle itilmiş olsa da Sarper MBK üyelerinin kimi keyfi taleplerine direnç göstermiştir. Örneğin MBK Albay Vefa Baha Karatay'ı Bakanlık içerisinde kapsamlı bir operasyon gerçekleştirme için görevlendirmişse de Sarper onun Ocak 1961'de Viyana'ya büyükelçi olarak atanmasını sağlamıştır.

Karatay'ın Viyana'ya atanmasına sebep olan gelişme kendisinden Bakanlık içerisinde gerçekleştirilecek operasyona temel teşkil edecek gizli bir rapor hazırlamasının istenmesidir (Aşula, s. 10). Rapor, içeriğinden çok memnun kalacak olan Genel Sekreter Namık Yolga'ya ulaşmıştır. Bu noktada Namık Yolga için ayrı bir yer ayırmak gerekir. Bakanlık içerisinde atama kararlarında etkili olan Yolga, darbenin ardından askerlerin baskısıyla göreve getirilmiştir (Aytaman, s. 95). Karatay'ın raporunun içeriğinden memnun olmasının sebebi de “ellerinden çok çektiğini” iddia ettiği Galatasaray Lisesi mezunu diplomatlar ile hesaplaşma imkânı sunmasıydı. Örneğin, Yolga kısa bir süre önce Galatasaray mezunu diplomatlardan Bonn Büyükelçisi Settar İksel hakkında bir mali soruşturma açmış, İksel soruşturmanın sonucunu beklemeden önce Ankara'ya dönüp ardından da istifa edince soruşturmanın tamamlanmasına gerek bile görmemiştir (Aşula, s. 10). Bakanlık içerisinde 27 Mayıs sonrasında en büyük zorlukları yaşayan Gökmen, Günver ve Dikerdem gibi diplomatların da Galatasaray mezunu olduğu düşünüldüğünde bu iddiada haklılık payı bulmak mümkündür. Bütün bunlara rağmen raporun içeriğine göre nihai karar alma hakkı Yolga'da değil, bakan olarak Sarper'dedir (Aşula, s. 10). Sarper ise kimseyi feda etmemek için raporu uzun bir süre saklamış, görevinin ayrılmasının ardından ona kısa bir süre vekâlet eden Mehmet Baydur ise MBK üyelerini oyalamıştır (Aşula, s. 10). Bir süre sonra ise rapor ortadan kaybolmuştur. Böylece Dışişleri bürokrasisi dışarıdan gelen bir müdahaleye en azından bu örnek özelinde kendi direniş mekanizmalarını geliştirebilmiştir.

Sarper, bakan olurken de bakanlık görevini yürütürken de hep ihtiyatlı, hatta aşırı ihtiyatlı bir şekilde hareket etmiştir. Görevinden alınması da bir açıdan bakıldığında ihtiyatlılığından kaynaklanmıştır. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içerisindeki ayrışmalar sona ermemiş, yeni bir darbe ihtimalini canlı tutacak şekilde cuntalar varlığını sürdürmüştür. Sarper, bakanlığı boyunca bu yeni cuntalarla ilişkisini hep sürdürmüş, hatta On Dörtlere mensup kişilerden oluşan bir cuntanın gerçekleştirilmeyi planladığı bir darbenin sonucunda cumhurbaşkanlığı makamı için düşünülmüştür (Altuğ, 1991, s. 166). Albay

Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962'deki ilk darbe girişimi sırasında Başbakan İsmet İnönü kabine toplantısının stratejik ve sembolik öneme sahip Radyo Evi'nde sürdürülmesi talimatını verdiğinde Sarper buna uymayan tek bakandır. Yaygın kanıya göre 22 Şubat darbesinin sonuçlarını görmek istemiştir (Sedes, 2009, s. 31). Başbakan İnönü ise Sarper'in bu tavrını affetmemiş ve Feridun Cemal Erkin'i yeni dışişleri bakanı olarak kabinesine almıştır. Eğer Aydemir'in darbe girişimi başarıya ulaşıyorsa, Namık Yolga da Dışişleri Bakanı olacaktır (Güler, s. 584)

28 Mayıs 1960'tan 16 Mart 1962'ye kadar Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Sarper "ihtilalin bakanı" sayılabilir. Bu çalışmada yer verilen bütün görevden uzaklaştırmalar, soruşturmalar veya güç mücadeleleri onun döneminde gerçekleşmiş, deneyimli diplomat Bakanlığı döneminde bir askeri darbenin sonuçlarıyla ilgilenmek durumunda kalmıştır. Göreve atanmasının sebebi genel kanıya göre Batı devletleri nezdinde iyi bir izlenim bırakmış olmasıdır. Sarper bu imajının BM ve NATO daimî temsilcisi olarak görev yaptığı dönemlerdeki başarısı sebebiyle edinmiştir (Girgin, s. 62). Bakanlık içerisinde atanmış, büyük bir diplomatik birikime sahip bir bakan olsa da bütün bir hikâye ele alındığında Sarper'in bakanlık yaptığı dönem meslektaşları arasında iyi bir hatıra bırakmamıştır.

6. Sonuç Yerine

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin Türk Dışişleri bürokrasisine olan etkisine ilişkin gözlemlerini aktaran çoğu tanık, bu dönemin Bakanlık için olumsuz bir deneyim olduğu konusunda hem fikir olsa da aksini düşünenler de yok değildir. O tarihlerde orta kıdemli bir diplomat olan İsmail Berduk Olgaçay'a göre (1990, s. 289-290) ne darbe yönetimi ne de Bakan Sarper Bakanlık üzerinde olumsuz bir iz bırakmıştır. Anılarında üç arkadaşının darbe sonrasında sırasıyla Libya, İsrail ve Sudan'a atandığını, bunun doğal olarak darbe yönetiminin ataması olarak görüldüğünü ancak Fatin Rüştü Zorlu'nun kararı olan bu atamaları o dönemde Genel Sekreter olan yeni Bakan Sarper'in değiştirmeye gerek görmediğini belirtmektedir.

27 Mayıs'ın Dışişleri Bakanlığı'na olumsuz olmadığını, hatta Bakanlığın dış politika karar alım süreçlerinde etkisini artırmasına vesile olduğunu iddia edilen görüşlere yer verilmiş olsa da mukayeseli olarak değerlendirilen çoğu tanıklıkta olduğu üzere 27 Mayıs'ın ardından Türk Dışişleri bürokrasisinde – uzun vadede etkisini yitirmiş olsa dahi – yasal, bürokratik ve bireysel değişimlere yol açmıştır. Bu noktada kimin gerçekte haklı olduğundan ziyade görüşlerini hangi koşulların etkisiyle dile getirdiği daha çok önem kazandığı vurgulanmalıdır. Örneğin Olgaçay, darbenin ardından gerçekleşen tüm atamalarında terfi almış bir diplomattır. Öyle ki kendisi dahi "böyle bir çabası olmadığı halde kaderin onu yeni yönetimin adamı gibi görünmesine sebep olduğunu" belirtmektedir (Olgaçay, s. 290). 27 Mayıs sonrası Bakanlığın durumuna ilişkin tanıklıklarını aktaran diplomatların çoğu ise hem kendi kariyerlerinin sekteye uğradığını hem de kurumun zarar gördüğünü iddia etmiştir.

Döneme ilişkin çok boyutlu bir tahlil yapmak için her şeyden önce birbirine zıt gibi görünen ancak birbirini dışlamayan gelişmelerin eş zamanlı olarak yaşandığını göz önünde bulundurmak gerekir.

Dışışleri Bakanlığında 27 Mayıs'ın ardından kapsamlı bir “temizliğe” hiçbir zaman gidilmemiştir. Buna benzer bir girişim bürokrasinin diğer unsurlarında, bilhassa yargıda yaşanmıştır. Danıştay üyelerinin yarısı, başkanı ve başkan yardımcısı olmak üzere Yargıtay üyelerinin dörtte biri ve yerel mahkeme üyelerinin altıda biri zorunlu emekliliğe sevk edilmiştir (Doğru, 1998, ss. 98-100 & 122-123). Dışışleri için de “387 kişinin kovulacağı” yönünde söylentiler ortaya atılsa da böyle bir adım hiç atılmamıştır (Aytaman, s. 97). Bakanlık içinde sürekli bahsedilen “temizlik kararnamesi” de bir kısmı parlak bir diplomatik kariyere hiç sahip olmamış, devrik Bakan Zorlu ile de yakın mesaisi bulunmayan ileri yaştaki otuz beş memur ile sınırlı kalmıştır (Gürün, ss. 370-372). Üstelik bu kişiler de darbenin etkisinin azalmasının ardından, hukuki süreçlerin sonucunda görevlerine dönebilmiştir (Aytaman, s. 97).

Darbenin Dışışleri Bakanlığı üzerindeki etkisi sayılarla açıklanabilir değildir. Daha ziyade, Bakanlığın faaliyetlerinin niteliğine ve on yıllar içerisinde oluşmuş kurumsal alışkanlıklarına bir müdahale söz konusudur. Müdahaleden hemen önceki dönemde Bakanlığı tanımlayan temel yetkilerden birisi diğer kurumlara devredilmiş, Bakanlık, sivil bürokrasi içerisindeki olağan rakiplerine karşı bir anlamda mevzi kaybetmiştir. Bütün bir Bakanlık devrilen yönetimin Dışışleri Bakanından ibaret görüldüğu için o Bakan ile başlayan uygulamalara son verilmiş, yine onun yakın çalışma arkadaşı olan kişilerin kariyeri sekteye uğramıştır. Öte yandan, darbeyle birlikte ülkeye hâkim siyasi iklimin kimi sonuçları daha önce hiç olmadığu kadar Bakanlık içerisinde görülmüş, hatta darbeyi gerçekleştiren kadroların arasında yaşanan güç mücadelesinin bir sonucu olarak Bakanlık içinde on dört dış temsilcilikte yeni bir görev tanımı dahi oluşturulmuştur.

27 Mayıs'ın Türk Dışışleri bürokrasisine ilişkin temel etkisi Bakanlığın ülkedeki siyasi atmosferden en son etkilenecek kurum olduğuna ilişkin algıyı yıkmış olmasıdır. DP iktidarının – bilhassa Zorlu'nun bakanlığı döneminin – önde gelen diplomatları görevinden alınmıştır. Görevinden alınan kıdemli diplomatlar yeni göreve atanmak için bazen iki bazen üç yıl beklemiş, hatta tekil bir örnek de olsa bir büyükelçinin yeniden atanması dört buçuk yıl sürmüştür. Darbe sonrasında Bakanlık için öngörülen en tartışmalı değişikliklerden birisi de bir diplomatın “iyi” bir görev yerinin ardından – çoğu kez uygulanmasa da – bir “mahrumiyet yerine” atanması zorunluluğu idi (Akay, s. 76). Bu durumun altında yatan gerekçe 27 Mayıs askeri darbesinin tümüyle tepkisel bir karaktere sahip olmasıdır. 1961 Anayasasının on yıllık DP iktidarında yapılan ya da yapıldığu düşünölenlere bir yanıt niteliğinde olması gibi darbenin ardından Dışışleri bürokrasisinde yaşananlar da kurumun darbe öncesindeki bazı yetki, uygulama ve bürokratlarına verilmiş bir karşılıktır. Darbe yönetiminin Dışışleri Bakanlığına yönelik – bürokrasinin diğer unsurlarının etkisiyle de büyüyen – tepkisi daha kapsamlı sonuçlara da yol açabilirdi. Bunu engelleyen ana etken ise iyi eğitim almış ve en az bir dilen diplomatların dönemin Türkiye koşullarında belki de en zor ikame edilebilir meslek grubu olmasıdır.

Türk Dışışleri bürokrasisinin iç siyasette yaşanan gelişmelere karşı bir bağışıklığının olduğu başta Bakanlık mensupları olmak üzere kamuoyunda genel kabul gören bir iddiadır. 27 Mayıs 1960 müdahalesinin ardından yaşanan deneyim bu iddiayı sorgulanabilir kılmıştır. Aksine, 27 Mayıs Türk Dışışleri için hem anlık etkileri hem de uzun vadeye yayılan sonuçları itibarıyla

bir deprem niteliğindedir. Darbe, yaklaşık otuz yıllık bir diplomatik geçmişe sahip Dışişleri Bakanının önce görevine, ardından da hayatına mal olmuştur. 27 Mayıs'la birlikte Bakanlık içerisindeki atamalara, hatta rutin pratiklere müdahale edilir olmuştur. Bakanlığın bazı yetkileri diğer kurumlara devredilmiştir. Etkileri uzun vadeli olmasa dahi 27 Mayıs Dışişleri Bakanlığı mensupları için hatırı sayılır sonuçlar doğurmuş bir gelişmedir.

Kaynakça

- Afra, H. (1999). *Hariciyeciler dedikoduyla sever*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Akay, E. (2010). *Dışişlerinde 40 yıl, 2 ay, 21 gün*. İstanbul: ERKO Yayıncılık.
- Altuğ, K. (1991). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*. Ankara: Yılmaz Yayınları.
- Aşula, M. (2000). *Dışişleri albümü*. Ankara.
- Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2014). *1960'tan günümüze Türkiye tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aytaman, R. (1996). *Sinirli yıllar: Dışişlerinde 42 yıl*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Baytok, T. (2005). *Dış politikada bir nefes: Anılar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Berberian, H. (2008). History, memory and Iranian-Armenian memoirs of Iranian constitutional revolution. *Middle East Critique*, 17(3), 261-292. doi:10.1080.106.6993080340456.
- Çilingiroğlu, A. (2010). "Plânlı kalkınma serüveni: 1960'larda Türkiye'de plânlama deneyimi", Türkcan, E. (der.). *Attila Sönmez'e armağan: Türkiye'de planlamanın yükselişi ve çöküşü 1960-1980 içinde* (113-152). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Deibel, T. L. (2002). Teaching foreign policy with memoirs. *International Studies Perspectives*, 3(2), 128-138. doi: 10.1111/1528-3577.00085.
- Dikerdem, M. (1989). *Hariciye çarkı: Anılar*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Diñç, N. (1998). *Gönüllü diplomat*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Divanlıoğlu, İ. (2007). *Emekli büyükelçi horoz gibi ötünce*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Doğru, O. (1998). *27 Mayıs rejimi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Erner, E. (1993). *Davulun sesi: Dışişlerinde 44 yıl*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Esin, N. (2005). *Devrim ve demokrasi: Bir 27 Mayısçının anıları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Girgin, K. (1995). *Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri Hariciye tarihimiz: Teşkilat ve protokol*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Girgin, K. (1998). *Dünya'nın dört bucağı: Bir diplomatın anıları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Girgin, K. (2007). *Diplomatik anılarla dış ilişkilerimiz (Son elli yıl: 1957-2016)*. İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık.
- Gökmen, O. (2006). *Diplomasi: Diplomaside 40 yıl, 11 ay, 17 gün*. İstanbul: Yamaç Ofset.
- Göze, E. (1990). (Yay. Haz.). *Hariciyemizin iç yüzü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Güler, Z. (2013). (Der.). *Salon verir sokak alırız*. İstanbul: Yazılama.
- Günver, S. (1985). *Fatin Rüştü Zorlu'nun öyküsü*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Gürün, K. (1994). *Akıntıya kürek: Bir büyükelçinin anıları*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- İnan, K. (2010). *Bir ömür*. İstanbul: Berikan Yayınevi.
- İskit, T. (2007). *Diplomasi: Tarihi, teorisi, kurumları ve uygulaması*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kansu, G. (2004). *Planlı yıllar: Anılarla DPT'nin öyküsü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karavelioğlu, K. (2007). *Bir devrim, iki darbe. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*. İstanbul: Gürer Yayınları.

- Koçak, C. (2010). *27 Mayıs tek parti dönemi tutanakları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kuneralp, Z. (1999). *Sadece diplomat: Anılar-Belgeler*. İstanbul: İSİS Yayınları.
- Le Goff, J. (1992). *History and memory*. New York: Columbia University Press.
- Neumann, I. (2008). Globalization and diplomacy, Hocking, B. ve Maley, W (der.), *Global governance diplomacy: The worlds apart?* içinde (15-28). New York: Palgrave. doi: 10.1057/978.023.0227422_2.
- Olgaçay, İ. B. (1998). *Tasmalı çekirge*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özcan, G. (2017). Altmışlı yıllarda dış politika”, Kaynar, M. K. (der.), *Türkiye'nin 1960'lı yılları içinde* (217-256). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcoşkun, A. R. (2018). *Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne Dışışleri Bakanlığı teşkilat yapısı*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı.
- Özdağ, Ü. (2004). *Menderes döneminde ordu siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Özdemir, K. (2015). *Bir Dışışleri Bakanı olarak İter Türkmən (1980-1983)*. İstanbul: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Sedes, İ. (2009). *Bir dönem Babalı ve Avrupa Konseyi*. İstanbul: Toroslu Yayınevi.
- Sert, H. (2018a). *Memory of an institution: The Turkish Ministry of Foreign Affairs and Turkish diplomats in the 1960-1980 Period*. İstanbul: Basılmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.
- Sert, H. (2018b). Aynılar içinde bir ayrı: Mahmut Dikerdem'in Dışışleri memuriyeti, *Toplumsal Tarih*, 292 (Nisan 2018), 84-90.
- Tamkoç, M. (1976). *The Warrior diplomats: Guardians of the national security and modernization of Turkey*. Utah University Press, Salt Lake City.
- Uzgel, İ. (2001). TDP'nin uygulanması. Oran, B. (der.). *Türk dış politikası I: 1919-1980 içinde* (54-93). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuzalp, E. (1996). *Liderlerimiz ve dış politika*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Yayla, T. (2014). *Diplomat Hasan Esat Işık'ın biyografisi (1916-1989)*. İstanbul: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Dışışleri Müsteşarları Listesi. (2013, 16 Nisan). Erişim Adresi: http://tdpkrizleri.org/index.php?option=com_content&view=article&id=249:db-mustesarlar&catid=34:decision-makers-list&lang=tr
- Yüksel Menderes'in başkatipliğe terfi usulsüz yapılmış. (1960, 9 Eylül). *Milliyet*. Erişim Adresi: http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Y4HCIskRiL3SZ5bMKp6sfw_x3D_x3_
- Yüksel Menderes “Duruşmalar adil geçiyor” dedi. (1961, 9 Nisan). *Milliyet*. Erişim Adresi: http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/1hSqFz0kLU2Fmci44bqp7Q_x3D_x3D_
- Temel İskit, Emekli Diplomat (24.02.2016), Mülakat.
- Resmi Gazete. (1964, 13 Ekim). *6/3732 Büyükelçi atama kararnamesi* (Sayı: 11831 (Mükerrer)). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11831.pdf>
- Resmi Gazete. (1960, 27 Temmuz). *Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel'in 13/7/1960 günü iki Yunanlı gazeteciye verdiği mülakat* (Sayı: 10562 (Mükerrer)). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10562.pdf>
- Resmi Gazete. (1960, 4 Temmuz). *Dışışleri Bakanlığından*. (Sayı: 10542 (Mükerrer)). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10542.pdf>
- Resmi Gazete (1960, 17 Kasım). *Dışışleri Bakanlığı kuruluşu hakkındaki 3312 sayılı kanuna ek kanun* (Sayı: 10567 (Mükerrer)). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10657.pdf>

Resmi Gazete. (1960, 11 Temmuz). *Milletlerarası İktisadi ve Mali Münasebetlerimizin Tanzimi Hakkında Geçici Kanun (Sayı: 10548 (Mükerrer))*. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10548.pdf>.

Resmi Gazete. (1960, 30 Haziran). *O günlerin fevkaladelikleri dolayısıyla resmi gazeteye girmeyen yayınlar (Sayı: 10539 (Mükerrer))*. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10539.pdf>.

TBMM Tutanak Hizmetleri Daire Başkanlığı. (2012, 15 Ekim). *Komisyon: Darbe (12 Eylül)*. Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/12_eylul_alt_komisyonu/12_eylul_alt_komisyonu/15.10.2012/%C4%B0lter%20T%C3%BCrkmen%2015.10.2012.pdf.

The Flat Room (*Yassioda*) and Beyond: The Impact of May 27, 1960, Coup d'État on the Turkish Ministry of Foreign Affairs

Hüseyin SERT*

On May 27, 1960, a military junta merely consisting of low and mid-ranking military officers realized a coup d'état in Turkey. Following this coup, several legal regulations were passed – including the adoption of a new constitution in 1961 – which paved the way for new customs and practices in Turkish political life. This study aims to evaluate a relatively neglected aspect of May 27 coup d'état, namely its impact on civil bureaucracy through the case of Turkish Ministry of Foreign Affairs.

Foreign policy, indeed, has always been considered by many researchers an issue that the members of the National Unity Committee (MBK), a group of thirty-seven military officers who formed the nucleus of the coup, were not eager to make a change and this was true to a considerable extent. Then, why would the new administration be in favor of a wind of change in Turkish Foreign Ministry, an institution responsible for the conduct of foreign policy? The answer to this question is hidden in the reactionary character of the May 27 coup d'état. Decisions and implementations of the new administration established after the coup were consequences of the reactions towards the overthrown ten years long Democrat Party (DP) government. Since the coup administration and certain circles supporting the coup, i.e., student groups, scholars, a portion of the media and bureaucracy, labeled the DP years as anti-democratic and repressive, the regulations of the post-coup period were introduced based on expanding personal and political freedom and consolidating the rights of the groups that were supposed to be victims of repressive administration of the DP.

The attitude towards the Turkish Foreign Ministry was an extension of the above-mentioned understanding. Even though the MBK administration did not seek a dramatic change in the conduct of Turkish Foreign Policy, the Foreign Ministry was targeted as a reaction to its Minister. Fatin Rüştü Zorlu, the last Foreign Minister of the DP administration and the hatred against him was a considerable motive behind the reaction against the Ministry. First as an outstanding diplomat then as the minister of state for Cyprus affairs, Zorlu was always a prominent figure

* Independent Researcher, E-mail: huseyinsrt@gmail.com. Orcid: 0000-0003-2584-2514

in Turkish Foreign Ministry throughout the first years of the DP administration. As a matter of fact, he had been serving as the Foreign Minister for three years until the DP government was overthrown by the coup. As an outstanding diplomat and then cabinet member, Zorlu initiated some implementations within the Foreign Ministry, which drew reaction from not only members of the military but also civil bureaucracy. The essence of his administration within the Ministry was his concentration on foreign economic relations. By gathering almost all authorities in foreign economic issues in the hands of his ministry, Zorlu formed a group of relatively young diplomats to conduct Turkey's foreign economic policies, which was at the time vital for Turkey's then foreign assistance bound economy.

Zorlu was one of the three politicians to be executed after the coup. His implementations shared a somewhat similar fate. The authorities of the Foreign Ministry in the realm of foreign economic relations, which was a matter of criticism, especially for the finance bureaucracy, were relegated to other state institutions. The so-called rejuvenation program within the Ministry, which was also initiated by Zorlu, was abolished. Relatively young diplomats who were appointed to significant duties were withdrawn. Since the Foreign Ministry was identified with Zorlu by the MBK administration, it was targeted merely by his implementations.

The coup d'état of May 27 did not cause long-term structural changes in Turkish Foreign Ministry. In the short and relatively medium term, however, it had deep implications on certain professionals and procedures. Diplomats known for their proximity – or alleged proximity – to Zorlu were withdrawn from their duties and were not reappointed to a post for more than two years. These decisions were made with no regard to the needs of the Ministry. Some specific cases had to wait for more than four years. Not only proximity to the overthrown foreign minister, but also factors such as ethnic origin or political background could be a reason for dismissal. Certain procedures were also abolished. Nevertheless, the Ministry did not face a wholesale purge after the coup. It was limited to the dismissal of officials from their offices, delegation of authorities to other institutions and abolition of certain procedures, all of which were limited to a roughly two years of time. In this regard, a conjunctural reaction against the Ministry caused a conjunctural outcome. Nonetheless, it must be kept in mind that the unique character of the diplomatic profession should have prevented the MBK administration for further steps. Otherwise, the winds of the coup could have blown harder and longer for the Turkish Foreign Ministry.

Türkiye'deki Suriyeliler: Devlet Kapasitesi ve Meşruiyet Konusu

Syrians In Turkey: A Case for State Capacity and Legitimacy

Özgür ÜZELAKÇİL

Öz

Bu makale Suriyeli göçmenlere yönelik izlenen göç siyasetine Michael Mann'ın devlet kapasitesi kuramıyla bakarken; Chantal Mouffe'nin çatışmacı ve Jurgen Habermas'ın müzakereci demokrasi uygulamalarından hareketle, meşruiyet olgusunu da bu kurama ekleyerek katkı yapmayı hedeflemektedir. Makalenin temel savı, Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere yönelik izlediği politikalarda yönetim ve meşruiyet açığı ile karşılaştığıdır. Bu iki boyutlu açık, toplumsal adalet ve eşitliğin bozulduğunun ve politik kararların zayıfladığının göstergesi olarak; devletin akut bir altyapısal iktidar eksikliğine işaret etmektedir. Dolayısıyla; Suriyeli göçmenlere yönelik izlenen siyasetin geçicilikten ziyade, kalıcılık üzerine yapılarak gerek yasal gerekse toplumsal rıza geliştirmek konularında, yeni politikalara ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Devlet kapasitesi, Altyapısal iktidar, Meşruiyet açığı, Yönetimsel açık, Geçici sığınma, Suriyeli göçmenlere yönelik politikalalar

Abstract

This article examines the migration policy towards Syrian immigrants with Michael Mann's theory of State Capacity; also, with Chantal Mouffe's confrontational and Jurgen Habermas's deliberative democracy applications, aims to contribute to this theory by adding the phenomenon of legitimacy. The main argument of the article is that governance and legitimacy in Turkey's policies towards Syrian immigrants is insufficient. This two-dimensional deficit, as an indicator of the deterioration of social justice and equality and weakened political decisions; indicates an acute lack of infrastructural power of the state. For these reasons, it has been observed that there is a need for a policy text with the minimum consent of all segments of the society for asylum seekers.

Keywords: State capacity, Infrastructural power, Legitimacy deficit, Governance deficit, Temporary protection, Policies towards Syrian immigrants

1. Giriş

Türkiye'nin insani bakış açısıyla sığınmacılara yaklaşımını yansıtan açık kapı politikası, önceleri uluslararası camiadan takdir toplasa da zamanla karşılaştığı maddi külfet nedeniyle, tartışılmaya

* İstanbul Üniversitesi, E-posta: ozgur.uzelakcil@gelirler.gov.tr, ORCID: 0000-0003-1807-0413.

başlanmıştır. 18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB arasındaki mutabakat zaptıyla karşılıklı istekler sıralanarak bekleme stratejisi uygulanmıştır. Dolayısıyla, AB'nin dışsallaştırma yaklaşımıyla sığınmacıları uzakta tutma isteği ile Türkiye'nin vizesiz Avrupa ve tam üyelik için yeni fasıllar açma niyeti, dış politikadaki konumlarını belirlemiştir. Hal böyleyken, içerideki toplumsal sorunlar nedeniyle hem yönetim kapasitesi hem de sığınmacı politikalarına ilişkin meşruiyet sorgulanır olmuştur. En nihayetinde devlet kapasitesi ve meşruiyet sorununa dair veriler, nitel bir yaklaşımla, resmi söylemlerin yanı sıra Suriyelilere yönelik göç politikasına yön veren Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Türk Kızılay'ı ve Dışişleri Bakanlığı gibi kurumların yetkili kıldığı kişilerle yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlarla ortaya konulmuştur.

Araştırmamızda ilk olarak, Mann'ın sunduğu "Devlet Kapasitesi" yaklaşımı, kapsamlı bir şekilde Mouffe ve Habermas tarafından geliştirilen "Meşruiyet Sorunu" ile ilişkilendirilerek tartışılmış, akabinde Suriyelilere yönelik siyasete etki eden iç ve dış gelişmelerin çerçevesi çizilmiştir. Daha sonra; 2011 – 2019 arası dönemde Suriyeli sığınmacılara ilişkin politikalar Mann'ın kuramsal çatısı altında toplumsal yapının ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasi boyutlarıyla (İEAS) ele alınıp, yönetsel ve meşruiyet unsurlarıyla irdelenmiştir. Analitik ve taslak sonuçların özetlendiği son bölümde ise; Suriyelilere yönelik politikalarda gerek yasal mevzuat gerekse toplumsal rıza geliştirmeye yönelik kararlara duyulan ihtiyaç ortaya konulmuştur.

2. Kuramsal Yapı: Devlet Kapasitesi Kavramı ve Meşruiyet Meselesi

Devlet, Mann'ın ifadeleriyle, etkin bir altyapısal güçle kurumları ve insanları yönetebilen unsur olarak tahayyül edilmiştir (Mann, 2012b, s. 64). Onu diğer güç yapılarından ayıran özellikler; kaynak yaratabilme, bunları yeniden dağıtabilme, topluma nüfuz edebilme ve politik kararları hayata geçirebilme becerisidir (Carbone, Memoli, 2015, s. 12). Böylece; oluşan altyapısal kapasiteyle, politik kararlar benimsetilebilecektir (Mann, 1986, s. 170; Dincecco, 2017, s.3). Çünkü altyapısal iktidarla kararlar müzakere edilerek, toplumsal yapının ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal (İEAS) boyutlarını etkileyecektir (Hawkins, 2014, s. 302; Moran, 1998, s. 161). Bu boyutlar içinde devlet, toplum üzerinde en büyük etkiye sahipken (Mann, 2012a, s. 21; Bayly, 2015, s. 331); zorlayıcı (askeri), teşvik edici (ekonomik) ve söylem (ideolojik) gibi siyasal araçları kullanarak para, insan ve bilgi gibi kaynaklara erişebilecek (Lindvall ve Teorell, 2016, s. 14) ve bu araçları kullanırken ulaşım-dağıtım, iletişim, örgütlenme ve teknolojik gelişmeler şeklindeki lojistik tekniklerle amaçlarını gerçekleştirecektir (Mann, 2012a, s. 15; Hawkins, 2014, s. 303). Özetle; Mann, toplumun kesişen ve birbiriyle örtüşen taleplerini, fikir ve inançlar anlamında ideolojik; savunma ve güvenlik anlamında askeri; refah ve zenginlik anlamında iktisadi; adalet ve düzen anlamında ise siyasi güç ağları içinde ele almıştır (Mann, 1986, s. 4; Chibber, 2013, s. 441; Brenner, 2006, s. 191). Bu ağların toplumsal çıktılarını ve önceliklerini vurgulayarak (Mann, 2010, s. 179) göç, savaş ve iklim değişikliği gibi küresel konuların müzakeresinde de bunların etkin olacağını söylemiştir (Wallerstein, Collins, Mann, Derluguian ve Calhoun, 2013, s. 86; Bayly, 2015, s. 340). Bu kapsamda çalışmamız sığınmacı sorununa, ideolojik olarak ulusal söylem, dini ve etnik unsurlar; ekonomik boyut olarak artan vergiler, işsizlik ve kayıt dışılık; askeri boyut

açısından güvenlik ve terör algısı, yasadışı göç, sınır güvenliği; siyasi boyut çerçevesinde ise hükümetin tutumu ve popülist söylemleri ile yasal ve siyasal kararların alınma şekli gibi unsurlar üzerinden bakacaktır.

Son zamanlarda, göçten etkilenen devletler çıkarlarını önceleyen toplulukçu bir yaklaşım sergilemiştir (Gelber, McDonald, 2006, s. 270). Toplulukçu felsefe; topluluğun bağlılığını sürdürmesi için bir arada olmayı sağlayan aile ve devlet gibi kurumları incelemesi ve düzeni bozacak durumlara karşı bir tepkiyi de içermesini sağlamıştır (Abbey, Taylor, 1996, s. 1). Bu nedenle toplumsal yapıda üretenler ile üretmeden faydalananlar arasında bedavacılık tartışmaları başlamıştır (Walzer, 1990, s. 16). Hâlbuki toplulukçu anlayışta insanlar; kimlik, aile, şehir ya da ulus bazında yaşayarak yaşamlarını anlamlandırmaktadırlar. Yoksa kamu yararına ilişkin çatışmalar nedeniyle bazı kesimler toplumdaki dışlanabilmektedir (Sandel, 1988, s. 62). Aslında klasik liberalizmin aşırı bireyselliğine karşı bir eleştiri olarak kişilerin farklı gruplarla aidiyetliklerini vurgulayan toplulukçular (Kymlicka, 1988, s. 181) kendi sınırlarını korumak istemeleriyle kozmopolitanlarca eleştirilmiştir. Zira AB ekseni popülist söylemler, sığınmacılar söz konusu olduğunda, evrensel haklardan ziyade ulus çıkarlarını incelemeye başlamıştır.

Hâlbuki kamusal alan içinde eşit şartlarla herkesin görüşlerini sunma imkânı olabileceğinden (Mouffe, 1997, s. 27) evrensel istekler, kozmopolitan dayanışmayla insan hakları noktasında birleşebilecektir (Fine, Smith, 2003, s. 470). Yoksa Habermas'ın vurgusuyla; demokrasi, değişimlere uyamayı meşruiyet krizi yaşayacaktır (Habermas, 1994; Plant, 1982; Lipset, 1959). Meşruiyet'e kamusal alanın işleyişinden bakan Habermas, kararlara karşı yüzeysel verilen onaylamalar nedeniyle demokratik kurumlarda krizin oluşacağını belirtmiştir (Habermas, 2006, s. 426). Ona göre; hayali gibi görünse de müzakere zemininde tartışılmadan alınan kararlar kamu yararını yansıtmayacaktır. Mouffe ise; toplumda antagonizm (düşmanlık) halini agonizm (karşı fikirlerin çatıştığı) durumuna dönüştürmenin, demokratik politikaların merkezinde bulunan muhaliflerle olacağını, özgürlük ve eşitlik için farklı söylemlerinin varlığıyla bir kazanan olmadan demokrasinin olacağını düşünmüştür (Mouffe, 2002, s. 78). Böylece, topluluklarındaki tartışma, müzakere yoluyla agonizm'e dönüşerek, siyaseti (politics) yaratabilecektir (Mouffe, 1999, s. 754). Sonuçta; ötekiler, muhalifler olarak kabul edilerek, agonizme dayalı işbirliği içinde olabileceklerdir (Hansen, Sonnichsen, 2014, s. 266). Dolayısıyla muhaliflerle kurulan empatiyle (Kanatlı, 2014, s. 126) farklı olanların talepleri makul görülebilecektir (Mouffe, 1992, s. 79).

Mann; Avrupadaki göç meselesini suç, barınma ve refah problemlerinden dolayı refah devletlerinde oluşacak ırkçı tepkilerle anlatmıştır (Mann, Hall, 2011, s. 69-70). Göç politikalarında devletin altyapısal gücünü sadece alanı kontrol etmesiyle değil ayrıca kimlik boyutu üzerinden yapacağı bir dışlama (yabancı-vatandaş, erkek-kadın, beyaz-siyah) politikasıyla görebileceğimizi belirtmiştir (Soifer & Vom Hau, 2008, s. 226). Ona göre; göç kriziyle bu hareketler, İEAS modeli üzerinden toplumsal yapıdaki çatlaklardan içeri girerek, toplumu dönüştürebilecektir (Mann & Hall, 2011, s. 80). Özellikle, Avrupalıların göçle yüzleşmesiyle, yükselen maliyetler ve düşen

devlet gelirlerinin yüksek vergileri doğuracağını ve bunun vatandaşlara yansmasıyla krizler gerçekleşeceğine değinmiştir (Mann & Hall, 2011, s. 151). O yüzden AB ülkelerinde göçmenlere karşı oluşan farklı vatandaşlık algısı, sosyal bir kapanma aracı olarak kullanılacaktır (Pierson, 2015, s. 181). Bu kuramsal çerçeveye, sığınmacılara yönelik politikaların yönetim ve meşruiyet açığı boyutları, nitel bir araştırma yaklaşımıyla durum çalışması temelinde değerlendirilmiştir.

3. Türkiye'nin Suriyelilere Yönelik Göç Siyasetine Etki Eden İç ve Dış Gelişmeler

AB'nin 1997'de Amsterdam Anlaşması'yla başlayan ortak sığınma sistemi niyeti, Türkiye'yi de yakından etkilemiş (Özer, 2011, s. 198) ve bu anlaşmayla sığınmayla serbest dolaşım ayrı ayrı ele alınmıştır (Koçak & Gündüz, 2007, s. 75). 2005 yılına kadar yapılan yasal değişiklikler ve 2005 Göçe Küresel Yaklaşım stratejisiyle "Koşulluluk" içinde geri kabul anlaşmaları ve sınır kontrolleri karşılığında, "AB Bölgesel Koruma Programı – Regional Protection Programmes, RPP" aracılığıyla, üçüncü ülkelerin mülteci barındırma kapasitelerinin artırılması hedeflenmiştir. 2008 tarihli Avrupa Göç ve Mülteci Paktıyla da ortak göç politikası içinde ikamet almış kişilerin toplumla bütünleşmesi amaçlanmıştır (Koçak & Gündüz, 2007, s. 70). Sonuçta, ortak göç politikasının temel hedefleri olan refah, dayanışma ve güvenlik ilkeleri (Özer, 2011, s. 205), AB'nin işleyişini içeren 2009 tarihli Lizbon Anlaşması'yla yasallaştırılmıştır (Koçak & Gündüz, 2007, s. 69). Bunu takiben, 2011 Arap Baharıyla göç olgusuna kapasite üzerinden bakılmış ve "Avrupa Ortak Sığınma Yönetimi" revize edilmiştir (Bendel, 2017, s. 5). Yeni vizyonla "2010-2015 arası 3. Beş Yıllık Ortak Göç Politikası Oluşturma Süreci (Stockholm Programı)" sorunu kaynaktan çözmeyi içermiş, 24 Mayıs 2011 tarihli "Göç, Hareketlilik ve Güvenlik için Güney Akdeniz Ülkeleri ile Diyalog" bildirisiyle Yunanistan ve İtalya'nın sınır kontrollerini güçlendirecek somut adımlar atmıştır (The Library of Congress, 2016, s. 1). Böylece; 18 Kasım 2011'de AB "Göç ve Hareketliliğe İlişkin Küresel Yaklaşım" ile göç olgusu dış politika ve kalkınma yardımlarıyla birlikte yorumlanmıştır (Bendel, 2017, s. 15). Özetle, 13 Mayıs 2015'te "Göçe İlişkin Avrupa Gündemi" ile yirmi bin kişiye insani koruma ve acil yardım fonu sağlanması, üçüncü ülkelerle iş birliği, parmak izlerinin alınması, Frontex'in iyileştirilmesi ve mavi kart uygulaması gerçekleştirilmiştir (European Commission, 2015). Bu süreç uluslararası toplumun Suriye kriziyle beraber daha fazla güvenlik algısı içinde politikalarını şekillendirdiğini göstermiştir (Ferris & Kirişçi, 2016, s. 4).

Türkiye ise 2001'de Avrupa Komisyonu'yla imzaladığı "Katılım Ortaklığı Belgesi" çerçevesinde (Özer, 2011, s. 209) Türk Ceza Kanunu, Türk Vatandaşlığı Kanunu ve Yabancıların Çalışma İzinlerini Düzenleyen Yasa metinlerini çıkarmıştır (Göç İdaresi, 2015). Ayrıca 2003'te AB ile Katılım Ortaklığı belgesiyle vize rejiminin düzenlenmesi, düzensiz göçle mücadele, sınır kontrolü ve 1951 tarihli Cenevre sözleşmesine göre coğrafi sınırlamaların kaldırılması öngörülmüştür (Sağiroğlu, 2016, s.50). Akabinde AB'nin "2004 İltica ve Göç Eşleştirme Projesi" kapsamında mali, idari ve adli kapasitenin güçlendirilmesi niyetiyle güvenlik, adalet ve özgürlük alanına uyum amaçlanmıştır (Göç İdaresi, 2015). En nihayetinde Türkiye, 1951 tarihinde kurulan "Uluslararası Göç Örgütüne" 2004'te üye olmuş (Goularas & Sunata, 2015, s. 215) ve 25 Mart 2005 tarihinde

“Türkiye'nin Ulusal Eylem Planı” ilan edilmiştir. Bu planla, AB müktesebatına uygun bir kanun zaruri görülmüş (Örselli & Babahanoğlu, 2016, s. 2067) ve 15 Ekim 2008 tarihinde, hukuki ve idari işler için İçişleri Bakanlığına bağlı “İltica ve Göç Bürosu” kurulmuştur (Sağiroğlu, 2016, s. 51).

Anlaşmalara bakıldığında; AB, transit konuma gelen Türkiye'yi koşulsallık bağlamında müzakerelerin içine çekmiş ve göç politikasını bir kriter olarak öne çıkarmıştır (İçduygu, 2011, s. 6). Türkiye, Ekim 2011'de “Geçici Koruma Kanunu” ile Suriyeli, Filistinli ve devletsizleri geçici koruma kavramı içine alarak Cenevre Sözleşmesi'nin ön gördüğü mülteci tanımına yaklaşmıştır (Lambert, 2017, s. 737). Zira zorla geri göndermeme, mültecilerin kamplara alınması ve kayda geçirilmesi, geçici çalışma izinlerinin verilmesi gibi temel görevler devletin sorumluluğuna verilmiştir (Koca, 2016, s. 63-64). Dolayısıyla, devletlerin egemenliklerine dayanarak tek taraflı tasarrufta bulunabilmesini engelleyecek “Geri Göndermeme Prensibinin” kabul edilmesiyle hukuki güvence kazanılmıştır (Kim, 2017, s. 69). Fakat Türkiye, açık kapı politikasıyla beklemediği kadar büyük kapasite problemiyle karşılaşınca, yük paylaşımını defaatle vurgulamıştır (Aras & Mencütek, 2016). Gelinen noktada, geçici koruma statüsü kapsamındaki Suriyeli sığınmacılar, mülteci statüsü içinde alabilecekleri hakların çoğunluğuna sahip hale getirilmiştir.

4. Bulgular: Suriyelilere Yönelik Göç Siyasetinde Yönetim Açığı “İdeolojik, Ekonomik, Askeri ve Siyasal” Boyutlarıyla

Bir yönetimde kapasiteden bahsedebilmek için politik hedefler belirlenmeli ve kamu kaynakları fırsat eşitliğine zarar getirmeyecek şekilde yönetilmelidir (Holt & Manning, 2014, s. 718). Bunun için politikaların şeffaf şekilde planlanması ve hayata geçirilmesi gerekecektir (Robinson, 2008, s. 566). Çünkü yönetim kapasitesi, bürokrasinin artan nüfus gereksinimlerine cevap verebilmesini, mültecilerin getirdiği mal ve insan gücünün yönetilebilmesini ve artan güvenlik açığının karşılanmasını gerektirir (Jacobsen, 2002, s. 588). Bunu yaparken, kimseyi dışlamadan hizmet sunabilmek ve bedavacılık sorununu engellemek gerekecektir (Lee & Zhang, 2017, s. 218). Dolayısıyla; Mann bunu vurgulayarak, devletlerin kapasitelerinin değerlendirilmesinde vergi ve sosyal refah politikalarına dikkat çekmiştir (Weiss, 2006, s. 176). Bu çerçevede sığınmacılara verilen karşılıksız eğitim, sağlık ve sosyal yardımlar nedeniyle vatandaşların vergilerinden sunulan harcamalara ses yükseltilmiştir (Ferris & Kirişçi, 2016, s. 41). İşte sığınmacılara yönelik politikaların yönetim ve meşruiyet açığını içeren başlıkları, toplumsal yapının ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasi boyutları üzerinden ele alınarak, aşağıdaki tablo yardımıyla değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Politika tercihlerinin “İdeolojik, Ekonomik, Askeri ve Siyasal” boyutları.

İEAS Boyutlar	Hukuki Sonuçlar	Fiili Sonuçlar	Uygulama Açığı
İdeolojik	Açık Kapı Politikası	Misafir statüsü	Cenevre Sözleşmesi İhlali
Ekonomik	Sağlık Hizmetleri	Karşılıksız Sağlık Hizmeti	Vatandaşların şikâyetleri
	2013 tarihli Geçici Koruma Sağlananlara Yönelik Eğitim – Öğretim Hizmetleri Genelgesi	Kamplarda Geçici Eğitim Merkezlerinin Kurulması, Kamp Dışında Arapça Bilen Eğitici Açığı	Kamp Dışı Eğitime Katılım Düşüklüğü, Kamp İçi Eğitim Dilinin entegrasyonuna olumsuz etkisi
	2016 tarihli Geçici Koruma Sağlananların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik	Çalışma alanlarında %10'luk kota ve yasal çalışma prosedürlerin fazlalığı	Yasa dışı işgücü açığı ve çocuk işçiliğinin önlenememesi
Askeri-Güvenlik	2015 tarihli AB-Türkiye Ortak Eylem Planı	Yasa dışı göçün önlenmesi, Türkiye'ye finansman sağlanması	Mali ve ekonomik kapasitenin aşılması
	2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakat Zaptı	AB ile Türkiye Arasında Geri Kabul Anlaşmasının Uygulanmasına İlişkin Mali Destek Karşılığında Vize Serbestliği Tanınması	Geri Göndermeme İlkesine Aykırılık ve Taraflar arası Bağlayıcılığı Netleştirilmemesi ve Ahlaki açıdan eleştirilmesi
Siyasi	2011 Geçici Koruma Kanunu 2012 Geçici Koruma Statüsü	Türkiye Devletinin Hukuki Açığı Kapaması ve İnsani Yardım Açığını Karşılabilmesi	Yasa Dışı Göç ve İnsan Ticaretini Önlememesi
	2014 tarihli Geri Kabul Anlaşması	İnsan Hakları Yerine; Refah Politikasının Öne Çıkması	İnsan Hakları Temelinde “Kirlili Anlaşma” Olarak anılması
	2014 tarihli YUKK ve Geçici Koruma Yönetmeliği, Göç İdaresi Müdürlüğü ve Göç Danışma Kurulu	Karar Almada Katılımın Yetersizliği	Toplum Aleyhine Sonuçlar Doğacağı Algısı ve Meşruluk Sorunu

Kaynak: Üzelakçil, Ö. (2020)

2013 yılında Türk-AB ilişkilerin bozulmasıyla, iç siyaset dış politikanın önüne geçmiş ve ılımlı siyaset tarzı yerine çatışan bir siyaset öne çıkmıştır. Bu anlayış, göç politikaları ekseninde de hukuki durum (de jure) ile fiili durum (de facto) arasında “uygulama açığı” oluşturmuştur (Düvell, 2018, s. 183). Görülen açık, Suriyeli göçmenlerin ekonomik sistem, yerleşik yasalar ve topluma entegre olma durumlarını kapsayacak şekilde, İEAS boyutları çerçevesinde tartışılmıştır.

4.1. İdeolojik Boyut Çerçevesinde Yönetim Açığı

2011’de açık kapı anlayışıyla Suriyeli sığınmacılar önceleri misafir olarak görülmüş (Erdem, 2017, s. 334) ve Nisan 2018 itibariyle yaklaşık 3.5 milyon Suriyeli sığınmacı bu statü içinde ağırlamıştır (Danış & Nazlı, 2018, s. 4). Türkiye’nin bu anlayışı “Sui Generis – Nevi Şahsına Münhasır” bir durum içinde görülmüştür (Elitok, 2018, s. 2). Şöyle ki: sığınmacılar “misafir” olarak görülmüş ve dini-ahlaki bir görev üzerinden ele alınan bir topluluk olmuştur (Danış, Nazlı, 2018, s. 1). Dolayısıyla; misafir statüsü, entegrasyonun yerini tutmasa da Türkiye bu süreci uyumlaştırma kavramıyla yönetmeye çalışmıştır (Düvell, 2018, s. 190). Zira YUKK’un 96. maddesi entegrasyon

yerine uyum kavramını kullanarak, sığınmacılara ilişkin bakış açısını belirlemiştir (İçduygu & Şimşek, 2016, s. 62). Aslında misafirlik kavramını telafi edecek olan 2012 tarihli “Geçici Koruma Statüsü” ile hukuki ve insani açık kapatılmak istenilmiştir (Ulusoy & Çatır, 2017, s. 108). Öyle ki; misafir statüsünün AIHM'nin insan haklarına helal getirmeyen göç politikasına dair bir tanımlama olduğu kararı Türkiye'nin bu boşluğu nasıl doldurduğuna da iyi bir kanıt oluşturmuştur (Erdem, 2017, s. 334). Bu yüzden Avrupa dışından gelenlere 1994 tarihli “Geçici Sığınmacı Statüsü” ile misafir olarak bakılırken; Nisan 2012'de “Geçici Koruma Statüsü” çıkarılarak¹, sığınmacıların geri dönmeye zorlanmaması, açık kapı politikasının devamı, bireysel statü belirleniminin yapılmaması, barınma ve diğer hizmetlerden yararlanılması güvenceye alınmıştır (Işıkcı, 2017, s. 33). Bu politika süreci, Suriyelilerin Türkiye'de kalıcı ya da geçici olarak nasıl görüldüğünü aydınlatamamıştır. Kızılay yetkilisi (KY) bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Geçici olarak inşa edildi; ancak kalıcı olduğuna dair işaretler var. Vatandaşlık hakkı verilmesi gibi. Bu açıdan; geçici olduklarını kabul eden fakat kalıcı olabileceklerini de görmezden gelmeyen bir yaklaşım var”² demiştir. Bunun yanında Dışişleri Bakanlığı yetkilisi (DBY) : “3,6 milyon insan, Suriye istikrar sağlamadığı sürece geri gönderme olamaz. Zaten bu geri göndermeme ilkesine de aykırıdır. Ancak; gönüllülük varsa olur”³ diyerek, Türkiye'nin izlediği politika anlayışının hukuki ve insani boşluğu doldurmanın yanı sıra Eylül 2020 tarihi itibarıyla 3.616.574 Suriyeli sığınmacıya daha yasal zeminde hak aranacak bir sistem yaratma niyetini de ortaya koymuştur.

Önce karar verilerek uygulanan açık kapı politikasına sonradan toplumdan destek alabilmek için dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan: “Her şeyden önce açık bir şekilde Müslüman olmanın gereği olarak dini kardeşlerimize yardım, öncelikli görevdir... Suriyeli kardeşlerimiz aynı zamanda Esad rejiminin karşısında ezilen ve mağdur olan, çoğunluğu Sünni mezhebine haiz kardeşlerimizdir” demiştir (Lazarev & Sharma, 2015, s. 202). Bu söylemle, çoğunluğu sünni sığınmacıların mezhebine yapılan vurgunun Türkiye'deki toplumsal kabulü artıracığı düşünülmüş fakat toplumsal tabanda azınlık olan Alevi kesimin Suriye politikasına karşı eleştirilerinin nedenleri de gün yüzüne çıkmıştır (Lazarev & Sharma, 2015, s. 217). Kısaca; sığınmacılara yönelik politik karar ve eylemler toplumun düşünce ve inançlarına tam nüfuz edememiş olması nedeniyle ideolojik boyutta eksikliğe işaret etmiştir.

4.2. Ekonomik Boyut Çerçevesinde Yönetim Açığı

Sığınmacı meselesinde, mültecilere ve onları kabul eden devletlere yardım konusunda yüklerinin paylaşılmasını ve BMMYK'ne daha fazla katkının verilmesini vurgulayan 19 Eylül 2016 tarihli BM New York Deklarasyonu, beklentileri karşılayamamıştır (Lambert, 2017, s. 732). Burcu Toğral Koca: “Wanted but not welcome-istenen ancak hoş gelmeyen” tabiriyle bunu vurgulayarak, hem

1 YUKK'a göre geçici koruma, ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma amacı ile kitlesel olarak sınırlara gelen veya sınırları geçen, haklarında bireysel uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılmayan yabancılara sağlanan korumayı ifade etmektedir.

2 Türk Kızılay'ı yetkilisi (KY), Ankara, 22.01.2019

3 Dışişleri Bakanlığı yetkilisi (DBY), Ankara, 27.12.2018

insani söylem üzerinden yardım politikası üretmek zorunda kalan hem de güveniksizleşme kavramıyla sınırlarını kapatan ülkelere gönderme yapmıştır (Eder & Özkul, 2016, s. 4). Türkiye ise açık kapı politikasıyla oluşan güvenlik açığını bertaraf etmek için, 9 Mart 2015'te Öncüpınar ile Cilvegözü sınır kapılarını kapatmış ve 8 Ocak 2016'da Suriyelilere vize uygulamasına geçmiştir (Kılıçaslan, 2016, s. 77). 2018 yılı itibarıyla de İstanbul'da Suriyelileri kayıt altına alma sonlandırarak, Suriye sınırına 764 km duvar örülmüştür (Heinrich Böll Stiftung Derneği, 2019, s. 14-15). Sığınmacılara yönelik değişen anlayış eğitim, sağlık ve çalışma hayatı gibi alanlarda kapasite açığıyla görünmüştür.

Çalışma hayatına bakıldığında; örneğin, sığınmacıların Türk işyerlerinde sadece %10 oranında çalışabilme şartının olmasının yanında güvensiz, düşük ücretli ve uzun mesaisi işlerde çalıştırılmıştır (İçduygu & Şimşek, 2016, s. 64; Elitok, 2018, s. 9). Öte yandan Suriyeliler tercih edilmeyen niteliksiz işlerdeki boşluğu kapatarak, ekonomiye katkı sağlamıştır (Jacobsen, 2002, s. 577). Özetle, sığınmacıların yaklaşık 1,2 milyonunun aktif iş gücü içinde değerlendirildiğini ve ortalama 150 ile 200 bin arasında (Suriyeli çocuk sayısı içindeki oranı % 15) Suriyeli çocuğun işgücü içinde yer aldığını görmekteyiz (Erdoğan, Çorabatır, 2019, s. 40). Fakat kayıt dışı sığınmacılar, vatandaşlara kıyasla vergisiz çalışma ve ucuz emek arzı yönünden haksız rekabet oluşturmuşsa da (Koca, 2016, s. 69; Duman, 2014, s. 189-190) özel sektör tarafından insan hakları göz ardı edilerek, çocuk işçiliği ve insan ticareti gibi yollarla kullanılmıştır (Goethals, Bardwell, Bhacker ve Ezzelarab, 2017, s. 335). Bu kapsamda; 2003 tarihli Yabancıların Çalışmasına Dair Kanuna katkı açısından; en az 6 ay geçici koruma kapsamındaki sığınmacıların ikamet izni alarak, oturdukları il kapsamında çalışma iznine başvurabilmesi, "2016 tarihli Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" ile sağlanmıştır (İçduygu & Şimşek, 2016, s. 61-62). Bu mevzuata yönelik Dünya Bankası, İş-Kur ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ortaklığıyla, sığınmacılara mesleki eğitim verilerek emek talebinin piyasaya uyumuna çalışılmıştır (İçduygu & Diker, 2017, s. 27). Düzenlemelere rağmen, sığınmacıların çalışma izni konusunda yasal işgücüne katılım oranı beklentilerin aksine düşük gerçekleşmiş (İçduygu, 2015, s. 8) ve Mart 2019 tarihi itibarıyla 1.2 milyon Suriyeli işgücü içinden sadece 31.185 kişi çalışma izni almıştır (Erdoğan & Çorabatır, 2019, s. 38). İlaveten 2018 sonrası Suriyelilerin girişimcilik faaliyetlerine dönersek, UNHCR'ye göre ekonomiye 400 milyon dolar katkı sağlamışlardır (Erdoğan, 2020, s. 44). Bu çerçevede, 26 Şubat 2019 tarihi itibarıyla, ortaklardan en az birisi Suriyeli olan şirket sayısı 15.159 olarak görülmüştür (Erdoğan & Çorabatır, 2019, s. 40). Bu çerçevede vatandaş algılarına odaklandığımızda; Türkiye'nin mevcut %10 ile %12 arasında seyreden işsizlik oranları ve bunun sonucunda oluşan 3,5 milyonu aşan işsiz vatandaşın durumu, sığınmacıların rakip gibi görünmesini sağlamıştır (Erdoğan, 2016, s. 78). Özetle; Suriyelilerin ucuz ve esnek emek gücü, işverenlere katkı sağlarken; yerleşik işçileri olumsuz etkilemiş, emek arz ve talep piyasasında yasal ile fiili durum arasındaki farkı da artırmıştır (Düvell, 2018, s. 182). Bu düşünce; açık kapı politikasının, sığınmacıların emek piyasasını esnekleştirdiği ve ucuz emek gücü bulma kabiliyetini artırdığını üzerinedir. Sonuçta vatandaşlar artan işsizlik oranlarının kaynağını Suriyeliler olarak görmüştür (Tören, 2018, s. 21). Hâlbuki ORSAM ve TESEV işbirliği ile hazırlanan raporda, sığınmacılar vatandaşlarca tercih edilmeyen hazır giyim, demir-çelik ve

imalat sanayinde çalışarak vasıfsız işçi açığını kapatmıştır (Koyuncu, 2016, s. 111-112). Bu nedenle; sığınmacılar, çalıştığı alanlar ve kayıt dışı istihdam açısından, işsizlik oranını çok etkilememiştir (İçduygu & Diker, 2017, s. 28). Öyle ki sığınmacılar ekonomik hayatı canlandırmış ve misafir ülkenin piyasasına da katkı sağlamıştır (Ferris & Kirişçi, 2016, s. 42). Sonuç olarak ekonomik boyutta toplumda oluşan algının aksine olumlu sonuçların da olduğunu gözlenmiştir.

Eğitim konusuna baktığımızda ise, 1.6 milyon sığınmacıya Emergency Social Safety Net ile yardım edilmiş ve AB (Conditional Cash Transfer for Education) programıyla yaklaşık 494 bin çocuk okullara yönlendirilmiştir. Üniversite düzeyinde ise devlet okullarına harç alınmaksızın kayıt yaptırılmıştır (European Commission, 2019). Artan fiziki ve beşeri kapasiteyle, 2019-2020 eğitim döneminde yaklaşık 684.728 çocuk eğitime erişebilmiş olsa da yaş ilerledikçe eğitime katılma oranlarının düştüğü görülmüştür (Erdoğan, 2020, s. 35-36). Diğer taraftan okula başlayan Suriyeli bir çocuğun 1 yıllık eğitim maliyetinin, TÜİK verilerine göre, 8.111 Türk lirası olduğu ve toplamda yıllık 5.1 milyar TL kaynak gerekeceği, ilaveten 1189 okula ve yaklaşık 32 bin Öğretmene ihtiyaç olacağı hesaplanırsa da AB bu ihtiyacın sadece % 15,3'ünü karşılayarak 183 okulu yaptırmıştır (Erdoğan, Çorabatır, 2019, s.26-27). Bu maliyetlerle AB'nin eğitime destek için öngördüğü 300 milyon avro ile Türkiye'nin yaklaşık 873 milyon avro harcaması karşılaştırıldığında kapasite açığı net şekilde görülecektir (Erdoğan, 2020, s. 37). Sağlık hizmetlerinde ise 2019 yılı itibarıyla 4 milyona yakın sağlık danışmanı ile hizmet verildiği, 500.000 çocuğa aşılardan yapıldığı (European Commission, 2019) ve ORSAM raporuna göre de sınır illerindeki kamu hastanelerinin kapasitelerinin yaklaşık %30 ile %40'ının Suriyelilere yönlendirildiği görülmüştür. Dolayısıyla, maddi ve beşeri kapasite yükü iller arasında eşit dağılmamıştır (Ulusoy & Çatır, 2017, s. 108). Bu sayılara bakıldığında, Türk halkının sağlık hizmetlerine etkin ve hızlı ulaşmanın maliyeti oldukça artmıştır. Hal böyleyken, sosyal tabanda karşılaşılan eleştirilere Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün yetkili temsilcisinin (GİGMY): "Göç Yönetilebilir" sloganıyla cevap verilebilir. Örneğin; sığınmacılar Türk vatandaşlarının istihdam edilmediği yerlerde çalıştırılabilir ya da katma değer yaratacakları yerlere yönlendirilebilir ve etkin yönetilebilirler"⁴ demiştir. Kızılay yetkilisi (KY) ise "Kapasite sorunu muhtemeldir. Kızılay Kart ile nakit yardımı yapıyor. Ancak; 2 yıl sonra bu proje bitecek ve riskli boyutları var...Ekonomik olarak yük söylemleri var ama katkıları çok fazla. Antep, Kilis, Hatay' da Suriyelilerin doğrudan hayata etkisi negatif olabilir; ancak Türkiye'nin genelinde bu söylem doğru değil. Olumsuz söylemler genel olarak; sistemden memnun olmayanların ve suçlu olarak başkasını görenlerin yaptığını görüyoruz"⁵ diyerek, mali yüke dikkat çekmiş, toplumda olumsuz eleştirilerin neden göz ardı edildiği de diğer bir soru olarak karşımıza çıkmıştır. Bunu Mouffe'nin "demokratik vatandaşlığın özünün, farklı sosyal grupların demokratik taleplerinin tanındığı kolektif bir yapıya bağlı olarak oluşabileceği ve insanların aidiyetliklerinin, kimliklerinin korunduğu, kişisel özgürlüğü öne çıkaran radikal demokratik vatandaşlar olarak kadınlar, işçiler, siyahiler, gayler, ekolojik veya farklı sosyal akımların siyasal taleplerini ifade edebileceği" (Mouffe, 1992, s. 79) vurgusuyla değerlendirilebilir ve eleştirel

4 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yetkilisi (GİGMY), Ankara, 13.12.2018

5 KY, Ankara, 22.01.2019

söyleme sahip kişilerin sistemden memnun olmayanlar olarak nitelendirilmesi durumunu, demokrasi açısından eksiklik haline işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Hâlbuki sığınmacı politikalarında oluşan kapasite açığı, net olarak saptanmalı, toplumsal eleştiriler dikkate alınmalı ve uluslararası raporlar önemsenmelidir. Bu kapsamda; “2019 Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu” AB yasal düzenlemeleriyle AİHM kararlarına uyulmasını sağlayacak müktesebatin hazırlanmasını (European Commission Turkey Report, 2019) Avrupa Sayıştay’ı ise insani yardımların kalkınma yardımına kaydırılmasını ayrıca STK’lar için çalışma ortamlarının iyileştirilmesini (European Court of Auditors, 2018, s. 6) istemiştir. Raporlardaki şeffaflık açısından, göç politikasına yönelik kamuoyu ile paylaşılmış bir harcama politikasının olup olmadığı eleştirisini, GİGMY: “2014 yılında Geçici Koruma Yönetmeliği ile harcamaların yetkisi AFAD’a verilmişti. Bu nedenle; 2011 ile 2014 arası yapılan harcamaların yetkisi Başbakanlığa verilmiş olabilir. Bu konuda çok yetki ve bilgimizin olmadığını söyleyebilirim. Harcamalarla ilgili kamuoyu açıklamaları daha çok Cumhurbaşkanıca yapılmaktadır”⁶ şeklinde ifadesiyle anlatmıştır. KY ise: “Harcama politikasının olduğunu düşünmüyorum”⁷ ifadesiyle harcama politikalarında şeffaflık prensibine dayalı eleştirileri hatırlatmıştır. Ek olarak DBY ise: “33 milyar dolardan fazla harcandı. Dünyada örneği yok. Bize yardım ise onda biri değil... Uluslararası toplum üzerine düşeni yapmamıştır... Külfet paylaşımı istiyoruz... Bu bir küresel olgudur. Bu sorumluluk bir ülkeye yıkılmamalıdır. Özellikle; krizin sebebi biz olmamıza rağmen”⁸ ifadesiyle Türkiye’nin haklılığını vurgularken; kapasite sorununu Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın “Mültecilere 40 milyar doların üzerinde harcama yapıldı” sözlerinden (Cumhurbaşkanı Erdoğan, 17 Aralık 2019) ve BM Genel Kurulunda yaptığı “AB’nin 3 + 3 milyar avro taahhüdü, proje şartlı. Buna rağmen 600.000’den fazla Suriyeli çocuk okula gidebiliyor ve kamplarda ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri sunuluyor” (Cumhurbaşkanı Erdoğan, 25 Eylül 2018) konuşmalarından görebilmekteyiz.

Özetle, Suriye meselesi sadece güvenlik açığını değil, aynı zamanda maddi altyapısal ihtiyaçları da içeren bir hal almıştır (Şen & Özkorul, 2016, s. 114). Dolayısıyla; sosyal kabul ve meşruiyeti sağlamak için öncelikle vatandaşların artan ihtiyaçlar ve güvenlik endişeleri giderilmelidir (Jacobsen, 2002, s. 588). Her ne kadar bunun yönetilebilir olacağı yetkililerce belirtile de gelinen noktada şeffaflık ve bilgi eksikliği, iktidarı refah sorunları üzerinden kapasite açığıyla baş başa bırakmıştır.

4.3. Askeri (Güvenlik) Boyut Çerçevesinde Yönetim Açığı

Sığınmacılara yönelik politikalarda, güvenlik endişeleri sadece Türkiye’yi değil aynı zamanda Frontex, Eurosur, Schengen gibi sınır güvenliğine dair politika araçlarını işlevsel hale getiren AB’yi de etkilemiştir. Dolayısıyla artan güvenlik algısıyla, göç politikalarında güvenli üçüncü

6 GİGMY, Ankara, 13.12.2018

7 KY, Ankara, 22.01.2019

8 DBY, Ankara, 27.12.2018

ülke kavramı ve geri kabul anlaşmalarıyla ilerleyen bir süreç başlamış ve bu durum bazı ulus devletlerce kullanılmıştır. Örneğin; Macaristan ve Slovakya'nın mültecilere tutumları sert olurken; Amerika ile İngiltere sınırlı mülteci kabul edebileceklerini belirtmişlerdir. Türkiye, Lübnan, Ürdün ile Almanya ve İsveç ise daha çok kozmopolitan düşünceyle hareket etmiştir (Fakhoury, 2017, s. 681). Fakat Slovakya başbakanı Robert Fiko'nun: 'Göçmenlerin Tümü Teröristtir' ve Macaristan Başbakanı Viktor Orban'ın: 'Göçmenler Zehirdir' şeklindeki ayrıştırıcı ve popülist söylemleriyle karşılaşılmıştır (Lang, 2018, s. 512). Hâlbuki bu söylemler aynı zamanda AB anlaşmasının 2. maddesindeki "insan haysiyeti, özgürlük, eşitlik ve insan hakları" kavramlarını ihlal etmektedir. Türkiye ile AB arasında izlenen göç politikalarına etki eden bu süreci GİGMY şöyle tanımlamıştır: "FRONTEX ile yakın işbirliği göç politikasını olumlu etkiliyor... Düzensiz göçte kullanılacak araçlar hususunda işbirliği yapılıyor... 2014'te içinde olduğum geri kabul anlaşmaları toplantılarında uluslararası korumaya konu olabilecek herhangi bir yabancı'nın geri kabul anlaşmasına konu olamayacağı ifade edildi. 16 Aralık 2013'te geri kabul anlaşması AB-Türkiye 3. Ülke vatandaşları için uygulansaydı, sığınma başvurusu olan hiç kimse iade edilmeyecekti. Yani; AB'nin bize geri kabul yapması için kişinin Uluslararası Koruma başvurusu yapmaması ya da ret edilmesi gerekir. Bu nedenle; hukuki ilkelere aykırılık durumu olmamaktadır"⁹ demiştir. Ülkelerin güvenlik eksikliğini politikalarına aracılık eden bu araçlar ulusal sınırları koruma algısıyla giderek ileri teknolojilere kavuşturulduğunu KY: "Bu araçlar; sınır güvenliği araçlarıdır. Güvenlik konulu toplantılar artık göç politikasının içine dahil olduğunu görüyoruz... Bu süreçler; göç yönetiminin teknikleşmesinin ve insansızlaşmasının aracı olarak görülebilir"¹⁰ ifadeleriyle gösterirken "Kale Avrupası" oluşturan yasal gelişmeler Türkiye'yi de etkilemiştir.

Yukarıdaki açıklamalarla; Nisan 2014'de 6458 sayılı YUKK yasası ve Göç İdaresi düzenlemesiyle, AB standartları ve uluslararası koruma ilkesi öncelenmiştir (Şen & Özkorol, 2016, s. 94; Bakioglu, Artar ve İzmir, 2018, s. 10). Fakat 29 Kasım 2015'te Türkiye - AB zirvesinde, AB komisyonu tarafından üç milyar avro yardım parası taahhüt edilerek, "biz ödeyelim ve sen mültecileri tut" şeklinde, fayda temelli bir müzakere yapılmıştır (Ferris & Kirişçi, 2016, s. 67). Ayrıca; müzakereler kapsamında, Haziran 2016'ya kadar ilerlemeyen fasıllar ve Türk vatandaşlarının Schengen bölgesine girme niyeti karşısında mültecilerin AB dışında bırakılması tartışılmıştır (Nas, 2015, s. 183-184). Uluslararası alanda "Kırlı Anlaşma" olarak nitelenen bu karar sonrası, 18 Mart 2016'da Türkiye ile AB arasında yapılan üçüncü zirveyle Yunanistan'a giden kaçak göçmenlerin iadesi ve her iade edilen kişi karşılığında AB'nin Türkiye'den bir mülteci alabileceği belirlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı [TCDB], 2018; Özer, Ateşok, Özde ve Komsuoğlu, 2016, s. 147). AB geri kabul anlaşmalarını üyelik dışında kullanılabilecek bir araç olarak görürken, bu durum Türkiye'nin külfet söylemi üzerinden, sığınmacılara neden hak temelli değil, hizmet temelli bir yaklaşım sergilediğini de göstermiştir (Yıldız & Uzgören, 2016, s. 199). Anlaşmayla AB'ye kabul edilebilecek mülteci sayısının 72.000'i aşmayacağı ve 6 milyar avroluk fon karşılığında vize muafiyeti sağlanabileceği öngörülmüştür (Işıkcı, 2017, s. 35; TCDB, 2018). 2001 yılından bu

9 GİGMY, Ankara, 13.12.2018

10 KY, Ankara, 22.01.2019

yana “Avrupalılaşıma” saikiyle başlayan süreç, önce Avrupa sonra da Türk kamu politikalarında değişimi kaçınılmaz kılarak, Türkiye’nin iktisadi, ekonomik ve siyasi alanlarda dönüşümünü sağlamıştır (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, s. 248). Bu değişimin yönünü GİGMY: “Şu anda bütüncül bir göç politikamız yok... Siyasi irade söylemi, politika sürecini de etkilediğini ve her an değiştirebileceğini söyleyebiliriz”¹¹ söylemiyle aslında 2015 yılına kadar artan sığınmacı akını sonucunda, AB ilişkilerinin nasıl karşılıklı beklentiler üzerinden kurulduğunu görebiliriz (Şen & Özkorul, 2016, s. 90). Koşulluluk ekseninde, AB çoğu zaman Türkiye’nin anlaşma şartlarını yerine getirmedeğini belirtmiştir. Türkiye ise 2017 Ekim ayına kadar Schengen bölgesine vizesiz girişi yinelemiştir (European Commission Turkey Report, 2019, s. 45-46). Sonuçta; AB ile işbirliği üzerinden sığınmacıları engelleyici bir tutum oluşmuştur (Jacobsen, 2002, s. 579). Ancak bu politikalar güvenlikleştirmeyi gerçekleştirememiş bilakis insani boyutlarda olumsuzlukları doğurmuştur. Bunu DBY: “Bu yapılandırılmalar göçün sadece yönünü değiştirir. Etkisiz araçlardır. Bu insanları ticarete konu olmasına itiyor. Türkiye’nin önceliği insanidir. Yollar tıkanır, insanlar ölür”¹² sözleriyle özetlemiştir.

Sonuçta, uluslararası çevrede oluşan güvenlik açığı korkusu ister istemez Türkiye’de de görülmüştür. Bu konuda GİGMY: “Sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, üniversiteler ve diğer kamu kurumlarıyla çalıştık... Güvenlik odaklı düşünmek uyumun önündeki en büyük engeldir... Evet gerekli ihtiyaçlar var; ancak güvenlik politikası sadece göç politikasının bir parçasıdır. Göç politikamıza bakıldığında güvenlik ile uyum konusu arasında bir denge hali güdülmektedir”¹³ demişe de bu görüşten daha keskin bir biçimde ayrılan KY: “ Türkiye’de göç yönetiminde önceliğin güvenlik, iktisadi ve en son kültürel olduğunu düşünüyorum. Uyum hususunda da sıkıntılar olduğunu düşünüyorum”¹⁴ düşüncesiyle güvenlik boyutuna ayrı bir sayfa açmıştır. Gelinek nokta itibarıyla, uluslararası alanda yeşeren ve Türk toplumuna da sirayet eden güvenlik odaklı düşünme şekli yaşanmıştır.

4.4. Siyasi Boyut Çerçevesinde Yönetim Açığı

Bir konunun siyasi olarak değerlendirilmesi, öncelikle kamusal zeminde tartışılabilir hale gelmesiyle olabilecektir. Bu sürecin yönünü çıkar temelli söylem sahipleri belirleyecektir. Buradan hareketle, sığınmacı sorunu kamusal sonuçları ve içerdiği toplumsal çatışmaları nedeniyle siyasallaşmış (İçduygu, 2017, s. 35) ve oluşan söylemlerle yukarıdan aşağıya doğru şekillenmiştir. Bu bağlamda, 2014 sonrası dört seçim sürecinde, sığınmacı sayılarının milyonlara ulaşması ve Cumhurbaşkanı’nın Temmuz 2016’da sığınmacılara vatandaşlık söylemi konuyu siyasal düzleme oturtmuştur. Özellikle dış politik arenada 2016 tarihli AB göç müzakerelerinde, Cumhurbaşkanı’nın “AB’nin sorumluluğunu yerine getirmedeği” vurgusu sığınmacı politikasının

11 GİGMY, Ankara, 13.12.2018

12 DBY, Ankara, 27.12.2018

13 GİGMY, Ankara, 13.12.2018

14 KY, Ankara, 22.01.2019

koşulluluk ekseninde siyasallaşmasına örnektir (İçduygu, 2017, s. 36-37). Bu açıklamalarla; siyasallaşan Türkiye'nin uyguladığı geçici koruma rejimi, iç ve dış politik gündeme oturmuştur.

Özellikle, dış politik sonuçlarına bakıldığında, geri kabul antlaşmasıyla AB'nin insan hakları ihlallerinden kaçınarak sığınmacıları nasıl dışarıda tutacağına ilişkin üçüncü ülkelerle yaptığı müzakereler görünür olmuş (Mat & Özdan, 2018, s. 37) ve "dışsallaştırma" siyaseti vücut bulmuştur (Goularas & Sunata, 2015, s. 27). Bu müzakere göç ve sınır yönetimi, kamu düzeni ve güvenlik, temel haklar ve belge güvenliği gibi dört ana hedef içinde 72 kriteri barındırmıştır (Nas, 2015, s. 181). AB'nin göçü dışsallaştırıcı amacı ile Türkiye'nin vize muafiyeti arzusunun keşiştiren bu süreç sonunda; Türkiye, tampon veya güvenli üçüncü ülke gibi tariflerle nitelendirilmeye başlanmıştır (Işıkçı, 2017, s. 34; Baklacioğlu, 2016, s. 173). Türkiye bir yandan üçüncü ülke muamelesi görünürken diğer yandan da "Avrupalılaştırma" kavramına uygun mülteci kavramının kabulü ile Avrupa kıtasından gelenlerin ve Türk soyundan-kültüründen olanların bu statüye sahip olabileceğine dair şartların değiştirilmesi talebiyle karşılaşmıştır (İçduygu, 2015, s. 2). Dolayısıyla, 1951 Cenevre sözleşmesinin ve 1967 tarihli Protokolün tanınması, müstakil bir göç mevzuatını hızlandırmıştır¹⁵. Fakat AB'nin Avrupalılaştırma hedefi için belirlediği yol haritasına uyum sağlamak aynı zamanda Türkiye'nin göç politikasını ve AB üyelik sürecini olumsuz etkilemiştir. Bu hususta GİGMY gelinen aşamayı şöyle ifade etmiştir: "Bizde "Kale Avrupası" tabirini eleştiriyoruz. Göç sadece insanları içeri almayarak yönetilecek bir konu değildir. Avrupalılaştırma noktasından uzaklaşmış durumdayız. Bu açıdan; uyum yasaları için kurumların adapte edilme süreci sekteye uğruyor. Fakat göç politikasının yapılması sürecinde, bunlar itici faktörler olmuştur. Fakat en önemli unsur değildir"¹⁶ diyerek Avrupalılaştırma noktasından uzaklaştığımız açıkça söylene de bu yorumun tek taraflı olmadığını AB hedefinden uzaklaşmanın arka planında KY'nin ifade ettiği gibi: "Yükün kendisi Avrupalılaştırmanın kendisi zaten. Güvenikleştirme algısı Avrupa'nın yük paylaşımına yanaşmamasını gösteriyor. Ancak; buradaki asıl sorun Türkiye için güvenlik sorunu doğduğu aşıkardır"¹⁷ düşünceleriyle anlayabiliriz.

Özetle her kurumda farklı algılanan sığınmacı politikası; vizesiz dolaşım, mültecilere yardım veya toplumla uyum hususları içinde sıkışmıştır. Örneğin; GİGMY bu ikilemi: "Türk göç politikası farklı kurumları kapsayan bir süreçtir. Vize serbestisi diyalogu, Geri Kabul Anlaşması'nın bir parçası olup Göç İdaresi'nin net bir şekilde politika kararı değildir. Siyasi iradenin bir konusudur. 72 kriterden biri olan vize serbestisi karşılığında geri kabul anlaşması siyasi irade ile olmaktadır"¹⁸ şeklinde açıklamıştır. Ancak KY: "Türkiye'de vizesiz dolaşım hakkı kazanmak, mültecilere yardımdan daha önce geliyor. AB için ise; tampon ülke olmamız isteniyor"¹⁹ sözleriyle konuyu başka bir boyuta taşımıştır. Bu hususta DBY ise göç siyasetine: "Türkiye'nin önceliği insanidir"²⁰

15 Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü ile: "Sözleşme'deki tanımın kapsamına giren bütün mültecilerin, Ocak 1951 tarih sınırlamasına bakılmaksızın eşit hukuki statüden yararlanmalarının arzu edilir olduğu belirtilmektedir"

16 GİGMY, Ankara, 13.12.2018

17 KY, Ankara, 22.01.2019

18 GİGMY, Ankara, 13.12.2018

19 KY, Ankara, 22.01.2019

20 DBY, Ankara, 27.12.2018

ifadesiyle evrensel bir yaklaşım sergilemiştir. Anlaşılan o ki: mülteci meselesinin esas sorunu insan hakları olsa da vizesiz dolaşım gibi siyasi amaçların öne çıktığını ve aynı zamanda her kurumun önceliklerinin de farklılaştığını görebilmekteyiz.

5. Suriyelilere Yönelik Göç Siyasetinde Meşruiyet Açığı: “Müzakereci ve Çatışmacı Demokrasi” Boyutlarıyla

Bir politika demokratik bir hazırlanma süreci geçirmesi (yasallık), değişim talebinin içeriden gelmesi (rıza) ve haklılığına ilişkin nedenlerinin olmasıyla (gerekçe) meşru olabilecektir (Gilley, 2006, s. 502; Roos & Lidström, 2014, s. 138; Morris, 2005, s. 322). Bu sebeple, Mann'ın neden savaş hali ve göç olgusunu altyapısal iktidar sorunu içinde gördüğünü anlayabiliriz (Thies, 2015, s. 168). O, modern devletlerde demokrasi bilinci zayıf kalmışsa etnik temizlik gibi krizlerin kaçınılmaz olacağını (Laitin, 2006, s. 330) ve bunun demokrasinin karanlık yüzünü ortaya çıkararak, aslında etnik temizliği artırabileceğini vurgulamaktadır (Mann, 2012c, s. 584; Breuilly, Cerini, Malesevici, Neubergerand ve Mann, 2006, s. 407). Bu açıdan; göç meselesine altyapısal iktidar noktasından baktığında, devletlerin karşılaşacağı suç, barınma ve refah problemleriyle oluşacak ırkçı tepkileri, demokrasinin engellemeyebileceğini belirtmiştir (Mann & Hall, 2011, s. 69-70). Hâlbuki Mann, göçle birlikte toplumsal yapılardan beliren kimlik temelli hareketlerin, toplumsal yapıdaki çatlaklara sızarak toplumu yeniden dönüştürebileceğini düşünmüştür (Mann & Hall, 2011, s. 80). Bu bakış açısı içinde göç konusuna İEAS güç ağırları içinden bakarak, müzakereye olan ihtiyaç vurgulanmıştır.

Mann, devletin göç politikalarında altyapısal gücünü sadece bölgelerin kontrolüyle değil; aynı zamanda kimlik boyutu üzerinden yapacağı bir dışlama politikasıyla da gösterebileceğini (Soifer & Vom Hau, 2008, s. 226) Türkiye örneğiyle açıklamıştır: “Türkiye son on yılda AK Parti hükümetiyle toplumsal iktidar alanını (İEAS) örgütleyerek, AB ile iyi ilişkiler oluşturmuş ve siyasi ağırları genişletmiştir. Ancak 2007'den itibaren iktidar, daha çok terörle mücadele, çevre ülkelerdeki savaş hali ve sivil bir anayasa çalışmalarıyla uğraşırken, toplumla arasında müzakere eksikliği oluşmuştur” (Mann & Hall, 2011, s. 12). Mann'ın ifadelerini sığınmacı politikamızla örneklendirirsek, 2014'te Hacettepe Üniversitesi Göç ve Araştırma Merkezi'nin (HUGO) araştırmasına göre; sadece Alevilerin muhalefeti değil aynı zamanda toplumun genel yargılarında da Suriyelilerle kültürel farklılığın derin olduğu görülmüş, geri gönderilmeleri istenerek, vatandaşlıklarına karşı çıkılmıştır (Erdoğan, 2016, s. 78; Ferris, Kirişçi, 2016, s. 56). Bunun arkasında, vatandaşların Suriyelilere ekonomik ve sosyal hakların verilmesine karşı olumsuz algıları yatmaktadır (Yavcan, 2016, s. 6). Bu verilere rağmen Cumhurbaşkanı, 2 Temmuz 2016'da yaklaşık 2 milyon 733 bin Suriyeli sığınmacıya kademeli olarak vatandaşlık verilebileceği ifadesiyle, toplumsal rızanın sağlanmasına ket vurmuştur (Tören, 2018, s. 23). Yine, Cumhurbaşkanı 17 Aralık 2019 tarihli Küresel Mülteci Forumu'nda, siyasi irade olarak fikir değiştirmiş “Suriye kaynaklı göç probleminin çözüm yolu, mültecileri sınırlarımız içinde tutulması olarak görülemez. Mültecileri kendi topraklarında tutacak, olanları da tekrar vatanlarına döndürecek formüllerin devreye alınması gerekiyor” demiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı [TCCB], 17 Aralık 2019).

Burada vatandaşlık söylemiyle geri gönderilmelerine ilişkin formüller çatışmış, net olmama ve toplumsal hassasiyetleri dikkate almama hali görünür olmuştur. Dolayısıyla müzakereci ve çatışmacı demokrasi pratikleri işlemiştir (Erdem, 2017, s. 342). Ancak, demokrasi pratiklerinden uzaklaşma hali her kurumda aynı olmamıştır. Örneğin göç politikamızın gündeme gelmesi hususunda, sivil toplum etkisinin nasıl görüldüğünü GİGMY: "... Mecliste bu kanun (YUKK) muhalefetin reddine rağmen geçmiştir. Kurumsal anlamda sivil toplumla beraber çalışmanın önemi üzerinde her zaman durulmaktadır... Toplantılarda sivil toplumun iştirakinin olmasına büyük önem verilmektedir..."²¹ diyerek, STK'ların önemi vurgulansa da devlet'in egemenlik yetkisini kullanması ile muhalefetin onayı olmadan karar alınması, sivil toplumun baskı değil yardımcı bir araç olarak görülmesi ve alınacak kararlara karşı daha çok yüzeysel bilgiyle katıldığı görüşü, müzakereci anlayış açısından kamusal alanın yetersizliğine işaret etmiştir (Habermas, 2006, s. 426). Ayrıca, STK'lar gibi farklı fikirleri olanların tali bir aktör olarak görülmesi, muhalif seslerin karar almadaki etkinliğini ortadan kaldıracak (Mouffe, 1997, s. 27-28) ve bu durum her iki demokrasi pratiğine olan uzaklığı yansıtacaktır.

Oysaki sığınmacı politikaları çerçevesinde, GİGM, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) gibi kurumlarla işbirliği yapılmakta, özellikle AB üyesi ülkelere mülteci yerleştirme süreçleri bu paydaşlarla yürütülmektedir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu [ABTD], 2017). Özetle, STK'ların bireyleri koruduğu ve toplumda çatışan çıkarlar arasında uzlaşma sağlayabileceğini düşündüğümüzde (Aras ve Duman, 2019, s. 479), İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği (Mazlum-Der), İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH), Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), Helsinki Yurttaşlar Derneği gibi örgütler, barınma, sağlık ve eğitim konularında kamusal hizmetler sunmaları olağandır. Ayrıca; Dışişleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile taşrada Kaymakamlıklar bünyesinde yer alan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları da etkin görevler üstlenmiştir. Fakat sığınmacı meselesinde yük altına giren yerel yönetimlere daha fazla değinmek gereklidir.

Yerel yönetimlerin vergi gelirleri, hükümet transferleri ve uluslararası bağışlar yoluyla hizmet sunumu zayıf kalmıştır. Örneğin; Hatay Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin, Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (Japanese International Cooperation Agency-JICA) aracılığıyla yaptığı atık su arıtma tesisi ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi'nin UNDP'den aldığı 3 milyon dolar yardımın kapasiteyi artırdığını söyleyebiliriz (Esen, 2017, s. 24-25). İlaveten göç gibi meseleleri çözmek için Marmara Bölgesi'ndeki belediye temsilcilerini bir araya getiren Marmara Belediyeler Birliği iyi bir örnek oluşturmuştur (Woods & Kayalı, 2017, s. 16). Uluslararası zeminde de küresel sorunların "Mülteciler için Küresel İlkeler Sözleşmesiyle (Global Compact on Refugees - GCR)", zoraki göç edenlere ilişkin metin düzenlenmiş ve uluslararası işbirliği olmadan çözülemeyeceği belirtilmiş (Erdoğan, 2020, s. 19) ve yerel idareleri önceleyerek finansal yardım ve altyapının güçlendirilmesi vurgulanarak, bunlara 3RP ile ulaşılacağı öngörülmüştür. "Kapsamlı Mülteci Müdahale Çerçevesiyle de (Comprehensive Refugee Response Framework-CRRF)" üye devletler

21 GİGMY, Ankara, 13.12.2018

ve yerel yönetimler için eylem programı üretmiştir (Kale & Erdoğan, 2019, s. 225; United Nations, 2020, s. 13). Yine Aralık 2019'da Cenevre'de düzenlenen Küresel Mülteci Forumuyla hükümetler, uluslararası kuruluşlar, özel sektör ve STK'lar mülteciler için uzun vadeli somut çözümler aramıştır (The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2019). Ancak ülkemizde bazı ilçe belediyeleri, sığınmacılara ulaşmak için, vatandaşlara yönelik ihtiyaç temelli hizmetlerin ulusal veri tabanı olan, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Sosyal Destek Veri tabanını (SOYBIS) kullanmış fakat 2016'dan sonra belediyelerin SOYBIS'e erişimi engellenmiştir. Dolayısıyla; Belediyelerin Suriyeliler için kendi ihtiyaç analizlerini yapmasının önemini öngören GCR'nin gerekliliği haklı çıkmıştır (Kale & Erdoğan, 2019, s. 230). Buradaki sorun, aktörlerin sığınmacıları 'misafir', 'muhacir' veya 'mülteci' gibi kavramlardan hangisine göre gördükleridir.

Bu kavramlar, hayırseverlik ve hak temelli yaklaşımlar üzerinden tartışılmıştır. Hayırseverlik söylemiyle, Suriyeliler muhacir kavramı içinde din kardeşlerimiz olarak görülmüş ve barınma, eğitim ve sağlık gibi hizmetler sunulmuştur (Mackreath & Sağnıç, 2017, s. 35). Diğer bir kesim ise; devlet tarafından kullanılan hayırseverlik söylemini, ansar ve muhacir arasında bir hiyerarşi oluşumuna benzetmiş ve muhaciri ansarın insafına bırakmadan hakların verilmesine değinmiştir (Mackreath & Sağnıç, 2017, s. 36). Ayrıca; ulusal ve uluslararası örgütlerin personel tedariklerinde sorunlar ortaya çıkmış ve devletin STK'ları tek bir yapıda ve denetlenebilir şekilde görme isteğinin yanında işbirliğinin faydalarına da vurgu yapılmıştır. Bu hususta KY: "STK'lar bu işin tedarik yönünü üstlendi. Davalarda ve Geri Gönderme Merkezlerinde STK'ların faaliyetleri çok önemli oldu"²² şeklinde pozitif yaklaşım sergilerken; DBY: "Sivil toplum baskı değil; yardımcı unsurdur. Örneğin;...Kızılay gibi diğer kuruluşlar, devlet kapasitesini artırarak göç politikasına yardımları olmuştur. Sivil toplumun desteği olmadan olmaz. Göç politikası toplumun değil, devletin yetkili olduğu bir alandır. Egemenliğini kullandığı bir alandır"²³ söylemiyle, STK'ları ikincil öneme sahip kuruluşlar olarak tanımlamıştır.

Paydaşların kararlara dahil edilmeden bir katılım süreci gerçekleşmesi, sivil toplum kültürünün olmaması, aida ve bağış işlemlerinin gelişmemiş olması, göç alanında çalışan STK'ların kısıtlı olması, yerel yönetimlerin yasal boşlukları gibi nedenler, göç yönetişimi önündeki engeller olmuştur (Çelik & Pekküçükşen, 2018, s. 1281). Bunların yanında; hükümet tarafından, Government-Organized Non Governmental Organizations (GONGOs) şeklinde tanımlayabileceğimiz, kendi ideoloji ve söylemine yakın kuruluşları desteklediği eleştirilerini de görmekteyiz (Sunata & Tosun, 2018, s. 687). Bu kapsamda; mültecilere haklar verilmesi yerine ihtiyaç temelli anlayışın yaygınlaştırılması, mültecilerin durumunu geçicilikten kalıcılığa doğru gitmesini engelleyecek (Sunata & Tosun, 2018, s. 688) ve alınan kararların her an değişebilmesiyle tüm tarafların olduğu bütüncül bir göç politikası gerçekleşmeyecektir. Göç politikasının kimi zaman gecikmeli veya kimi zaman net olmama halinin politik bir araç olarak kullanıldığına dair kuşkuları da içerdiği görülecektir. Bu kuşkuyu GİGMY: "Göç politikasının kendi içinde net olmama durumu

22 KY, Ankara, 22.01.2019

23 DBY, Ankara, 27.12.2018

olduğunu düşünmüyorum. Burada net olmama değil; bilgilendirme ya da toplumun bilgiyi alamaması konunun anlaşılmasına engel oluyor. Toplumun bilgiyi alması noktasında eksiklikler olduğunu ve göç politikasını net görememe olgusu, bilgi kaynaklarına doğru ulaşılabilmesinden ve kullanılamamasından kaynaklanıyor²⁴ şeklinde belirtmiştir. Ancak KY ise: “4 milyon Suriyeli sığınmacıyı misafir yapan bir ülke olarak; 2011 – 2018 arası parametreler çok değişmiştir. 2016 sonrası; Açık kapı politikasının sıkılaştırıldığını görüyoruz. Bu aslında netsizlikten ziyade; geçicilik ve kalıcılık açısından netlik durumu vardır. Sınır kapatılması ise; güvenlik odaklı olduğu için netlik sorunu yoktur²⁵ diyerek, sığınmacı politikasına yön veren konular arasındaki güvenlik boyutunun net olma halinin iç ve dış politik koşullara göre farklılaştığını belirtmiştir.

Bu net olmama politikasıyla tarafların iç politikalarda ellerini rahatlatmakta, dış politikada ise “Güvensizlik Stratejisi” sergilemekte olduğunu vurgulamak gerekir (Köse, 2015, s. 213). Dolayısıyla sığınmacı ve vatandaşları kapsayıcı politikanın eksikliğinin meşruiyet açığını tetiklediği söylenirse de meşruiyet tartışmasının olmadığına dair görüşlerde mevcuttur. Örneğin; GİGMY: “Kendi vatandaşlarımız açısından ise bu söylemi haklı bulmuyorum. Yapılmaya çalışılan; uluslararası göç hukukunu, insan hakları belgeleri ve Cenevre sözleşmeleri ile ulusal hukuku yerine getiriyorsunuz. Bu anlamda; ulusal ve uluslararası hukuk kurallarını insan haklarını sağlamak amacıyla yerine getirmek, bir meşruluk tartışması yaratamamalı²⁶ şeklinde bir açıklama yaparken; KY ise: “Meşruluk sorunu olduğunu görmüyorum. Çünkü siyasi irade bunu yapıyor. Ancak; Meclis içinde tartışmalar daha şeffaf olabilirdi. 2011 sonrası yapılan politikalar, siyasi iktidarın seçimler sonucunda da iktidarını sürdürmesi, meşruluk sorununu kaldırıyor. Ancak; adalet – eşitlik konusunda sınır illerinde bir sıkıntı olduğunu görüyoruz. Yani; diğer illere de eşit dağılım yapılmalı²⁷ sözleriyle göç politikasının meşruiyetinin tartışılmamasını, zira bunun egemenlik sorunu içinde seçilmiş bir siyasi irade kararı olduğunu vurgulamıştır.

Yukarıdaki açıklamalar; Mouffe'nun “Makul çoğunluğu (reasonable people) elinde tutanlar, iktidarlarını sürdürmek için kendi kurallarını onaylamayanları siyaset alanı dışına çıkartmak isterler” (Kanatlı, 2014, s. 122) sözleriyle yorumlanabilir. Oysaki ulusal ve uluslararası yasalara uygun şekilde yasallık boyutu resmedilse de eğer çıkarılan kurallar destek görmüyorsa, toplumun inancında bir noksanlık doğacak ve bu durum meşruiyet açığı yaratacaktır (O’Kane, 2013, s. 472). Sonuçta göç politikası kararlarının siyasi iradeye bağlı olarak her an değişebilmesi bundan etkilenen tüm paydaşların dışarıda bırakılabilmesine kapı açarak, göç politikasının gerekliliğine dair inancı ve dolayısıyla da içeride toplumsal rıza unsurunun kazanılmasını engelleyecektir.

24 GİGMY, Ankara, 13.12.2018

25 KY, Ankara, 22.01.2019

26 GİGMY, Ankara, 13.12.2018

27 KY, Ankara, 22.01.2019

6. Analitik Taslak ve Sonuçlar

Araştırmamızın sorunsalı; sığınmacı siyasetinde oluşan müzakere eksikliği, toplumsal adalet ve eşitliği bozmuş, politik kararları zayıflatmıştır. Zira bu durum yönetim ve meşruiyet açığı ile görünür olmuştur. Oluşan siyaset, toplumun düşünce ve inançlarına tam hitap edemediğinden, güvenlik ve refah açığı boyutlarıyla da toplumda şüpheleri artırmıştır. Dolayısıyla ekonomik boyut üzerinden meşruiyet zemini de zarar görmüştür. Fakat bunların öncesinde, açık kapı politikası kararı ile siyasi boyuta dair oluşan söylemler diğer tüm boyutları etkilemiştir. Bu boyutta var olan meşruiyet açığı aslında karar ve uygulamaların gerekliliğine, hukukiliğine ve toplumsal rızasına olan sorunları da beraberinde getirmiştir. Araştırmamızın izlediği yöntem ve sınırlılıkları açısından “Devlet Kapasitesi” ve “Meşruiyet” boyutları, Türkiye Devleti’nin merkezi yönetim uygulamaları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çerçevede, yönetimin genel meşruiyeti değil; sadece Suriyeli sığınmacılara yönelik politikasına ilişkin meşruiyet sorgulanmıştır. Bu çıkarımlara ulaşmak için Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Türk Kızılay’ı ve Türkiye Dışişleri Bakanlığı yetkileriyle Ankarada farklı tarihlerde yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Sonuç itibariyle, çalışmamıza genelleme kapsamında değil; durum tespiti noktasından bakılmalıdır.

Yönetim boyutu açısından, Suriyelilere yönelik politikalar AB-Türkiye arasında yapılan geri kabul anlaşmaları ve bazı müzakere metinleriyle yönetilmiştir. AB, Türkiye’nin eksikliklerini bahane ederek vizesiz seyahat yapılması hükmünü geciktirmeye çalışmıştır. Schengen konusunun geciktirildiğini düşünen Türkiye, haklı olarak sığınmacı meselesini ağırdan alarak, bekleme politikası uygulamıştır. Aslında her iki taraf da iç politikada ellerini rahatlatırken, dış politikada duyulan şüpheli tavırları hayata geçirmişlerdir. Dolayısıyla; Türkiye, uyguladığı açık kapı politikası nedeniyle karşılaştığı kapasite sorununu yük paylaşımı söylemiyle yüksek sesle dile getirmiştir. Hal böyleyken, Türkiye’den hak temelli bir adım yerine neden hizmet temelli bir yaklaşım sergilediği sorusu ihmal edilebilir seviyeye indirgenmiştir. Nihayetinde, önce misafirlik anlayışıyla karşılanan Suriyeli sığınmacılar, içeride toplumsal, kültürel ve ekonomik boyutlarla, bütünleşme sorunun bir parçası haline gelirken; dışarıda ise AB temelinde izlenen politikalarda başat rol oynayacak bir konu olarak karşımıza çıkmış ve “Yönetim Kapasitemizi” hem içeride hem de dışarıda olumsuz etkileyecek bir durum oluşturmuştur.

Meşruiyet boyutuna döndüğümüzde, özellikle mülakatlarda meşruluk konusu seçimlere indirgenmiş ve sığınmacı meselesinde farklı sesler, sistemden memnun olmayanlar olarak görülmüştür. Bu süreçte STK’ların bağış toplama görevlisine dönüştürülmesi ve bazılarının ise devlete yakın olması eleştirilmiştir. Böylece; devlet, kimlerin yardım alacağına karar veren tek birim olurken; birçok Suriyeli Türkiye’de kayıt altına alınamadığı için, merkez tarafından dağıtılan maddi yardımdan faydalanamamıştır. Bu açıdan, sığınmacı politikasından etkilenen tüm paydaşlar ideolojik, ekonomik, güvenlik ve siyasi nedenlerle bir kapasite sorunu olduğunu kabul etmiştir. Yetkililer ise ideolojik ve siyasi boyutlar açısından kapasite ve meşruluk sorunu olmadığını belirtse de siyasi iradeye bağlı olarak, sığınmacı politikalarının her an değişebileceği endişesini yetkililerin de taşıdıkları görülmüştür. Çünkü göç politikası demokratik bir hazırlanma süreci geçirmemiş ve istikrarlı bir yapıda olamamıştır. Örneğin; kalıcılık üzerine olması gereken

hak temelli bir yaklaşım, yarattığı çatışmalar nedeniyle, seçimlerde tartışılır bir hale gelmiştir. Hatta sığınmacılara vatandaşlık verilmesi ile geri göndermelerine yönelik güvenli bölgeye dair iki farklı söylem, sığınmacıların politik bir araç olarak AB müzakerelerinde kullanılmasına yol açmıştır. Sonuçta; Mann'ın çizdiği altyapısal iktidarda, fiziki kapasite ve toplumsal kabulün birlikteliği kabul edildiğinden, sığınmacı politikaları da bu perspektifle değerlendirilmelidir. Bu anlamda; sığınmacı politikalarında, Habermas ve Mouffe'nin "farklılıkların kendini göstereceği ve daha iyi düşüncelerin kabul görmesiyle toplumsal yapıda bir iyileşme veya dönüşüm yaşanacağı fikri" henüz oluşmamıştır.

Kaynakça

- Abbey R., Taylor, C. (1996). "Communitarianism, Taylor-Made: An Interview with Charles Taylor", *Australian Institute of Policy and Science, The Australian Quarterly, Autumn*, 68:1, 1-10. <https://doi.org/10.2307/20634713>
- Aras, B., Duman, Y. (2019). "I/NGOs' Assistance to Syrian Refugees in Turkey: Opportunities and Challenges", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 21:4, 478-491. doi.org/10.1080/19448.953.2018.1530382
- Aras, N. E. G. , Mencütek, Z. Ş. (2016). "From Assertive to Opportunist Usage of Mass Migration for Foreign and Asylum Policy: Turkey's Response to The Refugees from Syria", İ. Sirkeci and B. Pusch (ed.), *London: Transnational Press London, In Turkish Migration Policy*. 91–127. Erişim adresi: <https://www.ceeol.com/search/chapter-detail?id=586908>
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. (2017). Türkiye'den Avrupa Birliği'ne 10.000 Suriyeli Mülteci Yerleştirildi, (26 Eylül). Erişim adresi: <https://www.avrupa.info.tr/tr/pr/turkiyeden-avrupa-birligine-10000-suriyeli-multeci-yerlestirildi-6823>. (Erişim tarihi: 23 Eylül 2020).
- Bakioğlu, A., Artar, F. ve İzmir, H. (2018). "Ankara'daki Suriyelilerin Mültecilik Deneyimleri: Göç, gündelik yaşam, geçim deneyimleri ve sosyal dışlanma", *Sosyoloji Derneği Yayını*, no:25, Eylül-Ankara. Erişim: <https://hdl.handle.net/20.500.12432/1972>
- Baklacioğlu, Ö. N. (2016). "Crossing No More!: Şiddet ve İstismar Arasında Türkiye'de Suriyeli mülteciler", *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Forumlar Dizisi, Forum 7: "Can Pazarından Hayat Savaşına: Zorunlu Göç ve Sığınmacılar"*, Mart, *İ.Ü Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 54, 172-180. Erişim adresi: www.dergipark.gov.tr/download/artical-file/252936. (Erişim tarihi: 06 Aralık 2017).
- Bayly, C. (2015). "Michael Mann and Modern World History", *Review Artical, The Historical Journal*, 58:1, 331-341. doi: 10.1017/S0018246X14000508
- Bendel, P. (2017). *EU Refugee Policy in Crisis: Blockades, Decisions, Solutions*. Politics for Europe 2017 Plus, A Project of The Friedrich Ebert Stiftung. Erişim adresi: <http://library.fes.de/pdf-files/wiso/13536.pdf>. 27 Temmuz 2018.
- Brenner, R. (2006). "From Theory To History: The European Dynamic' or Feudalism to Capitalism?", J. A. Halland and R. Schroeder (ed.), *An Anatomy of Power: The Social Theory of Michael Mann*, 189-232, Cambridge University Press.
- Erişim adresi: <http://www.cambridge.org/us/academic/subjects/sociology/political-sociology/anatomy-power-social-theory-michael-mann?format=HB&isbn=978.052.1850001>. (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2019)
- Breuilly, J., Cesarani, D., Malesevic, S., Neuberger, B. ve Mann, M. (2006). "Debate on Michael Mann's Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleaning", *Nation and Nationalism*, 12:3, 389-411. doi:10.1111/j.1469-8129.2006.00251.x

- Carbone, G., Memoli, V. (2015). "Does Democratization Foster State Consolidation? Democratic Rule, Political Order, and Administrative Capacity", *Governance*, 28:1, 5-24, January. doi.org/10.1111/gove.12056
- Chibber, V. (2013). "Michael Mann, the sources of social power volume III: Global empires and revolution, 1890-1945 and Volume IV: Globalizations, 1945-2011, The Ghost of Theories Past", *European Journal of Sociology*, 54:3, 439-449. doi.org/10.1017/S0003975613000234
- Cumhurbaşkanı Erdoğan. (25 Eylül 2018). BM 73. Genel Kurul Konuşması. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/98783/73-birlesmis-milletler-genel-kurulunda-yaptiklari-konusma>
- Cumhurbaşkanı Erdoğan. (17 Aralık 2019). Cenevre Küresel Mülteci Forumu, 2019. Erişim adresi: <https://tccb.gov.tr/haberler/410/113984/-turkiye-insani-yardimlarda-mill-gelire-oranda-dunyanin-bir-numarali-ulkesidir->.
- Çelik, V., Pekküçükşen, Ş. (2018). "Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Göç Konusundaki Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53:3, 1273-1283. doi: 10.15659/3
- Danış, D., Nazlı, D. A. (2018). "Faithful Alliance Between The Civil Society and The State: Actors and Mechanisms of Accommodating Syrian Refugees in Istanbul", *International Migration*. doi/abs/10.1111/imig.12495
- Dincecco, M. (2017). *State Capacity And Economic Development: Present And Past*. Cambridge University Press, ISSN: 2398-4031. doi.org/10.1017/978.110.8539913
- Duman, Y. H. (2014). "Reducing the Fog? Immigrant Regularization and the State", *Politics & Policy*, 42:2, 187-220. doi/epdf/10.1111/polp.12065
- Düvell, F. (2018). "From Migration Transition To Integration Challenge". New Perspectives on Turkey and Cambridge University Press, No: 58, 179-200. doi.org/10.1017/npt.2018.5V
- Eder, M., Özkul, D. (2016). "Editors' introduction: precarious lives and Syrian refugees in Turkey", *New Perspectives on Turkey*, Volume 54, 1-8. doi.org/10.1017/npt.2016.5
- Elitok, P. S. (2018). "Turkey's Migration Policy Revisited: (dis) Continuity and Peculiarities", *Istituto Affari Internazionali Papers, Issue: 18/16*, October, Rome. doi:978-88-9368-083-7.
- Erdem, B. B. (2017). "Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Sosyal, Siyasi ve Vatandaşlık Hukuku Bakımından Türkiye'deki Durumları", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 37:2, 332-351. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhmhohb/issue/34702/383677>, (Erişim tarihi: 3 Ağustos 2018).
- Erdoğan, M. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler ile Birlikte Yaşamın Çerçevesi. Prof. Dr. A. Esen, M. Duman (ed.), *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, 69-88, Kasım. İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Vakfı, ISBN:978.975.7237-25-9.
- Erdoğan, M. (2020). *Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. Orion Kitabevi, ISBN 978.605.9524-82-7.
- Erdoğan, M., Çorabatır, M. (2019). *Suriyeli Mülteci Nüfusun Demografik Gelişimi, Türkiye'deki Eğitim, İstihdam ve Belediye Hizmetlerine Yakın Gelecekte Olası Etkileri*. UDRA Programme Research Panel, German Cooperation. https://igamder.org/uploads/belgeler/QUDRA_TURKEY%20RESEARCHREPORT_TR.pdf
- Esen, A. (2017). Irregular International Migration and Local Governments. Prof. Dr. A. Esen, M. Duman (ed.), *Syrians Under Temporary Protection in Turkey: Findings and Recommendations*, 11-43, Aralık. İstanbul: World Academy for Local Government and Democracy. ISBN:978.975.7237-27-3
- European Commission. (2015). *Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. A

- European Agenda on Migration, Brussels, 13 May 2015, COM(2015) 240 final. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf
- European Commission Turkey Report. (29 May 2019). *Commission Staff Working Document: Turkey 2019 Report*, Brussel SWD 220 final. Erişim adresi: https://www.europa-nu.nl/id/vkz1yldo4czm/commission_staff_working_document_turkey
- European Court of Auditors. (2018). *The Facility for Refugees in Turkey: Helpful Support, But Improvements Needed to Deliver More Value for Money. Report no: 27*. Erişim adresi: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR18_27/SR_TRF_EN.pdf
- Fakhoury, T. (2017). "Governance Strategies and Refugee Response: Lebanon in The Face of Syrian Displacement", *International Journal of Middle East Studies*, 49:4, 681-700. doi.org/10.1017/S002.074.3817000654
- Ferris, E., Kirişçi, K. (2016). *The Consequences of Chaos: Syrian's Humanitarian Crisis and The Failure to Protect*. Brookings Institutions Press, Washington D.C. ISBN: 978-0-8157-2952-5 (e-book). Erişim adresi: <http://library.oapen.org/handle/20.500.12657/30669>
- Fine, R., Smith, W. (2003). "Jürgen Habermas's Theory of Cosmopolitanism. *Constellations An International Journal of Critical and Democratic Theory*", 10:4, 469-487. doi/epdf/10.1046/j.1351-0487.2003.00348.x.
- Gelber, K., Mc Donald, M. (2006). "Ethics And Exclusion: Representations Of Sovereignty in Australia's Approach to Asylum-Seekers", *Review of International Studies*, 32:2, 269-289. doi.org/10.1017/S026.021.0506007029
- Gilley, B. (2006). "The Meaning and Measure of State Legitimacy: Results for 72 Countries", *European Journal of Political Research*, 45:3, 499-525. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2006.00307.x>
- Goethals, S., Bardwell, J., Bhacker, M. ve Ezzelarab, B. (2017). "Business Human Rights Responsibility for Refugees and Migrant Workers: Turning Policies into Practice in The Middle East", *Business and Human Rights Journal*, 2:2, 335-342. <https://doi.org/10.1017/bhj.2017.11>
- Goularas, G. B., Sunata, U. (2015). "Türk Dış Politikasında Göç ve Mülteci Rejimi", *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 12-40 ISSN: 2148-970X. <https://doi.org/10.17572/mj2015.1.1240>
- Göç İdaresi. (2015). *Göç Strateji Belgesi*. Erişim adresi: http://www.goc.gov.tr/icerik3/goc-strateji-belgesi_327_344_694. (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- Habermas, J. (1994). *Three Normative Model of Democracy, Constallations: An International Journal of Critical and Democratic Theory*, I(1), Blackwell Publishers, Cambridge, MA 02142, USA. doi/abs/10.1111/j.1467-8675.1994.tb00001.x.
- Habermas, J. (2006). "Meşrulaştırma Krizi", Rosen, Michael-Wolff, Jonathan (der.), *Siyasal Düşünce*, S. Çalışkan, H. Çalışkan (Çev.), 425-428, Dost Kitabevi.
- Hansen, A. D., Sonnichsen, A. (2014). "Radical Democracy, Agonism and The Limits of pluralism: An Interview with Chantal Mouffe", *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 15:3, 263-270. doi.org/10.1080/1600910X.2014.941888
- Hawkins, J. R. (2014). Historicizing The State in Development Theory: Michael Mann's Model of Social Power. *Progress in Development Studies*, 14:3, 299-308. doi/pdf/10.1177/146.499.3414521333
- Heinrich Böll Stiftung Derneği. (2019). *Türkiye'deki Sığınma Mevzuatı Ve Politikalarına İlişkin Rapor*. Erişim adresi: <https://tr.boell.org/sites/default/files/2019-12/ASYLUM%20TR-S.pdf>

- Holt, J., Manning, N. (2014). “Fukuyama is Right About Measuring State Quality: Now What?”, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institution*, 27:4, 717-728. doi.org/10.1111/gove.12109
- Işıkcı, M. Y. (2017). “Türkiye’de Kamu Politikası Olarak 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Yönetiminin Analizi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 13, 25-47. doi: 10.17828/yalovasosbil.333885
- İçduygu, A. (2011). *Europe, Turkey and International Migration: An Uneasy Negotiation*. Presentation at the Migration Working Group, European University Institute, 1–25. Erişim adresi: <http://www.stranieriinitalia.it/briguglio/immigrazione-e-asilo/2011/gennaio/icduygu-ue-turchia-migr.pdf>. (Erişim tarihi: 14 Ağustos 2018).
- İçduygu, A. (2015). *Syrian Refugees in Turkey: The Long Road A head*. Washington, DC: Migration Policy Institute. Erişim adresi: <https://www.migrationpolicy.org/research/syrian-refugees-turkey-long-road-ahead>. (Erişim tarihi: 14 Ağustos 2018).
- İçduygu, A. (2017). “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar: “Siyasallaşan” Bir Sürecin Analizi”, *Toplum ve Bilim*, Sayı:140, 27-41. Erişim adresi: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:YrZi-qlLTAAJ:scholar.google.com/&hl=tr&as_sdt=0,5. (Erişim tarihi: 10 Ağustos 2018).
- İçduygu, A., Diker, E. (2017). “Labor Market Integration of Syrian Refugees in Turkey: From Refugees to Settlers”, *The Journal of Migration Studies*, 3:1, 12-35. Erişim adresi: <http://gam.gov.tr/files/5-2.pdf>. (Erişim tarihi: 10 Ağustos 2018).
- İçduygu, A. Erder S.ve Gençkaya F. Ö. (2014). *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. Mire Koç Proje Raporları 1/2014 TÜBİTAK 1001_106K291, Eylül 2009, İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- İçduygu, A., Şimşek, D. (2016). “Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies”, *Turkish Policy Quarterly*, 15:3, 59-69. Erişim adresi: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/51728677/syrian-refugees-in-turkey-towards-integration-policies_en_2781-with-cover-page-v2.pdf?Expires=162.956.1705&Signature=AhXqv90163ZIFpCyyt4OioKcC2kVaHymSRHjfbSCXf2fYsIsC3TA72K4XDPPbggAvO9xO4lz3b-wpFpT~gG879lLJW5HkSEdivU4blSMBdYs1UZM5SeX1wHnd91eIO00BMIOqgyTibNoqc50OqOi6ydPslX6ngrUL0nBRrqSY6kRZNNZ2IPHDl2TSgunEe75qXVYczQR95sklsmPqBtvvqrENxVMHClPaQ9omGP5-UE5GoeiIa04zYoKXZ1hW1dDb5yv3-gNX4ecovarWuzYckKwI0miciPq-qcQMbfv75JGLuoalVDbkBJijsG9vigRIG-veS~rms3H91QKZv3wA0-XzA__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA. (Erişim tarihi: 10 Ağustos 2018).
- Jacobsen, K. (2002). “Can Refugees Benefit The State? Refugee Resources and African State Building”, *The Journal of Modern African Studies*, 40:4, 577-596, December. doi.org/10.1017/S0022278X02004081
- Kale, B., Erdoğan, M. (2019). “The Impact Of GCR on Local Governments And Syrian Refugees in Turkey”, *International Migration*, 57:6. doi: 10.1111/imig.12658
- Kanatlı, M. (2014). “Chantal Mouffe’un Radikal Demokrasi Projesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *TESAM Akademi*, 1:2, 115-136. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/137994>. (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2019).
- Kılıçaslan, G. (2016). *Forced Migration, Citizenship, and Space: The Case of Syrian Kurdish Refugees in Istanbul*. New Perspectives on Turkey and Cambridge University Press, 54, 77-95. doi.org/10.1017/npt.2016.8
- Kim, S. (2017). “International Law and Practice: Non-Refoulment and Extra Territorial Jurisdiction: State Sovereignty and Migration Controls at Sea in the European Context”, *Leiden Journal of International Law*, 30, 49-70. doi.org/10.1017/S092.215.6516000625

- Koca, T. B. (2016). *Syrian refugees in Turkey: from "guests" to "enemies?"*. New Perspectives on Turkey and Cambridge University Press, No. 54, 55-75. <https://doi.org/10.1017/npt.2016.4>
- Koçak, O., Gündüz, R. D. (2007). "Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 7, sayı: 12, 66-91. doi: 10.17828/yalovasosbil.288377
- Koyuncu, A. (2016). Niyet mi? Külfet mi? Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıları ve Göç Ekonomisi Üzerine Bir Derkenar. Prof. Dr. A. Esen., M. Duman (ed.), *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, 107-130. Kasım, İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Vakfı, ISBN:978.975.7237-25-9.
- Köse, A. M. (2015). "Geri Kabul Anlaşması ve Vizesiz Avrupa: Türkiye'nin Dış Politika Tercihlerini Anlamak", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3:2, 195-220. doi: 10.14782/sbd.201.521.6097.
- Kymlicka, W. (1988). "Liberalism and Communitarianism", *Canadian Journal of Philosophy*, Jun, 18:2, 181 – 203, Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1080/00455.091.1988.10717173>
- Lang, G. I. (2018). "The European Union and Migration: An Interplay of National, Regional, and International Law", *Symposium on Framing Global Migration Law Part III*, AJIL, 111, 509-513. doi.org/10.1017/aju.2018.4
- Lambert, H. (2017). "Temporary Refugee from War: Customery International Law and The Syrian Conflict", *International and Comparative Law Quarterly*, 66, 723-745. doi.org/10.1017/S002.058.9317000124
- Laitin, D. (2006). Mann's Dark Side: Linking Democracy And Genocide. John A. Halland., Ralp Schroeder (ed.), *An Anatomy of Power: The Social Theory of Michael Mann*, 328-339, Cambridge University Press. <http://www.cambridge.org/us/academic/subjects/sociology/political-sociology/anatomy-power-social-theory-michael-mann?format=HB&isbn=978.052.1850001>.
- Lazarev, E., Sharma, K. (2015). "Brother or Burden: An Experiment on Reducing Prejudice Toward Syrian Refugees in Turkey", *Political Science Research and Methods*, 5:2, 201-219. doi.org/10.1017/psrm.2015.57
- Lee, M., Zhang, N. (2017). "Legibility and The Informational Foundations of State Capacity". *University of Chicago Press Terms and Conditions*, 79, 118-132. doi/pdfplus/10.1086/688053
- Lindvall, J., Teorell, J. (2016). "State Capacity As Power: A Conceptual Framework", *Stance Working Paper Series*. Lund: Department of Political Science, Lund University. <https://ces.fas.harvard.edu/uploads/files/Event-Papers/State-Capacity-as-Power-September-2016.pdf>.
- Lipset, M. S. (1959). "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", *The American Political Science Review*, 53:1, 69-105. <https://doi.org/10.2307/1951731>
- Mackreath, H., Sağnıç, Ş. G. (2017). *Türkiye'de Sivil Toplum ve Suriyeli Mülteciler*. İstanbul: Yurttaşlık Derneği, Mart 2017. Erişim adresi: <http://mail.hyd.org.tr/attachments/article/216/turkiyede-sivil-toplum-ve-suriyeli-multeciler.pdf>.
- Mann, M. (1986). *The Sources of Social Power: Volume 1, A History Of Power From The Beginning to A.D. 1760*. Cambridge University Press. Erişim adresi: [https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=-diIuYb99GQC&oi=fnd&pg=PR7&dq=Mann,+M.+\(1986\).+The+Sources+of+Social+Power:+Volume+1,+A+History+Of+Power+From+The+Beginning+to+A.D.+1760.+Cambridge+University+Press.&ots=2FbjLT1Cro&sig=QbgzavOtvQlhRtFCi4FZOo0Zf6U&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=-diIuYb99GQC&oi=fnd&pg=PR7&dq=Mann,+M.+(1986).+The+Sources+of+Social+Power:+Volume+1,+A+History+Of+Power+From+The+Beginning+to+A.D.+1760.+Cambridge+University+Press.&ots=2FbjLT1Cro&sig=QbgzavOtvQlhRtFCi4FZOo0Zf6U&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false). Erişim tarihi: 5 Haziran 2018).
- Mann, M. (2010). "Explaining the world as a system: can it be done?", *The British Journal of Sociology*, 61, 177-182. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2009.01286.x>

Mann, M. (2012a). *İktidarın Tarihi: Başlangıcından MS 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları*. E. Saraçoğlu, S. Torlak, E. Kolay ve O. Sevimli (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Mann, M. (2012b). *İktidarın Tarihi: Sınıfların Ve Ulus Devletlerin Yükselişi 1760-1914*. A. R. Güngen, G. Şaş, E. D. Ela, H. A. Sözen, S. Torlak, B. S. Savcı ve M. S. Türk (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Mann, M. (2012c). *Demokrasinin Karanlık Yüzü: Etnik Temizliği Açıklamak*. B. O. Doğan (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Mann, M., Hall, A. J. (2011). *Power in 21st Century*. E. Gerçek (Çev.), Polity Press, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.

Mat, T., Özdan, S. (2018). "AB ile Türkiye Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 24:1, 36-49. ISSN 2146-0590. <https://doi.org/10.33433/maruhad.445573>

Moran, J. (1998). "Two Conceptions of State: Antonio Gramsci And Michael Mann", *Liverpool John Moores University*, 18:3, 159-164. doi/epdf/10.1111/1467-9256.00073

Morris, W. C. (2005). "Natural Rights And Political Legitimacy". *Social Philosophy and Policy*, 22:1, 314-329, January. doi.org/10.1017/S026.505.2505041129

Mouffe, C. (1992). Democratic Citizenship And The Political Community: Pluralism, Citizenship, Community. The Miami Theory Collective (eds.), *Community at Loose Ends*, 70-82. Erişim adresi: http://novi.uciteljneznaica.org/PDF/arhiva%20autora/110_Democratic%20Citizenship%20and%20the%20Political%20Community%20-%20Chantal%20Mouffe.pdf. (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2019).

Mouffe, C. (1997). "Carl Schmitt And The Paradox of Liberal Democracy", *Canadian Journal of Law&Jurisprudence*, 10:1, 21-33. doi.org/10.1017/S084.182.0900000217

Mouffe, C. (1999). "Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism", *The Johns Hopkins University Press*, 66:3, 745-758. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/pdf/40971349.pdf?refreqid=excelsior%3A3ca634d26de6c53985afd7412ce6faf4>. (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2019).

Mouffe, C. (2002). "Which Public Sphere for a Democratic Society?" *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 49:99, 55-65. <https://doi.org/10.3167/004.058.102782485448>

Nas, Ç. (2015). "Türkiye-AB İlişkilerinde Geri Kabul Ve Vize Serbestliği: Hareketliliğin Yönetimi", *Marmara Journal of European Studies*, 23:2. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/622352>

O'Kane, R. H. (2013). "Against Legitimacy", *Political Studies*, 41:3, 471-487. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1993.tb01650.x>

Örselli, E., Babahanoğlu, V. (2016). Türkiye'nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi. *The Journal of International Social Research*, 9:43. <https://doi.org/10.17719/JISR.201.643.17771>

Özer, Y. Y. (2011). "Yasadışı Göçün Kontrolünde Destekleyici Düzenlemelerin Rolü: Avrupa Birliği Ve Türkiye Örnekleri. Örgütlü Suçlar ve Yeni Trendler", *Ankara: Polis Akademisi Yayınları*, 197-216.

Erişim adresi: <https://avesis.istanbul.edu.tr/yayin/b41af01f-acb6-4575-bf64-1c03a1128b1d/yasadisi-gocun-kontrolunde-destekleyici-duzenlemelerin-rolu-ab-ve-turkiye-ornekleri>. (Erişim tarihi: 4 Ekim 2018).

Özer Y. Y., Ateşok, Özde Z., ve Komsuoğlu, A. (2016). Türkiye'nin Göçmen Ve Mültecilere Yönelik Eğitim Politikalarının Dönüşümü. Prof. Dr. A. Esen, M. Duman (ed.), *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*. 145-169, Kasım. İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Vakfı, ISBN:978.975.7237-25-9.

Pierson, C. (2015). *Modern Devlet*. N. Kutluğ, B. Erdoğan (Çev.), Ankara: Chivi yazıları Yayınevi, 2. Baskı.

Plant, R. (1982). "Jürgen Habermas And The Idea of Legitimation Crisis", *European Journal of Political Research*, 10:4, 341-352. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1982.tb00029.x>

Robinson, M. (2008). "Hybrid States: Globalisation And The Politics of State Capacity", *Political Studies*, 56:3, 566-583, October. doi.org/10.1111/j.1467-9248.2008.00751.x. Erişim numarası: 34168756.

Roos, K., Lidström, A. (2014). "Local Policies And Local Government Legitimacy". The Swedish case. *Urban Research&Practice*, 7:2, 137-152. doi.org/10.1080/17535.069.2014.910920

Sandel, J. M. (1988). "The Political Theory of the Procedural Republic". *Revue de Métaphysique et de Morale, Janvier-Mars, 93e Année, No. 1, John Rawls Le Politique*, 57-68, Presses Universitaires de France, Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/40902940>. (Erişim tarihi: 20 Temmuz 2021).

Sağiroğlu, Z. A. (2016). Türkiye'de Merkezi Göç Yönetimi. Prof. Dr. A. Esen, M. Duman (ed.), *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*. 43-68, Kasım, İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Vakfı, ISBN:978.975.7237-25-9.

Soifer, H., Vom Hau, M. (2008). "Un Packing The Strength of The State: The Utility of State Infrastructural Power", *Studies in Comparative International Development*, 43: 3-4, 219-230. [doi:10.1007/s12116.008.9030-z](https://doi.org/10.1007/s12116.008.9030-z)

Sunata, U., Tosun, S. (2018). "Assessing the Civil Society's Role in Refugee Integration in Turkey: NGO-R as a New Typology", *Journal of Refugee Studies*, 32:4, 683-703. Oxford University Press, [doi: 10.1093/jrs/fey047](https://doi.org/10.1093/jrs/fey047)

Şen, F. Y., Özkorul, G. (2016). “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Yeni Bir Eşik: Sığınmacı Krizi Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2:2, 86-119, Temmuz-Aralık. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/gad/issue/43301/526468#article_cite

The Library of Congress. (2016). *Refugee Law and Policy: European Union*.

Erişim adresi: <https://www.loc.gov/law/help/refugee-law/europeanunion.php#Measures>. (Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2018).

The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. (2019). *Turkey Fact Sheet*. 1-3. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2019/11/UNHCR-Turkey-One-Pager-Fact-Sheet-Oct2019.pdf>.

Thies, G. C. (2015). “State Fiscal Capacity And State Failure”, *European Political Science Review*, 7:2, 167-187. doi.org/10.1017/s175.577.391400037X

Tören, T. (2018). “Syrian Refugees in The Turkish Labor Market”, *The International Center for Development and Decent Work, Working Paper*, No: 22, July, Kassel, Germany. doi: 10.19211/kup978.373.7604512

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (17 Aralık 2019).

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/113993/kuresel-multeci-forumu-nda-yaptiklari-konusma>.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2018). “Türkiye-AB İlişkilerine Genel Bakış”, Erişim adresi: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerine-genel-bkis.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

Ulusoy, K., Çatır, V. (2017). Syrian Asylum-Seekers in Turkey: A Test Case For State Capacity. Prof. Dr. A. Esen, M. Duman (ed.), *Syrians Under Temporary Protection in Turkey: Findings and Recommendations*, 95-113, Aralık. İstanbul: World Academy For Local Government And Democracy ISBN:978.975.7237-27-3.

United Nations. (2020). *Regional Strategic Overview. 2020-2021*. Erişim adresi: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/73116.pdf>

Walzer, M. (1990). “The Communitarian Critique of Liberalism”, *Political Theory*, 18:1, 6-23, Sage Publications, Inc. <https://doi.org/10.1177/009.059.1790018001002>

Wallerstein, I., Collins R., Mann M., Derluquian, G. ve Colhoun, C. (2013). *Does Capitalism have a future*. Oxford Press. Erişim adresi: <http://digamo.free.fr/waller15.pdf>

Weiss, L. (2006). Infrastructure Power, Economic, Transformation, And Globalization. John A. H. R. Schroeder (ed.), *An Anatomy of Power: The Social Theory of Michael Mann*, Cambridge

University Press, 167-186.https://www.researchgate.net/publication/235785057_Infrastructural_Power_Economic_Transformation_and_Globalisation

Woods, A., Kayalı, N. (2017). *Suriyeli Topluluklarla Etkileşim: İstanbul'daki Yerel Yönetimlerin Rolü*. İstanbul Politikalar Merkezi. Erişim adresi: <http://www.sosyalbilimler.org/wp-content/uploads/2017/03/Suriyeli-Topluluklarla-Etkilesim.pdf>. (Erişim tarihi: 10 Ocak 2020).

Yavcan, B. (2016). "On Governing The Syrian Refugee Crisis Collectively: The View from Turkey", *Near Futures Online*, 1. Erişim adresi: <http://nearfuturesonline.org/on-governing-the-syrian-refugee-crisis-collectively-the-view-from-turkey>. (Erişim tarihi: 17 Aralık 2019).

Yıldız, A., Uzgören, E. (2016). "Limits to Temporary Protection: Non-Campsyrian Refugees in İzmir, Turkey", *Southeast European and Black Sea Studies*, 16:2, 195-211. doi.org/10.1080/14683.857.2016.1165492

Syrians in Turkey: A Case for State Capacity and Legitimacy

Özgür ÜZELAKÇİL*

In this article, Turkey's policy towards the Syrian refugees has been evaluated through Michael Mann's "State Capacity" theory. Our article also adds the "legitimacy" dimension to Mann's theoretical framework. Our main argument is that there are administrative and legitimacy gaps, in Turkey's immigrants policies of Syrian. These two-dimensional deficits showed disruptions in social justice and equality, weakened political decision-making, and also inadequate infrastructural power of state.

In the first part, Mann's "State Capacity" approach, discussed and evaluated within Chantal Mouffe and Jurgen Habermas's thoughts. In the second part, the framework of internal and external developments affecting Syrian migration policy contextualized. In the third part, theoretical framework of policies regarding Syrian migrants between 2011 and 2019 evaluated within the dimensions of managerial and legitimacy. In the last section analytical and draft results are summarized, reveals the need for new policies aimed at developing both legal and social consent in Syrian policies. In addition to the literature review, semi-structured interviews were conducted with the Directorate General of Migration Management on 13.12.2018, the Ministry of Foreign Affairs on 27.12.2018 and the Turkish Red Crescent on 22.01.2019. In this context, based on Mann's the ideological, economic, military, and political dimensions, the management gap and then the legitimacy gap were examined.

When we turn to institutional framework, state is a political union with the highest level of infrastructural power to manage institutions and people (Mann, 2012b: 64), and it independent of other class and power structures (Moran, 1998: 160). Therefore, the state alone has the ability to create and redistribute resources, penetrate society, and implement political decisions (Carbone, Memoli, 2015, p.12; Lindvall, Teorell, 2016, p.1; Gökçe, Gökçe, 2015, p.1; Bustikov, Huci, 2017, p.281). According to the Mann, the state will make political decisions with infrastructural capacity (Mann, 1986, p.170; Dinuccio, 2017, p.3; Garfias, 2018, p.346). These will form through negotiation and be effective in the ideological, economic, military, and political dimensions (IEMP) of the social structure (Hawkins, 2014, p. 302; Moran, 1998, p.161). When the state has highest influence over society (Mann, 2012a, p.21; Bayly, 2015, p.331) with coercive

* Istanbul University, E-mail: ozgur.uzelakcil@gelirler.gov.tr. ORCID: 0000-0003-1807-0413.

(military-security), incentive (economic) and discourse (ideological), it will easily gain resources such as money, people, and knowledge (Lindwall, Teorell, 2016, p.14). While state do that, it will use with logistic techniques which are expressed as transportation-distribution network (supply), communication (literacy culture), organization (division of labor) and technological developments (Mann, 2012a, p. 5; Yilmaz, 2013, p.48; Hawkins, 2014, p.303; Bryant, 2006, p.74). Mann defined society's intersecting and overlapping needs as: ideological, military, security, and economic power (Mann, 1986, p. 4; Chibber, 2013, p. 441; Brenner, 2006, p.191). He emphasized that the effect and priority of each of these power networks are different (Mann, 2010, p.179), and stated that these networks can be used to solve global problems such as migration, war, and climate change (Wallerstein, Collins, Mann, Derluguan, Calhoun, 2013, p.86; Bayly, 2015, p.340). Mann has emphasized the necessity of be influence also over moral attributes of society, and not only control of physical resources. In this sense, the effectiveness of infrastructural power will be evaluated in its closeness to communitarian or cosmopolitan philosophies of administration. Just at this point, we followed the management philosophy behind Syrian immigration policy based on from Jurgen Habermas' deliberative and Chantal Mouffe's ideas of confrontational democracy.

States generally affected by migration either act with a cosmopolitan approach or a communitarian philosophy (Gelber, Mc Donald, 2006, p.270). Firstly, when we look at the communitarians, they believe those who do not come from the same ethnic, racial, and religious elements should not benefit from social spendings contrary to cosmopolitians (Alkan, 2015, p.755). According to the information given above, for instance, in Habermas' deliberative democracy, within an ideal public space and well-functioning communication process, other people's thoughts are valuable (Wheeler, 2001: p.178). In this public sphere, everyone can negotiate on equal terms and present their opposing views (Mouffe, 1997, p.27). So infrastructural power, related to the towards to migration policy, will change depending on which ideas is followed. Therefore, Universal, and national aspirations may merge with cosmopolitan solidarity under human rights, and coexist with patriotism (Wheeler, 2001, p.174; Fine, Smith, 2003, p.470). According to Mouffe, not everyone must be agreed with the same discourse. Important is that the keeping democracy alive (Mouffe, 2002, p.78). The state of quarrel in communities will form agonism through deliberations, and politics will take place (Mouffe, 1999, p.754). Thus, people who are qualified as others will not be considered as enemies and will envisage a system that aims to turn a legitimate enemy into agonism without eliminating (Hansen, Sonnichsen, 2014, p.266; Kanatlı, 2014, p.124). Therefore, the demands of those who see themselves differently will be recognized (Mouffe, 1992, p.79). The essence of the two discussed models is in how they provide communication. The public sphere they follow is where this is measured. Here, difference and solidarity manifest itself (Karppinen, Moe, Svensson, 2008, p.8). Within the framework of the theoretical given above; The governance and legitimacy dimensions have been dealt with qualitative research approach, followed by a case study strategy, and evaluated critically.

As a result, when looking at the deliberative capacity, not only the election size; at the same time, but cooperation with society should also be looked at. Thus, the existence of the state capacity can be mentioned. As a result, the political decisions taken for asylum seekers have damaged the

principle of social justice and equality and created a lack of governance and legitimacy. For these reasons, it has been observed that there is a need for a policy text with the minimum consent of all segments of the society for asylum seekers.

Siyasi Haber Alma Pratiklerinin Suriyeli Göçmenlerle İlgili Tehdit Algıları Üzerindeki Etkileri

The Impact of Political Information Gathering Practices on the Perceived Threat about the Syrian Immigrants

Ayşenur DAL*
Efe TOKDEMİR**

Öz

Göçmenlerin ev sahibi topluluklardaki entegrasyonuna yönelik bireysel tutumlar söz konusu olduğunda, ilgili süreç ve aktörlerin medyada nasıl temsil edildiği hem ev sahibi toplulukların hem de dış kitlelerin göçmenlerle ilgili tehditlere dair algısı üzerindeki potansiyel etkisi nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Zira medyanın göçmenleri temsil etmede kullandığı çerçeveler ve metaforların, sıradan vatandaşların yerinden edilme dalgalarıyla ilişkili siyasi, toplumsal ve ekonomik süreçleri anlamlandırırken kullandığı anlatılara katkıda bulunduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, medya kullanımının Suriyeli göçmenler ile ilgili tehdit algıları üzerindeki etkisini ve bu ilişkiye aracılık eden potansiyel bir sınır koşulunu, yani vatandaşların ikamet yeri incelenmektedir. Teorik beklentilerin test edilmesi için, Suriye ile 804 kilometre uzunluğunda bir sınırı paylaşan ve şiddetli bir iç savaştan kaçmış yaklaşık 4 milyondan fazla Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye örneğine odaklanılmakta ve Gaziantep, İstanbul ve Diyarbakır sakinleriyle 2017 yılında yapılan orijinal bir yüz yüze anketten faydalanılmaktadır. Bu şehirler hem göçmenlerin sayısı/yoğunluğu, hem de vatandaşların ve göçmenlerin kullanabildiği ilgili kaynaklar açısından değişiklik gösterdiğinden, medya kullanımının bireylerin algıladığı tehditte oynadığı rolün yerel bağlamdan etkilenip etkilenmediği araştırılmaktadır. İstatistiki modellemeye dayanan bulgularımız, siyasi bilgi edinmek için sıklıkla kitlesel medya kullanılmasının Suriyeli göçmenlerle ilgili daha fazla tehdit algısına yol açarken, sıklıkla sosyal medya kullanımının Suriyeli göçmenlerle ilgili daha az tehdit algılanmasına yol açtığını tespit etmiştir. Bununla birlikte, siyasi haber almak için kitlesel medya kullanımının gözlemlenen etkisinin kişinin ikamet ettiği yere bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, anket sonuçları göçmenlerle doğrudan temas olasılığının daha düşük olduğu yerlerde tehdit algısının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgularımız gelecekte yapılacak çalışmalarda bireylerin sosyal medya tecrübelerinin mevcut bireysel ve algoritmik kürasyon süreçleri aracılığıyla maruz kalınan televizyon kanalı, gazete web siteleri vb. üzerinden daha detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kitle iletişim araçları, sosyal medya, göçmen krizi, tehdit algıları, kamuoyu araştırması, nicel analiz

* Bilkent Üniversitesi, E-posta: aysenur.dal@bilkent.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2868-0282

** Bilkent Üniversitesi, E-posta: efe.tokdemir@bilkent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9579-1292

Abstract

In the case of individual attitudes towards immigrants' integration in a host country, how concerning processes and actors are represented in the media is of utmost importance given its potential influence on host communities' as well as external audiences' perceptions about threats associated with refugees. This is because the frames and metaphors media use in the presentation of the immigrants contribute to the understanding of ordinary citizens regarding the political, economic, and social causes of immigration. In this study, we investigate the influence of media exposure on threat perceptions about Syrian refugees and a potential boundary condition moderating this relationship, i.e., where citizens reside. To test our theoretical expectations, we focus on the case of Turkey, a country that shares 500-mile-long border with Syria and hosts around more than 4 million Syrians who fled a violent civil war, and we use an original face-to-face survey of residents of Gaziantep, Istanbul, and Diyarbakir. As these cities vary by number/density of immigrants as well as relative resources available to citizens and immigrants, we examine whether local context influences the role media exposure plays in individuals' perceived threat. Our findings based on the statistical analysis of the survey demonstrate that frequent use of mass media to acquire political news leads to higher threat perception about the immigrants, whereas frequent use of social media leads to lower levels of threat perceptions. Moreover, while mass vs. social media exposure differently influences threat perceptions about Syrian immigrants across the three cities examined, the observed effect of using mass media for getting political news is conditional on where the individual resides. Accordingly, the lower probability of direct contact with the immigrants increases the threat perception. In light of these findings, we acknowledge the need for a more detailed examination of both mass and social media sources in the acquisition of political news, as these sources have great impact in specifying how individuals' threat perceptions are shaped.

Keywords: Mass media, social media, immigration, perceived threat, public opinion survey, quantitative analysis

1. Giriş

Dünyada İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en yüksek yerinden edilme seviyeleri görülmektedir ve medya, izleyici kitleleri olarak sıradan vatandaşların bu süreçlerin sebepleri/sonuçları ile kazananları/kaybedenleri hakkında ne hissettiği, düşündüğü ve neye inandığı konusunda, şaşırtıcı olmayan bir şekilde hala önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu vatandaş seyirciliğindeki en büyük yeniliklerden biri, medya ortamındaki değişikliklerdir. Dünya çapında daha önce yaşanan büyük göç dalgalarıyla karşılaştırıldığında, günümüzdeki medya ortamı çok daha hızlı, interaktif ve izleyici tarafından yönlendirilen bir ortam teşkil etse de gerçeklerin medyada temsil ediliş biçimleri özellikle halihazırda dezavantajlı grupların aleyhine bir durum yaratmaya devam etmektedir.

Medya temsili anlam inşa etme gücünü haiz bir süreçtir ve bu nedenle izleyicilerin algısında zamanla gerçeğin yerini alabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir (Hall, 1997). Bu süreç özellikle bizzat tecrübe edilemeyen kavram, olay ve durumların temsiller üzerinden anlamlandırılmasını sağlar. Anlam kurucu olma yetisine sahip bu temsiller, anlamlandırma süreçlerinde karar vericilerin kim olduğu ya da ne amaçla hareket ettiğine bağlı olarak gerçeğin farklı şekillerde yorumlanabilmesiyle sonuçlanır.

Göç dalgaları söz konusu olduğunda, mevcut medya temsilleri, halihazırda birçok yönden zor koşullarda ülkesini terk edip yeni bir başlangıç yapmaya çalışan insanlarla ilgili tutumları şekillendirerek ev sahibi toplumun yanı sıra dış kitleler üzerinde yarattığı potansiyel etki nedeniyle büyük öneme sahiptir. Yeni gelenlere karşı olumsuz tutumlar, önceki araştırmalarda açıklandığı gibi çeşitli bireysel, yapısal ve bağlamsal faktörlere bağlı olsa da medya kullanımı da önemli bir rol oynamaktadır (bkz. Bansak, Hainmueller ve Hangartner, 2016; Schlueter ve Davidov, 2013; Schlueter, Masso ve Davidov, 2020). Medyanın göçmenleri temsil etmede kullandığı çerçeveler ve metaforların, sıradan vatandaşların yerinden edilme dalgalarıyla ilişkili siyasi, toplumsal ve ekonomik süreçleri anlamlandırırken kullandığı anlatılara katkıda bulunduğu bilinmektedir. Medyanın güçlendirdiği anlatılar bazen göçmenlerin lehine işleyebilmekte ise de gelişlerinin yarattığı istenmeyen değişiklikler vurgulandığında ev sahibi toplulukların onlara duyduğu düşmanlık beslenir ve böylelikle yerinden edilme deneyimi tüm taraflar için hoş olmayan bir hale gelmiş olur.

Göçmen akınının ev sahibi ülkelerin demografik yapısını değiştirdiği şüphesizdir ve bu değişimin, ev sahibi toplulukların göçmenlere karşı sahip olduğu olumsuz algılara neden olan temel faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Ev sahibi topluluklar için doğrudan toplumsal, siyasi ve ekonomik sonuçlar doğurabilecek yerel demografik değişimlerin medya tarafından siyasileştirilebildiği dikkate alındığında (Hopkins, 2010), medya kullanımı ve göçmenlerle ilgili potansiyel tehdit algıları arasındaki bağlantı önemli bir araştırma alanı haline gelmektedir. Buna göre, bu makalede, medya kullanım sıklığının göçmenler ile ilgili tehdit algıları üzerindeki etkisi ve bu ilişkiye aracılık eden potansiyel bir sınır koşulu, yani vatandaşların ikamet yeri, araştırılmaktadır.

Teorik beklentilerimizi test etmek için, Suriye ile 804 kilometrelik bir sınırı paylaşan ve 9 yıldan uzun süren şiddetli bir iç savaştan kaçan yaklaşık 4 milyonu aşkın Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan Türkiye'yi incelemekteyiz.¹ Göçmenlerin sayısı/yoğunluğunun yanı sıra, vatandaşlar ve göçmenler için mevcut olan ilgili kaynaklar açısından farklılık gösterecek şekilde seçilen Türkiye'deki üç şehrin sakinleriyle yüz yüze yapılan orijinal bir anket kullanıyoruz. Benzer şekilde, medyanın algılanan tehdidi şekillendirmede oynadığı rolde yerel bağlamın düzenleyicilik etkisi (*moderating effect*) olup olmadığına bakmaktayız. Bulgularımız, medya kullanımının göçmenlerle ilgili tehdit algılarını etkilediğini, bununla birlikte söz konusu etkinin kitlesel medya ve sosyal medya kullanım sıklığına göre değiştiğini ve kitlesel medya kullanımı söz konusu olduğunda kişinin ikamet ettiği yere bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu makalenin aşağıdaki bölümlerinde ilk olarak medyanın göçmenlerle ilgili tehdit algılarını şekillendirmede oynadığı role ilişkin mevcut literatürü açıklanacak, daha sonra da sosyal bağlamın oynadığı düzenleyici role dair teorik beklentiler sunulacaktır. Daha sonra, verilere dayalı ampirik bulgular tartışılmadan önce, Türkiye'de gerçekleştirilen anket çalışması ayrıntılı olarak açıklanacak ve istatistiki analizlerde kullanılan değişkenlerin nasıl ölçüldüğü anlatılacaktır.

1 Daha fazla bilgi için, bakınız, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

Son olarak, sonuç bölümünde de bulgular özetlenecek ve önümüzdeki süreçte takip edilecek araştırmalarla ilgili çıkarımlar ve fikirler belirtilecektir.

2. Mevcut Çalışmalar ve Kuramsal Altyapı

Medya temel siyasi konularla ilgili olarak kamuoyunu yansıtmanın yanı sıra yönlendirme araçlarına da sahiptir (Pinkleton, Weintraub ve Fortman, 1998; Shanahan, McBeth, Hathaway ve Arnell, 2008). Bunu, kitlelere sırasıyla ne hakkında düşüneceklerini ve bunlar hakkında nasıl düşüneceklerini söyleyen gündem belirleme ve çerçeveleme süreçleriyle gerçekleştirirler (McCombs, 1992). Özellikle çerçeveleme, gerçekliğin belirli yönlerinin belirginliğini artırmayı (Entman, 1993) ve böylece algılanacak belirli bir anlamın önerilmesini (Gamson ve Modigliani, 1989) içerdiğinden, kitlelerin karmaşık konuları anlamlandırmasına büyük ölçüde müdahale edebilir. Göç konusu medyanın genel olarak belirli bir grup insan hakkında toplumsal bir gerçeklik inşa etmede (Iyengar, 1994; Kang vd., 2010) ve ev sahibi topluluklar için neyin veya kimin tehdit oluşturabileceği etrafında meydana getirilen genel anlatıyı şekillendirmede (Brader, Valentino ve Suhay, 2008) oynayabileceği rol açısından söz konusu etki için uygun bir vaka teşkil etmektedir. Göçmenler medyada çoğu zaman yeterince temsil edilmez, haberlerde yer aldıklarında ise nadiren olumlu bir şekilde temsil edilirler (Eberl vd., 2018). Benzer şekilde, göçmen krizinin medyada temsili, alıcı toplulukların göçmenlere yönelik olumsuz tutumları nasıl oluşturduğunun ve mevcut sorunları onların gelişiyile nasıl ilişkilendirdiğinin arkasında temel bir faktör haline gelmektedir (Aalberg, Iyengar ve Messing, 2012).

Mevcut çalışmalar, dünya çapında farklı zamanlarda ve bağlamlarda deneyimlendiği üzere, kitlesel medyada göçmenlerle ilgili yapılan haberlere olumsuz temsillerin hâkim olduğunu göstermektedir (Baker vd., 2008; Rojo ve van Dijk, 1997). Bu haberler, göçmenlerin hareketliliği ve entegrasyonundan kaynaklanan potansiyel tehditlerin olduğundan fazla görülmesine neden olur (Sides ve Citrin, 2007; Strabac, 2011; Vergeer, Lubbers ve Scheeper, 2000). Bu durum kısmen, haberlerin seçimi ve sunumunun krizler ve olumsuz resmetmeler tarafında olma eğiliminden kaynaklanmaktadır (Shoemaker ve Vos, 2009; Soroka ve McAdams, 2015). Araştırmalar, haberlerde kullanılan tondan bağımsız olarak, göç medyada ne kadar görünür hale gelirse, göç karşıtı tutumların da o kadar arttığını göstermektedir (van Klingeren vd., 2015). Ayrıca, medyanın haber sunumunda olumsuzluk olduğunda, bu durum tehdit algısının ve azınlıklarla ilgili olumsuz basmakalıp inanç ve düşüncelerin daha da artmasına neden olmaktadır (Schlueter ve Davidov, 2013).

Suriyeli göçmenler örneğinde, farklı bağlamlarda kitlesel medya kullanımına odaklanan çalışmalar, göçmenlerin ev sahibi topluluklara tehdit olarak gösterilmesine neden olan, basmakalıp inanışlara dayalı, olumsuz bir çerçeve kullanımının yaygınlığını ortaya koymaktadır (ör., Greussing ve Boomgaarden, 2017). Türkiye'nin bir ev sahibi ülke olarak en fazla Suriyeli göçmene sahip olduğu dikkate alındığında (Refugees and Asylum Seekers in Turkey, t.y.),

medya kullanımının Türkiye bağlamında Suriyelilerle ilgili algılanan tehditleri nasıl etkilediğini incelemek büyük önem taşımaktadır.

Önceki çalışmalar, Türkiye'deki ana akım medyada Suriyeli göçmenleri hedef alan ayrımcı söylemler yaratılmasının göçmenlere karşı düşmanlığı beslediğini ve bunun sonucunda ortaya çıkan olumsuz tutumlara gerekçe oluşturduğunu öne sürmektedir (Onay-Coker, 2019; Gölcü, 2018). Benzer şekilde, Türkiye'de Suriyeli göçmenlerle ilgili haberlere odaklanan çalışmalar, kullanılan çerçeveler kapsamında yoksulluk, sınıfa dayalı ayrımcılık, suç, güvenlik endişeleri, vb. sorunlar bakımından hem göçmenlerin günah keçisi ilan edildiğini, hem de ev sahibi topluluklar için yük ve tehdit oluşturan kurbanlar olarak gösterildiğini ortaya koymaktadır (bkz. Çağlar ve Özkır, 2014; Doğanay ve Keneş, 2016; Dimitrova, Ozdora-Aksak ve Connolly-Ahern, 2018; Göker ve Keskin, 2015; Sunata ve Yıldız, 2018; Yaylacı ve Karakuş, 2015). Göçmenler açısından, yakın zamana kadar insani olarak tanımlanabilecek anlatının kriz odaklı bir hale getirdiği (Koca Togral, 2016) olumsuz çerçeveleme, bu olumsuz resmetmenin ortasında hayatta kalmalarını zorlaştırarak Türkiye'deki göçmenlerin entegrasyonunu karmaşıktırmaktadır (ör., Narlı vd., 2020).

Göçmenlerin durumunda medya haberleri ve vatandaş tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen mevcut araştırmaların çoğu, ağırlıklı olarak gazete ve televizyon gibi geleneksel medya kuruluşlarına dayalıdır (bir inceleme için bkz. Eberl vd., 2018). Özellikle sosyal medyanın farklı aktörler tarafından kullanımının artışıyla değişen haber ekosistemi dikkate alındığında, çevrimiçi sosyal platformlar göçmenlerin nasıl gösterildiği ve algılandığı konusunda yakın ilgiyi hak etmektedir.

Bu platformlar geleneksel medyadan bazı önemli hususlar bakımından ayrılmaktadır. İçerik çeşitliliği, kontrol mekanizmalarının (örn. editör kadroları, sansür uygulayıcılar) farklılığı, içerik üreticiler, dağıtıcılar ve diğer kullanıcılar ile etkileşim olanakları gibi genel farkların yanı sıra, içeriği kopyalama, değiştirme ve içerik yaratılırken tasarlanan izleyici kitlesinden çok daha geniş bir kitleye ulaştırabilme, mevcut içeriklerin kalıcılığı ve bu içeriklere ulaşabilmenin kolaylığı gibi yenilikler bilgi dağıtım ve bilgi edinim süreçlerini temelden etkilemekte ve izleyici tecrübesini tercih ettiği medya türüne bağlı olarak farklılaştırabilmektedir (Binark, 2014; Boyd, 2010). Benzer şekilde bu gelişmeler, anlam yaratım gücünün ağırlık merkezinin değişmesini de mümkün kılmaktadır ve bu durum göçmenler gibi halihazırda dezavantajlı olan grupların temsili konusunda göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur (Castells, 2009). Örneğin, geleneksel medyadaki göçmenlerle ilgili negatif temsilleri belgeleyen birçok çalışmanın aksine, Türkçe tweetler incelendiğinde, Suriyeli göçmenlere yönelik olumlu duygular sergileyen sosyal medya paylaşımlarının, olumsuz veya nötr bir tonu olan paylaşımlara göre sayıca daha fazla olduğu ortaya konmuştur (Ozturk ve Ayvaz, 2017).

Her ne kadar bu tip çalışmalar nadiren temsili örneklemeler üzerinde gerçekleşiyorsa da çevrimiçi platformların kitlesel medya kuruluşlarının yaptığı geleneksel haberlerde mevcut olmayabilecek ek bilgi kaynaklarıyla desteklenirken daha az düzenlendiği bilinmektedir (Kim, 2008). Sonuçta,

önceden bireylerin haber tüketimini ideal olarak gazetecilik normları üzerinden gerçekleşen bir kürasyon belirlerken (bkz. Chadwick, 2013), günümüzde bireylerin haberlere maruz kalma deneyimi sosyal bağlantılar ve değişen bilgi dağıtım ve bilgiye erişim pratiklerinin ışığında vuku bulmaktadır. Buna göre, kişisel tercihler, teknolojik beceriler, diğer kullanıcılardan gelen sosyal etki ve sosyal medya platformlarının işleyiş biçiminden kaynaklanan algoritmik kürasyon süreçlerinin bir kişinin çevrimiçi haber akışında hangi haberlerin görüneceğini belirleme konusunda oynadığı rol önemli hale gelmiştir (Thorson ve Wells, 2015). Bu bağlamda sosyal medyadan kasıt internet kullanıcıların kamuya tamamen ya da kısmen açık olan hesaplar açabildiği, diğer kullanıcılar ile bağlantı oluşturabildiği ve bu bağlantıları mümkün kılan etkileşimleri gözlemleyebildiği çevrimiçi servislerin bütünüdür (Boyd ve Ellison, 2007). Sosyal medyadaki algoritmalarının bu deneyimi sunarken nasıl işlediğine dair birçok bilinmeyen olmasına rağmen, bireyler sosyal bağlantılarına giderek daha fazla dayalı hale gelen, daha kişiselleştirilmiş bir haber deneyimine erişim sahibi olabilmektedir (Tewksbury ve Rittenberg, 2012).

Televizyon ve gazete gibi daha geleneksel medya ile karşılaştırıldığında, çevrimiçi ortamlar pek çoğunun düşündüğünden daha fazla bilgi çeşitliliği sağlamaktadır. (Bakshy, 2012). Çevrimiçi içerik üreticilerinin ve yayıcılarının benzeri görülmemiş bağımsızlığı, miktarı ve çeşitliliği düşünüldüğünde, çevrimiçi ortamlarda göçmenlere karşı daha fazla düşmanlık gözlemlenmesi beklenebilecektir. Bu nedenle, sosyal medya, kullanıcılarının anonimlik (bkz. Fox, Cruz ve Lee, 2015), devamlılık veya ölçeklenebilirlik (Boyd, 2010) gibi teknolojik sağlıkları kötüye kullananlar tarafından göçmenlere saldıran dezenformasyon uygulamalarının yanı sıra, etik olmayan ve rencide edici yorumlarla karşılaşma olasılığını artırabilir.

Bu bilgi ışığında, bu çalışmayı teşvik eden ana araştırma sorusunun medya kullanım sıklığının Türkiye vatandaşlarının göçmenlerden algıladığı tehdidi nasıl etkilediği olduğundan hareketle, yukarıda bahsi geçen medya kaynağı medya farklılaşması hesaba katılarak kitlesel medya ile sosyal medyanın Suriyeli göçmenlerle ilgili algılanan tehdit üzerindeki etkileri açısından farklılık göstereceği hipotezini kurulmaktadır. (H1).

Bir kavram olarak algılanan tehdit, belirsizliklerle ve bunların neden olduğu risklerle baş etmeyi içerir. Risklerle olan psikolojik deneyim, bilişsel önyargılar, kayıptan kaçınma ve duygular gibi öğeleri barındırmaktadır (bkz. Slovic, 2000). İnsanla ilgili bir değer tehlikede olduğu belirsiz durumlarla ilgili öznel yorumları ifade eden (Rosa, 2003) riskler algılanırken, kişiler farklı bilgi kaynaklarından erişebildikleri sinyalleri değerlendirmektedir. Göçmenler bağlamında, ev sahibi toplulukların vatandaşları, göçmenlerin statükoya eklenmesinin refahlarını, güvenliklerini, vb. tehdit etme riskini ne kadar çok gördüklerine dayalı olarak göçmenlerle ilgili sonuçlara varabilmektedir. Bu durumda, sorulması gereken şudur: Tehdit ve riskin algılanmasını içeren psikolojik süreçleri harekete geçiren sinyaller nereden gelir?

Literatürde, göçmen karşıtı duygulara ilişkin birbiriyle yarışan açıklamalar bulunmaktadır. İlk olarak, grup tehdidi bakış açısına göre (Blumer, 1958; Blalock, 1967; Bobo ve Hutchings, 1996) düşmanca duygular, demografik ve ekonomik yapıda meydana gelen ve egemen bir etnik

çoğunluğun statüsünü potansiyel olarak tehdit eden algılanan değişikliklere verilen yanıttır. İkinci olarak, sosyo-kültürel bakış açısı, yerli nüfuslara ait kültürel özelliklerin, sembollerin, yerleşik değerlerin veya bölgesel geleneklerin göçmen karşıtı duyguları teşvik edebileceğini öne sürer (Dixon ve Rosenbaum, 2004; Haubert ve Fussell, 2006). Üçüncü olarak ise, sosyal temas bakış açısı, ev sahibi topluluklar ile yeni gelenler arasındaki gerginliğin gruplar arası etkileşim eksikliğinden kaynaklandığını önermektedir (Allport, 1954; McLaren, 2003; Clayton, Ferwerda ve Horiuchi, 2019).

Bu çalışmada, göçmenlerle olan potansiyel veya fiili temasa ve bu temasın algılanan tehdidi şekillendirmede oynadığı role ilişkin üçüncü açıklamaya odaklanılmaktadır. Tehdit uyandıran uyarılara maruz kalma hali, bireylerin sonuçlara varmak için ilk elden deneyimleri ve gözlemlerinden yola çıkmalarına imkân vererek, bireylerin onlara karşı tutumlarını belirleyebilmektedir (Bornstein, 1989; Zajonc, 1980). Buna göre, sosyal temas hipotezi, damgalanan bir grubun üyeleriyle temas kurmanın, söz konusu temas her iki grubun üyelerini iş birliği veya eşitlik uyandıran durumlara getiren şartlar altında gerçekleştiğinde, onlara karşı olumlu tutumlar doğurabileceğini öne sürmektedir (Allport, 1954). Bu fikri Türkiye'deki göçmenlere karşı benimsenen tutumlar bağlamında test eden yakın tarihli bir çalışma, göçmenlerle günlük hayatta kurulan temasın algılanan tehditte bir düşüş sağlayarak Suriyeli göçmenlere karşı daha az olumsuz tutumlarla ilişkili olduğunu göstermektedir (Çırakoğlu, Demirutku ve Karakaya, 2020).

Yukarıda incelenen literatür, sosyal aktörlerin ve bağlamların, bireylerin yorumladığı risk sinyallerinin yoğunlaşması veya zayıflamasında kilit rol oynayan sosyal güçlendirme istasyonları görevi gördüğünü öne süren sosyal risk genişletme çerçevesi (social amplification of risk framework) ile uyumludur (Kasperson vd., 1988).² Bu genişletme süreci temel olarak, bireylere medya gibi söz konusu istasyonlar üzerinden hangi risk özelliklerinin sunulduğunu belirler. Bu nedenle, göçmenlerden gelen potansiyel tehditlerin algılanması açısından, bireyler tehdidin yakınlığı, medya ilgisi, sonuçların eşitliği, vb. risk özellikleri hakkında bilgi edinmek için ya yakın sosyal çevrelerinden ya da medyadan faydalanılmaktadır. Bu faydalanmanın bireylerin yaşadığı yere bağlı olarak değişebileceğini, günlük hayatta göçmenlerle rastgele karşılaşma veya onlara bu tür erişimi olan kişileri tanıma şansı daha yüksek olan yerlerde yaşan kişilere kıyasla, göçmenlerle sosyal temas kurma olasılığı görece düşük kişilerin sosyal güçlendirme istasyonları üzerinden aracılık edilen bilgileri daha çok kullanması gerektiğini öne sürmekteyiz.

Buna göre, medya kullanımı ve göçmenlerle ilişkili algılanan tehdit arasındaki ilişkinin katılımcıların yaşadığı yere koşullu olduğu ileri sürülmektedir (H2). Diğer bir deyişle, Suriyeli göçmenlerin sayısının veya yoğunluğunun azlığı nedeniyle günlük hayatta göçmenlerle temas kurma olasılığının düşük olduğu yerlerde, algılanan tehdidin belirlenmesinde medya kullanımının daha güçlü bir etkiye sahip olması beklenmektedir. Hipotezlere uygun olarak, bu

2 Bu çerçeve başlangıçta sağlık, çevre ve teknoloji gibi konularla ilişkili risklere yönelik olarak geliştirilmiş olsa da diğer risk türlerine uyarlanabilirliği belgelendirilmiştir (İbrahim ve Howarth, 2018; Pidgeon, Kasperson ve Slovic, 2003).

önerilen düzenleyici etkinin kitlesel medya ile sosyal medya kullanımı arasında farklılık gösterip göstermediği de araştırılmaktadır.

3. Araştırma Tasarımı

Önceki bölümlerde ortaya koyulan ana araştırma sorusu ve kuramsal yapıdan tezahür eden hipotezlerin (H1: kitlesel medya ile sosyal medya kullanımının bireylerin Suriyeli göçmenlerle ilgili tehdit algılarını farklılaştıracağı, H2: medya kaynağı ve göçmenlerden algılanan tehdit arasındaki ilişkinin bireylerin bulunduğu yere koşulluluğu) test edilmesi için, 2017 yılında Türkiye’de orijinal bir kamuoyu verisi toplanılmıştır. İstanbul, Gaziantep ve Diyarbakır olmak üzere üç şehirden rastlantısal seçilen vatandaşlardan oluşan bir örnekleme yüz yüze anketler gerçekleştirmeye yönelik bir strateji benimsenmiştir. Bu karma örneklem stratejisinin izlenme nedeni, Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğunun resmi göçmen kamplarında değil büyük şehirlerde yaşadığı (İçduygu, 2015; Kirişçi, 2014) dikkate alındığında, yoğun göçmen akınına maruz kalan şehirlerde ve sınır bölgelere yakın yaşayan yeterli sayıda kişinin katılımını sağlamaktır. Şehirleri seçmede kullandığımız kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ve her şehirden katılımcıları seçmek için kullandığımız rastlantısal örnekleme sayesinde, örnekleminiz seçilen şehrin fiili etnik ve sosyoekonomik dağılımını temsil etmektedir. Bu örneklem seçim yöntemlerine dayalı olarak, Suriye’de çatışmanın hala devam ettiği ve Suriye ile Türkiye arasındaki sınırın hala çok sayıda göçmen tarafından geçildiği 24 Aralık 2016 ve 22 Ocak 2017 tarihleri arasındaki dönemde, 18 yaşını geçmiş 1,136 katılımcı (İstanbul (N=518), Gaziantep (N=315), Diyarbakır (N=303)) ile görüşülmüştür.

Şehirler içinde temsili örnekleme sağlayabilmek için üç şehirden toplamda 141 ilçe rastlantısal olarak seçilmiştir. Seçilen her ilçenin sokak listelerine ilişkin resmi kayıtlardan rastlantısal olarak dört sokak, daha sonra da rastlantısal seçilen her bir sokaktan iki hane röportaj yapılmak üzere yine rastlantısal bir şekilde seçilmiştir. Haneden yanıt alınmaması durumunda, anket görevlisi üç hane atlayarak dördüncü haneyle görüşmüştür. Röportajlar yalnızca hane üyeleriyle gerçekleştirilmiştir. Toplamda 31 anket görevlisi röportajları gerçekleştirmiştir ve bunlar Infakto tarafından, şehirlerin ve ilçelerin etnik ve dini özelliklerini temsil edecek şekilde dikkatle seçilmiştir. Anketi tamamlayan bir anket katılımcısıyla gerçekleştirilen ortalama röportaj süresi 19 dakikadır.

3.1. Değişkenler

3.1.1. Bağımlı Değişken

Katılımcıların göçmenlere yönelik tutumlarını, göçmenleri ulusal güvenlik, ülke ekonomisi ve vatandaşların refahı açısından tehdit olarak görme konusundaki değerlendirmeleri kullanarak ölçülmektedir. Yanıt seçenekleri, 1 ‘kesinlikle katılmıyorum’ ve 5 ‘kesinlikle katılıyorum’ değerleri arasında uzanan beş kademeli Likert ölçeği üzerinde verilmiştir. Bu nedenle, daha yüksek değerler

katılımcıların daha yüksek tehdit algısını temsil eder. Her soruyu tek tek kullanmaktansa, ana bağımlı değişkenimiz olarak tek bir tehdit algısı boyutu oluşturmak için bir kâşif faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Faktör analizine göre, bu üç öge, *algılanan tehdit* olarak ifade ettiğimiz tek bir temel boyuta yüklenmektedir. Varimax rotasyonlu açımlayıcı faktör analizinin ardından, normalleştirilen tehdit algısı puanları kestirilerek - 2.64 ve 1.56 arasında uzanan bir sürekli bağımlı değişken elde edilmiştir. Analizler ayrıca, sağlamlık kontrolleri kapsamında her tehdit sorusu ayrı ayrı kullanarak da gerçekleştirilmiştir.

3.1.2. Bağımsız Değişkenler

Bu çalışmada iki bağımsız değişken seti bulunmaktadır. İlk bağımsız değişken seti kullanıcıların kendi beyanlarına dayanan ve siyasetle ilgili haber ve bilgi almak için medya kullanım sıklığından elde edilmiştir. Katılımcılara “Siyasetle ilgili haberleri ne sıklıkla sayacağım medya araçlarını kullanarak takip ediyorsunuz?” şeklinde sorulmuş ve Gazeteler (internetteki baskıları dahil), Televizyon (internetteki yayınları dahil) ve Twitter, Facebook gibi sosyal medya siteleri seçenekleri verilmiştir. Yanıtlar “1 – hiç” ile “7 – her gün” arasındaki değerlerden oluşan yedi kademeli bir Likert ölçeği üzerinde verilmiştir; bu nedenle, puan ne kadar yüksekse, ilgili aracın siyasi bilgi edinme amaçlı kullanımı o kadar sıktır. Bu değişken siyasetle ilgili haber ve bilgi kavramını göçmenlerle ilgili olanlarla sınırlandırmadan genel bir şekilde sunduğundan bulgular bu bilgi ışığında yorumlanmalıdır.

Esasen koşullu etki ölçümü için gerekli olan ikinci bağımsız değişken seti için, anketin gerçekleştirildiği şehirlerin analizde ikili değişkenler olarak ayrı ayrı kullanılabilmesi için her bir şehrin *İstanbul*, *Diyarbakır* ve *Gaziantep* olarak kuklaları çıkarılmıştır. Düzenleyicilik modellerinde, Gaziantep tüm göçmenlerin ilk olarak giriş yaptığı sınıra yakın bir şehir olduğundan, modellerde görüşülen kişi Gaziantep'tense bir, Diyarbakır veya İstanbul'dan ise değişken sıfır olarak kodlanmış ve bundan dolayı da temel olarak Gaziantep'te yaşamının etkisi tablolarda raporlanmış bulunmaktadır.

3.1.3. Kontrol Değişkenleri

Kişilerin tehdit algılarını etkileyebilecek diğer yönleri hesaba katabilmek için, modellere bireylerin göçmenlere olan olası tutumlarını açıklayabilecek diğer kontrol değişkenlerini de dahil edilmiştir. İlk olarak, katılımcıların istihdam durumları ile yaş, cinsiyet, eğitim durumu, yaşanan sosyal alan (kentsel veya kırsal yaşam) ve gelir düzeyi gibi bir dizi demografik değişkeni dikkate alınmaktadır. Katılımcıların siyasi görüşlerini şekillendiren faktörleri temsil eden ikinci bir kontrol değişken seti de ha keza istatistiki modellere eklenmiştir. Örneğin, etnik kimliği ve dindarlığı (0 – hiç dindar değil; 10 – çok dindar) kontrol ediyoruz. Ayrıca, sırasıyla 0-10 ve 1-4 aralıkları arasında uzanan egosantrik (bireyin kendi durumuna ilişkin öz değerlendirmesi) ve sosyotropik (bireyin ulusal duruma ilişkin öz değerlendirmesi) durum değerlendirmeler de eklenmektedir. Son olarak da yüz yüze röportaj sırasında yalnız olmayan katılımcılara kıyasla

nasıl yanıt verdiklerini incelemek için katılımcıyla tek başına görüşülüp görüşülmediğini belirlemeye yönelik bir kontrol değişkeni eklenmiştir. İstatistiksel analizlerde kullanılan her bir değişkenle ilgili özet istatistikler Tablo 1’de açıklanmıştır.

3.2. Modelleme Stratejisi

Bağımsız değişken, yani Suriyeli göçmenlerden kaynaklı algılanan tehdit, sürekli bir ölçüm olup üç anket sorusunu kullanarak hesaplanan faktör puanlarıyla oluşturulmuştur; daha yüksek değerler daha yüksek tehdit algısına işaret etmektedir. Kişilerin kendi beyanlarına göre medya kullanım tarz ve sıklıklarının ve yaşadıkları bağlamın Türkiye’deki Suriyeli göçmenlere ilişkin tehdit algısını açıklamada oynadığı rolü öngörmek için en küçük kareler (ordinary least squares – OLS) regresyonu yapılmaktadır. Alternatif olarak, sonuçların sağlamlığını test etmek adına önce bağımlı değişkeni yaratan sorular tek tek ve sonra da üç temel değişkeni toplayarak elde edilen üçten on beşe uzanan bir endekste sıralı lojistik regresyon (ordered logistic regression – OLR) kullanılarak analizler tekrarlanmıştır. Özetlemek gerekirse bağımlı değişkenin operasyonelasyonu ve seçilen istatistiki kestiricilerden bağımsız sonuçlar aynı şekilde kalmıştır. Bu nedenle, aşağıdaki bölümde ağırlıklı olarak, bağımlı değişken olarak öngörülen faktör puanlarının kullanıldığı OLS tahminlerinden elde edilen bulgular raporlanmaktadır.

Tablo 1. İstatistiki Analizde Kullanılan Değişkenlerin Özeti

Değişkenler	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Max.	N
Ulusal güvenliğe tehdit	3.667	1.329	1	5	1095
Ekonomik düzene tehdit	3.864	1.284	1	5	1099
Sosyal düzene tehdit	3.784	1.287	1	5	1099
Tehdit algısı (Faktor)	0	1	-2.644	1.559	1072
Gelir seviyesi	4.597	2.466	1	10	1015
Gaziantep	0.277	0.448	0	1	1136
İstanbul	0.456	0.498	0	1	1136
Diyarbakır	0.267	0.442	0	1	1136
Kürt	0.346	0.476	0	1	1125
Ayrımcılığa uğramış	0.141	0.348	0	1	1091
Erkek	0.51	0.5	0	1	1136
Çalışan (sabit gelirliler)	0.468	0.499	0	1	1117
Kentli	0.878	0.328	0	1	1136
Yaş	37.621	13.372	18	77	1136
Eğitim	4.175	1.515	1	8	1134
Dindarlık	6.684	2.36	0	10	1109
Kişisel durum analizi	5.374	2.92	0	10	1133
Toplumsal durum analizi	2.149	1.091	1	4	1095
Yalnız görüşülmüş	0.75	0.433	0	1	1136

4. Ampirik Bulgular

Tablo 2’de, birinci hipotezle ileri sürülen iddialar incelenmekte ve farklı medya kaynaklarının Suriyeli göçmenlerden algılanan tehdide yaptığı katkıların değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Sonuçlar siyasi haberler almak için kitlesel medya ve sosyal medya kullanımının göçmenlerle ilgili tehdit algısını farklı şekilde etkilediğini ortaya koymaktadır. Buna göre, siyasi haberleri takip etmek için hem televizyon hem de gazete kullanmanın göçmenlerden daha fazla tehdit algılanması ile ilişkili olduğu sonucu çıkmaktadır (Model 1-4). Analizlerde en küçük kareler (OLS) kestiricisi kullanıldığından, katsayıların yorumlanması başlangıçta kolay gibi görünmekte; ancak bağımlı değişkenimizin 0 ortalama ve 1 standart hatası ile standartlaştırılarak kestirilmiş faktör analizi puanları olduğu göz önüne alındığında, Şekil 1’de etkilerin boyutunu açıklanmış bulunmaktadır. Şekil 1’de en üstte yer verilen iki grafik haber almak için sırasıyla televizyon ve gazete kullanma sıklığının göçmenlerden algılanan tehdit üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir. Biri hiç televizyon izlemeyen, diğeri ise her gün televizyondan haber takip eden iki farazi birey arasında, algılanan tehditte 2.5 puanlık bir standart sapma değişikliği söz konusuysen bu bireylerden ikincisi Suriyeli göçmenlerden daha fazla tehdit algılamaktadır. Somut sonuçlar, söz konusu ortalama bireyler arasında neredeyse 2.5 puanlık bir standart sapma değişikliğinin ortaya konulduğu gazete kullanımı için de geçerlidir.

Bunun aksine, sosyal medya bireylerin göçmenlerden algılanan tehdidin şekillendirilmesi açısından farklı bir ortam sunmaktadır. Model 5 ve 6’da açıklandığı üzere, siyasi haber almak için sosyal medya sitelerini daha az kullananlara kıyasla, bu siteleri düzenli olarak takip edenler daha yüksek tehdit algısı ifade etmemektedir. Bununla birlikte, televizyon ve gazete dahil tüm medya araçlarının kullanımının kontrol edildiği tam modellerde (Model 7 ve 8), sosyal medyanın tehdit algısına olumlu bir katkısı olduğunu ve diğer tüm bulguların geçerliliğini sürdürdüğünü görüyoruz. Şekil 1’de altta yer verilen grafikte, $p < 0.05$ ’de bir tek kuyruklu testte göçmenlerden tehdit algısında önemli bir değişim gözlemliyoruz. Buna göre, haber almak için sosyal medya kullananların Suriyeli göçmenlerden tehdit algısı, sosyal medyayı daha az kullananlara veya hiç kullanmayanlara kıyasla önemli ölçüde daha azdır. Bu bulgular dikkate alındığında, kitlesel medya kullanımının hem istatistiksel hem de somut olarak algılanan tehditle ilişkili olduğu, bununla birlikte sosyal medyanın algılanan tehdidi azalttığı sonucuna varılabilir.

Tablo 2. Siyasi Haber Edinme Kaynaklarının Göçmenlerden Algılanan Tehdide Etkisi

Bağımsız D.: Tehdit Algısı	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
TV	0.059*** (0.014)	0.064*** (0.016)					0.048** (0.016)	0.052** (0.018)
Gazete			0.045*** (0.012)	0.054*** (0.015)			0.043** (0.016)	0.047** (0.018)
Sosyal Medya					0.007 (0.012)	0.009 (0.014)	-0.028* (0.014)	-0.028 ⁺ (0.016)
Türk		0.098 (0.078)		0.106 (0.078)		0.125 (0.079)		0.083 (0.078)
Dindarlık		0.002 (0.015)		0.013 (0.014)		0.018 (0.014)		-0.002 (0.015)
Kişisel durum analizi		-0.037** (0.012)		-0.033** (0.012)		-0.035** (0.012)		-0.033** (0.012)
Toplumsal durum analizi		-0.202*** (0.033)		-0.200*** (0.033)		-0.210*** (0.033)		-0.195*** (0.033)
Ayrımcılığa uğramış		0.068 (0.103)		0.090 (0.103)		0.092 (0.104)		0.071 (0.103)
Erkek		-0.053 (0.075)		-0.064 (0.076)		-0.030 (0.076)		-0.066 (0.076)
Çalışan (sabit gelirli)		-0.141 (0.079)		-0.199* (0.079)		-0.182* (0.080)		-0.159* (0.080)
Gelir seviyesi		-0.033* (0.015)		-0.035* (0.016)		-0.029 (0.016)		-0.037* (0.016)
Kentli		-0.019 (0.107)		-0.048 (0.108)		0.005 (0.108)		-0.054 (0.108)
Yaş		-0.002 (0.003)		-0.002 (0.003)		-0.002 (0.003)		-0.003 (0.003)
Eğitim seviyesi		0.051* (0.025)		0.030 (0.026)		0.056* (0.027)		0.043 (0.027)
Yalnız görüşülmüş		-0.108 (0.081)		-0.067 (0.081)		-0.084 (0.082)		-0.076 (0.082)
Sabit	-0.328*** (0.085)	0.395 (0.221)	-0.163** (0.054)	0.567** (0.218)	-0.023 (0.053)	0.525* (0.222)	-0.315*** (0.087)	0.494* (0.224)
N	1085	904	1085	904	1082	902	1081	901
R ²	0.016	0.120	0.012	0.118	0.000	0.105	0.023	0.127

Standart hatalar parantez içinde, ⁺ p<0.05 (tek kuyruklu); * p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

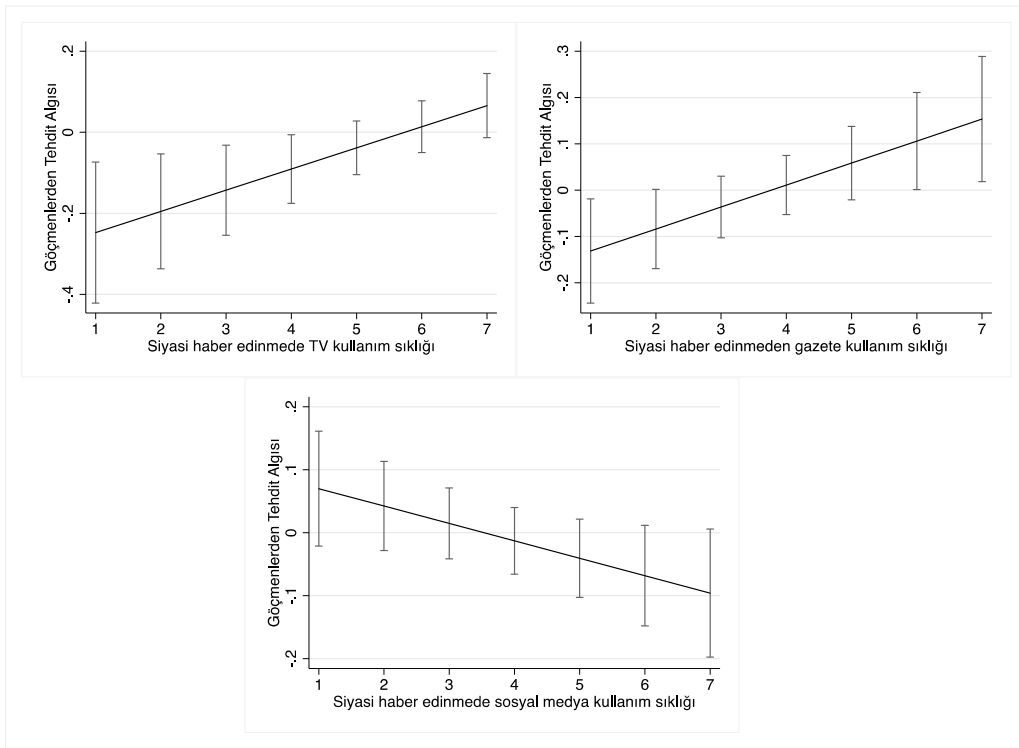
İlk hipotezi doğruladıktan sonra, kişilerin yaşadığı yerin düzenleyici (*moderating*) etkisi yarattığını öne süren ikinci hipoteze ilişkin ampirik bulgulara geçilebilir. Yukarıda öne sürüldüğü gibi, doğrudan ve medya aracılığıyla temas bireylerin göçmenlerle ilgili algılarını etkileyebilir; bu nedenle, bilgi kaynaklarının etkisi ile şehir kuklaları arasında etkileşim gözlemlenebilir. Dolayısıyla, bir diğer açıklayıcı değişkeni, yani Suriye-Türkiye sınırında bulunan ve göçmenlerin büyük kısmına ev sahipliği yapan Gaziantep'te yaşamak, modele kurucu bir koşul olarak eklenmiştir.

Mart 2018 itibarıyla, Gaziantep'in toplam nüfusunun yaklaşık %20'si Suriyeli göçmenlerden oluşmaktadır. Bununla birlikte, Suriyeli göçmenlerin oranı İstanbul ve Diyarbakır'da sırasıyla yüzde 5 ve yüzde 2'dir.³ Tablo 3'teki modellerde, göçmenlerle sıklıkla doğrudan temas yaşama olasılığı daha yüksek olan vatandaşlara sahip Gaziantep'te yaşamının etkisini, Diyarbakır ve

3 Bu şehirlerdeki göçmen sayısını ve bunların toplam nüfusa oranını açıklayan rakamlar şu kaynaklardan alınmıştır: http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713

İstanbul ile karşılaştırılarak görülmektedir. Bulgular tüm modellerde, sosyal temas argümanına uygun olarak, Gaziantep'lerin Suriyeli göçmenlerden daha az tehdit algıladığını göstermektedir. Göçmenler Gaziantep'te günlük hayatta daha fazla görünürlüğe sahip olduğundan, Gaziantep'li göçmenlerden gelen mevcut tehditle ilgili yargılarda bulunurken, onlarla ilgili araçlar üzerinden ulaşan olumsuz temsillerden daha fazlasına erişebilmektedir. Bu nedenle, bulgularımız, tehdit algısının doğrudan sosyal temas olasılığının artmasıyla azaldığını ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Siyasi Haber Edinme Kaynaklarının Göçmenlerden Algılanan Tehdide Etkisi

Kitlesel medya kullanımının Gaziantep ile Diyarbakır ve İstanbul'da yaşamaya bağlı istatistiksel ve somut etkisini yorumlamak için, elde edilen sonuçlar Şekil 2'de sunulmaktadır. Burada, bağımlı değişken yukarıda açıklandığı gibi - 2.3 ve 1 arasında uzanan algılanan tehdittir. Öncelikle, siyasi haberlere ulaşmak için kitlesel medya araçlarının daha az veya sık kullanılmasının İstanbul veya Diyarbakır'daki tehdit algısını değiştirmedeği görülmüştür. Bu nedenle, bu şehirlerde yaşayanların tutumları halihazırda şekillenmiştir ve daha fazla habere maruz kalmak algılanan tehdit üzerinde bir etki yaratmamaktadır. Öte yandan ilginç bir şekilde, televizyon ve gazete üzerinden aracılı siyasi bilgilere daha fazla maruz kalmanın, göçmenlerle temas kurma olasılığı daha yüksek olan Gaziantep sakinlerinin tehdit algısını önemli ölçüde artırdığı görülmektedir (hiç televizyon

kullanmayanlar arasında – 1.05'ten, televizyonu her gün siyasi bilgi edinmek için kullananlarda 0.1'e). Diğer bir deyişle, ulusal olarak yayınlanan çerçevelere maruz kalmanın bireylerin endişesini artırdığı ve bunların yokluğunun bireyleri aynı endişeler konusunda daha olumlu hale getirdiği sonucuna varmanın yanlış olmayacağı söylenebilir. Bu nedenle, göçmenlerle televizyon veya gazetelerin etkisi olmaksızın doğrudan kurulan temas, onların algılanmasında hafifletici bir faktördür. Bununla birlikte, biri doğrudan temas, diğeri ise medya aracılığıyla temas halinde olan, fakat kitlesel medyayı eşit olarak tüketen iki şehir sakinini karşılaştırdığımızda sonuçlar daha ilginç hale gelmektedir. Bu iki şehir sakini tipi arasındaki fark yok olmakta, doğrudan temas kurma olasılığı daha yüksek olan (Gaziantep'te yaşayan) birey, medya aracılığıyla temas kurma olasılığı daha yüksek olanla (Diyarbakır veya İstanbul'da yaşayan) benzer tutumlar ortaya koymaktadır.

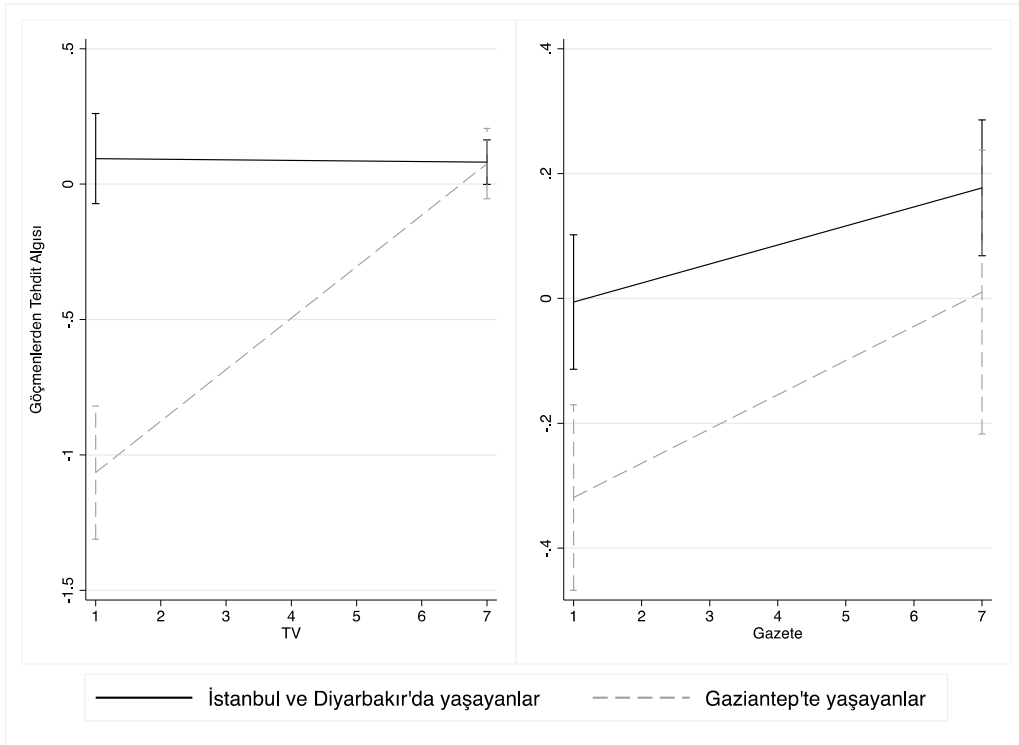
Tablo 3. Aracılı Temasın Algılanan Tehdit Üzerindeki Doğrudan Temasa Bağlı Etkisi

Bağımsız D.: Tehdit Algısı	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Gaziantep X TV	0.192*** (0.030)	0.190*** (0.032)				
Gaziantep X Gazete			0.024 (0.029)	0.014 (0.032)		
Gaziantep X Sosyal Medya					0.031 (0.025)	0.008 (0.027)
TV	-0.002 (0.017)	-0.007 (0.019)				
Gazete			0.030* (0.014)	0.044** (0.017)		
Sosyal Medya					-0.002 (0.014)	0.006 (0.017)
Gaziantep	-1.352*** (0.179)	-1.334*** (0.195)	-0.338** (0.115)	-0.313* (0.128)	-0.403*** (0.116)	-0.327* (0.129)
Türk		0.197* (0.079)		0.179* (0.081)		0.199* (0.081)
Dindarlık		-0.007 (0.014)		0.011 (0.014)		0.015 (0.015)
Kişisel durum analizi		-0.035** (0.012)		-0.032** (0.012)		-0.032** (0.012)
Toplumsal durum analizi		-0.172*** (0.032)		-0.186*** (0.033)		-0.194*** (0.033)
Ayrımcılığa uğramış		0.059 (0.101)		0.058 (0.103)		0.055 (0.104)
Erkek		-0.073 (0.074)		-0.062 (0.076)		-0.032 (0.076)
Çalışan (sabit gelirli)		-0.105 (0.078)		-0.191* (0.079)		-0.177* (0.079)
Gelir seviyesi		-0.049** (0.016)		-0.051** (0.016)		-0.048** (0.016)
Kentli		0.046 (0.105)		-0.058 (0.108)		-0.013 (0.108)
Yaş		-0.002 (0.003)		-0.002 (0.003)		-0.002 (0.003)
Eğitim seviyesi		0.056* (0.025)		0.033 (0.026)		0.055* (0.026)
Yalnız görüşülmüş		-0.034 (0.079)		-0.039 (0.081)		-0.049 (0.082)
Sabit	0.096 (0.100)	0.729*** (0.221)	-0.036 (0.066)	0.673** (0.221)	0.093 (0.063)	0.643** (0.227)
N	1085	904	1085	904	1082	902
R ²	0.068	0.165	0.026	0.129	0.019	0.119

Standart hatalar iparantez içinde, * p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

Ana bulguların yanı sıra, Tablo 2 ve 3'te yer verilen sonuçlarımız istihdam durumu, gelir ve eğitim seviyeleri ve mevcut koşulların hem egosantrik hem de sosyotropik değerlendirmelerinin de bireylerin Suriyeli göçmenlerden algıladığı tehdidi etkilediğini göstermektedir. Buna göre, çalışan katılımcılar ve gelir seviyesi daha yüksek katılımcılar, düşük gelirli veya işsiz olanlara kıyasla ekonomik güvenlik açısından daha iyi bir konumda olduğundan, göçmenlerden daha az tehdit algılamaktadır. Ayrıca, beklendiği üzere, daha eğitilmiş bireyler göçmenlerden daha az tehdit algıladığını ifade etmiştir. Son olarak, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, kendi kişisel veya toplumsal durumu hakkında daha olumlu düşünen bireylerin göçmenlerden tehdit algılama olasılığı daha düşüktür. Etnik köken, yaş, kentsel alanda yaşama ve cinsiyet gibi diğer demografik değişkenlerin göçmenlerden algılanan tehdit üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

Şekil 2. Aracılı Temasın Algılanan Tehdit Üzerindeki Doğrudan Temasa Bağlı Etkisi

5. Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye özelinde ev sahibi toplumun Suriyeli göçmenlerle ilgili tehdit algılarına odaklanmış bulunmaktayız. Medya türünün tehdit algılarındaki rolünü ve göçmenlerle ilgili risk sinyallerine erişim türünün bu ilişki üzerindeki düzenleyicilik etkisi incelenerek, göçmenleri

kimin, ne ölçüde ve hangi şartlar altında tehdit olarak gördüğü araştırılmıştır. Mevcut durumda 3,5 milyondan fazla Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye’de Aralık 2016 – Ocak 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen orijinal bir kamuoyu çalışması kullanılarak, kuramsal altyapı sonucunda ortaya konan hipotezler Türkiye gibi oldukça ilgili bir bağlamda test edilmiştir.

Ana bulguları tekrar etmek gerekirse, öncelikle, siyasi bilgi edinmek için sıklıkla kitlesel medya kullanılmasının Suriyeli göçmenlerle ilgili daha fazla tehdit algısına yol açarken, sıklıkla sosyal medya kullanımının Suriyeli göçmenlerle ilgili daha az tehdit algılanmasına yol açtığı tespit edilmiştir. İkinci olarak, medya kullanım sıklığının tehdit algısı üzerinde gösterdiği bu etkinin, katılımcıların nerede yaşadığına bağlı olduğu ortaya konulmuştur. Bulgulara göre, Gaziantep’te yaşamak (göçmenlere daha yüksek doğrudan maruz kalma olasılığı barındırması nedeniyle) televizyon kullanımı arttıkça tehdit algısında artışa neden olmakta, bununla birlikte, televizyon kullanımı, tehdit algısı halihazırda yüksek olan İstanbul ve Diyarbakır sakinlerinin algıladığı tehditte bir fark yaratmamaktadır. Sonuç olarak, anket sonuçları göçmenlerle doğrudan temas olasılığının daha düşük olduğu yerlerde tehdit algısının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, Gaziantep’e kıyasla kişi başına düşen göçmen sayısının çok daha düşük olduğu İstanbul ve Diyarbakır gibi şehirlerde, şehir sakinleri arasında görülen tehdit algısı daha yüksektir. Bunun aksine, Gaziantep Suriye sınırına yakınlığı nedeniyle en yüksek göçmen oranlarını barındırdığından, bu şehrin günlük hayatlarında göçmenlere maruz kalma olasılığı daha yüksek olan sakinleri, İstanbul ve Diyarbakır sakinlerine kıyasla, Suriyeli göçmenlerden önemli ölçüde daha az tehdit algılamaktadır. Bu farklılık bir düzenleyici etki analizi üzerinden incelendiğinde, kitlesel medya kullanımının etkisi sosyal bağlama bağlıyken, sosyal medya etkisinin katılımcıların yaşadığı yere göre değişmediği görülmektedir.

Sosyal medyanın etkisinin neden konuma göre değişmediği sorusu üzerinde daha fazla düşünülmelidir. Olası cevaplardan biri, bu platformlardaki potansiyel yüksek bilgi karışıklığı dikkate alındığında, göçmenlerle ilgili haberlerin ve bilgilerin kitlesel medya kuruluşlarında olduğu kadar öne çıkmayabileceğidir. Sonuçta, ilgili haberlerin sıralaması ve zamanlamasının yanı sıra görsel-işitsel öğelerin profesyonel gazetecilik kürasyonu, göçmenlerle ilgili bilgiler aktarılırken çerçevelerin özel vurgularını güçlendirebilir. Ayrıca, gazeteler açısından, gazetelerin göçmenleri içeren, belirli bir yere özgü haberler yapan bölgesel ekleri, sosyal medyanın aksine, belirli yerlerde tehdit algılarının şekillendirilmesinde daha belirgin bir iz bırakabilir. Benzer şekilde, olumsuz çerçevelerin daha önce belgelenmiş olan sistematik kullanımı, üretim süreçlerine dahil olan gazetecilik uygulamaları nedeniyle kitlesel medyada sosyal medyaya göre daha güçlü bir etki yaratabilir; aynı haberlerle ilgili, sıradan vatandaş yorumlarının eşlik ettiği sosyal medya mesajları, potansiyel olarak oldukça ilgisiz içerikle ilgili bilgi seli içinde kaybolup gidebilmektedir.

Çalışmanın yöntemsel sınırlarından kaynaklanan ve ampirik bulgularımız yorumlanırken göz önüne alınması gereken bazı hususları belirtmek yerinde olacaktır. Öncelikle araştırmanın ana bağımsız değişkenlerinden olan medya kullanımı özel olarak takip edilen televizyon kanalı, gazete web siteleri vb. konusunda bir bilgi vermediğinden bulgularımız üzerinden maruz kalınan içerik tiplerinin bireylerin göçmenleri nasıl algıladığı konusunda bir yorumda bulunmak mümkün

değildir. Bu durum halihazırda sunulan araştırma sorusunun dışında kalıyor olsa da bulgularımız ışığında gelecekte yapılacak çalışmalarda ele alınması gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır. Zira bireylerin sosyal medya tecrübelerini şekillendiren bireysel ve algoritmik kürasyonun kullanıcıların çok farklı içeriklere maruz kalmasını şekillendiriyor olması bu durumun çoklu metodlar kullanılarak çalışmasını gerektirmektedir. Benzer şekilde gazete ve televizyon gibi geleneksel medya türlerinin hangi süreyle hangi kaynaklar üzerinden takip edildiğinin analizi mevcut çalışmanın bulgularını tamamlar nitelikte olacaktır.

Bunlara ek olarak, belirli medya çerçevelerinin konuma dayalı etkilerine ilişkin araştırmaların hem göçmenlerin hem de yerli halkın doğrudan ve aracılı deneyimlerini şekillendirmede rol oynayabilecek daha fazla ilginç yerel örüntüyü ortaya çıkaracaktır. Böyle bir araştırma ayrıca, süregelen göçmen krizine dair gözlemsel açıklamalar ile mevcut çerçeve analizleri arasında faydalı bağlantılar kurulmasını da sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aalberg, T., Iyengar, S. ve Messing, S. (2012). Who is a 'deserving' immigrant? An experimental study of Norwegian attitudes. *Scandinavian Political Studies*, 35(2), 97-116. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.2011.00280.x>.
- Allport, G. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley
- Baker, P., Gabrielatos, C., Khosravini, M., Krzyżanowski, M., McEnery, T. ve Wodak, R. (2008). A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press. *Discourse & Society*, 19(3), 273-306. <https://doi.org/10.1177/095.792.6508088962>.
- Binark, M., (2007). *Yeni medya çalışmalarında yeni sorular ve Yöntem Sorunu*. Mutlu Binark (Ed.), Dipnot Yayınları, Ankara.
- Blalock, H. M. (1967). *Toward a theory of minority-group relations* (Vol. 325). New York: John Wiley ve Sons.
- Blumer, H. (1958). Race prejudice as a sense of group position. *Pacific Sociological Review*, 1(1), 3-7. <https://doi.org/10.2307/1388607>.
- Bobo, L. ve Hutchings, V. L. (1996). Perceptions of racial group competition: Extending Blumer's theory of group position to a multiracial social context. *American Sociological Review*, 61(6), 951-972. <https://doi.org/10.2307/2096302>
- Bornstein, R. F. (1989). Exposure and affect: Overview and meta-analysis of research, 1968-1987. *Psychological Bulletin*, 106(2), 265. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.106.2.265>
- Boyd, D. (2010). Social network sites as networked publics: Affordances, dynamics, and implications. Papacharissi Z (Der.), *Networked Self* (s. 39-58) içinde. New York: Routledge.
- Boyd, D. M. ve Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of computer-mediated Communication*, 13(1), 210-230. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x>
- Brader, T., Valentino, N. A. ve Suhay, E. (2008). What triggers public opposition to immigration? Anxiety, group cues, and immigration threat. *American Journal of Political Science*, 52(4), 959-978. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2008.00353.x>
- Castells, M. (2009). *Communication power*. New York, NY: Oxford University Press.

- Chadwick, A. (2013). *The hybrid media system: Politics and power*. New York, NY:Oxford University Press.
- Clayton, K., Ferwerda, J. ve Horiuchi, Y. (2019) 'Exposure to Immigration and Admission Preferences: Evidence from France'. *Political Behavior*, <https://doi.org/10.1007/s11109.019.09550-z>
- Çağlar, I. ve Özkar, Y. (2014). Köşe yazılarında Suriyeli göçmenler. *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu*, 539-572.
- Çirakoğlu, O. C., Demirutku, K. ve Karakaya, O. (2020). The Mediating Role of Perceived Threat in the Relationship between Casual Contact and Attitudes towards Syrian Refugees in Turkey. *Journal of Refugee Studies*. doi: <https://doi.org/10.1093/jrs/fez118>.
- Dimitrova, D. V., Ozdora-Aksak, E. ve Connolly-Ahern, C. (2018). On the border of the Syrian refugee crisis: Views from two different cultural perspectives. *American Behavioral Scientist*, 62(4), 532-546. <https://doi.org/10.1177/000.276.4218756920>
- Dixon, J. C. ve Rosenbaum, M. S. (2004). Nice to know you? Testing contact, cultural, and group threat theories of anti-Black and anti-Hispanic stereotypes. *Social Science Quarterly*, 85(2), 257-280. <https://doi.org/10.1111/j.0038-4941.2004.085.02003.x>
- Doğanay, Ü. ve Keneş, H. Ç. (2016). Yazılı basında Suriyeli 'göçmenler': Ayrımcı söylemlerin rasyonel ve duygusal gerekçelerinin inşası. *Mülkiye Dergisi*, 40(1), 143-184.
- Eberl, J. M., Meltzer, C. E., Heidenreich, T., Herrero, B., Theorin, N., Lind, F., ... ve Strömbäck, J. (2018). The European media discourse on immigration and its effects: A literature review. *Annals of the International Communication Association*, 42(3), 207-223. <https://doi.org/10.1080/23808.985.2018.1497452>
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Fox, J., Cruz, C. ve Lee, J. Y. (2015). Perpetuating online sexism offline: Anonymity, interactivity, and the effects of sexist hashtags on social media. *Computers in Human Behavior*, 52, 436-442. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.06.024>
- Gamson, W. A. ve Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95(1), 1-37. <https://doi.org/10.1086/229213>
- Göker, G. ve Keskin, S. (2015). Haber medyası ve göçmenler: Suriyeli göçmenlerin Türk yazılı basınındaki temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (41):229-256
- Gölcü, A. (2018). Haber söyleminde 'öteki'yi aramak: Suriyeli göçmenler örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 11-38. <https://doi.org/10.31123/akil.437410>
- Greussing, E. ve Boomgaarden, H. G. (2017). Shifting the refugee narrative? An automated frame analysis of Europe's 2015 refugee crisis. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(11), 1749-1774. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.128.2813>
- Haubert, J. ve Fussell, E. (2006). Explaining pro-immigrant sentiment in the US: Social class, cosmopolitanism, and perceptions of immigrants. *International Migration Review*, 40(3), 489-507. DOI: 10.1111/j.1747-7379.200.600033.x
- Hall, S. (1997). The work of representation. S. Hall (Ed.), *Representation: Cultural representations and signifying practices* içinde (ss. 13-74). London, England: SAGE.
- Hopkins, D. J. (2010). Politicized places: Explaining where and when immigrants provoke local opposition. *American Political Science Review*, 40-60. <https://doi.org/10.1017/S000.305.5409990360>
- Ibrahim, Y., ve Howarth, A. (2018). Review of humanitarian refugee in the United Kingdom: Sanctuary, asylum, and the refugee crisis. *Politics & Policy*, 46(3), 348-391. <https://doi.org/10.1111/polp.12254>

- Icduygu, A. (2015). 'Syrian Refugees in Turkey: the Long Road Ahead'. Migration Policy Institute. Retrieved on July 22, 2019 from <https://www.migrationpolicy.org/research/syrian-refugees-turkey-long-road-ahead>
- Kim, Y. M. (2008). Where is my issue? The influence of news coverage and personal issue importance on subsequent information selection on the web. *Journal of Broadcasting ve Electronic Media*, 52(4), 600-621. <https://doi.org/10.1080/088.381.50802437438>
- Kirişçi, K. (2014). *Syrian refugees and Turkey's challenges: Going beyond hospitality*. Washington, DC: Brookings.
- Koca Togrul, B. (2016). Syrian Refugees in Turkey: from "guests" to "enemies". *New Perspectives on Turkey*, 54, 55-75. DOI: <https://doi.org/10.1017/npt.2016.4>
- McCombs, M. E. (1992). Explorers and surveyors: Expanding strategies for agenda-setting research. *Journalism Quarterly*, 69(4), 813-824. <https://doi.org/10.1177/107.769.909206900402>
- McLaren, L. M. (2003). Anti-immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants. *Social Forces*, 81(3), 909-936. <https://doi.org/10.1353/sof.2003.0038>
- Narlı, N., Özaşçılar, M. ve Turkan Ipek, I. Z. (2020). Turkish Daily press framing and representation of Syrian women refugees and gender-based problems: Implications for social integration. *Journal of Immigrant ve Refugee Studies*, 18(1), 1-21. <https://doi.org/10.1080/15562.948.2018.1557311>
- Onay-Coker, D. (2019). The representation of Syrian refugees in Turkey: a critical discourse analysis of three newspapers. *Continuum*, 33(3), 369-385. <https://doi.org/10.1080/10304.312.2019.1587740>
- Öztürk, N. ve Ayvaz, S. (2018). Sentiment analysis on Twitter: A text mining approach to the Syrian refugee crisis. *Telematics and Informatics*, 35(1), 136-147. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2017.10.006>
- Pidgeon, N., Kasperson, R. E., & Slovic, P. (Eds.). (2003). *The social amplification of risk*. Cambridge University Press.
- Pinkleton, B. E., Austin, E. W. ve Fortman, K. K. (1998). Relationships of media use and political disaffection to political efficacy and voting behavior. *Journal of Broadcasting ve Electronic Media*, 42(1), 34-49. <https://doi.org/10.1080/088.381.59809364433>
- Refugees and Asylum Seekers in Turkey. (n.d.). UNHCR-Turkey. Retrieved from <https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-in-turkey>
- Royo, L. M. ve Van Dijk, T. A. (1997). "There was a Problem, and it was Solved!": Legitimizing the Expulsion of Illegal Migrants in Spanish Parliamentary Discourse. *Discourse & Society*, 8(4), 523-566. <https://doi.org/10.1177/095.792.6597008004005>
- Rosa, E. A. (2003). The logical structure of the social amplification of risk framework (SARF): Metatheoretical foundation and policy implications. N. K. Pidgeon, R.E. ve Slovic, P. (Der.), *The social amplification of risk* (s. 47-79) içinde. Cambridge University Press.
- Schlueter, E., & Davidov, E. (2013). Contextual sources of perceived group threat: Negative immigration-related news reports, immigrant group size and their interaction, Spain 1996-2007. *European Sociological Review*, 29(2), 179-191. <https://doi.org/10.1093/esr/jcr054>
- Schlueter, E., Masso, A., & Davidov, E. (2020). What factors explain anti-Muslim prejudice? An assessment of the effects of Muslim population size, institutional characteristics and immigration-related media claims. *Journal of ethnic and migration studies*, 46(3), 649-664. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.155.0160>
- Schlueter, E., Meuleman, B. ve Davidov, E. (2013). Immigrant integration policies and perceived group threat: A multilevel study of 27 Western and Eastern European countries. *Social Science Research*, 42(3), 670-682. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.12.001>

- Shanahan, E. A., McBeth, M. K., Hathaway, P. L. ve Arnell, R. J. (2008). Conduit or contributor? The role of media in policy change theory. *Policy Sciences*, 41(2), 115-138. DOI: 10.1007/s11077.008.9058-y
- Shoemaker, P. J. ve Vos, T. (2009). *Gatekeeping theory*. Routledge.
- Sides, J. ve Citrin, J. (2007). European opinion about immigration: The role of identities, interests and information. *British Journal of Political Science*, 477-504. <https://doi.org/10.1017/S000.712.3407000257>
- Slovic, P. E. (2000). *The perception of risk*. London: Earthscan publications.
- Soroka, S. ve McAdams, S. (2015). News, politics, and negativity. *Political Communication*, 32(1), 1-22. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2075941>
- Strabac, Z. (2011). It is the eyes and not the size that matter: The real and the perceived size of immigrant populations and anti-immigrant prejudice in Western Europe. *European Societies*, 13(4), 559-582. <https://doi.org/10.1080/14616.696.2010.550631>.
- Sunata, U. ve Yıldız, E. (2018). Representation of Syrian refugees in the Turkish media. *Journal of Applied Journalism ve Media Studies*, 7(1), 129-151. https://doi.org/10.1386/ajms.7.1.129_1
- Tewksbury, D. ve Rittenberg, J. (2012). *News on the Internet: Information and Citizenship in the 21st Century*. Oxford University Press.
- Thorson, K. ve Wells, C. (2016). Curated flows: A framework for mapping media exposure in the digital age. *Communication Theory*, 26(3), 309-328. <https://doi.org/10.1111/comt.12087>.
- Van Klengeren, M., Boomgaarden, H. G., Vliegthart, R. ve De Vreese, C. H. (2015). Real world is not enough: The media as an additional source of negative attitudes toward immigration, comparing Denmark and the Netherlands. *European Sociological Review*, 31(3), 268-283. <https://doi.org/10.1093/esr/jcu089>.
- Vergeer, M., Lubbers, M. ve Scheepers, P. (2000). Exposure to newspapers and attitudes toward ethnic minorities: A longitudinal analysis. *Howard Journal of Communications*, 11(2), 127-143. <https://doi.org/10.1080/106.461.700246661>.
- Yaylacı, F. G. ve Karakuş, M. (2015). Perceptions and newspaper coverage of Syrian refugees in Turkey. *Migration Letters*, 12(3), 238-250. <https://doi.org/10.33182/ml.v12i3.277>.
- Zajonc, R. B. (1980). Feeling and thinking: Preferences need no inferences. *American Psychologist*, 35(2), 151. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.35.2.151>.

The Impact of Political Information Gathering Practices on the Perceived Threat About the Syrian Immigrants

Ayşenur DAL*
Efe TOKDEMİR**

In this paper, we investigate the influence of media exposure on threat perceptions about immigrants and a potential boundary condition moderating this relationship, i.e., where citizens reside. To test our theoretical expectations, we look at Turkey, a country that shares 500 miles-long border with Syria, and hosts around more than 4 million Syrians who fled a violent civil war lasting more than 9 years. We use an original face-to-face survey of residents of three cities in Turkey selected to vary by number/density of immigrants as well as relative resources available to citizens and immigrants. Likewise, we examine whether local context has a moderating effect on the media's role in shaping perceived threat.

Previous studies suggest that the reproduction of discriminatory discourses targeted at Syrian immigrants in the mainstream media in Turkey feeds the hostility against immigrants and justify the resulting negative attitudes (Onay-Coker 2019; Gölcü 2018). Likewise, studies focusing on particular media coverage of Syrian immigrants in Turkey demonstrate that refugee-focused frames involve portraying them as people in struggle or victims constituting burden and threat for hosting communities as well as scapegoats for problems such as poverty, class-based discrimination, crime, security concerns etc. (see Çağlar ve Özkır 2014; Doğanay ve Keneş, 2016; Dimitrova, Ozdora-Aksak ve Connolly-Ahern 2018; Göker ve Keskin, 2015; Sunata ve Yıldız 2018; Yaylacı ve Karakuş, 2015). From the perspective of immigrants, that the once humanitarian narrative has turned into a crisis-focused one (Koca Togrul 2016), negative framing complicates the integration of immigrants in Turkey by making it more difficult to survive in the midst of such negative portrayal (e.g., Narlı et al., 2020). The majority of existing studies on the relationship between media coverage and citizen attitudes in the case of refugees primarily rely on traditional media outlets such as newspapers and TV (see Eberl et al. 2018, for a review). However, given the changing news ecosystem, online social platforms deserve close attention with how immigrants are portrayed and perceived.

* Bilkent University, E-mail: aysenur.dal@bilkent.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2868-0282

** Bilkent University, E-mail: efe.tokdemir@bilkent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9579-1292

In light of the existing works, while the main research question motivating this study is how media use influences the threat citizens of Turkey perceive as coming from the immigrants, we hypothesize that mass versus social media use would differ in terms of their influence on perceived threat associated with Syrian immigrants (H1).

Furthermore, testing the social contact hypothesis suggesting perceived threat would be weaker as a result of having greater social contact with stigmatized groups in the context of attitudes towards refugees in Turkey, we suggest that the relationship between media use and perceived threat associated with immigrants would be conditional on where respondents live (H2). In other words, we expect a stronger influence of media use in determining perceived threat in places where there is lower likelihood of contacting immigrants in everyday life given the low number or density of Syrian immigrants. In line with our hypothesis, we also explore whether this proposed moderated influence differs between mass versus social media use.

To test our theoretical expectations about individuals' threat perceptions about Syrian immigrants, we collected an original survey data in Turkey. We adopted a strategy for conducting face-to-face surveys on a randomly drawn sample of citizens of from three cities, namely Istanbul, Gaziantep, and Diyarbakir. Employing multivariate regression analysis, we first find that while frequent mass media use for political information results in greater perceived threat, frequent social media use leads to weaker perceived threat associated with Syrian immigrants. Second, we demonstrate that this influence of media use frequency on threat perception is contingent on where respondents reside. Our findings reveal that being a Gaziantep resident (i.e., likelier direct exposure) results in an increased threat perception as TV use gets more frequent while TV use does not make any difference in the threat perceived by Istanbul and Diyarbakır residents whose perceived threat is already greater at all levels of TV use.

In conclusion, our survey results suggest that threat perceptions are higher where direct exposure to the immigrants is less likely. Accordingly, in cities like Istanbul and Diyarbakir that hold much less per capita refugees compared to Gaziantep, perceived threat is higher among the residents. On the contrary, residents of Gaziantep, who are more likely to be exposed to the immigrants in their daily lives as the city holds one of the highest immigrants rates due to its peculiar proximity to the Syrian border, perceive significantly less threat from Syrian immigrants compared to residents of Istanbul and Diyarbakir. When this difference is investigated in the form of a moderation analysis, we see that the effect of mass media exposure at least ends up being conditional on location while the effect of social media use does not vary based on where respondents live.

İsrail Yerleşim Politikasının Filistinlilerin Hayatı Üzerindeki Etkisi: Seyahat ve Dolaşım Özgürlüğü Çerçevesinde Furuş Beyt Deccan Köyü İncelemesi

The Impact of Israel's Settlement Policy on The Life of Palestinians: Furush Beyt Deccan Village Case in The Framework of Freedom of Movement

Selin M. BÖLME*
Emine KAYA**

Öz

İsrail'in 1967 savaşı sonrasında Filistin topraklarındaki hakimiyetini sürdürmesinin en önemli araçlarından biri yerleşimler olmuştur. 1967'de başlayan yerleşim faaliyetleri zamanla Batı Şeria'yı sararak, bölgenin haritasını ve demografisini değiştirmiştir. Yerleşimler sadece konutlardan ibaret değildir. İsrail'in yerleşimlerin ihtiyaçlarını ve güvenliğini gerekçe göstererek inşa ettiği kontrol noktaları, kısıtlı yol ağları, yol engelleri ve Batı Şeria bariyeri (Ayrım Duvarı) ile çok daha komplike bir yapı oluşturmaktadırlar. Söz konusu bu komplike yapı sayesinde başlarda geçici olarak görülen askeri işgal kalıcı hale getirerek İsrail'in ilhak politikasının en etkili aracı haline gelmiştir. İsrail işgal ettiği bölgelerin geleceğini belirlemek için yerleşimler kurarken, bu toprakların aslında Filistinlilerin geleceği olduğu gerçeğinin üstünü örtmeye çalışmıştır. Bu yönüyle yerleşimler, Filistinlilerin sosyal, siyasi ve ekonomik hayatının her alanını sızmakta ve onları kuşatma altına almaktadır. Bu kuşatma nedeniyle Filistinliler sağlık ve eğitim gibi en temel ihtiyaçlara erişimde ve temel ekonomik faaliyetlerini yürütmekte büyük engellerle karşılaşmaktadırlar. İsrail oluşturduğu engellerle Filistinlilerin yaşamını kısıtlarken aynı zamanda onları belirli sınırlar içinde kontrol altında tutmayı sağlamıştır. Bu çalışma İsrail'in Batı Şeria'da inşa ettiği yerleşimlerin ve yerleşimlerinin bileşenlerinin Filistinlilerin hayatı üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada en temel insan haklarından biri olan seyahat ve dolaşım özgürlüğü çerçevesinde bu etki incelenmiştir. Çalışmanın iddiası yerleşimlerin varlığının ve yerleşimleri merkeze alarak İsraili makamların Filistinlilerin seyahat ve dolaşımına getirdiği kanuni ve/veya fiili kısıtlamaların ve engellerin Filistin halkının yaşam koşullarını en temel ihtiyaçlarını gideremeyecek kadar ağırlaştırdığıdır. Bu durum Filistin halkı üzerinde topraklarını terk etme baskısı oluşturarak, İsrail'in işgalini genişletmektedir. Çalışmada İsrail yerleşimlerinin Filistinlilerin hayatı üzerindeki bu etkisi vaka analizi olarak seçilen Furuş Beyt Deccan köyü üzerinden analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Filistin, Yerleşimler, Batı Şeria, Kontrol Noktaları

* Marmara Üniversitesi, E-posta: selin.bolme@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8266-4323

** Marmara Üniversitesi, E-posta: emine.kaya@marun.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2046-0525

Abstract

Settlements became the most important mean for Israel to preserve its occupation of Palestinian territories after the 1967 war. Settlement activities initially started in 1967, and in time, expanded into the West Bank, changing the map and demography of the region to a significant extent. Settlements are not just residences. With the checkpoints, restricted road networks, road barriers and the Separation Wall, all of which Israel built on the grounds of the needs and security of the settlements, they form a much more complicated structure. Thanks to the complicated structure in question, it became the most effective tool of Israel's annexation policy by making the military occupation, which was seen temporarily at first, permanent. While Israel was building settlements to determine the future of the areas it occupied, it tried to cover up the fact that these lands were the future of the Palestinians. In this respect, settlements permeate into every aspect of social, political, and economic life in the West Bank, causing significant obstacles for Palestinians in accessing their basic health and education needs and carrying out economic activities. While Israel has restricted the lives of Palestinians with the obstacles it has created, it has also kept them under control within certain limits. This study seeks to reveal the effects of the settlements in the West Bank on the lives of Palestinians, particularly on their mobility and freedom of movement. It argues that the settlements and the legal and de-facto restrictions that are put in place by the Israeli authorities on the Palestinian movement serve to force Palestinians to leave their lands. This leads in the expansion of the Israeli occupation. In this study, we will analyze the practice of settlements and their effects on the Palestinian life within the context of Furush Beit Deccan village.

Keywords: Israel, Palestine, Settlements, West Bank, Checkpoints

1. Giriş

İsrail, 1967 Savaşını takip eden yıllar içinde Golan Tepelerinden Batı Şeria'ya ve Gazze'ye kadar uzanan işgal topraklarında yerleşimler inşa etmiştir. Zamanla yerleşimler çoğalmış, çeşitlenmiş, kendilerini saran güvenlik ağıyla birlikte mahalleleri aşan şekilde kompleks yapılar haline gelmişlerdir. Geçici askeri işgali kalıcı hale getirerek İsrail'in ilhak politikasının en etkili aracı olan yerleşimlerin her geçen gün sayıları artmakta ve yayılma alanları genişlemektedir. Sadece varlıkları bile Filistin topraklarının parçalayarak Filistin devletinin geleceğini yok etmekteyken, etraflarına olan etkileri ile bu sorun Filistin açısından çok daha derin hale gelmektedir. Tüm bu yönleriyle Filistin sorununun merkezinde yer alan yerleşimler ve İsrail'in yerleşim politikası üzerine özellikle İngilizce geniş bir literatür bulunmaktadır. Ancak İsrail yerleşim politikasının tarihsel analizi, yerleşimci hareketleri ve ideolojileri üzerine yoğunlaşan bu çalışmaların öznesi çoğunlukla İsrail olarak belirlenmiştir. Oysa söz konusu politika bir halka karşı uygulanmakta ve sonuçlarını en doğrudan şekilde Filistin halkı ve bir devlet olarak Filistin'in geleceği üzerinde göstermektedir. Buna rağmen mevcut çalışmalarda politikanın muhatabı olan Filistin tarafı çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Yerleşimlerin Filistin üzerine etkisini ele alan sınırlı çalışmalar ise daha çok uluslararası kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının raporları niteliindedirler.

Bu makalenin amacı İsrail'in Batı Şeria'daki yerleşimlerinin ve izlediği yerleşim politikasının Filistinlilerin hayatı üzerindeki etkisini en temel insan haklarından biri kabul edilen ve BM sözleşmesi ile güvence altına alınmış olan seyahat ve dolaşım özgürlüğü üzerinden incelemek ve bu etkiyi Furuş Beyt Deccan Köyü örneği ile ortaya koymaktır. Makalenin temel iddiası, İsrail yerleşim politikasının Batı Şeria'da konut inşaatı faaliyetinden ve İsraililerin bu topraklara

yerleştirilmesinden çok daha karmaşık bir mekanizma barındırdığı; güvenlik yapıları ile sarılan ve birbirine bağlanan yerleşimlerin, Filistin halkının gündelik yaşam koşullarını yaşanılmaz şekilde ağırlaştırdığıdır. Bu koşullar Filistinliler üzerlerinde topraklarını terk etme baskısı oluşturarak işgali genişletmektedir.

Çalışmada yerleşimler ve Filistin üzerine mevcut literatür yanı sıra çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası kuruluşların raporlarından, gazete haberlerinden ve Filistin'deki ihlalleri gözlemleyen kuruluşların veri tabanlarından yararlanılmıştır. Ayrıca Kudüs, El-Halil ve Eriha şehirlerine gidilerek Filistinlilerin yaşamı üzerine gözlemler yapılmış ve konu üzerine çalışan İsraili akademisyenlerle e-posta üzerinden mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Son olarak Furuş Beyt Deccan köyü incelemesinde Google haritalar uygulaması kullanılmış ve köyün koşulları hakkında ayrıca Filistin Çalışma Bakanı Nasri Abu Jaish ile e-posta üzerinden görüşülmüştür.

Makalede öncelikle İsrail'in yerleşim politikası ana hatları ile verilerek yerleşimlerin nasıl yaygınlaştığı, nerelerde yoğunlaştıkları ve mevcut durum özetlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra makalenin ana konusu olan seyahat ve dolaşım özgürlüğünün ne şekilde ve nasıl kısıtlandığı ve bunun Filistinlilerin hayatı üzerinde etkisi ele alınmıştır. İzleyen başlık altında ise bu kısıtlamaların etkisi Furuş Beyt Deccan köyü örneği etrafında incelenmiştir. Örnek olarak Furuş Beyt Deccan köyünün seçilmesinin nedeni bu örneğin etrafından yerleşimler ve yerleşimler kaynaklı tüm yapıların yer alması ve bu nedenle seyahat ve dolaşım özgürlüğü üzerinden yerleşimlerin Filistinlilerin hayatındaki etkisinin tüm yönleriyle sinanabilecek olmasıdır.

2. İsrail'in Yerleşim Politikasına Genel Bakış

1967 yılında Mısır, Suriye, Ürdün ittifakı ve İsrail arasında gerçekleşen savaş Arap devletlerinin büyük toprak kaybına neden olmuş, İsrail savaş sonucunda Batı Şeria, Doğu Kudüs, Gazze, Golan Tepeleri ve Sina Yarımadası'nı işgal ederek topraklarını üç kat genişletmiştir. İlk yıllarda bu topraklarda yerleşimler kurulması önerilerine rağmen net bir politika belirlenmemiştir. İşçi Partisi işgal edilen topraklarının, kalıcı barışın sağlanması için bir pazarlık kozu olarak kullanılmasını düşündüğünden yerleşimler kurulması fikrine dönemin Başbakanı Levi Eşkol başlarda sıcak bakmamıştır. Ancak gelişen konjonktür ve eğilimler Eşkol'ün planlarında değişiklik yapmasına neden olmuştur (Lein, 2002, s.11). Oluşan belirsizlik pek çok yerleşim planını gündeme getirirse de öne sürülen planlardan hiçbiri tam olarak resmi bir onay almamıştır. Bu siyasi kararsızlığın sahaya çift yönlü yansması olmuştur. Batı Şeria-Kudüs yerleşimleri güvenlikten ziyade tarihi ve dini motivasyonlarla kurulurken, Ürdün Vadisi'nde ve Sinada kurulan yerleşimler güvenlik, Golan'da kurulan yerleşimler ise ekonomik potansiyel beklentisiyle kurulmuştur (Will,1982, s.39-40; Harris, s.326). Bu bölgelerde yerel halkın göç etmiş olmasından dolayı yerleşimlerin kuruluşu kolay olmuştur ancak bu durum Gazze için geçerli değildir. Gazze'ye sıkışan halk göç edemeyince Arap nüfus yoğunluğunu korumuş, bundan dolayı yerleşimler bir yayılma alanı bulamamışlardır. 1978 yılına kadar burada kurulan yerleşimlerde sadece 500 kişi yaşamaktadır (Abu-Lughod, 1982, s.29). İsrail yerleşimler kurarak bölgede yaşayan Filistinlileri

baskı ile göç ettirmeyi ve Yahudilerin demografik bir üstünlük elde etmesini hedeflenmiştir. Demografik üstünlük elde edilen bölgelerin İsrail'e entegre edilmesi ve nihayetinde kalıcı bir sınır oluşturulması yerleşimlerin ana amacını oluşturmuştur (Gazit, 2003, s.241-242).

1977 seçimleriyle İsrail'in kuruluşundan beri iktidarda olan İşçi Partisi ve takip ettiği Seküler (Sosyalist) Siyonizm yerini Likud ve Revizyonist (Sağ) Siyonizm'e bırakmıştır. Manifestosunda işgal edilmiş topraklardan vazgeçmeyeceğini ilan etmiş olan Likud, bunu gerçekleştirmek için ise agresif bir yerleşim politikası izlemeye yönelmiştir. Bu dönemde özellikle Tarım Bakanı Ariel Şaron ve Yahudi Ajansı İskân Dairesi Başkanı Matityahu Drobles gibi kişiler yerleşim planları teklif etmişlerdir. Ancak bunlar kapsamlı bir politikanın sonucu geliştirilen planlar değildir. Eyal Weizman'ın da ifade ettiği gibi yerleşim planları birbirinden bağımsız çoğunlukla *ad hoc* şeklinde ortaya çıkan "stratejisiz bir stratejinin" ürünüdürler (Weizman, 2016, s.136).

İzak Şamir 1986'da başbakan olduğunda işgal topraklarında halihazırda 100.000'den fazla yerleşimci bulunmakta ve 15 milyon dolardan fazla yatırım yapılmış durumdadır. Şamir ise daha fazlasını hayal ederek büyük bir Yahudi göçü ve Büyük İsrail düşüncesini gerçekleştirmeyi hedeflemiştir (Friedman, 1992, s.xxii). Bu dönemde Filistin topraklarını kamusallaştırmak, yeni yerleşim yerleri kurmak ve Yahudilerin bölgeye yerleşmesini sağlamak amacıyla birçok plan üretilmiş ve uygulamaya konmuştur. Sürekli yeni yerleşim yerlerinin kurulması ve Yahudi nüfusunun artışı Filistinlilerin topraklarını kaybetmelerine yol açmıştır. Diğer yandan kaynaklarına el konulması, baskı, şiddet ve yıldırma politikası sonunda Filistin halkının isyanına neden olmuş ve 1987'de I. İntifada olarak bilinen ayaklanma patlak vermiştir (Weizman, 2016, s.242).

İntifada devam ederken Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte İsrail Filistin sorununun çözümü yönünde ABD'nin baskısı ile karşı karşıya kalmıştır. İntifada'nın yıpratıcı etkisi ve barışa desteğin İsrail halkı arasında yükselmesi ekonomik sorunlarla birleşince iktidardaki Likud Partisi politikalarında yumuşamaya gitmek zorunda kalmış ve 1991 yılında Madrid Barış Konferansı'na katılmayı kabul etmiştir (Shlaim, 2019, s.640-643). Görüşmelerin daha başında Batı Şeria'da 105.000, Gazze'de 4.300, Doğu Kudüs'te 141.000'e ulaşan yerleşimci nüfusu ile yerleşimlerin, taraflar arasında kalıcı bir barış için en büyük engellerden biri olacağı belli olmuştur (Reuveny, 2008, s.330). Süreç devam ederken 1992'deki seçimleri, kampanyasında yerleşimleri dondurma çağrısı yapan İşçi Partisi lideri İshak Rabin'in kazanması hem yerleşim sorununun çözümü hem de kapsamlı bir barış adına umut yaratmıştır. Ancak Rabin'in çağrısı sınırlı bir çağrıdır. Rabin, Arap nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde "siyasi yerleşim" inşasına izin vermemekle birlikte "güvenlik yerleşimi"¹ inşasını devam ettireceğini söylemiştir (Friedman, 1992). Nitekim ilk icraatı 16

1 Rabin'in "siyasi yerleşim" olarak nitelendirdiği yerleşimler Gush Emunim gibi köktenci yerleşim gruplarının kurmuş olduğu yerleşiklerdir. Rabin bu tip yerleşimlerin kurulmasına ve bunlara fon ayrılmasına karşı çıkmıştır. Rabin "güvenlik yerleşimleri" ile ise Kudüs, Golan Tepeleri ve Ürdün Vadisinde bulunan yerleşimler kastetmiştir. Ancak bu yerleşimlerin kaç tane olduğu ve neye ihtiyaç duydukları konusunda bilgi verilmemiştir. Bkz: "Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories", *Foundation for Middle East Peace*, cilt:2, sayı:3, Mayıs 1992, s.4.; Cleyde Haberman, "Rabin Pledges a Settlement Cutback", *The New York Times*, 26 Haziran 1992, <https://www.nytimes.com/1992/06/26/world/rabin-pledges-a-settlement-cutback.html>, E.T: (01.02.2020).

Temmuz 1992'de işgal altındaki bölgelerdeki yerleşimlerin dondurulması olsa da güvenlik gerekçesi ile Batı Şeria'da 9.850, Gazze'de ve Golan Tepelerinde 1.200'er konutun tamamlanmasına onay vermiştir (Foundation for Middle East Peace, 1992, s.1).

Barış görüşmeleri neticesinde İsrail ile Filistin arasında ilk anlaşma 13 Eylül 1993'te imzalanmıştır. Oslo I olarak da bilinen Geçici Yönetim Düzenleme İlkeleri Bildirgesi'nde yerleşimleri etkileyecek en önemli karar İsrail'in Gazze ve Erihâdan çekilmesi, bu bölgelerdeki eğitim, sağlık, turizm gibi faaliyetlerin Filistin'e devredilmesidir (Declaration of Principles, 1993). Ancak yerleşimler meselesinin nasıl çözüleceği karara bağlanmamıştır. Bildirgede yerleşimlerle ilgili bir düzenleme olmamakla birlikte İsrail görüşmeler süresince yeni yerleşim kurmayacağı taahhüdünde bulunmuştur. Ancak bu taahhüt mevcut yerleşimlerin kaldırılmasını veya genişlememesini kapsamamaktadır. Nitekim 1992-1995 yılları arasında Batı Şeria ve Gazze'deki yerleşimcilere tahsis edilen kaynaklar ve yerleşimci sayısı önemli ölçüde arttırılmıştır (Drori ve Weizman, 2007, s.310). 1992 yılında Batı Şeria ve Gazze'de 112.000 olan yerleşimci nüfusu 1995 sonunda 145.000'e yükselmiştir. Doğu Kudüs'te ise 148.000 olan Yahudi nüfusu 170.000'e yükselmiştir. Rabin yerleşimcilerin nüfusundaki artışa yönelik eleştiriler karşısında bu yükselişi mevcut yerleşimlerin "doğal büyümesi" ile açıklayacaktır (Aronson, 1995, s.99).

28 Eylül 1995'te barış sürecinin ikinci anlaşması olan Batı Şeria ve Gazze Şeridi Geçici Anlaşması (Oslo II) imzalanmıştır. Bu anlaşma İsrail'in Batı Şeria'dan çekilmesini düzenlemektedir. Buna göre Batı Şeria üç bölgeye ayrılmıştır. %18,2'lik A bölgesi, tamamen Filistin kontrolüne bırakılacak olacak El-Halil, Nablus, Eriha ve Cenin gibi büyük kentleri içermektedir. %21'lik B bölgesi, Filistin yönetiminin idari yetkili, İsrail'in ise güvenlik alanında yetkili olduğu daha küçük köy ve kasabaları içermektedir. En geniş olan ve geri kalan bölge olan C bölgesi ise tamamen İsrail kontrolüne bırakılmış olan bölgedir. Ayrıca bu anlaşma ile Filistin Geçici Hükümeti ve Filistin Konseyi İsrail tarafınca tanınmıştır (United Nations General Assembly, 1995). Anlaşmada Batı Şeria'daki yerleşimlerin ne olacağı konusunda yine bir karar alınmamıştır.

Anlaşma uygulamaya konmadan Başbakan Rabin'in 4 Kasım 1995'te suikast sonucu öldürülmesi ile sürecin idaresi 19 Haziran 1996'da seçimleri kazanan Likud Partisi lideri Binyamin Netanyahu'ya kalmıştır. Netanyahu yerleşim sorununun çözümü adına yeni adımlar atmak bir yana "Yerleşimciler günümüzün öncüleridir, destek ve takdiri hak ediyorlar" sözleriyle yerleşimleri destekleyeceğini daha başından ilan etmiştir. İlk icraatı ise 1996'da Rabin hükümeti tarafından dondurulmuş olan 1.500 konutun yapımına, satımına ve kiralanmasına getirilen kısıtlamaları kaldırmak olmuştur (Aronson, 1996, s. 129). Netanyahu döneminde yerleşimler ve Oslo süreciyle birlikte ilk defa kurulmaya başlayan illegal yerleşim tipi olan 'yerleşkeler'in sayısı sürekli olarak artış göstermiştir. Buna ek olarak Netanyahu yönetimi, Filistin mülklerinin müsadere edilmesi, kestirme yolların inşası, Filistinlilere seyahat kısıtlaması getirilmesi, serbest ticaretin engellenmesi gibi uygulamalarla Oslo sürecini sürekli ihlal etmiştir (Shikaki, 1996, s.83). Bu şartlar altında 1996 başında 138.600 olan yerleşimci sayısı 1998 sonunda 172.200'e kadar yükselmiştir (Tessler, 2009, s.772).

17 Mayıs 1999'da İsrail'de başbakan değişmiş ve koltuğa 'Tek İsrail Bloku' adayı olan İşçi Partisi lideri Ehud Barak oturmuştur. Ancak yerleşimlere yönelik politikada herhangi bir değişim olmamıştır. Barak'ın barış görüşmeleri adına yerleşimleri dondurması beklenirken, İskân ve İmar Bakanlığı yeni konutlar için onay vermeye devam etmiştir (Sontag,1999). Genişleyen yerleşimler, elektrik, su ve telefon hattı gibi altyapı hizmetleri almayı da sürdürmüşlerdir. Ayrıca 'Yerleşkeler Anlaşması' (*The Outposts Agreement*) yapılarak, yerleşkeleri kalıcı ve legal hale getirecek adımlar atılmıştır (Efrat, 2006, s.41). Bu anlaşma ile yerleşkelerin hem arazileri genişlemiş hem de nüfusu artmıştır. Barak döneminin sonunda Batı Şeria'da yerleşimci sayısı 191.600'e yükselmiştir. Böylece Oslo sürecinin başladığı 1993'ten 2000 yılının sonuna kadar yerleşimci sayısında yaklaşık %90'lık bir artış gerçekleşmiştir (Lein, 2002, s. 16-17).

6 Şubat 2001'de İsrail yeniden seçimlere giderken bu sefer başbakanlık Likud lideri Ariel Şaron'a geçmiştir. Siyasi kariyerinin başından beri 1967'den sonra işgal edilen topraklarda yerleşimlerin kurulmasını hem ideolojik olarak hem de güvenlik için gerekli gören Şaron'a göre işgal topraklarında yerleşimlerin kurulması hem ideolojik hem de güvenlik açısından bir gerekliliktir (Foundation for Middle East Peace, 2001, s.1). Nitekim Şaron yönetimi, 2000'de patlak veren El-Aksa İntifadası sürerken, uluslararası çevrelerce yapılan yerleşimleri durdurma çağrısına rağmen 746 konutun inşaatını ihaleye açmıştır (Foundation for Middle East Peace, 2002, s.4). Bu dönemde atılan en radikal adım ise Ayrım Duvarının inşasına yönelik olmuştur. İntifada etkisiyle Filistin örgütleri ve İsrail arasındaki çatışmaların yoğunlaşması İsrail halkının Filistinlilerden bir "güvenlik bariyeri"² ile ayrılması fikrini gündeme getirmiştir. Duvarın inşasının Haziran 2002'de onaylanması ile Filistinlilere yönelik kısıtlamalarda yeni bir evreye girilmiştir (Chiodelli, 2013, s.418-419). Duvar için İsrail'in kullandığı "güvenlik" açıklamasına karşın Şaron'un da ifade ettiği gibi "duvarın mümkün olduğunca çok yerleşimi içine alacak ve mümkün olduğunca çok Filistinliyi dışarıda bırakacak şekilde tasarlanmış olan rotası" duvarın asıl amacını gözler önüne sermektedir (Dan, 2007, s.228; Etkes, 2007).

2004 Şubat ayında Ariel Şaron beklenmedik bir açıklama yaparak "güvenlik ve barışa katkı sağlaması" için Gazze'deki bütün yerleşimlerin ve Batı Şeria'daki dört yerleşimin boşaltılacağını açıklamıştır (Marcus, 2004). Bu açıklama gündeme bomba gibi düşmüş ve sert itirazları da beraberinde getirmiştir. Önerilen Çekilme Planı Gazze'den çekilmeyi düzenlerken Batı Şeria'daki yerleşimleri İsrail toprağı kabul ederek burada yeni yerleşimler kurmayı da garanti altına almaktadır. Buna rağmen büyük tartışmalara ve hatta hükümet krizine neden olan plan sonunda 16 Şubat 2005'te Knesset'te kabul edilmiştir (Israel Ministry of Foreign Affairs, 2004; "Gaza Disengagement Plan", t.y). 22-23 Ağustos'ta Gazze ve Batı Şeria'daki tahliyeler tamamlanmış, yerleşimcilerin evleri yıkıldıktan sonra İsrail askerleri 12 Eylül 2005'te Gazze'yi tamamen boşaltmışlardır (Migdalovitz, 2006). Ancak bu çekilmeyi Batı Şeria'da yerleşimlerin daha da

2 İsrail devleti tarafından bu yapının duvar olarak nitelendirilmesi kabul edilmemektedir. İsrail resmi makamları tarafından yapı "çit" olarak nitelendirilmekte ve "güvenlik çiti" ya da "anti-terör çiti" olarak adlandırılmaktadır. Bkz: "Saving Lives: Israel's anti-terrorist fence-Answers to Questions", *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 1 Ocak 2004, <https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/faq/pages/saving%20lives-%20israel-s%20anti-terrorist%20fence%20-%20answ.aspx#3>, , E.T: (22.02.2020).

genişlemesi izlemiştir. Ariel Şaron'un felç geçirmesi üzerine 4 Ocak 2006'da başbakanlık koltuğuna oturan Ehud Olmert döneminde Batı Şeria'da yerleşimci nüfusu B'Tselem verilerine göre %5,8 artış göstererek 261.879'a Ortadoğu Barış Vakfının verilerine göre ise 285.800'e yükseltmiştir (Hareveni, 2010, s.10; Foundation for Middle East Peace, 2009, s.1).

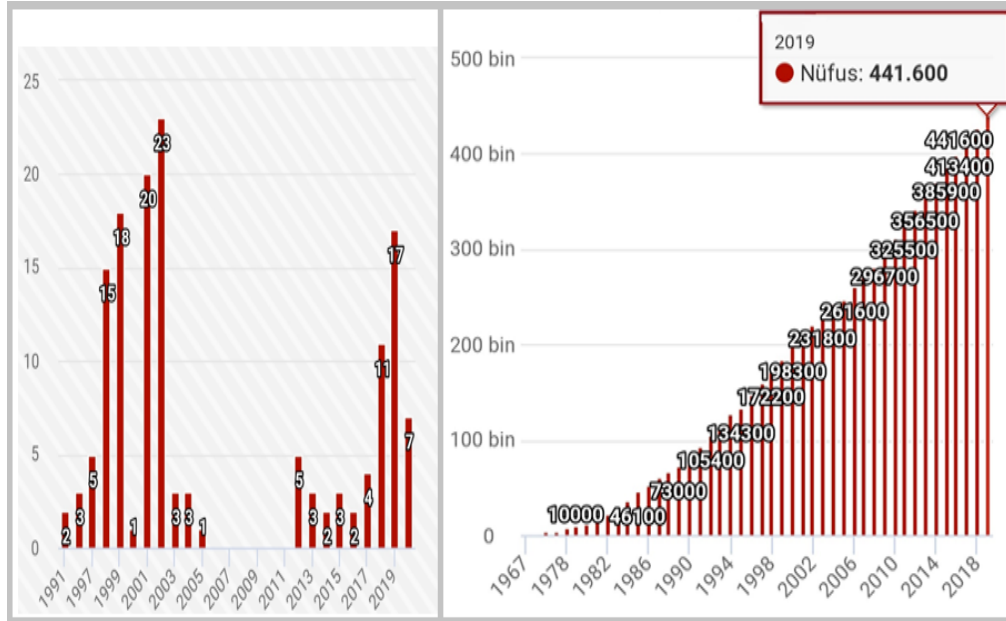
10 Şubat 2009'da yapılan seçimlerde bir kez daha başbakan olarak seçilen Likud lideri Binyamin Netanyahu, Batı Şeria'daki yerleşimlerin genişletilmesi ve Doğu Kudüs'ün Yahudileştirilmesi için çalışacak olan İsrail tarihini en sağ hükümetini kurmuştur (Shlaim, 2012, s.95). Ancak aynı dönemde başkanlık koltuğunda oturan ABD Başkanı Barack Obama'nın yerleşimlerin durdurulmasının barış için kritik önemde olduğunu düşünmesi süreci nispeten yavaşlatmıştır. Obama, Netanyahu ile 18 Mayıs 2009'da gerçekleştirdiği görüşmede yerleşim faaliyetlerinin tamamen durması gerektiğini iletmiş baskılar karşısında Netanyahu yerleşimleri 10 ay dondurmayı kabul etmek zorunda kalmıştır (Haaretz Service, 2009; Ravid, 2009). Ancak bu karardan vazgeçmesi uzun sürmemiş aralık ayında Batı Şeria'da 84 binanın yapımına onay verilmiş ve yapımı tamamlanması beklenen 2.500 konuta ek olarak 494 konut yapılması daha onay almıştır (Foundation for Middle East Peace, 2010, s.5). Ayrıca özel arazi üzerinde kurulmuş olan yerleşkeler yasadışı olarak görülmeye devam etse de 2011'den itibaren her yıl alınan kararlarla kamu arazisi üzerinde kurulan yerleşkeler yasallaştırılmaya çalışılmıştır (Aronson, 2015, s.5-6). Netanyahu'nun ikinci döneminde yerleşimcilerin sayısı daha da artmıştır. 2013'te yerleşim inşasında bir önceki seneye göre %70'lik artış yaşanmış (Peace Now, 2013, s.4.), 2014'te ise yerleşimler %40 genişlemiştir (Aronson, 2015, s.2).

Yerleşimler konusunda Filistinliler adına tek olumlu gelişme Aralık 2016 BM Güvenlik Konseyi'nde alınan karardır. Başkanlığının son günlerinde olan Obama liderliğindeki ABD'nin oylamada çekimser kalması ile konsey nezdinde ilk defa yerleşimler karşıtı bir karar alınmış, 2334 sayılı kararla İsrail'in yerleşim politikasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu tespit edilmiş ve tüm yerleşim faaliyetlerinin durdurulması çağrısında bulunulmuştur (United Nations Security Council, 2016). Ancak kararın İsrail üzerinde bir yaptırım etkisi olmadığı gibi yeni yerleşimler kurulmaya da devam etmiştir. 2016'da yerleşimler %34 büyümüştür (Peace Now Watch, 2017).

2017'de Donald Trump'ın ABD başkanı olarak göreve başlaması ile ABD'nin yerleşimlere yönelik dondurma talepleri de sona ermiştir. Trump daha başkan olmadan önce Mayıs 2016'da verdiği röportajda İsrail yerleşimlerinin durdurulmasına gerek olmadığını hatta yerleşimlerin ilerlemeye devam etmek zorunda olduğunu ifade etmiştir (Haaretz, 2016). Obama'nın gayri meşru olarak tanımladığı yerleşimleri, Trump'ın bir sorun olarak görmemesi Netanyahu'ya yeni yerleşimlerin kurmak ve mevcut yerleşimleri genişletmek adına cesaret vermiştir (Kershner, 2017). Önce özel mülkiyet olan Filistin topraklarına kurulan yerleşkeleri yasallaştıran bir yasa tasarısını onaylayan Netanyahu, Mart 2017'de daha radikal bir adım atarak Batı Şeria'da 20 yıl aradan sonra ilk kez yeni bir yerleşimin kurulmasına onay vermiştir (Lubell, 2017). Yerleşimci nüfusu bu yıl içinde 380.000'i geçmiştir (Bergen, 2017). Netanyahu bir adım daha atarak 1 Ocak 2018'de yerleşimlerde sınırsız inşaat yapılması ve Batı Şeria'daki yerleşimlerin ilhak edilmesine yönelik karara onay vermiştir (Foundation for Middle East Peace, 2018). Ayrıca Temmuz 2018'de kabul edilen

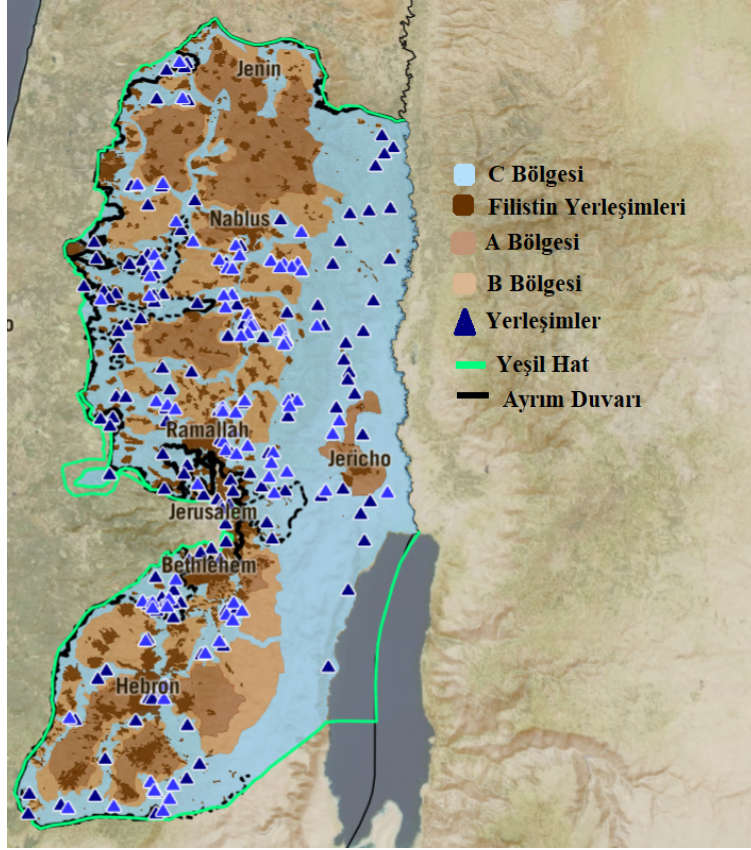
Yahudi Ulus Devlet Yasası ile Yahudi yerleşimlerinin gelişmesi ulusal değer olarak tanımlanmış, yerleşimlerin kurulması ve güçlenmesi için teşvik edilmesi kabul edilmiştir (Basic Law: Israel – The National State of the Jewish People, t.y). İsrail aslında yerleşimleri kurmaya başladığı 1967 yılından beri resmi ve gayri resmi kanallar aracılığıyla yerleşimlere ve yerleşimcilere teşvikler sunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanları ucuz konut alımını sağlamak için NIS yardımları, vergi indirimleri, eğitim yardımları, istihdam sübvansiyonları, indirimli arazi satışları, çiftliklerin kurulmasını kolaylaştırmak için yerleşkelerin yayılmasına yardım etmektir (Hareuveni ve Etkes, 2021). Ancak Yahudi Ulus Devlet Yasası ile her türlü teşvik resmîyet kazanmakla kalmamış ayrıca bu teşvikler bir politikaya dönüşmüştür. Yasa ve Trump yönetiminin verdiği cesaretle yerleşimler hızla büyümüş ve 2019'da Batı Şeria'da yerleşimci nüfusu Peace Now'a göre 441.600'e, Filistin Merkezi İstatistik Bürosuna göre ise 456.169'a yükselmiştir. Doğu Kudüs'teki nüfusları ise 232.093'e ulaşmıştır ("Population", t.y; Palestinian Central Bureau of Statistics, t.y).

Şekil 1: Yıllara göre Batı Şeria'da Kurulan Yerleşke Sayısı ve Yerleşimci Nüfusu

Kaynak: "Population, (t.y), Peace Now, Erişim Adresi: <https://peacenow.org.il/en/settlements-watch/settlements-data/population>.

Harita 1: Batı Şeria'da İsrail Yerleşimlerinin Dağılımı

Kaynak: "Conquer and Divide", *B'Tselem*, Erişim Adresi: <https://conquer-and-divide.btselem.org/map-en.html>.

Geçen 52 yılda, Doğu Kudüs hariç Batı Şeria'da İsrail tarafından 132 yerleşim kurulmuş ve 134 yerleşkenin inşasına da gözyumulmuştur ("Population", t.y). Bu süreçte yaklaşık 2 milyon 700 bin nüfusa sahip olan Batı Şeria'da yerleşimcilerin nüfusu 500 bine yaklaşmıştır. 5.625 km² yüzölçümüne sahip Batı Şeria'nın 3.300 km² Oslo II Anlaşmasına göre C bölgesi statüsündedir. Yerleşimler yer aldığı C bölgesinin 538.130 km²lik kısmı yerleşim yetki alanı ve 1.650,370 km²'si ise Bölge Konseylerinin yetki alanı olarak ilan edilmiştir ("Settlements", 2019). Yukarıdaki haritada da görüldüğü üzere bu rakamlar, Batı Şeria'da yaşayan Filistinlilerin kalabalık nüfuslarına rağmen nasıl dar gettolara hapsedildiklerini ve çevrelerinin yerleşimler tarafından nasıl sarıldığını ortaya koymaktadır.

3. İsrail'in Batı Şeria'da Uyguladığı Seyahat ve Dolaşım Kısıtlamaları

Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesinin 12. maddesine göre bir devletin topraklarında yasal olarak bulunan herkes o ülke içinde seyahat etme ve kendi ikametgahını seçebilme özgürlüğüne sahiptir (International Covenant on Civil and Political Rights, 1976). İsrail, söz konusu sözleşmenin tarafı olmasına rağmen Filistinlilere seyahat kısıtlaması uygulamakta ve bu kısıtlamalar Batı Şeria'da yerleşimlerin sayısının artışına paralel olarak her geçen gün daha da artmaktadır. İsrail'in kurduğu kontrol noktaları, kısıtlanmış ve yasaklanmış yollar, kestirme yollar ve hareketi engelleyen barikatlardan oluşan bu 'hareket kısıtlama ve kontrol sistemi'nin merkezinde yerleşimler yer almaktadır ("Settlements", 2019). Tüm bu kısıtlama ve kontrol araçları yerleşimlerin konumlarına göre yerleştirilmekte ve hatta bazıları bizzat yerleşimci liderlerin diktesi ile kurulmaktadır (Efrat, 2006, s.41). Böylece İsrail, seyahat ve dolaşım kısıtlamaları ile sadece insan hareketini kontrol etmemekte ayrıca toprak üzerinde de kontrol sağlayarak bu gücü yerleşimlerin genişlemesi lehine kullanmaktadır.

3.1. İsrail Yol Sistemi

Yollar genel itibariyle insanların sosyalliğini ve hareketliliğini belirleyen maddi yapılarıdır. Yolların engellenmesi ile aynı zamanda mekânsal hareketlilik ve sosyalleşme de engellenir. İsrail 1967 işgalinden sonra Filistin topraklarında oluşturduğu kapsamlı yol sistemi ile Filistinlilerin kentsel gelişimini ve hareketliliğini engelleyerek Yahudi yerleşimcilere daha fazla hareket olanağı sağlamıştır (Peteet, 2017, s.91). Yol ağları, Likud döneminden itibaren hızla artan yerleşimlerin genişlemesi için kullanılan en önemli araçlardan biri olmuştur. Yahudilerin Batı Şeria'daki yerleşimlerde yaşamalarını teşvik etmek ve bölgeyi İsrail'e bağlamak için yollar kullanılmıştır. Yollar, yerleşimcileri İsrail'e bağlarken aynı zamanda Filistin tehlikesinden korunacaklarının güvencesi olarak sunulmuştur (Isaac, Miaari ve Zboun, 2019, s.16). Özellikle 1993 yılından sonra İsrail, Batı Şeria'da "güvenlik tehdidi altında" gördüğü yerleşimleri Filistinlilerle bir teması olmadan birbirine, kontrolünde olan askeri tesislere ve İsrail'e bağlamak için Kestirme Yollar Ağı (*Bypass Road Network*) olarak bilinen bir yol sistemi kurmuştur (El-Atrash, Salem ve Isaac, 2009, s.310). Kestirme yollar Elisha Efrat'ın ifadesiyle Batı Şeria'yı ahtapot gibi sararak Filistinlilerin kentsel gelişimini engellemiş, Filistin bölgelerini parçalara ayırmış ve daha fazla yerleşim yerinin kurulması için olanak sağlamıştır (Efrat,2006, s.85).

B'Tselem tarafından 2004'te yayınlanan rapora göre Batı Şeria'daki yollar, yasak, kısmen yasak ve kısıtlı kullanımlı yollar şeklinde ayrılmaktadır. İsrail'in yerleşimcilerin kullanımına ayırdığı kestirme yolların kullanımı Filistinlilere tamamen yasaktır. Yasaklı yollar, sadece İsrail araçlarının geçmesine izin verilen, kontrol noktasıyla denetlenen yollardır ve bu yollardan Filistinlilerin geçişlerine izin verilmemektedir (B'Tselem, 2004, s.12-14). Batı Şeria'da askeri yollar ve yerleşimlerin içinden geçen yollar hariç olmak üzere Filistinli araçların kullanımına yasaklanan ve/veya kısıtlanan 400 km'den fazla yol bulunmaktadır ("West Bank Roads on which Israel Forbids Palestinian Vehicles", 2017). Kısmen yasaklı yollar ise ikamet edilen bölgeye erişim için mecburi kullanım gerektiği

durumlarda özel izinlerle Filistinlilerin kullanımına açık olan yollardır. Kısıtlı kullanımlı yollar ise Filistin köylerine bitişik olan yolların kapatılması durumunda kullanımına izin verilen, sadece bir kavşak ve bir kontrol noktası geçilerek ulaşılabilen yollardır. Filistinliler prensipte bu yollardan geçerken geçiş izni göstermek zorunda değildirler. Ancak İsraili görevliler yine de geçmek isteyen yolcu ve araçları kontrol edebilmekte ve isterlerse geçişe izin vermeyebilmektedirler. Aynı zamanda görevliler, trafik cezası kesmek, sadece toplu taşıma araçlarının geçişine izin vermek gibi kısıtlamalar da getirebilmektedirler (“B’Tselem”, 2004, s.15-17).

Filistinliler için ana yolların bir kısmı tamamen yasaklıyken bir kısmı kısıtlı erişime açıktır. Yolların kısıtlı veya yasaklı olma durumu değişkenlik gösterdiği gibi çoğu zaman yasaklı veya kısıtlı yolları belirten bir tabela veya uyarı yoktur. Bu nedenle Filistinliler hangi yolların hangi kısımlarının kendileri için yasaklı olduğunu bilmemektedirler. Uyarı levhası olduğu bazı durumlarda ise yollar sonradan yasaklanmışsa Filistinlilere açık olduğuna dair yanıltıcı bilgiler yer alabilmektedir. Bu gibi durumlarda Filistinliler yasaklı yollara girdiklerinde kimliklerine el konulabilmekte, tutuklanabilmekte ve hatta üzerlerine ateş açılabilir (Kotef ve Amir, 2015, s.55-57).

Yasaklanmış ve kısıtlı yollara ilişkin resmi bir mevzuat bulunmamaktadır. Yol yasaklanması veya kısıtlanması tamamen sahadaki komutanların sözlü emirlerine dayanmaktadır. Bu keyfi uygulama Filistinlilerin hak arayışlarını engellerken İsrail’i de hesap sorulabilir olmaktan kurtarmaktadır. Bu nedenle Filistinliler belirsizlik taşıyan ana yollardan ziyade uzun ve dolambaçlı olan alternatif yolları kullanmayı tercih etmektedirler (“B’Tselem”, 2004, s.36). Bu yollar ise genellikle engebeli, asfalsız ve uygun şekilde aydınlatılmamış tali yollardır. Hem yolun dolambaçlı hem de bozuk yapısı 10-20 dakika sürebilecek bir yolculuğu üç saate kadar uzatabilmektedir. Yolculukların uzaması Filistinlilerin hayatında ciddi bir zaman kaybına hatta hayati sorunlara yol açmakta, yaşam kalitelerini önemli ölçüde düşürmektedir (Society St.Yves, 2018, s.14). Ancak Filistinlilerin seyahatlerini zorlaştıran tek engel tali yollar değildir. İsrail ordusu hem yerleşimlerin güvenliğini sağlamak hem de Filistinlilerin hareketliliğini kontrol altına almak için kavşaklara ve köy girişlerine siperler, toprak yığınları, beton bloklar ve metal bariyerlerden oluşan engeller yerleştirmektedir (Brown, 2004, s.507). Bu engeller zaten zor olan yolculukları Filistinliler için eziyet haline getirmektedir.

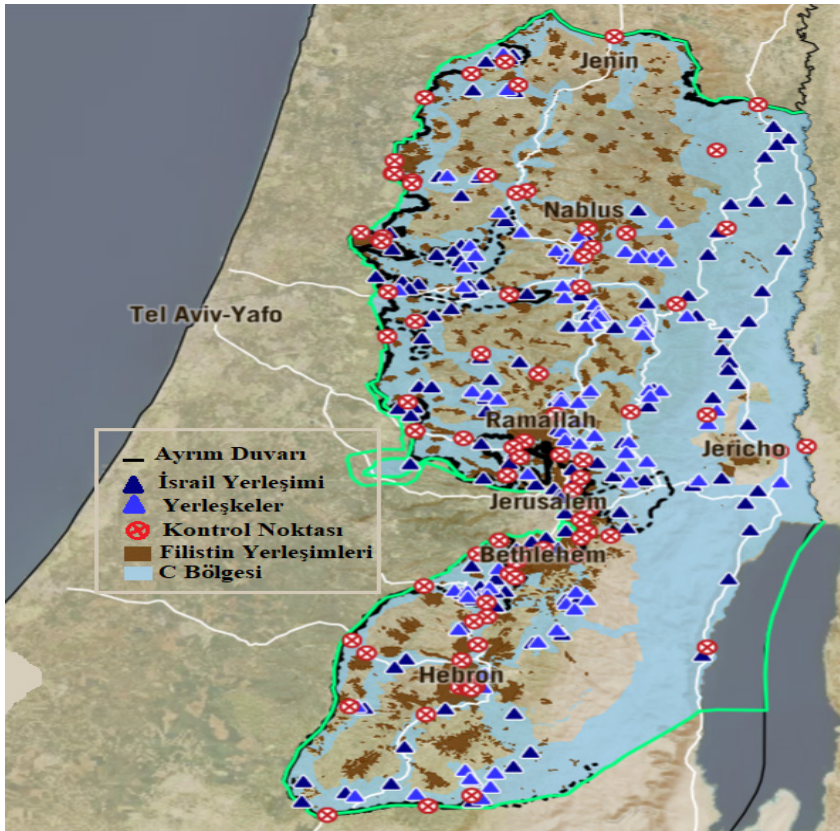
3.2. Kontrol Noktaları

İsrail, bu yol sisteminin idaresini kontrol noktaları üzerinden yürütmektedir. 1991 yılında barış sürecinde iki devletli çözüm yönünde adımlar atılmasına paralel olarak, yerleşimlerin güvenliği gerekçesiyle Filistinlilere hareket kısıtlamaları getiren düzenlemeleri uygulamaya koyan İsrail, Filistinlilerin Batı Şeria, Gazze ve İsrail arasında giriş-çıkışlarını izne bağlamış ve ilk kontrol noktaları bu tarihte kurulmuştur (Parsons ve Salter, 2008, s.704-705). Oslo Anlaşmaları ile rahatlama beklentisi doğsa da yerleşimlerin artışı ile kısıtlamalar daha da genişletilmiştir. Nitekim 1993 yılında Doğu Kudüs’te ikamet etmeyen Filistinlilerin bölgeye girişleri tamamen yasaklanmış ve böylelikle Kudüs, Batı Şeria’dan fiziksel olarak koparılmıştır. Bu yasaklama Batı

Şeria'nın kuzey ve güney yönlerinde seyahatleri aksatarak seyahat özgürlüğünü ciddi şekilde engellemiştir (Efrat, 2006, s. 98). 2000 yılındaki El-Aksa İntifadası sonrasında İsrail'in Filistinliler üzerinde hakimiyet kurma çabasının bir uzantısı olarak, yerleşimlerin güvenliği daha da ön plana çıkarılarak kontrol noktalarının sayısı artırılmıştır (Parsons ve Salter, 2008, s.709). İsrail Savunma Kuvvetleri kontrol noktalarının varlığını yerleşimcilerin güvenliğini sağlamaya yönelik "geçici bir önlem" olarak açıklasa da ("What's the Truth Behind Checkpoints and Crossings in Judea and Samaria?", 2013) Amira Hass'ın ifade ettiği gibi geçici bir önlem olarak başlayan şey zamanla İsrail'in siyasi hedeflerine hizmet eden stratejik bir politikaya dönüşmüştür (Hass, 2002, s.18).

Kontrol noktaları yalnızca Batı Şeria'dan İsrail'e ve Doğu Kudüs'e geçişi engellemek için tasarlanmamıştır. İsrail, kontrol noktaları ve yollar üzerine yerleştirilmiş fiziksel engellerle Batı Şeria içinde hareket kontrolünü ele geçirmiş ve Filistin yerleşimlerini birbirinden kopararak gettolaştırmıştır (Naaman, 2006, s.170; Weizman, 2016 s.208).

Harita 2: Kontrol noktaları ve Yerleşimlerin Haritası

Kaynak: "Conquer and Divide", *B'Tselem*, Erişim Adresi: <https://conquer-and-divide.btselem.org/map-en.html>.

Yukarıdaki haritada görüldüğü gibi İsrail yerleşimleri ve yerleşkeleri, Filistin köy ve kasabalarının olduğu noktalarda yoğunlaşmış ve kontrol noktaları da Filistin yerleşimleri etrafına konuşlandırılmıştır. Batı Şeria'da Filistinlilerin, yerleşimlerin yetki alanına ve İsrail Bölge Konseylerinin yetki alanına giren alanlara erişimi yasaktır ki bu C bölgesinin yaklaşık 2/3'üne tekabül etmektedir ("Settlements", 2019). Başka bir ifade ile C bölgesinde Filistinlilerin yetki alanında olan bölge zaten son derece sınırlıyken, bir de yerleşimlerin kontrol noktaları ve yollarla birleştirilmesi ile Filistinlilerin yaşam alanları birbirinden koparılmakta ve çok dar alanlara hapsedilmektedirler. Yine haritada görüleceği üzere kontrol noktaları sadece C bölgesindeki hareketi kısıtlamakla kalmamakta, A ve B bölgelerine sızarak tamamen Filistinlilerin kontrolüne bırakılmış topraklarda dahi mekânsal bölünmeye neden olmaktadır.

B'tselem verilerine göre Batı Şeria'da sürekli sayıları değişmekle birlikte 100-150 kontrol noktası bulunmaktadır ("List of Military Checkpoints in the West Bank and Gaza Strip", 2019). Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisinin 2018 yılındaki raporuna göre ise yollar üzerinde 140'ı kontrol noktası olmak üzere 700'ün üzerinde engel kaydedilmiştir (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2018b). Ayrıca iki kontrol noktası arasında, kavşaklarda, yan yollarda, yerleşimlere yakın yerlerde asker ve polis araçlarından oluşan 'gezici kontrol noktaları' da kurulmaktadır ("What Kinds of Checkpoints are There in the West Bank?", t.y). Yine BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisinin raporuna göre 2016 yılında 92 kontrol noktasına ek olarak her hafta ortalama 107 gezici kontrol noktası yerleştirilmiştir (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2017a, s.1). Kontrol noktalarının yaygınlığı nedeniyle bir Filistinli, köyünün, kasabasının veya şehrinin sınırları dışına çıkmak istediğinde en az bir, çoğu zaman birden fazla kontrol noktasından geçmek zorundadır.

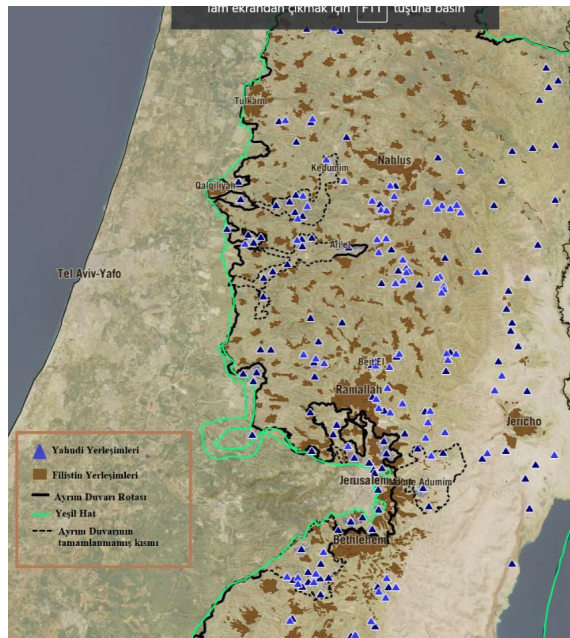
Bu noktaların bazıları sadece yaya geçişi, bazıları araç ve mal dolaşımı için kullanılmaktadırlar. Kontrol noktalarının ne zaman açılıp kapanacağına dair kesin bir bilgi yoktur. Bir bilgilendirme olmaksızın kapanabilirler ve bu kapanmalar saatler veya günler sürebilir. (Kretzmer ve Svirsky, 2007, s.13-14; Makdisi, 2008, s.43) Kontrol noktalarındaki uygulamalar büyük ölçüde keyfidir; uygulanan sabit kurallar veya belirli bir prosedür yoktur. Geçiş şartları gün içinde bile değişiklik gösterebildiğinden kimin hangi kontrol noktasından geçip hangisinden geçmeyeceğini askerlerin kendisi dahil kimse bilmemektedir (Mansbach, 2009, s.258). İsrail ordusunun bu keyfi tutumu ve üzerlerinde bir yaptırım olmaması İlan Pappé'nin ifadesiyle kendi küçük krallıklarında mutlak hükümdarlar gibi davranmalarına olanak tanımaktadır (Pappé, 2020, s.72). Dolayısıyla bir Filistinlinin geçiş için gerekli tüm evrakları ve izinleri eksiksiz olsa dahi geçme garantisi yoktur (Tawil-Souri, 2010, s.11). Kontroller sırasında keyfi olarak yolcular alıkonulabilmekte, sorgulanmakta, para cezasına çarptırılmakta veya kimliklerine, evraklarına ve/veya araçlarına elkonulabilmektedir ("What kinds of checkpoints are there in the West Bank?", t.y). Batı Şeria'da seyahat edebilmek için kimliklerin çok büyük bir öneme sahip olduğu göz önüne alırsa bu tarz keyfi uygulamaların Filistinlilerin günlük yaşamını nasıl bir çıkmaza soktuğu daha net anlaşılabilir.

Kontrol noktalarının göz ardı edilmemesi gereken en önemli etkilerinden biri Filistinlilerin üzerinde oluşturduğu psikolojik etkidir. Filistinliler her gün kullanmak zorunda oldukları kontrol noktalarında sözlü ve fiziksel şiddete ve cinsel tacize maruz kalmaktadırlar. Filistinli Arwa'nın "Onlara yaklaşırken sanki nefes alamıyordum gibi panik hissediyorum ve bütün kaslarım geriliyor. İnsan değilmişim gibi hissediyorum, insan varoluşundan sıyrılmışım gibi..." (Peteet, 2017, s.119) sözleri bu psikolojik etkiyi özetler niteliktedir. Buralarda Filistinlilerin zamanları, mekanları ve hayatları kendilerine ait olmaktan çıkarak, kontrol noktasındaki keyfi bu sisteme ait duruma gelmektedir.

3.3 Ayrım Duvarı

Seyahat kısıtlamaları konusunda değinilmesi gereken son engel Ayrım Duvarı'dır. Her ne kadar İsrail tarafından "güvenlik gerekçesiyle" yapıldığı iddia edilse de duvarın rotası aslında yerleşimleri İsrail'e entegre etme amacını ortaya koymaktadır. Tamamlanmayı bekleyen rotası incelendiğinde duvarın Batı Şeria içine kıvrılan kısımları Maale Adumim, Ariel ve Kedumim gibi büyük yerleşim yerleri ile Bethlehem'in çevresinde yer alan bir dizi yerleşimi çevrelemekte ve buraları İsrail toprakları ile birleştirmektedir. Ayrıca bu noktalarda inşaat tamamlandığında Filistin yerleşimleri arasına duvar girecek ve buralarda yaşayan insanlar ancak İsrail yönetiminin vereceği izinlerle duvar üzerindeki kapılardan geçerek birbirleri ile bağlantı kurabileceklerdir. Bu da doğal olarak Filistinlilerin hareketliliğini sınırlandıracak ve seyahat kontrolünü İsrail'e bırakacaktır.

Harita 3: Ayrım Duvarı Haritası

Kaynak: "Conquer and Divide", B'Tselem, Erişim Adresi: <https://conquer-and-divide.btselem.org/map-en.html>.

4. Seyahat ve Dolaşım Özgürlüğünün Engellenmesinin Filistinlilerin Hayatı Üzerindeki Etkileri

Seyahat ve dolaşım kısıtlamalarının oluşturduğu etki sadece toprakları parçalamak, mekânsal bölünmeye neden olmak ve insan hareketliliğini kontrol altına almakla sınırlı değildir. Bu kısıtlamalar Filistinlilerin hayatlarını her alanda çevreleyerek en temel ihtiyaçlara erişimlerini ve ekonomik faaliyetlerini olumsuz anlamda etkilemektedir.

4.1 Sağlık Hizmetlerine Erişim Sorunu

Batı Şeria'daki seyahat kısıtlamalarının en önemli sonuçlarından biri Filistinlilerin sağlık hizmetlerine ulaşımını zorlaştırmasıdır. Hastalar hastanelere, sağlık çalışanları ise hastalara ulaşmakta pek çok zorluk yaşamaktadırlar. Filistinlilerin hastanelere ulaşmalarının garantisi olmadığı gibi ulaşmaları durumunda da kontrol noktalarından geçişler saatler sürmekte ve oluşan bu zaman kaybı sağlıkları açısından ciddi sorunlar doğurmaktadır (Eklund, 2010, s.66). 2010 yılındaki verilere göre Batı Şeria'da yaşayan 285.000 kişi tıbbi bir tesise ulaşabilmek için en az bir, çoğu zaman ise birden fazla kontrol noktasından geçmek zorundadır. Söz konusu rakam göz önüne alındığında nüfusun %12'sinin hastanelere ulaşma konusunda ciddi zorluk yaşadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda güncel bir veriye ulaşılamasa da 2010'da Batı Şeria'da 87'si kontrol noktası olmak üzere 505 olan engel (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2010 s.4) sayısının 2018'de 140'ı kontrol noktası olmak üzere 700'ün üzerine çıkmış olması sağlık hizmeti için kontrol noktasından geçmek zorunda olan kişi sayısının ciddi şekilde arttığını ortaya koymaktadır. Kontrol noktalarındaki uygulamalar, özellikle kronik hastalığı olan veya sağlık durumu aciliyet arz eden Filistinliler için eziyete dönüşmekte hatta hayatlarını tehlikeye sokmaktadır. Hastalar için ayrı bir uygulama söz konusu olmadığından uzun aramalara, sorgulamalara tabi tutulabilmektedirler ve saatlerce kuyruklarda beklemek zorunda kalmaktadırlar (World Health Organization, t.y). Hamile kadınların uzun bekleyişler sırasında hastaneye ulaşmadan kontrol noktasında ölümle sonuçlanan doğum yaptığı pek çok vaka kaydedilmiştir (Levy, 2003).

Benzer bir durum sağlık hizmetlerinin hastalara ulaşımında da yaşanmaktadır. Ambulanslar hem Batı Şeria içinde hem de Doğu Kudüs'ten Batı Şeria'ya geçişlerde güvenlik gerekçesiyle engellerle karşılaşmaktadırlar. Filistin Kızılayı'nın 2018 verilerine göre, ambulansların Batı Şeria'nın diğer bölgelerinden Kudüs'e girişini gerektiren 1.462 vakanın %84'ünde sağlık görevlileri kontrol noktalarında hastaları başka bir ambulansa nakletmek zorunda kalmışlardır. Bu durum hem hastaneye ulaşmasını geciktirerek hem de nakil sırasında doğabilecek komplikasyonlar nedeniyle hastaların hayatını riske atmaktadır. Benzer şekilde mobil sağlık kliniklerine erişim de kontrol noktaları ve yerleşimler nedeniyle engellenmektedir (World Health Organization, 2019, s.11). Sağlık çalışanlarının hem hastalara hem de hastanelere erişiminde de benzer engeller söz konusudur. Özellikle ilk yardım çalışanları acil durumlarda hastalara ulaşmakta zorluk yaşamaktadırlar. Ayrıca yine sağlıkçılar hastanelere ulaşımında kontrol noktalarında uzun aramalara, tacize ve şiddete maruz

kalabilmektedir. Sağlık çalışanları uzun bekleyişler nedeniyle hasta randevularına ve ameliyatlara geç kalabilmektedirler (Kretzmer ve Svirsky, 2007 s.65-72). Sağlık çalışanlarının kontrol noktalarında uzun bekleyişlere maruz kalmaları doğal olarak yapılacak olan ameliyatlarda ve/veya hasta müdahalelerinde aksaklıklar ve gecikmeler meydana getirebilmektedir. Bütün bunlara ek olarak duvar ve kontrol noktalarının olduğu hareket kısıtlamalarının ilaçlara ve tıbbi ekipmana erişimi de olumsuz etkilemesi ile Batı Şeria'da Filistinlilere sunulan sağlık hizmetinin kalitesi iyice düşmektedir (Médecins du Monde, 2015, s.11).

4.2 Eğitime Erişim Sorunu

Seyahat ve dolaşım kısıtlamalarının diğer bir sonucu ise Filistinli öğrencilerin okullara erişiminin kısmen veya tamamen engellenmesi nedeniyle eğitim haklarının gasp edilmesi veya eğitimde ortaya çıkan aksaklıklar nedeniyle bu öğrencilerin yeterli düzeyde eğitim alamamalarıdır. 2015 yılında yapılan bir anket, 33 Filistin topluluğundaki öğrencilerin en az %20'sinin okula giderken kontrol noktalarından geçmek zorunda kaldığını göstermektedir (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2016, s.27). Bu öğrenciler şiddete, tacize ve uzun bekleyişlere maruz bırakılmaktadırlar. Ayrıca kontrol noktalarının belirsiz açılıp kapanmaları okula yetişmeyi veya eve dönebilmeyi zorlaştırmaktadır. Bunlara ek olarak kontrol noktalarında silahlı askerlerin köpekleriyle öğrencilere yönelik vücut ve çanta aralamaları gerçekleştirmeleri Filistinli çocuklar ve gençler üzerinde psikolojik bir baskı oluşturmaktadır (Quintero ve Muaddi (ed), 2013, s.15-16). Bu kontroller ve seyahat kısıtlamaları Filistinli gençlerin istedikleri eğitimi almalarını da engellemekte ve bu da Filistin halkının yaşam düzeyini etkilemektedir. Bir örnek olarak Batı Şeria'daki tıp fakültesi öğrencilerinin uzmanlık eğitimi aldıkları Doğu Kudüs'teki hastanelere gidebilmeleri İsrail izinlerine bağlı haldedir. İsrail her yıl öğrencilerin %10'luk bir kısmına geçiş izni vermemektedir. Tıp eğitiminin sınırlandırılması bazı uzmanlıkların gelişmesine engel olmakta ve dolayısıyla Filistin hastanelerinin tıbbi bakım kalitesini etkilemektedir (United Nations General Assembly, 2016, s.13).

Batı Şeria'daki Filistinlilerin eğitime erişimi üzerindeki tek engel yerleşimlerin güvenliği için kurulan yol sistemi ve kontrol noktaları değildir. Aynı zamanda bizatihi yerleşimcilerin kendileri özellikle yerleşimlere yakın noktalarda bulunan okullara giden öğrencilerin eğitime erişimine engel olabilmektedirler. Yerleşimciler, yerleşimlerin bulunduğu yollardan geçen öğrencilere saldırılarda bulunmakta ve yakın okullara baskınlar düzenlemektedirler (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2018a; United Nations International Children's Emergency Fund, 2015, s.4). Bu tür olayların oluşturduğu psikolojik baskı altında öğrencilerin öğrenim süreçleri zorlaşmaktadır. Shalhoub'un ifadesiyle okul sadece eğitimle ilgili değildir; kaosun ortasında öğrencilere normallik ve korunma duygusu vermekte, aidiyet çemberlerini genişletmektedir (Shalhoub-Kevorkian 2006, s.1106-1107). Ancak Filistinli çocukların ve gençlerin maruz kaldıkları siyasi huzursuzluk, şiddet ve taciz bu duyguların kazanımını engellemektedir. Ayrıca bu olumsuzluklar Filistinli ailelerin özellikle kız çocuklarının eğitimlerine son vermelerine neden olabilmektedir. Eğitim hakkından mahrum kalan çocuklar arasında ise

çocuk işçilik ve erken yaşta evlilik oranı artmaktadır. Bir örnek olarak 2015 yılında El-Halil'de dört kadından biri 18 yaşına gelmeden evlenmiştir (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2017b, s.30). Bu durum seyahat ve dolaşım kısıtlamalarının sadece kişileri değil bütün bir toplumu etkilediğinin göstergesidir.

Seyahat ve dolaşım üzerindeki engeller, Batı Şeria'daki okullarda verilen eğitimin kalitesini de etkilemektedir. Okullar ihtiyaç duydukları mobilyalara ve ders kitaplarına ulaşmada sıkıntı yaşamaktadırlar (United Nations General Assembly, 2016, s.10). Ayrıca hareketlilik kısıtlamaları sebebiyle Doğu Kudüs-Batı Şeria arasında öğretmen ve personel istihdam etme zorlukları, güçlü bir eğitim kadrosu oluşturmayı da zorlaştırmaktadır (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2017b, s. 31). Kısacası tüm bu kısıtlamalar ve doğurduğu sonuçlarla birlikte eğitimi bir Filistin nüfusunun inşa edilmesini engellemektedir.

4.3 Kaynaklara ve Pazarlara Erişim Sorunu

Hareketlilik kısıtlamalarının en önemli sonuçlarından biri şüphesiz ekonomik faaliyetlere getirdiği engellerdir. Bu engeller öncelikle ürün nakliye ve işçilerin ulaşım sürelerini uzatarak üretim maliyetlerini önemli ölçüde artırmaktadırlar (Cali ve Miaari, 2018, s.138-139). Kontrol noktaları ve yollar üzerindeki çeşitli engeller düşünüldüğünde bir işçi yaşadığı bölgeden başka bir yerde çalışıyorsa en az bir kontrol noktasından geçmelidir. Kontrol noktasına gelirken ve geçtikten sonra araç değiştirmeli ve Filistinliler için ayrılmış olan uzun ve dolambaçlı yollardan gideceği yere ulaşmalıdır. Bu nedenle kontrol noktaları, Batı Şeria'daki Filistinlilerin istihdamını, aylık ücretini ve çalışma günlerini düşürmektedir. Uzun bekleyişler, geçişlerin zamansız kapanması çalışanların işyerlerine ulaşmalarını engellemekte dolayısıyla bu durum iş kaybıyla sonuçlanabilmektedir (Cali ve Oliver, 2013).

Bir başka sorun bu kısıtlamaların hem uluslararası hem de yerel ticaret akışında belirsizlik yaratmasıdır. Ürün dolaşımındaki engeller sadece İsrail'e ve yurt dışındaki pazarlara değil Batı Şeria'nın içindeki pazara ulaşmayı bile pahalı hale getirmektedir (The World Bank, 2007, s.13). Filistin'de üretilen malların İsrail'e veya dış ülkelere geçişi belirli kontrol noktalarından sağlanmaktadır. Buralarda gönderilecek mallar geçiş noktasında boşaltılmakta, kontrol edilmekte ve sonrasında başka bir araca yüklenerek çıkış yapabilmektedir (Elegraa ve Jamal, 2014, s.10). Bu yöntemle bir kontrol noktasından ürünlerin geçişi saatler sürmektedir. Sıcakta veya soğukta saatlerce bekleyen tarım ürünleri bozulabilmekte veya ürünlerin teslimatında gecikmeler yaşanabilmektedir. Bu gibi durumlar sipariş iptallerine veya iadelerine neden olmakta ve maliyetleri daha da artırmaktadır (The World Bank, 2010, s.11). Ayrıca hammaddenin çoğu zaman Batı Şeria dışından temin edilmesi dolaşım kısıtlamaları altında hem üretim sürecini sıkıntıya sokmakta hem de ek masraflara neden olmaktadır. Bu karmaşık, maliyetli ve güvenilir ticaret lojistiği, zamanında ve güvenilir teslimat talep eden küresel ticaret sistemi içinde Filistin mallarının rekabet edebilmesini imkânsız hale getirmektedir. Ayrıca bu durum mevcut piyasaları daraltmakta ve Filistinli firmaların büyümesini engellemektedir. Malların hareketliliğinde

yaşanan kısıtlamalar nedeniyle firmalar hem işgücü ihtiyacını kıstmakta hem de üretim girdilerinin maliyetlerinin artması sebebiyle küçülmeye giderek üretim ölçeğini azaltmaktadır. Bu da hem geliri hem de istihdamı düşürmekte ve yatırımı azaltmaktadır (The World Bank, 2007, s.13-14; Cali ve Miaari, 2018, s.139).

İsrail'in Batı Şeria üzerindeki seyahat ve dolaşım kısıtlamalarının kapsamının geniş olması ulaşım, elektrik, su ve telekomünikasyon gibi alt yapı hizmetlerinin sağlıklı şekilde sağlanabilmesini de engellemektedir. Bu durum sadece C bölgesindeki değil, A ve B bölgesindeki endüstri gelişimini de etkilemektedir (The World Bank, 2008, s.15-18). Ayrıca Batı Şeria'nın %61'ine denk gelen C bölgesi, altyapısı ve doğal kaynaklarıyla büyük bir ekonomik potansiyele sahiptir. Ancak hareket üzerindeki engellemeler Filistinlilerin C bölgesine yatırım yapmasının önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. (The World Bank, 2013, s.3). 2018'de yayınlanan Dünya Bankası raporunda C bölgesindeki hareketlilik kısıtlamalarının kalkması halinde Filistin'in gayri safi yurtiçi hasılasının 2025'e kadar %36 artacağı öngörülmüştür (The World Bank, 2018, s.11).

Batı Şeria'daki yerleşimci şiddeti, ekonomi üzerinde etkisini gösteren bir başka hareketlilik engeli olarak Filistinlilerin tarım faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Yerleşimciler, saldırılarla, keyfi şekilde yerleştirdikleri bariyer ve engellerle Filistinli çiftçilerin kendi arazilerine ulaşmalarını engellemektedirler. Bu engeller, yerleşimcilere Filistinlilerin ürünlerini ve arazilerini tahrip etmek için zaman ve imkân yaratmaktadır. Şiddet vakaları Filistinli çiftçiler arasında korku yaymayı ve onların özellikle yerleşim ve yerleşke yakınlarında tarım yapmaktan caydırmayı hedeflemektedir (United Nations General Assembly, 2015, s.7-10; United Nations General Assembly, 2012, s.8). Sonuçta yerleşimlerin yakınındaki arazilerde verim oldukça azalmakta, Filistinlilerin çoğu araziye ulaşma ve ona bakma çabasından vazgeçmektedir. Bunun sonucunda Filistinlilerin arazileri yerleşimciler tarafından ele geçirilip, işlenmektedir ("State-Backed Settler Violence", 2017). Bu önemli bir ekonomik kaynağın gasp edilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin tarım için önemli bir bölge olan Ürdün Vadisi'ndeki kısıtlama ve engellemeler, Filistin ekonomisine her yıl 700 milyon dolardan fazlaya mal olmaktadır (Human Rights Watch, 2015).

Filistinlilere uygulanan hareketlilik kısıtlamaları, bölgedeki doğal kaynaklardan yararlanmalarını, madenleri işletmelerini ve bu alanda diğer endüstrilerin kurulmasını da engellemektedir. Filistinlilerin özellikle Ölüdeniz çevresindeki doğal kaynakları kullanabilmeleri durumunda bunun ekonomiye yıllık katkısının 918 milyon dolar olacağı tahmin edilmektedir (The World Bank, 2013, s.13). Bu da "yerleşimlerin güvenliğini sağlama" gerekçesi ile getirilen kısıtlamaların ekonomik maliyetinin ne kadar yüksek olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

5. Örnek Olay İncelemesi: Furuş Beyt Deccan Köyü

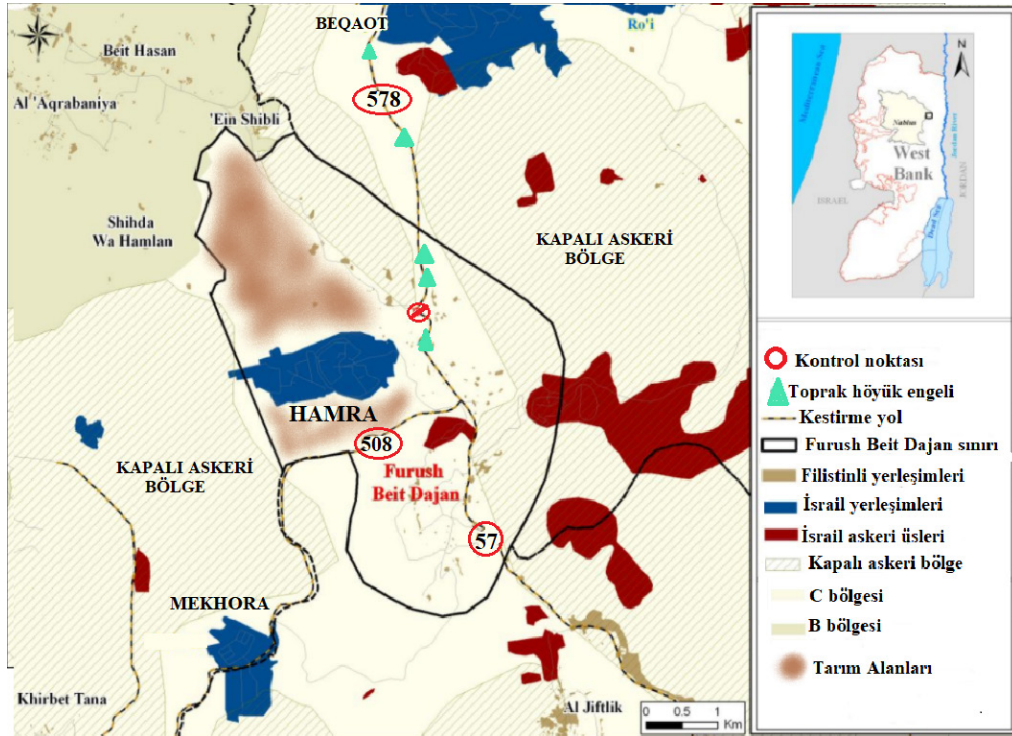
Furuş Beyt Deccan köyünün örnek olay incelemesi için seçilme nedeni İsrail'in Batı Şeria'da kullandığı seyahat ve dolaşım kısıtlama araçlarının hepsi ile çevrelenmiş olmasıdır. Oslo II Anlaşması sonucunda C bölgesinde kalan ve Nablus şehrinin doğusunda bulunan bir Filistin köyü olan Furuş Beyt Deccan, Filistin Çalışma Bakanı Nasri Abu Jaish'in belirttiğine göre aslında

batısında kalan Beyt Deccan köyünün bir parçasıdır. 1967 işgali sonrasında zamanla Furuş Beyt Deccan Köyü buradan koparılmış ve köyün arazilerinin büyük kısmı hazine arazisi yapılarak Mekhora ve Hamra yerleşimleri kurulmuştur (Abu Jaish, Mart 2021). Bugün Hamra yerleşimi Furuş Beyt Deccan Köyü arazisi üzerindedir. Yerleşimlerin ardından köy topraklarında ticaret ve sanayi bölgeleri kurulmuştur. Bunun sonucunda Filistinlilerin erişimine kapalı olan alanların genişletilmesi ve bölgenin kaynaklarına el konulması nedeniyle köyün geçim kaynakları kısıtlanmıştır.

Harita 4: Mekhora ve Hamra Yerleşimleri ve Furuş Beyt Deccan Haritası

Harita 5: Furuş Beyt Deccan Haritası

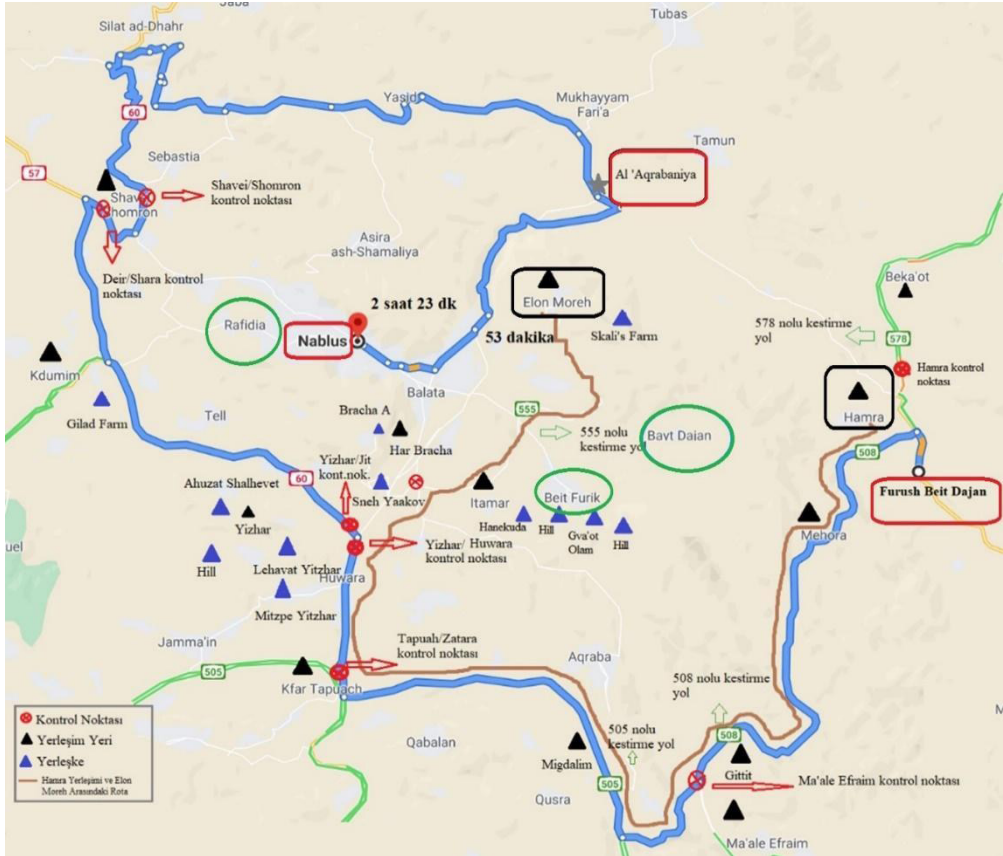
Kaynak: (The Applied Research Institute 2014, s.4)

Harita 5'te görüleceği üzere köyün ulaşımı 578 nolu, 508 nolu ve 57 nolu kestirme yollar aracılığıyla kesilmiştir. Ayrıca köyün dört yanı Filistinlilerin giriş ve çıkışına yasak olan kapalı askeri bölge olarak ilan edilmiştir. Buna ilaveten 2016 yılında herhangi bir tahliye emri veya uyarı olmaksızın köy içinde yine Filistinlilerin erişimine yasak olan bir ateşleme bölgesi ilan edilmiştir ("Israeli Occupation Forces turn Furuş Beit Dajan Village into Military Training Zone", 2016). Bütün bu uygulamalar Furuş Beyt Deccan'ın çevre köylerle bağlantısını koparmış ve izole olmasına neden olmuştur. Köyün İsrail tarafından bu şekilde kuşatılmasının en büyük nedenlerinden biri, Nablus ve Tubas gibi şehirleri Ürdün Vadisi ve Eriha'ya bağlayan yol üzerinde bulunmasıdır (The Applied Research Institute 2014, s.14). İsrail stratejik bir yol üzerinde bulunan köyün kuzey ulaşımını Hamra kontrol noktası ile kapatılmıştır. Ayrıca Harita 5 incelendiğinde kontrol noktasına giden yola fiziksel engel olarak toprak höyüklerinin yerleştirildiği görülmektedir. Engelin yerleştirilmesiyle hem Ürdün Vadisi'ne giden yollar Filistinliler için kapatılmış, hem de Filistinlilerin yol üzerindeki yerleşimlere yaklaşımları engellenmiştir.

Furuş Beyt Deccan köyü sakinleri sağlık, eğitim ve ticaret gibi amaçlarla civarında yer alan diğer Filistin köyleri olan Rafidia, Beit Furik, Beit Dajan ile bağlantı kurmalı ve Nablus şehrine ulaşım sağlamalıdır. Bu yerleşim yerlerine köyün erişim imkanları Google haritalar

üzerinden oluşturulan güzergahlar üzerinden incelenmişlerdir. Beit Furik ve Beit Dajan köyleri Nablus şehrine kıyasla Furuş Beyt Deccan'a coğrafi olarak daha yakındırlar. Ancak etraftaki yerleşimlerden dolayı yönlendirilen dolambaçlı yollar nedeniyle bu köylere ulaşım süresinin Nablus merkezine kıyasla 20-25 dakika daha geç olduğu saptanmıştır. Bu nedenle Nablus, köy sakinlerinin erişebileceği en yakın merkezdir. Google haritalar üzerinden Furuş Beyt Deccan ve Nablus arasında çeşitli güzergahlar denenmiş ancak yolların kapanmış veya kısıtlanmış olmasından dolayı tek seçenek olarak Harita 6'da belirtilen güzergâh saptanmıştır.

Harita 6: Furuş Beyt Deccan ve Nablus Arasındaki Güzergâh³

3 Olası ulaşım süresi 16.01.2021 tarihinde öğleden sonra 13.00 – 16.00 saatleri arasında hesaplanmıştır. Belirtilen tarihte oluşturulan rotanın, sonraki bir tarih için kesinliğinin olmadığını altını çizmek önemlidir. Çünkü yollar üzerinde kısıtlamalar ve yasaklamalar öngörülemeden durumlardır. Belirtilen tarihte açık olan yollar sonraki bir zamanda kapatılabilir veya kısıtlanabilir. Ayrıca yine yollar üzerine fiziksel engeller yerleştirilerek rota değiştirilebilir. Bunlara ek olarak belirlenen saatler dışındaki ulaşım süresi trafik durumuna göre değişiklik gösterebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Yerleşimlerin varlığı nedeniyle bölgede konumlandırılan kestirme yollar⁴ ve bazı yolların yasaklanması nedeniyle Furuş Beyt Deccan köyünden Nablus'a ulaşmak isteyen bir kişi dolambaçlı yolları kullanmak zorunda kalmaktadır. Dolambaçlı yollar nedeniyle bu seyahat en az 2 saat 23 dakika sürmektedir. En az denilmesinin sebebi yol boyunca altı kontrol noktasının bulunması ve kontrol noktalarında kaç dakika veya kaç saatte geçirileceğinin bilinmemesidir. Ayrıca kontrol noktalarının sayılarının yüksekliği Nablus'a erişim şansını da düşüren bir etkidir. Köylüler bir kontrol noktasından geçmeyi başarsalar bile diğerinden geçmeyi başaramayarak geri dönebileceklerdir.

Furuş Beyt Deccan Köyü'nün sınırları içinde yer alan Hamra yerleşimi için bu sıkıntılar söz konusu değildir. Hamra'ya en yakın Yahudi yerleşimi olan Mekhora yerleşimine ulaşım sadece 9 dakika sürmektedir. Furuş Beyt Deccan Köyü sakinlerinin en az 2,5 saatte ulaştıkları Nablus'a coğrafi olarak yakın bir konumda olduğu için kıyaslanabilecek Elon Moreh yerleşimine ise Hamra'da yaşayan yerleşimcilerin ulaşım süresi yaklaşık 53 dakikadır. Bu durum hareketlilik kısıtlamalarının Filistinlilerin zamanını ne kadar çaldığının bir göstergesidir.

Furuş Beyt Deccan Köyü sakinlerinin seyahat özgürlüklerinin engellenmesi, onların sağlık ve eğitim hizmeti almalarını engellemekte ve ekonomik faaliyetlerine ket vurmaktadır. BM Koordinasyon Ofisinin raporuna göre Furuş Beyt Deccan köyü temel sağlık hizmetlerine erişimi olmayan köyler arasındadır (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2020). Köylüler sağlık hizmeti için Nablus'a gitmek durumundadırlar. Yukarıda özetlenen yol koşulları hastaların şartlarını ağırlaştırmakta hatta hayatları için risk oluşturmaktadır. Bu kuşatma köy sakinlerinin eğitime erişimleri açısından da sorun teşkil etmektedir. Köyde bir devlet okulu mevcuttur ancak öğrenci sayısını karşılayacak nitelikte olmadığından bazı öğrenciler Harita 6'da gösterilen Al Aqrabaniya Ortaokuluna gitmek durumundadırlar (The Applied Research Institute 2014, s.7). Okula ulaşmak için yine kontrol noktasından geçmek mecburidir. Filistin Çalışma Bakanı Abu Jaish'in verdiği bilgiye göre köydeki eğitimin yetersiz kalması durumunda çevre köylerdeki okullara öğrenciler gidebilmektedir. Ancak bu okullara ulaşımında da kontrol noktaları kullanılmakta ve okula ulaşım saatler sürebilmektedir. (Abu Jaish, Mart 2021). Her gün bu yolculuğu iki kere yapmak zorunda kalan öğrencilerin eğitim hayatı tehlikeye girmektedir.

Furuş Beyt Deccan Köyü sakinlerinin ticari faaliyet veya tarım amacıyla şehir merkezlerine ve çevre köylere ulaşımının engellenmesi, uzun saatler süren yolculuklar şüphesiz ekonomik faaliyetlerini de sekteye uğratmaktadır. Köylülerin büyük çoğunluğu geçimini tarımdan sağlamaktadır. Köyün çok yakınındaki Yahudi yerleşke ve yerleşimlerinde bulunan yerleşimciler tarafından köy sakinlerine şiddet içeren eylemler gerçekleştirilmektedir.⁵ Dolayısıyla bu durum

4 Nablus'a giden güzergahta kullanılan 508 ve 505 numaralı yolların kestirme yol olması, kestirme yolların kullanımının Filistinlilere yasak olduğunu akıllara getirebilir. Ancak burada özel bir durum söz konusudur. 508 numaralı yol bir kestirme yoldur ancak Ürdün Vadisinde yaşadığı belgelenen Filistinliler için kısıtlı kullanıma açıktır. 505 numaralı yol ise Ma'ale Efraim kavşağından 60 numaralı yol bağlantısına kadar Filistinlilerin kullanımına izin verilmiştir. Yolun diğer kısımları ise Filistinlilerin kullanımına tamamen yasaktır.

5 Furuş Beyt Deccan'da yerleşimci şiddetine yönelik örnek olay için bkz: Samuel Osborne, "Israeli Settlers Questioned by Police After Running over and Killing Eight-year-old Palestinian Girl", *Independent*, 28 Ağustos, 2017, <https://>

köylülerin kendi arazilerine erişimlerine engel olmaktadır. Ayrıca çevre köylerde tarım yapan köy sakinleri de kontrol noktalarında saatlerce bekletilmekte hatta ölümlerle sonuçlanan şiddete maruz kalmaktadırlar. İsrail kuvvetlerinin köy sakinlerini hayvancılık yaptıkları otlaklara ve tarım alanlarına ulaşmalarını engellemeleri köylülerin ana geçim kaynaklarını terk etmeleriyle sonuçlanmaktadır (Abu Jaish, Mart 2021). Ayrıca tarım alanlarının büyük bir kısmı Hamra yerleşiminin çevresinde yer alması ve yerleşimlerin yetki alanlarına Filistinlilerin girişlerinin yasaklanması, bu arazilerin köy halkının tapulu malı olsa bile ekilip biçilmesini engellemektedir. Bu başka bir sorunu daha doğurmaktadır. İsrail yasalarına göre 3 yıl ara verilmeden ekilmeyen ve en az 10 yıl boyunca üzerinde ekim yapılmayan araziler hazine arazisi olarak tescil edilmektedir. (Alqasis ve Al Azza, 2013, s. 36-38). Nitekim bu şekilde buradaki tarım arazilerinin hazine arazisi olarak ilan edildiği tespit edilmiştir.⁶ Köy halkının yaşam koşullarını her geçen gün daha da ağırlaştırılan bu şartlar zorunlu göçe neden olmaktadır. Nitekim 1966'da 7.000 olan köy nüfusu 2018 yılına gelindiğinde 1200 kişiye kadar düşmüştür ("Furush Beit Dajan Town in Danger of Extinction", 2018). Köyün nüfusu her geçen gün azalırken, köyün tamamen boşalması durumunda kalan topraklarının yeni Yahudi yerleşimleri için açılması kaçınılmaz olacaktır.

6. Sonuç

1967 savaşını izleyen ilk yıllarda İsrail'in temkinli şekilde uyguladığı yerleşim politikası, 1977'de Likud'un iktidarıyla birlikte Filistin topraklarını bir ilhak aracına dönüşmüş ve Filistin halkının yaşam alanlarını birbirinden kopararak Filistin'in bir devlet olarak temel dayanağını sakatlamıştır. 1991'de Madrid Konferansı ile tarafların barış görüşmelerine başlaması yerleşimlerin geçici olmadığını net şekilde ortaya koymuştur. İsrail'in işgal topraklarındaki yerleşimleri taşıması veya boşaltması bir yana Oslo Anlaşmaları ile başlayan süreç içinde yerleşimler daha da genişlemiş ve güvenlikleri gerekçe olarak gösterilerek İsrail'in uygulamaya koyduğu bir dizi güvenlik önleminin merkezine yerleştirilmişlerdir. Kestirme yollar ağı, kısıtlı/yasaklı yol sistemi, kontrol noktaları, yol engelleri, bariyerler ve Ayrım Duvarı ile oluşturulan bu "güvenlik ağı" her geçen gün artan yerleşimlerin sayısı ile biraz daha büyüyerek Batı Şeria'da Filistinlileri gettolara hapseden bir denetim yapılmasına dönüşmüştür.

Yerleşimlerin Filistin devletinin toprak bütünlüğünü parçalayarak onu nasıl bir tehdit altında bıraktığı ortadır. Ancak işgali derinleştiren etkisi bununla sınırlı değildir. Filistin halkının günlük yaşam şartlarını son derece ağırlaştırılan yerleşimler ve bileşenleri, halkı ya "açık hava hapisanelerinde" yaşamaya veya göçe mecbur bırakmaktadır. Bu etki en net kendisini Filistin halkının gasp edilen seyahat ve dolaşım özgürlüğü üzerinden göstermektedir. İsrail'in yollar üzerinde son derece keyfi şekilde işlettiği kontrol sistemi ve yerleşimcilerin uyguladığı şiddet, Filistin halkının sağlık, eğitim, ekonomik faaliyet gibi en temel haklarına erişimini engellemektedir.

www.independent.co.uk/news/world/middle-east/israel-settler-accused-running-over-killing-palestinian-girl-furush-beit-dajan-jordan-valley-west-bank-a7916896.html, E.T: (20.01.2021).

6 Bu bilgiye Batı Şeria'daki hazine arazilerini gösteren harita ve köyün tarım arazilerini gösteren haritanın karşılaştırılması ile ulaşılmıştır.

Kontrol noktaları, yollar ve fiziksel engellerin neden olduğu uzun bekleyişler ve uzun seyahatler Filistinliler için yakın mesafe kavramını ortadan kaldırmıştır. Oluşan zaman kaybı eğitim, sağlık ve ekonomi üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır. Hastalar ve sağlık çalışanlarının hastanelere zamanında ulaşamaması hayati riskleri doğurmaktadır. Öğrencilerin ve öğretmenlerin okula ulaşmaları aksamakta bu da eğitim hayatını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca ürün dolaşımında yaşanan aksaklıklar ticari faaliyetleri zor hatta bazen imkânsız hale getirmektedir. Kısıtlamaları yöneten askerlerin keyfi tutumları nedeniyle Filistinliler bir yerden başka bir yere ulaşma konusunda sürekli bir belirsizlikle karşı karşıya kalmaktadırlar. Sonuçta Furuş Beyt Deccan köyü örneğinde görüldüğü gibi bir bölgede tek bir yerleşimin varlığı bile Filistinlilerin topraklarının, zamanlarının ve en temel haklarının çalınması anlamına gelmektedir.

İsrail'in yerleşim politikasının tek amacı yerleşimlerin ve yerleşimcilerin sayısını arttırmak değil, aynı zamanda civar toprakları da İsrail'in bir parçası haline getirmektir. Bu politika Filistinliler için hayatı her anlamda yaşanılmaz hale getirirken, büyük bir asimilasyon politikasına da dönüşmektedir. Filistin'e bütünlük bir toprak sağlamak ve barışa giden yoldaki engelleri kaldırmak için ilk aşamada yerleşimlere yönelik inşaat planları ve İsrail vatandaşlarına Batı Şeria'ya taşınmaları için verilen teşvikler durdurulmalıdır. Bu konuda sağduyulu adımların atılması ve bölgede kalıcı barışın teminin adına uluslararası kuruluşların ve toplumun İsrail'in yerleşim politikaları karşısında sert bir tutum benimsemesi aciliyet arz etmektedir.

Kaynakça

- Abu-Lughod, J. (1982). Israeli Settlements in Occupied Arab Lands: Conquest to Colony, *Journal of Palestine Studies*, 11:2, 16-54, doi: 10.2307/2536268
- Abu Jaish, N. (2021), Mülakat, E-mail, 29 Mart 2021.
- Alqasis, A. ve Al Azza. (2013). *Israeli Land Grab and Forced Population Transfer of Palestinians: A Handbook for Vulnerable Individuals and Communities*, Bethlehem: BADIL.
- Arafah, N., Al-Botmeh, S ve Farsakh, L. (2015). How Israeli Settlements Stifle Palestine's Economy, *Al-Shabaka*, <https://al-shabaka.org/briefs/how-israeli-settlements-stifle-palestines-economy/>, 17.11.2020.
- Aronson, G. (1995). Settlement Monitor: Quarterly Update on Developments, *Journal of Palestine Studies*, 24:2, 98-108, doi: 10.2307/2537747.
- Aronson, G. (1996). Settlement Monitor, *Journal of Palestine Studies*, 26:1, 128-137, doi: 10.2307/2538045.
- Aronson, G. (2015). Settlement Monitor, *Journal of Palestine Studies*, 44:4, 1-17.
- Basic Law: Israel – The National State of The Jewish People, <https://knesset.gov.il/laws/special/eng/BasicLawNationState.pdf>, 20.05.2020.
- Bergen Y. (15 Haziran 2017). How Many Settlers Really Live in the West Bank? Haaretz Investigation Reveals, *Haaretz*, <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium.MAGAZINE-revealed-how-many-settlers-really-live-in-the-west-bank-1.5482213>, 15.05.2020.
- B'Tselem. (2004). Forbidden Roads: Israel's Discriminatory Road Regime in the West Bank.
- Brown, A.P. (2004). The Immobile Mass: Movement Restrictions in The West Bank, *Social & Legal Studies*, 13:4, 501-521, doi: 10.1177/096.466.3904047331.
- Cali, M. ve Míaari, S.H. (2018). The Labor Market Impact of Mobility Restrictions: Evidence from the West Bank, *Labour Economics*, 51, 136-151, doi: 10.1016/j.labeco.2017.12.005.

- Cali, M. ve Oliver, J. (18 Haziran 2013). West Bank Check-Points, Damage Economy Illustrate High Cost of Trade Barriers, *The World Bank*, <https://blogs.worldbank.org/trade/west-bank-check-points-damage-economy-illustrate-high-cost-trade-barriers>, 22.10.2020.
- Chiodelli, F. (2013). Re-shaping Jerusalem: The transformation of Jerusalem's Metropolitan Area by the Israeli Barrier, *Cities*, 13, 417-424, doi: 10.1016/j.cities.2012.07.006
- Conquer and Divide, *B'tselem*, <https://conquer-anddivide.btselem.org/map-en.html>, 21.05.2020.
- Dan, U. (2006). *Ariel Sharon: An Intimate Portrait*, New York: Palgrave Macmillan.
- Drori, I. ve Weizmann, C. (2007). Prime Minister Yitzhak Rabin against the Settlers: A Stakeholder, *Analysis, Public Administration Review*, 67(2), 302-314, doi: 10.1111/j.1540-6210.2007.00720.x
- Efrat, E. (2006). *The West Bank and Gaza Strip: A geography of Occupation and Disengagement*, New York: Routledge.
- Elegraa, M., Jamal, R. ve Elkhafif, M. (2014). Trade Facilitation in the Occupied Palestinian Territory Restrictions and Limitations, *United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)*.
- El-Atrash, A. A., Salem, H.S. ve Isaac J. (2009). Planning Towards A Sustainable Land Transportation System In A Future Palestinian State, *Journal of Nature Science and Sustainable Technology*, 2:3, 305-324.
- Eklund, L. (2010). Accessibility to Health Services in the West Bank, Occupied Palestinian Territory, *GeoBiosphere Science Centre*.
- Etkes Dror, A barrier to the Two-State Solution?, *Palestine-Israel Journal*, 14/2, <https://pij.org/articles/1071/a-barrier-to-the-twostate-solutio>, 23.02.2020.
- Friedman, R. I (1992). *Zealots for Zion: Inside Israel's West Bank Settlement Movement*, New York: Random House.
- Friedman T. L. (18 Mart 1992). Bush Rejects Israel Loan Guarantees, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/1992/03/18/world/bush-rejects-israel-loan-guarantees.html>, 01.02.2020.
- Foundation for Middle East Peace. (Mayıs 1992). Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories, 2:3.
- Foundation for Middle East Peace (Eylül 1992). Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories, 2:5.
- Foundation for Middle East Peace, (2001). Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories, 11:2.
- Foundation for Middle East Peace (2002). Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories, 12:1.
- Foundation for Middle East Peace, (2009). Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories, 19:1.
- Foundation for Middle East Peace, (2010). Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories, 20:2.
- Foundation for Middle East Peace, (2018). Settlement Report: January 4, 2018, <https://fmep.org/resource/settlement-report-january-4-2018/>, 17.05.2020.
- Furush Beit Dajan Town in Danger of Extinction, (7 Ocak 2018). *The Palestinian Information Center*, <https://english.palinfo.com/news/2018/1/7/Furush-Beit-Dajan-town-in-danger-of-extinction>, 22.04.2021
- Gazit, S. (2003). *Trapped Fools: Thirty years of Israeli policy in the Territories*, London: Frank Cass Publishers.
- Haaretz Service. (18 Mayıs 2009). Israel Begins New Settlement, Despite U.S. Opposition, *Haaretz*, <https://www.haaretz.com/1.5053941>, 10.04.2020
- Haberman C. (26 Haziran 1992) Rabin Pledges a Settlement Cutback, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/1992/06/26/world/rabin-pledges-a-settlement-cutback.html>, 01.02.2020.
- Hareuveni. E. (2010). By Hook and by Crook Israeli Settlement Policy in the West Bank, *B'Tselem*.
- Hareuveni. E. ve Etkes, D. (2021). This Is Ours – and This, Too: Israel's Settlement Policy in the West Bank, *B'Tselem – Kerem Navot*.

- Harris, W.W. (1978). War and Settlement Change: The Golan Heights and the Jordan Rift, 1967-77, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 3:3, 309-330, doi: 10.2307/622159.
- Hass, A. (2002). Israel's closed Policy: An Ineffective Strategy of Containment and Repression, *Journal Palestine Studies*, 31:3, 5-20, doi: 10.1525/jps.2002.31.3.5
- Human Rights Watch, (2015). Israel: Settlement Agriculture Harms Palestinian Children, <https://www.hrw.org/news/2015/04/13/israel-settlement-agriculture-harms-palestinian-children>, 11.11.2020.
- International Covenant on Civil and Political Rights, (23 Mart 1976), <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>, 10.08.2020.
- Isaac, J., Míaari. S. ve Zboun, I. (2019). Assessing the Impact of Israeli Movement Restrictions on the Mobility of People and Goods in the West Bank, *The Applied Research Intitute – Jerusalem*.
- Israeli Occupation Forces turn Furush Beit Dajan Village into Military Training Zone, (3 Aralık 2016). *POICA*, <http://poica.org/2016/12/israeli-occupation-forces-turn-furush-beit-dajan-village-into-military-training-zone/>, 17.01.2021.
- Jabotinsky Archives, (1977). Foreign Defense Policy and to Effort to Ensure True Peace, Likud Platform for the Elections to The Ninth Knesset, Tel Aviv. Aktaran: Shindler, C. (1995). *The Land Beyond Promise: Israel, Likud and the Zionist Dream*, New York: I.B.Tauris.
- Jewish Virtual Library, (t.y) Gaza Disengagement Plan: Knesset Approves Disengagement Implementation Law, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/knesset-approves-disengagement-implementation-law-february-2005>, 22.03.2020.
- Kershner, I. (3 Şubat 2017). What You Need to Know About Trump's Statement on Israeli Settlements, *The New York Times*, , <https://www.nytimes.com/2017/02/03/world/middleeast/what-you-need-to-know-about-trumps-statement-on-israeli-settlements.html>, 12.05.2020.
- Kotef, H. ve Amir, M. (2015). *Movement and The Ordering of Freedom: On Liberal Governances of Mobility*, London: Duke University Press.
- Kretzmer, D. ve Svirsky, G. (2007). Ground to Halt: Denial of Palestinian Freedom of Movement in the West Bank, *B'Tselem*.
- Lein, Y. (2002). Land Grab, Israel's Settlement Policy in the West Bank, *B'Tselem*.
- Levy, G. (10 Eylül 2003). Twilight Zone / Birth and Death at the Checkpoint, *Haaretz*, <https://www.haaretz.com/1.5372570>, 16.10.2020.
- List of military checkpoints in the West Bank and Gaza Strip (t.y) *B'Tselem* https://www.btselem.org/freedom_of_movement/checkpoints_and_forbidden_roads, 22.09.2020.
- Lubell, M. (2017). Israeli Cabinet Approves First West Bank Settlement in 20 Years, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-israel-palestinians-settlement/israeli-cabinet-approves-first-west-bank-settlement-in-20-years-idUSKBN1711K6>, 13.05.2020.
- Makdisi, S. (2008). *Palestine Inside Out: An Everyday Occupation*, New York: W. W. Norton & Company.
- Mansbach, D. (2009). Normalizing Violence: From Military Checkpoint to 'terminals' in the Occupied Territories, *Journal of Power*, 2:2, 255-273, doi: 10.1080/175.402.90903072591.
- Marcus, Y. (3 Şubat 2004). PM's Pullout Plan: 20 Settlements to Go Within a Year or Two, *Haaretz*, , <https://www.haaretz.com/1.470604>, 12.03.2020.
- Médecins du Monde, (2015). The Ultimate Barrier: Impact of the Wall on the Palestinian Health Care System.
- Migdalovitz, C. (2006). Israel Disengagement from Gaza, *CRS Report for Congress*, <http://file.setav.org/Files/Pdf/israels-disengagement-from-gaza-crs-2005.pdf>, 24.03.2020.

- Muaddi, N. ve Quintero, M. (Ed), (2013). Education Under Occupation: Access to Education in the Occupied Palestinian Territory, *EAPPI*,
- Naaman D. (2006). The Silenced Outcry: A Feminist Perspective from the Israeli Checkpoints in Palestine, *NWSA Journal*, 18:3, 168-180.
- Osborne, S.(2017). Israeli Settler Questioned by Police After Running over and Killing Eight-year-old Palestinian Girl, *Independent*, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/israel-settler-accused-running-over-killing-palestinian-girl-furush-beit-dajan-jordan-valley-west-bank-a7916896.html>, 20.01.2021.
- Palestinian Central Bureau of Statistics, (t.y). Number of Settlers in the Israeli Settlements in the West Bank by Region, 1986-2019, http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_Rainbow/Documents/SETT6E-2019.html, 21.05.2020.
- Parsons N. ve Salter, M. (2008). Israel Biopolitics: Closer Territorialisation and Governmentality in the Occupied Palestinian Territories, *Geopolitics*, 13:4, 701-723, doi: 10.1080/146.500.40802275511
- Peace Now, (2013). Summary of Year 2012 in Settlements, <https://peacenow.org.il/en/summary-of-year-2012-in-settlements>, 20.04.2020.
- Peace Now, (2013). Bibi's Settlements Boom: March-November 2013, <http://peacenow.org.il/wp-content/uploads/2013/11/Bibis-Settlements-Boom-March-November-2013-FINAL.pdf>, 20.04.2020.
- Peace Now Settlement Watch, (Mayıs 2017). Peace Now's Annual Settlement Construction Report 2016: Stark Increase in Settlement Construction, <http://peacenow.org.il/wp-content/uploads/2017/05/annual-construction-report-2016-1.pdf>, 12.05.2020.
- Pappe, I. (2020). *Unutulmuş Filistinliler: İsrail'deki Filistinlilerin Tarihi*, çev: Tuğçe Ersoy Ceylan, İstanbul: Küre Yayınları.
- Peteet, J. (2017). *Space and Mobility in Palestine*, Bloomington: Indiana University Press.
- Population, (t.y). *Peace Now*, <https://peacenow.org.il/en/settlements-watch/settlements-data/population>, 07.02.2020.
- Ravid B. (2009), Netanyahu Declares 10-month Settlement Freeze 'To Restart Peace Talks, *Haaretz*, <https://www.haaretz.com/1.5122924>, 11.04.2020.
- Reuveny, R. (2008). The Last Colonialist: Israel in the Occupied Territories since 1967, *The Independent Review*, 12/3, 325-374.
- Settlements, (2019), *B'tselem*, <https://www.btselem.org/settlements>, 15.09.2020.
- Shalhoub-Kevorkian, Nadera (2006). Negotiating Present Historicizing the Future: Palestinian Children Speak About the Israeli Separation Wall, *American Behavioral Scientist*, 49:8, 1101-1124, doi: 10.1177/000.276.4205284721.
- Shlaim, A. (2012). The Iron Wall Revisited, *Journal of Palestine Studies*, 41:2, 80-98, doi: 10.1525/jps.2012.xli.2.80.
- Shlaim, A. (2019). *Demir Duvar: İsrail ve Arap Dünyası*, çev: Tuba Demirci, İstanbul: Küre Yayınları.
- Shikaki, K. (1996). The Future of the Peace Process and Palestinian Strategies, *Journal of Palestine Studies*, 26:1, 82-88, doi: 10.2307/2538033
- Society St.Yves, (2018).Life Restricted Freedom of Movement and Access Restriction in the Occupied Palestinian Territory.
- State-Backed Settler Violence, (11 Kasım 2017). *B'Tselem*, https://www.btselem.org/settler_violence, 15.11.2020.
- Tawil-Souri, H. (2011), Qalandia Checkpoint as Space and Nonplace, *Space and Culture*, 14:1, 4-26, doi: 10.1177/120.633.1210389260.

- Tessler, M. (2009). *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*, Indiana: Indiana University Press.
- The Applied Research Institute – Jerusalem, (2014). Furush Beit Dajan Village Profile.
- The Disengagement Plan-General Outline, (18 Nisan 2004). *Israel Ministry of Foreign Affairs*, <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Peace/MFADocuments/Pages/Disengagement%20Plan%20-%20General%20Outline.aspx>, 12.03.2020
- The World Bank, (2007). West Bank and Gaza Investment Climate Assessment: Unlocking the Potential of the Private Sector, Raport No: 39109-GZ, Washington D.C.
- The World Bank, (2008). The Economic Effects of Restricted Access to Land in the West Bank, Raport no: 47323.
- The World Bank, (2010). Checkpoints and Barriers: Searching for Livelihoods, Raport No: 49699-GZ.
- The World Bank, (2013). Area C and Future of the Palestinian Economy, Raport No: AUS2922.
- The World Bank, (2018). Economic Monitoring Report to the Ad Hoc Liaison Committee.
- Trump: Israeli Settlement Construction in West Bank Should ‘Keep Going, (3 Mayıs 2016) *Haaretz*, 12.03.2020.
- United Nations, Declaration of Principles on Interim Self Government Arrangements (Oslo Accords), (1993). https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20PS_930913_DeclarationPrinciplesnterimSelf-Government%28Oslo%20Accords%29.pdf, 05.02.2020
- United Nations General Assembly, (1995). Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip, A/51/889, Washington, DC, <https://undocs.org/A/51/889>, 07.02.2020.
- United Nations General Assembly, (2012). A/67/375, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/512/28/PDF/N1251228.pdf?OpenElement>, 22.04.2021.
- United Nations General Assembly, (2016). Report of the Secretary-General, A/HRC/31/44, <https://undocs.org/A/HRC/31/44>, 22.04.2021.
- United Nations General Assembly, (2015). A/HRC/28/44, <https://undocs.org/en/A/HRC/28/44>, 22.04.2021.
- United Nations Security Council, (2016) S/RES/2334 (2016), <https://www.un.org/webcast/pdfs/SRES2334-2016.pdf>, 22.04.2021.
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs-Occupied Palestinian Territory, (2010). “Special Focus: West Bank Movement and Access”.
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, (2016). 2016 Humanitarian Needs Overview: Occupied Palestinian Territory.
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs-Occupied Palestinian Territory, (2017a). Movement and Access in the West Bank.
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, (2017b). 2017 Humanitarian Needs Overview: Occupied Palestinian Territory.
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs Occupied Palestinian Territory, (2018a). “Rise in Incidents Disrupting Schooling Across the West Bank”, Kasım 2018, <https://www.ochaopt.org/content/rise-incidents-disrupting-schooling-across-west-bank>, E.T: (18.10.2020).
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs Occupied Palestinian Territory, (2018b) “Over 700 road obstacles control Palestinian movement within the West Bank”, <https://www.ochaopt.org/content/over-700-road-obstacles-control-palestinianmovementwithinwestbank#:~:text=Bulletin%20%7C%20September%202018,Over%20700%20road%20obstacles%20control%20Palestinian%20movement%20within%20the%20West,in%20some%20cases%20pedestrian%2C%20movement>, 22.09.2020.

- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, (2020). OCHA – Humanitarian Bulletin for Occupied Palestinian Territory:, 14 Şubat 2020, <https://www.ochaopt.org/content/mobile-clinics-funding-delivering-basic-health-care-vulnerable-communities-west-bank-drying>, E.T: (17.01.2021).
- United Nations International Children’s Emergency Fund, (2015). “CAAC Bulletin – First quarter of 2015”.
- West Bank Roads on which Israel Forbids Palestinian Vehicles, (2017). *B’tselem* https://www.btselem.org/freedom_of_movement/forbidden_roads, E.T: (22.09.2020).
- Weizman, Eyal. (2016). *Oyuk Topraklar: İsrail’in İşgal Mimarisi* çev: Emre Can Ercan, İstanbul: Açılım Kitap.
- What’s the Truth Behind Checkpoints and Crossings in Judea and Samaria?, (6 Mayıs 2013). <https://www.idf.il/en/articles/palestinian-terror/whats-the-truth-behind-checkpoints-and-crossings-in-judea-and-samaria/>, 10.09.2020.
- What kinds of checkpoints are there in the West Bank?, (t.y). *Machsomwatch* <https://machsomwatch.org/en/content/what-kinds-checkpoints-are-there-west-bank>, 22.09.2020.
- Will D.S. (1982). “Zionist Settlement Ideology and Its Ramifications for the Palestinian People”, *Journal of Palestine Studies*, 11:3, 37-57, doi: 10.2307/2536072.
- World Health Organization, (1 Mayıs 2019). Seventy-Second World Health Assembly, A72/33, https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA72/A72_33-en.pdf, 22.09.2020.
- World Health Organization, (t.y). The checkpoint makes me sicker than I already am, <http://www.emro.who.int/pse/palestine-infocus/noor-h-checkpoint.html>, 15.10.2020.

The Impact of Israel's Settlement Policy On The Life Of Palestinians: Furush Beyt Deccan Village Case in The Framework of Freedom of Movement

Selin M. BÖLME*

Emine KAYA**

In the years following the 1967 War, Israel built settlements in the occupied territories which extended from the Golan Heights to the West Bank and Gaza. Over time, the settlements multiplied, diversified, spread, and became the most effective tool of Israel's annexation policy by making the military occupation, which was seen temporarily at first, permanent. The Peace Process, which started in 1991, was expected to produce a solution to the issue of settlements. However, the problem has become more complicated due to the new settlement policy that Israel has put into practice on the grounds of the need to provide the security of the settlements. Israeli settlements have continued to expand, and the number of settlers has increased. After the withdrawal from Gaza in 2005, the settlements here were evacuated, but new buildings were built around them, and these structures have enveloped Palestinian land.

For the security of the settlements, Israel imposed movement restrictions on Palestinians, subjecting the movement of Palestinians between the West Bank, Gaza, and Israel to authorization. First checkpoints were established as a result. After 1993, Israel built what it called Bypass Road Network to connect settlements perceived to be "under security threat" to each other, its military facilities, and Israel so that the settlers would have no contact with the Palestinians. Moreover, the roads in the West Bank are divided into prohibited, partially prohibited and restricted use roads. The Bypass Road Network, on the other hand, is reserved only for the use of the settlers, and Palestinians are prohibited from accessing it. Israel manages this complex road system with these checkpoints. With the road barriers in place and the "The Israeli West Bank Wall", which was built in 2002, the freedom of movement of the Palestinians in their own land is significantly restricted. In this way, settlements in the West Bank besiege all areas of the social, political, and economic life of the Palestinians and surround them.

* Marmara University, E-mail: selin.bolme@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8266-4323

** Marmara University, E-mail: emine.kaya@marun.edu.tr, Orcid:0000-0003-2046-0525

There is a large literature on Israel's settlement policy in English. These studies have focused on different components of the settlement, settlers' movements, and their ideologies, yet these studies mostly take Israel as their case study. However, this policy is applied against a people and its consequences directly affect the Palestinian people and the future of the Palestinian state. Despite being the target of this policy, the Palestinian experiences are usually neglected in these studies. A few studies that examine the impact of settlements on Palestinians are mostly reported by international organizations and NGOs.

The purpose of this article is to examine the impact of Israel's settlement policy in the West Bank on the life of Palestinians. In doing so, we will use Furush Beyt Deccan Village as our case. The main argument of the article is that Israel's settlement policy is more complex than building residences in the West Bank and settling Israelis therein. In addition, the restriction imposed by the Israeli authorities on the travel of the Palestinians has severely reduced the living conditions of the Palestinian people. These conditions work to pressure Palestinians to leave their land and expand the occupation.

In this article, we first examine the settlement policy of Israel in the light of their impacts on the mobility of Palestinians. In the next section, we move to our case – Furush Beyt Deccan village and analyze the effects of settlements on the life of village occupants.

This study employs various material including reports on settlements and Palestine, existing literature on Israel and Palestine, newspapers, and databases of organizations monitoring violations in Palestine. In addition, our analysis is based on our field research in the cities of Jerusalem, Hebron, and Jericho. We have also conducted interviews via e-mail with Israeli academics working on the subject. Finally, we also interviewed the Palestinian Labor Minister Nasri Abujaish about the economic and social conditions in Furuş Beyt Deccan village and used Google Maps to identify the length of travelling into and from the village to other destinations.

The findings of the study reveal that the settlements and the control system of Israel negatively affect the social and economic life of the Palestinians. The verbal and physical violence of the Israelis at checkpoints, hours of waiting, and the difficult roads used by the Palestinians due to the prohibited and restricted roads prevent Palestinians from accessing their basic needs such as health and education. Because of the complex road structures, there emerge situations in which people in immediate need of health assistance end up losing their lives. In addition, students are exposed to physical and psychological violence at checkpoints, and it becomes difficult to go to school. This leads to school dropouts, increasing the number of child marriages and child labor. Current logistics barriers also obstruct Palestine's trading capacity. Hence, many businesses either reduce their product range or face closure. The most serious impact of these barriers is seen on agricultural activities. Farmers cannot reach their farmland; their crops are rotting. Many stopped planting. According to Israeli law, lands that have not been cultivated for 3 consecutive years or have not been cultivated for 10 years are registered as public land. Thus, the lands of the Palestinians are seized.

All these negative impacts of settlements on Palestinians' lives can be seen concretely in the example of Furush Beyt Deccan village. Israel controls the lands around the village and prevents the villagers from accessing the surrounding villages or Nablus city center. In this case, the villagers receive an inadequate health and education system, and all kinds of economic activities are interrupted. This situation often leads to forced migration. In fact, the village population, which was 7,000 in 1966, decreased to 1200 by 2018.

Consequently, the purpose of Israel's established policy is to increase the number of settlements and settlers, and eventually make these lands a part of Israel. International organizations and societies should urgently adopt a tough stance against Israel's policies to take prudent steps in this regard and to ensure lasting peace in the region.

The Ages of Jihadi Salafism: A Dual Exchange of Ideas and Contexts in Ideological Formation

Cihadi Selefiliğin Evreleri: İdeolojik Oluşumda Olgu-Düşünce İlişkisi

Nurullah ÇAKMAKTAŞ*

Abstract

In this study I try to trace the ideological formation of jihadi Salafism through a chronological survey of the foundational texts, which were penned by people, who were regarded as ideologues of jihadi Salafism, in the form of reaction pieces to the conjuncture they were set against. I argue in this article that there is a strong connection between some religious, political, and military developments and facts, internal or external in origin, that influenced the Muslim world and each major theme of jihadi thought that went into circulation over time. The main objective of this article is to demonstrate that the jihadi ideology, generated as an anomaly of the mainstream Islamic movement in the post-independence period, emerged interrelated with the facts and developments aforementioned above, matured, developed, and became a terrorist movement. The study's coverage is the course of jihadism from the 1960s to 2006 when ISIS began to take form.

Keywords: Middle East, Jihadi Salafism, Jihadi Thought, Religious Radicalism, Ideology

Öz

Bu çalışmamızda, altmışlı yıllardan itibaren genelde Müslüman toplumları ve özelde ise Siyasal İslami hareketleri doğrudan etkileyen İslam dünyasında vuku bulmuş bazı dini, siyasi ve askeri gelişmeleri ve olguları ana perspektif olarak; kırılma anlarının yaşandığı bu dönemlerde cihadi ideologlar olarak kabul edilen kimselerin içinde buldukları krizlere reaksiyon olarak ürettiği ve dönemin temsil kabiliyetini haiz ana metinleri kronolojik olarak incelemek suretiyle cihadi selefi ideolojinin oluşumunun izini sürmeye çalıştık. Böylece cihâdi düşünceye dair zaman içinde üretilen temaların her birinin büyük oranda İslam dünyasını ve Müslüman toplumu bir şekilde etkileyen harici veya dahili kaynaklı olgularla bağlantılı olduğunu göstermeye çalıştık. Bu çalışmadaki temel amacımız, ilk kez 19.yüzyılda, İslam dünyasının içinde bulunduğu krize bir reçete olarak sunulan İslamcılık düşüncesinin ve bağımsızlık sonrası dönemde de bu düşünce üzerine aksiyon kazanan İslami hareketin bir sapması olarak üretilen cihâdi düşüncenin, söz konusu olgularla bağlantılı olarak ortaya çıktığını, olgunlaştığını, evrildiğini ve kontrolden çıkmak suretiyle şiddete savrularak terörize olduğunu göstermeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Cihadi Selefilik, Cihadi Düşünce, Dini Radikalizm, İdeoloji

* Marmara Üniversitesi, Email: nurullah.cakmaktas@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5493-419X

1. Introduction

The idea of jihadism, which was conceived first in Egypt in the 1960s as an anomaly of the mainstream Islamism, was blended with Wahhabism in the 90s to take the form of Jihadi-Salafism. I argue that the formation of jihadi Salafism, which congealed on theo-political sensibilities and featured an ideological character by this provision, occurred in tandem with a set of religious, political, and military developments and facts, both internal and external in origin, in the post-independence Muslim world. By the same token, it is possible to relate both the origin of jihadism and its continual escalation to manifold levels with an emergent fact within the Muslim world. For example, each and every event and fact like the subjection of the dominant majority of Muslim societies to colonization almost till the mid-20th century, the foundation of Israel over Muslim land, the adoption of strict, secularist policies in nation-state construction in the post-independence world, the crushing defeat against Israel in 1967 and the signing of Camp David Accords in the aftermath, the invasion of Afghanistan by the Soviets, the bases set up by American military forces at Gulf countries, primarily in Saudi Arabia, during the First Gulf War, US attack on Afghanistan following 9/11 and the invasion of Iraq, acted as a milestone in the formation of jihadi Salafism. With this proviso, this set of events and facts led to either the formation or maturation of the jihadist thought and action or its development or sliding into a more aggressive course.

I argue in this article that there is a strong connection between these developments and facts that influenced the Muslim world and each major theme of jihadi thought that went into circulation over time. In fact, the notions and terms like the state of ignorance (*jāhiliyya*), God's sovereignty (*ḥākimiyya*), oppressor (*tāghūt*), divinity (*ulūhiyya*), the abode of Islam (*dār al-islām*), the abode of war (*dār al-ḥarb*), apostasy (*irtidād*), the neglected duty (*al-fariḍah al-ghā'ibah*), the near enemy (*al-'adūw al-qarīb*), and the far enemy (*al-'adūw al-ba'īd*) coined by people like Sayyid Quṭb, Ṣālih Sariyyah, 'Abd al-Salām Faraj, and 'Umar 'Abd al-Raḥman in the formative period of jihadism, were conceived consequent upon the confrontation of the mainstream Islamic movement with Gamal Abdel Nasser regime that was raised over secular ideological foundations, the repressive policies of this regime to suppress the movement, and the Muslims' deteriorating morale following the Six-Day War and Camp David Accords. On the other hand, revamping the practice of *jihad*, which can be proclaimed by means of government authority according to traditional Islamic jurisprudence and was considered to be a collective duty, by 'Abd Allāh Azzām into an individual duty obliging all Muslims happened over the Afghan *jihad* against the Soviet invasion. Likewise, the long-standing perception of Islamists as the attempts to dominate oil reserves of the policies of Western countries, especially the USA, on the Gulf countries and turning them into satellite regimes, and the military bases planted on this land during the First Gulf War laid a luxuriant environment for many jihadists, prominently Abū Muḥammad al-Maqdisi, to develop the Wahhabi-inspired idea of loyalty and disavowal (*al-walā' wa-al-barā'*) in strict terms that forms one of the mainstays of jihadism. Furthermore, the perception that the USA has adopted a pro-Israel policy against Palestine since 1948 and assumes guardianship of Israeli interests, and the regional military bases established after the First Gulf War led to

anti-American sentiment in jihadism and eventually burgeoning of the idea of a global jihad. The reintroduction of strict security measures by the alliance of the global fight against terror under the leadership of USA as the only solution in the aftermath of 9/11, which was the most brutal result of the notion of global jihad, facilitated the decentralization of jihadism, the formation of 'small cells' as argued by Abū Muṣ'ab al-Sūrī, another jihadist ideologue, and the realization of terror attacks by these cells at major metropolises as part of a solitary, jihadist action plan. Finally, the emergence of unhinged organizations like ISIS became a foregone conclusion in the chaotic environment formed after Iraq's invasion by the said alliance in the framework of the security measures in the aftermath of 9/11.

In this study I try to trace the ideological formation of jihadi Salafism through a chronological survey of the foundational texts, which were penned by people, who were regarded as ideologues of jihadi Salafism, in the form of reaction pieces to the conjuncture they were set against. In this way I point out the connection between each major theme of jihadism that went into circulation over time, and the facts, internal or external in origin, that influenced the Muslim world and society. The extent of the study's coverage is the course of jihadism supporting armed struggle as a means for Islamization starting from the 1960s to 2006 that marked the formative period of ISIS.

2. The Confrontation with The Nation State and The Initial Formation of Jihadism: The Defining Phase (1954–1967)

The initial impetus, which caused the formation of jihadism as a view and action that regarded armed struggle as a means for change and transformation, was the confrontation of the Islamic movement with the modern nation state that was built on non-religious principles. However, taking this means to actual practice in the way to Islamization certainly required an ideological framework in terms of theo-politics. In this juncture, Egypt, the home of the mainstream Islamic movement, became the country of origin for jihadism. From mid-1950s to early 1980s, it was the country where the foundations of jihadism were laid, which hosted the founding ideologues that were influential on every stripe of jihadism till today.

Even if it took to 1960s for jihadism to be distinct in shape,¹ I would like to mark 1954, as the date of the first extensive security operation in Egypt, where the origins of jihadism can be found, by the establishment under the leadership Abdel Nasser against the Muslim Brotherhood, filling up the prisons with the acolytes of the Islamic movement as a result of the operation (Zollner, 2009, pp.36-37; Mercan, 2019, pp.115-18). For this line of thought originates from the prison environment filled with Islamists by Nasserite rule from mid-50s onwards, such that the latter

1 The maturation of jihadism into a full-scale by the mid-60s is not a finding exclusively reached by external observers and researchers, but an opinion shared by people internal to the jihadist movement who pens articles over the historical course of the movement and whom were received as ideologues by people internal to the movement. For example, Abū Mus'ab al-Sūrī and Ayman al-Zawāhirī stated similar opinions on the birth and development of jihadist view and action (Al-Sūrī, 2004a, pp.690-95; Al-Zawāhirī, 2001, p.9).

was questioned from a religious and political point of view by Islamists who were tortured in prisons,² that in turn led to a discussion of the nature of the current rule and the need to provide a definition for it. For the Nasserite rule's repressive policy against the Islamists presented an unprecedented situation. So, it was considered that the Muslim ruler of a country of Muslim people oppressed the Muslims who demanded Islamization and it became a point of debate how this ruler is to be defined. Sayyid Quṭb, who was an inmate around the same time, became the first person to respond to this need of definition in contradistinction with the mainstream Islamists. In particular the book titled Milestones (*al-Ma'ālim fī al-ṭarīk*), which he penned during his term in prison, became the pillow book and the basic reference for radicals upon its publication till today. He gave a definition to the current state of affairs with his notions of the state of ignorance and God's sovereignty and laid a groundwork for jihadist terminology with concepts like the oppressor, the abode of Islam, the abode of war, and divinity (Qutb, 1979).

In the said work, Quṭb claimed that the Muslim world in particular and entire humanity in general suffered from deviance and misery and that the main cause for it was the state of ignorance humanity dwelt in. This ignorance sprang from humanity's presumptions concerning "God's sovereignty" which is his authority on earth and one of the most prominent aspects of his divinity (Qutb, 1979, p.8). Quṭb defines ignorance in the following manner: 'In fact, the ignorant society is every society other than the community of Islam. If we would like an objective definition, we would say: it is every society the allegiance of which does not belong to God alone. This subjection is represented in the religious imaginary, the devotional rites, and the legal sanctions' (Qutb, 1979, pp.88-89).

Today all societies that inhabit the world fall under the 'ignorant society' including the Muslim societies (Qutb, 1979, pp.89-91). The reason in Quṭb's opinion is not the issue that they believe in the divinity of one other than God or their worship. The point is that these societies do not conform to their subjection to God when organizing their actual lives. Although no other than God might have been directly deified in these societies, they submit their laws, principles, value judgments, traditions, customs, and all vital issues to one other than God's sovereignty. This amounts to breaching the most distinct feature of divinity (Qutb, 1979, pp.91-92). According to Quṭb, Islam recognizes two types of societies, one of ignorance and one of Islam. The community of Islam is not one consisting of people who bore the 'Muslim' tag even if practiced religious rituals like prayers, fasting, and pilgrimage. The community of Islam is where the religious law is exercised in addition to faith and rituals (Qutb, 1979, p.105).

The first thing to do, according to Quṭb, is avoiding all elements of ignorance listed above, getting cleansed from them, and returning to the pure and clean main source that was taken by the first

2 Al-Zawāhiri also marks the point of heavy torture inflicted on the members of the Islamic movement in prisons in Nasserite era, particularly during the 60s, as a cause for the rise of jihadist currents, in concurrence with many specialists working on Islamic movements in Egypt. In his words, "Most who went through this hideous experience had entered prison demanding a revenge and left it demanding two [...] Indeed, this torture has left deep scars in memory that do not close, bloody wounds in conscience that do not heal, and alive cinders in soul that should only die out with due punishment by God's permission and might" (Al-Zawāhiri, 2001, p.28).

generation as buttress. The goal of return is not only with respect to the subjects of faith and ritual, but at the same time has to aim for all our perceptions, value measures, moral principles, methods that govern politics, administration, and economics that are pertinent to the lives we lead, to be based on it. Qutb put the greater emphasis on Islam as a religion that regulates the everyday life. He views Islam as a 'living regulation' and a basic reference that rules all aspects of life from belief to ritual, morals to thought, politics to law, or economics to education. Therefore, Islam is a way of living (Qutb, 1979, pp.148-52).

Qutb's arrangement of his notion of Islam around praxis can be interpreted as a reckoning with recently-founded Nasserite nation state as an emblem of Western values. His reception of the pursuit of extra-Islamic references in all aspects of life as a contestation of divinity and duly God's sovereignty, I gather, led to the judgment that the state and the statesmen were non-Islamic made by certain groups afterwards, even if he did not explicitly call out names in his work. In other words, Qutb's inclusion of those that were in pursuit of extra-Islamic references for all aspects of life, primarily politics and law, into the class of 'ignorance,' planted the seeds of the issue of infidelity pronouncements that are frequently encountered afterwards.

The thought and notions offered by Sayyid Qutb in the 60s were in fact a result of a need in itself. For the hard prison days of the Islamists, the members of the Muslim Brothers including Qutb, starting from 1954 and gaining in intensity, left a fertile ground for a new questioning like 'how to take a position against an oppressive regime' and 'the state of tyrant, corrupt Muslim ruler' by the young and pious mass. This situation lent a responsibility of offering answers to the people recognized as leaders and caused the appearance of tough and devastating answers on a par with the circumstances.

3. 1967 Defeat by Israel and Targeting The "Near Enemy": The Judgment and Action Phase (1967-1980)

After the defining period, the question of the religious judgment of the established order and its governors and how to take action against those judged became a discussion subject. The Islamic movement entered a period of steep disagreements and divisions in due course. A group inspired by Qutb from within the Islamic movement arrived at the conclusion of 'unbelief' concerning the new regimes, which he identified but refrained from passing a judgment explicitly, through making use of several historical references, and argued for jihad (holy war) as a practical measure against unbelief. Certainly, the crushing defeat of Arabic military forces by Israel in 1967 was a major milestone along the way to a new phase.

The basic reason for the defeat against Israel, in jihadist discourse, is the established order's being governed not along the Islamic rules. Therefore, the way to Israel's downfall passes from the Islamization of the Muslim countries' governments. While the jihad against Israel was a point of consensus for all members of the Islamic movement till the June War of 1967, a group from within the Islamists argued for the prioritization of jihad against the 'near enemy' of local

government instead of the 'far enemy' of Israel. For being victorious over an old enemy, the argument continued, is not possible without the realization of Islamization in the local context.

The Islamic movement's prison experience starting from the mid-50s left a fertile ground for the identification of enemy in ideological terms, this identification fed into judgment and the 1967 defeat tipped the recently formed jihadist thought into action (Mercan, 2019, pp.133-35). After Qutb's contribution of 'definition,' the 'judgment' phase was initiated with Şālih Sariyyah's Tract of Faith (*Risālat al-īmān*). In this work, Sariyyah argued for a redefinition of the criteria of faith that indicated who remained within its boundaries and who fell outside under the new circumstances and expressed that he held himself responsible with the commission of a guiding work. For the Muslims, in his opinion, discussed the terms of belief and unbelief along the same line over the course of history. Yet, the period following the caliphate being abolished as a religious and political authority and the new nation states being set in place heralded a new phase. Therefore, the new 'oppressive regimes' that were oblivious to God's injunctions and their leaders had to be subjected to criticism along belief-unbelief. If neglected, Muslim societies would risk collective apostasy. Hence Sariyyah subjected the said regimes to criticism along new terms that he specified and attempted to do what Qutb did not, that is, to demonstrate that these regimes that did not follow religious law slid to unbelief (Sariyyah, 1991).

When Sariyyah's Tract of Faith is compared to Qutb's Milestones, the most significant difference is the subject of the pronouncement of infidelity. Qutb follows a conceptual discussion of the question avoiding a specific resolution and adopting an ambivalent stance on numerous issues that can be attributed to his confusion. Whereas there is no mental confusion for Sariyyah. He could specifically take the administrators, lawyers, public servants, the police and even the public to task in terms of belief-unbelief. The work concerns who can be pronounced infidel from the beginning to the end.

The Camp David Accords, which was signed between Egypt and Israel in 1979 and declared the official recognition of Israel, was the last drop in the tension between the government and the jihadists and the latter moved to action. The ideological ground of the action was provided with 'Abd al-Salām Faraj's the Neglected Duty (*al-Fariḍat al-ghā'ibah*) printed in 1980. Qutb's writings identified the situation, Sariyyah's work judged it, and Faraj's moved the jihadists to action. It was Faraj who used the notions of 'near enemy' and 'far enemy' for the first time that are quintessential for the jihadists. So that it would be the local government as 'near enemy' that needed to be taken down now instead of the 'far enemy' signaling Israel. What is most necessary for that purpose is to cultivate the neglected notion of jihad among youth. For the jihad was a neglected duty forgotten among the tedious legal discussions of the Islamic jurists. With these concerns in mind, Faraj penned his tract The Neglected Duty (Faraj, 1991).

However, the most distinguishing quality of Faraj is his blending jihadism as a digression from modern Islamic thinking with Salafism for the first time by means of citations from Ibn

Taymiyyah.³ Especially the adaptation of Ibn Taymiyyah's anti-Mongol fatwa, which warrants fighting against rulers that consider themselves Muslim yet refrain from implementing God's ruling, by Faraj to modern Muslim regimes is a milestone that marks the jihadism's moving into action. As a matter of fact, the Egyptian Islamic Jihad, with which Faraj had organic ties with, assassinated Anwar al-Sādāt in 1981 based on this fatwa and started a failed uprising that centered around Asyut.

Probably Ibn Taymiyyah's anti-Mongol fatwa and the terms of "near enemy" and "far enemy" were in use by the Islamic milieu in the relevant period, circulating through oral exchange. However, it is my contention that 'Abd al-Salām Faraj was the first person to employ these concepts in written form among the texts I reviewed (Faraj, 1991, p.136). In his brief work that can be regarded as a tract, Faraj treated the topic by making use of the same concepts and provided a single, concise, written piece in this sense that could be worked out by groups that succeeded him from the same fraction.

In the sense of Faraj's use, the "near enemy" determined the enemy definition of jihadism in the 15 or so years that followed the time he wrote the work till the 'global jihad' phase as systematized by Osama Bin Laden and jihad was considered as an activity to be performed against the local regimes. Jihad, which aimed at the 'far enemy' signaling the Western powers and particularly Israel in that period, was put on hold until the cleansing of local governments from oppressive regimes. That is to say, the liberation of Palestine will await the take down of the current governments and the establishment of an Islamic order in their stead. In brief, Faraj had a lasting influence over the jihadists and his contemporaries in particular with his identification of 'near enemy' that was inspired by Ibn Taymiyyah's anti-Mongol fatwa. Moreover, his *The Neglected Duty* served as an operational guide for jihadism during the 80s and the first half of the 90s and affected the jihadist leadership. For instance, al-Zawāhirī, the current leader of al-Qaeda, regarded Faraj's hierarchy of antagonism as a reference point in determining jihad strategy (Gerges, 2005, p.11, 44, 296).

The period from mid-50s to the beginning of 80s is the initial formative period of jihadism. Sayyid Quṭb, Ṣāliḥ Sariyyah and 'Abd al-Salām Faraj were the names that wrote the first texts of jihadist ideas. Certainly, there were other texts that circulated contemporaneously and contributed to the formation of jihadism. Particularly, the defense statement of the 'Blind Sheikh' 'Umar 'Abd al-Raḥman, the permanent and spiritual leader of jihadism, at court after Anwar al-Sādāt's assassination was printed under the title *Kalimah Haqq*, which made another important reference point for jihadists. Furthermore, the writings of 'Abd al-Qādir b. 'Abd al-'Azīz and Sayyid Imām, also known as Doctor Faḍl, had formative influences on jihadism. It was especially noted that *al-'Umdah fi i'dād al-'uddah* served as a manual during the Afghan jihad. Also, the texts that were issued institutionally by jihadist groups like the Islamic Jihad and the Islamic Congress were highly representative for the initial formative phase of jihadist thinking.

3 Abū Muṣ'ab al-Sūrī, a prominent figure and ideologue of jihadism, considered Faraj's induction of the relevant fatwa cited from Ibn Taymiyyah to the jihadist thought to be one of the first examples of the imbrication of Salafi creed and jihadist thought (Al-Sūrī 2004a, p.718).

The jihadism that took form in Egypt, as a digression from the mainstream Islamic movement that confronted the Nasserite regime, remained one of the most notable references for the religious extremists that were spread over different corners of the Muslim world. It was Egyptian jihadism that set the dominant paradigm for the said parties until the conception of “the global jihad” forming in the late 90s under Bin Laden’s leadership.

The jihadist thought and action that took form in mid-60s suffered utter defeat in terms of meeting its goals when reached the 80s. The jihadism could overthrow the local governments defined as the ‘near enemy’ and ‘oppressive regimes’ and replace it with states built on the basis of Islamic law in no Muslim country nor in Egypt, chief among them. Besides the failure of realizing its goals against the nation state, the organizations they set up with zeal underwent devastation. Many jihadists were continuously pursued and investigated by the police force, had long-term convictions and many leaders were executed. While the jihadism, which suffered ruin, lost prestige and sustenance, was thought to be close to being finished, a new development that unfolded during the early 80s became a lifebuoy for the jihadist movement and constituted another milestone for the jihadist theory and practice for further innovations.

4. Jihad as an Individual Duty and Its Transnational Mobilization: The Phase Of “Afghan Jihad” (1980–1992)

In the aftermath of the Soviet invasion of Afghanistan, the declaration of jihad by several religious groups and leaders in the country against both the invading Soviets and the government in power under Soviet auspices, it presented an opportunity for jihadist groups, which were stuck in their respective countries, to be mobilized to this country. Thus, thousands of jihadists from many countries rushed to Afghanistan in the 80s thanks to the Cold War circumstances. The experience of Afghan jihad sets another milestone for jihadist thinking and action letting the movement, which was at the risk of extinction, into a new course. For the jihadi movement exceeded the limits of being a local and regional issue with the Afghan jihad and attained a transnational character. So that the jihadists were able to join regions like Bosnia, Chechnya, and Kashmir in the aftermath of the Afghan jihad thanks to the gains provided by the latter.

Although Afghan jihad as the start of a new era for jihadism was a transnational phenomenon, it did not put an end to the existential question of the jihadist movement contending with the local ‘oppressive’ governments, in other words, it was not a digression from its original course. That is, the jihadist leaders regarded the phase of Afghan jihad a time of regrouping and a preparative step before waging the jihad against the local governments. These leading protagonists expressed their move to Afghanistan to set headquarters where the local governments, against which they failed during 60s and 70s, could not reach them (Al – Zawāhiri, 2001, pp.59-60, 69-70; Al-Sūrī 2004a, p.707). The idea of ‘global jihad’ that signals a sea change in primary enemy definition and strategy occurred at the end of 90s in a different conjuncture. In brief, to identify this period with the notion of ‘transnational jihad’ as Gerges did appears to be apt (Gerges, 2005, p.12).

The experience of Afghan jihad bears a lot of significance for jihadism. In fact, it is in this period that the jihadist groups from various countries met on the same land and the first rings of the great jihadi network were conjoined. Moreover, the foundations of al-Qaeda, which was deemed to be the most important organization in the movement's history, were laid in this period, and the movement struck its greatest victory in this period on Afghan soil by its contribution to purging the Soviets out of the country, as well. On the other hand, they also viewed the Afghan jihad as an opportunity to found the Islamic state that they yearned for a long time. In fact, the thought of the establishment of the 'abode of Islam' as a possibility if the war against the Soviets were won, was an important motivational source for enlisting in the Afghan jihad.⁴

The jihadist medium in Afghanistan in the 80s also led to the exposure of jihadist thought to new ideas. Particularly Saudi Arabia's acting in concert with the Western bloc during the Cold War led to its assumption of a mission to facilitate Muslim societies' participation in Afghan jihad by making use of its material and religious means that it possessed, and this resulted in many young men from Gulf states rushing to Afghanistan for jihad. Despite the influence of the Egyptian jihad thinking on these people in the atmosphere of Afghan jihad, they were able to bring the precepts of their Salafi creed into the aforementioned jihadi thinking. So much so that this interaction led the latter thinking to evolve in the direction of jihadi Salafism. Therefore, the phase of Afghan jihad is salient in the formation of al-Qaeda and its conception of global jihad that will take form in the 90s through its role of fertilizing two strong ideological streaks, the Egyptian jihadist ideas and Saudi Wahhabi thinking. For al-Qaeda results from the intermarriage following the alliance of the Egyptian jihadi movement under the leadership of al-Zawāhiri with the Saudi and Yemeni volunteers led by Osama Bin Laden. The period that this intermarriage originated from is the phase of Afghan jihad (Gerges, 2005, p.82, 86; 2011, p.34)

On the other hand, Afghan jihad could develop its own system of thought. The most notable contribution to the formation of this thought, which can be dubbed the 'idea of transnational jihad,' was certainly made by 'Abd Allāh 'Azzām and in turn was regarded as the most important ideologue of the period. Particularly the fatwa he issued under the title Defence of the Muslim Lands: The First Obligation after Faith (*al-Difā' 'an arāḍi al-muslimīn ahamm furūḍ al-a'yān*) that was also printed separately as a booklet and his books like Join the Caravan (*Ilḥaq bi-al-qāfilah*) had a great impact in the matter of mobilization for jihad (Azzam, 1989a; 1987). Having founded the Services Office (*Maktab al-khadamāt*) in 1984 that especially took the recruitment for Afghan jihad from the Arab world as its mission, 'Azzām gained a respectable place in the eyes of all the jihadists and even the Islamists thanks to his publications and the organizational effort to support jihad and became the most respectable name for jihadism and the movement after Sayyid al-Qutb.

4 According to al-Sūrī, Afghan jihad is the greatest victory against invaders in the modern period. This remarkable victory with limited means, in his opinion, proved to be the mark of Muslim power against great powers and remedied the mood of defeatism that Muslims were succumbed to (Al-Sūrī, 2004a, pp.707-709).

His most prominent idea in moving jihad beyond the borders is the view that it is an individual duty like prayers and fasting incumbent on all Muslims to defend a Muslim country under attack. Not only he expressed this view many times in all his speeches and books, he also wrote a booklet on it entitled *Defence of the Muslim Lands: The First Obligation after Faith*. What kind of an echo it found among the Arab youth in particular becomes clear when the number of volunteers in Afghanistan was considered. The vast influence of his books like the aforementioned *Defense of the Muslim Lands* and *The Signs of the Merciful in the Jihad of the Afghan (Āyāt al-Ra mān fī jihād al-Afghān)* on Arab youth for Afghan mobilization was noted. In fact, the compelling ideological reason that he put forth with his statement of 'In case a Muslim country is invaded, its liberation is an individual duty for all Muslims' did not only affect participation at the Afghan jihad but served as a basic argument for participation in the wars of Bosnia, Kashmir and Chechnya that happened later. Because it had a greater potential to charm the pious for the jihad theory presented by 'Azzām stood closer to the notion of holy war in conventional religious perception, compared to what was systematized later on by Osama Bin Laden as the theory of 'global jihad' (Hegghammer, 2010, p.41, pp.57-58).

In 'Azzām's opinion, to wage holy war in the event of a Muslim land's invasion by infidels is a duty with certain proof according to all Islamic scholars, both ancient and modern. This duty first encompasses the people under the invasion. But if the local people prove to be insufficient or indifferent, the extent of this duty grows in circles from the nearest region to the Muslims of other countries. So that this circle of individual duty may encompass the whole world. At that stage, the child without the permission of his guardian, the woman without her husband's, and the debtor without the consent of his creditor has to join jihad. In case a piece of land from a Muslim country remains under the jurisdiction of infidels, the onus is on all Muslims in the world. The duty of jihad is just like it is in prayers and fasting. Just like the requirement of prayers goes defunct when the believer dies, so does the jihad (Azzam, 1989a, pp.20-21, 29; 1989b, pp.167-68).

'Azzām traces the history of jihad as a duty incumbent on all Muslims back to the fall of Andalusia in 1492. According to him, since the capture of Andalusia by Christian until today, jihad is a requirement for all Muslims. Jihad will be individual duty till Bukhara, Samarqand, Caucasia, Andalusia, and Palestine is taken back, purged of infidels, Muscovy, which paid poll tax to Muslims for two centuries, pays it again, and Bulgaria, Greece, Hungary, Austria, and Yugoslavia return to Muslim rule. Even if these lands are seized by the Muslims today, a group of Muslims has to declare war on Germany, Britain, and USA at least once a year as a measure of deterrence. This is the kind of holy war as a collective duty, the onus reverting to all Muslims if no group carries it out (Azzam, 2007, p.321, pp.627-28). To summarize, the form of thought resulting from the articulation of Wahhabism to Egyptian idea of jihad and the form where 'Azzām presents jihad as a personal decision and an inalienable duty, constitutes another vital source that provided sustenance for extremists later.

5. The First Gulf War and The Idea of Loyalty and Disavowal (*al-walā' wa-al-barā'*)

The debates in the aftermath of the First Gulf War were no doubt marks a salient phase in the evolution of jihadism to jihadi Salafism. For the dual principle of 'loyalty and disavowal' (*al-walā' wa-al-barā'*), which was one of the basic tenets customarily presumed by Wahhabi interpretation of Saudi origin, frequently mentioned in the religious catechism, basically meaning 'to befriend the believers, to avoid the infidels and harbor hostility towards them,' began to be employed by jihadists as an argument for the declaration of infidelity targeting the conventional Wahhabi scholars and the government, since the Saudi government's policies sided with the USA all along and the government stood by it during the First Gulf War as well. By the same token, the principle of loyalty and disavowal subsumed by jihadism were not only leveled to hit Saudi Arabia with the basic tenets of their own creed only, but also functioned like a legitimization instrument for violence-inducing attacks against all Muslim countries that entered alliance with the West afterwards. Furthermore, the principle was in use in 2000s against any group other than certain jihadist circles, expanding the range of parties it applies to. In other words, the basic Wahhabi tenet became one of the major ideological buttresses of jihadi Salafism after the 90s, just like the theory of God's sovereignty. In fact, Ayman al-Zawāhirī, who became the leader of al-Qaeda after Osama Bin Laden was killed, wrote a separate book on this matter (Al-Zawāhirī, 2002), and many jihadist ideologues gave special attention to the subject in their own writing.

In the aforementioned work, al-Zawāhirī presented extensive quotations from Quran, Traditions, statements of the Prophet's companions, and classical Salafi scholars like Ibn Qayyim and Ibn Taymiyyah on themes like the Muslims should not befriend non-Muslims, nor cherish them, leak out Muslims' secrets, appoint them to prominent positions, uphold their mottos and emblems, praise the superstitions and manners of the infidels and apostates, pay respect to them or stay in concord, or side with them against Muslims, that the infidels always retain aversion towards Muslims, would not approve them till the believers subscribe to their faith, and even wished for the believers to apostatize (Al-Zawāhirī, 2002, pp.5-18, 22-23).

Moreover, al-Zawāhirī surmises that it was not just the external enemies that the believers should not befriend and distance themselves from, according to the precept of disavowal, but also pertinent to the leaders of the Muslim world. According to him, the principle should also govern the relations between the said leaders and their supporters among the scholars of the official line, intellectuals, media agents and the journalists. For these people in leadership positions of the Muslim countries and their supporters from all walks of life, in his opinion, aided the infidel invasion of the Muslim lands, kept the believers from observing the duty of holy war incumbent on them, led people to obey individuals going outside the God's law and defamed the mujahidin (Al-Zawāhirī, 2002, pp.26-28).

Although the imbrication of jihadism that started off an Egyptian base from the 60s onwards with Salafism in its Wahhabi streak dated from the period of Afghan jihad, its percolation gained pace with the First Gulf War. Certainly, it was Abū Muḥammad al-Maqdisī who was the

greatest proponent of this articulation of Salafism with jihadist thinking. Of Palestinian origin, he lived in Kuwait until his 30s and took religious education in Saudi Arabia. Therefore, his religious conception took shape around traditional Salafism and the Wahhabi teachings. Also drawing influences from mainstream Islamic thought, he criticized the pro-U SA policies of the Saudi government with respect to the principle of loyalty and disavowal in many of his works, particularly in *The Religion of Abraham and the Mission of Prophets and Messengers (Milla Ibrāhīm wa da 'wat al-anbiyā' wa-al-mursalīn)* and *The Obvious Proofs of the Infidelity of the Saudi State (al-Kawāshif al-jaliyyah fī kufr al-dawlat al-Su'ūdiyyah)*. This approach earned him the distinction of being the first person who systematically blended jihadism with Wahhabism (Al-Maqdisī, 1985;1988; 2000); so that he began to be received as a prominent ideologue of jihadi Salafism then on. Having perused his work, it is striking that the sources of his thought lie in names like Sayyid Qutb on the one hand, and 'Abd al-Laṭīf b. 'Abd al-Raḥmān, 'Abd al-Raḥmān b. Ḥasan, Ḥamd b. 'Atīq, and Iṣḥāq b. 'Abd al-Raḥmān, who were called the Najd scholars and greatly contributed to the grounding of Wahhabi thinking, on the other hand, in addition to Muḥammad b. 'Abd al-Wahhāb. Moreover, his criticism, as from a person who himself followed the Wahhabi teaching, against the traditional Wahhabi scholars and the Saudi government in the context of this teaching, had the added force of offering a reliable intellectual framework for the jihadist mobilization of the Salafist youth from the Gulf.⁵

Throughout the book (*Milla Ibrāhīm*), Abū Muḥammad al-Maqdisī dwelt on the nature of the relation of what he dubbed the people of Abraham and those outside it and offered suggestions for appropriate stance to be assumed on this point. The “disavowal” forms the gist of the standpoint. Accordingly, the friends of the religion of Abraham will be deemed friendly, the ones who do not follow this true means will be disavowed, the hostility against it will be matched in hostility and even declared infidel. For it would be unthinkable that someone who comprehends the true meaning of God’s unity can refrain from enmity to idolaters (Al-Maqdisī, 1985, pp.13-14). Hence, *eo ipso*, enmity, aversion, disavowal, and refutation is a requirement incumbent on all Muslims in all times and places. For it is a necessary requirement of the Islamic injunction, “there is no god but God alone” (Al-Maqdisī, 1985, pp.31-32).

In al-Maqdisī’s opinion, the enmity should be public, obvious, open, and unambiguous. For if aversion remains only at heart, and not manifest with indications like enmity and severance of ties, any benefit to be expected from internal rage is unfathomable (Al-Maqdisī 1988, p.103; 1985, pp.18-19). Therefore, what a Muslim has to do is to bear enmity against God’s enemies, to manifest this enmity, to avoid them entirely, not to befriend them, nor build relations or associate with them, but to despise them and to wage holy war upon them. All prophets’ and Abraham’s people’s way of invitation necessitates the declaration of the denial of all deities that were worshipped, the open statement of enmity and aversion towards them, the denigration of their powers, the values and credit they had, and the display of their falsity, lack, and shortcomings from the start (Al-Maqdisī, 1985, pp.21-22).

5 For an extended overview of al-Maqdisī’s contribution to the conception of loyalty and disavowal within the ideology of jihadi Salafism (see; Wagemakers 2012).

Prior to Abū Muḥammed al-Maqdisī, the people who were regarded as pioneers of jihadi Salafism and set the stage for its formation attempted to define the new nation state and its statesmen in their works and focused on how to pursue a struggle against them. Even if he also maintained this perspective, he rather showered his attention to ways of taking action by other Islamic circles that he disagrees with, the conventional Salafists in particular, and their relations to the establishment in the framework of the principle of ‘loyalty and disavowal.’ Especially the criticisms targeting the traditionalist Salafist scholars ensconced in Saudi government, in my opinion, quickened the pace of moving towards jihadi Salafism among the Salafist youth from Gulf countries.

6. The Afghanistan Meeting at The Time of Taliban and The “Global Jihad” Phase (1996–2001)

The First Gulf War’s contribution to the articulation of jihadism with Saudi Salafism was not the only significance it bore vis-à-vis the jihadist thought. The war offered the further opportunity to jihadism of forming a new ideological framework centered on anti-Americanism to salvage itself from the ideological void it fell into after the Afghan jihad. In fact, the aforementioned developments in Saudi Arabia took the center stage in the formation of the idea of “global jihad” that dominated the jihadist thinking in Afghanistan of the Taliban era starting from the second half of the 90s. Because the leitmotiv of the ‘invasion of the two holy cities by the Americans’ graced almost all the talks of Osama Bin Laden in this period and it formed the main grounds for the doctrine of global jihad (Hegghammer, 2010, p.104). In this respect, the First Gulf War constitutes yet another milestone in the development of jihadist thought.

Having undergone a precarious time in 1992–1996, the jihadist movement obtained another political power’s backing with the Taliban’s acquisition of Kabul in 1996. Thus, Taliban’s Afghanistan served like a shelter after Sudan for jihadists who were left without a homeland like Bin Laden, such people once again turned to this country, and the period was also called the ‘jihadism’s second Afghan phase.’ Yet, the period is important not only for jihadists’ reaching for a safe harbor. Certainly, more important was the sea change in jihadism. In this regard, the idea of ‘global jihad’ meaning organized attacks against those partaking in the ‘Crusader-Zionist alliance’ all over the world including their homelands, irrespective of targeting civilians or the military, was formulated by Osama Bin Laden at this time (Bin Laden, 2007, pp.66-69). Furthermore, it was declared jihad on the military presence in Saudi Arabia, the unification al-Qaeda and the Egyptian Islamic Jihad and certain jihadist groups under the name “World Islamic Front for Jihad Against the Jews and Crusaders” was declared, the idea of “the global jihad” was taken to action for the first time by the bombings of American embassies in Kenya and Tanzania, and the culmination point of this phase in the event of 9/11 attacks all occurred around this time.

The adoption of the idea of the global jihad, which was triggered by the First Gulf War and organized around anti-Americanism, was set as a milestone in jihadism because a shift occurred in jihadism’s primary goal of overthrowing the “oppressive” regimes and setting up Islamic states

that was the motive and *raison d'être* of its thinking and action. Now, the primary target was the external enemies (the far enemy) under the leadership of USA, called the “head of the snake” by Bin Laden (Bin Lādin, 1996), that supported the secular local regimes (the near enemy), instead of the latter. Yet, it did not mean that the goal of the local government’s overthrow was discarded. Bin Laden supposed that the realization of this goal followed through fighting against the Western powers, primarily the USA, which he believed to stand behind these regimes, rather than fighting the regimes directly. In his opinion, they were like foam, the main issue was to contend with the currents that carried the foam (Gerges, 2005, pp.144-45).

Although Osama Bin Laden was not an ideologue like the people who constructed jihadism level by level with the works they wrote, he became the most notable architect of the ‘global jihad’ concept from the second half of the 90s onwards. Especially his statements, interviews, press releases and open letters published in certain newspapers drew the frames of this view (Berner 2007). What guided Bin Laden, who was counted among the jihadist leaders since the late 80s, ideologically until then was the Egyptian jihadism. However, around the turn of 90s, he also became in a sense the ideologue of the fraction he headed and could draw notable names of the Egyptian jihadism to his side, primarily al-Zawāhirī. So that Osama Bin Laden and his notion of global jihad became a catalyst for the jihadist movement following the late 90s.

Laden’s statement bearing the title ‘Declaration of War against the Americans Occupying the Land of the Two Holy Places’ dated August 23, 1996, set a milestone for the forty-year-old movement entering a new phase. First published at the London-based newspaper al-Quds al-Arabi, this statement is the first major written text by Bin Laden, who preferred oral communications. For it expresses the jihadism’s new direction towards the ‘far enemy’ and the reckoning with the ‘near enemy’, the national governments that were regarded as oppressive, was deferred. He invited the Muslims to engage in operations not against the local government, Saudi Arabia in particular, but the American forces stationed over all Arabian Peninsula. Having the first noticeable marks of the global jihad concept, this text was printed with the subtitle “Expel the Idolaters from the Arabian Peninsula” (Bin Lādin, 1996).

This statement of 1996 by Laden is the first text that showed traces of the move away from the established conception of jihad in the movement to the global jihad phase. However, the distinguishing mark of the global jihad concept, engaging in organized attacks against those partaking in the ‘Crusader-Zionist alliance’ all over the world including their homelands, irrespective of targeting civilians or the military, was not part and parcel of this text. In this regard, a conception of global jihad in full bloom would be delivered with his statement dated February 23, 1998, published again in al-Quds al-Arabi, with the title ‘Declaration of the World Islamic Front for Jihad Against the Jews and Crusaders.’ This is a quite significant statement breaking from an established and regional jihad concept in force for forty years that appeared in the form of armed struggle against the oppressive governments and non-Muslims invading Muslim countries and transiting to a “global jihad” concept of waging war against USA-led

Western powers not only on Muslims lands under invasion but all over the world including on their own home soil, indifferent to military or civilian status.

After identifying the American goals and objectives point by point in this statement, Bin Laden stated that all these sins and crimes perpetrated by them is a clear war declaration to God, the Prophet, and all Muslims. According to him, in cases like this where the Muslim lands were occupied, the Islamic scholars were in consensus over history that jihad is a duty on all Muslims. Therefore, he reasons, it is proper to issue the following fatwa based on the scholars' precedent:

The ruling to kill the Americans and their allies—civilians and military—is an individual duty for every Muslim who can do it in any country in which it is possible to do it, in order to liberate the Al-Aqsa Mosque and the sacred mosque [Mecca] from their grip, and in order for their armies to move out of all the lands of Islam, defeated and unable to threaten any Muslim (Bin Laden, 2007, p.68).

In the closing section of the statement, Bin Laden invited all Muslims who believe in God and hope for its reward to kill the Americans wherever and whenever they can find and sack their properties. Moreover, he called out the Muslim scholars, leaders, youth, and soldiers to attack the American military and its supporters (Bin Laden, 2007, pp.68-69).

The most important and eventful output of the idea of global jihad that went into full swing with bombing attacks on the American embassies in Kenya and Tanzania in 1998 is certainly the 9/11 attacks. From Bin Laden and al-Qaeda's point of view, these attacks had two primary objectives. First, it is to intimidate the American society, in Bin Laden's words, and to secure the withdrawal of American troops from Muslim lands. Second, it is to gather the Muslim sympathies that may have ensued from attacking USA which attracted the Muslim peoples' vituperation for its support of Israel and to restore the jihadist movement's lost credit. Besides, al-Qaeda leaders supposed that, in the event of the American invasion of Afghanistan after 9/11 attacks, there would be public uproar supporting the resistance against the invasion, as it was for the Soviets, youth rushing to Afghanistan to join the jihad. But these attacks did not prove to be popular among the dominant majority of the Muslims and this expectation was not realized (Gerges, 2005, pp.187-188; 2011, 3-6, 91-92).

However, the US-led alliance's attack on Iraq in 2003 after Afghanistan in a period of total exhaustion for al-Qaeda, civilian casualties during these attacks, and the images of prison torture that leaked to media, offered marked chances for al-Qaeda to show the validity of the global jihad concept and to recollect some of its lost credit. Indeed, in contrast to 9/11 attacks, the discourse of the invasion of Muslim lands that was developed by the organization's leaders had purchase among the Muslim youth and the youth hailing from many places were drawn to Iraq to fight. Therefore, the Iraq invasion presented once again a good source of recruitment for al-Qaeda (Hegghammer, 2006).

7. The Idea of Small Cells and Solitary Jihadist Action After 9/11 (2001–2006)

The security measures taken against jihadism following the 9/11 attacks all over the world, led to a decentralized organizational structure and this state of affairs resulted in the flourishing of local al-Qaeda and prolonged the organization's life. Yet, the improved longevity notwithstanding, it also meant the drifting away from the primary principles of the centralized al-Qaeda. Certainly, the most striking local group that went out of control in this period and carried the seeds of what would turn into ISIS is the Iraqi al-Qaeda that was founded by Abū Muṣ'ab al-Zarqāwī. The organization under his leadership entered into hostility with Shiites, which the central al-Qaeda disfavored and avoided, triggering regional sectarian tensions, straying from targeting the 'far enemy' and foiling Bin Laden's global jihad vision. Furthermore, al-Zarqāwī's actions targeting not only American troops and Shiites but extending to many Sunnite leaders, the suicide attacks at marketplaces causing civilian casualties in line with the 'human shield' (*al-tatarrus*) fatwa,⁶ kidnapping and execution, caused the loss of sympathy Bin Laden initially garnered concerning the Iraq invasion and even the escalation of aversion. (Gerges, 2011, pp.107-08; 2005, pp.256-57).

On the other hand, the strict security regulations after 9/11 against the members of the jihadist movement as part of global anti-terror struggle, brought along the necessity of pursuing a new strategy within the jihadist movement. Accordingly, the idea of the need for smaller cell-type structures (*al-khalāyā' al-ṣaghīrah*) prevailed over the pyramidal organizational pattern that was followed by the jihadists since the 1960s until 2000s. Certainly, the most notable name for this position to gain ground who also emerged as the most distinguished theorist of jihadism in the 2000s, yet able to criticize the movement from within,⁷ was Abī Muṣ'ab al-Sūrī, who actually experienced all the phases of the movement. In his hefty tome titled "The Call for Global Islamic Resistance" that he wrote in seclusion during the alliance forces' Afghanistan operations in the aftermath of 9/11, he stated that the jihadism was at an impasse and needed a new theoretical framework and strategy in order to get out of it, so that he tried to lay the groundwork of this new agenda (Al-Sūrī, 2004b, p.876).

According to al-Sūrī, the jihadist movement pursued different strategies and various styles on the matter of jihadist action from its inception in the 1960s until 2001 when 9/11 attacks occurred.

6 Meaning "to shield," from the root shield (*turs*), the notion expresses the legal opinion given in classical Islamic jurisprudence by certain Islamic jurists concerning the hostiles' shielding themselves with the civilian Muslims or the permissibility of the death of Muslims in case they are present where the hostiles will be attacked with a catapult along the Islamic warfare practices. Particularly in the aftermath of 2003 invasion of Iraq, the jihadists legitimized their actions with this fatwa in the suicide attacks at marketplaces targeting American soldiers with Muslim civilian casualties. Although many leading jihadists mentioned the fatwa in connection with the Muslim civilian deaths, Abū Yahyā al-Libī, a prominent ideologue of al-Qaeda, wrote a separate treatise in 2006 that was held in high esteem within the jihadist movement and tried to demonstrate the applicability of this fatwa, which was given during the classical period, in the modern period too. (Al-Libī, 2006). Also, Ayman al-Zawāhirī reserved a chapter each at his books *al-Tabrī'ah* and *Shifā'* (Al-Zawāhirī n.d., pp.123-129; 1996, pp.49-62). For another work on the topic, see, (Barclay, 2010, pp.6-9).

7 Al-Sūrī presented a thorough critique of the jihadist thought and action from the 1960s to the 2000s and accounted for what he deemed failures. For the exposition of the account of this failure that he attributed to a set of external and internal causes (Al-Sūrī, 2004a, pp.822-58).

After studying these styles, three different lines of action emerge. The first of them is the organizational line based on the principles of 'regionalism, secrecy, and pyramidism' and engaged in organized activity. The second is the open battlefield line that involves active engagement with the enemy as exercised in the wars of Afghanistan, Bosnia, and Chechnya. The last one is the solitary jihadist action (*al- 'amal al-fardī*) line where small-scale cell-type group or individual people takes action (Al-Sūrī, 2004b, pp.1355-57). All these lines out of forty-year-old jihadist has shown us, says al-Sūrī, that the already tried lines like organizational jihadi movement had to be quitted in order to succeed in a post-9/11 global anti-terror environment, and instead, the lines of open battlefield and especially of solitary jihadist action with greater chances of success had to be thoroughly examined and focused on (Al-Sūrī, 2004b, pp.1363-65).

The military doctrine of al-Sūrī's 'The Call for Global Islamic Resistance' relies on the line of solitary jihadist action that performs activities in cell-type organization, which was divided into small, secret units each of which was independent from each other, and the participation in the line of 'open battlefield' as the circumstances permit. Because the cellular and solitary jihadist strategy, which is based on guerilla warfare in towns and cities, forms the foundation of tiring out and forcing the enemy to collapse and retreat.⁸ The open battlefield, however, is inevitable for the liberation of lands under invasion and the institution of God's law. However, says al-Sūrī, the post-9/11 path followed by USA and its allies for the open battlefield in Afghanistan and later in Iraq, showed that the jihadist movement was not ready to engage in open battlefield nor in big-scale guerilla warfare against these forces. For the high monitoring capacity of the invaders by making use of satellites, and their technological superiority in ballistics and aircrafts were the main reasons that kept the jihadist movement unready. Therefore, the main plan of military action against USA and its allies under the current circumstances resides in light guerilla warfare and rather solitary jihadist action that aims to terrorize the enemy and the social life by means of small-scale cellular structures independent from each other (Al-Sūrī, 2004b, pp.1367-69).

The line of solitary jihadist action that is employed to intimidate the enemy, in al-Sūrī's opinion, is a necessary strategy as responding to attacks on Muslims by internal and external enemies with disproportionate use of force. The adoption of this new mode is necessitated by the established pyramidal organization model letting members be exposed against coordinated national and international security measures and attacks, leading to their failure (Al-Sūrī, 2004b, pp.1378-79).

This method that is based on 'small cells,' according to al-Sūrī, has certain features. The first and the most salient, is to be able to act in order without acting in concert (*nizām 'amal, lā tanzīm li-l- 'amal*), concerning oneself with a centralized organization model.⁹ There shouldn't be links to tie up these cells that are independent of each other, aside from the ties of 'common name, means, and goals. The youth have to be guided to educate themselves and to commit actions

8 Al-Sūrī, in Brynjar Lia's opinion, desired to integrate jihadist doctrine and Marxist guerilla warfare. (Lia 2007, pp.1-4).

9 It has been noted that the vision of al-Sūrī bore striking parallels with the post-9/11 evolution of al-Qaeda. It was deemed highly probable that Madrid and London attacks in particular were perpetrated by people who read his work and were informed of his vision. (Cruickshank and Hage Ali, 2007).

proportionate to their means and capabilities. The independent units consisting of one or a few individuals has to conduct their business without being linked to another center, has to choose their targets and engage in action (Al-Sūrī, 2004b, pp.1395-96).

There are certain benefits, in the eyes of al-Sūrī, of adopting this new mode. That is, it allows for the formation of small cells and fractions and taking action individually or by a few likeminded for people who do not wish to have organic ties with any group, nor have the opportunity to join organizations far away from them yet carry the desire to perform jihadist action. Also, this mode presents the right to its own name that will facilitate belongingness to all the units under the movement's general name of "Global Islamic Resistance" but make a name for itself with its actions as well, and drive competition among the cells. Moreover, it allows for a high-security structuring since remains entirely independent of cells and fractions consolidated in the same manner. So that, a cell being exposed in this mode will not lead to others being exposed as it was in previous modes. What is at play here is commission to the thinking (*tanẓīm al-fikr*) rather than the committee's thinking (*fikrat al-tanẓīm*). However, this mode, al-Sūrī supposes, will light the fuse of an uncontrollable, global uprising when it spreads among the Muslim youth of the world, and each cell commits at least a single jihadist action per year (Al-Sūrī, 2004b, pp.1396-99).

What distinguishes al-Sūrī is certainly his criticism of the pyramidal, hierarchical organizational model that is connected to a center, and instead, his proposition of solitary jihadist action and small cellular structuring that comprises independent but pervasive networks at the grassroots level, and the implementation of his proposition. He argued against the model of a strongman's centralized organization including al-Qaeda, and for the main mission of jihadism, that is, resounding a clarion call, a reference point, a model of operation for the purpose of an Islamist uprising in the Muslim world and the spread of resistance at the grassroots (Lia, 2009, p.7). In other words, the main goal of the jihadist movement is to serve the function of indoctrination, in a sense, for the spread of jihadist thinking and teaching at the grassroots level to the best of ability, and to facilitate the commission of attacks individually or at the scale of small groups.

Al-Sūrī also supports the idea of global jihad that became identified with the name of Bin Laden meaning engaging in organized attacks against those partaking in the 'Crusader-Zionist alliance' all over the world including their homelands, irrespective of targeting civilians or the military. However, the scope of his vision over al-Qaeda, according to Brynjar Lia, who wrote a meticulous biography of him, has been much wider (Lia, 2009, 7-8). Indeed, it is important to note how the perpetration of attacks on Bali Island (2002), Casablanca (2003), Istanbul (2003), Madrid (2004), and London (2005) by small cells, in parallel with the new jihadist strategy that he stated, represented the reflection of his vision at the jihadist circles.¹⁰

10 For a detailed analysis of as-Sūrī's post-2001 influence on al-Qaeda, see, (Cruickshank and Hage Ali, 2007).

8. Conclusion

This study demonstrates that jihadist Salafist thought, which flourished in the 60s as an anomaly of mainstream Islamic movement, grew in the 70s and 80s, and gained a transnational character from 90s onwards in continuous evolution, took form gradually in connection with a set of religious, political, and military realities unfolding in Muslim countries in the said period, external and internal in provenance, consequent upon the articulation of Egyptian jihadist thought and Saudi Salafism (Wahhabism). At the end of the survey, I conclude that the main factors that stimulated the formation of jihadi Salafism are facts like the pursuit of secular policies among the dominant majority of post-independence nation states in the Muslim world, the suppression of Islamic movements that wished to take part in politics with an Islamic idiom, the torture of the members of the Islamic movement, social and economic problems, the Palestinian question, and the invasion of Muslim lands by foreign powers. By the same token, I argue that there is a strong connection between these facts that influenced the Muslim world and each major theme of jihadi thought that went into circulation over time.

However, it is salient that the jihadi Salafist thought sprung from the articulation of Egyptian jihadism between 60s and 80s, and Saudi Salafism towards the end of the 80s. I argue that the Salafist elements within the Islamism, where the jihadist movement in turn drew its inspiration from on the matter of the cultivation of political consciousness, facilitated this articulation. Having started with the members of Muslim Brotherhood moving to Saudi Arabia in the 70s and 80s, this interaction picked up pace in the late 80s during the Afghan jihad and reached its peak by the emergence of Saudi jihadist movement following the First Gulf War in the 90s, and the representation of the movement with al-Qaeda under the leadership Osama Bin Laden.

For the greater part, jihadi Salafist intellectual output was provided by people who were either from within the mainstream Islamic movement or were in disagreement with the movement in matters of means, while remaining under the influence of Islamism as the mainstream movement's theo-political framework, and who experienced the problems of the Muslim community in the post-independence world at first hand. Even though the intellectual sources of their thought resided in the main sources of the religion and some classical Islamic scholars, their output carries the features of a response to the aforementioned realities they were exposed to in the world. Therefore, the jihadi ideas produced by these people between 1960s and 2006 have historical validity for their times.

It should also be noted that jihadism, which formed as an anomaly of the Islamic movement with political sensibilities, was always represented by a tiny minority, not only in Muslim societies but in all Islamic movements as well and remained a radical phenomenon from its inception till today. The frequent resorting to violence as a means, in the end, might give damage not only to non-Muslim societies but also to the Muslim societies. Therefore, what is required is the removal of the elements that led these people to resort to violence. So long as the dictatorships in the Muslim world, their anti-democratic measures, the isolation and repression of parties that wish

to speak a religious idiom in the field of politics, the social and economic problems in Muslim countries, the lack of resolution in the Palestinian question, the perception of the exploitation of Muslim countries' natural resources and the institution and protection of satellite regimes for that purpose, and to top it all off, the issues like the actual invasion of the Muslim lands persist, the jihadist movement will continue to thrive in thought and action.

Bibliography

- Al-Libī, A. (2006). *Al-Tatarrus fī al-jihād al-mu'āsir* [Human shields in modern jihad]. <http://ia600306.us.archive.org/29/items/kotobmohemmah/tatross.pdf>
- Al-Maqdisī, A. (1985). *Millah Ibrāhīm wa da'wa al-anbiyā' wa-l-mursalin* [The Religion of Abraham and the Mission of Prophets and Messengers]. http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_20383.html
- Al-Maqdisī, A. (1988). *Kashf al-niqāb 'an sharī'a al-ghāb* [Unveil the law of the jungle]. http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_38438.html
- Al-Maqdisī, A. (2000). *Al-Kawāshif al-jaliyya fī kufr al-dawla al-Su'ūdiyya* [The Obvious Proofs of the Infidelity of the Saudi State]. http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_65.html
- Al-Sūrī, A. (2004a). *Da'wat al-muqāwamat al-islāmiyyat al-'ālamīyyah-I* [The Call for global Islamic resistance]. http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_808.html
- Al-Sūrī, A. (2004b). *Da'wat al-muqāwamat al-islāmiyyat al-'ālamīyyah-II* [The Call for global Islamic resistance]. http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_808.html
- Al-Zawāhirī, A. (1996). *Shifā' šudūr al-mu'minīn* [Healing of the Breast of the Believers]. http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_13066.html
- Al-Zawāhirī, A. (2001). *Fursān taht rāyat al-nabī* [Knights under the prophet's banner]. http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_874.html
- Al-Zawāhirī, A. (n.d). *Al-Tabri'ah* [The Disavowal]. http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_19754
- Al-Zawāhirī, A. (2002). *Al-Walā' wa-l-barā': 'aqīda manqūla wa wāqi' mafqūd* [Loyalty and disavowal]. http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_20361.html
- Azzām, A. (1989a). *Al-Difā' 'an arādī al-muslimīn ahamm furūd al-a'yā* [Defence of the Muslim Lands: The First Obligation after Faith]. Peshawar: Maktab al-khadamāt.
- Azzām, A. (1989b). *Āyāt al-Rahmān fī jihād al-Afghān* [The Signs of the Merciful in the jihad of the Afghan]. Islamabad: Dār al-Amān.
- Azzām, A. (1987). *Ilḥaq bi-al-qāfilah*, [Join the caravan]. http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_10191.html
- Azzām, A. (2007). *Tevbe Suresi Tefsiri* [Interpretation of Surah at-Tawbah]. Istanbul: Buruc Yay.
- Barclay, J. (2010). At-Tatarrus: al-Qaeda's Justification for Killing Muslim Civilians. *Terrorism Monitor*, 8 (34): 6-9.
- Berner, B. K. ed. (2007). *Jihad: Bin Laden in His Own Words. Declarations, Interviews, and Speeches*. New Delhi: Peacock Books.
- Bin Laden, O. (2007). Declaration of the World Islamic Front for Jihad Against the Jews and Crusaders. In *Jihad: Bin Laden in His Own Words. Declarations, Interviews, and Speeches*, edited by Brad K. Berner, pp.66-69. New Delhi: Peacock Books.

- Bin Lādin, U. (1996). *I'lān al-jihād 'alā al-amrikān al-muhtallīn li-bilād al-ḥaramayn: akhrijū al-mushrikīn min jazīra al-'arab* [Declaration of jihad against the Americans occupying the Land of the Two Holy Places]. https://archive.org/details/usama_doc_all
- Cruickshank, P. and Hage Ali, M. (2007). Abu Musab Al Suri: Architect of the New Al Qaeda. *Studies in Conflict and Terrorism*, 30 (1): pp.1-14.
- Faraj, A. (1991). "Al-Farīda al-ghā'iba" [The Neglected Duty]. In *Al-Nabī' al-musallaḥ: al-rāfiḍūn*, edited by Rif' at Sayyid Ahmad, pp.127-149. London: Riad el-Rayyes Books.
- Gerges, F. (2005). *The Far Enemy: Why Jihad Went Global*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerges, F. (2011). *The Rise and Fall of al-Qaeda*. New York: Oxford University Press.
- Hegghammer, T. (2010). *Jihad in Saudi Arabia: Violence and Pan-Islamism since 1979*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hegghammer, T. (2006). Global Jihadism After the Iraq War. *The Middle East Journal*, 60 (1): pp.11-32.
- Lia, B. (2007). "Abu Mus'ab al-Suri's Critique of Hard Line Salafists in the Jihadist Current." *CTC Sentinel*, 1 (1): pp.1-4.
- Lia, B. (2009). *Architect of global jihad: The life of Al Qaeda strategist Abu Mus'ab al-Suri*. New York: Columbia University Press.
- Mercan, M. H. (2019). *Müslüman Kardeşlerin Yükselişi ve Düşüşü: İslami Hareketlerde Siyasi Kurumsallaşma Sorunu* [The Rising and Fall of the Muslim Brotherhood: The Problem of Political Institutionalization in Islamic Movements]. Istanbul: ILEM.
- Quṭb, S. (1979). *Al-Ma'ālīm fī al-tarīk*. [Milestones]. Cairo: Dār al-Shurūq.
- Sariyyah, S. (1991). Risāla al-īmān [Tract of faith]. In *Al-Nabī' al-musallaḥ: al-rāfiḍūn*, edited by Rif' at Sayyid Ahmad, pp.31-53. London: Riad el-Rayyes Books.
- Wagemakers, J. (2012). *A Quietist Jihadi: The Ideology and Influence of Abu Muhammad al-Maqdisi*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zollner, B. H. E. (2009). *The Muslim Brotherhood: Hasan al-Hudaybi and Ideology*. London & New York: Routledge.

Local Governance Lessons from Turkey's System: Enhancing Local Governance in Afghanistan

Türkiye Sisteminden Yerel Yönetim Dersleri: Afganistan'da Yerel Yönetimin Geliştirilmesi

Mustafa SAQIB*

Abstract

Historically Turkey and Afghanistan have had strong centralist administrative systems that demonstrate relative institutional flaws at the local level. Afghanistan as a country that is emerging from decades of instabilities has adopted a new legal framework for its local administration under the 2004 Constitution. Likewise, Turkey's local administrative system has applied various reforms under the 1982 Constitution. Although both countries' constitutions delegate a certain amount of authorities and responsibilities to the sub-national level, local administrations are subjected to strong administrative and financial tutelage of central states in both countries. In Turkey, local elections matter relatively on the functionality of public institutions and local democracy, whereas in Afghanistan, major local authorities still representing the central state, and people at the local level have no role in making public decisions according to their constitutional rights. Since Turkey's experience on modern state-building has had a significant influence on shaping the first constitution of Afghanistan, recent reformations, successful or failed, can be lessons for Afghanistan as a country that is in the process of state-building to empower its public institutions, and foster participatory governance. This paper aims to compare the evolution, structure, and function of the local administration system in Turkey and Afghanistan to clarify the question of authority and autonomy level for local governance in both countries. The author in this research examines constitutional provisions, legislation, and policies regarding the interrelationship of the central states and local components to highlight the mechanism of people's engagement with states and offers specific recommendations at the end of this paper.

Keywords: Turkey, Afghanistan, Centralization, Decentralization, Local Governance

Öz

Tarihsel olarak Türkiye ve Afganistan, yerel düzeyde göreceli kurumsal kusurlar gösteren güçlü merkeziyetçi idari sistemlere sahip olmuştur. Afganistan, onlarca yıllık istikrarsızlıktan doğan bir ülke olarak, 2004 Anayasası kapsamında yerel yönetimi için yeni bir yasal çerçeve benimsemiştir. Aynı şekilde Türkiye'de yerel yönetim sistemi de 1982 Anayasası kapsamında çeşitli reformlar hayata geçirilmiştir. Her iki ülkenin anayasaları belirli bir miktarda yetki ve sorumlulukları ulus altı düzeye devretse de yerel yönetimler her iki ülkede de merkezi devletlerin güçlü idari ve mali vesayetine tabidir. Türkiye'de yerel

* Marmara University, Email: mostafa_saqib@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-7239-2061

seçimler kamu kurumlarının işlevselliği ve yerel demokrasi açısından nispeten önemlidir. Afganistan'da ise merkezi devleti temsilcisi konumundaki yerel yönetim kurumları ve vatandaşların anayasanın onlara tanıdığı haklar çerçevesinde kamusal kararların alınmasında hiçbir rolleri yoktur. Türkiye'nin modern devlet inşası konusundaki deneyimi, Afganistan'ın ilk anayasasının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğundan, başarılı veya başarısız sonuçları olan son reformlar, kamu kurumlarını ve katılımcı yönetimi güçlendirmek için devlet kurma sürecinde olan Afganistan için önemli tecrübeler sunuyor. Bu makale, her iki ülkede de yerel yönetim için yetki ve özerklik düzeyi sorununu açıklığa kavuşturmak için Türkiye ve Afganistan'daki yerel yönetim sisteminin evrimini, yapısını ve işlevini karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu araştırma, vatandaşların devletlerle etkileşim mekanizmasını vurgulamak için merkezi devletler ve yerel bileşenler arasındaki karşılıklı ilişkilere ilişkin anayasal hükümler, mevzuat ve politikaları incelemekte ve önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Afganistan, Merkezileşme, Yerelleşme, Yerel Yönetim

1. Introduction

Participatory local governance is considered as a safeguard not only for the people's role in the decision-making process but also under the scope of participatory local governance, local institutions carry out key functioning services since the residents hold themselves the local institutions accountable. In Turkey and Afghanistan where traditionally strong central governments have existed, local administrations are still under heavy control of the central governments while the local administrations demand some extent of authority and autonomy in both countries. Afghanistan has been receiving the support of the international community to build a state within the standards of western democracy while urban-rural population unbalancing is visible in recent years that require strengthening formal local domains. Turkey, under the influence of EU nomination, improving economical scale, and nationwide urban growth, have applied varieties of reformation packages in recent years.

Within the first attempt on state-building in the modern history of Afghanistan, the Ottoman Empire and the Republic of Turkey were considered as a model because of their social-historical, cultural, and theological similarities. Therefore, local governance systems of Turkey and Afghanistan can be assessed comparatively since bilateral political, cultural relations between the two nations have existed in the course of history. Moreover, Turkey as one of the relatively successful developing countries may provide lessons for a country like Afghanistan which is emerging from perpetuating political instabilities. However, different external and internal factors influencing the evolution of distinctive local governance systems in Turkey and Afghanistan. Although local governance has a long root prior to the establishment of the modern republic of Turkey, the central government of Turkey tended to focus its attention on local governance for the purpose of European Union integration, economic development, and fostering local democracy. On one hand, Turkey has achieved significant economic development within the last two decades. On the other hand, urban growth and local democracy's condition still require more consideration of the central state.

In Afghanistan, the new tendency towards institutionalization of democracy and state-building, after 2001, has focused on re-building a central authority instead of strengthening local domains that have resulted in the formulation of fragile formal institutions at the local level. Public Institutions at the local level in Afghanistan are unable to carry out necessary functions effectively such as providing basic services and maintaining political stability at the local level, being responsive to citizen's demands, or filling the gap between the state and people. According to the 2004 Afghan Constitution, the public sectors are crucial institutions to provide public services for the people of the community. In practice, however, the Afghan government has not executed the constitutional provisions regarding the delegation of necessary authority and a certain amount of autonomy for sub-national administrations. Besides, the existence of the old rules and policies that are not conforming to the new constitution is another reason that the Afghan government could not implement the supportive rules related to local institutions. Consequently, the lack of the central state's will to implement the new constitution resulted in a high level of political, administrative, and fiscal centralization in Afghanistan.

The concepts of local governance and local governments are subject to distinctive definitions and interpretations consistent with established political science literature (A Users' Guide to Measuring Local Governance, 2015).

For instance, Shah (2006) views local government as a specific entity or institution created and organized by a government through a constitution, or any other legislation to provide multiple ranges of services for the citizens at a specific geographical area (Shah, 2006). However, some others focus on how the government and other sectors connect with citizens. In contrast, local governance is considered as the role and ability of a government on providing efficient, effective, and accountable public management at the local level that is open to citizen participation and empowers a democratic system of government at the local level (Brinkerhoff, 2005). Due to the lack of inadequate authority and autonomy given to the public institutions at the local level in Afghanistan, the term "local administrations" is often used in many sources as a literary term for the public entities at the local level. This paper aims to explore exclusively local governance systems in two countries to highlight the potential functionality of local institutions, and the mechanism of citizen participation in the management of local affairs. The author in this paper argues that Turkey, as a newly industrialized country, has many challenges ahead of local governance and provides lessons for a pre-industrial country like Afghanistan which is in the process of rebuilding the state's institutions at the local level.

The focus of this paper is on the degree of the state's closeness to the citizens manifested in Afghanistan and Turkey. In line with the system of local governance, the author evaluates the structure of local governments in two countries to answer the question of whether local entities could be responsive to local needs and citizens can communicate their interests and oblige the local authorities to listen to them. Further, the author assesses three main variables: the structure of local administrations, in multi-level of government the weight of local authorities, and mechanism of citizen participation with the capability of local institutions on the promotion of

representative governance at the local level. Next, the author comparatively assesses the variables in order to reveal explicitly decentralization level in each country that may put Turkey in a better position compared to Afghanistan. In the end, the author offers a number of suggestions for promoting democracy at the local level, fostering citizens' engagement with the government, and the economic condition of the locals.

2. Local Administration System in Turkey: An Overview

Turkey with a population of over 83.4 million (The World Bank, 2020) is a founding member of NATO as well as a Mediterranean and Black Sea country (Şarbak, 2017, p.5). The form of governance has been shifted from parliamentary democracy towards presidential following 2017's constitutional referendum. Turkey, officially the Republic of Turkey, signed the European Charter of Self-governance in 1988, obtained a candidate statue for full membership of the European Union in 1999, and officially begun negotiation with the EU after 2005 (Yakar, n.d.). Administratively the country has been divided into 81 provinces, more than 921 districts, 395 towns, 18,322 villages (Şarbak, 2017, p.5-6).

Turkey has a tripartite system of local governance which includes Special Provincial Administrations, Municipalities, and Villages. Special Provincial Administrations (SPAs) were existed prior to the establishment of the Republic of Turkey in 1923 and continued to function until 2005 based on a law that was ratified in 1914. However, in 2014, in 30 metropolitan municipalities SPAs were abolished and their duties were delegated to the municipalities. In non-metropolitan municipalities, SPAs are carrying out certain tasks and operating as municipalities for the rural areas (Yakar, n.d.).

2.1. Special Provincial Administrations (SPAs)

This organ is the oldest entity of local administrations in Turkey which has been inspired by the French administrative system in the Ottoman Empire's time. SPAs have been reformed since their establishment that the major reforms occurred after the republic era (Kavruk, 2004). Currently, these organs are in charge of a variety range of responsibilities that mainly includes education, health, police, infrastructure, agriculture, rural services, industry, trade, environment, emergency, youth and sports, culture and tourism, parks and recreation services outside of municipal boundaries (Law on Special Provincial Administration, 2005). SPAs have three main organs that include the General Provincial Council, Provincial Executive Committee, and Governor (Law on Special Provincial Administration, 2005).

General Provincial Council is the decision-making component of the SPAs in which has the same functions and authority as the municipal council. Members of the General Provincial Council are elected by direct vote of the residents similar to the Municipality Councils' members (Ertaş, 2016). The 2005 Law No 5320 on SPAs stipulates that the head of the council shall be elected by

the council's members (Law on Special Provincial Administration, 2005) while in the past the governor was the head of this council. Besides, according to this law, Provincial Councils are given a certain amount of power and task (Law on Special Provincial Administration, 2005). Provincial Executive Committees (PECs) alongside the Governors are in charge of the executive affairs of non-metropolitan provinces. These Committees are consisting of three members elected by the General Provincial Council, and three members appointed by the governor, and the governor is the head of the committee. They jointly implement the main decisions of General Provincial Councils. In some cases, however, this organ acts as a decision-making body in cases of selling or leasing the properties of the Special Provincial Administration and some technical matters (Yakar, n.d.).

Governor is the representative of the central government at the local level as well as the head of the executive committee of the Special Provincial Administration. Governor was the head of the Provincial Council as well until the 2005 Law on SPAs mandated the council to elect the chair of the council among themselves. Based on this law, governors are acting as a chair for the Provincial Executive Committee.

2.2. Municipalities

Turkey's Municipalities are one of the key public entities in sub-national governance. Municipalities in Turkey dates back to the Ottoman era as the first Municipality was established in Beyoğlu, Istanbul in 1885 (Şarbak, 2017, p.14). However, local governance gained importance during the 1960s since, in this period, mayors were elected by the citizens for the first time in the history of modern Turkey. The first Law on municipalities was enacted in 1930 which had been enforced until 2005 for 75 years (Ertaş, 2016).

As the population has been grown rapidly in urban areas, numerous reformations have been applied to foster the effectiveness of the municipalities. Furthermore, other main reasons behind these reformations were decentralization of power, the scale of the economy, and the European Union integration process (Oktay, 2017; see also Yılmaz & Güner, 2017). Municipalities in Turkey are classified into two categories: Provincial Municipalities and Metropolitan Municipalities. Provincial municipalities are graded as provincial, district, and town municipalities while metropolitan municipalities are established only in metropolitan cities (Ertaş, 2016). Metropolitan municipalities were introduced in the three largest cities while currently, the number of metropolitan municipalities are 30 (Derdiman, 2016). Metropolitan municipalities also have a two-tier system as district metropolitan municipality and metropolitan municipality (Özkal Sayan, 2013).

Recently, Turkey has made numerous reformations on local governments' structures under the influence of its candidacy for the European Union's membership and formation of metropolitan cities after the dramatic growth of its population. However, the introduction of metropolitan municipalities in Turkey's local governance system in the 1980s is related to urban growth

when metropolitan municipalities launched in Istanbul, Ankara, and Izmir for the first time. A revolutionary reformation has taken effect through law No 6360 that remarkable changes have brought into metropolitan municipalities and other provinces. Based on a new law the number of small municipalities has been reduced and 14 more metropolis municipalities were added (Özkal Sayan, 2013). The 2014 regulation on metropolitan municipalities has demolished Special Provincial Administrations in 30 metropolitan cities and increased the authority of metropolitan municipalities. In the metropolis cities, there are two-stage municipalities of metropolis and district municipalities that are in charge of providing services at the local level. New reforms have demolished town municipalities and villages in Metropolitan municipalities; however, town municipalities exist in district municipalities of metropolis cities without legal personality (Esen, 2016).

Municipalities consist of three main components: The Municipal Council, the Municipal Committee and the Mayor (Özkal Sayan, 2013). The mayor who is elected by direct vote of people is the head of the municipality for five years. This situation strengthens the position of the mayor within municipal bodies (Özkal Sayan, 2013). The Municipal Council is the decision-making body of the municipal administration. The number of council members varies according to the population of the city or town. The proportional representation system is applied in the election of the municipal council members. The Assembly convenes on the agreed day in the first week of each month, excluding a one-month holiday. Finally, Municipal Committee is the executive and advisory body of the Municipality, under the mayor's chairmanship. It consists of seven members in provincial municipalities and municipalities with a population of over one hundred thousand, and five members in other municipalities (Özkal Sayan, 2013).

Municipalities Council of metropolis provinces became the decision-making organ alongside the mayor who has the right to veto the decision of the council and makes the agendas for each meeting. Moreover, the number of council meetings has been increased to accelerate the council's activities and the members are encouraged to participate in the meetings by payment per each meeting. In non-metropolis municipalities, Special Administration for Provinces is acting as municipalities for rural areas. Furthermore, the number of villages with a population of less than 2000 has been demolished.

2.3. Local Governance in the Constitution

Turkey's 1982's constitution on article 127 defines local institutions as local administrations that should be established to meet the needs of residents in Provinces, Municipal districts, and villages. Based on this article, metropolitan municipalities are excluded from the classification of the local administrations in Turkey (Derdiman, 2016). This provision further indicates that the main decision-making bodies of these organs should be elected by the public vote (Rep of Turkey. Const. art. 127, 1982). The constitution also stipulates that local institutions are public entities. Furthermore, according to the recent amendment made by the 2017 constitution referendum,

local elections should be held every five years. The constitution specifies that a special law shall assign organization, duties, and authorities for the local institutions according to the principle of “decentralization”. Although it is debated whether the principle of “decentralization” here means “local autonomy”, “decentralization” is not considered the basic principle of the system in the unitary state structure (Özkal Sayan, 2013).

According to the constitution, there are two approaches that the central state could exercise its tutelage power over the local administrations. First, the central state through the relevant ministries has an administrative tutelage power over the local administrations in accordance with the principles and rules set forth by law. Secondly, in a case, if an elected organ has been subject to the judicial trial, the minister of Internal Affairs may remove the local administration or the members who are being investigated until the final judgment of the court. Finally, local administrations in Turkey are provided income sources proportionate to their responsibilities (Şarbak, 2017, p.8).

2.4. Local Democracy in Turkey

The right to vote for the local elections has been prescribed by the 1982 Constitution. A nationwide local election occurs every five years in Turkey to elect mayors, municipal councilors, general provincial councilors, and the village chief (Yakar, n.d.). The Supreme Board of Elections is the management body of election in Turkey, which is a permanent commission made up of 11 members from the judiciary, elected for 6 years (International Foundation for Electoral Systems, 2019). Based on the 1982 Constitution, citizens at least 18 years of age on the day of the election and who are registered on the voting list are eligible to vote except active conscripts, cadets, and those prisoners who have committed intentional crimes (Genç, 2015). Electoral systems for local institutions vary from municipalities to local councils. The chosen electoral system for the mayoral election is the majority, first past the post, while for local councils the considered electoral system is proportional (IFES, 2019).

A 10% threshold applies for local councils’ elections that discourage parties who are representing minorities and also inhibit independent candidates. According to the official website of the Union of Municipalities of Turkey, a quota clause applies for municipal council elections that awards to the highest voted political party. Based on laws regulating local elections in Turkey, independent candidates are severely inhibited in competition due to the threshold and quota clause. As a result, only 10 mayors are among the independent candidates which is 0,8% of all mayors, according to the official website of the Union of municipalities of Turkey. In addition to the local elections, Turkish citizens can engage local governance through participating in municipal council and commission meetings, and citizen assemblies (Şarbak, 2017, p.22). Meetings at municipal councils must be open to all citizens, and media may observe the meetings freely. Furthermore, civil society, media, representatives of other organizations can participate and observe the meetings at municipal council’s commissions. Municipal council’s commissions

also should publish the resolutions and reports of the meetings to the public. Citizens' assemblies are made up of representatives from civil society, universities, professional organizations, trade unions, and other public and private sectors (Yakar, n.d.). These assemblies have a crucial role in raising awareness of people and municipal administrations on issues related to the rights of the city, applying the decentralization principle of local governance, sustainable development, and environmental protections (Şarbak, 2017, pp. 21–22), (Yakar, n.d.).

2.5. 2012 Reform and Its Implication on Localization in Turkey: Tending Towards Decentralization or Recentralization?

Local democracy in Turkey has been subject to considerable debate among the local governance experts after the implementation of the reform package enforced in 2014 by the law number 6360. After ratification of the European Charter of local Self-Governments and obtaining the European Union's membership candidacy, Turkey prioritized fostering decentralization and improving economical scale at the sub-national level. Some notable reforms that can be outlined are increasing the number of metropolitan municipalities to 30 from 16, extending boundaries of metropolitan municipalities, demolishing Special Provincial Administrations at metropolitan municipalities, and eliminating a significant number of small-scaled municipalities (Oktay, 2017). However, some may conclude that integration of small municipalities to the metropolitan municipalities would weaken the democracy at the local level and may challenge citizen participation in villages since those units were the only entities that the distant residents could engage the governance.

According to the 2012 reform package, some may argue that it could be evaluated as localization and decentralization since the authorities of the SPAs, which were representing the central government, assigned to the mayors and local councils as the elective bodies of local entities in Metropolitan Municipalities. Moreover, it is justified that small-scaled municipalities were integrated into the metropolitan municipalities because of their low-income level, financial dependency on the central government, high rate of debt level, and issues with technical staff employment (Oktay, 2017).

However, some local governments experts have concerns over the implication of new reforms on local democracy norms in Turkey. First of all, it can be argued that removing the only decision-making bodies at distant municipalities is not conform with democratic principles as rural residents have different needs than urban municipalities (Akilli & Akilli, 2014). However, in September 2013, the Constitutional Court of Turkey ruled that the legislation [law number 6360] is not inconsistent with the constitution (Akilli & Akilli, 2014). In addition, the way in which the reform was introduced by the government via a top-down approach without considering local citizens' public opinion can be considered as a violation of the European Charter of local Self-Governments (Yılmaz & Güner, 2017, p. 244). The European Charter of local Self-Governments on its Article 5 indicates that "Changes in Local authority boundaries shall not be made without

prior consultation of the local communities concerned, possibly by means of a referendum where this permitted by statute”. Formulating weak municipal councils compared to mayors, decentralization in metropolitan municipalities, lack of devolution of power for residents and lack of access to local administrations at the local level are main concerns that may result in declining of citizen participation and undermining of local democracy in Turkey, especially in Turkey’s most populated cities (Akilli & Akilli, 2014; see also Yılmaz & Güner, 2017).

3. Sub-National Governance in Afghanistan: Who is Governing and Who should Govern?

Afghanistan, officially the Islamic Republic of Afghanistan, is a landlocked country that shares its borders with Pakistan, Iran, Turkmenistan, Uzbekistan, Tajikistan, and China, and it has a 647,500 Km² area with a population of around 32 million (Blunt, Mamundzay, Yama, & Afghan, 2015). Under the president’s office, the cabinet is the highest collective decision-making body of the government (United Nation, 2006). This country is divided into 8 economic regions, 34 provinces, almost 387 districts, 165 municipalities, and thousands of villages (“IDLG Policy – Independent Directorate of Local Governance,” 2018). The 2004 Constitution employs a unitary system of government in which key decision-making bodies are located in Kabul, the capital city of Afghanistan (Nijat, July 2016).

The first attempts toward modernization of governance in Afghanistan began in the early 19th. The first Constitution of Afghanistan (1923) during the reign of Amanullah Khan introduced a decentralized governance style which is known as the first attempt of modernizing and reformation in Afghanistan (Ayobi & Rahimi, 2018). In practice, however, most regimes in Afghanistan tended to apply strong central power over local units, even the communist regimes, at the end of the 70s and during the 80s, in which in the paper they had adopted a decentralized legal framework for the local administrations (Ayobi & Rahimi, 2018). Although many efforts were carried out to build a strong central government in order to monopolize the power by the state in the last four decades, as a consequence of long-standing instabilities, strong informal institutions at the local level have been formed. These informal institutions have been ruling rural Afghanistan, where the majority of its population are inhabiting.

The concept of local governance in Afghanistan once again has gained importance after defining the new legal structure for the local administration by the 2004 Constitution. While after 2001, following the collapse of the Taliban regime, the international community aimed to re-build the state’s institutions, bring stability, and support democratization efforts, after nearly two decades, the central government could not establish the Constitutionally mandated public institutions at the local level that should be elected by the public votes, except the provincial councils. Moreover, the central-local level power is unbalanced as the constitution imposes an accumulated power for the central state.

The 2004 Constitution explicitly emphasizing the preservation of the principle of centralized governance style at the local level while it requires the government to delegate necessary authorities

for the local administration to improve economic, social-cultural matters, enhancing people's participation, and develop national life. The legacy of the centralized governance style of the 2004 Constitution is inherited from its predecessor constitutions, especially the 1964s during the reign of Zahir Shah (Shurkin, 2011). The Afghan centralized constitution was not able to introduce meaningful checks and balances (Boex et al., 2011). However, the 2004 Constitution prescribes the establishment of key elective local entities such as municipal mayors, municipal councils, local councils at the province, district, and village levels (Afghan. Const. art. 137-138,140, 2004).

In addition to the formal structure of local administration under the 2004 constitution, within decades of civil wars and in the absence of state governance at the local level in Afghanistan, strong traditional local institutions have gained power called "*jirgas or Shuras*". These institutes have deep roots in the Afghan customary and religious rules and norms. Furthermore, some national programs, such as the National Solidarity Program (NSP) and The Citizens' Charter National Priority Program (CCNPP), with the financial aid of international donors operating at the local level in Afghanistan that mainly intended infrastructure progress at the local level rather than focusing on rule of law ("Afghanistan: Difficulties of Pivoting from a Highly Centralized to," 2019). These institutes may have a complementary role for the Afghan government's entities on the provision of local needs for the people. However, some informal institutions are militarized by local armed groups that are often opposed to the state's institutes when there is a conflict of interest (Burhanzoi, 2020). Therefore, besides the formal centralized governance under the 2004 constitution, a *de facto* decentralized governance has also existed that has led the country into further instability and retards state-building efforts. Informal institutions impressively rule the major rural territory of Afghanistan, particularly in those areas where the Afghan government has weak control or even has no control at all.

3.1. Central-Local Interrelationship: Formal Structure of Local Governance in Afghanistan

Formally, Subnational governance in Afghanistan has four key institutions: The Independent Directorate of Local Governance (IDLG), provinces and districts with provincial line departments and district line departments, provincial and district councils, and municipalities (Nijat, July 2016).

Independent Directorate of Local Governance (IDLG) was created upon a presidential decree in 2007 to function as a linkage between the central government in Kabul and subnational units and has no accountability towards the parliament-unlike the ministries (Nijat, July 2016). Initially, IDLG has a broad range of responsibilities over all subnational entities from recruitment of key officials, such as governors and mayors, and empowering local institutions, to making policies, legislation, and law enforcement authority. This institute has a strong overseeing authority over all subnational entities according to the rules and regulations related to the subnational governance of Afghanistan.

Provincial Governors, as the representative of the president for provinces, coordinating with line ministries and have an oversight role over district governors (Shurkin, 2011). The governor is appointed by the president and supervised by IDLG. According to the subnational governance policy of Afghanistan (2018) the governors in charge of a number of responsibilities that mainly includes promoting good governance, peace, and stability and ensuring security, leading the provincial development planning, development of the public administration reform, protecting and promoting the human rights, having an active role on political and diplomatic affairs, building the trust between the citizens and the state at the local level, making recommendations for the higher-level appointments and select the lower grade staff at provincials level (the Islamic Republic of Afghanistan, 2010).

One other important parts of the subnational governance structure are provincial line departments and district line departments. The heads of provincial departments are appointed and report to their related ministries; however, provincial department's directors have an accountability relationship to the Provincial Governors (Habib, 2013). In addition to the mentioned subnational institutions, municipalities at provinces and district important subnational governance organs. Their revenue capability primarily through the municipal services delivered in urban areas. According to the Constitution, municipalities should be established in order to administrate city affairs, and the mayors should be elected through free, general, secret, and direct elections. Due to ongoing instabilities and lack of rule of law, still, no election has been held for this purpose, and instate the municipalities are dependent on the IDLG (MUDH Report, 2015).

The Afghan constitution requires the establishment of elected councils for provinces, districts, villages, and municipal levels. However, the government was able to establish the elected council only at the provincial level. The purpose of these elected councils is to represent the people, make it possible for the people to participate in the decision-making process, oversee the affairs of the province by providing consultations for improvement of the government regarding the provincial and district affairs (Afghan. Const. arts.138-141, 2004).

Provincial and district governors represent the president at provincial and district levels. While the governors are appointed by the president, the district governors are appointed by the process of merit-based recruitments, jointly by IDLG and Independent Administrative Reforms & Civil Service Commission. One of the main roles of the governors is to serve the central government by providing leadership (Nijat, July 2016).

3.2. Elective or Appointive Local Authorities: The Question of Local Democracy

Chapter eight of the 2004 Constitution outlines a legal framework for the local administration in Afghanistan. This chapter, which contains seven articles titled "Administration", orders the government to delegate necessary authorities to the local administration within the preservation of the principle of centralization. Furthermore, according to the Afghan Constitution, municipal

mayors, members of municipal councils, and all local councils should be elected through direct vote of the residences (Afghan. Const. art. 137-138, 2004).

According to the Afghan election legislations, the electoral system for the local councils is Single Non-Transferable Voting (SNTV)-in which discourages the formation of effective political parties-instead, it supports independent candidates to emerge as new actors. This system has been accepted by Afghan leaders for a number of reasons. First of all, it is argued that this system is simple to understand for the majority of the Afghans who are remained illtreated due to long-stands instabilities while for the long term, this approach may not be justifiable. Secondly, SNTV has been accepted to prevent those warring factions who have been associated with decades of civil wars, corruption, and smuggling; instead, this system would support the emergence of new independent actors into Afghan politics. In practice, however, SNTV was unable to prevent the war-lords to enter the Afghan parliament as their representatives have been dominating the house of representatives within recent several parliamentary elections.

As was mentioned before, in recent last 18 years, the Afghan government could not establish the local councils that have mandates from the constitution, except provincial councils. Although the government promised in 2018 that elections for the district councils will be held in 2019, to date, neither district and village councils have not been established nor elections for these institutions have been planned by the central state.

Moreover, mayors are appointed through recruitment procedure by IDLG and Independent Administrative Reform and Civil Service Commission (IARCSC) upon final approval of the president's office (Afghan. Municipal Law. art 13 (6), 2018). The municipality of Kabul, as the capital and largest city of Afghanistan, has been given a different state by the municipal law of Afghanistan. The president directly appoints Kabul city's mayor, which has to report to the president and has the right to participate in the cabinet's meetings (Afghan. Const. arts. 13 (1), 23, 2004)

On one hand, the 2004 constitution emphasizing the principle of centralization of power that allows the central government to foster some extent of centralization at the local level. On the other hand, further provisions prescribe strong instruments in which can formulate a bridge between the state and citizen ensuring, to some extent, the principle of citizen self-governance at the sub-national level. The current formal structure in many cases is not consistent with the constitution that undermined the principle of rule of law and rule of people. Lack of citizen participation in sub-national Afghanistan contributed to shaping a *de facto* decentralized structure of local governance and ultimately resulted in undermining the process of empowering formal institutions.

4. Comparing Turkey and Afghanistan

Afghanistan and Turkey have enjoyed a close bilateral and warm relation because of their strong religious, cultural, and historical associations while there is no border among these two nations. After the declaration of Afghanistan's independence under the leadership of King Amanullah Khan on 19 August 1919, Afghanistan established a diplomatic contract with Turkey even the war for Turkey's independence was ongoing. When Turkey gained its independence, Afghanistan was the second state to recognize the Turkish Republic after the Soviet Union (Doğan, 2011, p. 369).

In addition, Turkey supported the modernization and state-building efforts in Afghanistan in the early 20th and post-2001 regimes (Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs, n.d.). This is one of the main reasons that Turkey is contemplated as a topic of comparison for Afghanistan's enhancing local governance since the major people in Afghanistan believe that Turkey is the best friend for their nation. Despite all the closeness that states and nations have had in the course of history, the local governance system has been developed in two countries within different socio-economic and political situations. Nevertheless, Turkey, as one of the relatively successful developing countries provides many lessons for empowering local governance in a country like Afghanistan.

According to the constitution of Afghanistan, fundamental principles can be stated as a unitary state, Islam as the religion, Islamic Republic, Rule of Law, democracy, and extensive rights of the citizens while the Constitution of Turkey declares the fundamental principles as democracy, Republic and Secular State, Rule of Law, Human Rights and loyal to the Nationalism of Ataturk. Mutual fundamental principles among two constitutions are democracy, rule of law, human rights, republic states while key differences are Islam as the religion, Islamic republic and state of secular and loyalty to the nationalism of Ataturk.

In both countries, presidents are the heads of states and governments while Turkey has a unicameral legislative power, Afghanistan has a bicameral parliament. The central governments employ heavy tutelage power over the local institutions relied on legislative instruments; however, in Afghanistan in some cases, the national government applies the central power on local administration even contrary to the constitution and other legislation related to local governance.

Under the scope of the unitary systems in Turkey and Afghanistan, it is very unlikely that sub-national units would have extensive authorities. However, constitutions and other related regulations concerning local governance delegate a certain amount of decentralization in both countries. A comparative study of local governance of both countries reveals that despite having similarities on the subject matter of style of governance, practically the forms and degree of decentralization differ between Turkey and Afghanistan. In addition, as two countries have different socio-economic and political conditions, the rate of citizen participation, service delivery efficiency, and local institutions' accountability are the main differences at the local level in both countries that demand additional deliberation of two states. Turkey, throughout the process of European Union nomination and for the purpose of increasing economic scale, has devoted

further authorities to the elected local institutions and empowered their legal personalities. Unlikely, in Afghanistan, the IDLG on behalf of the central government is in charge of all local units across the country-including those elected institutions such as provincial councils.

According to the legal framework designed for the local governance of two countries, administratively both countries are divided into provinces, districts, and villages. In each country, local governance systems have been developed based on different socio, economic and cultural demands. In addition to external factors that have influenced the process of democratization and decentralization in both states, population unbalancing is a key domestic challenge that requires both countries' additional efforts. The urban-rural population of the two countries is a major factor that has formed a distinguished local governance style.

Turkey has experienced metropolitan municipality governance as the urban population has been grown dramatically in recent years. For instance, in 2000 the population of Ankara was 4 million while in 2016 it had a population of 5.8 million. Unlikely, the long-standing armed conflicts in Afghanistan caused this country to remain a pre-industrial nation that only 24% of its population live in urban areas (UN HABITAT, 2016). However, the rate of urban growth in Afghanistan has been increasing recently, especially the Kabul which is the capital and largest city of Afghanistan is the center of urbanization (Rasmussen, 2014). Therefore, local governance must be enhanced per future urban growth.

Electoral systems for the local councils in both countries defined through their legal systems significantly matter on citizen participation, civil society engagement, and the role of political parties on local politics. The election system of local councils in Afghanistan is SNTV which favors independent candidates and discourages political parties. Conversely, in Turkey, the local electoral system is proportional in which political parties can actively participate and maintain the local institutions responsive for the residents. Although SNTV is simple to understand for the voters, who have not experienced elections because of insecurities and conflicts for decades, this system may not be effective in the long term since it has prevented the formation of modern political parties in Afghanistan.

Turkish governors as the representatives of the national state for locals similar to Afghanistan have enjoyed extensive power and authority in the past while based on the new tendency towards decentralization in Turkey, the trend has been changed in favor of elected local institutions such as mayors and councilors. Empowering municipalities instead of governors would contribute to the local and regional economies as municipalities have their own revenues. On contrary, the delegation of further power to governors' offices could result in counterproductivity as they are dependent financially on national states' transfers. Therefore, in a country like Afghanistan that local institutions are in need of financial aid from the central government, the focus should be on those institutions that have their own revenue sources such as municipalities.

5. Conclusion

Effective and responsive local institutions in which meet the social, economic, and cultural demands of the residents are the means for democratically governance. For people's participation and provision of effective services, local institutions require to obtain a significant level of authority and autonomy from the central governments. Although Turkey is known as one of the centralist states, the political and administrative decentralization are higher in Turkey than in Afghanistan. Turkey and Afghanistan employing a heavy central power over the local institutions while national governments may not be able to provide residents' demands efficiently as they are not informed about the preferences of residents. In contrast, subnational units with having plentiful support of the people are considered better aware of the needs, especially in a representative style of governance at the local level. In fact, the centralization principle mentioned in 2004 constitution of Afghanistan paves the path for the central state to apply its strong power over the local units

Turkey has a remarkable influence over the course of modernization in Afghanistan since the early 19th until post-2001. The first constitution of Afghanistan in 1923, which was relatively resulted in decentralization of power and constitutional monarchy, was exceedingly inspired by constitutional movements in Othman empire. Likewise, the structure of governance through a top-bottom three-layer levels reflects resemblance among two centralized countries. In Afghanistan, however, the absence of central state's power at the local level, due to the civil wars—has resulted in formation of informal and complex institutions such as *Jirgas* and *shuras*.

In addition, citizen participation through a democratic approach matters on effective provision of service delivery at the local level. Therefore, local democracy should be empowered in both countries to ensure citizen participation and to promote the efficiency of service delivery at the subnational level as citizen engagement on local issues is still a controversial matter for both country's local administration systems. In order to empower local institutions in Afghanistan, the gap between the state and people must be filled through empowering participatory governance at the local level. Moreover, bringing reforms for the purpose of economic growth must be in line with the basic rights and freedoms of the citizens. Although the recent reformation in Tukey may have been contributed to economic growth at the local level, the basic rights of citizen in the villages, where the municipalities have been demolished, remained controversial. Likewise, in Afghanistan, due to the lack of rule of law, the citizens are unable to claim their basic rights such right to vote for local authorities.

Active groups collectively have a crucial role in raising people's awareness about their rights of engagement to the local governance, holding the local institutions accountable and responsive to the people instead of the central government, and increasing the efficiency of local service delivery. The electoral system which defines the role of active groups such as political parties on engagement with governance matters in each country. The electoral system concerning the local councils in Afghanistan [SNTV which is abolished in many countries] (Renolds et al., 2012). fails

in offering sufficient incentives for the political parties, civil society's and other activist groups to have a functional role in local governance. Likewise, applying a 10% threshold for the local elections in Turkey is identified as an obstacle against diverse participatory governance and pluralism, and local institutions may not reflect a factual diversity of the society.

References

- A Users' Guide to Measuring Local Governance. (2015). Retrieved from https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/democratic-governance/local_governance/a-users-guide-to-measuring-local-governance-.html
- Afghan. Const. arts. 13,137-141, (2004)
- Afghan. Municipal Law. art. 13 (6), (2018)
- Afghanistan: Difficulties of Pivoting from a Highly Centralized to. (2019). Retrieved September 17, 2021, from <https://www.democracyspeaks.org/blog/afghanistan-difficulties-pivoting-highly-centralized-decentralized-government>
- Akbar, S., & Akbar, Z. (2011, March). *Elections and Conflict in Afghanistan*. Global Policy and Development. Retrieved from <http://www.fes.de/GPol/en>
- Akilli, H., & Akilli, H. S. (2014). Decentralization and Recentralization of local Governments in Turkey. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 140, 682–686. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/>
- Ayobi, M., & Rahimi, H. (2018). A Study of Afghanistan's Organization and Structure of Public Administration under the 2004 Constitution. *Afghanistan Research and Evaluation Unit*, 1–48. Retrieved from <https://areu.org.af/publication/a-study-of-afghanistans-organization-and-structure-of-public-administration-under-the-2004-constitution/>
- Blunt, P., Mamundzay, F., Yama, N. and Afghan, H. (2015) Policy Paradigms, Sub – national Governance and the State Sovereignty Gap in Afghanistan. *Progress in Development Studies*, 15, 270-285. <https://doi.org/10.1177/146.499.3415578981>
- Boex, J., Buencamino, G., & Kimble, D. (2011). An Assessment of Afghanistan's Municipal Governance Framework. Urban Institute Center on International Development and Governance.
- Brinkerhoff, D. W. (2005). Rebuilding governance in failed states and post-conflict societies: core concepts and cross-cutting themes. *Public Administration and Development*, 25(1), 3–14. <https://doi.org/10.1002/pad.352>
- Burhanzoi, A. (2020, February 29). A Decentralized Government Is Not the Answer to Afghanistan's Problems. Retrieved August 27, 2020, from <https://thediplomat.com/2020/02/a-decentralized-government-is-not-the-answer-to-afghanistans-problems/>
- Constitution of the Republic of Turkey (1982). Chapter two, IV, C. Establishment of the Administration, 2. Local Administration, Article 127.
- Derdiman, R. C. (2016). Türkiye'de Büyükşehir Belediyelerinin ve Bu Belediyelerin Yapılarındaki Yeni Değişikliklerin Anayasaya Uyumu Sorun. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 51–87. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213632>
- Doğan, S. (2011). *Turkey's Presence and Importance in Afghanistan*. Usak Year Book, 4, 367–370. https://doi.org/1065605/Turkeys_Presence_and_Importance_in_Afghanistan

- Ertaş, H. (2016). Türkiye’de Yerel Yönetim Birimlerinin Görev Ve Sorumlulukları İle İlgili Mevzuat Ve Karşılaştırmalı. *Selcuk University Journal of Social and Technical Researches*, 11, 87–113. Retrieved from <http://sosyoteknik.selcuk.edu.tr/sustad/article/viewFile/70/56>
- Esen, A. (2016). A Brief Overview of The Development of Metropolitan Governance In Turkey. *دراسات اقتصادية*, 1. <https://doi.org/10.37487/0845-000-026-009>
- Genç, E. (2015). Demokratikleşme Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(1), 267–290. <https://doi.org/10.17550/aid.63838>
- House of the People of Afghanistan (Wolesi Jirga). (2020). History of the National Assembly of Afghanistan. Retrieved June 28, 2020, from <https://wj.parliament.af/english.aspx>
- IDLG Policy – Independent Directorate of Local Governance. (2018). Retrieved September 17, 2021, from <https://idlg.gov.af/en/department-policy/>
- International Foundation for Electoral Systems. (2019, March). *Elections in Turkey 2019 Local Elections*. IFES. Retrieved from https://www.ifes.org/sites/default/files/2019_ifes_turkey_local_elections_faqs_final.pdf
- Islamic Republic of Afghanistan. (2018, July). *Islamic Republic of Afghanistan Citizen-Centered Governance A Roadmap for Subnational Reform*. Retrieved from <https://idlg.gov.af/en/wp-content/uploads/2019/06/English-Book.pdf>
- Kavruk, H. (2004). The System of Local Government in Turkey. *Gazi Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 181-205 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/gaziuibfd/issue/28342/301270>
- Law on Special Provincial Administration, 5302, articles 3, 6, 9. (2005)
- National Defense Research Institute RAND, & Shurkin, M. (2011). *Subnational Government in Afghanistan*. RAND. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP318.html
- Nijat, A., Gosztonyi, K., Fedaa, B., & Koehler, J. (2016). Subnational Governance in Afghanistan I. The State of Affairs II. The Future of District and Village Representation. *Afghanistan Research and Evaluation Unit and German Federal Ministry of Economic Cooperation and Development*, 11, 1–68. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/306239959_Sub-National_Governance_in_Afghanistan_The_State_of_Affairs_and_the_Future_of_District_and_Village_Representation
- Oktay, T. (2017). Metropolitan Governance in Turkey with Regard to Regionalism Approaches. *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, XII, 63–77. Retrieved from <http://www.beykon.org/dergi/2017/SPRING/2017XII.I.5.T.Oktay.pdf>
- Oktay, T. (2017). Municipal Councils in Turkey After the Local Administration Reform. In Demirkaya, Y. (Ed) *New Public Management in Turkey, Local Government Reform*. (p. 30).
- Özkal Sayan, İ. (2013). Türkiye’de İdari Sistem ve Örgütlenme. Konrad Adenauer-Stiftung, 1–18. Retrieved from https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=a4fd2244-a04a-0eaa-9547-92e52e4fac36&groupId=252038
- Rasmussen, S. E. (2014, February 3). Kabul – the fifth fastest growing city in the world – is bursting at the seams. Retrieved September 17, 2021, from <https://www.theguardian.com/cities/2014/dec/11/kabul-afghanistan-fifth-fastest-growing-city-world-rapid-urbanisation>
- Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs. (n.d.). Turkey-Afghanistan Bilateral Political Relations. Retrieved November 20, 2020, from http://www.mfa.gov.tr/turkey_afghanistan-bilateral-political-relations.en.mfa
- Reynolds, A., & Carey, J. (2012). Fixing Afghanistan’s Electoral System. *Afghanistan Research and Evaluation Unit*, 24. Retrieved from <https://areu.org.af/publication/1211/>

- Şarbak, Z. (2017). *Local Governments of Turkey* (2nd ed.). Retrieved from https://www.tbb.gov.tr/online/kitaplar/turkiyede_yerel_yonetimler2eng/html5forpc.html?page=4&bbv=0&pcode=
- The World Bank. (2020). Retrieved September 17, 2021, from <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview>
- UN HABITAT. (2016). Afghanistan the Impact stories. Retrieved December 16, 2020, from <https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/Afghanistan%20Impact%20Stories%20LowRes.pdf>
- United Nation (2006) Islamic Republic of Afghanistan Public Administration: Country Profile. Department of Economic and Social Affairs (DESA), United Nations.
- Yakar, M. (n.d.). Types of Local Governments. Retrieved November 26, 2020, from [https://www.tbb.gov.tr/en/local-authorities/types-of-local-governments/#:%7E:text=Turkey%20has%20three%20types%20of,provincial%20administrations%2C%20municipalities%20and%20villages.&text=P-redating%20the%20Republic%20\(proclaimed%20in,a%20law%20promulgated%20in%201914](https://www.tbb.gov.tr/en/local-authorities/types-of-local-governments/#:%7E:text=Turkey%20has%20three%20types%20of,provincial%20administrations%2C%20municipalities%20and%20villages.&text=P-redating%20the%20Republic%20(proclaimed%20in,a%20law%20promulgated%20in%201914)
- Yılmaz, S., & Güner, A. , (2017). Impact of Recent Changes on Local Government Discretion and Accountability in Turkey. *Marmara Journal of Economics*, 1, 229–250. <https://doi.org/10.24954/mjecon.2017.12>

Kurtul Gülenç, *Frankfurt Okulu, Eleştiri, Toplum ve Bilim, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016, 287 s.*

Halit Ahmet KAHRAMAN*

Frankfurt Okulu, Eleştiri, Toplum ve Bilim adlı eserin ilk baskısı Ağustos 2015, ikinci baskısı Ocak 2016'da Ayrıntı Yayınları tarafından basılmıştır. Yazar, Kurtul Gülenç, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi felsefe bölümünde profesördür. Araştırmacının sosyal bilimler felsefesi alanında birçok yayını bulunmaktadır. Yazarın bu eseri ise Hacettepe Üniversitesi'nde Kurtuluş Dinçer danışmanlığında yazdığı doktora tezinden kitaplaştırılmıştır.

Kitap, Frankfurt Okulu'nun görüşlerinin bir derlemesidir. Kitabın temel argümanı, günümüzde yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunları ele alırken Eleştirel Teori'nin (ET) güncelliğini koruduğunu savunmaktadır. Yazara göre söz konusu sorunlara karşı çözüm arayışlarında ET'nin tarihsel toplumsal koşullar kapsamında yeni yorumlarının dikkate alınması gerekmektedir. Kitap, Frankfurt Okulu ve Eleştiri, Frankfurt Okulu ve Toplum ve Frankfurt Okulu ve Bilim başlıklarından üç ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde eleştiri ile özgürleşim arasında bağ kurulurken ikinci bölümde kapitalist toplum, birey ve doğa arasındaki ilişki tarihsel toplumsal bir perspektiften ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde pozitivistlikle ET arasındaki felsefi ayrımlara değinilmektedir. Fakat bölümlerin içeriğindeki yakınlık nedeniyle ilgili başlıklar, birbirleriyle ilişki içinde ve zaman zaman iç içe geçerek işlenmiştir. Yazar kitabın ilk iki bölümünde ET'nin argümanlarını özetlemiş üçüncü bölümde ise özgün iddia ve sonuçlarını ortaya koymuştur.

Gülenç'e göre ET, doğası itibarıyla geleneksel bilim anlayışına ve toplumdaki yerleşmiş adaletsizliklere karşı bir başkaldırıdır. Temellerini Hegel ve Marx'ın attığı diyalektik materyalizmden alır. Bu anlayışın bilim adına iddiaları, doğa-insan ilişkisi, özne-nesne ayrımı, pozitivistliğin tarafsız olmaması, bilimin sonuçtan daha çok süreç olduğu ve toplumsal tarihsel bir niteliğe sahip olduğu olarak sıralanabilir (s.22). ET, fizikalist olarak adlandırılan doğa-insan ilişkisinde insanın da aynen doğa gibi incelenebileceğini düşünen pozitivistlerin görüşlerine katılmaz. Onlara göre insan ve doğa arasında diyalektik bir ilişki vardır. İnsan doğadan tamamen bağımsız olmadığı gibi tümüyle doğa da değildir. Dolayısıyla insan, doğa bilimlerindeki bakış açısıyla değil; tarihsel-toplumsal bağlamında nesnel akıl ve içkin eleştiri gibi yöntemlerle

* İstanbul Ticaret Üniversitesi, E-posta: hakahraman@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9225-4125

anlaşılabilir. Pozitivist bir araştırma insanı nesne gibi görmekte ve araştırma yapanı tek özne olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda pozitivism insan ve toplum arasındaki bağı koparır. İnsanı nesneleştirir. Pozitivist bir çalışma, araştırmalarında belli bir grubun çıkarlarına hizmet ederken diğer bilgi kaynaklarını dışlar ve bilgi üretimini ideolojik bir boyuta taşıyarak tarafsız bilim yapma iddiasını kendiliğinden yarılar. Gülenç'in de paylaştığı ET'nin görüşlerine göre insana ait bilim sonuçcu değil sürece odaklı olmalıdır. Eylem, eleştirel düşünmenin bir parçası ve devamıdır. Kitapta ifade edildiği şekliyle eleştirel kuram, hangi tarihsel ve toplumsal koşulların kendisini ortaya çıkardığının farkında olan kuramdır (s.228).

ET, özne-nesne ayrımının kesin sınırlarla çizilmesini kabul etmez ve aralarındaki diyalektik ilişkiyi vurgularken araştırmacının araştırma yapılan gibi bir varlık olduğunu verili olarak ele alır. Dolayısıyla eleştirel bir çalışma başlangıcı itibariyle taraflı ve bir pozisyona sahiptir. Ancak bu pozisyon eleştirel yazarlar tarafından insanların özgürleşmesi ve eşitliği üzerine olduğu iddia edilerek araçlara değil amaçlara hizmet eden bilime odaklanılmasını salık verir. Bu anlayışa göre pozitivist bilim, akli araçsallaştırarak yarara odaklanan bilim yapma yöntemlerini benimsemiştir. Dünya tarihinde zaman zaman ortaya çıkan ve iyi yaşamı hedef edinen bilim terk edilmiştir. İyi yaşamı amaç edinmeyen bu bilim, "araçları" kutsallaştırmış, etik kaygısı olmadan, toplumsal niteliğini kaybetmiştir (s.161). Toplumda mevcut olan adaletsizlere, haksızlıklara değinmeden oluşan teknik ilerlemeler kapitalist sistemle bağlantılıdır. Gülenç'in Roy Baskhar'dan aktardığına göre "Bundan böyle bireylerin toplumu yarattığını söylemek doğru değildir. Daha doğru olan bireylerin toplumu yeniden ürettiği ya da dönüştürdüğüdür." (s.137).

Yazarın ET hakkında aktardığı en ilgi çekici iddialarından biri, insan potansiyelinin geç kapitalizm döneminde hapsedilmiş olduğudur. İnsanın hapsedilmesinden kasıt ise kapitalist toplumda insanın çelişkileri, adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri ortadan kaldıramamasıdır. İnsanın bu çelişkili durumu değiştirebilecek, ani değişiklikler yapacak gücü yoktur. Değişiklik olabilmesi için çoğu zaman beklenmesi gerekir. Beklemek "kötülükler" in birey ve toplumda kök salmasına neden olur. Artık karşı konulamaz, kabul edilmiş ve direniş gösterilmeyen hatta gelenek haline gelen "kötülükler" vardır. Sürekli yinelenen bu durum insanın insan olmağını, bireyliğini bitirir. Geç kapitalizm dönemi bireyi, bir sarmalın içindedir. Kanımca kapitalizm öncesi toplumlarda da benzer durumlar olduğu açıktır. Ancak geç kapitalizmin bireyin bazı özgürlüklerini daha fazla kısıtladığı iddiasını ben de desteklemekteyim. Buna ek olarak ET insanın teknolojiye hapsolarak bir nevi insanın makineleştiğini düşünmektedir. Bu iddia oldukça yerinde bir tespittir. Gülenç'e göre teknoloji insan hayatını aynılaştırmaktadır (s.173). Öteki taraftan insan, iletişim/teknoloji araçları ile duygusal ve doğal bağlar da kurmaktadır. O halde teknoloji, insan hayatına benzerlikler kattığı gibi aynı zamanda insanın kendini gerçekleştirme ve farklılaştırması, bireysel karakterini ortaya çıkarması için yardımcı da olmaktadır.

Kitapta dikkat çeken bir diğer nokta özgürleşmenin ortaya çıkması ve iyi yaşama ulaşmak için Horkheimer'ın birey vurgusunun Gülenç tarafından aktarıldığı kısımdır (s.174). Sosyal bilimlere toplumsal açıdan ele alan, birey-toplum arasındaki ilişkinin ayrılmaz bir diyalektik ve bütünlük oluşturduğunu iddia eden Horkheimer, kitapta üzerinde durulduğu gibi bireyin toplumsal

koşullardan etkilenmeden incelemeyeceğini defalarca vurgulamıştır. Ancak bu noktada çözümün direnen bireylerle mümkün olduğu çünkü direnen toplumsal bir tabakanın kalmadığı ve toplumsal tabakanın direnç gösterebilme kabiliyetinin mümkün olmadığını dile getirmektedir. Kanımca Horkheimer bu tartışmada diyalektik düşünme biçimini bırakmış ve diyalektik üzerine şekillenen ilişkileri dolayısıyla aktör yapı, özne nesne, birey toplum, tikel tümel ikiliklerinde birincileri tercih etmiştir. Pozitivist düşünürler gibi o da gerçek çözüm anında, uygulamada, praksiste ve pratikte bireyi tercih etmektedir.

Kurtul Gülenç'e göre kapitalist sistem kendini doğal olarak kabul ettirmiş ve "başka" formların varlığını/var olma ihtimalini sonlandırmıştır (s.263). Gülenç kitabında "başka"ların var olabileceğini göstermeye çalışmış ve bu girişiminde Frankfurt Okulunun görüşlerini aktarmakta başarılı olurken bu görüşlere özgün katkılar sunmaya çalışmıştır. Aslına bakılırsa onun yaptığı ET'nin 1930'lardan bu yana yapmaya çalıştığının bir benzeridir. ET perspektifinde tartışılmalı kalan pratik olarak ne yapılacağı sorusuna cevap aramaktır. ET ortaya çıktığı günden bugüne kadar bu soruya cevap vermekte zorlanmaktadır. Uygulamadan tamamen yoksun hatta kapitalist bilim anlayışının ürettiği verilerle mücadele olmaksızın ET'nin entelektüel üstünlüğü elde etmesi zor bir ihtimal olarak gözükmektedir. Diğer taraftan kitabın eleştirel bir dönüşüme, "başka"lıkların var olabileceğinin gösterilmesine hayat alanı açtığı savunulabilir mi? Yazar "söylemin" bu örnekte "yazı"nın (kendi kitabının) eylem/uygulamanın parçası olduğunu düşünmektedir. Sonuç olarak deskriptifte olsa ET'den bahsetmek, aslında kapitalist bilime karşı bir pratik eylemdir.

Bir diğer nokta yazarın pozitivist eleştirirken erken dönem pozitivistini temel almasıdır. Oysa güncel bir çalışmanın pozitivistin yeni yaklaşımlarına daha fazla yer verip onlar üzerinden eleştiri yapması daha sağlıklı olabilirdi. Yazarın en çarpıcı görüşü bireyin yaşadığı vitrinde kaybolup gittiği ifadesidir (s.266). Buradan hareketle pozitivist bilim dünyayı amaç odaklı, ahlaki, etik kaygılar güden ideler evreninden çıkarıp yaşanan hayatların ancak seyredilebildiği ölçüde değer kazandığı olgular vitrinine çevirmiştir. Yazara göre birey, yaşadığı vitrinde kaybolmuştur. İnsanlık tarihinin geç kapitalizm evresinde, diğer dönemlere göre daha fazla vitrinleşmiş bir dünyada yaşadığımız konusunda yazara katılmaktayım.

Kitap eleştirel teorinin argümanlarının Türkçe literatüre kazandırılmasında ve akıcı bir anlatımla felsefi çalışmaların Türkçede yer edinmesi konusunda oldukça başarılıdır. Bu bakımdan Türkçe literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Buna ek olarak yazmanın bir praksis olarak ele alınması ET'nin günümüz tarihsel toplumsal gerçekliklerini tasvir etmesi bakımından oldukça önemlidir. Diğer taraftan literatürde tartışıldığı üzere yazmak ve söylem üretmenin praksise ne kadar dahil olduğu bir tartışma konusudur. Çünkü oluşturulan söylemin pratik araç ve kurumlarla desteklenmediği müddetçe uygulamaya geçmesi oldukça zordur.

Khaled Fahmy, *Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına*, Çev. Abdullah Yıldız, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020, 208 s.

Abdullah ÖZÇELİK*

19. yüzyılda Osmanlı coğrafyası, karşılaşılan meydan okumaların da etkisiyle farklı modernleşme tecrübelerine sahne olduğu bir vakiadır. İmparatorluk başkentinin taşra ayaklarının inşa edilmesi, idare meclislerinin kurulması, askeri sistemin ve eyalet sisteminin yeni bir anlayış çerçevesinde yapılandırılması, sanayileşme ve siyasi entegrasyon hamleleri ülke genelinde hayata geçirilse de Tunus ve Mısır, İslam dünyasında, imparatorluk merkezi olan İstanbul'un yanında farklı tecrübeleriyle önemli bir konumda bulunmaktadır.

19.yüzyılda Osmanlı coğrafyasında öne çıkan devlet adamlarından biri olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, genellikle imparatorluğu siyasi ve askerî açıdan zora sokan isyanı ile bilinmektedir. Ancak son dönemde özelde Mehmed Ali Paşa, genelde ise Mısır modernleşmesi hakkında ciddi bir literatürün ortaya çıktığı gözlerden kaçmamaktadır.

Yukarıda belirtilen alanlarda eserler veren ve aynı zamanda kitabın yazarı olan Khaled Fahmy, Cambridge Üniversitesi'nde Sultan Kabus bin Said Modern Arap Çalışmaları bölümünde profesör olarak çalışmaktadır. Ana ilgi alanları 19.yüzyılda Mısır'da hukuk, tıp ve ordu olmasına rağmen modern Ortadoğu'nun sosyal ve kültürel alanlarında eserler vermektedir.¹ “*All the Pasha's Men: Mehmed Ali, His Army ve The Making of Modern Egypt*”, “*al-Jasad wa-l'Hadatha (The Body and Modernity)*” ve “*In Quest of Justice: Islamic Law and Forensic Medicine in Modern Egypt*” adlı eserleri kaleme almıştır. Ayrıca kendine ait bir blog sitesinde (<https://khaledfahmy.org/en/>) çalışmalarını daha geniş bir kitleye yaymaktadır.

Khaled Fahmy'nin kaleme aldığı “*Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına*” adlı eser; teşekkür, sekiz ana başlık, kaynakça ve dizin bölümlerinden oluşmaktadır. İlk defa Oneworld Publications tarafından 2009 yılında basılan eser, “*Makers of the Muslim World*” serisinin yirmi beşinci kitabı olarak yayınlanmıştır. Eser; Abdullah Yıldız

* Sakarya Üniversitesi, E-posta: abdullahozcelik@sakarya.edu.tr, Orcid 0000-0003-1041-199X

1 Hakkında daha geniş bilgi için bkz: Professor Khaled Fahmy FBA. (t.y.). Erişim Tarihi Nisan 22, 2021, Erişim Adresi: <https://www.ames.cam.ac.uk/people/professor-khaled-fahmy-fba>

tarafından dilimize kazandırılmış ve Vakıfbank Kültür Yayınları aracılığı ile okuyucusuyla buluşmuştur.

Teşekkür kısmında yazar, eserin yazım aşamasında kendisine destek olan kişi ve kurumlardan bahsederek, okuyucuya çalışmanın dayanak noktaları hakkında ön bilgi sağlamaktadır.

“*Makedonya'daki Kökler*” başlığını taşıyan ilk bölümde; Kavala'nın tarihi ve coğrafi açıdan stratejik konumunu anlatarak, Mehmet Ali Paşa'nın doğumu, gençlik yılları ve soyu hakkında bilgi veren yazar; Paşa'nın vakit geçirdiği oyun arkadaşları ve aşırılıkları üzerinde özellikle durmaktadır. Bu aşırılıkları yüzünden o dönem Kavala kadısı olan dayısı ile arası açılan Paşa'yı, dayısı Mısır'ı işgal eden Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız ordusu ile savaşmak üzere toplanan başıbozuklar arasına yazdırır. Paşa'nın Mısır'a ayak basması da bahsi geçen olay vesilesi ile olur.

“*Mısır Kördüğümü*” başlığını taşıyan ikinci bölümde, Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a ayak bastığı sırada Fransız işgali altındaki durum yazar tarafından betimlenmektedir. Mısır halkı ile Napolyon'un ordusu arasındaki gerginlikler, Memluk beylerinin siyasi ve ticari durumlarının sarsılması Fransız ordusunun güç kaybetmesine neden olmuştur. Kavaladan gelen birliklerin Arnavut başıbozukları ile birleşmesi, ki bu durum Mehmet Ali Paşa'nın Arnavut olduğu yönünde yanlış bir kanaat da oluşturacaktır, Hüsrev Paşa ile Mehmet Ali arasında 50 yıl sürecek olan düşmanlığın başlaması, Hüsrev Paşa'nın, Memluk beyleri karşısında başarısız olması ve isyan çıkması, Mehmet Ali Paşa'nın halkı yanına çekerek iktidara gelmesi neticesinde Mısır için yeni bir devir başlayacaktır.

“*İktidarın Sağlamaştırılması*” başlıklı bölümde ise, Mehmet Ali Paşa'nın 1805 yılında resmen Mısır valisi olmasıyla birlikte, Mısır'da, özellikle de Kahire'de, farklı kesimlerin birbirleri arasındaki mücadelesinde arabuluculuk rolünü ince bir siyasetle nasıl kendi lehine kullandığı yazar tarafından öne çıkarılmaktadır. Halk, ulema, tüccar, eşraf Memluk beyleri arasındaki çatışmalardan yararlanan Paşa, kendisi dışındaki iktidar odaklarını tek tek zayıflatarak iktidarını tahkim etmiştir. Avrupada o dönem devam eden Napolyon Savaşları'nı ticari fırsata çevirmesi, ticari yönden de Mehmet Ali Paşa'nın iktidarını güçlendirmiştir.

Dördüncü bölüme geldiğimizde ise “*Tahkimat*” başlığı altında Mehmet Ali Paşa'nın, ince ayar bir denge siyaseti ile ailesini Kavaladan getirerek, hanedanını kurma çabasına yer verilmiştir. Mısır'da üretilen ürünler üzerinde uygulanan tekelleşme politikaları sayesinde Mehmet Ali Paşa bir yandan zenginleşirken bir yandan da emrinde çalışacak yetenekli kişileri istihdam etmektedir. İç piyasadan ucuza alınarak dış piyasada yüksek fiyatlara satılan ürünlerin yanı sıra, Memluk beylerinin topraklarına el koyarak bunları kiralamak suretiyle üretim sürecine müdahalede bulunmuştur. Ayrıca pazar yerlerinde kuralların ihlali durumunda oldukça ağır cezalar uygulanmakta ve ticari düzenin korunmasına önem verilmektedir. Maddi açıdan cazibe merkezi haline gelen Mısır'da, Paşa emri altında çalışan kişilerden Mısır'ın yönetiminde yararlanmakta ve genişleyen bir ayan tabakası oluşturmaktadır. Bu dönemde Hicaz'da vuku bulan Vahhabi ayaklanması oğlu İbrahim'in emrine verdiği ordu aracılığı ile bastıran Mehmet Ali Paşa, kendisine Gazi unvanı verilmesiyle birlikte etkinliğini oldukça arttırmıştır. Doğup büyüdüğü Kavala'ya

yatırım yaparak orada vakıflar tesis etmiştir. Gerek buradan gerekse Mısır'ın ve Sudan'ın farklı yerlerinden yeni askerler toplamaya çalışan Paşa, altyapı yatırımlarına önem vermiş ve kendisine ticari işlerinde danışmanlık yapmak üzere Ermeni bir danışman istihdam etmiştir.

“*Genişleyen Ufuklar*” başlığını taşıyan beşinci bölümde yazar, Mısır'da tesis edilen yeni idari yapı, etkili ordu, güçlü donanma, yeni kurumlar ve okulların nasıl inşa edildiği, Paşa'nın uyguladığı politikalar çerçevesinde ele alıyor. Özellikle yeni ordunun oluşturulması, askere alma ve şehirlerden tecrit edilmiş talimhahların inşa edilmesi ile ordu etrafında işleyen bir kurumlar bütünü ortaya çıkmaktadır. Sanayi atılımı dahi ordunun ihtiyacını karşılamak amacıyla kuruluyor. Tıp eğitimi ve yaygın sağlık altyapısının ilk çekirdekleri de yine bu amaçla aynı dönemde atılıyor. Yunan isyanı sırasında da ordusu ile yardım eden Mehmet Ali Paşa, Avrupalı devlet adamlarının da ilgi odağı haline gelmiştir. Yazar bu bölümde II. Mahmut'un kaldırdığı Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılış biçimini Mehmet Ali Paşa'nın Memluk beylerini ortadan kaldırmasına benzetmektedir.

“*Nihai Hesaplaşma*” bölümünde dünya siyasetinde önemli bir konum elde eden Mehmet Ali Paşa, kendini güvenceye almak amacıyla kendi soyundan gelenlerin Mısır'da hükümlan olmasına temin etmek için çalıştığı kadar, Mısır'ın askeri ve siyasi açıdan da emin olmasını temin etmek için Suriye'yi işgal etmesi yazar tarafından detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kendisine karşı alınan tüm siyasi ve askeri önlemleri boşa çıkaran Mehmet Ali Paşa birçok önemli idari pozisyonları elde etmesi karşılığında Kütahya Antlaşmasını imzalamıştır. Ancak Suriye'de uyguladığı politikalar Paşa'ya pahalıya mal olmuş ve birçok isyanla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu egemenliğindeki diğer yerler de eklenince büyük bir idari buhranla Mehmet Ali Paşa yüz yüze kalmıştır. Aynı dönemde yeni bir reform politikası devreye sokarak idareyi kolaylaştırmak hükümet işlerini belli bir istikrara kavuşturmak amacıyla divanlar kurmuştur. Yazar bu olayların Paşa'yı tam bir devlet adamına dönüşmesinin kilit noktaları olarak ele almaktadır.

Yedinci bölüme gelindiğinde ise “*Zafer*” başlığı altında yazar, karmaşık bir hal alan Mısır'ın yönetimini Paşa, bürokratik bir aygıtla devretmeye başlamıştır. Kendisine yardımcı olması için yakın akrabaları ve arkadaşlarından oluşan çevreye, Kıpti katipler, Ermeni danışmanlar, Avrupalı uzmanlar ve Mısır'a gelerek Paşa'nın emrine girmek isteyenlerden oluşan bir yapı eklemiştir. Görevde suiistimali görülen kişi Paşa tarafından derhal cezalandırılmaktadır. Yayınevi kurulmasına öncülük etmesine rağmen eğitim ile yapısal dengesizliğin artışının önüne geçememiştir. Nüfus sayımı yapılarak askere alma sistemini belli bir temele oturtmuştur. Ülke çapında çiçek hastalığına karşı çocuklar aşılanmıştır. Bunun köylüler ve yöre şeyhlerinin desteğiyle başarıyla uygulamıştır. Mısır toplumunun derinliğine nüfuz eden Paşa, saltanatının son yıllarında Avrupa'ya farklı alanlarda tahsil görmeleri amacıyla öğrenciler göndermiştir. Mısır sorunu yüzünden bozulan İngiltere ile arasını da düzelterek İstanbul'a da bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

“*Paşanın Çoklu Mirası*” adını taşıyan sekizinci ve son bölümde, Paşa hakkında genel bir değerlendirme yapan yazar şu hususlar üzerinde durmaktadır; Mısır yönetiminde söz sahibi olan grupları bertaraf ederek yerine yeni bir yönetici elit yerleştirmesi, söz sahibi bir vali olarak daha

önceki valilerden farkını ortaya koyması O'nun ilk göze çarpan özelliğidir. Mısır'daki yönetim yapısını merkezileştirmeyi başarmıştır. Yazar ek olarak, 1839'dan sonra Osmanlı payitahtından tüm imparatorluğa yayılan reform dalgasının salt Batı baskısı ve etkisi ile değil Mısır'da başarıyla uygulanan reformların da etkisinin olduğunu öne sürmektedir. Mısır'da daha sonraki yıllarda İngiliz sömürgesinden kurtulma arifesinde Mısırlı tarihçiler tarafından Paşa bir nevi ön milliyetçi bir lidere dönüşmüştür. Ancak buna rağmen yaşadığı dönemde halkı tarafından Paşa'nın anlaşılmadığını savunan yazar, Nasır döneminde de modern Mısır'ın kurucusu olarak görüldüğünü belirtir. Ancak buna rağmen 1962 Milli Sözleşmesi'ne göre yabancı işgaline de kapı aralayan kişi de yine Mehmet Ali Paşa'nın kendisidir. Mukayese ölçütü olarak Japonya alınarak, Mısır ile aynı anda modernleşme çabalarını başlatan Japonya'nın neden Mısır'dan daha ilerde olduğu sorgulanmaktadır. Yazar, sözleşmenin Muhammed Abduh'un² tezlerinden izler taşıdığını belirtmektedir.

Yazar, Mısır ve Mehmet Ali Paşa üzerinde yazılmış literatürü eleştirel bir gözle ele aldıktan sonra, Mehmet Ali Paşa ve ardıllarının izlediği ekonomik politikalar üzerinde durmuştur. Ancak eğilimi Paşa'nın uyguladığı politikalardan dolayı halkın ağır bedeller ödediğini kitabın birçok yerinde askere alma, tarım vb. politikalar bağlamında vurgulamaktadır ancak sağlık alanındaki uygulamaları bunun dışında tutmaktadır.

Netice olarak, Türkçe literatürde daha çok Osmanlı Devleti (İstanbul) bakış açısıyla okunan Mısır modernleşmesi ve Mehmet Ali Paşa, farklı ve Mısır tarihi açısından ele alınması, Türkçe literatüre kazandırılması oldukça önem arz etmektedir. Yazarın özellikle tarih yazımı açısından konunun nasıl tartışıldığını ele alması farklı okumalara okuyucuyu sevk etmektedir. Ek olarak Mısır arşivlerinin konu ile ilgili olarak konumunu da iyi bir şekilde ortaya koymakla birlikte, konunun nasıl ele alınacağına dair kıymetli bilgiler de vermektedir. Eser özellikle 19.yüzyıl İslam dünyasındaki modernleşme çabaları içerisinde İstanbul, Tunus mukayeseli bir okuma zemini sunması açısından önemlidir. Sadece tarih bölümlerinde değil, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler gibi bölümlerde de okunması faydalı olabilecek bir eserdir.

2 Abduh'a göre Mısır'ın, İngilizler tarafından işgal edilmesinin nedeni, Mehmet Ali Paşa'nın Memluk ileri gelenlerini ve yerel müttetiklerini ortadan kaldırarak tekeli bir iktidar yapısı ve ağı oluşturmasıdır.

George Iggers, Edward Wang, Supriya Mukherjee, *A Global History of Modern Historiography*, Londra: Routledge, 2013, 586 s.

Pelin HELVACI*

Georg Iggers bu kitabında Batı tarihçiliğinin dışındaki alternatif tarihçiliklere de değinerek geniş kapsamlı bir tarih yazımının nasıl olabileceğini sorguluyor. Kitap, belge tarihçiliğinden günümüze kadar gelen süreçteki tarih yazımını ayrıntılarıyla inceliyor.

Daha önce genel olarak Avrupa, özel olarak Alman ve Avrupa tarih yazımı üzerine eserleri olan Georg Iggers (SUNY-Öğretim Görevlisi) ile Asya ve Çin tarih yazımı üzerine çalışan Edward Wang (Syracuse University-Ph.D.), bu kitapta, dünyadaki tarih yazımını bağlamlara oturtarak dönemlere ve bölgelere ayırarak inceliyor. Kuşkusuz, daha önce de dünya tarih yazımı Iggers'in kendi kitapları da dahil çeşitli eserlerde incelenmişti. Özellikle Michael Bentley'in, *Modern Historiography* (1999) ve Iggers'in *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı* (1997) bu alandaki eksikliği doldürmüştü. Ne var ki, bu kitaplar daha çok Batı (Avrupa) eksenli bir tarih yazımını ele alarak diskriptif olarak tarih yazımının geçirdiği evreleri kendi koşulları içerisinde, başka bölgelerle karşılaştırma yapmadan anlatmıştı. Bu kitap ise, Avrupa kadar diğer bölgeleri de ayrı şekilde incelemesi ve "belge tarihçiliğinin" başlangıcı olan Ranke (1795-1886)'den günümüze kadar tarih yazımının geçirdiği evreleri Aydınlanma, din, milliyetçilik, kültür ve küreselleşme eksenleri üzerinden incelemesiyle önceki kitaplardan ayrılıyor.

Giriş kısmında belirtildiği üzere, kitabın bir proje olarak oluşması, 1999'da Iggers ve Wang'ın SUNY'de düzenlediği Batı, Asya ve Afrika'daki tarih yazımları üzerine toplanan uluslararası konferans ile gündeme gelmiş, bildiriler *Turning Points in Historiography: A Cross-Cultural Perspective* (2002) adıyla kitaplaşmıştı (Iggers, 2013, s. X). 2006'da bu iki isme, Hint tarih yazımının önemli ismi Sumit Sarkar ile çalışmış olan ve Iggers'in doktora öğrencisi Mukherjee'nin katılmasıyla projenin eksik kaldığı düşünülen Hindistan ayağı da tamamlanmış oldu ve 2008'de kitap ilk baskısını yaptı.

Sekiz bölümden oluşan kitap, modernleşme öncesi tarih yazımıyla başlayarak 18. yüzyıldan günümüze kadar tarih yazımının geçirdiği evrelerin sadece "batıya özgü olmadığını" vurgularken özellikle ekonomik, teknolojik ve siyasi olarak homojenleşme tesis eden küreselleşmeyle

* İstanbul Teknik Üniversitesi, E-posta: helvacip@itu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0779-1699

daha görünür hale gelen batıya karşı geliştirilen yeni anlatıları dönemin koşulları içerisinde değerlendiriyor (Iggers, 2013, s. 1). Bu yeni anlatılarda, son iki yüzyıldır kabul edilen “Batı odaklı ve milli” tarih yazımlarının yerine kültür ve toplum üzerinden ülke veya bölge tarihini inceleyen yeni görüşler ortaya çıksa da, tarih yazımı bir bütün olarak değil, bölgesel ve dönemsel olarak ele alınmıştır. Daha önce *Dictionary of the History of Ideas*’ta ünlü tarihçi Herbert Butterfield (1900-1979) Tarih Yazımı başlığı altında antik Çin tarih yazımıyla İbn-i Haldun’a kısaca değinmiş, ama sadece Batı tarih yazımını anlatmıştır. Aynı projenin yenilenmiş hali olan *New Dictionary of the History of Ideas*’da (2004) ise Daniel Woolf (1958-), önemli bir yol katederek, “modern öncesi” ile “batı dışı” tarih yazımına da aynı önemi vermeyi savunmuştur (Iggers, 2013, s. 2).

18. yüzyıldan günümüze kadar Batı ve Batı dışı tarih yazımları arasındaki etkileşimi küresel ölçekte değerlendiren yazarlara göre, batı etkisinden önce de Doğu Asya ile Afrika’da ve Müslüman dünyada da, tarih yazımının örnekleri gerek yazılı olarak gerek sözlü olarak mevcuttu. Ne var ki, kendi bölgelerinde izole olan bu anlatılar, 18. yüzyıldan itibaren batının “tek yönlü” etkilemesiyle değişikliğe uğradı (Iggers, 2013, s. 3). Bu etkile(n)me sürecinde, tek bir Batı’dan söz edilemeyeceği gibi Batı değerlerinin alınmasındaki çeşitlilik kitabın göstermeye çalıştığı temel unsurlar olsa da, yazarlar tarih yazımından Batı’ya özgü temel unsurların da göz ardı edilemeyeceğini kabul ediyor. Buna göre, Weber (1864-1920)’in Batı’yı kendi karşıtları olan Çin ve Hindistan üzerinden tanımlaması elbette ki makbul değil.

19. yüzyıl, tarih yazımında “uzmanlaşmanın” başlamasıyla önceki dönemlerde birbirine karışan tarih ve edebiyat alanlarının keskin olarak ayrılmasını beraberinde getirirken, 20. yüzyılda sömürgeleşmiş bölgelerin yanında bütün dünyayı etkileyen milliyetçilikle tarih, “yaşanılan dönemi meşrulaştırmak için yeniden yaratıldı” (Iggers, 2013, s. 4). Yazarlara göre, bu uzmanlaşma, beraberinde kısmen bilimsellik getirmekle beraber hiçbir zaman objektif olmadı, tam tersi 19. yüzyıl siyasetini ve devletlerin hegemonyasını meşrulaştırdı. Alman tarih yazımı 1871’de Almanya’nın birleşmesini meşrulaştırmak için tarihe başvururken, Fransa’da Jules Michelet (1798-1874) “demokratik Fransız milliyetçiliği”ni savunmak üzere arşivlere girdi. Japon tarihçiler ise, Konfüçyüs tarih yazımını eleştirerek Japon yayımcılığını ve milliyetçiliğini meşrulaştırmak üzere Rankeci metodu benimsedi (Iggers, 2013, s. 4). Bu “yaratılmış ve yazılmış olan” tarihler, yazıldıkları dönem göz ardı edilerek hem uzun müddet sorgulanmadı hem de toplum ve kültür öğelerinden bağımsız olarak kabul edildi.

Tarih yazımının araçları değişse de, tarih, ideoloji üretme ve benimsetmede kurumların başvurduğu önemli bir aygıt oldu. Örneğin, Ranke ve Michelet’in yazdıkları, tarihi roman okuyucularına da hitap ederken, okul kitapları, yazılı basın ve 20. yüzyılda propaganda aletleri olarak kullanılan radyo, televizyon ve son olarak internet de tarih yazımının araçlarını çeşitlendirdi.

Kitap, tarih yazımını küreselleşme ve modernleşme olarak iki ana eksenle ele alıyor. Yazarlara göre küreselleşmenin üç aşaması var: Kapitalizmin geliştiği ve sömürgeciliğin başladığı, güçlü merkezî devletlerin oluşmaya başladığı 15. ve 16. yüzyıllar (ki Wallerstein da merkez-çevre teorisini

buradan başlatmıştı), Batı nüfuzunun sadece askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda değil kültürel alanda da somutlaştığı 19. yüzyıl ve İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlayan dönem. Bu dönemlendirme, Wallerstein'dan Andre Gunder Frank'a kadar 20. yüzyıl sosyal bilimcilerinin de sıklıkla değindiği sosyal bilimlerle ilgilenenlerin aşına olduğu bir dönemlendirme. Birinci dönem, modernleşme öncesi bölgelerin tarih yazımına katkılarını efsaneler, din ve halk kültürü bağlamında değerlendiriyor. Herodot (MÖ. 484-420) ve Tukidides (MÖ. 460-400)'le başlatılan Batı tarih yazımı Konfüçyüs (MÖ. 551-479) ile devam ettiriliyor. Tek tanrılı dinlerle birlikte kutsal kitaplarda da süren tarih yazımı, dönemin politik ve sosyal yapısını anlatıyor. İktidar tarafından şekillenen bu mitlerin ve hikâyelerin, tarih yazımına yaptığı katkı şüphelidir. Bu dönem, tarih yazımının din boyutunu göstermektedir.

Türkiye tarih yazımında da Asya tipi üretim tarzı veya feodalizm tartışmalarını ekseninde değerlendirilen ikinci dönem, kitapta ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde ele alınan en geniş bölüm. Bu dönem, sadece ulus gibi yeni birimlerin ortaya çıkması nedeniyle değil, uzun bir müddet devam edecek Batı hegemonyasının (sömürgeleşmenin) başlaması nedeniyle de önemli bir yol ayrımını işaret ediyor. Örneğin, bu dönemdeki Avrupa ve Asya karşılaşmalarını ve etkileşimlerini çalışan tarihçi Jürgen Osterhammel (1952-), 18. yüzyılda Avrupa'nın kendisini Asya'yla karşılaştırdığını söylerken, 19. yüzyılda onları daha aşağı gördüğünü belirtir (Iggers, 2013, s. 7). Diğer yandan, Batı da Hint, Çin, Fars ve Arap kültüründen kendi kontrolü dahilinde etkilenmiş, 1913'te Bangladeşli şair Rabindranath Tagore (1861-1941) Nobel Edebiyat ödülü almıştı. Yine de, 19. yüzyılda Batı dillerine çevrilen eserlere ve Çin, Japon, Kore, Uzakdoğu ve Arap bölgelerinde batı eserlerinin çevirilerine bakıldığında bu karşılaşmanın ve etkileşimin tek taraflı olduğu görülür. Üçüncü dönem, sömürgeciliğin isim değiştirdiği ve kapitalizmin ulusal sınırları sildiğinin kabul edile geldiği İkinci Dünya Savaşı'nda sonra olan dönem. Bu dönemde, Batı modernleşmesine karşı alternatif bir akım ortaya çıkıyor, ki burada en önemli aktör 68 kuşağı. Kitabın bu bölümleri de hayli zengin. Kitap, tarih yazımına giriş hakkında geniş bilgi edinmek isteyen lisans öğrencileri için iyi bir kaynak ve literatürdeki Batı dışı örnekleri göstermesi açısından yol gösterici.

Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (ed.), *Libya Krizi: Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Politikaları*, İstanbul: SETA Kitapları, 2020, 256 s.

Muhammet Fatih ŞAHİN*

Arap Baharı isyanlarının ülkeye de sıçramasıyla birlikte Libya, önce Kaddafi karşıtı protestolara ardından da karmaşaya sürüklenmiştir. Kaddafi'nin öldürülmesi sonrasında demokrasi tesis edilmiş ve seçimler gerçekleştirilmiştir. Seçim sonucuna göre ülkenin yeni meclisi olan Milli Genel Kongre şekillenmiştir. Bu dönemde diğer ülkelerin Libya üzerindeki güç mücadelesi siyasi alana yansımıştır. Fakat Mısır'da başarılı olan askeri darbe siyasi mücadele perspektifini de etkilemiş ve siyasi güç mücadelesi ile Libya üzerinden çıkar elde etme yarışında olan ülkeleri askeri bir çözüme yönlendirmiştir. Böylece 14 Şubat 2014 tarihinde Halife Hafter tarafından darbe bildirisi okunmuş ve Libya'nın meşru hükümetine karşı bir darbe girişimi başlamıştır. Bu girişim ile birlikte bölgesel ve küresel aktörler Libya perspektiflerini belirlemiş ve taraflarını seçmişlerdir. Bu kitabın ilk bölümünde Türkiye'nin aldığı inisiyatiflerin sahadaki yansımalarına ve devrimden başlanılarak günümüze kadar vuku bulmuş önemli kırılma noktalarına değinilmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan, Katar, Tunus, Fas ve Cezayir'in Libya krizine yönelik tutumları derinlemesine incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya, Avrupa Birliği (AB), İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi küresel aktörlerin kriz sürecindeki politikaları, ikili ilişkilerin tarihsel arka planına dair bir perspektif verilerek incelenmiştir. Editörlüğünü İbn Haldun Üniversitesi'nden Burhanettin Duran ve Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nden Muhittin Ataman'ın üstlendiği bu kitap üç bölüm ve toplam on dört makaleden oluşmaktadır. Takdim kısmında belirtildiği üzere kitap son dönem Türk dış politikasının önemli konu başlıklarından biri olan Libya krizinin Türkiye'de az çalışılmış olmasından yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Kitabın birinci bölümü olan "Libya Krizi: Nereden Nereye?" başlığı altında iki makale yer almaktadır. İlk makale Burhanettin Duran ve Emrah Kekilli tarafından kaleme alınmış ve "Türkiye'nin Libya İnisiyatifi ve Değişen Dengeler" başlığı ile sunulmuştur. Makalede Libya-Türkiye ilişkilerinin arka planına değinilmiş ve devrim sonrası dönem incelenerek Türkiye'nin sürece dahil olmasının etkileri gözlemlenmiştir. Bunun devamında ise Türkiye'nin fiili olarak

* Marmara Üniversitesi, E-posta: imfsahin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5008-4845

soruna müdahil oluşunun coğrafi yansımaları ve Berlin Konferansı üzerindeki etkisi incelenmiş, bunun yanında ülkelerin krize yönelik tutumları üzerindeki etkilerine değinilmiştir. “Berlin Konferansı ve Libya Krizinin Geleceği” başlığını taşıyan bölümün ikinci makalesi Emrah Kekilli tarafından kaleme alınmıştır. Bu kapsamda Berlin’e giden süreç, bu süreçte Türkiye ve Libya arasında imzalanan anlaşmaların etkisi, Berlin Konferansı ve sonucunda yayımlanan deklarasyona değinilmiştir. Bölümün sonuna doğru krizin geleceğine dair öngörüler içeren ayrı bir başlık da açılmıştır. Kekilli, Libya’da siyasi çözümün gerçekleşmesini ise Hafter’in 4 Nisan saldırıları öncesi pozisyonuna getirilmesi sonucunda mümkün olacağını iddia etmiştir.

“Bölge Devletlerinin Krize Yönelik Siyasetleri” başlıklı ikinci bölümde beş farklı makale ile sekiz ayrı devletin Libya politikalarına mercek tutulmuştur. Bölümün ilk makalesi Emrullah İşler tarafından kaleme alınmış ve “Türkiye-Libya İlişkileri: Tarihsel Perspektif, Güncel Analiz” başlığı ile sunulmuştur. Türkiye’nin Libya Özel Temsilciliğini yapmış olması sebebiyle İşler’in konuya kapsamlı bir şekilde hâkim olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Makalenin giriş kısmında ikili ilişkilerin tarihsel arka planından başlanarak 2010 yılına kadar gelen bir perspektif sunulmuştur. Devamındaki bölümlerde Türkiye’nin Libya’daki diplomatik girişimlerinin neler olduğu belirtilmiş ve Türkiye’nin Libya politikasındaki dönüm noktaları vurgulanmıştır. Türkiye ve Libya arasındaki anlaşmaların etkilerine değinen İşler, bu iş birliğinin olmaması durumunda Berlin Konferansında Hafter’in Trablus’a silah zoruyla girişinin nasıl meşrulaştırılacağını konuşmak zorunda olunacağını iddia etmiştir.

Bölümün ikinci makalesinde Muhittin Ataman ve Mehmet Ali Karaduman, BAE ve Suudi Arabistan’ın krize yönelik politikalarını “Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan’ın Libya Krizine Müdahalesi: Halkın İradesine Darbe Siyaseti” başlığı altında değerlendirmişlerdir. Makalenin ilk bölümünde bu iki ülkenin bir araya gelmesindeki perspektif değerlendirilmiş ve demokrasi hareketlerine karşı eski düzenin devamı vizyonuna sahip oldukları söylenmiştir. Makalenin ilerleyen bölümlerinde bu iki ülkenin Libya devrimine bakışlarına mercek tutulmuştur. Sonrasında ise Hafter’e verdikleri desteğin nedenleri, destek stratejileri ve çeşitleri kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Hafter’e destek ise yazarlar tarafından rejim endişesi temelli ideolojik bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde yazarlar, bu ülkelerin bölge üzerindeki tasarılarının milis güçlerine verdikleri desteğin düzensiz lojistik imkanları sebebiyle muvaffak olmaktan uzak olduğunu belirtmişlerdir.

Mısır’ın Libya politikasını İsmail Numan Telci “Sisi Döneminde Mısır’ın Libya Politikası: Darbeciden Darbe Desteği” başlığını taşıyan bölümün üçüncü makalesinde incelemiştir. Makalede Mısır’ın Hafter güçlerine hangi sebeplerle destek verdiğine genişçe değinilmiştir. Kitapta ayrı alt başlıklar halinde sıralansa da bunları temel olarak güvenlik endişeleri, ekonomik çıkarlar ve darbe süresince destek gördüğü ülkelerle aynı çizgide yer alma endişesi temelinde şekillendiği belirtilmiştir. Mısır’ın Hafter güçlerine verdiği destek türlerine de başka bir başlık altında değinilmiş ve spesifik olaylar örnek gösterilerek kanıt sunulmuştur. Makalenin sonuç bölümünde Hafter ve Sisi’nin kişisel vizyonlarındaki benzerliklere değinen Telci, makalenin

son cümlesinde Libya'daki istikrarsızlığın derinleşmesinin sınır komşusu Mısır'ı da olumsuz etkileyeceğini iddia etmiştir.

İkinci bölümün dördüncü makalesi olan “Kaddafi Karşıtı Devrim ve Sonrasında Katar'ın Libya Politikası” başlığı altında Ali Bakeer, devrim süreci ve sonrasına dair bölgeye yönelik Katar politikası hakkında bilgiler vermiştir. Kaddafi rejiminin sona erdirilmesi sürecinde sınırlı imkanlara rağmen Katar'ın merkezi bir rol oynadığını ifade eden Bakeer, bu desteğin gerçek hayattaki yansımalarına da değinmiştir. Katar'ın, krizin geneline bakıldığında, en aktif dönemi devrim süreci olduğu için bu kısım detaylıca işlenmiştir. Devam eden bölümde, Katar'da yaşanan siyasi geçiş sürecinin Libya politikası üzerindeki etkisi incelenmiş ve değişim sonrası Katar'ın pasif bir politika izlediği belirtilmiştir. Sonuç bölümünde ise Libya krizinin çözümüne yönelik Katar'ın yaklaşımı incelenmiştir.

Bölümün son makalesi “Kuzey Afrika Ülkelerinin Libya Krizini Yönetimi” başlığı taşımaktadır. Ali Abdullatif El-Lafi tarafından kaleme alınan bu yazıda bölgenin üç önemli ülkesi olan Tunus, Cezayir ve Fas'ın güncel Libya politikaları değerlendirilmiştir. Makalenin başlangıcında yazar, metin boyunca cevaplarını vereceği üç temel soru belirlemiş ve makalenin akışı içerisinde bunları cevaplamıştır. Bunu yaparken ise sorular üzerinden hareket etmek yerine ülkeleri ayrı başlıklar altında incelemiştir. Makalenin son bölümünde bu üç ülke arasındaki iş birliği fırsatlarına değinen yazar, Fas ve Cezayir'in bir araya gelemeyeceğini; fakat ikili iş birliklerinin mümkün olduğunu belirtmiştir.

Kitabın üçüncü ve son bölümünde küresel aktörlerin Libya krizine yönelik siyasetleri incelenmektedir. Bu kapsamda ilk makalede ABD'nin Libya politikası “Libya'da Amerikan Varlığı” başlığı altında Kılıç Buğra Kanat ve Alexander Chreky tarafından incelenmiştir. Makalenin girişinde ilişkilerin tarihi arka planı Soğuk Savaş yıllarından başlanarak Obama dönemine kadar detaylıca anlatılmıştır. Obama dönemi, ABD politikaları dönüm noktası niteliğinde olan spesifik olaylar üzerinden incelenmiş ve yazarlar Libya krizini Obama yönetimi için “radyoaktif” bir mesele olarak nitelendirmişlerdir. Trump döneminde ABD'nin krize yönelik tutumları incelenmiş ve yazarlar tarafından çelişen pozisyonların benimsendiği tespit edilmiştir. Son olarak Libya'daki gelişmelere değinilmiş ve bu gelişmelerden bir sonuca ulaşılması için ABD'nin tutarlı bir politika izlemesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Bölümün ikinci makalesi olan “Rusya'nın Libya Politikası: Mütevazı Yatırımla Çok Yönlü Kazanç” ile Bilgehan Öztürk, Rusya'nın bölgeye yönelik siyasetini analiz etmiştir. Güncel Rus dış politikasını anlamlandırmanın SSCB sonrası dönemde izlenen stratejilerin kavramsallaştırılmasıyla mümkün olduğu ifade edilerek üç ana başlık altında bu kavramsallaştırma gerçekleştirilmiştir. Böylece Rusya dış politikasına dair genel bir perspektif elde etme fırsatı da sunulmuştur. Devam eden bölümde bahsi geçen stratejilerin Libya coğrafyasındaki yansımalarına odaklanılmış ve Rusya'nın Hafter güçlerine olan desteğinin nedenlerine ve verdiği destek türlerine değinilmiştir. Bunun yanı sıra Rusya'nın bölgedeki ekonomik çıkarları da yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. Bölüm sonunda ise Suriye ve Libya coğrafyalarındaki Rus varlığından yola çıkılarak Libya'da

(Suriye'ye nazaran) daha mütevazı bir yatırımla Rusya'nın çok yönlü kazançlar elde etmek istediği tespiti yapılmıştır.

“Avrupa Birliği'nin Ortak Sorunu: Libya Krizi” adlı makalede Aslıhan Alkanat krize karşın AB tarafından geliştirilen politikaları analiz etmiştir. Giriş bölümünde AB ülkelerinin kendi içlerinde krize yönelik görüş birliğinin sağlanamadığı vurgulanmış ve bu durumun krizin derinleşmesine yol açtığı ifade edilmiştir. Libya'nın AB için neden önemli olduğu da incelenmiş, ekonomi ve enerji alanlarındaki önemi anlatılırken tablolarla çeşitli veriler sunulmuştur. Son dönemde AB'nin benimsediği Libya politikasına ve Berlin Konferansı ile AB'nin krizde etkinlik kazanma çabasına değinilmiştir. AB'nin Libya konusunda görüş birliğini sağlayamamasının temel sebebi olarak Fransa ve İtalya arasındaki anlaşmazlık gösterilmiş ve bu durum yüzeysel olarak incelenmiştir. Türkiye ve Libya arasındaki anlaşmalara eleştirel bir tavır sergilediği belirtilen AB'nin Libya'da başarısız olma sebeplerinden biri de Libya'da önemli bir aktör olan Türkiye'yi dışlaması olarak tespit edilmiştir.

Bir sonraki makale “Libya Krizinde İngiltere'nin Denge Politikası” başlığı altında sunulmakta olup Hacı Mehmet Boyraz tarafından kaleme alınmıştır. Makalenin ilk bölümünde İngiltere-Libya ilişkilerinin günümüze kadar olan seyri dört farklı döneme ayrılarak incelenmiştir. İngiltere'nin krize yönelik izlediği politikaların geçirdiği dönüşüme değinilmiş ve bunun sebepleri sıralanmıştır. Krize yönelik resmi yaklaşımına rağmen İngiltere'nin siyasi dengelere göre taraf değiştirmesinin mümkün olduğu vurgulanmıştır. Türkiye ve Libya arasında imzalanan anlaşmalara yönelik İngiltere tarafından takınılan tavır da değerlendirilmiş ve mevcut yaklaşımın oluşmasındaki etkenler sıralanmıştır. Makalenin son bölümünde Libya coğrafyasında Türkiye ve İngiltere'nin iş birliği yapmasının mümkün olup olmadığına değinilmiş ve geleceğe yönelik bir perspektif sunulmuştur.

Bölümün beşinci makalesi olan “Dış Politika Geleneği ve Dönüşümü Işığında Almanya'nın Libya Politikası” başlığı altında Zafer Meşe, Almanya'nın krize yönelik güncel tutumundan bahsetmiştir. Makalesinde Berlin süreci temelli bir Almanya okuma yapan Meşe, aynı zamanda Almanya'nın geleneksel dış politika anlayışına ve bu anlayıştaki dönüşümüne dair bir perspektif sunmuştur. Almanya'nın Berlin süreci öncesi pozisyonuna değinilmiş ve bu süreç öncesinde Libya'daki uluslararası aktörlerin ajandalarından bazı başlıklar sıralanmıştır. Arabuluculuk rolünü üstlendiği süreçte Almanya'nın, yazarın ifadesiyle, “stratejik noksanlık” yaşadığı iddia edilmiş ve bunun nedenleri, olaylar ve yaklaşımlar üzerinden değerlendirilmiştir. Son olarak ise Berlin Liderler Zirvesi sonrasındaki sürece ve bu dönemdeki Almanya'nın sergilediği tutuma değinilmiştir.

Libya krizi üzerinde etkin ülkelerden biri olan Fransa'nın politikaları ise “İmkan ve Kısıtlar Arasında Fransa'nın Libya Politikası” başlıklı makalede Leonard Faytre tarafından değerlendirilmiştir. Fransa'nın Libya politikasına dair genel bir değerlendirme yapılan giriş bölümünde yazar, izlenilen politikanın kolay izah edilebilir olmadığını belirtmiştir. Bu sebeple olacak ki Fransa'nın resmi pozisyonu ve sahadaki pozisyonu olmak üzere iki ayrı bölümde Libya

politikası ele alınmıştır. Bu girift politikanın sebebi olarak Libya'daki Fransız çıkarları gösterilmiş ve bu çıkarlar ayrı başlıklar altında detaylıca incelenmiştir. Sonuç bölümünde Fransa'nın Libya politikasının sürdürülebilirliği sorgulanmış ve beklentilerden bahsedilmiştir.

Kitabın son makalesi "İstikrar Arayışından Denge Siyasetine: İtalya'nın Libya Politikası" başlığı altında Oğuz Güngörmez tarafından kaleme alınmıştır. Makalenin giriş bölümünde krizin İtalya için önemine ve İtalya üzerindeki genel etkisine değinilmiştir. Sonrasında ise İtalya'nın Libya politikasının ana hatları gözlemlenmiştir. Krizin İtalya üzerindeki en büyük etkisi olan mülteci sorununa ise ayrı bir başlık açılmış ve İtalya'nın sorunun çözümü için attığı adımlara değinilmiştir. AB politikalarının değerlendirildiği bölümde yüzeysel olarak değinilen İtalya-Fransa anlaşmazlığı burada detaylıca ele alınmış ve İtalya'nın neden Fransa ile anlaşmazlık yaşadığı incelenmiştir. İtalya'nın Türkiye-Libya arasında imzalanan anlaşmalara yönelik tutumu ele alınmış ve bu tutumdaki değişimlere vurgu yapılmıştır. Berlin Konferansı sürecinin İtalya'nın genel tutumunda bir dönüşüme neden olduğu tespiti yapılarak yeni dönemdeki İtalyan yaklaşımı olaylar özelinde sıralanmıştır. Son bölümde ise Türkiye ve İtalya arasındaki iş birliği fırsatlarına değinilmiş ve ülke politikalarındaki benzerlikler temelinden bir analiz yapılmıştır.

Kitabı kaynak kullanımı yönünden incelediğimizde, makale özelinde farklılık göstermekle birlikte, doyurucu bir kaynakçaya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Kullanılan kaynakların Türkçe ve İngilizce dilleriyle sınırlı kalmayarak makalede işlenen ülkeye göre farklılık göstermesi, bununla birlikte kitaplar, değerlendirme yazıları ve resmi kaynaklardan yararlanılması kitabın profiline bir artı olarak yansımaktadır. Ek olarak, ekonomik verilerden bahsedilirken tabloların kullanılması ve bahsi geçen tabloların kolay okunabilmesi de kitap için önemli bir artıdır.

Sonuç olarak Libya Krizi: Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Politikaları isimli kitap literatürümüzde Libya'nın güncel durumuna yönelik olan boşluğu doldurmak yönünde atılan önemli bir adımdır. Aynı zamanda ülkelere özel bölümler ayrılarak farklı çerçevelerden yorumlar yapılması ise kitabın Libya konusunda bütüncül bir resim sunması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla bu kitap Libya'nın güncel durumuna ve kitapta incelenen ülkelerin dış politikalarına dair yapılacak araştırmalarda başvurulabilecek önemli bir kaynak olarak karşımızda durmaktadır. Bu yönüyle geniş ölçekte Ortadoğu siyasetine ilgi gösteren araştırmacılara ve kitapta işlenen on dört farklı aktörün dış politika anlayışlarına ilgi duyanlara hitap eden kaynak niteliğinde bir çalışmadır.

Suat İlhan, *Jeopolitik: Güç Odağı Kuramı*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2019, 262 s.

Murat DEREGÖZÜ*

Emekli Korgeneral Suat İlhan, Kara Harp Akademisi'nde Harp Tarihi, Askeri Coğrafya ve Jeopolitik öğretim üyeliği yaptı. 1995-2006 yıllarında Milli Güvenlik Akademisi'nde "Türkiye'nin Jeopolitiği" derslerini verdi. 59 yıl fiili devlet hizmetinde bulunan Suat İlhan, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve bunlara benzer akademik sorumlulukları olan Atatürk Araştırma Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi'nin bağlı olduğu Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunda çeşitli görevler aldı. Dokuz yıl bu kurumun kurucu başkanlığını yaptıktan sonra yaş haddinden emekli oldu. Jeopolitik ve özellikle Türkiye'nin jeopolitiği ile ilgilenen herkesin üzerinde uzlaşabileceği konulardan bir tanesi de Suat İlhan'ın Türk jeopolitik düşüncesinin ustası sayılabileceğidir. Jeopolitik: Güç Odağı Kuramı kitabıyla, konuyla ilgili diğer eserleri gibi, genel hatlarıyla jeopolitiğin tanımını yapmış, özel olarak da Türk jeopolitiğinin tarihi ve geleceği güç odağı kuramını temel alarak okuyuculara sunmuştur. Yazarın çalışmaları genel hatları itibariyle jeopolitiği ve özelden ise Türk jeopolitiğini anlamak adına güç odağı kuramı ve özellikle tarihi jeopolitik dönemlere ayırmak, Türk tarihini ve Türk jeopolitik geçmişini daha iyi anlamak ve geleceğe ışık tutmak açısından merkezi rol üstlenmektedir.

Yazarın argümanlarını önsözünden başlayarak sıralamış olması önemlidir. Suat İlhan'a göre jeopolitiğin bir kitapta ve bir bütün olarak bir araya getirilememesinin belli başlı iki farklı nedeni mevcuttur. Birincisi, jeopolitiğin görece yeni bir konu veya alan olması ve her bir yeni çalışmanın yeni konuları beraberinde getirmesidir. Örnek olarak tarihi olayların jeopolitik yorumlarının yapılması, bir yandan jeopolitik konusuna açıklık kazandıracak gibi diğer yandan tarihi olayların yorumuna da katkısı olacaktır. Bu sebeple tarihin jeopolitik dönemlere ayrılması gerektiği düşüncesini güçlenmektedir. İkinci husus ise, jeopolitiğin kendisinden kaynaklanmasıdır zira jeopolitik yaşayan ve daima değişen bir konudur. Yazarın diğer argümanlarını da kitabın çeşitli bölümlerinde saptamak mümkündür.

Jeopolitik: Güç Odağı Kuramı, sekiz farklı bölümden oluşmaktadır. Yazar birinci bölümde jeopolitiğin tanımını yaparak, jeopolitiğin değişen ve sabit unsurlarına vurgu yapmıştır. Bunlar

* Corvinus University of Budapest, E-posta: muratderegozu1@gmail.com. Orcid: 0000-0002-9441-6482.

ise değişmeyen unsurlar (coğrafi konum), değişen unsurlar (beşerî faktörler) ve zamandır. Bu nedenle jeopolitiğe yeni ilgi duyan ve okumaya başlayanlar için kitabın ilk bölümü jeopolitik alanında giriş seviyesinde faydalı bilgiler sunmaktadır. Birçok kesime göre jeopolitik ilk akla gelen iki ana unsuru politika ve coğrafyadır. Fakat yazarın üzerinde durduğu önemli diğer bir husus ise kültürün de jeopolitiğin ana unsurlarından biri olmasıdır. Haliyle kültür, yazarın kitabı temellendirdiği güç odağı kuramı içinde etkili bir öge haline gelmektedir. Öyle ki yazara göre güçlü kültür çevresi, güçlü bir güç odağı olunmasının vazgeçilmez koşuludur ve bunlar birbirleriyle içli dışlı bir ilişkiye sahiptir. Örneğin, Türk kültür çevresi, onun Türk ve İslam coğrafyalarında çekiciliğini ve yumuşak güç unsurlarına katkı sağlamaktadır. Ayrıca yazar uzay jeopolitiğinin öneminden bahsetmekte ve jeopolitiğe gün geçtikçe yeni konuların eklendiğini belirtmektedir. Bu bölümde yazar jeopolitiğin olumsuz olarak nitelendirilebilecek bir tarafının, düşünürlerin kendi ülkeleri ekseninde yorumlar üretme zaafı olduğunu iddia etmektedir.

İkinci bölümde ise yazar, güç odağı kuramını okuyucuya tanıtarak bilinen ve hayata geçirilmiş jeopolitik teorilerle karşılaştırma yapmıştır. Yazara göre fiziki coğrafya tabanlı Kara Hâkimiyeti ve Kenar Kuşak teorileri her biri ayrı bir devletin coğrafi konumuna uygun olmakla birlikte güç odakları kuramı hangi coğrafi kesimde olursa olsun bütün ülkeler için geçerlidir. Çünkü yazar egemenliğin ana kaynağının güç olduğunu savunur ve ona göre “güç coğrafyadan önce gelir”. Bu nedenle Suat İlhan’a göre güç odakları kuramı hiçbir kısıtlayıcı hüküm içermez ve bütün alanlar için veri üretebilir. Suat İlhan gücün hareket tarzı ve hedefe ulaşmada belirleyici rolü olduğunu ve jeopolitik düşüncenin de uygulamanın da ana kaynağı ve etkeni olduğunu savunur. Bu argümanını Soğuk savaş döneminde potansiyel değer olarak bilgi ve teknolojinin ABD ve İngiltere’ye Sovyet Rusyasına karşı sağladığı güç unsuru üzerindeki belirleyici rolü ile kanıtlar. Yazarın literatüre, okuyuculara ve özellikle jeopolitiğe yeni ilgi duyanlar için bir diğer faydası da coğrafi konum ve jeopolitik konum arasında yaptığı bilgilendirici ve olması gereken ayırımıdır. Zira bu yanlış birçok siyasi elit tarafından bile günümüzde yapılmaktadır. Bu bölümdeki diğer önemli bir husus ise yazarın jeopolitiği küresel, bölgesel ve ulusal olarak üçe ayırmasıdır. Buradan hareketle küresel jeopolitiğin daha az ve diğerlerinin daha sık değiştiği ifade edilmelidir. Türkiye’nin milenyum jeopolitiğindeki iç ve dış etkenlere bağlı olan sık değişiklikler yaşanması bunu gösterir niteliktedir.

Üçüncü bölümde ise yazar jeopolitik dönemleri güç odağı kuramına göre ele almış ve ulusal (ABD ve Rusya) ve uluslararası güç odaklarının (NATO, AB) birlikte jeopolitik ortamları oluşturduğu tezini savunmuştur. Bu bölümdeki argümanlardan bir tanesi de jeopolitiğin kuramsal yapısının bugüne kadar açıklanan jeopolitik teorilerle değil güç odakları kuramı ile birbirini tamamlıyor ve güç odağı kuramı ile daha uyumlu bütün oluşturuyor olmasıdır. Böylelikle, yazara göre, gerçekte güç odağı kuramı mevcut teorileri de içermekte ve jeopolitiğin dönemlere ayrılarak jeopolitik kuramının gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum, siyasi, kültürel ve askeri tarihlerin coğrafi taban dikkate alınarak incelenmesine ve daha geniş yorumlanmasına katkılarda bulunabilmektedir. Yazara göre “her farklı jeopolitik ortamla yeni bir jeopolitik dönem başlar”. Soğuk savaş öncesi ve sonrası dönemler bunu kanıtlar niteliktedir. Yazar Türk tarihi jeopolitik dönemlerini; İslamiyet öncesi dönem, ilk İslamiyet dönemi, Haçlı seferleri dönemi, Osmanlı

İmparatorluğu dönemleri (4. ve 5. dönem) olarak beş döneme ayırmış, XX. yüzyıldan sonrasını ise küresel jeopolitik dönemlerle birlikte ele alınmıştır. Yazar bu bölümde Haçlı seferleri üzerinde durmuştur. Zira yazara göre Haçlı seferleri Türk jeopolitik dönemlerinde önemli bir yer tutmaktadır ve Hristiyan Avrupa, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarının aynı zamanda Haçlı Seferleri döneminin ana güç odakları olduğunu savunmaktadır.

Dördüncü bölümde yazar Soğuk Savaş sonrası günümüz jeopolitik ortamının oluşmasında etkili olan gelişmeleri sıralamaktadır. Yazara göre bunlar: Küreselleşme, Medeniyetler Çatışması (S. P. Huntington), yer ve el değiştiren küresel etkinlikteki bütün güç odakları, küresel güç odaklarının gerçekleştirdiği veya katıldığı NATO ve Şangay Beşlisi gibi uluslararası etkin anlaşmalardır. Bu bölümde yazar Medeniyetler Çatışmasına ciddi eleştirilerde bulunmaktadır. Yazara göre Medeniyetler Çatışması, Haçlı seferlerinin devamı niteliğindedir ve olayların tek kazananı İsrail'dir. Çünkü İsrail'in çevresindeki birinci kuşak ülkeleri (Suriye, Lübnan ve Mısır) ve ikinci kuşak ülkeleri ve en yakın tehdit oluşturanlar (Irak ve Libya) bölünmüşler, yok olmuşlar, veyahut en azından iyileşmesi zor ağır yaralar almışlardır. Yazar Haçlı seferlerinin devamı tezini birinci Irak harekâtı sırasında ABD Başkanı Bush'un bu savaşı Haçlı seferi savaşı olarak nitelendirmesi argümanı ile kanıtlamaktadır. Yazara göre bölgesel ve ulusal politikalar küresel politikalarla uyumlu olmak zorundadır. Tarihin Sonu ve Medeniyetler Çatışması tezleri, Soğuk Savaş sonu çıkan jeopolitik boşluğu doldurmayı amaçlamıştır. Yazara göre Soğuk Savaş jeopolitiğini güç odağı kuramı ile çözmek mümkündür. Suat İlhan'a göre küreselleşmenin çok kutuplu dünyanın oluşumunda etkisi vardır. İşçi hammadde ve pazar ihtiyacı kapitalistleri onların parasını ve teknolojilerini geliştirmekte olan dünyaya götürmeye zorlamıştır. Çin ve Hindistan'ın yükselmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Sonuç olarak, küreselleşmenin jeopolitik ortam üzerinde en fazla etki yaratan ve kalıcı şekilde değişiklikler ortaya çıkaran bir etken olduğundan bahsedilebilmektedir.

Beşinci bölümde ise, yazarın üstünde durduğu hususlar günümüz küresel güç odakları ve onların özellikleri olmuş ve yazar ABD, AB, Rusya ve Çin ile ilgili bilgiler sunmuştur. Bu bölüm genel hatlarıyla Türkiye'nin küresel oyuncularla olan ilişkilerini anlamada önemli bir altyapı sunmaktadır. Özellikle, Türkiye-ABD ve Türkiye-AB ilişkilerini ve Türkiye ve Rusya'nın çıkar alanlarının kesişmesi gibi noktalar Türk jeopolitiğinin yorumlanması açısından hayati önemdedir. Yazar AB'nin ABD'nin gölgesinde yaşayacağını iddia etmekle birlikte, "NATO Türkiye'yi korur mu" sorusuna da değinerek Kıbrıs Barış Harekâtı, Ermeni sorunu ve PKK gibi örnekler ile eğer diğer Avrupalı devletler de zarar görmediği sürece NATO'nun Türkiye'ye destek olmayacağını savunmaktadır. Bu bakımdan Suat İlhan "Türkiye'nin Batı ile ittifak yaparken kendi jeopolitik ihtiyaçlarına cevap verecek bağımsız politikalar üretmek zorundadır" tezini savunmaktadır. Yazar Rusya'nın nüfusunun büyüklüğünden de bahsetmektedir. Kitapta Aleksandr Dugin'e de değinilmiş ve onun Türkleri doğal hasım (yazar burada düşman yerine hasmı kullanmıştır) olarak görmekte ve İran ile iş birliği önermektedir (s. 181). Küreselleşmenin önlenemez bir jeopolitik olgu olduğunu Dugin'in imkân olmayan yeryüzünde birkaç güç odağı olması gerektiği teziyle tekrar kanıtlamaktadır. Yazara göre Rusya Soğuk Savaş yenilgisinden sonraki küçülmüş varlığını koruma telaşı içindedir ve bunu Dugin'in kitaplarında gördüğünü söylemektedir. Suat

İlhan Rusya'nın ekonomik zorluklarını aynı SSCB dönemindeki gibi askeri harcamalarla arttığını savunmaktadır. Yazar ABD'nin Ermeni, Yunan ve İsrail lobileri tarafından yanlış yönlendirildiğini ve bu yüzden Rusya'nın Suriye'ye hava ve deniz üssü olarak yerleştiği kanısındadır.

Altıncı bölümde yazar Soğuk Savaş sonrası jeopolitik ortamın detaylı bir şekilde çerçevesini çizerek küresel bölgesel ve ulusal jeopolitik durumların büyükten küçüğe birbirlerini etkilediği tezini savunmaktadır. Bu yüzden her jeopolitik ortamın kendi koşullarına cevap olabilecek çözümler bulması gerekmektedir. Jeopolitik ortamın iki ana unsuru ise küresel güç odakları ve uluslararası anlaşmalarla oluşturulan yeni güç odaklarıdır. Soğuk Savaş sonu jeopolitik döneminde güç odakları batıdan doğuya doğru kaymaktadır. Yazara göre Türkiye ve Türk dünyası coğrafyası Avrasya'ya yayılması sebebiyle çok özel bir konuma sahiptir.

Yedinci bölümde ise Suat İlhan Türkiye'nin ulusal ve bölgesel jeopolitik ortamı üzerinde durmuş, Türkiye'nin jeopolitik ve coğrafi konumu hakkında çeşitli veriler ortaya koymuştur. Türkiye'nin yakın jeopolitik ufku belirtilmiştir ve bu alanları Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar, Orta Asya Türk Dünyası, Karadeniz'in Kuzeyi, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs oluşturmaktadır. Yazar Türk jeopolitiğinde din değiştirmenin çok önemli bir dönüm noktası olduğunu savunur. Yazara göre Türk kültürünün sahip olduğu değerler onu diğer kültür çevreleriyle uyum sağlayabilecek bir yapıya kavuşturmuştur. Bu da Türk dış politikasına ve Türk kültür yapısına büyük bir esneklik ve uyum yeteneği kazandırmaktadır. Suat İlhan'a göre "Türkiye'nin yeri Batıdır". Tarihimizin ve coğrafyamızın getirdiği zorluklara karşı kültürümüz olumlu destek sağlamaktadır. Yazara göre SSCB'nin yıkılması ile jeopolitik teoriler çökmüştür. Bu yüzden bir karmaşa ortaya çıkmış ve yazara göre güç odağı kuramı bu düşünce dağınıklığını derleyip toparlayabilmektedir. Suat İlhan'a göre Medeniyetler Çatışması Rusya'nın doğu Akdeniz'e ve Orta Doğuya inmesine sebep olmuştur. Yazara göre Türkiye bir Türk birliği ve İslam birliği kurma gibi bölgesel hareket seçeneklerine sahiptir. Selçuk Bey'in doğunun ve batının hâkimi unvanını alması ve Medeniyetler savaşı gibi yazar bazı konuları veya cümleleri çok fazla tekrarlamaktadır. Suat İlhan'a göre, Türkiye coğrafyasının büyük duyarlılıkları, Türk tarihinin bizden kaynaklanmayan hak etmediğimiz olumsuz birikimleri; Türkiye'nin yeni jeopolitik ortamında ilave politikalar üretilmesini her anlamda ve her alanda güçlü olmamızı, moral ve maddi güç değerleri için devamlı mücadele içinde yaşamamızı gerekli kılmaktadır. Yazarın yedinci bölümdeki argümanlarından bir diğeri ise "Türkiye bölgesel ve ulusal hareket tarzları da kendi küresel hareket tarzı seçimi ile uyum içerisinde olmalıdır" tezidir.

Yazar sekizinci ve son bölümde ise Türk dünyası küresel gücü üzerinde durmuş, Türk dünyasının doğusundan kültür özelliklerine kadar önemli diğer konulara değinmiştir. Yazar Balkan adının Türkçe olduğunu iddia etmiş fakat genel anlamda Balkanlara çok az değinilmiştir. Suat İlhan'a göre, Türk dünyası birliği; küresel ve bölgesel jeopolitik ve jeostratejik ortamı, dolayısıyla küresel, bölgesel politikaları etkileyecek yapıda ve konumdadır.

Suat İlhan jeopolitiğe olan ilgisini ve araştırmalarını Jeopolitik: Güç Odağı Kuramı kitabı ile devam ettirmiş ve literatüre ve akademiye olan katkılarını ortaya koymuştur. Her ne kadar

Suat İlhan coğrafya temelli klasik jeopolitik teorilerin geçerliliğini yitirdiğini savunurken kendi teorisini istemsizce literatürde hali hazırda birçok kaynağın mevcut olduğu “Soft Power (Yumuşak Güç)”, “Hard Power (Sert Güç)” ve ikisinin birleşimi olan “Smart Power (Akıllı Güç)” ekseninde oluşturmuştur. Yazar 41. sayfa da güç odaklarının oluşmasına, etkinliğine ve gücüne katkı sağlayan belli başlı konuları sıralamış ve bunların hepsi “Smart Power” konseptinin kapsamındadır. Ayrıca, kültürün güç odağının en önemli unsuru olduğu üzerinde durulmuş ve buradan hareketle kültürün başı başına yumuşak gücün içinde kültürel diplomasi alanında en başta gelen uygulama türlerinden biri olduğu unutulmamalıdır. 21. yüzyılın dünya siyasetinde artık devletlerin tek bir parametreye bağlı kalmadan ilişki geliştirdiklerini hesaba katarsak kitabın adı olan teori bu açıdan literatürde karşılık bulabilir. Ayrıca, daha kapsamlı tarih incelemesinin yapılmasının gerekliliği mevcut ise de kitap içerdiği tarihi veriler ile de kısmen siyasi tarih disiplinine literatür katkısı sunmaktadır.

Yazarın Jeopolitik adlı kitabının özgünlüğü aslında okuyucuyla tanıştırdığı jeopolitik kavramını (yeni ilgi duyanlar için), konunun güç odağı kuramına göre işlenmesi ve Türk jeopolitiğine tarihi bir perspektif oluşturmasında yatmaktadır. Fakat bu özgünlük her ne kadar yazar farkında olmasa da Hans Morgenthau’nun realizminden de esintiler sunmaktadır. Yazarın 1971 yılından beri savunduğu ‘Güç Odağı Kuramı’ aslında realist bakış açısını da çoğu unsurlarıyla içinde barındırmaktadır. Özellikle yazarın diğer yayınlarındaki tezini dikkate alacak olursak, sadece güçlü devletler Türkiye coğrafyasında yaşamaya devam eder, Türkiye’nin her alanda güçlü olması elzemdir. Çünkü Türkiye Ibn-Haldun’un “Coğrafya Kaderdir” tabirini en çok deneyimleyen ülkedir zira Türkiye bölgesinde anarşi (terör, iç savaş vb.) ile çevrelenmiştir. Üzerinde durulması gereken bir diğer husus da yazarın sık sık tekrarlar yapmasıdır. Örneğin, G. W. Bush’un Irak savaşını Haçlı seferlerine benzetmesi ve Selçuklu hanının doğunun ve batının emiri unvanını alması bunlardan bazılarıdır. Ayrıca yazar Balkan adının Türkçe olduğu tezini ortaya atmakla birlikte bunu hiçbir kaynağa dayandırmaktadır. Diğer bir husus ise yazar Hindistan’ı küresel bir oyuncu olarak nitelendirmekte fakat kitapta Hindistan ile ilgili herhangi bir başlık bulunmamaktadır. Aksine diğer küresel oyuncular ABD, Rusya ve AB görece detaylandırılmıştır. Diğer bir husus ise Çin’e ayrılan kısmın yetersiz kalmasıdır. Genel olarak kitapta yapısal sorunlar tespit edilmiş özellikle bazı başlıkların içeriklerinin kısalığı okuyucuya verilmek istenen bilgiyi ve argümanı engellemektedir. Buna karşılık, bazı başlıklar birçok alt başlık ile desteklenip ayrıntılı bilgi sunulmuştur. Örnek olarak Rusya’nın görece detaylı tanıtılması ve ilgili diğer alt başlıkların çokluğudur. Yazar doğru bir şekilde coğrafi olarak Rusya’nın büyüklüğünü kabul etmekle birlikte nüfusunun da çokluğundan bahsetmiş fakat herhangi bir şekilde detaylı bir demografik perspektif sunmamıştır. Hâlbuki koca bir coğrafyaya hâkim Rusya’nın nüfusunun 40 milyondan fazlası 45 yaş üstüdür. Sadece coğrafya ve demografik analiz Rusya’nın jeopolitik zorluklarının habercisi niteliğindedir. Genel hatlarıyla kitabın çoğu bölümü farklı bir kitap çıkarılacak nitelikte derin ve ayrıntılı incelenmesi gereken konulardır. Ancak konu ile ilgili özet bir bilgi edinme açısından kitap, akademiye ve okuyucularına değerli katkılar sunmaktadır. Dilinin gayet yalın ve anlaşılır olması sebebi ile de okunması ve anlaşılmasında herhangi bir zorluk yaşanmayacaktır.

Yazar bir önceki yayınlarından da alıntılar, genellikle kısa tanımlar, yaparak aslında okuyucuları bir önceki kitaplarını okumaya teşvik etmektedir. Örneğin; s. 40 da ki sekizinci dipnot, s. 42 de ki onuncu dipnot ve sayfa 249 da ki 87. dipnot gibi. Bu da aslında yazarın bakış açısını ve güç odağı kuramını anlamada kritik bir değer taşımaktadır. Okuyucular için bir diğer önemli nokta ise yazarın birçok şeyi örnekleri ile açıklamasıdır ki önemli ölçüde yazarın Türkiye'den örnekler verdiği görülmektedir. Kitapta Samuel Huntington'un Medeniyetler Çatışması (s. 146) tezine ağır bir eleştiri olmakla birlikte, yazar bunu Haçlı seferlerine benzetmekte ve aslında Haçlı seferlerinin hiç sonlanmadığı tezini savunmaktadır. Soğuk Savaş sonu dünya düzenini işleyen diğer yazar ve kitaplara kısaca değinilmiştir. Örneğin, Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu ve Son İnsan tezi bunlardan biridir. Yazar Medeniyetler Çatışmasının MENA bölgesindeki ölümlerinin sebebi olduğunu savunarak, bunun da Yunan, Ermeni ve Yahudi lobilerinin ABD'yi etki altına almalarına bağlamaktadır. Bu da görece ağır bir eleştiri olmakla birlikte, birçok yönden doğruluk payı olmasına rağmen ABD'nin çıkarlarının her şeyden önce geldiği unutulmamalıdır.

Tarihin jeopolitik dönemlere ayrılarak incelenmesi fikri heyecan uyandırmakla birlikte, aslında bu olgu kitabın çok kapsamlı olma niyetini çok konulu ve az derinlikli olmaya yöneltmiştir. Çünkü yazarın ayrımının yaptığı jeopolitik dönemlerdeki ve o zamanın şartlarında ekonomik, teknolojik, demografik ve kültürel birçok analizde bulunması gerekir ki bu da kitabı binlerce sayfaya ulaştırır. Kısaca, bu değerli kitap daha dar kapsamlı geniş derinlikle yazılabilirdi. Bahsedilmesinden yarar gördüğüm bir diğer husus ise haritaların ve diğer görsellerin metin içeriğinde olmayıp kitabın sonunda ek olarak sunulmasıdır. Bu da metni okuyup devamında görsel ile kavranması açısından bir engel oluşturabilir. Her şeye rağmen kitap jeopolitik severler, yeni başlayan ve jeopolitik ile ilgilenen herkesin okuması gereken kitaplardan bir tanesidir. Ayrıca her kesimden okuyucuya hitap etmektedir. Özellikle Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyayı, şartlarını ve ilgi alanlarını tespit açısından önemlidir. Merhum Suat İlhan hayatta olsaydı jeopolitik ile ilgili değerli eserlerine hiç şüphesiz ki birçoklarını ekleyecekti.

Edward N. Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace, Revised and Enlarged Edition*, Cambridge MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001, 308 s.

Mustafa TÜTER*

Edward N. Luttwak'ın bu kitabı ilk yayınlandığı 1987 yılından bugüne dek stratejinin evrensel mantığı üzerine geliştirdiği kapsamlı teorik bakış açısı ve içerdiği yatay ve dikey boyutlarına yönelik öne sürdüğü tutarlı yaklaşımıyla alanında tek olma özelliğini korumaktadır. Luttwak'ın kitabını daha başında özgün kılan en önemli özellik strateji kavramına normatif şekilde yaklaşmak yerine, onu “insan çatışmasından kaynaklanan” ve kendini “tekrarlayan nesnel bir fenomen” olarak göstermeyi amaçlamasıdır. Temel mantığını ve çeşitli seviyelerini açıklamaya çalıştığı stratejiye uygun gördüğü tanım ise şöyledir: “çatışmalarını çözmek için kuvvet kullanan iradelerin diyalektiğinin sanatı”. Bu açıdan bakıldığında Luttwak'ın kitap boyunca pek çok yerde stratejinin çelişkili mantığıyla ilgili yaptığı analizler ve derin yorumsamalarda Hegelyen düşünüş biçiminin izlerini görmek mümkündür. Luttwak'ın öne sürdüğü temel iddia basit fakat çarpıcıdır: “Barış istiyorsan savaşa hazır ol (si vis pacem, para bellum)” Roma deyişinde yerini bulduğu gibi strateji doğası gereği çelişkili bir mantık taşır. Luttwak'ın bu çalışması 1970'lerde ABD'de başlayan büyük strateji (grand strategy) tartışmalarına da önemli bir katkı sunmuştur. Roma ve Bizans tarihiyle ilgili derin bilgi birikimi ve silah sistemlerinin gelişimi konusundaki hakimiyeti çalışmada ortaya konan argümanların ikna ediciliğini artırmaktadır.

Luttwak, stratejinin çelişkili mantığının dinamik boyutlarına geçmeden önce klasik savaş sanatının en temel öğretilerinden olan “şaşırtmaca”nın önemi üzerinde durup, şaşırtmacanın niçin ve nasıl başarısızlığa uğrama riski taşıdığını tarihsel örnekler vererek anlatmaktadır. Şaşırtma her ne kadar çoğunlukla “sürtünme” dolayısıyla yürütme riskleri taşısa da özellikle askeri strateji uygulamalarında yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Arap-İsrail Savaşları'nda İsrail'in benimsediği “en az tahmin edirlilik” prensibine göre yürütülen askeri hareketlerin başarısı bu konuda dikkat çekici örneklerdendir.

Stratejinin dinamik çelişkili mantığı döngüsel bir evrim geçirirken aktörlerin eylemlerinin karşılıklı etkileşimiyle yeniden şekillenir, zirve noktasına ulaşır, inişe geçer ve tersine dönerek

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, E-posta: mustafa.tuter@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7074-4668.

stratejik çemberi tamamlar. Uluslararası rekabet ve çatışmanın koşullarını belirleyen temel dinamik yine bu çelişkili mantıktır. Eylemde stratejinin mantığını somutlaştırmak için strateji üzerine yazılan klasik eserlerde doğaya ait imgelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Özellikle su ve ateş gibi imgeler... Luttwak de deniz imgesini kullanarak etki-tepki mekanizmasını açıklamak için birbirine karşı sertçe çarparak gidip gelen denizin dalgaları gibi yatay boyutta stratejinin mantığını resmetmeye çalışmıştır. Stratejinin döngüsel evrimleşmesi ise ava çıkan kurtların avlarının etrafında bir çember oluşturmaya benzetilebilir. Kurtlar avlarının etrafında hızlıca dönerlerken içlerinde zayıf olanlar çemberin dışında kalır. Ya da bu çember ancak dışsal bir değişkenin dahil olması ile sekteye uğrayabilir.

Luttwak, "büyük bir tiyatro alanı olan savaşta muzaffer bir şekilde ilerleyen orduya ne olacağını düşünün" derken stratejinin işleyişinde çoğunlukla düz mantığın çalışmadığını ve olasılıklar dengesinin hiçbir zaman düz beklentileri karşılamadığını ima etmiştir. Savaşta zafer yanlış yönlendirme potansiyeline sahip olduğu gibi yenilgi de çoğunlukla eğitici olur. Dolayısıyla stratejik çember tepki veren rakibin varlığı ile tanımlandığından her başarı bilinçli ve yaratıcı manevralarda bulunan karşı eylemleri harekete geçirir. Rakip başarısızlığı zafere çevirip çelişkili mantıktan yararlanmak ister. Başarı, karşı tedbirlere olan savunmasızlığı nedeniyle sıfırlanma olasılığını her zaman taşımaktadır. Esasen, etki-tepki mekanizması ve gelgitlerinde sürekli olarak rakibin stratejik eylemini sıfırlayarak stratejik çelişkiden bir çıkış yolu aranır. Ayrıca, bazı durumlarda stratejinin mantığı tepki vermeyen düşman tarafından askıya da alınabilir. Stratejik ngrnn temelinde de zaten karşı tepkinin önceden kestirilebilmesi yatmaktadır. Stratejinin mantığı rakibin öngörülemez tepkilerini varsaydığı için ekonomik mantıktan farklı çalışır ve hatta çoğu zaman ona karşıttır. Ekonomik mantığın esas aldığı verimlilik, homojenlik ve standartlaşma stratejinin sınırları içinde düşünüldüğünde potansiyel zayıflık ve savunmasızlık getirir. Bu yüzden güvenlik bürokrasisi ekonomik mantığın gerekliliklerine karşı kendi özerk kimliğini korumaya çalışır.

Stratejik eylemlerin sonuçlarını belirleyen çelişkili mantık, bütün süreklilik beklentilerini ve düzlemsel ilerleme hesaplarını boşa çıkartır. Bu yüzdendir ki; savaş zirve noktasını geçtikten sonra kendi sürekliliğini engeller ve karşıtına dönüşüverir, yani barışa. Çoğunlukla savaşa neden olan şartların savaş nedeniyle değişime uğramasıyla barış sağlanır. Buna savaşın kendi doğal ömrü denilebilir. Diğer taraftan her ne kadar barış kendini yok edecek yıkıcılıktan yoksun olmasına rağmen, barış ortamının sağladığı özellikle zihniyet evrimiyle beraber barışı ayakta tutan eski gç dengesini bozan düşünsel, ekonomik ve sosyal değişikliklere yol açabilir. Bunun en iyi rneği sanayi devrimini hazırlayan uzun Napolyon sonrası barış döneminin savaşı engelleyen gç dengesini bozucu değişikliklere yol açmasıdır. Dolayısıyla barış savaş doğurmasaydı, savaşın ortaya çıkması mümkün olmazdı. Çünkü savaş döngüye girebilecek karşıtlığından yoksun olurdu.

Luttwak stratejinin genel yapısı ve işleyişini beş seviyede analiz etmiştir: Teknik, taktik, yürütme, alan ve büyük strateji seviyeleri. Stratejinin bu beş seviyesi yatay ve dikey boyutlarda incelenebilir. Birbiriyle etkileşim içinde olan seviyelerin dikey boyutu ve dinamik etki-tepki mantığının her bir seviye içinde açığa çıktığı yatay boyut. Büyük strateji seviyesi yalnız savaşı değil savaş dışı

sonuçları da belirlediği için stratejik eylemleri koşullandıran en yüksek seviyedir. Çatışmanın doğal katmanlaşmasının sınır çizgilerini ortaya çıkarmak stratejinin seviyeleri arasındaki dikey etkileşimin ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Bu bağlamda Luttwak, Soğuk Savaş'ın son yıllarında Batı Avrup'a'nın Sovyet tehdidine karşı savunulması örneğini ele alarak stratejinin dikey seviyelerinin sınırlarını, birbirleriyle olan etkileşimini ve her birinin yatay boyutlarının etkileşiminin sınırsız birleşimini çeşitli açılardan analiz etmiştir.

Tam bu noktada Luttwak ilginç ve bir o kadar da önemli bir konuya dikkat çekmiştir: Stratejilerin seviyelerinden bağımsız olarak yaygın bir şekilde kullanılma eğilimi taşıyan deniz stratejisi, hava stratejisi ve nükleer strateji terimleri. Luttwak'e göre bu terimlerin bağımsız kullanımı esasen stratejinin temel mantığı uyarınca hem imkânsız hem de gereksizdir. Özellikle ünlü tarihçi Alfred Thayer Mahan'ın popülerleştirdiği deniz üstünlüğü kavramına dikkat çekerek, stratejik gücün sadece deniz gücüne indirgenmesi ve İngiltere'nin kıtadaki rakiplerine üstünlüğünü denizlerdeki gücüyle açıklama çabasını eleştirmektedir. Luttwak'e göre İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğünün asıl nedeni Avrup'ada oluşan güç dengesiydi. Diğer bir ifadeyle üstün deniz gücü İngiltere'nin politik stratejisinin nedeni değil sonucuydu. Eğer İngilizler diplomasiyi işletmeyi bir kenara bırakarak sadece deniz gücünü artırmaya yönelselerdi bir yandan sınırlı ekonomik kaynaklarını tüketebilir diğer yandan da Avrup'adaki güç dengesini bozabilirlerdi. Nitekim İngiltere diplomasi ve deniz gücü üstünlüğü arasındaki uyumu kaçırdığı II. Deniz Gücü'nde, deniz üstünlüğünü artırmış olsa bile, arzu ettiği stratejik sonuçları elde etmede başarılı olamamıştır. Dolayısıyla, bu örnekte de görüldüğü gibi deniz, hava veya nükleer gücün stratejik özerklik iddiaları stratejinin mantığından farklı bir fenomeni yansıtmadığı gibi bu alanlarda tartışılan konular stratejinin teknik, taktik ve yürütme seviyeleriyle ilgili ya da çoğunlukla büyük strateji seviyesinde savunulan belirli bir politikaya işaret etmektedir.

Stratejinin sonucu belirleyen seviyesi olan büyük strateji aynı zamanda stratejinin günlük halidir, çünkü çelişkili mantığın dinamik işleyişi herhangi bir savaş olasılığı tamamen teorik olduğunda bile uluslararası politikada mevcuttur. Büyük strateji seviyesi stratejinin dikey boyutunda hiyerarşinin en tepesini işaret ederken ülkeler arası dış ilişkiler olarak da yatay boyutu temsil etmektedir. Bu anlamda büyük strateji dikey ve yatay boyutlarda meydana gelen her şeyin bir araya geldiği nihai seviyedir. Askeri kararlar yanında büyük stratejinin diğer unsurlarını oluşturan ulusal politika, diplomasi ve ekonomik eylemleri içine alan geniş bir uluslararası ilişkiler çerçevesinde değerlendirilir. Özellikle nükleer güç dengesinin belirli bir istikrara kavuştuğu Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri olmayan unsurların büyük stratejinin şekillenmesinde daha da etkili olduğu iddia edilebilir.

Büyük stratejiyi belirleyen çelişkili mantık ile politik süreçlerin ürünü olan ulusal çıkarlar arasındaki farkın altını çizmek gerekir. Büyük stratejinin yol açtığı sonuçların değerlendirilmesi takip edilen amaçlara bağlı olduğundan stratejinin mantığının amaçların şekillenmesinde herhangi bir rolü yoktur. Tam aksine ulusal çıkarlar tarafından tanımlanan amaçlarla stratejik mantık arasında çoğu zaman bir karşıtlık bulunur. Stratejinin mantığının kavranması için ilk yapılması gereken düz mantığın bakış açısının dışına çıkmak olduğuna göre ortak olmayan ya

da çatışan çıkarlara sahip devletlerin, barışın iyi savaşınsa kötü olduğu konusunda anlaşmalarına rağmen, nasıl olup da hayatta kalmak için çelişkili davranışlar sergilediklerini anlamak hiç de zor olmayacaktır. Ancak barış arayışı yönündeki çabalar acımasız çelişkili mantıktan kaçma girişimleri olarak anlaşmazlığın nedenleri ortadan kalktığına yine de üretken çözümler doğurabilir. Diploması, çatışma tamamen çözülemese bile pek çok farklı amaca hizmet edebilir.

Her şeye rağmen diplomatik çabalar işbirliğini amaçlayan düz mantıkla yönetilmekten daha çok stratejinin dünyasında yine de çelişkili mantık tarafından yürütülür. Bunun en güzel örneği silahlanma denetimi alanında yürütülen diplomasıdır. Rekabeti sınırlandıran etkili anlaşmalar başarılı bir şekilde müzakere edildikten sonra silahlanma denetimi belli bir zirve noktasına ulaşır ve kendi kendini ortadan kaldırır. İlginç bir şekilde, müzakere edilen kısıtlamalara uyulduğunu garanti altına almak için kullanılan “sağlama” mekanizması, silah denetiminin kendi kendini yok etmesinin aracı haline gelir. Bunun en temel nedeni silah denetiminin stratejinin mantığı gereği kendi başarısına yenik düşmeye mahkûm olmasıdır. Bu yüzden silah denetimi diplomasısının ulaşabileceği nihai başarı noktası sadece belirli silahlar üzerinde belirli kısıtlamaların uygulanmasıdır.

Büyük strateji seviyesinde yürütülen diplomasının sonuçlarını esas belirleyen Luttwak'ın tanımladığı şekilde “silahlı ikna”dır. Savaş dışı stratejiyi yönlendiren ana motivasyon silahlı kuvvet değil, diğerlerinin bu silahlı kuvveti nasıl algıladığıdır. Luttwak silahlı iknayı tanımlarken “caydırıcılık” kavramıyla sınırlı tutmama konusunda özellikle dikkatlidir, çünkü caydırıcılık silahlı iknanın sadece bir türü olarak savunma gücüne odaklanmaktadır. Oysa silahlı iknanın pozitif biçimi olarak ikna muhataplarının beklentilerini destekleyecek şekilde sonuçlar üretmeye yarar. Silahlı ikna daha ziyade gücün diğerleri tarafından nasıl algılandığıyla ilgili olduğundan propaganda ve diploması bu süreçte çok önemli bir işlev görür. Nesnel gerçekliğin ötesinde yaratılan imajın uyandırdığı ikna şaşırtıcı sonuçlar doğurabilir. Örneğin 1930'larda Mussolini İtalyası'nın uyguladığı diploması gerçek askeri gücünün çok ötesinde abartılmış bir imaja dayanıyordu. Bu propaganda yöntemi Mussolini'nin 1940'ta kendi inisiyatifiyle savaşa girme kararı verene kadar Avrupadaki rakiplerini caydırmada başarılı olmuştu.

Stratejik seviyeler arasında tutarlı bağlantılar kurabilmek başarının anahtarıdır. Ama stratejinin dünyasında çoğu zaman başarı ve başarısızlığın iç içe geçmiş bir karışımı söz konusudur. Daha da önemlisi büyük strateji seviyesinde nihai zafer veya yenilgiyi esas belirleyen ise yatay ve dikey boyutlar arasında sağlanacak uyum ya da uyumsuzluğun varlığıdır. II. Dünya Savaşı'ndaki yenilgi mihver devletler için dikey boyuttaki başarının yatay boyuttaki başarısızlığı değiştirmeye yetecek kadar yönetilememesinin bir sonucudur. Büyük strateji seviyesinde savaş öncesi hazırlıklar ve üstün rekabet gücünden doğan mihver avantajına rağmen dünyadaki bütün sanayileşmiş güçlerin tek bir karşı ittifak halinde toplanması yatay düzeyde nihai sonucu belirleyecek merkezi bir dezavantajdı. Mihver devletleri açısından dikey ve yatay boyutların hem kendi içlerinde hem de aralarında var olan uyumsuzluğu ortadan kaldırmanın yollarından biri ittifak bölücü politikalar uygulamalarıydı. Ancak ne Almanya ne de Japonya karşılarındaki ittifakı bozabilecek politik ve diplomatik başarıyı gösteremedi. Nitekim iki boyutun büyük strateji seviyesinde

bir araya gelişinde başlangıçtaki yanlış müttefik seçimlerinin çok etkili olduğu savaş boyunca Almanlar ve Japonlar zamanla dikey boyutta da başarısızlıklar yaşamıştır. 1945'te savaş sonrası güç dağılımı hesaplamalarına göre ittifakların dağılıp yeniden kurulma ihtimali belirlediğinde bile mihver devletleri yatay boyuttaki bu stratejik imkanı değerlendiremedi.

Diğer taraftan büyük stratejinin bir başka önemli boyutuna daha işaret etmek gerekir. Her ne kadar büyük strateji çelişkili mantık tarafından belirlense de ulusal politikada ortaya çıkan bir uzlaşmanın sonucunda üretilmek zorundadır. Büyük strateji başka bir tanımına göre amaçların gerçekleştirilmesine yönelik yürütülen sistematik süreçlerin bütünü olarak amaçların tanımlanması, önceliklere karar verilmesi ve çıkarların örgütlenmesini içerir (Rozman, 2010, s. 2). Tutarlı ve kapsamlı bir büyük stratejinin inşasında amaçlar tanımlanıp çıkarlar örgütlendikten sonra diplomasi, propaganda, gizli operasyonlar, ekonomik alan ve askeri politikada koordineli bir eylem bütünlüğü gerekmektedir.

Büyük strateji dışarıda diğer devletleri ikna etmenin bir aracı olarak kullanılabilirdiği gibi içeride de farklı dış politika eğilimlerinin ikna edilmesine muhtaçtır. Sağduyulu amaçlar üretmeye çalışan farklı çıkar grupları arasındaki çeşitli eğilimlerin stratejinin çelişkili mantığına uygun politikalar üretilmesine ikna edilmesi hiç de sanıldığı kadar kolay değildir. Üstelik bu süreçte güçlü tarihsel referansları da olan birbirinden farklı geleneksel tercihler ister istemez işin içine girecektir. Daha da önemlisi modern devletlerin yüksek düzeyde çeşitlenmiş bürokratik örgütlenmeleri kapsamlı bir büyük stratejinin uygulanmasında çok önemli bir engel teşkil eder. Bu yüzden büyük stratejinin oluşumunda çoğu zaman iç politik süreçlerle bağlantılı muhtemel zorlukların ve hatta uyumsuzlukların ortaya çıkması beklenmelidir. Neticede tutarlı bir ulusal politika yürütülmüyor olabilir, fakat bunun nedeni tam da stratejinin dikey ve yatay boyutlarında uyum sağlama gerekliliğidir. Bu kasten uygulanan çelişkili politikalar, devletlerin özellikle sert askeri politikalara acilen ihtiyaç duyduklarında uzun dönemde çatışma ihtimalini azaltmak için dış politikada yumuşak bir tutum izlemeleri şeklinde tezahür eder. Luttwak ise iç politika ve uluslararası politika arasında doğabilecek olası gerginliği farklı bir açıdan ele almıştır. Demokratik rejimler ve baskıcı rejimler ayırımından hareketle ülkelerin dış politikada stratejinin çelişkili mantığına uyum sağlamada bazı farklılıklar gösterebileceğini fakat neticede ikisi arasında kategorik bir zorunlu nedensellik ilişkisi kurmanın mümkün olmadığını kabul etmiştir. “Tarihsel verilerin gösterdiği gibi diktatörlükler kusursuz biçimde barışçıl ve demokrasiler de şiddetli bir şekilde saldırgan olabilirler” (s. 216). Bunun anlaşılması için 19. yüzyılda içeride giderek demokratikleşen İngiltere'nin dışarıda kuvvet kullanımı konusunda kamuoyundan destek bulmada hiç de zorlanmadığını görmek yeterli olacaktır. Hatta Luttwak bir adım daha ileri giderek iç politikada olduğu gibi düz mantıkla hareket etmenin uluslararası politikada güç dengesi üzerinde zayıflığa yol açtığını belirtmiştir.

Çatışmanın çıkmazı kendisini en iyi biçimde büyük strateji düzeyinde yansıtır. Rakibin tepkisini göz ardı eden ya da rakibin tepkisinin bilinmeyen değişkenlerini hesaba katmayan “düzlemsel (linear)” askeri ve siyasi eylemler zaferin yenilgisini tatmaya mahkumdur. Bu noktadan sonra Luttwak stratejik çemberin zaferden yenilgiye eğilimli olan evriminin yükselen güçler

bağlamında analizine odaklanmaktadır. Büyük gclerin yükselişleri ve dşşleri, stratejinin kuralları basit ama dinamik çelişkili mantığını çk daha karmaşık bir oyun halinde yeniden açığa çıkarmaktadır. Büyüyen imparatorluklar yerine ortaya çıkan gücü dengesi zirve noktasındaki sınıra işaret eder. Bu sınır, yükselen gücün artan etkinliği karşısında diğer gclerin artan direnişinin eşitlenmesiyle çizilir. Çğu zaman gücü dengesi ittifakların oluşumu veya dağılması gibi yollarla sağlanır veya bozular. Örneğin ABD'nin başını çektiiği Batı ittifakı Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle zirve noktasına ulaşmış ve bu sefer de ABD'nin artan gücüne karşı yeni bir koalisyonun kurulma ihtimali belirmiştir. Luttwak bu kitabın devamı niteliğinde sayılabilecek son kitabında Çin'in yükselişini değerlendirirken stratejinin mantığının her zaman olduğu gibi belirleyici olduğunu iddia etmiştir (Luttwak, 2012). Ancak Luttwak yeni kitabında ABD hegemonyasının zirve noktasında iniş eğiliminde olduğu ve Batı ittifakının zayıfladığı gerçeğini görmezden gelerek Çin'in yükselişine karşı oluşacak karşı ittifakın kaçınılmazlığını savunmaktadır. Halbuki Çin'in yükselişine şüpheyile yaklaşmalarına rağmen ne bölge ülkeleri ne de bölge dışı aktörler ABD-Çin rekabetinde ABD'den yana açık bir tavır olarak Çin'e karşı doğrudan bir dengeleme davranışı sergilemektedir. Burada hala cevaplanmayı bekleyen soru varlığını korumaktadır: Stratejinin evrensel mantığı ABD hegemonyasına mı yoksa Çin'in yükselişine karşı mı harekete gececektir?

Öte yandan, her şeye rağmen büyük devletlerin merkezi bir gücü etrafında nasıl birleşmeyi başardıkları sorusu ise stratejinin çelişkili mantığının yeni bir açıklama gerektirdiiği bir durumdur. Luttwak'e göre bu sorunun cevabı esasen stratejinin tanımından gelir. "Anlaşmazlık ve çatışma yasa ve geleneklerle sınırlıysa düzlemsel mantık her yönüyle işler ve stratejinin çelişkili mantığı geçersiz kalır. Bu yüzden istikrar da sabit ilerleme de mümkündür" (ss. 83-84). Burada bahsedilen meşru yönetme hakkının nasıl sağlandığı ve srdrldğdr. Erken bir zirve noktasına çarpıp yerine zirve noktalarının nasıl başarıyla aşıldığını açıklamak için stratejinin çelişkilerinin yönetilme biçimine odaklanmak gerekir. Luttwak, Roma'nın ie alma ve ortak çıkar yürütme politikasının imparatorluğun sürekliliğini sağlayan ana faktörler olduğunu vurgulayarak stratejik açmazdan kurtulmanın yollarını göstermektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus stratejik çelişkilerin tamamen yok olmadığı sadece uzun ömürlü hale getirildiğidir. Stratejinin mantığı, savaşta ve barışta, her zaman sonuçları belirleyici olandır.

Sonuç olarak stratejinin çelişkili mantığını ve seviyelerini göz önünde bulundurarak dikey ve yatay boyutları arasında uyumlu stratejik çözümler üretmek esas gaye olmalıdır. Ancak burada daima bulunan bir tehlikeye de işaret etmek gerekir: Başarılı bir şekilde formüle edilen ve uygulanan büyük strateji, stratejik hataların sistemli hale gelme ihtimaline yol açar. Çünkü ortaya çıkan karmaşıklık hata yapmak için pek çk açık kapı bırakır. Stratejinin çelişkili mantığının kendi çıkarı için sınırsızca kullanılması sonunda büyük bir felakete dönüşme riskini de taşımaktadır.

Kaynakça

Luttwak, E. N. (2012). *The Rise of China vs. the Logic of Strategy*. Cambridge MA: Belknap Press of Harvard University Press.

Rozman, G. (2010). *Chinese Strategic Thought Toward Asia*. New York: Palgrave.